INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2025
VOL.3. №9

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

2025. VOLUME 3 ISSUE 9 ISSN 2992-9024

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2025-yil,9-son

BUXORO – 2025

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Jamoatchilik kengashi raisi: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

TAHRIR HAY’ATI:

Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston.

Magauova Akmaral Sabitollayevna, pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogik ta’lim bo‘yicha Xalqaro fanlar akademiyasi akademigi, Qozog‘iston Milliy fanlar akademiyasi (QozMTFA) akademigi, Al-Farobiy nomidagi Qozog‘iston Milliy universiteti, Qozog‘iston.

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya.

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston.

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston.

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston.

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston.

Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Mamatov Dilshod Qodirovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Kamolov Iftixor Baxtiyorovich pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Qarsi davlat universiteti, O‘zbekiston.

Sodikova Munira Rustambekovna, texnika fanlari doktori, dotsent, Toshent kimyo-texnologiya instituti, O‘zbekiston.

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O‘zbekiston.

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: **Mamurova Dilfuza Islomovna**, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

RU Научно-теоретический и методический журнал

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала: intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан.

Магауова Акмарал Сабитоллаевна, доктор педагогических наук, профессор, академик Международной академии наук педагогического образования, академик КазНАЕН, Казахский Национальный Университет им. Аль Фараби, Казахстан.

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан.

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан.

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан.

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан.

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан.

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Маматов Дилшод Кадирович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Камолов Ифтихор Бахтиёрович, доктор педагогических наук, профессор. Каршинский государственный университет, Узбекистан.

Содикова Мунира Рустамбековна, доктор технических наук, доцент, Ташкентский химико-технологический институт, Узбекистан.

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан.

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Ответственный редактор: Мамурова Дилфуза Исломовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate
No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com
The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Akmaral S. Magauova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the International Academy of Pedagogical Education Sciences, Academician of KazNANS (Kazakh National Academy of Education), Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Dilshod K. Mamatov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Iftixor B. Kamolov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Munira R. Sodikova, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan

Managing editor: Dilfuza I. **Mamurova**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
UZB

13.00.00 – Pedagogika fanlari		
R.F. Xudoyberdiyev	Coursera platformasi orqali talabalarni mustaqil ta'limga yo'naltirish imkoniyatlari.	16–29
F.N. Yadgarov	Sun'iy intellekt va raqamlashtirishning ta'lim jarayonlariga integratsiyasi: global yondashuvlar va pedagogik imkoniyatlar.	30-37
M.A. Sattorova	Milliy g'urur tushunchasining metodik asoslari.	38-43
O'.B. O'rolova	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasini mental arifmetika orqali takomillashtirish.	44-50
M.Sh. Ziyaqulova	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos jihatlari.	51-58
J.M. Qodirov	Olimpiya ta'limining gender tengligi va inklyuzivlikdagi roli.	59–63
D.R. Eshchanova, N.I. Mamadaliyeva	D.I. Mendeleyev davriy sistemasining III va V guruh elementlarini o'rganishda fanlararo aloqalarni o'rnatish va foydalanishning mazmuni, mohiyati, ilmiy asoslari .	64–70
A.Sh. Qahhorova	Boshlang'ich sinf o'qish darslarida badiiy matnlarni tahlil qilishning innovatsion yondashuvlari.	71–78
F.N. Abdullayeva, R.F. Xudoyberdiyev	Ingliz va o`zbek tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy semantik tahlili.	79-86
F.O. Haqqiyeva	Xorijiy tajribada maktabgacha ta'lim sohasining samaradorlik omillari tahlili: Germaniya, Yaponiya, Singapur davlatlari misolida.	87-94
N.I. Ibatova	Qalamtasvir fanini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi.	95–103
N.A. Otaxanov	Zamonaviy sharoitlarda dasturlash tillarini o'qitishning maqsadlari, vazifalari va ay'rim muammolari.	104–122
B.B. Mamurov	Badminton texnikasini o'rgatishda innovatsion metodlardan foydalanish.	123–128
N.I. Ismadiyorova	Filolog talabalarda topshiriq tayyorlash, uyga vazifa berish va uni baholash ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi.	129–136
Sh.Sh. Allamova	Raqamli transformatsiya sharoitida ta'limning global tendensiyalari va xalqaro tajribasi.	137–151
T.B. Xolmatov	Sher navoiy g'azallarida shoh obrazi qiyofasining talqini.	152–160
D.B. Yuldasheva	Ingliz tilini o'qitishda individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy asoslari.	161–168
S.O. Zaripova	Ta'limni rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvning roli.	169–174

B.I. Mustafayev	Maktabda musiqiy ta’lim faoliyatlarini tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar.	175–182
F.F. Norova	Ta’lim jarayonida mobil ilovalar orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muammolari.	185–191
M.S. Xojiyeva	Raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali metodlari.	192–199
Nazira M. Turayeva, Zamira A. Atayeva	Influence of soil reclamation on the growth and development of plants. On the example of Bukhara region.	200-206
L.D. Yadgarova	Dasturlashni o‘qitishda o‘qituvchining kompetentsiyalari.	207–214
E.A. Qurbonmurotov	Umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitishda fanlararo integratsiyani takomillashtirish.	215–223
A.A. Aminov	Umumta’lim maktab o‘quvchilarida jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotl arida harakat ko‘nikmalarni tarbiyalash.	224–230
G.E. Eshmatov	Harakatli o‘yinlar orqali turli yoshdagi maktab o‘quvchilari jismoniy qobiliyatlarni shakllantirish.	231–237
A.R. Nurullayev	Jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirishda harakatli (milliy) o‘yin vositasining pedagogik ta’siri.	238–244
M.X. Xaydarova	Magistratura talabalarining ilmiy pedagogik faoliyatini tashkil etishda samarali metodlarni ommalashtirishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari.	245-253
R.S. Muxamedova	Ta’limning global tendensiyalari va shaxsning shakllanishida davlat ta’lim siyosati.	254–259
S.D. Bekchanova	Divergent tafakkurning xususiyatlari va uning tibbiy ta’limdagi ahamiyati.	260–270
A.O. Abduraimov	Integrativ ta’lim texnologiyalari orqali tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish.	271–278
S.S. Bulatov	O'zbekistondagi islom tsivilizatsiyasi markazining ichki qismida "qur'on zali" bezaklarining ramziy ahamiyati.	279–287
J.M. Atamuratova	Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish va eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish.	288–294
A.T. Jololdinov	Zamonaviy yondashuvlar asosida kartografiyani o‘qitish metodikasini nazariy asoslari.	295–300
Kumush Xamrakulova	Umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini yaratishning pedagogik mexanizmlari (5–6-sinflar misolida).	301–308
N.B. Maxamatova	Zamonaviy psixologiyada shaxsdagi ijtimoiy hoxish muammosi.	309–318
G.A. Mirzaliyeva	Fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitish asosida funksional savodxonlikni rivojlantirish.	319–326

S. Rislikboyev	Chatgpt'ning foydalanuvchilarga ingliz tilida bergan maslahatlarida ijobiy xushmuomalilikning pragmatik tadqiqi.	327–332
Q.G`. Sobirov	Klinik amaliyotda tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining.	333–340
M.X. Umarova	Maktab ta'limida o'quvchilarga yuksak axloqiylik fazilatlarini shakllantirish (yaponiya tajribasi misolida).	341–347
T.M. Xasanova	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini takomillashtirish texnologiyalari.	348–356
A.Sh. Aminov	Muhandislik grafikasi: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unligi.	357–362
D.N. Juraeva	Talabalar orasida nevroz va depressiyaning tarqalishini o'rganish va uning psixoprofilaktikasi.	363–373
	17.00.00 – San'atshunoslik fanlari	
K.Q. Zaretdinov	Kino san'ati: tarixiy rivojlanish va zamonaviy tendentsiyalar.	374–380
M.M. Qurbanova	Xor ijrochilik san'ati turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari.	381–391
M.E. Turg'unboyeva	O'zbek bastakorlik ijodiyotida hoji abdulaziz abdurasulovning o'rni.	392-399
F.E. Ochilov	Temuriylar davri zodagon ayollari kiyimi — markaziy osiyo madaniyati va san'ati an'analarining ifodasi sifatida.	400–416
J.T. Yarashev	Musiqiy ART – terapiya.	417–427
F. Mannonova	Sahna san'atida rejissura va aktyorlikning uyg'unligi.	428–433
S.R. Hikmatova	Impressonizm: rassomlar rassomchilik dunyoqarashini qanday o'zgartirdi.	434–439
	19.00.00 – Psixologiya fanlari	
G.K. Smetova	Psixologiyada shaxs muammosi va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.	440–446
R.B. Polvanov	Virtual muhitning psixologik oqibatlari va internet qaramligi asosida shakllanuvchi zamonaviy maugli sindromi.	447–454
N.Sh.Yuldasheva	Psixologiyada shaxs muammosi va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.	455–460
M.O. Odilova	Bo'lajak pedagoglarda o'quv faoliyatiga ichki motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlari	461–469

13.00.00-Педагогические науки		
Р.Ф. Худойбердиев	Возможности направления студентов на самостоятельное обучение через платформу coursera.	16–29
Ф.Н. Ядгаров	Интеграция искусственного интеллекта и цифровизации в образовательные процессы: глобальные подходы и педагогические возможности.	30-37
Сатторова М.А	Методические основы понятия национальной гордости.	38-43
У.Б. Уролова	Методика развития логического и творческого мышления у учеников начальных классов путем совершенствования через ментальную арифметику.	44-50
М.Ш. Зиякулова	Особенности формирования культуры общения у учащихся начальных классов.	51-58
Ж.М. Кадыров	Роль олимпийского образования в гендерном равенстве и инклюзивности.	59–63
Д.Р. Эшчанова, Н.И. Мамадалиева	Содержание, сущность и научные основы установления и использования межпредметных связей при изучении элементов III и V групп периодической системы д.и. Менделеева.	64–70
А.Ш. Каххарова	Инновационные подходы к анализу художественных текстов на уроках чтения в начальных классах.	71–78
Ф.Н. Абдуллаева, Р.Ф. Худойбердиев	Сравнительный семантический анализ фразеологических единиц в английском и узбекском языках.	79-86
Ф.О. Ҳаккиева	Анализ факторов эффективности в сфере дошкольного образования: на примере Германии, Японии и Сингапура.	87-94
Н.И. Ибатова	Эффективность использования цифровых технологий в обучении рисованию карандашом.	95–103
Н.А. Отаханов	Цели, задачи и некоторые проблемы преподавания языков программирования в современных условиях.	104–122
Б.Б. Мамуров	Использование инновационных методов в обучении технике бадминтона.	123–128
Н.И. Исмадиерова	Методика развития у студентов-филологов навыков подготовки заданий, задания домашней	129–136

	работы и ее оценивания.	
Ш.Ш. Алламова	Глобальные тенденции и международный опыт образования в условиях цифровой трансформации.	137–151
Т.Б. Холматов	Художественная интерпретация образа шаха в газелях алишера навои.	152–160
Д. Б. Юлдашева	Теоретические основы индивидуального и прагматического подходов в преподавании английского языка.	161-168
С.О. Зарипова	Роль компетентностного подхода в развитии образования.	169–174
Б.И. Мустафаев	Современные подходы к организации музыкальной образовательной деятельности в школе.	175–182
Ф.Ф. Норова	Проблемы развития коммуникативной компетентности через мобильные приложения в образовательном процессе.	185–191
М.С. Ходжиева	Эффективные методы формирования профессиональных компетенций в цифровой образовательной среде.	192–199
Н.М. Тураева, З.А. Атаева	Влияние мелиорации почв на рост и развитие растений. На примере Бухарской области.	200-206
Л.Д. Ядгарова	Компетенции преподавателя при преподавании программирования.	207–214
Э.А. Курбонмуротов	Совершенствование межпредметной интеграции в преподавании естественных наук в общеобразовательных школах.	215–223
А.А. Аминов	Воспитание двигательных навыков на занятиях по физическому воспитанию и спорту у учащихся общеобразовательной школы.	224–230
Г.Э. Эшматов	Формирование физических способностей школьников разных возрастных групп посредством подвижных игр.	231–237
А.Р. Нуруллаев	Педагогическое влияние подвижных (национальных) игр на развитие физических качеств учащихся на уроках физического воспитания.	238–244
М.Х. Хайдарова	Научно-педагогические возможности популяризации эффективных методов организации научно-педагогической деятельности магистрантов.	245-253
Р.С. Мухамедова	Формирования у подростков интереса к художественной литературе во взаимосвязи с	254–259

	изобразительным искусством как фактор совершенствования личности.	
С.Д. Бекчанова	Характеристики дивергентного мышления и его значение в медицинском образовании.	260–270
А.О. Абдураимов	Формирование социальных навыков студентов-медиков посредством интегративных образовательных технологий.	271–278
С.С. Булатов	Символическое значение убранства “зала корана” в интерьере центра исламской цивилизации в Узбекистане.	279–287
Ж.М. Атамуратова	Совершенствование системы воспитания и развития слухового восприятия детей с нарушениями слуха.	288–294
А.Т. Жололдинов	Теоретические основы методики преподавания картографии на основе современных подходов.	295–300
К. Хамракулова	Педагогические механизмы создания благоприятной образовательной среды на основе интеграции общеобразовательных школ и семьи (на примере 5-6 классов).	301–308
Н.Б. Махаматова	Проблема социального желания в личности в соременной психологии.	309–318
Г.А. Мирзалиева	Развитие функциональной грамотности на основе междисциплинарной интеграции и совместного обучения.	319–326
С. Рисликбоев	Прагматическое исследование позитивной вежливости в английских советах chatgpt пользователям.	327–332
К.Г. Собиров	Клиническая практика: роль цифровых симуляционных технологий в развитии управленческих способностей у студентов-медиков.	333–340
М.Х. Умарова	Формирование высоких нравственных качеств у учащихся в процессе школьного образования (на примере Японского опыта).	341–347
М.Т. Хасанова	Технологии совершенствования социальных компетенций будущих учителей начальных классов.	348–356
А.Ш. Аминов	Инженерная графика: синтез традиционных и современных подходов.	357–362
Д.Н.Жураева	Изучение распространенности неврозов и депрессий среди студентов и его психопрофилактика.	363–373
	17.00.00-Искусствоведение	

К.К. Заретдинов	Киноискусство: историческое развитие и современные тенденции.	374–380
М.М. Курбанова	Виды хорового исполнительства и их особенности.	381–391
М.Э.Тургунбаева	Роль ходжи абдулазиза абдурасулова в узбекском бастакорском творчестве.	392-399
Ф.Э. Очилов	Костюм знатных женщин эпохи тимуридов как отражение культурных и художественных традиций средней азии.	400–416
Ж.Т. Ярашев	Музыкальное ART – терапия.	417–427
Ф. Маннонова	Гармония режиссуры и актёрского мастерства в сценическом искусстве.	428–433
С.Р. Хикматова	Импрессионизм: как художники изменили мир живописи.	434–439
	19.00.00 – Психологические науки	
Г.К. Сметова	Проблема личности в психологии и факторы, влияющие на ее развитие.	440–446
Р.Б. Полванов	Виртуальная среда и психологические последствия, формируемые на основе интернет-зависимости: синдром современного «Маугли».	441–448
Н.Ш. Юлдашева	Проблема личности в психологии и факторы, влияющие на ее развитие.	455–460
М.О. Одилова	Психологические механизмы формирования внутренней мотивации к учебной деятельности будущего педагога	461–469

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal
ENG

13.00.00-Pedagogical sciences		
Rahmatillo F. Khudoyberdiyev	Opportunities for directing students towards independent learning through the coursera platform.	16–29
Fayzullo N. Yadgarov	Integration of artificial intelligence and digitalization in educational processes: global approaches and pedagogical opportunities.	30-37
Maftuna A. Sattorova	Methodological foundations of the concept of national pride.	38-43
Ugiloy B. Urolova	Improving the methodologies for developing logical and creative thinking skills of primary school students through mental arithmetic.	44-50
Maftuna Sh. Ziyakulova	Specific aspects of forming a communication culture in primary students.	51-58
Jurabek M. Qodirov	The role of olympic education in gender equality and inclusivity.	59–63
Dilzoda R. Eshchanova, Nodira I. Mamadaliyeva	Content, essence and scientific foundations of establishing and applying interdisciplinary connections in the study of group III and group V elements of d.i. Mendeleev's periodic system.	64–70
Abera Sh. Qahhorova	Innovative approaches to the analysis of literary texts in primary school reading lessons.	71–78
Fayoza N. Abdullayeva, Rahmatillo F. Khudoyberdiyev	Comparative semantic analysis of phraseological units in english and uzbek languages.	79-86
Fotima O. Haqqiyeva	Analysis of the effectiveness factors in preschool education: the case of Germany, Japan, and Singapore.	87-94
Nigora I. Ibatova	Effectiveness of using digital technologies in teaching pencil drawing.	95–103
N.A. Otahanov	Aims, objectives and actual problems of teaching programming languages in modern conditions.	104–122
Bahrom B. Mamurov	The use of innovative methods in teaching badminton techniques.	123–128
Nafisa I. Ismadiyorova	Methodology for developing skills in preparing assignments, giving homework, and evaluating them among philology students.	129–136
Shokhista Sh. Allamova	Global trends and international experience of education in the context of digital transformation	137–151
Tuyg'un B. Xolmatov	The artistic interpretation of the image of the king in alisher navoi's ghazals.	152–160

Dilnoza B. Yuldasheva	Theoretical foundations of individual and pragmatic approaches in english language teaching.	161-168
Sohiba O. Zaripova	The role of the competency-based approach in the development of education.	169–174
Baxtiyor I. Mustafayev	Modern approaches to organizing musical educational activities in school.	175–182
Fazilat F. Norova	Problems of developing communicative competence through mobile applications in the educational process.	185–191
Muxlisa S. Khodjiyeva	Effective methods of forming professional competencies in the digital educational environment	192–199
Nazira M. Turayeva, Zamira A. Atayeva	Influence of soil reclamation on the growth and development of plants. On the example of Bukhara region.	200-206
Lola D. Yadgarova	Teacher's competencies in teaching programming	207–214
Eldor A. Qurbonmurotov	Improving interdisciplinary integration in teaching natural sciences at general education schools.	215–223
Akobit A. Aminov	Developing motor skills in physical education and sports activities of general education school students.	224–230
Ghayrat E. Eshmatov	Development of physical abilities of schoolchildren of different age groups through active games.	231–237
Abduhamid R. Nurullayev	Pedagogical impact of active (national) games on the development of students' physical qualities in physical education lessons.	238–244
Mahliyo Kh. Khabibullayevna	Scientific-pedagogical possibilities of popularizing effective methods in organizing the scientific pedagogical activity of master's students.	245-253
Regina S. Mukhamedova	Global trends in education and state educational policy in personality formation.	254–259
Soliha D. Bekchanova	Characteristics of divergent thinking and its importance in medical education.	260–270
Abbosbek O. Abduraimov	Developing medical students' social skills through integrative educational technologies.	271–278
Saidakhbor.S. Bulatov	Symbolic meaning of the decorations of the "quran hall" in the interior of the center of islamic civilization in Uzbekistan.	279–287
Atamuratova J.M	Improving the system of education and development of auditory perception of children with hearing impairments.	288–294
Asror T. Jololdinov	Theoretical foundations of cartography teaching methodology based on modern approaches.	295–300
Kumush Xamrakulova	Pedagogical mechanisms for creating a favorable educational environment based on the integration of secondary schools and the family (using the example	301–308

	of grades 5-6).	
Nigora.B. Maxamatova	The problem of the social desire of the individual in modern psychology.	309–318
Gulhayo A. Mirzaliyeva	Development of functional literacy based on interdisciplinary integration and collaborative learning.	319–326
S. Rislikboyev	A pragmatic study of positive politeness in chatgpt's english advice to users.	327–332
Qobuljon.G`. Sobirov	The role of digital simulation technologies in developing management skills of medical students during clinical practice.	333–340
Marhamat.X. Umarova	Developing high moral qualities in students during school education (based on the japanese experience)	341–347
Maxmuda.T. Xasanova	Technologies for improving the social competencies of future primary school teachers.	348–356
Akmal Sh. Aminov	Engineering graphics: the integration of traditional and modern approaches.	357–362
Dildora.N.Juraeva	The study of the prevalence of neurosis and depression among students and its psychoprophylaxis.	363–373
	17.00.00-Art history	
Karamatdin Q. Zaretdinov	Cinematic art: historical development and modern trends.	374–380
M.M. Qurbanova	Xor ijrochilik san'ati turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari.	381–391
M.E. Turgunboyeva	The role of khoji abdulaziz abdurasulov in uzbek bastakor art	392-399
F.E. Ochilov	Temuriylar davri zodagon ayollari kiyimi — markaziy osiyo madaniyati va san'ati an'analarining ifodasi sifatida.	400–416
Jurabek. T. Yarashev	Music art therapy.	417–427
Fayoza Mannonova	Sahna san'atida rejissura va aktyorlikning uyg'unligi.	428–433
Sitorabonu R. Hikmatova	Impressionism: how artists changed the world of painting.	434–439
	19.00.00 – Psychological sciences	
Gulzar K. Smetova	The problem of personality in psychology and factors influencing its development.	440–446
Rasulbek B. Polvanov	Virtual environment's psychological consequences and the modern maugli syndrome formed on the basis of internet addiction.	447–454
Nilufarxon Sh. Yuldasheva	The relationship between impostor syndrome, stress, loneliness, and self-esteem in humans.	455–460
Mahfuza O. Odilova	Psychological mechanisms of forming internal motivation for learning activity in future teachers	461–469

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

COURSERA PLATFORMASI ORQALI TALABALARNI MUSTAQIL TA'LIMGA YO'NALTIRISH IMKONIYATLARI

© R.F. Xudoyberdiyev[1]✉

[1]Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada MOOC (Massive Open Online Courses) asosiy platformalarining xususiyatlari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Xususan, Coursera platformasi misolida talabalarni mustaqil ta'lim jarayoniga jalb etish va uni samarali tashkil etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot doirasida talabalarning o'zlashtirish darajasini oshirish, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish hamda raqamli resurslardan foydalanish samaradorligini ta'minlash bo'yicha tavsiya va takliflar ishlab chiqilgan.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — Coursera kabi ommaviy onlayn ochiq kurslardan foydalanish orqali talabalar mustaqil ta'limini samarali tashkil etish imkoniyatlarini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Coursera ta'lim modeli (video ma'ruzalar, topshiriqlar, forumlar va nazorat ishlari) talabalarni mustaqil ta'limga yo'naltirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda platformaning afzalliklari (keng kurs tanlovi, moslashuvchanlik, sertifikatlash) hamda kamchiliklari (individual yondashuv yetishmasligi, akkreditatsiya muammolari, kurslarni oxiriga yetkazmaslik) o'rganildi. Natijada O'zbekiston oliy ta'lim tizimida Coursera kurslarini o'quv rejalariga tanlov fanlari sifatida kiritish va ularni akkreditatsiyadan o'tkazish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

MATERIALLAR VA METODLAR: ushbu tadqiqot ishida asosiy material sifatida Coursera platformasida taqdim etilayotgan onlayn-kurslar, ularning o'quv modeli hamda mustaqil ta'lim jarayonida qo'llanilishiga oid nazariy va amaliy ma'lumotlardan foydalanildi. Shu bilan birga, xalqaro ilmiy maqolalar, hisobotlar, MOOC platformalariga oid statistik ko'rsatkichlar ham o'rganildi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida talabalarning mustaqil ishi bo'yicha amal qilayotgan me'yoriy hujjatlar va yo'riqnomalar ham tahlil qilindi.

Metodologik jihatdan tadqiqot taqqoslama tahlil, kontent tahlili va kuzatish metodlariga tayandi. Taqqoslama tahlil metodi yordamida Coursera, edX va boshqa MOOC platformalari o'quv modellari o'rganilib, ularning afzallik va kamchiliklari aniqlab chiqildi. Kontent tahlili orqali kurslarning ta'lim mazmuni, o'quv dasturlari va baholash mexanizmlari ilmiy-uslubiy adabiyotlar bilan solishtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, Coursera onlayn-kurslari talabalarda mustaqil ta'limni tashkil etishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Video ma'ruzalar, topshiriqlar va interfaol forumlar orqali talabalar bilimlarini chuqurlashtirish, o'zini nazorat qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, kurslarning rasmiy akkreditatsiya qilinmagani, individual yondashuvning cheklangani va kurslarni yakunlamasdan tark etish ko‘rsatkichining yuqoriligi muammoli jihatlar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Biroq, forumlar va muloqot maydonlari talabalar o‘rtasida tajriba almashish, global hamkorlik va ingliz tilida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir qilmoqda. Natijada, Coursera platformasi mamlakatimiz oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’lim sifatini oshirish va xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash uchun muhim imkoniyatlar yaratadi.

XULOSA: Coursera platformasi talabalarning mustaqil ta’limini samarali tashkil etishda zamonaviy vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu platforma orqali talabalar nazariy bilimlarni mustahkamlash, amaliy topshiriqlarni bajarish va global ta’lim hamjamiyatida faol muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, MOOC kurslarini oliy ta’lim tizimiga moslashtirish ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli platformalar, elektron ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, MOOC, mustaqil ta’lim.

Iqtibos uchun: Xudoyberdiyev R.F. Coursera platformasi orqali talabalarni mustaqil ta’limga yo‘naltirish imkoniyatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.16–29.

ВОЗМОЖНОСТИ НАПРАВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА САМОСТОЯТЕЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ЧЕРЕЗ ПЛАТФОРМУ COURSERA

© Р.Ф. Худойбердиев[1]✉
[1]Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются особенности и возможности основных платформ MOOC (Massive Open Online Courses). В частности, на примере платформы Coursera рассматриваются пути вовлечения студентов в процесс самостоятельного обучения и его эффективной организации. В рамках исследования разработаны рекомендации и предложения по повышению уровня усвоения знаний, персонализации образовательного процесса, а также обеспечению эффективности использования цифровых ресурсов.

ЦЕЛЬ: цель статьи — анализ возможностей эффективной организации самостоятельного обучения студентов с использованием таких массовых открытых онлайн-курсов, как Coursera, и разработка практических рекомендаций. Модель обучения Coursera (видеолекции, задания, форумы и контрольные работы) служит инструментом для направления студентов на самостоятельное обучение. В исследовании рассмотрены преимущества платформы (широкий выбор курсов, гибкость, сертификация), а также недостатки (отсутствие индивидуального подхода, проблемы аккредитации, незавершённость курсов). В результате были разработаны

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

предложения по включению курсов Coursera в учебные планы вузов в качестве элективных дисциплин и по созданию механизма их аккредитации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в данном исследовании основным материалом стали онлайн-курсы Coursera, их учебная модель, а также теоретические и практические данные об их использовании в процессе самостоятельного обучения студентов. Кроме того, были изучены международные научные статьи, отчёты и статистические показатели по платформам MOOC. Были проанализированы также нормативные документы и инструкции, регулирующие самостоятельную работу студентов в системе высшего образования Республики Узбекистан. Методологически исследование базировалось на сравнительном анализе, контент-анализе и методе наблюдения. С помощью сравнительного анализа были изучены учебные модели Coursera, edX и других платформ MOOC, выявлены их преимущества и недостатки. Контент-анализ позволил сопоставить содержание курсов, учебные программы и механизмы оценки с научно-методической литературой.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённые анализы показали, что онлайн-курсы Coursera являются эффективным инструментом организации самостоятельного обучения студентов. Видеолекции, задания и интерактивные форумы позволяют студентам углублять знания, развивать навыки самоконтроля и критического мышления. В то же время отсутствие официальной аккредитации, ограниченность индивидуального подхода и высокий показатель незавершённых курсов проявляются как проблемные стороны. Однако форумы и дискуссионные площадки оказывают положительное влияние на обмен опытом, глобальное сотрудничество и развитие навыков изучения английского языка. В результате платформа Coursera создаёт важные возможности для повышения качества самостоятельного обучения и подготовки кадров в соответствии с международными стандартами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: платформа Coursera имеет важное значение как современный инструмент организации самостоятельного обучения студентов. С её помощью студенты могут укрепить теоретические знания, выполнять практические задания и активно взаимодействовать в глобальном образовательном сообществе. Кроме того, адаптация курсов MOOC к системе высшего образования способствует повышению качества обучения и подготовке конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: цифровые платформы, электронное обучение, информационно-коммуникационные технологии, MOOC, самостоятельное обучение.

Для цитирования: Худойбердиев Р.Ф. Возможности направления студентов на самостоятельное обучение через платформу coursera. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С. 16–29.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

OPPORTUNITIES FOR DIRECTING STUDENTS TOWARDS INDEPENDENT LEARNING THROUGH THE COURSERA PLATFORM

© Rahmatillo F. Khudoyberdiyev[1]✉
[1]Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the features and opportunities of the main MOOC (Massive Open Online Courses) platforms. In particular, using Coursera as an example, the ways of involving students in the process of independent learning and its effective organization are considered. Within the framework of the study, recommendations and proposals were developed to increase the level of knowledge acquisition, personalize the educational process, and ensure the effectiveness of using digital resources.

AIM: the aim of the article is to analyze the possibilities of effective organization of students' independent learning through massive open online courses such as Coursera and to develop practical recommendations. The Coursera learning model (video lectures, assignments, forums, and assessments) serves as a tool to guide students towards independent learning. The study examined the platform's advantages (wide course selection, flexibility, certification) as well as its shortcomings (lack of individual approach, accreditation problems, course incompletion). As a result, proposals were developed to include Coursera courses in university curricula as elective subjects and to create a mechanism for their accreditation.

MATERIALS AND METHODS: in this study, the main material consisted of Coursera online courses, their learning model, and theoretical and practical data on their use in students' independent learning. In addition, international scientific articles, reports, and statistical indicators on MOOC platforms were studied. Normative documents and guidelines regulating independent student work in the higher education system of the Republic of Uzbekistan were also analyzed. Methodologically, the research relied on comparative analysis, content analysis, and the observation method. Using comparative analysis, the learning models of Coursera, edX, and other MOOC platforms were studied, and their advantages and shortcomings were identified. Content analysis made it possible to compare the course content, curricula, and assessment mechanisms with scientific and methodological literature.

DISCUSSION AND RESULTS: the analyses showed that Coursera online courses are an effective tool for organizing students' independent learning. Video lectures, assignments, and interactive forums allow students to deepen their knowledge, develop self-control, and enhance critical thinking skills. At the same time, the lack of official accreditation, limited individual approach, and high dropout rates emerge as problematic aspects. However, forums and discussion platforms positively influence experience exchange, global collaboration, and the development of English language skills. As a

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

result, the Coursera platform creates important opportunities for improving the quality of independent learning and training specialists in line with international standards.

CONCLUSION: the Coursera platform is of great importance as a modern tool for organizing students' independent learning. Through it, students can strengthen theoretical knowledge, complete practical tasks, and actively interact in the global educational community. In addition, adapting MOOC courses to the higher education system contributes to improving educational quality and preparing competitive specialists.

Keywords: digital platforms, e-learning, information and communication technologies, MOOC, independent learning.

For citation: Rahmatillo F. Khudoyberdiyev. (2025) 'Opportunities for directing students towards independent learning through the coursera platform', Inter education & global study, vol.3 (9), pp. 16–29. (In Uzbek).

Bugungi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va axborotlashuv jarayonining tobora tezlashib borishi ta'lim tizimida ham o'z ifodasini topmoqda. Mamlakatimiz rahbariyati bu sohada axborot resurslarini yaratish va ularni samarali qo'llash masalasiga alohida e'tibor qaratib, ta'limni axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirish, ilg'or axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng joriy etish hamda xalqaro axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan qator vazifalarni belgilab bermoqda.

Ommaviy onlayn ochiq kurslardan (Coursera misolida) foydalanishning bosh maqsadi – rivojlangan xorijiy oliy ta'lim muassasalarida shakllangan ilg'or pedagogik va metodik yondashuvlarni o'rganib chiqish hamda ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida aniq fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishdan iboratdir. Shuningdek, MOOC asosida talabalarning o'quv faoliyatini yo'lga qo'yish zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish, xorijiy tajribani joriy etish, ta'lim sifatini oshirish hamda talabalarda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

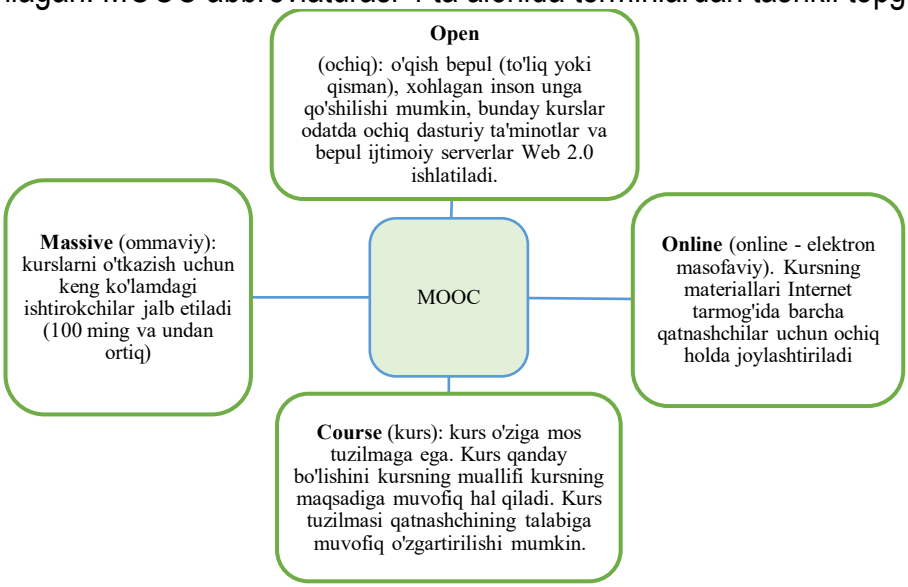
Talabalar mustaqil ishini tashkil etish va uni samarali nazorat qilish oliy ta'lim tizimida belgilangan me'yoriy hujjatlar hamda maxsus yo'riqnomalar asosida amalga oshiriladi. Ushbu yo'riqnomalar talabalar mustaqil ishining mazmuni, shakllari va uni baholash tartibini aniq belgilab beradi. Talaba mustaqil ishi esa – muayyan fan doirasida zarur bilim, ko'nikma va malakalarning bir qismini o'qituvchi ko'rsatma va maslahatlari asosida auditoriyada hamda auditoriyadan tashqarida o'zlashtirishga qaratilgan tizimli ta'limiy faoliyat hisoblanadi. Talaba mustaqil ishi – bu muayyan fanga oid dasturda ko'rsatilgan bilim, ko'nikma va malakalarning muayyan qismini o'qituvchi maslahat va tavsiyalari asosida auditoriyada va undan tashqarida o'zlashtirishga yo'naltirilgan tizimli faoliyat shaklidir[1,2].

Respublikamizda ham ilg'or mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, zamonaviy axborot texnologiyalarini ta'lim sohasida keng qo'llash jarayoni boshlangan. Biroq elektron ta'limni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

to‘laqonli joriy etish yo‘lida bir qator muammolar ham mavjud bo‘lib, ular asosan quyidagi holatlarda namoyon bo‘ladi: pedagog kadrlarning elektron ta’lim jarayonlariga yetarlicha tayyor emasligi; elektron ta’lim imkoniyatlari haqida bilim va tasavvurlarning cheklanganligi, shuningdek, ularni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha metodik ko‘rsatmalar kamligi; elektron ta’lim uchun zarur bo‘lgan texnik vositalarning qimmatligi hamda sohaga ixtisoslashgan mutaxassislar yetishmovchiligi.

Ommaviy ochiq onlayn kurslar (MOOC — Massive Open Online Courses) XX asr oxiri va XXI asr boshlarida Internet makonida paydo bo‘lgan ochiq ta’lim kurslarining mantiqiy davomi sifatida shakllandi. “MOOC” atamasini esa 2010 yilda Kanada davlatidagi Prins Eduard oroli universiteti professori Devid Kormier ilmiy muomalaga kiritgan. U bu tushunchani “ochiq, jamoaviy, taqsimlangan va uzluksiz tarmoq asosida o‘qitish shakli” sifatida izohlagan. MOOC abbreviaturasi 4 ta alohida terminlardan tashkil topgan[3,4].

1-rasm. MOOC modelining asosiy tarkibiy elementlari.

So‘nggi yillarda, xususan oxirgi uch yil davomida, foydalanuvchilar uchun ommaviy ochiq onlayn-kurslarni izlash va ularda ta’lim olish imkonini beruvchi ko‘plab yangi MOOC-platformalar (veb-saytlar) paydo bo‘ldi. Adabiyotlarda bunday loyihalar ko‘pincha startap (startup) deb ham yuritiladi. Har bir platforma o‘zining vazifalari, hamkorlik qiluvchi universitetlari, taqdim etayotgan kurslari, interfeysi, qo‘llab-quvvatlaydigan tillari va boshqa bir qator ko‘rsatkichlari bilan boshqa platformalardan farq qiladi.

Onlayn-kurslar taqdim etuvchi platformalarning to‘liq ro‘yxati juda keng bo‘lgani sababli, odatda ulardan eng yirik va eng ko‘p tarqalganlari alohida ajratib ko‘rsatiladi. Bugungi kunda universitet darajasida ta’lim beruvchi yetakchi uchta platforma keng ommalashgan: Coursera, Udacity va edX. Ushbu platformalarning barchasi AQShda tashkil etilgan bo‘lib, ular 2012-yildan boshlab faoliyat yuritib kelmoqda[4,5].

2016-yildan boshlab edX va Coursera platformalari asta-sekin yangi biznes-modelga o‘ta boshladi. Endilikda talabalarga ixtisoslashgan yo‘nalish bo‘yicha bir nechta kurslarni tanlash va ular bilan bog‘liq qo‘shimcha xizmatlardan foydalanish imkoniyati yaratildi. Bunday xizmatlarga o‘qituvchilar bilan bevosita muloqot qilish, kurs ishtirokchilari o‘rtasida yanada faol hamkorlikni rivojlantirish, qo‘shimcha metodik tavsiyalar olish va amaliy topshiriqlarni chuqurroq o‘zlashtirish kiradi. Bu esa shuni anglatadiki, onlayn ta’lim platformalari asta-sekin tijoratlashib, ta’lim jarayonini moliyaviy manbalar bilan ta’minlash yo‘nalishida rivojlanib bormoqda[4,7].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hozirgi kunda onlayn ta'limning ommabopligi kengayib, yangi sohalar hamda turli kasbiy yo'nalishlarni qamrab olmoqda. Jumladan, 2023-yilda eng talab yuqori bo'lgan 5 ta yo'nalish quyidagilar bo'ldi: dasturlash va axborot texnologiyalari; grafik dizayn va vizual kommunikatsiya; internet-marketing va raqamli reklama; boshqaruv va menejment sohalari; xorijiy tillarni o'rganish.

Ushbu yo'nalishlarning mashhurligi zamonaviy mehnat bozorining talablaridan dalolat beradi. Ayniqsa, dasturlash va chet tillarini o'rganish sohalarida MOOC platformalari orqali olingan bilimlar nafaqat talabalar, balki ish faoliyatida bo'lgan mutaxassislar uchun ham o'zining amaliy ahamiyatini ko'rsatmoqda[4,6].

Platforma nomi	2021-yil foydalanuv-chilar soni (mln)	2022-yil foydalanuv-chilar soni (mln)	2023-yil foydalanuv-chilar soni (mln)	2024-yil foydalanuv-chilar soni (mln)	Mashhur yo' nalishlar
Coursera	82	92	100	110	Dasturlash, Data Science, Menejment, Xorijiy tillar
edX	38	41	45	50	Sun'iy intellekt, Kiberxavfsizlik, Iqtisodiyot
Udacity	14	16	18	22	IT mutaxassisligi, Machine Learning, Startap menejmenti
FutureLearn	12	14	16	20	Tibbiyot, Pedagogika, Raqamli Marketing
Khan Academy	80	83	85	88	Matematika, Fizika, Maktab fanlari

1-jadval. MOOC platformalaridan foydalanish statistikasi (2021–2024)

Coursera onlayn-kurslarining ta'lim modeli. Coursera platformasining ta'lim modeli bir nechta asosiy elementlarga tayangan bo'lib, ular o'quvchilarning bilim olish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish va nazorat qilishni ko'zda tutadi. Bu model quyidagi komponentlardan iborat: o'quv video ma'ruzalar, topshiriqlar, interfaol forumlar va nazorat ishlari.

1. Video ma'ruzalar. Platformada taqdim etiladigan har bir kurs maxsus tayyorlangan video darslar orqali olib boriladi. Ushbu ma'ruzalar vizual materiallar — infografikalar, turli diagrammalar va metodik qo'llanmalar bilan boyitilgan bo'lib, mavzuni yanada tushunarli va qiziqarli qilishga xizmat qiladi.

2. Topshiriqlar. Kurs doirasida har hafta yangi video dars bilan birga unga moslashtirilgan topshiriqlar ham beriladi. Bu topshiriqlarni talaba belgilangan muddatda, ammo o'ziga qulay bo'lgan vaqtda mustaqil bajaradi. Ularning tarkibiga qisqa testlar, esse yozish, qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash, internet resurslaridan foydalanish yoki kichik ilmiy izlanishlar kiradi.

3. Interfaol forumlar. Talabalar o'zaro fikr almashishi, kurs materiallarini muhokama qilishi va murakkab masalalarda maslahat olishi uchun maxsus forumlar faol ishlaydi. Bu imkoniyat, ayniqsa, kamroq faol talabalar uchun o'z fikrini bildirishga qulay sharoit yaratadi.

4. Nazorat ishlari. Talabalarning bilim darajasi turli test savollari orqali tekshiriladi. Savollar tasodifiy tarzda shakllantiriladi va talabaga bir necha marta javob berish huquqi beriladi. Yakunda eng yuqori natija umumiy reytingda hisobga olinadi. Coursera

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

modelining o‘ziga xos jihatlaridan biri — bu topshiriqlarni talabalarning o‘zaro baholashidir. Bu usul hamkorlikda o‘rganishni rag‘batlantiradi va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Kurs yakunlangach, uning materiallari platforma arxivida saqlanadi. Talabalar ulardan foydalanishda davom etishi mumkin, biroq bu holda vazifalar qayta baholanmaydi va sertifikat berilmaydi.

Coursera onlayn-kurslarining ta’lim modeli bugungi kunda zamonaviy raqamli ta’limning eng ilg‘or namunalaridan biri hisoblanadi. Bu model talabalar uchun qulay, moslashuvchan va samarali ta’lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan. Avvalo, o‘quv jarayonining markazida qisqa va aniq mazmundagi video ma’ruzalar turadi. Ushbu videolar odatda 10–20 daqiqalik bo‘lib, murakkab mavzularni bosqichma-bosqich tushuntirish imkonini beradi. Video darslar slaydlar, infografikalar va turli vizual materiallar bilan boyitilib, mavzuni yanada qiziqarli va tushunarli qiladi. Har bir modul yakunida talabalarga topshiriqlar beriladi va ular testlar, qisqa esse yoki amaliy mashqlar ko‘rinishida bo‘lishi mumkin. Bu topshiriqlarni talaba mustaqil ravishda, o‘ziga qulay vaqtda bajaradi hamda baholash natijalarini tezkor ko‘rishi mumkin. Ayrim kurslarda topshiriqlarni o‘zaro baholash mexanizmi joriy etilib, bu talabalarni tanqidiy fikrlashga va konstruktiv mulohaza bildirishga o‘rgatadi. Bundan tashqari, Coursera modeli interfaol forumlar orqali talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida faol muloqotni ta’minlaydi. Forumlar tajriba almashish, murakkab masalalarni muhokama qilish va qo‘shimcha savollarga javob topishga xizmat qiladi. Har hafta o‘tkaziladigan nazorat testlari orqali talabaning bilim darajasi muntazam tekshirib boriladi. Testlar tasodifiy shaklda tuzilib, qayta topshirish imkoniyati mavjud bo‘lgani uchun talaba o‘z xatolarini tuzatib, bilimini mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladi. Kurs yakunida muvaffaqiyatli o‘qigan talabalar sertifikat olishlari mumkin, bepul rejimda esa kurs materiallari arxivda saqlanadi va ulardan keyinchalik ham foydalanish mumkin bo‘ladi. Bunday ta’lim modeli mustaqil o‘rganish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Coursera ommaviy onlayn ochiq kurslari talabalarga bir qator qulayliklar yaratadi:

Kurslarning xilma-xilligi. Platformada fanlarning keng spektri bo‘yicha kurslar mavjud: qishloq xo‘jaligi, iqtisodiyot, menejment, nanotexnologiyalar, dasturlash va boshqalar.

Moliyaviy jihatdan qulaylik. Kurslarning katta qismi bepul yoki arzon narxlarda taqdim etiladi. An’anaviy ta’limda bo‘lgani kabi transport va qo‘shimcha xarajatlarga ehtiyoj qolmaydi.

Moslashuvchanlik. Talaba topshiriqlarni o‘z vaqtida, o‘ziga qulay jadval asosida bajaradi. Bu, ayniqsa, bir vaqtning o‘zida ishlash va o‘qishni davom ettirayotganlar uchun muhim.

O‘qituvchi bilan bevosita aloqalar. Forumlar va onlayn muloqotlar orqali o‘qituvchi bilan bog‘lanish mumkin. Shu orqali murakkab mavzularni muhokama qilish va tushunmagan jihatlarni aniqlashtirish osonlashadi.

Kasbiy rivojlanish. Kurslar nafaqat qo‘shimcha bilim olish, balki malaka oshirish va yangi kasbiy ko‘nikmalarni egallash imkoniyatini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Oson kirish imkoniyati. Ro‘yxatdan o‘tish uchun faqat internetga ulanish kifoya. Yosh, ijtimoiy holat yoki avvalgi ta’lim darajasi bo‘yicha cheklovlar mavjud emas.

Shu bilan birga, Coursera platformasining ayrim cheklovlari va kamchiliklari ham mavjud:

Rasmiy tan olinmasligi. Kurslarning aksariyati rasmiy akkreditatsiyadan o‘tmagan bo‘lgani uchun ular universitet darajasidagi dasturlar qatorida hisobga olinmaydi.

Individual yondashuv yetishmasligi. Kurslar ommaviy bo‘lgani sababli, o‘qituvchining har bir talaba bilan alohida ishlash imkoniyati yo‘q.

Kursni tugatmaslik darajasi yuqori. Statistikaga ko‘ra, kursni boshlaganlarning 90 foizi uni oxiriga yetkazmaydi. Buning sababi sifatida ko‘plab talabalar dastlabki qiziqish bilan ro‘yxatdan o‘tib, keyinchalik motivatsiyani yo‘qotishi ko‘rsatiladi.

Amaliy mashg‘ulotlarning cheklanganligi. Nazariy bilimlarni amaliy laboratoriya ishlari bilan mustahkamlash imkoniyati mavjud emas. Bu esa ayrim fanlar uchun katta muammo hisoblanadi.

Baholash tizimidagi cheklovlar. Avtomatlashtirilgan testlar ijodiy va ilmiy mehnatni to‘liq baholash imkonini bermaydi.

Yo‘nalish / Imkoniyat	Coursera orqali amalga oshirish shakli	Talaba uchun foydasi	Ta’lim jarayoniga ta’siri
O‘quv resurslariga keng kirish	Turli fanlar bo‘yicha minglab kurslar, dunyo oliygohlari tomonidan yaratilgan video darslar va o‘quv materiallari	Talaba o‘z qiziqishi va ehtiyojiga mos kurslarni tanlab o‘rganadi	O‘quv dasturlarini boyitadi, ta’lim sifatini oshiradi
Moslashuvchan o‘qish	Asinxron (xohlagan vaqtda) va sinxron (belgilangan vaqtda) ta’lim shakllari	Talaba vaqtini mustaqil boshqaradi, ish va o‘qishni birga olib borishi mumkin	Mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini shakllantiradi
Baholash tizimi	Onlayn testlar, esse, amaliy topshiriqlar, o‘zaro baholash	O‘z bilimini darhol tekshirib, xatolarini ko‘ra oladi	Bilimni tezkor baholash imkonini beradi
Interfaol muloqot	Forumlar, savol-javob sessiyalari, talabalar o‘rtasidagi muhokamalar	Talaba boshqa davlatdagi talabalar bilan tajriba almashadi, ingliz tilini rivojlantiradi	Ta’lim jarayonida global hamkorlik va interaktivlikni oshiradi
Malaka oshirish va kasbiy rivojlanish	Sertifikatli kurslar va maxsus yo‘nalish dasturlari	Talaba o‘z mutaxassisligi bo‘yicha qo‘shimcha bilim oladi, ish beruvchilar oldida raqobatbardosh bo‘ladi	Ta’lim bilan ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytiradi
Til kompetensiyasi	Kurslarning aksariyati ingliz tilida, ayrimlari boshqa tillarda	Talaba o‘z mutaxassislik fanini chet tilida o‘rganish imkoniga ega bo‘ladi	Xalqaro ta’lim standartlariga integratsiyani kuchaytiradi
Qo‘shimcha imkoniyatlar	Arxiv kurslardan foydalanish, kursni qayta o‘rganish	Talaba istalgan paytda bilimini yangilab borishi mumkin	Uzluksiz ta’lim tamoyillarini qo‘llab-quvvatlaydi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2-jadval. Coursera platformasi orqali talabalarni mustaqil ta’limga yo‘naltirish imkoniyatlari Professor-o‘qituvchilarning tayyorgarligi. MOOC tizimida ishlash uchun zarur bo‘lgan metodik va texnologik tayyorgarlik yetishmaydi. Bu esa kurslarning sifatiga ta’sir qiladi. Talabalarning mustaqil ishi ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. U nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va tahliliy qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shartli ravishda talabalar mustaqil ishini ikki asosiy turga ajratish mumkin:

Auditoriya sharoitida bajariladigan mustaqil ishlar. Bu turdagi topshiriqlar o‘qituvchi rahbarligida auditoriyada amalga oshiriladi. Ularning asosiy vazifasi o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, kengaytirish va chuqurroq tahlil qilishdir. Talaba o‘zlashtirgan bilimlarini dars jarayonida qayta ishlaydi, turli misollar, muhokamalar yoki yozma topshiriqlar orqali bilim darajasini oshiradi. Auditoriyadan tashqarida bajariladigan mustaqil ishlar. Ushbu ishlar talabaning o‘quv dasturidagi ayrim mavzularni mustaqil o‘zlashtirishiga qaratilgan. Bu jarayon uy vazifalarini bajarish, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlariga tayyorgarlik ko‘rish, ilmiy-ijodiy xarakterdagi ishlar tayyorlash orqali amalga oshiriladi. Talaba o‘qituvchi maslahatlari asosida mustaqil ishlaydi, kerakli adabiyotlardan foydalanadi va natijalarini belgilangan muddatda taqdim etadi.

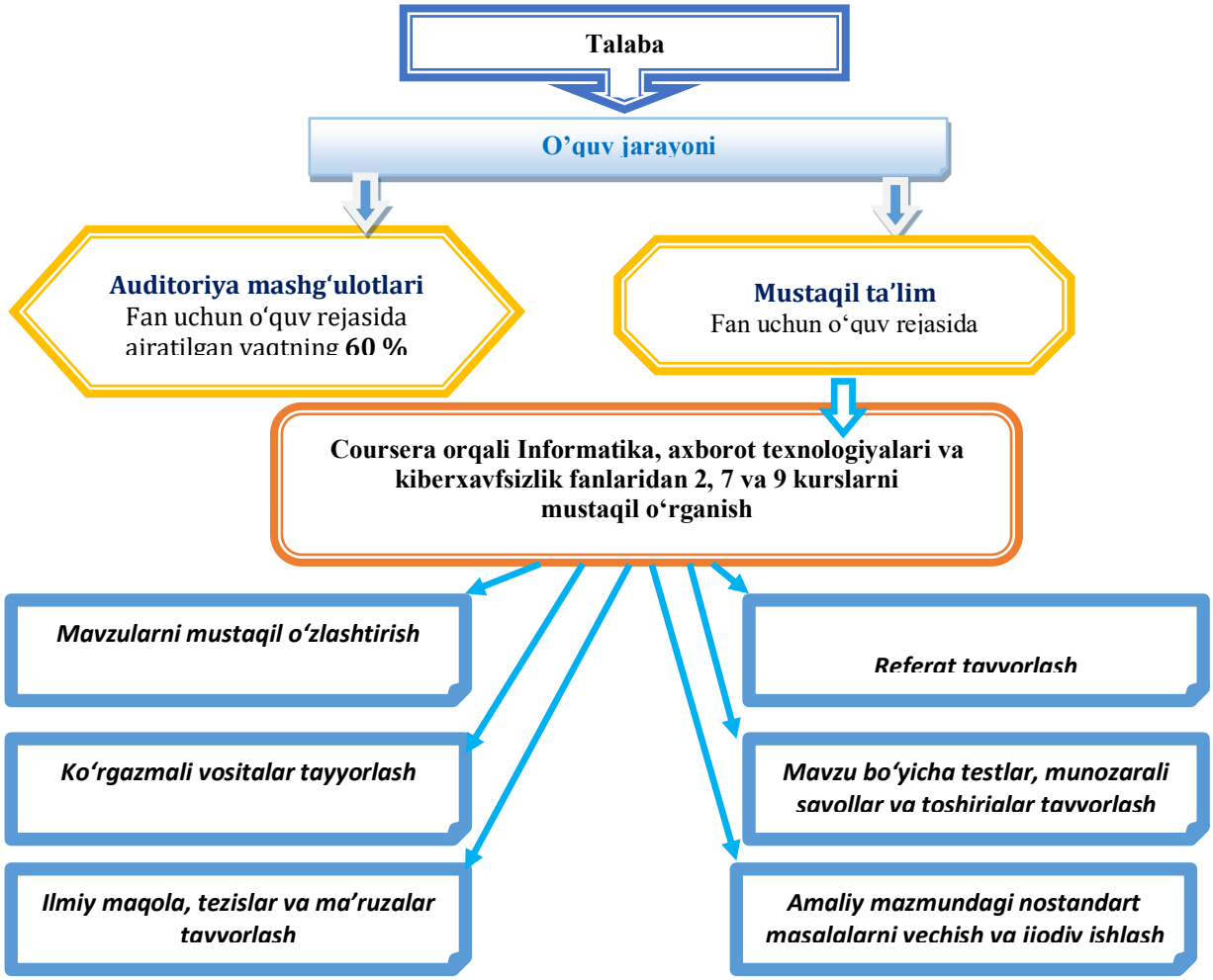
Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, xususan Coursera ommaviy onlayn ochiq kurslari orqali mustaqil ta’limni yo‘lga qo‘yish talabalarda chuqur bilim, yangi ko‘nikmalar va mustaqil izlanish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu modelga ko‘ra: fan bo‘yicha mustaqil ishlar ro‘yxati kafedra professor-o‘qituvchilari tomonidan shakllantiriladi. Ro‘yxatni tayyorlashda fanning xususiyatlari, mavzularning dolzarbligi va Coursera platformasida mavjud resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlari inobatga olinadi. Talabalarga asinxron va sinxron formatlarda mustaqil o‘rganish uchun kurslar taklif qilinadi. Bu jarayon talabaning vaqtini moslashtirish va ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi.

Mustaqil ishlarning yo‘nalishlari quyidagilarni qamrab olishi mumkin: mavzularni mustaqil o‘zlashtirish. talaba tanlangan kurs materiallarini chuqur o‘rganadi, konspekt tayyorlaydi va natijalarini kafedrada taqdim etadi; referat tayyorlash. kursni yakunlagach, talaba o‘zlashtirilgan mavzu bo‘yicha referat yozadi. ushbu ish kafedra ekspertlari ishtirokida himoya qilinadi va baholanadi; ko‘rgazmali materiallar yaratish. talaba vizual vositalardan foydalanib, taqdimot yoki ko‘rgazmali material tayyorlaydi va uni kafedrada himoya qiladi; test va topshiriqlar ishlab chiqish. o‘tilgan mavzuga oid test savollari, muhokama uchun savollar yoki topshiriqlar majmuasi ishlab chiqiladi va kafedrada taqdim etiladi; ilmiy maqola, tezis va ma’ruzalar tayyorlash. talaba mustaqil izlanish asosida maqola yoki tezis yozib, uni ilmiy anjumanlarda taqdim etishi mumkin. bu nafaqat mustaqil ishlash, balki ilmiy faoliyatga qadam qo‘yishda muhim bosqich hisoblanadi.

Ijodiy va nostandart masalalarni yechish. Talabaning qiziqishi va qobiliyatiga qarab, unga murakkab va ijodiy topshiriqlar berilishi mumkin. Bu jarayonda talaba o‘qituvchi bilan hamkorlikda ilmiy maqolalar tayyorlashi va ularni chop ettirishi ham mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Talaba ilmiy maqola yozishga qaror qilganida, avvalo o‘z ilmiy rahbarini tanlashi lozim bo‘ladi. Ilmiy rahbar esa unga mavzu tanlashda yordam beradi va yo‘nalishni belgilab beradi. Mavzuni tanlash jarayonida uning dolzarbligi, amaliy ahamiyati va ilmiy yangiligi inobatga olinishi muhim hisoblanadi. Tanlangan mavzu yuzasidan talaba mavjud adabiyotlarni chuqur o‘rganib chiqadi va ilmiy rahbar yordamida adabiyotlar bilan ishlashning samarali usullarini o‘zlashtiradi.

2-rasm. Coursera orqali Informatika, axborot texnologiyalari va kiberxavfsizlik fanlaridan mustaqil ta’limni tashkil etish bo‘yicha tavsiya etilayotgan model.

Mamlakatimizda oliy ta’lim tizimi samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish hamda talabalarni global mehnat bozoriga raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlash maqsadida Coursera ommaviy onlayn ochiq kurslari va ularning imkoniyatlaridan keng foydalanish dolzarb masala hisoblanadi. Xususan, aniq fanlarni o‘qitishda Coursera kabi xalqaro tajribaga ega platformalarning integratsiyasi quyidagi tavsiya va takliflarni amalga oshirishni talab qiladi.

Avvalo, oliy ta’lim muassasasi (OTM)ning ta’lim yo‘nalishi va mutaxassislik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, MOOC platformalari tomonidan taqdim etilayotgan kurslarni Davlat ta’lim standartlariga, yangi namunaviy o‘quv rejalariga hamda xorijiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tajribaga moslashtirish lozim. Bunda maxsus ishchi guruh tashkil etilib, ular tomonidan kurslar tanlab olinadi va so‘ngra mazkur kurslar rektor yoki o‘quv ishlari bo‘yicha prorektor tomonidan tasdiqlangan ishchi o‘quv rejasi va fan dasturlariga integratsiya qilinadi.

Ishchi guruh faoliyati talabalarning o‘quv yilidagi fanlari mazmunidan kelib chiqib shakllantiriladi. Har bir kursni o‘rganish jarayonida quyidagi mezonlar asosida tanlov amalga oshirilishi lozim:

Tanlanayotgan kurslar mamlakatimiz iqtisodiyotining turli tarmoqlarida qo‘llanilayotgan ilg‘or texnologiyalar, zamonaviy uskunalar va ishlab chiqarish jarayonlariga mos bo‘lishi kerak. Shu orqali ta’lim jarayoni ishlab chiqarish bilan integratsiyalashtiriladi va talabalar kasbiy ko‘nikmalarni bevosita amaliyot bilan uyg‘un holda egallash imkoniga ega bo‘ladi.

Kurslar tegishli fanlarning o‘quv dasturlari mazmunini boyitishi, mavjud kamchiliklarni to‘ldirishi va talabalarni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv hamda zamonaviy ilmiy-uslubiy ishlanmalarni o‘zlashtirishga undashi zarur.

O‘quv jarayoniga tatbiq etiladigan kurslar OTM doirasida tashkil etilgan ekspert guruhlari tomonidan chuqur ekspertizadan o‘tkaziladi. Ekspertiza jarayonida kurslarning mazmuni, metodik asoslari, baholash mezonlari, talabalarga taqdim etiladigan topshiriqlarning amaliy qiymati va xalqaro standartlarga muvofiqligi har tomonlama baholanadi.

Ekspertiza jarayonidan o‘tgan kurslar universitetning o‘quv-uslubiy kengashi tomonidan tasdiqlanadi va keyinchalik amaliyotda qo‘llash uchun o‘quv jarayoniga joriy etiladi.

Shuningdek, kurslarni tanlash jarayonida talabalarning ehtiyojlari, zamonaviy kasbiy yo‘nalishlar, xalqaro mehnat bozoridagi talablar ham hisobga olinishi lozim. Masalan, dasturlash, sun’iy intellekt, ma’lumotlar tahlili, menejment, xorijiy tillar kabi yo‘nalishlar Coursera platformasida keng qamrovda taqdim etilayotgan va bugungi kun sharoitida yuqori ehtiyoj sezilayotgan sohalar sirasiga kiradi.

Bundan tashqari, Coursera kurslarini ta’lim jarayoniga qo‘shishda kredit-modul tizimining talablariga ham e’tibor qaratish muhimdir. Kurslar ma’lum miqdorda kreditlarga moslashtirilib, talabalar o‘z mustaqil ishlari doirasida ushbu kurslarni o‘qib, topshiriqlarni bajarib, natijalarini kafedra yoki fakultet miqyosida taqdim etishlari mumkin. Bu esa talabalarning mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantiradi va ularning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini kuchaytiradi.

Natijada, Coursera kabi ommaviy onlayn ochiq kurslarni oliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish o‘quv dasturlarini boyitadi, ta’lim sifatini oshiradi va xalqaro standartlarga mos yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Ommaviy onlayn ochiq kurslardan (MOOC) foydalanish talabalar mustaqil ta’limini samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi. Bunday kurslarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish orqali talabalarning o‘zlashtirish darajasi, mustaqil izlanish ko‘nikmalari va ta’lim jarayonidagi faolligi oshadi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalari o‘quv rejalarining tanlov fanlari bo‘limida MOOC kurslarini qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ushbu kurslardan fakultativ mashg‘ulotlar shaklida ham foydalanish mumkin bo‘lib, bu talabalar uchun qo‘shimcha ta’lim olish imkoniyatlarini yaratadi.

MOOC orqali ta’lim olish jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun talabalarning ushbu platformalarda o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini akkreditatsiyadan o‘tkazish mexanizmini ishlab chiqish va joriy etish muhimdir. Shu maqsadda talabalarga MOOC’dan qanday foydalanish bo‘yicha yo‘riqnomalar va uslubiy ko‘rsatmalar tayyorlash, ularga maslahatlar berish hamda targ‘ibot-tashviqot ishlarini olib borish zarur. Bu nafaqat talabalarni qo‘shimcha bilim olishga undaydi, balki ularning xalqaro standartlarga mos malakaga ega bo‘lishiga ham xizmat qiladi.

MOOC kurslarining katta qismi ingliz tilida olib borilishini hisobga olgan holda, oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislik fanlarini chet tillarida o‘qitishni bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yish va bu jarayonni normativ-huquqiy hujjatlar orqali mustahkamlash maqsadga muvofiqdir. Bu esa talabalarning xorijiy til bilish ko‘nikmalarini oshiradi hamda xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishlariga zamin yaratadi.

Yuqoridagi tavsiya va takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi mamlakatimiz ta’lim tizimining xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashiga, eng ilg‘or ta’lim tizimiga ega davlatlar qatoriga kirishiga va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonini yanada jadallashtirishga xizmat qiladi, deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anghel, E. (2025). What did we learn about massive open online courses? *International Review of Research in Open and Distributed Learning (IRRODL)*, 26(1). https://doi.org/10.19173/irrodl.v26i1.8311
2. Cerezo, R., Sánchez-Santillán, M., Núñez, J. C., & Valle, A. (2024). Process mining for self-regulated learning assessment in e-learning. *arXiv preprint*. https://arxiv.org/abs/2403.12068
3. Cobos, R., García-Holgado, A., Martín-González, M., & Conde, M. Á. (2023). Self-regulated learning and active feedback of MOOC learners: The development of edX-LIMS+ dashboard. *Electronics, 12*(15), 3368. https://doi.org/10.3390/electronics12153368
4. Abdullaeva F.N. “Ommaviy onlayn ochiq kurslarning talabalar mustaqil ta’limida innovatsion yondashuv tahlili” KASB-HUNAR TA’LIMI Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnali, 2025-yil, 9-son.
5. Coursera. (2023). *Learner outcomes report 2023.* Coursera Inc. https://about.coursera.org/press/wp-content/uploads/2023/05/Learner-Outcomes-Report-2023.pdf
6. Goshtasbpour, F. (2024). Open learning and learning at scale: The legacy of MOOCs. *Journal of Interactive Media in Education, 2024*(1), 14. https://doi.org/10.5334/jime.948
7. Likovič, A., & Rojko, K. (2022). E-learning and a case study of Coursera and edX online platforms. *Research in Social Change, 14*(1), 45–59. https://doi.org/10.2478/rsc-2022-0005

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xudoyberdiyev Rahmatillo Fozilliddinovich**, mustaqil tadqiqotchi, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Toshkent, O'zbekiston; manzil: 100084, Amir Temur shoh ko'chasi, 108, Toshkent, O'zbekiston, [**Худойбердиев Рахматилло Фозилддинович**, независимый исследователь, Университет информационных технологий имени Мухаммада ал-Хорезмий, Ташкент, Узбекистан; адрес: 100084, проспект Амира Темура, 108, Ташкент, Узбекистан], [**Rakhmatillo F. Khudoyberdiyev**, Independent Researcher, Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan; address: 100084, Amir Temur Avenue, 108, Tashkent, Uzbekistan].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLASHTIRISHNING TA'LIM JARAYONLARIGA INTEGRATSIYASI: GLOBAL YONDASHUVLAR VA PEDAGOGIK IMKONIYATLAR

© F.N. Yadgarov[1]✉

[1]Toshkent shahridagi Puchon Universiteti, Toskent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: so'nggi yillarda ta'limning raqamlashtirilishi global tendensiyaga aylangan bo'lib, an'anaviy pedagogik yondashuvlarni tubdan o'zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalar sun'iy intellekt, onlayn ta'lim platformalari va raqamli kutubxonalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilib, talabalar, o'qituvchilar va tadqiqotchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. An'anaviy kutubxona va til markazlarining funksiyalari qisman raqamli platformalar orqali amalga oshiriladi, bu yerda shaxsiylashtirilgan ta'lim va ilmiy resurslarga kirish ta'minlanadi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — ta'lim va pedagogik jarayonga raqamlashtirishning ta'sirini o'rganish, raqamli platformalarni o'quv tizimiga integratsiya qilish imkoniyatlarini aniqlash va uning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'sirini baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tahlil uchun global raqamlashtirish, onlayn resurslar va sun'iy intellektni ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha ilmiy maqolalar va tadqiqotlar ishlatilgan. Metodlar sifatida raqamlashtirish yondashuvlarini solishtirish, shaxsiylashtirilgan ta'lim va resurslarga kirish imkoniyatlarini baholash qo'llangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: raqamlashtirish an'anaviy ta'lim formatlarini tubdan o'zgartiradi. Masalan, kutubxonalarni ochiq ilmiy resurslar bilan raqamlashtirish ilmiy tadqiqotlarni ommalashtirishga va tezlashtirishga yordam beradi. Onlayn platformalarda sun'iy intellekt yordamida til va akademik tayyorgarlikda o'qituvchi funksiyalari qisman avtomatlashtiriladi, shaxsiylashtirilgan topshiriqlar, xatolar tahlili va rivojlanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Raqamlashtirish quyidagi natijalarni beradi:

Ta'limga kirishni geografik va ijtimoiy chegaralardan mustaqil qilish;

Shaxsiylashtirilgan ta'limni amalga oshirish;

Milliy va global ta'lim amaliyotlarini birlashtirish;

Ilmiy va pedagogik faoliyatni kuchaytirish;

Shuningdek, etik masalalar, sun'iy intellekt algoritmlari shaffofligi va o'qituvchining insoniy omilini saqlash muhimdir.

XULOSA: ta'limning raqamlashtirilishi pedagogikani modernizatsiya qilishning asosiy drayveri hisoblanadi. Raqamli platformalar o'quv, ilmiy va tadqiqot jarayonlarini birlashtirib, shaxsiylashtirilgan va inklyuziv ta'limni ta'minlaydi. Bu ta'lim sifatini oshirish, professional kompetensiyalarni shakllantirish va talabalarni zamonaviy raqamli dunyoga tayyorlash imkonini beradi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, ta’lim, pedagogika, onlayn platforma, sun’iy intellekt, shaxsiylashtirilgan ta’lim, ochiq kirish, ta’lim texnologiyalari

Iqtibos uchun: Yadgarov F.N. Sun’iy intellekt va raqamlashtirishning ta’lim jarayonlariga integratsiyasi: global yondashuvlar va pedagogik imkoniyatlar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9 B.30-37.

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ: ГЛОБАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ

© Ф.Н. Ядгаров[1]✉
[1]Университет Пучон в Ташкенте, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ в последние годы цифровизация образования становится глобальной тенденцией, трансформируя традиционные педагогические подходы. Цифровые технологии интегрируют искусственный интеллект, онлайн-платформы и цифровые библиотеки в образовательный процесс, создавая новые возможности для студентов, преподавателей и исследователей. Функции традиционных библиотек и языковых центров частично выполняются цифровыми платформами, предоставляющими персонализированное обучение и доступ к научным материалам**.**

ЦЕЛЬ: цель исследования — изучить влияние цифровизации на образовательные и педагогические процессы, определить возможности интеграции цифровых платформ и оценить их влияние на качество и эффективность образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для анализа использовались материалы о глобальной цифровизации, исследования по внедрению онлайн-ресурсов и ИИ в образовательные процессы. Методы включали сравнительный анализ цифровых подходов, систематизацию практик персонализированного обучения и оценку доступности образовательных ресурсов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТ: цифровизация трансформирует традиционные форматы образования. Например, цифровизация библиотек через открытый доступ к научным статьям способствует популяризации и ускорению исследований. На онлайн-платформах с ИИ функции преподавателя частично автоматизируются, предлагаются персонализированные задания, анализ ошибок и рекомендации для развития навыков.

Цифровизация обеспечивает:

Доступность образования независимо от географии или социального статуса;

Персонализированное обучение на основе анализа индивидуальных данных;

Интеграцию глобальных и национальных практик в цифровую образовательную среду;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Усиление научной и педагогической активности через упрощённый доступ к материалам;

В то же время важно учитывать вопросы этики, прозрачности алгоритмов ИИ и сохранение человеческого элемента в образовательном процессе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: цифровизация образовательной среды является ключевым драйвером модернизации педагогики, объединяя обучение, исследовательскую деятельность и доступ к знаниям. Интеграция цифровых платформ повышает качество образования, формирует профессиональные компетенции и готовит студентов к вызовам современного цифрового мира.

Ключевые слова: цифровизация, образование, педагогика, онлайн-платформа, искусственный интеллект, персонализированное обучение, открытый доступ, образовательные технологии

Для цитирования: Ядгаров Ф.Н. Интеграция искусственного интеллекта и цифровизации в образовательные процессы: глобальные подходы и педагогические возможности. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С. 30-37.

0

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITALIZATION IN EDUCATIONAL PROCESSES: GLOBAL APPROACHES AND PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES

© Fayzullo N. Yadgarov[1]✉
[1]Bucheon University in Tashkent, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in recent years, the digitalization of education has become a global trend, transforming traditional pedagogical approaches. Digital technologies integrate artificial intelligence, online learning platforms, and digital libraries into the educational process, creating new opportunities for students, educators, and researchers. Traditional functions of libraries and language centers are partially replaced by digital platforms that provide personalized learning and access to scientific materials.

AIM: the aim of this study is to examine the impact of digitalization on educational and pedagogical processes, identify opportunities for integrating digital platforms, and assess their effect on the quality and effectiveness of education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed global digitalization trends, research on the implementation of online resources and AI in education. Methods included comparative analysis of digital approaches, systematization of personalized learning practices, and evaluation of access to educational resources.

DISCUSSION AND RESULTS. digitalization fundamentally transforms traditional educational formats. For example, digitalizing libraries with open access to scientific articles facilitates the dissemination and acceleration of research. On AI-powered online platforms, some teaching functions are automated, offering personalized assignments, error analysis, and recommendations for skill development.

Digitalization provides:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Accessibility to education regardless of geography or social status;
Personalized learning based on individual data analysis;
Integration of global and national educational practices into a unified digital environment;
Enhancement of scientific and pedagogical activity through simplified access to resources;

Ethical considerations, transparency of AI algorithms, and maintaining the human element in education remain crucial.

CONCLUSION digitalization of the educational environment is a key driver of pedagogical modernization. It combines learning, research activities, and knowledge access, enhancing the quality of education, developing professional competencies, and preparing students for the challenges of the modern digital world.

Keywords: digitalization, education, pedagogy, online platform, artificial intelligence, personalized learning, open access, educational technologies.

For citation: Fayzullo N. Yadgarov. (2025) "Integration of artificial intelligence and digitalization in educational processes: global approaches and pedagogical opportunities", Inter education & global study, vol.3 (9), pp.30-37. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim tizimlari dunyo bo'ylab tobora raqamlashtirilmoqda. Texnologiyalar, xususan sun'iy intellekt (SI), pedagogik jarayonlarni tubdan o'zgartirmoqda va an'anaviy metodlarni yangicha yondashuvlar bilan to'ldirmoqda. Raqamli platformalar o'quv jarayonini shaxsiylashtirish, bilimlarni tez va samarali qabul qilish hamda global ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish imkonini yaratadi. Masalan, ilmiy maqolalar, kitoblar va o'quv qo'llanmalarga ochiq kirish imkonini beruvchi Researcher.uz va individual yo'nalishlarda o'quv resurslarini yaratishga imkon beruvchi Gradly.uz platformalari shunday imkoniyatlardan biridir [1].

O'quv jarayonining shaxsiylashtirilishi talabalarning individual qobiliyatlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlarini yaratish imkonini beradi. Sun'iy intellekt algoritmlari talabalar faoliyatini tahlil qilib, moslashtirilgan dars rejalari, adaptiv testlar va tavsiyalarni ishlab chiqadi, bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi [2]. Shu bilan birga, o'quvchilarning motivatsiyasi va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati kuchayadi.

Raqamlashtirishning yana bir muhim jihati — ta'limdagi tengsizlikni kamaytirish. An'anaviy ta'lim tizimlari geografik va iqtisodiy cheklovlarga bog'liq bo'lishi mumkin, ammo AI va raqamli platformalar yordamida o'quv materiallari butun dunyo bo'ylab talabalar uchun ochiq bo'ladi. Shu orqali bilim olish imkoniyatlari kengayadi, ayniqsa, qishloq hududlarida yoki moliyaviy imkoniyatlari cheklangan hududlarda ta'lim imkoniyatlari oshadi [3].

Shuningdek, raqamli platformalar til va nutqni qayta ishlash, avtomatik tarjima va matnni ovozga aylantirish kabi vositalar yordamida lingvistik qiyinchiliklarni kamaytiradi. Bu xususiyatlar, ayniqsa, ko'p tilli mamlakatlarda yoki chet tilini mukammal bilmaydigan

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talabalarga katta yordam beradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda turli imkoniyatsizliklar bo‘lsa, ular uchun maxsus vositalar va qo‘llanmalar taqdim etiladi, bu esa ta’limni inklyuziv va teng huquqli qiladi.

Raqamlashtirish jarayoni pedagoglarning ish faoliyatini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Endi ular an’anaviy dars berishdan ko‘ra, o‘quv jarayonini boshqaruvchi va kuzatuvchi rolini bajaradi. Bu esa ularning professional ko‘nikmalarini kengaytiradi va talabalarga individual yondashuvni kuchaytiradi. Shu bilan birga, SI pedagoglarni ma’lumotni tahlil qilish, o‘quv jarayonini optimallashtirish va talabalarning rivojlanish darajasini baholash jarayonlarida qo‘llaniladi.

Raqamli ta’limning joriy etilishi bilan bog‘liq bir qator muammolar ham mavjud. Ulardan biri — ma’lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish masalasi. Sun’iy intellekt tizimlari talabalar faoliyatini tahlil qilish uchun katta hajmdagi ma’lumotlardan foydalanadi. Shu sababli, bu ma’lumotlarning xavfsiz saqlanishi va talaba hamda ota-onalarga ma’lumotlarning ishlatilishi bo‘yicha to‘liq tushuntirish berilishi muhimdir.

Shuningdek, algoritmik tarafkashlik masalasi ham mavjud. Agar AI tizimlari to‘liq va vakillik qilingan ma’lumotlar bazasi asosida tayyorlanmasa, u noto‘g‘ri natijalar berishi mumkin. Masalan, qabul testlarini baholashda ayrim demografik guruhlar tarafkashlikka uchrashi ehtimoli mavjud. Shu sababli, algoritmlarni sinovdan o‘tkazish, ularning shaffofligini ta’minlash va tarafkashlikni kamaytirish zarur [4].

Ta’limda AI integratsiyasining yana bir muhim jihati — etik me’yorlarni hisobga olish. AI ta’lim jarayonini samarali qilishi mumkin, ammo u inson pedagogining hissiyot, ijodkorlik va murabbiylik funksiyalarini to‘liq o‘rnata olmaydi. Shu sababli, texnologik yangiliklar bilan insoniy omillarni uyg‘unlashtirish juda muhimdir.

Kelajakda ta’lim tizimida raqamlashtirishning roli yanada oshadi. Shu bilan birga, pedagoglar, hukumat organlari va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, AI texnologiyalarini samarali, adolatli va keng qamrovli joriy etish uchun muhimdir. Bu nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki global ta’limning tenglik va inklyuzivligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va raqamli platformalar ta’limni shaxsiylashtirish, inklyuziv qilish va samarali boshqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, ma’lumotlar xavfsizligi, algoritmik tarafkashlik va pedagoglarning tayyorgarligi kabi muammolarni hal qilish talab etiladi. Etik me’yorlar va strategik hamkorlikni hisobga olgan holda, AI ta’limning kelajagini shakllantirishda kuchli vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

samarali nazorat qilishni ta’minlasa, ikkinchi tomondan, talabalar motivatsiyasini oshiradi va ularning o‘z-o‘zini baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu jarayonlarda Vygotskyning psixologik yondashuvlari ham o‘z aksini topadi: ijtimoiy muhit va o‘quvchi-o‘qituvchi munosabatlari o‘quv jarayonida muhim rol o‘ynaydi, lekin AI yordamida bu munosabatlar yanada boyitiladi va individual darajaga moslashtiriladi [2].

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya va SI ta’limda global hamkorlik imkoniyatlarini ham oshiradi. Misol uchun, Gradly.uz kabi platformalar yordamida talabalar o‘zlarining o‘quv faoliyatlarini global darajada baholash va boshqa mamlakatlardagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tengdoshlar bilan raqobatlashish imkoniga ega bo‘ladi. Bu, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va amaliy mashg‘ulotlarda ham yangicha yondashuvlarni joriy etadi. Talabalar va pedagoglar real vaqt rejimida interaktiv seminarlar, onlayn laboratoriyalar va ilmiy loyihalar orqali bir-biri bilan muloqot qilishadi, bu esa tajribali pedagogik hamjamiyatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, platformalar o‘quv jarayonida uzluksizlikni ta’minlaydi: talabalar o‘z bilimlarini mustahkamlash, qo‘shimcha kurslar olish va yangi ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Bularning barchasi ta’lim jarayonini yanada interaktiv, samarali va shaxsiylashtirilgan qiladi, bu esa global ta’lim tizimida raqamlashtirish va AI integratsiyasining ahamiyatini oshiradi [1,3].

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya va SI ta’limda global hamkorlik imkoniyatlarini ham oshiradi. Misol uchun, Gradly.uz kabi platformalar yordamida talabalar o‘zlarining o‘quv faoliyatlarini global darajada baholash va boshqa mamlakatlardagi tengdoshlar bilan raqobatlashish imkoniga ega bo‘ladi. Bu, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar va amaliy mashg‘ulotlarda ham yangicha yondashuvlarni joriy etadi. Talabalar va pedagoglar real vaqt rejimida interaktiv seminarlar, onlayn laboratoriyalar va ilmiy loyihalar orqali bir-biri bilan muloqot qilishadi, bu esa tajribali pedagogik hamjamiyatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, platformalar o‘quv jarayonida uzluksizlikni ta’minlaydi: talabalar o‘z bilimlarini mustahkamlash, qo‘shimcha kurslar olish va yangi ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Bularning barchasi ta’lim jarayonini yanada interaktiv, samarali va shaxsiylashtirilgan qiladi, bu esa global ta’lim tizimida raqamlashtirish va AI integratsiyasining ahamiyatini oshiradi [1,3].

Shuningdek, raqamli transformatsiya va SI pedagoglarning o‘quv jarayonidagi rolini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Endilikda ular faqat ma’lumot yetkazuvchisi emas, balki o‘quv jarayonining boshqaruvchisi va kuzatuvchisi sifatida faoliyat yuritadi. Bu pedagoglarga talabalar faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qilish, individual yondashuvlarni shakllantirish va dars jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, AI tizimlari o‘quvchilarning qaysi mavzularda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlab, pedagogga moslashtirilgan dars rejasini ishlab chiqishda yordam beradi. Shu tarzda, pedagoglar o‘z vaqtlarini samarali boshqarish bilan birga, o‘quvchilarning qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga e’tibor qaratadi [2,4].

Bundan tashqari, raqamli platformalar global hamkorlik va malaka oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Talabalar va pedagoglar turli mamlakatlardagi tengdoshlar bilan interaktiv seminarlar, onlayn laboratoriyalar va ilmiy loyihalar orqali tajriba almashadi. Bu, o‘z navbatida, ta’lim jarayonida yangicha metodologiyalarni joriy etishga yordam beradi. Misol uchun, Gradly.uz platformasi orqali talabalar o‘z ilmiy ishlarini baholash va global darajada o‘zaro solishtirish imkoniyatiga ega bo‘lib, ularni ilmiy tadqiqotlarga jalb qiladi. Shu bilan birga, Researcher.uz orqali talabalarga va tadqiqotchilarga ochiq kirish ta’minlanadi, bu esa yangi bilimlarni tezkor va samarali o‘zlashtirishni ta’minlaydi [1,3].

Texnologiyalarning pedagogik jarayonga integratsiyasi bilan birga, baholash tizimlarida ham tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. AI yordamida avtomatlashtirilgan testlar va adaptiv baholash tizimlari o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlashda aniq va adolatli

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

natijalar beradi. Masalan, algoritmik baholash tizimlari talabalar javoblarini tahlil qilib, ularning qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos tavsiyalarni ishlab chiqadi. Shu tarzda, baholash faqat qog‘ozda qolmay, talabaning o‘quv jarayonini yanada samarali shakllantirish vositasiga aylanadi [4,5].

Biroq, raqamli transformatsiya bilan bog‘liq ba’zi muammolar ham mavjud. Ulardan biri — texnologik yetishmovchilik va resurslarning notekis taqsimlanishi. Qishloq hududlarida yoki moliyaviy imkoniyatlari cheklangan hududlarda AI va raqamli platformalardan samarali foydalanish qiyin bo‘lishi mumkin. Shu sababli, davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish, ta’lim resurslarini adolatli taqsimlash va texnologiyalarni barcha hududlarda yetkazish muhimdir. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya pedagoglarning doimiy professional rivojlanishini ham talab qiladi: ular yangi texnologiyalar bilan ishlash, ularni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish va talabalarga individual yondashuvni ta’minlashga tayyor bo‘lishi lozim [2,3].

Raqamli platformalar yordamida talabalar mustaqil o‘qish, qo‘shimcha kurslar olish va yangi ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu tarzda, ular o‘z bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Misol uchun, talaba Researcher.uz orqali ilmiy maqolalarni tahlil qilib, o‘z loyihasida yangi yondashuvlarni qo‘llashi mumkin. Gradly.uz esa o‘quvchilarni individual bilim yo‘nalishlariga yo‘naltirib, ularning mustaqil fikrlash va ilmiy tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi [1,3].

Etik jihatlar ham raqamli transformatsiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. AI tizimlari samarali bo‘lishiga qaramay, ular inson pedagogining hissiyot, ijodiy yondashuv va murabbiylik funksiyalarini to‘liq o‘rnata olmaydi. Shu sababli, texnologiya va insoniy omillarni uyg‘unlashtirish zarur. Shu bilan birga, AI texnologiyalari ta’limdagi tengsizlikni kuchaytirishi mumkin bo‘lgan xavflarni ham o‘z ichiga oladi. Shuning uchun davlat organlari, ta’lim muassasalari va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik orqali texnologiyalarni adolatli va keng qamrovli joriy etish muhimdir [4,5].

Kelajakda raqamli transformatsiya va sun’iy intellektning ta’limdagi roli yanada oshadi. Shu bilan birga, ular global ta’lim tizimining sifatini oshirish, inklyuzivlikni ta’minlash va pedagogik amaliyotlarni samarali boshqarish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, AI va raqamli platformalar nafaqat o‘quv jarayonini modernizatsiya qiladi, balki butun dunyo bo‘ylab ta’limning kelajagini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi [1,2,3,4].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Fayzullo N. Yadgarov. Sun’iy intellektni ta’lim sohalariga integratsiya. // Inter education & global study. 2024. №10(1). B. 486-490.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Abdullayev S.X. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. Namangan – 2025. 129 b.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Maxmudov S.Y., Umaraliyeva M.A., Karimova G.K. Ilmiy-pedagogik va o‘quv-metodik nashrlar orqali o‘qituvchilarda informatsion tahdidlarni oldini olish mexanizmi, Toshkent - 2017. 161-b.
5. Sharipov Sh.S., Davlatov K., Nasriddinova G.S. Kasbga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari, O‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2007. 136-b.
6. Sharipov F., Yodgorov H., Axrorov A. Magistratura mutaxassisliklarida ilmiy-pedagogik ishni tashkil etish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma. Guliston davlat universiteti, 2022. 36-b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yadgarov Fayzullo Nodirovich**, Axborot Texnologiyalari yo'nalishi 2-bosqich talabasi, [**Ядгаров Файзулло Нодирович** студент 2-го курса направления Информационные Технологии], [**Fayzullo N. Yadgarov**, 2nd year student of Information Technologies]; manzil: O'zbekiston, Toshkent sh., Chilonzor tumani, Katartal ko'chasi, 38A-uy, Mustaqillik prospekti, 7, 100135 [адрес: Узбекистан, г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Катартал, дом 38А, проспект Мустакиллик, 7, 100135], [address: Uzbekistan, 38a, Katartal st., Chilanzar district, Mustaqillik avenue, 7, 100135, Tashkent city].

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MILLIY G‘URUR TUSHUNCHASINING METODIK ASOSLARI

© M.A. Sattorova[1]✉

[1]Termiz davlatpedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya:

KIRISH: milliy g‘urur tushunchasi jamiyat taraqqiyotida muhim psixologik va ijtimoiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. U millatning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va o‘ziga xos qadriyatlarini anglash jarayonida shakllanadi. Mazkur mavzu milliy o‘zlikni mustahkamlash va yosh avlod ongida vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — milliy g‘urur tushunchasining metodik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning tarkibiy qismlarini ochib berish va amaliy ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llash imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy manbalar, falsafiy va pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy tahlil, kuzatish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodik yondashuv sifatida tizimli, madaniy va tarbiyaviy asoslar e’tiborga olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘rganish jarayonida milliy g‘ururning shakllanishida tarixi, adabiyoti, san’ati va ma’naviy qadriyatlarning hal qiluvchi o‘rin tutishi aniqlandi. Shuningdek, milliy g‘ururni tarbiyalash jarayonida ta’lim muassasalari, oilaviy muhit va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘unligi muhim natija sifatida qayd etildi.

XULOSA: milliy g‘urur tushunchasining metodik asoslarini o‘rganish ta’lim-tarbiya jarayonida samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. U yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning ijtimoiy faolligi va milliy o‘zlikni anglash jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: milliy g‘urur, metodik asoslar, ma’naviyat, vatanparvarlik, ta’lim-tarbiya, ijtimoiy omillar.

Iqtibos uchun: Sattorova M.A. Milliy g‘urur tushunchasining metodik asoslari..// Inter education & global study. 2025.Vol.3 №9. B.38-43.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОРДОСТИ

© Сатторова М.А.[1]✉

[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан.

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: понятие национальной гордости проявляется как важный психологический и социальный фактор в развитии общества. Оно формируется в

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

процессе осмысления исторической памяти, культурного наследия и уникальных ценностей нации. Данная тема имеет особое значение для укрепления национальной идентичности и воспитания патриотизма у подрастающего поколения.

ЦЕЛЬ: цель исследования — научно проанализировать методические основы понятия национальной гордости, раскрыть его структурные компоненты и обосновать возможности применения в образовательном и воспитательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проведён анализ исторических источников, философской и педагогической литературы. Также использовались методы сравнительного анализа, наблюдения и обобщения. В качестве методологического подхода учитывались системные, культурные и воспитательные основы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе исследования было установлено, что в формировании национальной гордости решающую роль играют история, литература, искусство и духовные ценности. Кроме того, важным результатом отмечено гармоничное взаимодействие образовательных учреждений, семейной среды и социальных факторов в процессе воспитания национальной гордости.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: изучение методических основ понятия национальной гордости способствует повышению эффективности образовательного процесса. Оно оказывает положительное влияние на воспитание молодого поколения в духе патриотизма, на их социальную активность и осознание национальной идентичности.

Ключевые слова: национальная гордость, методические основы, духовность, патриотизм, образование, социальные факторы.

Для цитирования: Сатторова М.А. Методические основы понятия национальной гордости.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.38-43.

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF NATIONAL PRIDE

© Maftuna A. Sattorova[1]✉
[1]Termiz State Pedagogical Institute, Termiz, Uzbekistan.

Annotation:

INTRODUCTION: the concept of national pride manifests itself as an important psychological and social factor in the development of society. It is formed in the process of understanding the nation's historical memory, cultural heritage, and unique values. This topic is of particular importance in strengthening national identity and fostering patriotism among the younger generation.

AIM: the purpose of the study is to scientifically analyze the methodological foundations of the concept of national pride, to reveal its structural components, and to substantiate the possibilities of applying it in the educational and upbringing process.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the research involved the analysis of historical sources, philosophical and pedagogical literature. In addition, comparative analysis, observation, and generalization methods were employed. Systematic, cultural, and educational foundations were taken into account as methodological approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the study revealed that history, literature, art, and spiritual values play a decisive role in the formation of national pride. It was also found that the harmony between educational institutions, family environment, and social factors is a significant result in the process of fostering national pride.

CONCLUSION: studying the methodological foundations of the concept of national pride contributes to increasing the effectiveness of the educational process. It positively influences the upbringing of the younger generation in the spirit of patriotism, enhancing their social activity and awareness of national identity.

Keywords: national pride, methodological foundations, spirituality, patriotism, education, social factors.

For citation: Maftuna A. Sattorova “Methodological foundations of the concept of national pride.”, Inter education & global study, vol.3 (9), pp.38-43. (In Uzbek).

Milliy g‘urur – har qanday jamiyat uchun muhim psixologik va ijtimoiy resurs bo‘lib, milliy identifikatsiyalash jarayonining ajralmas qismi sanaladi. Jamiyat a’zolarining o‘z millati, tarixi, madaniyati va qadriyatlariga nisbatan hurmat va ijobiy munosabatlardan iborat bu tushuncha, ijtimoiy barqarorlik, birlik va o‘zlikni anglashni mustahkamlaydi. Shu sababli, milliy g‘urur tushunchasini chuqur o‘rganish va uni shakllantirish, rag‘batlantirish metodikalarini ishlab chiqish ilmiy-amaliy jihatdan muhimdir.

Maqolada milliy g‘urur tushunchasining metodik asoslari — ya’ni uni o‘lchash, baholash, shakllantirish va rag‘batlantirish usullari — tahlil qilinadi.

Milliy g’urur tushunchasiga nazariy yondashadigan bo’lsak turlicha tahlil qilimgan nazariyalardan asosiylarini ko;rib chiqishimiz mumkin. Quyida shular haqida atroflicha yoritilgan. Milliy identitet nazariyasi. Tajfel va Turner’ning guruhlararo identitet nazariyasi, Anderoning “Imagined Communities” asarlari kabilar milliy guruhga mansublik, “biz” tushunchasi va undan kelib chiquvchi g‘urur hissini tushunishga yordam beradi. Millatchilik va patriotizm o‘rtasidagi farq. Millatchilik (nazariyalarda: etnik yoki milliy ustunlikni targ‘ib qilish) va patriotizm (vatan, uning tarixi va madaniyatiga sevgi) tushunchalari farqlanadi. Milliy g‘urur ko‘pincha patriotik his-tuyg‘ular bilan bog‘lanadi, ammo metodika ishlab chiqishda ekstremistik yoki ksenofobik tendensiyalardan himoyalanish zarur. Psixologik komponentlar. Milliy g‘urur hissi ko‘plab psixologik faktorlar (o‘zlikni anglash, guruh a’zoligi, tarixiy merosni bilish, milliy simvollar, til va madaniyat) bilan chambarchas bog‘liq.

Metodika deganda, metodlar, yondashuvlar va vositalar majmuasi tushuniladi, ular orqali milliy g‘urur o‘lchanadi, baholanadi va shakllantiriladi.

O‘lchash va baholash metodlari

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

So‘rovnomalar va anketalar

Milliy g‘urur darajasini o‘lchash uchun Likert shkaldasidagi savollar, fikr-mulohazalar shakllari ishlatiladi. Masalan, “Men o‘z millatim bilan faxrlanaman”, “Milliy bayramlarda qatnashish menga g‘urur bag‘ishlaydi” kabi bayonotlar.

Psixologik testlar va indekslar

Identitet testi (Qirollik identiteti, etnik identitet), o‘zlik hissi testi, milliy g‘urur indekslari. Bu turdagi testlar validlik va ishonchliligini tekshirish zarur.

Kvalitativ usullar

Fokus-guruh intervyulari, chuqur intervyular, etnografik kuzatuvlar — respondentlarning milliy g‘urur tushunchasini qanday tushunishi, uni qanday his qilishi, ularning kundalik faoliyatga ta’siri haqida ma’lumot beradi.

Matn tahlili

OAVda, adabiyotda, ijtimoiy media postlarida milliy g‘urur mavzusi qanchalik qo‘llanayotgani, bayonotlarning mazmuni va uslubi orqali tahlil qilinadi.

Shakllantirish va rag‘batlantirish strategiyalari

Tarbiya tizimida integratsiya

Maktab va oliy ta’lim muassasalarida milliy tarix, madaniyat, til, san’at darslarini samarali olib borish. O‘quv dasturlariga milliy qahramonlar, tarixiy hodisalar, madaniy meros kabilar bo‘yicha ko‘proq amaliy, interaktiv materiallar kiritish.

Madaniy va san’iy tadbirlar

Milliy bayramlar, xalq folklori, san’at kechalari, ko‘rgazmalar, teatr spektakllari — milliy madaniyatning turli ko‘rinishlarini namoyish etish orqali g‘urur hissini jonlantirish.

Simvollar va ramzlardan foydalanish

Milliy bayroq, gerb, madhiy, tarixiy yodgorliklar — ular jamiyatda milliy o‘zlik hisini mustahkamlashda ahamiyatli rol o‘ynaydi.

OAV va media

Milliy g‘urur mavzularini yoritish; tarixiy hujjatli filmlar, milliy shaxslar haqida intervyular; madaniyat, til va an’analarni himoya qilish masalalarini ommaviy axborot vositalarida ko‘proq muhokama qilish.

Jamiyat va hukumat siyosati milliy madaniyat va tarixni muhofaza qilish, til siyosati, milliy ta’lim dasturlari kabi davlat siyosati choralari orqali milliy g‘urur hissini rag‘batlantirish.

Amaliy misollar yordamida ham milliy g‘urur tushunchasining metodik shakllantirilishi va rivojlantirilishini tahlil qilishimiz mumkin.

Maktab va oliy ta’lim muassasalarida milliy g‘urur tarbiyasi.

Loyihalar asosida o‘qitish: O‘quvchilarga milliy tarixiy shaxslar (Alisher Navoiy, Amir Temur kabi) yoki muhim tarixiy voqealarni o‘rganib, ularni prezentatsiyalar, insholar, teatr sahnalari orqali namoyish qilish topshiriqlari beriladi. Bu jarayon yoshlarning milliy o‘zligini chuqur anglashiga xizmat qiladi.

Interfaol darslar va muhokamalar: Milliy qadriyatlar, urf-odatlar, milliy madaniyat mavzularida darslarda guruh muhokamalari, debatlarga ko‘proq o‘rin berish, o‘quvchilar orasida milliy g‘urur hissini uyg‘otadi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Madaniy tadbirlar tashkil etish: Maktablarda milliy bayramlar (Navro‘z, Mustaqillik kuni) keng nishonlanib, xalq o‘yinlari, qo‘shiqlar, an’anaviy taomlar, hunarmandchilik ko‘rgazmalari bilan boyitiladi. Bu yoshlarning milliy qadriyatlarga bo‘lgan hurmatini oshiradi.

Mahalliy va hududiy miqyosda madaniy tadbirlar

Folklor festivallari: Hududlarda xalq qo‘shiqlari, raqs, milliy kiyimlar ko‘rgazmasi, milliy hunarmandchilik mahsulotlari yarmarkalari tashkil etiladi. Bu tadbirlar aholi orasida o‘zlikni anglash va milliy g‘ururni kuchaytiradi.

Tarixiy obidalarni asrash va targ‘ib qilish: Tarixiy yodgorliklar atrofida ekskursiyalar, tanlovlar, viktorinalar o‘tkazilib, yoshlar orasida tarixga qiziqishni oshiradi.

Milliy bayramlarni keng nishonlash: Milliy bayramlarda davlat darajasida hamda mahalliy darajada keng ko‘lamli tadbirlar o‘tkazilib, madaniy an’analar jonlantiriladi.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarda milliy g‘ururni shakllantirish

Tarixiy hujjatli filmlar va ko‘rsatuvlar: Milliy tarix, madaniyat, qahramonlar haqida hujjatli filmlar, seriallar yaratish va ommaviy ko‘rsatish orqali keng auditoriya milliy g‘ururni kuchaytiradi.

Intervyular va suhbatlar: Milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi shaxslar (olimpiada g‘oliblari, san’atkorlar, olimlar) bilan suhbatlar, intervyular tashkil etish.

Ijtimoiy tarmoqlarda milliy mavzularni rivojlantirish: Bloglar, postlar, videolar orqali yoshlar orasida milliy g‘urur, tarixiy ma’lumotlar, madaniy qadriyatlar targ‘ib qilinadi.

Davlat siyosati va strategik tashabbuslar

Milliy madaniyat va tilni himoya qilish dasturlari: Davlat tomonidan milliy tilni rivojlantirish, adabiyotlarni nashr qilish, madaniy loyihalarni moliyalashtirish orqali milliy o‘zlikni saqlash va kuchaytirish.

Ta’lim tizimida milliy dasturlarni kuchaytirish: Milliy tarix va madaniyat fanlarini maktab va oliy ta’limda majburiy qilish, metodik qo‘llanmalar yaratish.

Milliy ramzlarni rivojlantirish va targ‘ib qilish: Bayroq, gerb, madhiy kabi ramzlar asosida ijtimoiy aksiyalar, tanlovlar tashkil etish orqali jamiyatda milliy g‘ururni mustahkamlash.

Jamiyatda milliy g‘urur va birlikni mustahkamlovchi tashabbuslar

Mehr-muhabbat va birdamlik loyihalari: Turli etnik va madaniy guruhlar o‘rtasida do‘stlik va hamjihatlikni rivojlantirishga qaratilgan loyihalar, festivallar.

Milliy qadriyatlar asosida ijtimoiy reklama kampaniyalari: “Millatning kelajagi – yoshlar” kabi shiorlar ostida targ‘ibot ishlarini olib borish.

Shu bilan birgalikda milliy g‘urur va millatchilik o‘rtasidagi noaniqlik tushunchasini ham alohida tahlil qilishimiz lozim. Agar metodika ishlab chiqishda ehtiyot bo‘lmasa, millatchilik ekstremistik shakllari — boshqalarni kamsitish, inflaming guruhlararo to‘qnashuv — paydo bo‘lishi mumkin. Mahalliy sharoitlar va kontekstlarga e’tibor qaratadigan bo’lsak, turli hududlarda, turli etnik va madaniy guruhlarda milliy g‘urur tushunchasi turlicha bo‘ladi. Shu sababli metodika universal emas, kontekstga moslashtirilishi lozim. O‘lchov vositalarining validligi va ishonchliligi tomoni ham alohida

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

masala. Misol uchun: So‘rovlar va testlar turli respondent guruhlarida (yosh, jins, ta’lim darajasi, hudud) sinovdan o‘tishi kerak. Tillar, tarjima, madaniyat farqlari natijalariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Va shu bilan birgalikda Bias va ijtimoiy istak (social desirability bias). Bunda respondentlar milliy g‘ururga oid savollarda jamiyat kutgan javoblarni tanlash ehtimoli “yaxshi” javoblar berishga moyil bo‘lishadi.

Xulosa qilib aytganda milliy g‘urur — jamiyatning ruhiy mustahkamligini, milliy birligini va yoshlar ongida o‘zlikni anglashni ta’minlovchi muhim psixologik-kulturoloji fenomen. Uning metodik asoslarini chuqur tahlil qilish — ushbu his-tuyg‘uning shakllanishini o‘lchash, baholash, rag‘batlantirish uchun zarur. Samarali metodikalar — anketalar, testlar, qualitativ tahlillar, matnlar tahlili va interaktiv, madaniyatga boy ta’lim hamda media vositalaridan foydalanishdir. Shu bilan birga, metodikani ishlab chiqarishda kontekstga moslik, ekstremistik yondashuvlardan saqlanish, validlik va ishonchlilik masalalariga e’tibor qaratish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoev, Sh. (2019). Milliy g‘urur va davlat taraqqiyoti. Davlat nutqlari to‘plami, Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-iyundagi “Milliy g‘urur va ma’naviy barkamollikni rivojlantirish” haqidagi qarori. Toshkent.
3. Tojiyeva, D., & Shabbazova, D. (2023). MILLIY TARBIYANI RIVOJLANTIRISH VA INTEGRATSIYALASH. 2023 10-iyun.
4. Sattorova, M. A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy g‘urur tuyg‘usini shakllantirishning ahamiyati. International Journal of Artificial Intelligence, 4(09), 566–568. 2024.
5. Sattorova, M. A. Tarbiya fani orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy g‘ururni shakllantirishning ahamiyati. ta’lim, fan va innovatsiya. 6-son, 2024.
6. Сатторова, М., & Ергашова, М. (2025). THEORETICAL FOUNDATIONS OF EDUCATING YOUTH AS WELL-ROUNDED INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF INDEPENDENCE. Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок, 1(3), 201-203.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sattorova Maftuna Abdurashid qizi**, o’qituvchi [**Сатторова М.А.,** преподаватель], [**Maftuna A. Sattorova,** teacher]; manzil: O‘zbekiston, Termiz, I.Karimov, 228 uy [адрес: O‘zbekiston, Termiz, I.Karimov, 228], [аддресс: Ўзбекистон, Термиз, И.Каримов, 228 уй]; E-mail:

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MANTIQIY VA IJODIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI MENTAL ARIFMETIKA ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

© O‘.B. O‘rolova[1]✉

[1]"Aktiv School", Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: hozirgi davrda ta'lim tizimining asosiy maqsadi – o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tahlil qilish, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf bosqichi bu jarayonning poydevori hisoblanadi. Mental arifmetika – bu an’anaviy matematikani noan’anaviy yondashuv orqali o‘rganishga asoslangan metod bo‘lib, nafaqat hisoblash tezligini, balki mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur mavzu dolzarbligi bilan ajralib turadi.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda mental arifmetika metodikasining samaradorligini o‘rganish, uni amaliyotga joriy etish hamda takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi: boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib borilgan kuzatuvlar; mental arifmetika bo‘yicha mashg‘ulotlar (abakus, vizual va mental usullar); so‘rovnoma va testlar yordamida o‘quvchilarning fikrlash darajasi tahlili; tajriba-sinov ishlari orqali natijalarning taqqoslanishi; statistik ma’lumotlarni tahlil qilish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, mental arifmetika mashg‘ulotlari o‘quvchilarning: diqqatini jamlash; mantiqiy mushohada yuritish; vizual tasavvur qilish; tez va aniq qaror qabul qilish; yodlash qobiliyati; matematik savodxonlik va ijodkorlik salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Mental arifmetikaning tizimli qo‘llanishi natijasida, an’anaviy ta’lim metodlarida erishilmagan natijalarga qisqa muddatda erishish mumkinligi kuzatildi.

XULOSA: mental arifmetika boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun nafaqat matematik ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi, balki ularning umumiy intellektual salohiyatini oshiruvchi samarali vositadir. Bu metodika orqali mantiqiy va ijodiy fikrlashni o‘stirish imkoniyatlari kengdir. Shunday ekan, uni umumta'lim maktablarining boshlang‘ich sinf dasturlariga bosqichma-bosqich joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: mental arifmetika, boshlang‘ich ta’lim, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, abakus, metodika, o‘quvchilar ko‘nikmasi, vizual tasavvur, tezkor hisoblash.

Iqtibos uchun: O‘.B. O‘rolova Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini mental arifmetika orqali takomillashtirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.44-50.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПУТЕМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЧЕРЕЗ МЕНТАЛЬНУЮ АРИФМЕТИКУ

© У.Б. Уролова[1]✉
[1]"Aktiv School", Ташкент, Узбекистан

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: в современную эпоху главной целью системы образования является формирование у учащихся навыков самостоятельного мышления, логического анализа, творческого подхода и принятия правильных решений в проблемных ситуациях. Начальная школа считается основой этого процесса. Ментальная арифметика — это метод обучения традиционной математике с использованием нетрадиционного подхода, который развивает не только скорость счета, но и логическое и творческое мышление. С этой точки зрения тема отличается своей актуальностью.

ЦЕЛЬ: изучить эффективность методики ментальной арифметики в развитии логического и творческого мышления учащихся начальных классов, внедрить её в практику и разработать научно-методические рекомендации по её совершенствованию.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были использованы следующие материалы и методы: наблюдение за учащимися начальных классов; занятия по ментальной арифметике (абакус, визуальные и ментальные методы); анализ уровня мышления учащихся с помощью опросов и тестов; сравнение результатов посредством экспериментальной работы; анализ статистических данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследования показали, что занятия ментальной арифметикой значительно улучшают: концентрацию внимания; логическое мышление; визуальное воображение; быстрое и точное принятие решений; способности к запоминанию; математическую грамотность и творческий потенциал.

Систематическое применение ментальной арифметики позволяет в короткие сроки добиться результатов, которые трудно достичь с помощью традиционных методов обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: ментальная арифметика — это эффективный инструмент для учащихся начальных классов, который развивает не только математические навыки, но и общий интеллектуальный потенциал. Эта методика открывает широкие возможности для развития логического и творческого мышления. В связи с этим рекомендуется поэтапное внедрение данной методики в учебные программы начальной школы общеобразовательных учреждений.

Ключевые слова: ментальная арифметика, начальное образование, логическое мышление, творческое мышление, абакус, методика, навыки учащихся, визуальное воображение, быстрый счет.

Для цитирования: Ўролова Ў.Б. Методика развития логического и творческого мышления у учеников начальных классов путем совершенствования через ментальную арифметику.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.44-50.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

IMPROVING THE METHODOLOGIES FOR DEVELOPING LOGICAL AND CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH MENTAL ARITHMETIC

© Ugiloy B. Urolova[1]✉
[1]"Aktiv School", Tashkent, Uzbekistan

Annotation:

INTRODUCTION: in the current era, the main goal of the education system is to develop students' independent thinking, logical analysis, creative approach, and the ability to make correct decisions in problematic situations. The primary school stage is considered the foundation of this process. Mental arithmetic is a method based on learning traditional mathematics through non-traditional approaches, which not only improves calculation speed but also develops logical and creative thinking. From this point of view, the topic stands out for its relevance.

AIM: to study the effectiveness of the mental arithmetic methodology in developing logical and creative thinking skills in primary school students, implement it in practice, and develop scientific-methodical recommendations for its improvement.

MATERIALS AND METHODS: the following materials and methods were used in the research: observations with primary school students; mental arithmetic classes (abacus, visual, and mental techniques); analysis of students' thinking level through surveys and tests; comparison of results through experimental work; analysis of statistical data.

DISCUSSION AND RESULTS: the research showed that mental arithmetic exercises significantly improve students': concentration; logical reasoning; visual imagination; quick and accurate decision-making; memorization abilities; mathematical literacy and creativity. Systematic use of mental arithmetic makes it possible to achieve results that are difficult to obtain with traditional teaching methods in a shorter period.

CONCLUSION: mental arithmetic is an effective tool for primary school students that not only develops mathematical skills but also enhances their overall intellectual potential. This methodology offers broad opportunities to improve logical and creative thinking. Therefore, it is recommended to gradually implement it into the primary school curriculum of general education institutions.

Keywords: mental arithmetic, primary education, logical thinking, creative thinking, abacus, methodology, student skills, visual imagination, fast calculation.

For citation: Ugiloy B. Urolova (2025) "Improving the methodologies for developing logical and creative thinking skills of primary school students through mental arithmetic", Inter education & global study, vol.3 (9), pp.44-50. (In Uzbek).

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sohasini tubdan yangilash, o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda mantiqiy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va ijodiy fikrlashni shakllantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim jarayonining asosiy vazifasi bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining bir qator farmon va qarorlarida bu masalaga alohida urg‘u berilgan. Jumladan:

“2017–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” (PF-4947, 2017-yil 7-fevral)da ta’lim tizimini isloh qilish, o‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.

“Ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” (PF-5712, 2019-yil 29-aprel)da o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish ko‘zda tutilgan.

“Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” davlat dasturi (PF-5953, 2020-yil 2-mart)da ta’limda innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash, fanlararo integratsiya asosida o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish vazifasi qo‘yilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” farmonida ham ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilab qo‘yilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari, Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan boshlang‘ich ta’lim Davlat ta’lim standarti (DTS) hujjatlarida ham o‘quvchilarda mantiqiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligi alohida ta’kidlangan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda turli innovatsion metodlar qo‘llanilmoqda. Shulardan biri — mental arifmetika mashg‘ulotlari bo‘lib, u o‘quvchilarda tezkor hisoblash bilan bir qatorda mantiqiy tafakkur, xotira, diqqat va ijodkorlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.Mental arifmetika darslarini fanlar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llash boshlang‘ich ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va davlat tomonidan belgilangan ta’lim islohotlari maqsadlariga erishishda muhim metodlardan biri sifatida e’tirof etiladi.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim jarayonida asosiy e’tibor o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilmoqda. Boshlang‘ich ta’lim bu jarayonning poydevorini yaratadi. Shu sababli, samarali metodikalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim hisoblanadi. Mental arifmetika qadimiy hisoblash usuli bo‘lib, u dastlab abakus yordamida raqamlarni hisoblashga asoslangan. Hozirgi kunda esa u innovatsion ta’lim metodikasi sifatida dunyo bo‘ylab qo‘llanilmoqda. Bu metodika nafaqat hisoblash tezligini, balki xotira, diqqat, tasavvur, ijodiy fikrlash va mantiqiy tafakkurni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mental arifmetika — bu qadimiy hisoblash san’ati bo‘lib, dastlab Xitoy va Yaponiyada abakus (hisob taxtachasi) yordamida raqamlarni tez va aniq hisoblash usuli sifatida shakllangan. Hozirgi davrda u nafaqat tezkor hisoblashni, balki bolalarda xotira, mantiqiy tafakkur, diqqatni jamlash, ijodkorlik va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantiruvchi innovatsion

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

metodika sifatida keng qo‘llanilmoqda. Mental arifmetikaning asosiy xususiyati shundaki, o‘quvchilar dastlab abakusdan foydalangan holda hisoblashni o‘rganadilar. Keyinchalik ular xayolda abakusni ko‘z oldiga keltirib, raqamlarni tasavvur qilish orqali misol va masalalarni juda qisqa vaqt ichida yecha oladilar. Bu jarayon bolaning ikkala miya yarim sharini bir vaqtda faol ishlashga undaydi. Natijada:

Chap yarim shar – mantiqiy tafakkur, tahlil qilish, matematik fikrlashni rivojlantiradi.

O‘ng yarim shar – ijodiy yondashuv, tasavvur va obrazli fikrlashni kuchaytiradi.

Mental arifmetika oddiy hisoblash fani emas, balki bolalarning intellektual salohiyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali metoddir.

Mental arifmetikaning mantiqiy va ijodiy fikrlashga ta’siri

1.Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish. - Raqamlarni tezkor tahlil qilish. - Murakkab masalalarni qisqa yo‘l bilan yechish. - Sabab-oqibat munosabatlarini tushunish.

2. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish. - Abakusdagi raqamlarni xayolda tasvirlash orqali obrazli tafakkurni kuchaytirish. - Raqamlar asosida hikoya yaratish (“Raqamlar ertagi”). - Matematik topshiriqlarni ijodiy yechish.

3. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish. - Xotira hajmini kengaytirish. - Diqqatni jamlashni kuchaytirish. - Bir vaqtning o‘zida bir nechta jarayonni boshqarish.

Mental arifmetika va fanlar integratsiyasi:

Matematika fanida – tezkor hisoblash, murakkab misol va masalalarni mental usulda yechish.

2. Ona tili va adabiyotda – “Sonlar ertagi” metodida raqamlar asosida hikoya tuzish.

3. Tabiatshunoslikda – daraxt ekish yoki hayvonlar sonini mental hisob yordamida aniqlash.

4. San’at fanida – geometrik shakllarni mental hisob orqali tasvirlash.

5. Axborot texnologiyalarida – mental arifmetika dasturlari yordamida interfaol mashqlar bajarish.

Tajriba-sinov ishlari:

Maqsad: Mental arifmetika mashg‘ulotlarining o‘quvchilarda mantiqiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlash.

Ishtirokchilar: Tajriba Toshkent shahridagi 320- maktabning 3-sinflarida 60 nafar o‘quvchi ishtirokida o‘tkazildi:

Tajriba guruhi (30 nafar) – mental arifmetika mashg‘ulotlariga qatnashdi.

Nazorat guruhi (30 nafar) – faqat odatiy matematika darslari bilan shug‘ullandi.

Metodika: Haftasiga 2 marotaba mental arifmetika mashg‘ulotlari. Abakus asosida tezkor hisoblash mashqlari. Xayolda hisoblash, raqamlar bilan vizual o‘yinlar va fanlararo integratsiyalashgan topshiriqlar.

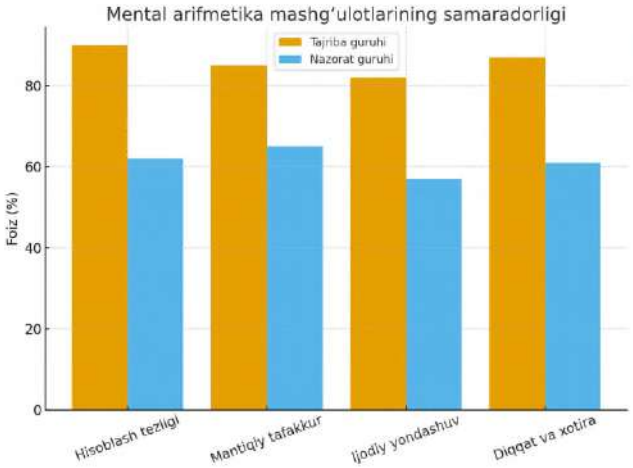
Natijalar:

Ko‘rsatkichlar	Boshlang‘ich daraja	Yakuniy natija (tajriba guruhi)	Yakuniy natija (nazorat guruhi)
Hisoblash tezligi	45%	90%	62%
Mantiqiy tafakkur	50%	85%	65%

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ijodiy yondashuv	42%	82%	57%
Diqqat va xotira	47%	87%	61%

Mental arifmetika mashg‘ulotlari o‘quvchilarning fikrlash tezligi, diqqatini jamlash va ijodiy yondashuvini sezilarli darajada oshirdi. Bu metodika o‘quvchilarda bilimlarni turli fanlarda qo‘llash ko‘nikmasini shakllantiradi. Integratsiyalashgan darslar esa o‘quvchilarda qiziqishni kuchaytiradi, ularni faol va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Mental arifmetika mashg‘ulotlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda samarali vositadir.

2. Mashg‘ulotlar o‘quvchilarning xotirasi, diqqatini jamlashi, tezkor fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini oshiradi.

3. Fanlar bilan integratsiya qilgan holda mental arifmetika yanada samaraliroq natija beradi.

4. Ushbu metodikani ta’lim jarayonida keng qo‘llash, o‘quvchilarning kelajakda raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva, 1999.
2. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York, 1972.
3. Kaminskiy A. Mental arifmetika: nazariya va amaliyot. – Moskva, 2018.
4. UCMAS International Training Materials. – Kuala Lumpur, 2017.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi metodik qo‘llanmalari.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**O‘rolova O‘g‘iloy Bahodir qizi**, o‘qituvchi [**Ўролова Ў.Б.,** преподаватель], [**Ugiloy B. Urolova,** teacher]; manzil: O‘zbekiston, Toshken, Yangi Turon, 2-a uy [адрес: Узбекистан, Ташкент, Sharof Rashidov, 360], [address: Uzbekistan, Tashkent, Sharof Rashidov, 360];

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MULOQOT MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

© M.Sh. Ziyaqulova[1]✉

[1]Termiz davlatpedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya:

KIRISH: boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda muloqot madaniyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Chunki bu davr bola shaxsining ijtimoiylashuvi, nutqiy malaka va ko‘nikmalarining rivojlanishi, atrofdagilar bilan to‘g‘ri va samarali muloqot qilish qobiliyatining shakllanishi uchun poydevor hisoblanadi. Muloqot madaniyatiga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘z fikrini erkin ifoda etadi, boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashadi hamda jamoada faol ishtirok etadi.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirishning o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilish, samarali metod va vositalarni aniqlash hamda pedagogik jarayonda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

Pedagogik kuzatish – boshlang‘ich sinf dars jarayonlarini kuzatish orqali o‘quvchilar muloqotidagi xatti-harakatlarni o‘rganish.

So‘rovnoma va suhbatlar – o‘qituvchi va o‘quvchilar bilan olib borilgan suhbatlar asosida mavjud muammolarni aniqlash.

Tahlil va taqqoslash – ilmiy adabiyotlar, ilg‘or tajribalar va milliy ta’lim dasturlarini o‘rganish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish – o‘quvchilarni she’riy, ertak va hikoya matnlarini o‘qishga jalb etish ularning lug‘at boyligini oshiradi.

Jamoaviy faoliyatlar – guruhlarda ishlash, rolli o‘yinlar va muhokamalarda ishtirok etish muloqot odobini mustahkamlaydi.

Axloqiy tarbiya – o‘quvchilarga hurmat, samimiyat, tinglash madaniyati kabi ijtimoiy qadriyatlarni singdirish muloqotda odob qoidalariga amal qilishni ta’minlaydi.

O‘qituvchining shaxsiy namunasi – pedagogning o‘quvchilar bilan bo‘lgan muloqoti bevosita o‘quvchilar nutqiy madaniyatiga ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirish uzluksiz ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon o‘quvchilarni kelgusida ijtimoiy hayotga faol qo‘shilishi, shaxsiy rivojlanishi va jamoadagi o‘rnini topishida muhim

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

omil bo‘lib xizmat qiladi. O‘qituvchilarning samarali metodlardan foydalanishi va shaxsiy namunasi bu jarayonning muvaffaqiyatini ta’minlaydi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, muloqot madaniyati, nutqiy rivojlanish, ijtimoiylashuv, tarbiya, o‘quvchi, pedagogik metodlar.

Iqtibos uchun: Ziyaqulova M.Sh. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatni shakllantirishning o‘ziga xos jihatlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.51-58.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© М.Ш. Зиякулова[1] ✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан.

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: в процессе начального образования формирование культуры общения у учащихся является одной из важнейших педагогических задач. Этот период закладывает основу социализации ребёнка, развития речевых навыков и умений, а также способности правильно и эффективно взаимодействовать с окружающими. Ученик с культурой общения свободно выражает свои мысли, уважительно относится к мнению других и активно участвует в коллективной деятельности.

ЦЕЛЬ: проанализировать особенности формирования культуры общения у учащихся начальных классов, выявить эффективные методы и средства, а также разработать рекомендации по их применению в педагогическом процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: педагогическое наблюдение – изучение поведения учащихся в процессе уроков в начальных классах.

Анкетирование и беседы – выявление существующих проблем через опросы учителей и учеников.

Анализ и сравнение – изучение научной литературы, передового опыта и национальных образовательных программ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: развитие речевых навыков – чтение стихов, сказок и рассказов обогащает словарный запас.

Коллективная деятельность – работа в группах, ролевые игры и дискуссии укрепляют нормы общения.

Нравственное воспитание – привитие ценностей уважения, искренности и культуры слушания способствует соблюдению правил общения.

Личный пример учителя – педагог напрямую влияет на формирование речевой культуры учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование культуры общения у учащихся начальных классов является важной задачей непрерывного образования. Оно обеспечивает

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

успешную социализацию и личностное развитие ребёнка. Личный пример учителя и использование эффективных методов определяют успех данного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, культура общения, речевое развитие, социализация, воспитание, ученик, педагогические методы.

Для цитирования: Зияқулова М.Ш. Особенности формирования культуры общения у учащихся начальных классов.// Inter education & global study. Vol.3 2025. №9. С.51-58.

SPECIFIC ASPECTS OF FORMING A COMMUNICATION CULTURE IN PRIMARY STUDENTS

© Maftuna Sh. Ziyakulova[1] ✉
[1]Termiz State Pedagogical Institute, Termiz, Uzbekistan.

Annotation:

INTRODUCTION: in the process of primary education, developing students' communication culture is one of the key pedagogical tasks. This period lays the foundation for a child's socialization, the development of speech skills, and the ability to interact effectively and appropriately with others. A student with communication culture expresses thoughts freely, respects others' opinions, and participates actively in group activities.

AIM: to analyze the specific aspects of forming communication culture among primary school students, identify effective methods and tools, and develop recommendations for their implementation in the pedagogical process.

MATERIALS AND METHODS:

Pedagogical observation – studying students' communication behavior during primary school lessons.

Surveys and interviews – identifying existing problems through discussions with teachers and students.

Analysis and comparison – reviewing scientific literature, advanced practices, and national education programs.

DISCUSSION AND RESULTS: Development of speech skills – reading poems, tales, and stories enriches vocabulary.

Group activities – teamwork, role plays, and discussions strengthen communication etiquette.

Moral education – instilling values such as respect, sincerity, and active listening ensures adherence to communication norms.

Teacher's personal example – the teacher's interaction directly influences students' speech culture.

CONCLUSION: Forming communication culture in primary school students is a vital task of continuous education. It ensures their successful integration into social life and personal development. The teacher's effective methods and personal example are decisive factors in this process.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: Primary education, communication culture, speech development, socialization, upbringing, student, pedagogical methods.

For citation: Maftuna Sh. Ziyakulova “Specific aspects of forming a communication culture in primary students.”, Inter education & global study, vol.3 (9), pp.51-58. (In Uzbek).

Muloqot – inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib, shaxsning ijtimoiylashuvi, bilim va ko‘nikmalarini egallashida asosiy vosita hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davri o‘quvchining shaxsiy sifatlari shakllanadigan, nutqi rivojlanadigan va ijtimoiy muhitga moslashadigan muhim bosqichdir. Shu sababli bu davrda muloqot madaniyatini shakllantirish – nafaqat ta’lim jarayonining, balki tarbiyaviy faoliyatning ham asosiy yo‘nalishidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida muloqot madaniyatini shakllantirishning o‘ziga xos jihatlari: O‘quvchilarning yosh psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lishi; Nutqning to‘g‘ri talaffuz, lug‘at boyligi va grammatik jihatdan shakllanishi; Ijtimoiy ko‘nikmalar – o‘z fikrini erkin ifoda etish, boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash, muloqotda odob qoidalariga rioya qilish. Muloqot jarayonida o‘qituvchi qisqa muddatda o‘zining psixologik bilimlariga tayanib o‘quvchilarning psixik xususiyatlarini mukammal bilishga harakat qilishi lozim.

O‘quvchilarning ichki dunyosiga, ruhiy holatiga kirib bormasdan, unga nisbatan turli tarbiyaviy jazolar qo‘llash, tanbeh berish mumkin emas. Bu holat o‘quvchilar bilan o‘zaro muloqotni tuzatib bo‘lmas darajada buzilishiga, o‘quvchilarning yashirin holatga, o‘z “qobig‘i”ga kirib olishiga sabab bo‘ladi. O‘qituvchilarning o‘zaro axborot almashishi bilan bog‘liq xususiyatlari, uning sinf jamoasiga singib keta olish qobiliyati bilan bog‘liq. Sinf jamoasida ro‘y berayotgan har qanday voqea va hodisalar o‘qituvchilar nazoratida bo‘lishi, ularning oqibatini o‘qituvchilar tez va adolatli tahlil qilishi va oldini olishi lozim. Bu faqat faol o‘quvchilar bilan axborot almashib turish natijasida amalga oshiriladi. Shundagina, o‘qituvchining o‘quv tarbiyaviy jarayondagi faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratiladi va ijobiy natijalar beradi. O‘qituvchi ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni o‘quvchilar bilan birgalikda tashkil etadi. Bunda sinfning faol o‘quvchilari hamda norasmiy liderlari bilan o‘zaro muloqotning adolatli bo‘lishi muhim ahamiyatga ega: o‘quvchilarni tarbiyaning turli elementlarini ongli ravishda mustaqil bajarishga jalb etish, bunda o‘quvchilarga tashkilotchilik va ijro etish rollarini bajarishga imkoniyat yaratib berish lozim.

O‘qituvchining to‘g‘ri tashkil etilgan muloqoti o‘quvchining o‘zligini anglash funktsiyasini takomillashtiradi. Bunda o‘qituvchining vazifasi muloqot asosida o‘quvchilarga o‘zining “Men”ligini anglashni, shaxs sifatida o‘z fikrini dadil va erkin gapirishni, jamoada o‘z o‘rnini bilishni, o‘z-o‘zini baholashni o‘rgatishi kerak. Pedagog muloqotini tuzilishi jihatidan o‘qituvchi ijodkorligining noyob namunasidir. Pedagog olimlar o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqotiga ko‘plab tavsiflarni ilmiy asarlarida bayon etsalarda, muloqot avvalo, o‘qituvchining shaxsiy psixologik xususiyati sifatida namoyon bo‘ladi. Olimlar esa, muloqot uchun o‘qituvchiga yo‘nalish beradi xolos. Jumladan, rus

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

pedagogi V.A.Kan-Kalikning fikricha, o‘qituvchining pedagogik muloqoti tuzilishi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: 1. Prognostik bosqich (modellashtirish): O‘qituvchi tomonidan sinf jamoasi bilan bo‘lajak muloqotni modellashtirish. 2. Kommunikativ aloqa: O‘quvchi bilan dastlabki o‘zaro tanishuv jarayonida bevosita muloqotni tashkil etishga erishish. 3. Pedagogik jarayon: O‘qituvchining hatti-harakati, pedagogik mahora-ti bevosita muloqotni boshqarishga qaratilgan bo‘lishi kerak. 4. Natijalar tahlili: Amalga oshirilgan muloqotni tahlil etish, ютuq va kamchiliklarni xolisona baholab kelgusi faoliyat uchun modellashtirish. Olimning fikrlari asosida muloqotning ushbu yo‘nalishlarini quyidagicha ta’riflash mumkin? Modellashtirish bosqichida auditoriyaning barcha andozalarga javob berishi, har bir o‘quvchining psixologik xususiyatlarini o‘rganishi, ta’lim-tarbiyaviy jarayonda uchrashi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar dinamikasini oldindan ko‘ra olish va bartaraf etish, muloqotning o‘zaro hamkorlik asosida qurilishi, ya’ni muloqot o‘qituvchi shaxsiga emas, balki o‘quvchi shaxsiga ham mos kelishini ta’minlash zarur.

Kommunikativ aloqa bosqichida sinf jamoasini o‘zaro muloqotga tez jalb etadigan suhbat texnikasini puxta bilish, ularning barcha qiziqishlariga javob bera olish, erkin fikr bildirishlariga imkoniyat yaratish va o‘quvchilar ongiga ijobiy ta’sir etishning turli usullarini qo‘llash metodlarini egallash lozim. Pedagogik jarayon bosqichida o‘qituvchining faoliyati bevosita ta’lim- tarbiyaviy ishlarni ma’lum bir yo‘nalishga solish, o‘quvchilar tashabbusini qo‘llab quvvatlash, sinf jamoasining rasmiy va norasmiy liderlari bilan adolatli muloqotni tashkil etish, o‘z fikrlarini jamoa fikrlari bilan real sharoitga moslashtira olish ko‘nikmalarini yaratish kabi faoliyat olib boriladi. Natijalar tahlilida o‘qituvchi o‘z faoliyatiga xolisona baho berishi, ютuq va kamchiliklarni inobatga olib, kelgusi ta’lim-tarbiyaviy faoliyatida tanqidiy qo‘llashni bilishi lozim, ushbu yo‘nalishda maqsad, reja va natijalarning birligi ta’minlanadi, o‘quv-tarbiya jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqotni tashkil etish va boshqarishda rahbarlikni, tashabbuskor bo‘la olishni bilishi kerak.

Mohir o‘qituvchining, ustozning nasihatlarini, tarbiyaviy-axloqiy so‘zlarini, uning qalbini to‘lqinlantiruvchi darslarini eslamagan kim bor. Alisher Navoiyning ustoz haqidagi so‘zlarini eslang! «Maktabdor domla esa bir to‘da bolaga ilm-odob o‘rgatadi. Bunga nima etsin! Lekin shunisi ham borki, bolalar orasida fahm idroki ozlari bo‘ladi. Muallim bu kabi hollarda yuzlab mashaqqat chekadi. Shu jihatdan olganda bolalardan uning ustozning haqqi ko‘p: agar shogird ulg‘aygach, podshohlik martabasiga erishsa ham, o‘z muallimiga qulluq qilsa arziydi». Ta’lim va tarbiya asosan so‘z, nutq, muloqot madaniyati yordamida amalga oshadi. Shuning uchun ham o‘qituvchining nutqiga umuman madaniy, kasbiy va pedagogik va boshqa juda ko‘plab talablar qo‘yiladi.

Nutq asosan og‘zaki va yozma nutq turlariga farqlanadi. O‘qituvchi nutqining ko‘p qismini og‘zaki nutq tashkil etadi. Og‘zaki nutqning vazifasi: 1. o‘qituvchi va o‘quvchi orasidaga umumiy muloqotni amalga oshiradi; 2. nutq yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarning ongiga, istak va motivlariga, his-tuyg‘ulariga taьsir etib, agar zarur bo‘lsa, ularning kamchiliklarini korrektsiyalashag, to‘g‘rilashga xizmat qiladi; 3. ta’lim jarayonida olingan bilimlarni butunligacha idrok etish, bilim va tushunchalarning o‘quvchi ongli ravishda mustahkamlanishiga yordam beradi; 4. nutq yordamida o‘quvchilarning o‘quv va amaliy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

faoliyatlarini samarador tarzda tashkil etishga yordam beradi. O‘qituvchining pedagogik muloqoti ijtimoiy-psixologik jarayon bo‘lib, quyidagi funktsiyalar bilan xarakterlanadi:

o‘quvchilarning psixik holatini mukammal bilish;
o‘zaro axborot almashishni yo‘lga qo‘yish;
ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni birgalikda tashkil etish;
o‘quvchilarni erkin fikr-mulohaza юritishga o‘rgatish;
salbiy holatlarni sinf jamoasi bilan birgalikda bartaraf etish;
do‘stlar uchun qayg‘urish va ularga yordam berishga o‘rgatish;
o‘zligini anglash, o‘quvchilar bilan muloqotda qoniqish his etish.

Darsda o‘qituvchi muloqot madaniyatini qanchalik ahamiyatli ekanligini tushunish uchun 2 ta o‘qituvchi darsining kirish qismini tahlil qilamiz: Birinchi o‘qituvchi: “Bugun bizlar, sizlar bilan ajoyib bir asar g‘azal mulkining sultoni hazrat Alisher Navoiyning “Qush tili” dostoni haqida gaplashamiz”. Farididdin Attorning shu nomdagi go‘zal asari yosh Alisherni 6 yoshligida haddan tashqari qiziqtirgan bo‘lib, uning yosh qalbini maftun etgan edi. Asar shoirga shunchalik ta’sir etgan ediki, u umrining oxirida shu mavzuga qaytib, o‘ziga xos-bir shoh asarni yaratdi. Asarda asosiy g‘oya – bosh vazifa: Ollohni izlash bilan inson o‘zini, o‘zligini izlash mashaqqati tasvirlangan. Ya’ni “o‘zini bilgan odamgina Olloxni biladi”- deb bekor aytilmaganligi yana bir bor isbot etiladi. Ikkinchi o‘qituvchi: “Salom bolalar”. Dars boshlandi, darslik va keraksiz kitoblarni yopamiz, gap so‘zlar tamom. Hamma menga quloq solsin.

Bugun sizlar bilan Alisher Navoiyning “Qush tili” dostonini o‘rganamiz. Oralaringizada shu asarni o‘qiganlar bormi? Bo‘lsa, qo‘lini ko‘tarsin. Uch kishi, juda kam, badiiy asarlarni kam o‘qiysizlar, bu yalqovlik belgisidir». Birinchi o‘qituvchi, o‘quvchilarga asar haqida xissiy ko‘tarinkilik ruhida, kirish so‘zi bilan o‘quvchilarning diqqatini qamrab oladi. O‘qituvchining nutqi, xis-tuyg‘usi, yuz qiyofasi shunchalik ta’sirchan ediki, go‘yoki, u bu asarni birinchi marta gapirib berayotgandek edi. O‘quvchilarning g‘ovur - g‘uvuri bilan boshlangan dars, asta - sekin sinfning jimjitligiga aylandi. Ikkinchi o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqotida ortiqcha so‘zlar ko‘p, rasmiy, befarq, o‘quvchilarning diqqatini ortiqcha narsalarga qaratadi. Shunday qilib, birinchi o‘qituvchining nutqi «unumli» xisoblansa, ikkinchi o‘qituvchining nutqi “unumsiz” hisoblanadi. O‘qituvchining og‘zaki nutqi ikki xil turda: monologik va dialogik nutqlarga bo‘linadi. Monologik nutq turi o‘qituvchining faoliyatida qo‘llaniladi. Uning quyidagi shakllari: hikoya, ma’ruza, izoh, tushuntirish, baho berish va boshqalar mavjud. Dialogik nutq shakllari: har xil suhbatlarda, savol-javoblarda amalga oshadi. SHuningdek, o‘qituvchini boshlang‘ich sinf o‘quvchilar bilan sinfdan tashqarida gaplashishi, salomlashishi va boshqalar ham kiradi. Sinfdan tashqari (yoki maktabdan tashqari sharoitda) sharoitda boshlang‘ich sinf o‘quvchilar o‘qituvchining nutqiga ko‘proq e’tibor beradilar. Norasmiy sharoitda o‘qituvchi o‘zining nutqiga, xatti-harakatiga, fikriga javobgarlik yuqori bo‘lishi kerak.

Chunki, sinfdan tashqari faoliyat jarayonida o‘qituvchining xatti-harakatini boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha namuna sifatida qabul qiladilar. O‘qituvchi muloqot madaniyati ma’lum pedagogik vazifani bajarishi va ma’lum pedagogik talabga javob berishi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

zarur. Bular quyidagilar: a) nutqning lug‘atiy, grammatik va boshqa jihatlardan to‘g‘riligi; ya’ni zamonaviy adabiy til me’yorlariga rioya qilishi: aktsentologiya, orfoepik, grammatik va boshqa jihatlariga e’tibor berish; b) nutqning ifodaliligiga qo‘yiladigan talab: nutqning his-tuyg‘uga boyligi, yorqinligi, obrazliligi, shiraligi. O‘qituvchi nutqining lug‘atiy, madaniy jihatdan sofligi va tozaligi, nutkda ortiqcha so‘zlarning (“Xo‘sh”, “Demak”, “Endi” ... va boshqalar) yo‘qligiga (yoki kam ishlatish) e’tibor berish. O‘qituvchining nutqida mahalliy shevalarning ko‘pligi: a) shevada gapirish nutqining yorkinligani, idrok etishni buzadi; b) o‘zbek tilida bir necha dialektlarning (shevalarning) mavjudligi. O‘quvchining yagona adabiy til me’yorlariga rioya qilishi juda muhim; v) shuningdek, gapning egasi, kesimi va boshqa tarkibiy qismlarini o‘z o‘rnida ishlatishga e’tibor berish zarur; g) o‘qituvchi o‘z nutqida ilmiy terminlarning ma’nosini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga keng va sodda shaklda bayon etishi o‘qituvchining kasbiy madaniyatini ko‘rsatadi. O‘qituvchi muloqot madaniyatining asosiy vazifalari quyidagilar: a) Bilim va malakalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga to‘la qonli ravishda etkazib bera olish. O‘qituvchi muloqoti davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga tushunarli bo‘lishi kerak. Faqat shunday holdagina, berilayotgan bilimlarni o‘quvchilar tomonidan idrok qilish jarayoni etarli darajada kechadi. Yaxshi idrok etilgan bilimlar xotirada yaxshi saqlanadi. Bir yozuvchi bolalik davridagi o‘qituvchisining nutqini: «Uning gaplari miyamga mihdek qoqilib qolar edi» - deb eslaydi. Shuningdek, nutq yordamida faqat bilmilar berilmasdan, balki bu bilimlarga hissiy, axloqiy qadriyatlar tarzidagi munosabatlarni ham tarbiyalash mumkin.

Eng muhimi, bu bilim va tushunchalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning qalbiga joylashtira olshtsdir. b) Yana bir vazifa o‘quv faoliyatining samaradorligini ta’minlash: O‘qituvchining muloqot madaniyati boshlang‘ich sin o‘quvchisi idrok eta oladigan darajada aniq (konkret) va ko‘rsatmali, obrazli bo‘lishi va boshlang‘ich sinf o‘quvchining xotirasini, fikrlash qobiliyatini va hayotiy tajribasini hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Muloqotning mazmuni va ma’nosi mavzuning o‘ziga xos tomonlari, mantiq, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning idrok etish tempi va ritmini hisobga olib tuziladi. Olib borilgan psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutqda mantiqiy urg‘uni noto‘g‘ri qo‘yish, talaffuz kamchiliklari, sheva so‘zlarini ishlatish natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilar berilayotgan ma’lumotlarning 39,0% ni umuman qabul qilmas ekanlar. 11% o‘quvchilar esa ma’lumotlarni qisman, va 47% bilimlarning faqat boshlang‘ich qisminigina qabul qilganlar. Yuqorida ko‘rsatilganidek, dars jarayonida o‘qituvchining ortiqcha so‘zlari (“Jim o‘tir”, “kitobni yop”, “ruchkani ko‘y” va hokazolar) ham berilayotgan ma’lumotlarning sifatiga va miqdoriga salbiy ta’sir etadi, materiallarni idrok etishni qiyinlashtiradi.

O‘qituvchining muloqotida, xatti-harakatlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilar shaxsiga nisbatan hurmat, ammo etarli darajada talabchanlik, ozgina hazil, ammo hammasi odob doirasida, tushunarli va sodda tilda bo‘lishi dars samaradorligini oshiradi. s) Pedagog nutqiga qo‘yiladigan vazifaning yana bir tomoni, o‘qituvchi va boshlang‘ich sinf o‘quvchisi orasidagi o‘zaro munosabatlarning mahsuldorligi samaradorligidir. O‘zaro munosabatlarning hamma tomoni, salomlashishdan boshlab jazo choralarigacha, o‘qituvchining talab va xohishlari, o‘zini tutishi, nutq ohangi, jarangdorligi, yuz qiyofasi va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boshqalar muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi har bir boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga gapiradigan gapini oldindan rejalashtiradi. Masalan: kimnidir rag‘barlantirish, kimgadir tanbeh berish, kimgadir muloyim ovoz bilan kimgadir yuqoriroq ovozda gapirishni bilishi, sinfni boshqarishni engillishtirish. Ba’zan, o‘qituvchi tasodifan tayorlanmasdan dars o‘tishga to‘g‘ri keladi. Bunday vaqtlarda-o‘qituvchidan, o‘z nutqi, gap so‘zlariga ehtiyot bo‘lish talab qilnadi. Aks holda, ta’lim-tarbiyaga xos bo‘lmagan vaziyat yuz berishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nutqi – kelajak shaxsiyatining “pasporti”dir. Agar bu davrda muloqot madaniyati to‘g‘ri shakllansa, u kelajakda bilimli, odobli va jamiyatga foydali inson sifatida kamol topadi. Muloqot madaniyatini shakllantirish – bu faqat so‘zlashuvni o‘rgatish emas, balki o‘quvchilarda samimiyat, hurmat, sabr, tinglash madaniyatini ham singdirishdir. Demak, boshlang‘ich ta’limdagi har bir dars, har bir suhbat, har bir o‘yin – o‘quvchining insoniy fazilatlari va kelajak hayotidagi muvaffaqiyatlarining poydevoridir. Shunday ekan, muloqot madaniyatini shakllantirishni erta boshlash – bu jamiyat kelajagiga sarmoya kiritish demakdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Исмоилов Т.И. (2020) "PROBLEMS AND SOLUTIONS OF PUBLIC ACTIVITY OF UNORGANIZED YOUTH," Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol.2: Iss. 10 , Article 42.
2. Ismoilov T., Ismoilov G‘. (2020) "THE CONDUCTING RECOVERY EVENTS THROUGH PHYSICAL ACTIVITIES FOR THE PUPILS OF PRIMARY CLASSES," Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 2 : Iss. 4 , Article 81.
3. Ismoilov, T. I. (2018). Unique features of working with unorganized youth. Экономика и социум, (2), 28-30.
4. Sattorova M.A., & Ziyaqulova M.S. (2025). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MUTAFAKKIRLAR MEROSI ORQALI MULOQOT MADANIYATI VA MILLIY G ‘URUR TUYG ‘USINI SHAKLLANTIRISH. Inter education & global study, (4), 517-524.
5. Ziyaqulova M.Sh. ‘‘Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga axloqiy tarbiya berishda hadislarning ahamiyati’’ TA'LIM FAN VA INNOVATSIYA. -ISSN 2181-8274, 2024-yil.
6. Ziyaqulova M.Sh. ‘‘Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shaxslararo muloqot madaniyatini shakllantirish’’. ‘‘Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў’’ /Илимий-методикалық журнал 2024 5/2-сан ISSN 2181-7138**.** Нөкис -2024.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ziyaqulova Maftuna Shuhrat qizi**, o’qituvchi [**Зиякулова М.Ш,** преподаватель], [**Maftuna Sh.Ziyakulova,** teacher]; manzil: O‘zbekiston, Termiz, I.Karimov, 228 uy [адрес: Узбекистан, Термез, И.Каримов, 228],address: 228 I.Karimov Street, Termez, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

OLIMPIYA TA'LIMINING GENDER TENGLIGI VA INKLYUZIVLIKDAGI ROLI

© J.M. Qodirov[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada Olimpiya ta'limining gender tengligi va inklyuzivlikni rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Muallif Olimpiya qadriyatlari orqali jamiyatda teng huquqlilik, bag'rikenglik va imkoniyati cheklangan insonlar uchun sportda sharoit yaratish masalalarini ko'rib chiqadi. Shuningdek, Olimpiya ta'limining yosh avlodni ijtimoiy mas'uliyatli, insonparvar va faol fuqarolar etib tarbiyalashdagi ijobiy ta'siri asoslab beriladi. Maqola ta'lim muassasalarida gender tengligi va inklyuzivlikni ta'minlashga oid amaliy takliflarni ham o'z ichiga oladi.

MAQSAD: olimpiya ta'limi orqali gender tengligi va inklyuzivlikni ta'minlashning nazariy va amaliy asoslarini yoritish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda hujjatlarni tahlil qilish, Olimpiya qadriyatlariga oid adabiyotlarni solishtirish va ilmiy-pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olimpiya ta'limi gender tengligini rivojlantirish, ayollar sportidagi ishtirokni kengaytirish, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarning sportga integratsiyasini ta'minlashda muhim pedagogik vosita ekanligi aniqlandi.

XULOSA: Olimpiya qadriyatlari asosida olib borilgan ta'lim jarayoni yoshlarni ijtimoiy tenglik, bag'rikenglik va mas'uliyat ruhida tarbiyalash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: olimpiya ta'limi, gender tengligi, inklyuzivlik, sport tarbiyasi, Olimpiya qadriyatlari, ayollar sporti, Paralimpiya harakati, teng imkoniyatlar, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy tenglik.

Iqtibos uchun: Qodirov J.M. Olimpiya ta'limining gender tengligi va inklyuzivlikdagi roli. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.59–63.

РОЛЬ ОЛИМПИЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГЕНДЕРНОМ РАВЕНСТВЕ И ИНКЛЮЗИВНОСТИ

© Ж.М. Кадыров[1]✉

[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируется роль олимпийского образования в развитии гендерного равенства и инклюзивности. Автор рассматривает вопросы обеспечения равноправия, толерантности и создания условий для участия людей с ограниченными возможностями в спорте через олимпийские ценности. Также

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

обосновывается положительное влияние олимпийского образования на воспитание молодого поколения как социально ответственных, гуманистичных и активных граждан. В статье приведены практические предложения по обеспечению гендерного равенства и инклюзивности в образовательных учреждениях.

ЦЕЛЬ: осветить теоретические и практические основы обеспечения гендерного равенства и инклюзивности через олимпийское образование.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы анализа документов, сравнительного изучения литературы по олимпийским ценностям и педагогического наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что олимпийское образование является важным педагогическим инструментом в развитии гендерного равенства, расширении участия женщин в спорте и интеграции людей с инвалидностью в спортивную сферу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: образовательный процесс, основанный на олимпийских ценностях, способствует воспитанию молодежи в духе социальной справедливости, толерантности и ответственности.

Ключевые слова: олимпийское образование, гендерное равенство, инклюзивность, спортивное воспитание, олимпийские ценности, женский спорт, паралимпийское движение, равные возможности, воспитание молодежи, социальное равенство.

Для цитирования: Кадыров Ж.М. Роль олимпийского образования в гендерном равенстве и инклюзивности. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С. 59–63.

THE ROLE OF OLYMPIC EDUCATION IN GENDER EQUALITY AND INCLUSIVITY

© Jurabek M. Qodirov[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the role of Olympic education in promoting gender equality and inclusivity. The author discusses issues of ensuring equal rights, tolerance, and creating opportunities for people with disabilities in sports through Olympic values. The positive impact of Olympic education on shaping socially responsible, humanitarian, and active citizens among the younger generation is also substantiated. The article further provides practical recommendations for ensuring gender equality and inclusivity in educational institutions.

AIM: to highlight the theoretical and practical foundations of promoting gender equality and inclusivity through Olympic education.

MATERIALS AND METHODS: the study employed document analysis, comparative review of literature on Olympic values, and pedagogical observation methods.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: it was found that Olympic education is an important pedagogical tool for fostering gender equality, expanding women's participation in sports, and integrating people with disabilities into the sporting environment.

CONCLUSION: an educational process based on Olympic values enables the upbringing of youth in the spirit of social equality, tolerance, and responsibility.

Keywords: olympic education, gender equality, inclusivity, sports education, Olympic values, women's sport, Paralympic movement, equal opportunities, youth upbringing, social equity.

For citation: Jurabek M. Qodirov (2025) 'The role of olympic education in gender equality and inclusivity', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.59–63. (In Uzbek).

Zamonaviy sport jamiyatda faqat jismoniy faoliyat emas, balki ijtimoiy tenglik, hamjihatlik va inson huquqlarining ifodasi sifatida ham qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan olganda, Olimpiya harakati va uning ajralmas tarkibiy qismi bo'lgan Olimpiya ta'limi gender tengligi va inklyuzivlikni ilgari surishda muhim rol o'ynaydi. Bu ta'lim turi yosh avlodga sport orqali jamiyatda o'z o'rnini topish, boshqalarni hurmat qilish, teng imkoniyatlarga erishish g'oyalarini singdiradi.Olimpiya ta'limi asosida "Olimpizm" falsafasi yotadi. U insonning jismoniy, aqliy va axloqiy sifatlarini uyg'un rivojlantirishga qaratilgan. Bu falsafa sport orqali inson huquqlari, tinchlik, do'stlik, o'zaro hurmat va adolatni targ'ib qiladi. Xususan, Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) gender tengligi va inklyuzivlikni strategik maqsad sifatida belgilagan. Olimpiya harakati sportda ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratishga intiladi. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi (XOQ) tomonidan ishlab chiqilgan strategiyalar orqali:

-ayollar sportda faol ishtirok etishga undaladi,

-olimpiya dasturlariga ayollar sport turlari tobora ko'proq kiritilmoqda,

-sportda liderlik lavozimlariga ayollarni tayyorlash dasturlari amalga oshirilmoqda.

Olimpiya ta'limi orqali o'quvchilarda gender stereotiplarini yo'qotish, sportdagi teng huquqlilikni qadrlash va ayollar muvaffaqiyatini e'tirof etish ruhiyati shakllanadi. Olimpiya o'yinlarida ayollar va erkaklar sonining tenglashuvi, nogiron sportchilar uchun Paralimpiya o'yinlarining tashkil etilishi bunga yaqqol misoldir.

Olimpiya ta'limi orqali maktablarda va sport muassasalarida qiz bolalar va o'g'il bolalar sportga teng jalb qilinadi. Bu esa gender stereotiplarini buzishga xizmat qiladi. Masalan, an'anaviy tarzda faqat erkaklarga xos sanalgan sport turlari (kurash, futbol va b.) bugungi kunda qizlar orasida ham keng ommalashmoqda. Shu orqali yosh avlodda tenglik, o'zini erkin ifoda etish va jamiyatda faol ishtirok etish ko'nikmalari shakllanadi.

Tarixan sport ko'proq erkaklarga xos faoliyat sifatida qaralgan. Biroq so'nggi o'n yilliklarda Olimpiya qo'mitasi tomonidan qabul qilingan qarorlar va siyosatlar sportda ayollar ishtirokini rag'batlantirib kelmoqda. Olimpiya ta'limi orqali o'quvchilarda ayollarning sportdagi yutuqlari, ularning ijtimoiy hayotdagi o'rni va teng huquqliligi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

haqida tushunchalar shakllantirilmoqda. Bu esa qizlarni sportga jalb etish, o‘ziga ishonchni oshirish va jamiyatda faol bo‘lishga undaydi.

Olimpiya ta’limining yana bir muhim yo‘nalishi — bu inklyuzivlikdir. Olimpiya qadriyatlari – hurmat, barqarorlik, do‘stlik – har bir inson sportda qatnashishga haqli ekanligini ko‘rsatadi. Inklyuzivlik:

-ogironligi bo‘lgan shaxslar uchun sport imkoniyatlarini kengaytirish,

-paralimpiya harakatini qo‘llab-quvvatlash,

-turli millat, irq va ijtimoiy guruh vakillari uchun ochiq va adolatli sport muhiti yaratish orqali ta’minlanadi. Olimpiya ta’limi yoshlarni bag‘rikenglik, mehr-oqibat, hamjihatlik va bir-birini tushunishga undaydi. Olimpiya ta’limi nafaqat jinsiy tenglikni, balki imkoniyati cheklangan insonlar uchun ham sport orqali o‘zini ifoda etish imkonini yaratishga qaratilgan. Paralimpiya harakati, maxsus Olimpiadalar — sportning inklyuzivlik g‘oyalariga asoslanib rivojlanayotgan yo‘nalishlaridir. O‘quv muassasalarida Olimpiya ta’limi orqali bolalar nogironlik — bu cheklov emas, balki o‘ziga xoslik ekanligini anglaydilar. Har qanday millat, irq, jins, yosh yoki imkoniyati cheklangan shaxslar sportda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Paralimpiya va Surdolimpiya o‘yinlari, shuningdek, maktablarda maxsus sport dasturlarining joriy etilishi bunga xizmat qilmoqda. Bu ta’lim modeli jamiyatda turli qatlamlar o‘rtasida hamjihatlik va o‘zaro hurmatni mustahkamlaydi.

Tokio-2020 Olimpiya o‘yinlari (COVID sababli 2021-yilda o‘tkazilgan) tarixdagi eng gender teng Olimpiada bo‘ldi: Ishtirokchilarning 48,8% ini ayollar tashkil etdi. Bu raqam 1900-yilgi Parij Olimpiadasida bor-yo‘g‘i 2,2% bo‘lgan edi. Parij-2024 Olimpiya o‘yinlarida Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi (XOQ) ilk bor 100% gender tenglikka erishilishini maqsad qilgan. Har bir mamlakat aralash jamoalarda ayollar va erkaklar sportchilarni teng sonlarda taqdim etadi. Nogironligi bo‘lgan sportchilar uchun Paralimpik o‘yinlar 1960-yildan beri o‘tkazib kelinadi. Tokio-2020 Paralimpik o‘yinlarida 162 davlatdan 4400 dan ortiq sportchi ishtirok etdi, shundan %42 ayollar.

2021-yil holatiga ko‘ra, 200 dan ortiq mamlakatlarda Olimpiya qadriyatlari asosida inklyuziv jismoniy tarbiya dasturlari mavjud. Bolalar va o‘smirlar o‘rtasida gender va imkoniyati cheklanganlar bo‘yicha turli mahorat darslari va seminarlar tashkil etilmoqda.100 dan ortiq mamlakatlarda inklyuziv Olimpiya festivallari o‘tkaziladi.

Parij-2024 Olimpiadasiga tayyorgarlik doirasida gender tengligini targ‘ib qiluvchi loyihalar (masalan, “Girls in Sport” tashabbusi) amalga oshirilmoqda.2023-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda yuqori sport zaxiralari maktablarida ayol sportchilarning ulushi 34% ga yetgan.

Olimpiya ta’limi — bu nafaqat sport bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish, balki jamiyatda tenglik, adolat va bag‘rikenglikni qaror toptirish vositasidir. Gender tengligi va inklyuzivlikni ta’minlash orqali Olimpiya qadriyatlari barcha yosh avlod vakillarining ijtimoiy hayotda faol ishtirokini rag‘batlantiradi. Bu esa sog‘lom, hamjihat va adolatli jamiyat barpo etishning muhim omillaridan biridir.

Takliflar:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Ta’lim muassasalarida Olimpiya qadriyatlariga asoslangan alohida fan yoki modullar joriy etilishi lozim.

2. Ayol sportchilarning yutuqlari ommaviy axborot vositalarida faol targ‘ib qilinishi zarur.

3. Imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun sport to‘garaklarini ko‘paytirish va ularga maxsus uslubiy yordam ko‘rsatish kerak.

4. Pedagoglar uchun gender tengligi va inklyuzivlik masalalari bo‘yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi. Olympic Charter, 2021.
2. UNESCO. Gender Equality and Sport, 2020.
3. Paralimpiya qo‘mitasi rasmiy sayti — www.paralympic.org
4. A. Ergashev. “Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi”. Toshkent, 2019.
5. I. Karimova. “Sport ta’limining ijtimoiy psixologik asoslari”. Samarqand, 2021.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qodirov Jurabek Mamatsimonovich,** “Sport faoliyati va jismoniy madaniyat” kafedrasi katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), [**Кодиров Журабек Мамасимонович**, старший преподаватель кафедры «Спортивная деятельность и физическая культура», доктор философии (PhD) по педагогическим наукам], [**Jurabek M. Qodirov, Senior** Lecturer, Department of Sports Activity and Physical Culture, Doctor of Philosophy (PhD); [manzil: 160100, Universitet ko‘chasi, 316-uy, Namangan shahri, O‘zbekiston], [адрес: 160100, ул. Университет, дом 316, г. Наманган, Узбекистан], [address: 160100, 316 Universitet Street, Namangan city, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

D.I. MENDELEYEV DAVRIY SISTEMASINING III VA V GURUH ELEMENTLARINI O'RGANISHDA FANLARARO ALOQALARNI O'RNATISH VA FOYDALANISHNING MAZMUNI, MOHIYATI, ILMIY ASOSLARI

© D.R. Eshchanova[1]✉, N.I. Mamadaliyeva[2]✉
[1,2]Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada D.I. Mendeleyev davriy sistemasi elementlari, xususan, III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo aloqalarning o‘rni, mazmuni va ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Kimyo, biologiya, fizika va texnologiya fanlarining uzviy bog‘liqligi ta’lim jarayonida samaradorlikni oshirish, o‘quvchilarda kompleks bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish hamda ilmiy dunyoqarashni kengaytirish imkoniyatlari bilan izohlanadi. Maqolada adabiyotlar sharhi asosida mavjud ilmiy qarashlar tahlil qilinib, metodologik yondashuvlar aniqlanadi. O‘tkazilgan tahlillar natijasida III guruh elementlari (B, Al, Ga) hamda V guruh elementlari (N, P, As, Sb, Bi)ni o‘rganishda fanlararo integratsiya vositalari, xususan, tajriba ishlari, laboratoriya mashg‘ulotlari, ekologik kuzatuvlar va texnologik loyihalar orqali samarali ta’limiy natijalarga erishish mumkinligi ko‘rsatildi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, kelajakdagi ta’lim strategiyalarida fanlararo yondashuvning metodik asoslarini belgilashga xizmat qilishi mumkin.

MAQSAD: kimyo ta’limida III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo integratsiyaning samaradorligini aniqlash va metodik asoslarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, tajriba va laboratoriya mashg‘ulotlarini amaliy sinovdan o‘tkazish metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: fanlararo yondashuv o‘quvchilarda tizimli bilim, ekologik tafakkur, texnologik tafakkur va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam berishi aniqlandi. III va V guruh elementlarini o‘rganishda tajribaviy topshiriqlar samaradorlikni oshirishi, laboratoriya mashg‘ulotlari esa nazariy bilimlarni chuqurlashtirishi ko‘rsatildi.

XULOSA: davriy sistema elementlarini o‘rganishda fanlararo integratsiya o‘quvchilarda keng dunyoqarash, mustahkam bilim va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish uchun samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: davriy sistema, fanlararo aloqalar, III guruh elementlari, V guruh elementlari, ta’lim metodologiyasi, integratsiya, kimyo o‘qitish.

Iqtibos uchun: Eshchanova D.R, Mamadaliyeva N.I. Mendeleyev davriy sistemasining iii va v guruh elementlarini o'rganishda fanlararo aloqalarni o'rnatish va foydalanishning mazmuni, mohiyati, ilmiy asoslari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.64–70.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

СОДЕРЖАНИЕ, СУЩНОСТЬ И НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ УСТАНОВЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭЛЕМЕНТОВ III И V ГРУПП ПЕРИОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ Д.И. МЕНДЕЛЕЕВА

©Д.Р. Эшчанова[1]✉, Н.И. Мамадалиева[2]✉
[1,2]Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируется роль, содержание и научные основы межпредметных связей при изучении элементов периодической системы Д.И. Менделеева, в частности элементов III и V групп. Взаимосвязь химии, биологии, физики и технологий объясняется как фактор повышения эффективности учебного процесса, формирования у учащихся комплексных знаний и навыков, а также расширения научного мировоззрения. На основе анализа литературы выявлены существующие научные подходы и методологические основы. Проведенные исследования показали, что при изучении элементов III группы (B, Al, Ga) и V группы (N, P, As, Sb, Bi) использование междисциплинарной интеграции — экспериментов, лабораторных работ, экологических наблюдений и технологических проектов — обеспечивает достижение более эффективных образовательных результатов. Результаты исследования могут послужить основой для разработки методики будущих образовательных стратегий.

ЦЕЛЬ: определить эффективность междисциплинарной интеграции в обучении химии при изучении элементов III и V групп и разработать методические основы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы анализа научной литературы, педагогического наблюдения, проведения экспериментов и лабораторных занятий.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлено, что межпредметный подход способствует формированию системных знаний, экологического и технологического мышления, а также практических навыков. При изучении элементов III и V групп экспериментальные задания повышают эффективность усвоения материала, а лабораторные занятия углубляют теоретические знания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: междисциплинарная интеграция при изучении элементов периодической системы является эффективным педагогическим инструментом, формирующим широкий кругозор, прочные знания и практические навыки учащихся.

Ключевые слова: периодическая система, межпредметные связи, элементы III группы, элементы V группы, методология обучения, интеграция, преподавание химии.

Для цитирования: Эшчанова Д.Р, Мамадалиева Н.И. Содержание, сущность и научные основы установления и использования межпредметных связей при изучении элементов iii и v групп периодической системы д.и. менделеева. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.64–70.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONTENT, ESSENCE AND SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF ESTABLISHING AND APPLYING INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS IN THE STUDY OF GROUP III AND GROUP V ELEMENTS OF D.I. MENDELEEV'S PERIODIC SYSTEM

© Dilzoda R. Eshchanova[1]✉, Nodira I. Mamadaliyeva[2]✉
[1,2]Uzbek National Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the role, content, and scientific foundations of interdisciplinary connections in studying the elements of D.I. Mendeleev's periodic system, particularly those of Groups III and V. The interrelation of chemistry, biology, physics, and technology is explained as a factor that enhances the effectiveness of the educational process, fosters the development of comprehensive knowledge and skills, and broadens students' scientific worldview. A literature review was conducted to identify existing scientific perspectives and methodological approaches. The analysis demonstrated that while studying Group III elements (B, Al, Ga) and Group V elements (N, P, As, Sb, Bi), interdisciplinary integration—through experiments, laboratory sessions, ecological observations, and technological projects—can lead to effective educational outcomes. The findings may also serve as a basis for defining methodological foundations in future educational strategies.

AIM: to determine the effectiveness of interdisciplinary integration in teaching chemistry when studying Group III and Group V elements and to develop methodological foundations.

MATERIALS AND METHODS: the study employed literature analysis, pedagogical observation, experimentation, and laboratory work methods.

DISCUSSION AND RESULTS: it was revealed that interdisciplinary approaches contribute to the development of systematic knowledge, ecological and technological thinking, and practical skills. Experimental tasks enhance learning effectiveness, while laboratory activities deepen theoretical knowledge in the study of Groups III and V elements.

CONCLUSION: interdisciplinary integration in the study of periodic system elements is an effective pedagogical tool for fostering broad outlooks, strong knowledge, and practical skills among students.

Keywords: periodic system, interdisciplinary connections, Group III elements, Group V elements, teaching methodology, integration, chemistry teaching.

For citation: Dilzoda R. Eshchanova, Nodira I. Mamadaliyeva. (2025) 'Content, essence and scientific foundations of establishing and applying interdisciplinary connections in the study of group iii and group v elements of d.i. mendeleev's periodic system', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.64–70. (In Uzbek).

Kimyo fani o'zining nazariy va amaliy xususiyatlari bilan tabiat fanlari tizimida markaziy o'rinni egallaydi. D.I. Mendeleyev tomonidan yaratilgan davriy sistema esa

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nafaqat kimyoviy elementlarni tartibga solish vositasi, balki butun tabiatshunoslik fanlari uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. III va V guruh elementlari kimyo ta’limida muhim mavzulardan biri sifatida qaraladi, chunki ular nafaqat kimyoviy reaksiyalar jarayonida, balki biologik, ekologik va texnologik jarayonlarda ham faol ishtirok etadi. Masalan, III guruhga mansub alyuminiy metallurgiya sanoatida keng qo‘llanilsa, bor birikmalari qishloq xo‘jaligida va yadro texnologiyalarida muhim ahamiyat kasb etadi. Xuddi shuningdek, V guruh elementlaridan azot biologik azot aylanishida, fosfor esa organizmlar hayotiy faoliyatida o‘ta zarur hisoblanadi. Shu bois ularni o‘rganishda fanlararo yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida fanlararo aloqalarni o‘rnatish nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki ularning ilmiy tafakkurini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilar elementlarning tabiatdagi o‘rni, inson faoliyatidagi ahamiyati, ekologik muammolar bilan bog‘liqligi haqida kengroq tasavvur hosil qiladi. Shu bilan birga, mavzu faqat nazariy bilim emas, balki amaliy hayot bilan uzviy bog‘liq bo‘lib ko‘rinadi. Integratsion yondashuvning samaradorligi shundaki, kimyo boshqa fanlar bilan hamkorlikda o‘rganilganda bilimlarning uzviyligi va izchilligi ta’minlanadi. Davriy sistemaning III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo aloqalar kimyo bilimlarini fizik qonunlar, biologik jarayonlar va texnologik ishlanmalar bilan uyg‘unlashtirish orqali fundamental bilimlarni shakllantirishga, ekologik muammolarni anglash orqali ekologik madaniyatni rivojlantirishga, shuningdek texnologik yondashuv orqali innovatsion g‘oyalar yaratish, loyihalar ishlab chiqish va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, XXI asrda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri fanlarni uzviy integratsiya asosida o‘qitishdir. Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti alohida fanlarni emas, balki ularning o‘zaro aloqadorligini chuqur bilishni talab etadi. Masalan, kimyo fanidagi kashfiyotlar biologiya, fizika va ekologiya bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular ilmiy yangiliklarning amaliyotga joriy etilishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo aloqalardan foydalanish mazmuni va mohiyatini ochib berish bugungi kunda nafaqat ta’lim tizimi, balki butun jamiyat uchun ham ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

D.I. Mendeleyev davriy sistemasining III va V guruh elementlarini o‘rganish jarayonida fanlararo aloqalarni yo‘lga qo‘yish masalasi ko‘plab tadqiqotchilar e’tiborini tortgan. Zamonaviy pedagogika nazariyasi va kimyo ta’limi metodikasi shuni ko‘rsatadiki, o‘quv jarayonida integratsion yondashuv o‘quvchilar bilimining sifat ko‘rsatkichlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, Ausubelning “ma’noli o‘qitish nazariyasi”ga ko‘ra, o‘quvchilarning yangi bilimlarni avvalgi bilimlar bilan bog‘lab olish imkoniyati bilimlarni mustahkamlashda asosiy omil hisoblanadi [1]. III va V guruh elementlari o‘z tabiati bilan biologiya va ekologiya bilan uzviy aloqador bo‘lgani uchun, ularni fanlararo integratsiya asosida o‘rganish ushbu nazariyaga mos keladi.

Kimyo ta’limida integratsion yondashuvning samaradorligi xalqaro ilmiy adabiyotlarda ham keng yoritilgan. Masalan, Bybee o‘zining STEM-ta’lim konsepsiyasida fanlararo bog‘liqlik o‘quvchilarda ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishini ta’kidlaydi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[2]. III guruh elementlaridan alyuminiy va galliy fizik xususiyatlarini fizika fanida o‘rganish, ularning qo‘llanilishi esa texnologiya fanlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuningdek, V guruh elementlari, ayniqsa, azot va fosfor, biologiya fanida asosiy makronutrient sifatida keng o‘rganiladi, bu esa fanlararo aloqalarning tabiiy zarurligini anglatadi. O‘zbekistonda ham bu borada qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Abdurahmonova kimyo ta’limida ekologik yondashuvning ahamiyatini ko‘rsatib, o‘quvchilarda ekologik ongni shakllantirish uchun fanlararo integratsiyaning samarali vosita ekanligini ta’kidlagan [3]. Shu o‘rinda, III va V guruh elementlari ekologik jarayonlarda faol ishtirok etishi ularni nafaqat kimyoviy, balki biologik va ekologik nuqtai nazardan ham o‘rganishni talab qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda, shuningdek, laboratoriya mashg‘ulotlari va tajriba metodlarining ahamiyati ko‘rsatilgan. Hofstein va Mamlok-Naaman integratsion laboratoriya ishlari o‘quvchilarda mustaqil ilmiy izlanish ko‘nikmalarini shakllantirishini alohida ta’kidlaydi [4]. Bu jihat, ayniqsa, III va V guruh elementlari bilan bog‘liq tajribalarda dolzarb bo‘lib, masalan, alyuminiyning oksidlanish jarayonlari yoki azot birikmalarining tuproqqa ta’siri fanlararo integratsiya uchun boy material bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot metodologiyasi sifatida kompleks integratsion yondashuv asos qilib olindi. Avvalo, o‘quv jarayonida III va V guruh elementlarini o‘rganishda biologiya, fizika va ekologiya fanlari bilan uzviy bog‘liqlikni o‘rganish uchun taqqoslash, kuzatish va tajriba metodlari qo‘llanildi. Maqsad shundan iborat bo‘ldiki, o‘quvchilar ushbu elementlarning kimyoviy xossalarini nafaqat nazariy bilim darajasida, balki boshqa fanlardagi qo‘llanilishi bilan bog‘liq holda tushunib yetishsin. Metodologik asos sifatida integratsion o‘qitish modeli tanlandi. Bu model doirasida uch bosqichli yondashuv amalga oshirildi: birinchi bosqichda nazariy bilimlarni fanlararo aloqalar asosida tushuntirish, ikkinchi bosqichda laboratoriya mashg‘ulotlari va tajribalar orqali bilimlarni mustahkamlash, uchinchi bosqichda esa ekologik loyihalar va amaliy topshiriqlar orqali bilimlarni amaliyotga tatbiq etish ko‘zda tutilgan.

Tadqiqot jarayonida empirik ma’lumotlar yig‘ish uchun o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, yozma topshiriqlar, laboratoriya ishlaridan olingan natijalar hamda ekologik loyihalardagi faol ishtiroki baholandi. O‘quvchilar uch guruhga bo‘linib, integratsion yondashuv asosida o‘qitilgan guruh bilan an’anaviy yondashuvda o‘qitilgan guruh natijalari taqqoslandi. Shuningdek, o‘quvchilarning fikr-mulohazalari va kuzatish natijalari sifat jihatidan tahlil qilindi. Shunday qilib, metodologiya fanlararo integratsiya samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan asoslash, ularni III va V guruh elementlarini o‘rganish jarayonida qo‘llash imkoniyatlarini aniqlashga yo‘naltirildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, fanlararo integratsiya asosida o‘qitilgan o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliy hayotiy misollar bilan bog‘lashda ancha yuqori ko‘rsatkichlarga erishdi. Ayniqsa, III guruh elementlarining fizik xususiyatlari va texnologik qo‘llanilishi, V guruh elementlarining biologik va ekologik ahamiyatini tushuntirishda integratsiya sezilarli samaradorlik berdi.

Quyidagi jadvalda III guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo yondashuv asosida erishilgan natijalar keltirilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1-jadval. III guruh elementlarini o‘rganish samaradorligi

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy o‘qitish (%)	Integratsion o‘qitish (%)
Nazariy bilimni eslab qolish	65	85
Amaliy misollarda qo‘llash	52	81
Mustaqil izlanish ko‘nikmalari	48	79
Ekologik ongni shakllantirish	55	83

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, integratsion yondashuv o‘quvchilarda nafaqat bilim hajmini, balki ularning hayotiy ahamiyatini anglash va qo‘llash darajasini ham sezilarli ravishda oshirdi.

V guruh elementlarini o‘rganishda ham shunga o‘xshash natijalar kuzatildi. Ayniqsa, biologiya bilan integratsiya o‘quvchilarda azot va fosforning o‘simlik hayotidagi o‘rni, inson salomatligidagi ahamiyatini chuqurroq tushunishga yordam berdi.

2-jadval. V guruh elementlarini o‘rganish samaradorligi

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy o‘qitish (%)	Integratsion o‘qitish (%)
Nazariy bilimni eslab qolish	68	88
Biologik jarayonlarga bog‘lash	50	84
Ekologik tushunchalar	54	82
Innovatsion fikrlash	47	80

Tahlillar ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya o‘quvchilarning bilimlarini kengaytiribgina qolmay, balki ularni mustaqil ilmiy izlanish va ijodiy faoliyatga yo‘naltiradi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, fanlararo aloqalarni o‘rnatish va undan foydalanish III va V guruh elementlarini o‘rganishda juda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Integratsion yondashuv orqali o‘quvchilar mavzuni faqat kimyoviy nuqtai nazardan emas, balki biologik, ekologik va texnologik jihatdan ham anglash imkoniga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning umumiy ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Tadqiqotdan ko‘rinadiki, an’anaviy yondashuvda bilimlar ko‘proq nazariy darajada qolib ketadi, integratsion yondashuvda esa bilimlar hayot bilan bog‘lanib, o‘quvchilar uchun ma’noli bo‘lib ko‘rinadi. Shuningdek, fanlararo integratsiya ijodkorlikni rag‘batlantiradi, ekologik ongni rivojlantiradi va innovatsion fikrlashga zamin yaratadi. Bu natijalar xalqaro tadqiqotlarda qayd etilgan ilmiy qarashlarga hamohangdir. Masalan, integratsion o‘qitish modeli o‘quvchilarning yuqori darajadagi tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirishini ko‘rsatgan [2; 4]. Shunday ekan, III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo integratsiya nafaqat metodik zarurat, balki ilmiy asoslangan samarali yondashuv hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan tahlillar va natijalar asosida shuni aytish mumkinki, D.I. Mendeleyev davriy sistemasining III va V guruh elementlarini o‘rganishda fanlararo aloqalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Integratsion yondashuv o‘quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, amaliy hayot bilan bog‘lash, ekologik ongni rivojlantirish va ijodiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, III guruh elementlari o‘zining fizik va texnologik qo‘llanilishi orqali fizika va texnologiya fanlari bilan, V guruh elementlari esa biologiya va ekologiya bilan uzviy bog‘liqdir. Shu bois ularni o‘rganishda integratsion yondashuvni keng tatbiq etish metodik jihatdan zarur hisoblanadi. Kelajakda ushbu yondashuvni yanada

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

takomillashtirish, yangi pedagogik texnologiyalarni jalb etish hamda o‘quvchilarning mustaqil loyihaviy faoliyatini rivojlantirish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ausubel, D. P. (2000). The Acquisition and Retention of Knowledge: A Cognitive View. Springer Science & Business Media.
2. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. NSTA Press.
3. Abdurahmonova, D. (2019). Kimyo ta’limida ekologik yondashuvning ahamiyati. Ta’lim va innovatsiya jurnali, 4(2), 45–52.
4. Hofstein, A., & Mamlok-Naaman, R. (2007). The laboratory in science education: The state of the art. Chemistry Education Research and Practice, 8(2), 105–107.
5. Overton, T., & Potter, N. (2011). Integrating problem-based learning into teaching analytical chemistry. Analytical and Bioanalytical Chemistry, 400(4), 1043–1048.
6. Мамадалиева, Н. И., Мустафакулов, М. А., & Саатов, Т. С. (2021). Влияние фактора нервного роста на показатели антиоксидантной системы в тканях мозга крысы. *Environmental Science*, *723*, 022021.
7. Isakovna, M. N. (2023). methodology for using case assignments in teaching the topic” iron and its compounds. *Web of Teachers: Inderscience Research*, *1*(9), 53-58.
8. Мамадалиева, Н. И., Саатов, Т. С., & Обидова, Д. Д. (2020). МЕХАНИЗМЫ НАРУШЕНИЯ МЕТАБОЛИЗМА ЛИПИДОВ В МИОКАРДЕ В УСЛОВИЯХ ГИПОКСИИ. *Восточно-европейский научный журнал*, (4-2 (56)), 16-25.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Eshchanova Dilzoda Rustamovna**, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi, [**Эшчанова Дилзода Рустамовна,** независимый исследователь Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами], [**Dilzoda R. Eshchanova**, Independent Researcher, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan]. [manzil:Toshkent shaxar, Bunyotkor kochasi, 27-uy], [адрес: г.Ташкент, ул.Бунёткор, 27], [address: Tashkent city, Bunyotkor street, house 27].

✉**Mamadaliyeva Nodira Isakovna**, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti dotsenti, [**Мамадалиева Нодира Исаковна**, доцент Узбекского национального педагогического университета имени Низами], [**Nodira I. Mamadaliyeva**, Associate Professor, Nizami Tashkent State Pedagogical University]; ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7074-41262; e-mail: n.mamadaliyeva@yandex.ru.

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QISH DARSLARIDA BADIIY MATNLARNI TAHLIL QILISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

© A.Sh. Qahhorova[1]✉
[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur ishda boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matnlarni tahlil qilishning innovatsion yondashuvlari o‘rganiladi. Maqolada o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda matn bilan ishlashda foydalaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish usullari tahlil etilgan. Badiiy matnlar orqali o‘quvchilarda nutq madaniyati, estetik did, axloqiy fazilatlarni shakllantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchilarning matn tahlil qilish kompetensiyasini rivojlantirish, har bir darsni samarali tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan. Ish natijalari boshlang‘ich ta’limda o‘qish darslarini yanada mazmunli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matnlarni tahlil qilishning samarali va innovatsion metodlarini asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: pedagogik kuzatuv, tahlil, interfaol metodlardan foydalanish tajribasi, taqqoslash va umumlashtirish usullari.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘quvchilar faoliyatida nutqni rivojlantirish, mantiqiy tafakkyp ва ijodiylikni shakllantirish imkoniyatlari namoyon etildi. Interfaol yondashuv o‘qish darslarini samaradorligini oshirdi.

XULOSA: innovatsion yondashuv asosidagi badiiy matnlarni tahlil qilish boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarda madaniy, axloqiy va ijodiy sifatlarni shakllantirishга хизмат қилади.

Kalit so'zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qish darslari, badiiy matn, matn tahlili, innovatsion yondashuv, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, nutqni rivojlantirish, ijodiyfikrlash, kasbiy kompetensiya, didaktik yondashuv, o‘quvchi faolligi, mantiqiy tafakkur, muammoli ta’lim.

Iqtibos uchun: Qahhorova A.Sh. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matnlarni tahlil qilishning innovatsion yondashuvlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.71–78.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

© А.Ш. Каххарова[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются инновационные подходы к анализу художественных текстов на уроках чтения в начальных классах. Анализируются современные педагогические технологии, интерактивные методы, проблемные ситуации и способы развития творческого мышления, используемые при работе с текстом с учетом возрастных особенностей учащихся. Показаны возможности формирования у школьников речевой культуры, эстетического вкуса и нравственных качеств. Также приведены методические рекомендации по развитию компетенции учителей в анализе текста и эффективной организации каждого урока.

ЦЕЛЬ: обосновать эффективные и инновационные методы анализа художественных текстов на уроках чтения в начальной школе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: педагогическое наблюдение, анализ, использование интерактивных методов, сопоставление и обобщение.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: выявлены возможности развития речи, логического мышления и творческих способностей учащихся. Интерактивные методы повысили эффективность уроков чтения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: анализ художественных текстов на основе инновационных подходов способствует повышению эффективности начального образования и формированию у учащихся культурных, нравственных и творческих качеств.

Ключевые слова: начальное образование, уроки чтения, художественный текст, анализ текста, инновационный подход, интерактивные методы, педагогические технологии, развитие речи, творческое мышление, профессиональная компетенция, дидактический подход, активность учащихся, логическое мышление, проблемное обучение.

Для цитирования: Каххарова А.Ш. Инновационные подходы к анализу художественных текстов на уроках чтения в начальных классах. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.71–78.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE ANALYSIS OF LITERARY TEXTS IN PRIMARY SCHOOL READING LESSONS

© Abera Sh. Qahhorova[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores innovative approaches to the analysis of literary texts in primary school reading lessons. It examines modern pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, and strategies for developing creative thinking when working with texts, taking into account pupils' age characteristics. The opportunities for shaping students' speech culture, aesthetic taste, and moral qualities through literary texts are highlighted. Methodological recommendations for developing teachers' text analysis competence and increasing lesson effectiveness are also provided.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: to substantiate effective and innovative methods of analyzing literary texts in primary school reading lessons.

MATERIALS AND METHODS: pedagogical observation, analysis, application of interactive methods, comparison, and generalization.

DISCUSSION AND RESULTS: the study revealed opportunities for developing pupils' speech, logical reasoning, and creativity. Interactive approaches enhanced the effectiveness of reading lessons.

CONCLUSION: the analysis of literary texts based on innovative approaches increases the effectiveness of primary education and fosters cultural, moral, and creative qualities in students.

Keywords: primary education, reading lessons, literary text, text analysis, innovative approach, interactive methods, pedagogical technologies, speech development, creative thinking, professional competence, didactic approach, learner activity, logical reasoning, problem-based learning.

For citation: Abera Sh. Qahhorova. (2025) 'Innovative approaches to the analysis of literary texts in primary school reading lessons', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.71–78. (In Uzbek).

Bugungi kunda Respublikamizda ta'lim-tarbiya jarayoniga alohida e'tibor qaratilayotgani zamirida jamiyat taraqqiyoti uchun munosib pedagog kadrlarni tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida faoliyat yurituvchi pedagoglarni tayyorlash jarayonida ularning kasbiy mahoratini oshirish, har bir darsda o'quvchilarda bilimga qiziqish uyg'otuvchi samarali texnologiya va metodlardan foydalanishga o'rgatish muhim masala sifatida qaralmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf darslarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali usullardan biri – bu badiiy matnni tahlil qilish texnologiyasidir. Maktab darsliklarida keltirilgan matnlarning o'quvchilarning yoshi va psixologik xususiyatlariga mos bo'lishi, shuningdek, o'qituvchining bu matnlarni shunchaki o'qib bermasdan, balki ularni chuqur tahlil qilib, o'quvchining ongiga mazmunan yetkazib bera olishi asosiy vazifalardan biri sanaladi.

Darhaqiqat, yangilangan ta'lim tizimi sharoitida har bir o'qituvchi o'z fani bo'yicha zamonaviy yangiliklarni, pedagogik texnologiyalarni muntazam o'rganib borishi, ularni o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llay bilishi zarur. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchining o'z ustida doimiy ishlashini, kasbiy kompetensiyasini oshirib borishini talab etadi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlagan nutqida quyidagi fikrlar alohida urg'u bilan qayd etilgan: "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug‘ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liq.”[1]

Shuningdek, ushbu nutqda Prezidentimiz 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunga to‘xtalib, bu hujjat doirasida ta’lim sohasida amalga oshiriladigan muhim vazifalar, jumladan, pedagoglarga mualliflik dasturlarini yaratish, innovatsion o‘qitish uslublarini erkin tanlash va joriy etish huquqi berilganini ta’kidladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Boshlang’ich sinflarda badiiy matn ustida ishlash, lingvistik, psixologik, pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish, nutqni rivojlantirish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish ishlarini takomillashtirish, bosqichida didaktiklarini takomillashtirish, mezonlarini belgilash, amaldagi alifbo darsliklari, nutqni rivojlantirish bo‘yicha o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar hamda boshlang‘ich sinflar uchun ona tili va badiiy o‘qish dasturlari tahliliga asoslanib, nutqni rivojlantirish ishlarining hajmi va mazmunini aniqlash, nutqini rivojlantirish bo‘yicha metodik tizimni ishlab chiqish va tajriba asosida nutqini rivojlantirishda eng samarali metod va usullarni aniqlash borasida keng ko‘lamli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Masalan, til, tafakkur va nutqning bir-biriga bog‘liqligi haqidagi falsafiy qarashlarni ilmiy asoslash, o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishi masalalari F. De Sossyur, F.I. Buslaev, A.A. Potebnya, L.V. Shcherbalarning ishlarida olib borilgan, nutqiy faoliyat sohasidagi ahamiyati masalasi T.V. Axutina, L.S. Vygotskiy, N.I. Jinkin, I.A. Zimnyaya, A.A. Leontyev, A.N. Leontyev, S.L. Rubinshteyn, D.B. Elkoninning tadqiqot sihlarida yoritib berilgan. Ta’lim texnologiyasini belgilovchi pedagogik asarlarni rus olimlari Yu.K. Babanskiy, N.A. Belkanov, N.A. Korf, I.Ya. Lerner, I.P. Podlasiy, D.I. Tixomirov, K.D. Ushinskiy va boshqalar olib borishgan. Nutqni o‘rganishga oid lingvistik yondashuvlar V.A. Bogoroditskiy, V.V. Vinogradov, G.O. Vinokur, I.R. Galperin, S.I. Gindin, L.P. Krısin, O.A. Lapteva, V.V. Odintsov, D.E. Rozental, T.I. Silman, G.Ya. Solganik, I.I. Sreznevskiy, L.P. Yakubinskiy kabi olimlarning tadqiqot ishlarida tahlil etilgan. O‘quvchilarning nutqini rivojlantirishga oid metodik konsepsiyalar Ye.S. Antonova, Ye.V. Arxipova, M.T. Baranov, T.G. Biryukova, N.V. Borisova, T.M. Voiteleva, V.G. Goretskiy, G.G. Granik, A.D. Deykina, N.I. Demidova, A.P. Yeremeyeva, V.I. Kapinos, T.A. Ladyjenskaya, Z.P. Larskix, L.P. Luneva, M.R. Lvov, Ye.I. Nikitina, Ye.I. Passov, N.A. Plenkin, G.N. Pristupa, T.G. Ramzayeva, A.V. Tekuchev, M.S. Soloveychik, O.V. Sosnovskaya, L.P. Fedorenko, Yu.G. Fedotova, L.A. Xodyakova, T.I. Chijova, G.S. Shchegoleva singari rus olimlari tahlil tishgan.

Nutqni o‘rganishga katta hissa qo‘shgan tadqiqotchilar qatoriga F. de Sossyur, V.V. Vinogradov, I.R. Galperin, S.I. Gindin, N.I. Jinkin, L.R. Zinder, A.A. Leontyev, M.R. Lvov, A.A. Reformatskiy, L.V. Shcherba va boshqa olimlar kiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish muammosi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida bolalarda o‘qish va nutq boyitish jarayoniga tayyorgarlik va

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi.2020.30.09

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sezuvchanlik mavjudligi aniqlangan.Tadqiqotlar jarayonida nutqning tashqi (eshitiladigan) va ichki (eshitilmaydigan), og‘zaki va yozma, dialogik va monologik nutq shakllari tahlil qilingan. Nutq janrlarini o‘zlashtirish jarayoni bir qator qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari hamda bolalar ongining o‘ziga xos idrok etish xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga beriladigan bilimlari mazmunlilik, aniqlik, ravshanlik, asoslanganlik (argumentlanganlik), adabiy til normalariga rioya qilish, ohangdorlik (ya’ni, nutqning eshitishga yoqimliligi, tovush uyg‘unligi) singari mezonlarga asoslangan holda shakllantirilishi muhim va bunda badiiy matnni innovatsion tahlil ettishning roli muhim sanaladi.

Muhokama va natijalar. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matnlarni tahlil qilishning innovatsion yondashuvlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etar ekanmiz, avvalo, boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarning bilim olishi, tafakkuri va nutqiy salohiyati shakllanadigan muhim bosqichdir. Ayniqsa, o‘qish darslari bolada dunyoqarash, nutq madaniyati, mantiqiy fikrlash, obrazli tasavvur, badiiy-estetik didni shakllantiradigan asosiy vositadir.

Badiiy matnlar – bu oddiygina o‘qib chiqiladigan matnlar emas, balki ularning orqasida katta tarbiyaviy, estetik va intellektual salohiyat yashiringan. Matnni tahlil qilish, ya’ni uning mazmunini anglash, obrazlarni tushunish, muallif g‘oyasini ochish, o‘z fikrini ifodalash orqali o‘quvchilar tafakkuri shakllanadi. Badiiy matn bola nutqining rivojlanishiga ta’sir qilib, quyidagi omillar zaruriy ahamiyat kasb etadi. Badiiy matn ijobiy his-tuyg‘u, yaqin inson bilan hissiy aloqaga bo‘lgan ehtiyojni, nutq organlarining fiziologik rivojlanishini, mazmunli muloqotga bo‘lgan ehtiyojni, umumlashtirish va nomlash (atama berish)ga bo‘lgan ehtiyoj va qobiliyatni rivojlantirish, nutqiy muhit, bolalarning nutqiy faolligi, til nazariyasini o‘rganish kabi omillar muhim ahamiyatga ega.

An’anaviy yondashuvda o‘qituvchi matnni o‘qib beradi, savollar beradi va o‘quvchilar javob qaytaradi. Bu usulda o‘quvchi passiv bo‘lib qoladi. Zamonaviy (innovatsion) yondashuvda esa o‘quvchi markaziy subyektga aylanadi – u mustaqil fikrlaydi, muhokama qiladi, obrazlarni tahlil qiladi, matn asosida o‘z qarorini chiqaradi. Bu esa chuqurroq o‘zlashtirish, nutq va tafakkurning rivojiga xizmat qiladi.

Badiiy matn tahliliga innovatsion yondashuv zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, ijodiy va integratsiyalashgan faoliyatlar orqali o‘quvchini faollikka, mustaqil fikrlashga va chuqur tahlilga undovchi yondashuvdir.

Innovatsion yondashuv interfaol metodlarda namoyon bo ‘ladi. Demak, badiiy matn tahlilida klaster, akvarium, “Fikrlar jarchisi”, “Insert” (belgilash va muloqot qilish asosida matnni o‘qish), Venn diagrammasi yordamida taqqoslash singari metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Badiiy matn tahlilida differensial yondashuv, har bir o‘quvchining qobiliyati va qiziqishini inobatga olib, matn ustida individual ishlar tashkil etish, texnologik yondashuv, didaktik o‘yinlar, raqamli platformalar, multimedia resurslar yordamida tahlil jarayonini jonlantirish (masalan, animatsiyalangan hikoyalarni tahlil qilish) ga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matnlarni innovatsion yondashuv asosida tahlil qilish o‘quvchilarning shaxsiy, ijodiy va kognitiv rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. An’anaviy yondashuvdan farqli ravishda,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

innovatsion metodlar o‘quvchini bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki faol izlanuvchi va mustaqil fikrlovchi subyekt sifatida shakllantiradi. Ayniqsa, interfaol metodlar, texnologik vositalar va differensial yondashuvlar yordamida olib borilgan matn tahlili jarayoni o‘quvchilarda quyidagi natijalarni yuzaga keltiradi:

a) ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi. o‘quvchi matnga bir yoqlama emas, balki ko‘p qirrali yondashadi, muallif fikrini tahlil qiladi, voqealar rivojiga nisbatan o‘z munosabatini bildiradi.

b) nutq faoliyati – ham og‘zaki, ham yozma shaklda — sezilarli darajada kuchayadi. o‘quvchi o‘z fikrini mantiqiy, izchil, ravon va ifodali bayon qila boshlaydi.

c) obrazli idrok va badiiy-estetik dunyoqarash rivojlanadi. badiiy obrazlar, timsollar va ularning mazmuniy yukini tahlil qilish orqali o‘quvchi badiiy asarlarning estetik qimmatini anglaydi.

d) o‘quvchi o‘z fikrini asosli va ravshan ifoda eta olish ko‘nikmalarini egallaydi. bu esa uning nafaqat adabiy matnga, balki hayotiy holatlarga ham tahliliy yondashishini kuchaytiradi.

e) badiiy matnlar orqali tarbiyaviy ta’sir kuchayadi. asarlarda ilgari surilgan g‘oyalar vositasida vatanparvarlik, halollik, sabr-toqat, mehr-oqibat kabi milliy va umuminsoniy qadriyatlar bolalar ongiga singdiriladi.

Mazkur innovatsion yondashuvlar o‘zining nazariy asoslarini L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, V.V. Davydov kabi yirik psixologlarning “yaqin rivojlanish zonasi”, “faoliyatga asoslangan ta’lim”, “nutq orqali tafakkurni rivojlantirish” kabi konseptual yondashuvlaridan oladi. Ularning ilmiy qarashlari asosida o‘quvchining nutqiy va fikriy rivojlanishi faqat bilim berish bilan emas, balki uni faoliyatga jalb etish orqali yuzaga chiqishi ta’kidlangan.

Shuningdek, o‘zbek pedagogikasida A. A’zamov, I. Mo‘minov, B. To‘raqulov, X. Olimov, O. Nosirova kabi olimlarning ilmiy-metodik ishlari badiiy matn tahlili metodikasining o‘ziga xos jihatlarini ochib beradi. Ular boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, badiiy matn bilan ishlashda bosqichma-bosqich, faol, tushunishga yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqqanlar.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining estetik, axloqiy, mantiqiy va ijodiy rivojlanishini ta’minlashda badiiy matnlarni innovatsion asosda tahlil qilish metodikasi zamonaviy ta’lim talablariga to‘la javob beruvchi, samarali yondashuv ekanligi isbotlandi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim olish jarayonida o‘qish darslari alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, bu darslarda badiiy matnlar bilan ishlash – o‘quvchilarning tafakkurini shakllantirish, nutqini rivojlantirish, badiiy-estetik didini yuksaltirishda samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, innovatsion yondashuvlar asosida matnni tahlil qilish o‘quvchini faollikka undaydi, uning mustaqil fikrlashi, o‘z munosabatini bildira olishi, mantiqiy va obrazli idrok etish salohiyatini oshiradi.

Innovatsion yondashuvlar – an’anaviy usullarning soddalashtirilgan shakli emas, balki o‘quvchini shaxs sifatida rivojlantiruvchi, uning ijodiy va tanqidiy tafakkurini shakllantiruvchi metodlar majmuasidir. Jumladan, interfaol metodlardan foydalanish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

differensial yondashuv, texnologik vositalar orqali tahlil, faoliyatga asoslangan o‘qitish kabi yondashuvlar orqali o‘quvchi matnni o‘zlashtirishdan tashqari, uning mazmuni asosida hayotiy qarorlar chiqarish, qadriyatlarni anglash va estetik baho berish kabi murakkab kognitiv faoliyatga jalb qilinadi.

Shuningdek, bu yondashuvlar o‘zining nazariy asosini L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin, V.V. Davydov kabi olimlarning zamonaviy ta’limga oid nazariyalaridan oladi. O‘zbek olimlari — A. A’zamov, O. Nosirova, I. Mo‘minov va boshqalarning ilmiy-metodik ishlari esa badiiy matn bilan ishlash jarayonida yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda samarali uslublarni taklif qiladi.

Umuman olganda, badiiy matnlarni innovatsion asosda tahlil qilish boshlang‘ich ta’limda o‘qitish samaradorligini oshirish, o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishi va ijtimoiylashuvi, estetik tarbiyasi hamda milliy qadriyatlar asosida tarbiyalanishida katta ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni tashkil etishning nazariya soslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. –TDPU. 2004. -258 b.
2. Ibragimov R. Boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. Ped. fan. dok. diss. ... –Toshkent: TDPU, 2001. -243 b.
3. Boshlang‘ch sinf o‘qish darslarini pedagogik texhologiyalar asosida tashkil etish. Matchonov S., G`ulomova X. va boshqalar. -T:, “Yangiyul Poligraph service”, 2008.
4. Oybek Ortiqov, and Murodova Maqsuda. “Talabalar axborot texnologiyalaridan foydalanish ko’nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari” *Interpretation and researches* 2.18 (2024): 33-40.
5. Ortiqov, Oybek Rustamovich. "O’qituvchi faoliyatida pedagogik deontalogiya va kompentlikning roli va ahamiyati." *Scientific progress* 2.5 (2021): 42-47.
6. Artikov, Oybek, and Maksuda Murodova. "Opportunities to develop ecological culture of students." *BIO Web of Conferences*. Vol. 130. EDP Sciences, 2024.
7. Olimov, Shirinboy, Oybek Artikov, and Maksuda Murodova. "The use of national values in forming the ecological world view of students." *BIO Web of Conferences*. Vol. 141. EDP Sciences, 2024.
8. Qahhorova, Abera Sharopovna. "Teacher activity in innovative analysis of artistic texts in primary education." *international conference on modern development of pedagogy and linguistics*. Vol. 1. No. 3. 2024.
9. Qahhorova, Abera. "Boshlang’ich ta’limda ona tili darslarini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil qilish masalasi." *Problems and solutions of scientific and innovative research* 1.2 (2024): 47-50.
10. Qahhorova Abera Sharopovna, "The importance of analyzing poetic texts in primary education." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 5.4 (2025): 1261-1263.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

11. Sharopovna, Qahhorova Abera. "On Reading and Analyzing Literary Texts in Primary Education." *Spanish Journal of Innovation and Integrity* 42 (2025): 422-424.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qahhorova Abera Sharopovna,** Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti, [**Каххарова Абера Шароповна**, докторант, Бухарский государственный педагогический институт], [**Abera Sh. Qahhorova**, Doctoral Student, Bukhara State Pedagogical Institute], manzil: Buxoro viloyati, Buxoro shahri, Piridastgir ko'chasi, 2-uy. [Бухарская область, город Бухара, улица Пиридастгир, дом 2.]; [Bukhara region, Bukhara city, Piridastgir street, house 2]. E-mail: qaxxorovaabera@gmail.com.

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INGLIZ VA O`ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR QIYOSIY SEMANTIK TAHLILI

© F.N. Abdullayeva[1]✉, R.F. Xudoyberdiyev[2]✉
[1]Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi, Toshkent, O'zbekiston
[2]Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: frazeologizmlar til lug'atini yanada rang-barang va ifodali qiladi. Ular xalqning qadimiy urf-odatlari, dunyoqarashi, tarixiy voqealari va milliy tafakkurini aks ettiradi. Tilshunoslikda frazeologizmlar sintaktik, semantik va uslubiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologizmlarning shakllanishi, qo'llanishi va tarjimada ekvivalentlarini topish masalasi tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelgan. Xususan, Shekspir asarlaridagi frazeologizmlar ingliz tili badiiy va og'zaki nutqida muhim o'rin egallaydi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — frazeologizmlarning nazariy asoslarini ochib berish, ularning turlarini va semantik xususiyatlarini ko'rsatish, ingliz va o'zbek frazeologik birliklarini qiyosiy tahlil qilish hamda tarjimada ekvivalent tanlash xususiyatlarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda quyidagilar foydalanildi: o'zbek va ingliz tilidagi frazeologik lug'atlar va adabiy manbalar; Shekspir asarlarida uchraydigan frazeologizmlar; Abdulla Qahhor, Oybek, G'afur G'ulom va boshqa o'zbek yozuvchilari ijodi. Metodologik asosni qiyosiy-analitik, kontekstual va semantik metodlar tashkil qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: frazeologizmlar uch asosiy turga bo'linadi:

Frazeologik sarchashma (idioma) – komponentlarning ma'nolari yo'qolib, yangi ma'no hosil qiladi.

Frazeologik birlik – so'z ma'nolari saqlanadi, lekin birgalikda umumiy ma'no beradi.

Frazeologik birikma – bir so'z ko'chma ma'noda, ikkinchisi to'g'ridan-to'g'ri ma'noda ishlatiladi.

Qiyosiy tahlil ingliz va o'zbek frazeologizmlari o'rtasida o'xshashlik va farqlar borligini ko'rsatadi. Masalan, inglizcha "The green-eyed monster" iborasi o'zbekcha "ko'ngli qora" yoki "rashk o'tida kuyish" iboralari bilan ma'nodosh. Tarjimada ekvivalentlarni topish muhim, chunki so'zma-so'z tarjima mazmunni buzishi mumkin.

Shekspir frazeologizmlari ("a fool's paradise", "give the devil his due", "cakes and ale") hanuzgacha faol qo'llanib, ingliz tilini boyitgan. O'zbek adabiyotida ham yozuvchilar frazeologizmlardan foydalanib, nutqning obrazliligini kuchaytirgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

XULOSA: frazeologizmlar tilning badiiy imkoniyatlarini kengaytiruvchi, milliy mentalitet va tarixiy xotirani aks ettiruvchi noyob birliklardir. Ularning semantik tahlili va ingliz hamda o‘zbek tillarida qiyosiy o‘rganilishi lingvistika uchun dolzarb ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: frazeologizm, idioma, frazeologik birlik, frazeologik birikma, semantik tahlil, Shekspir, ekvivalent tarjima, ingliz va o‘zbek tili, badiiy nutq.

Iqtibos uchun: Abdullayeva F.N, R.F. Xudoyberdiyev. Ingliz va o`zbek tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy semantik tahlili. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.79–86.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

© Ф.Н. Абдуллаева[1]✉, Р.Ф. Худойбердиев[2]✉
[1]Академия труда и социальных отношений, Ташкент, Узбекистан
[2]Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: фразеологизмы являются важными единицами, делающими словарный запас языка более красочным и выразительным. Они отражают древние обычаи народа, мировоззрение, исторические события и национальное мышление. В языкознании фразеологизмы выделяются своими синтаксическими, семантическими и стилистическими особенностями. В английском и узбекском языках проблема формирования, использования и нахождения эквивалентов в переводе всегда привлекала внимание исследователей. Особенно фразеологизмы в произведениях Шекспира занимают значительное место в художественной и разговорной речи английского языка.

ЦЕЛЬ: раскрыть теоретические основы фразеологизмов, показать их виды и семантические особенности, провести сравнительный анализ фразеологических единиц английского и узбекского языков, а также выявить специфику выбора эквивалентов в переводе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались: разеологические словари и литературные источники на узбекском и английском языках; фразеологизмы, встречающиеся в произведениях Шекспира; творчество Абдуллы Каххара, Ойбека, Гафура Гуляма и других узбекских писателей.

Методологической основой послужили сравнительно-аналитический, контекстуальный и семантический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: фразеологизмы делятся на три основных вида:

1. Фразеологическое сращение (идиома) – значения компонентов полностью теряются, формируя новое значение.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Фразеологическое единство – сохраняются значения слов, но вместе они дают обобщённое значение.

3. Фразеологическое сочетание – одно слово употребляется в переносном, другое в прямом значении.

Сравнительный анализ показывает наличие сходств и различий между английскими и узбекскими фразеологизмами. Например, английское выражение *“The green-eyed monster”* близко по смыслу к узбекским выражениям *“ко‘нгли кора”* или *“рашк ўтида куйиш”*. При переводе важно находить эквиваленты, так как буквальный перевод может исказить смысл.

Фразеологизмы Шекспира (*a fool’s paradise, give the devil his due, cakes and ale*) до сих пор активно используются и обогатили английский язык. В узбекской литературе писатели также создавали образность речи с помощью переработки фразеологизмов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: фразеологизмы являются уникальными единицами, расширяющими художественные возможности языка и отражающими национальный менталитет и историческую память. Их семантический анализ и сопоставительное изучение в английском и узбекском языках имеет актуальное значение для лингвистики.

Ключевые слова: фразеологизм, идиома, фразеологическое единство, фразеологическое сочетание, семантический анализ, Шекспир, эквивалентный перевод, английский и узбекский язык, художественная речь.

Для цитирования: Абдуллаева Ф.Н. Р.Ф. Худойбердиев. Сравнительный семантический анализ фразеологических единиц в английском и узбекском языках. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.79–86.

COMPARATIVE SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

© Fayoza N. Abdullayeva[1]✉, Rahmatillo F. Khudoyberdiyev[2]✉
[1]Academy of Labour and Social Relations, Tashkent, Uzbekistan
[2]Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: phraseological units are important elements that enrich the vocabulary of a language, making it more colorful and expressive. They reflect the ancient traditions, worldview, historical events, and national mentality of a people. In linguistics, phraseological units stand out with their syntactic, semantic, and stylistic features. In both English and Uzbek, the formation, usage, and translation equivalents of phraseological units have always been of interest to researchers. Particularly, Shakespeare’s works contain phraseological units that play a significant role in English literary and spoken language.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the aim of this article is to reveal the theoretical foundations of phraseological units, to show their types and semantic features, to conduct a comparative analysis of English and Uzbek phraseological units, and to explore the specifics of selecting equivalents in translation.

MATERIALS AND METHODS: the study relied on: phraseological dictionaries and literary sources in Uzbek and English; phraseological units found in Shakespeare's works; the works of Uzbek writers such as Abdulla Qahhor, Oybek, and G'afur G'ulom.

The methodological basis included comparative-analytical, contextual, and semantic analysis methods.

DISCUSSION AND RESULTS: phraseological units are divided into three main types:

1. Phraseological fusion (idiom) – the meanings of the components are completely lost, creating a new meaning.
2. Phraseological unity – the words retain their meanings, but together form a figurative meaning.
3. Phraseological collocation – one word is used figuratively, while the other is used in its literal sense.

Comparative analysis reveals both similarities and differences between English and Uzbek phraseological units. For example, the English expression *"The green-eyed monster"* is semantically close to the Uzbek expressions *"ko'ngli qora"* or *"rashk o'tida kuyish"*. In translation, finding equivalents is crucial, as literal translation may distort the meaning.

Shakespeare's expressions (*a fool's paradise, give the devil his due, cakes and ale*) are still actively used today, enriching the English language. Likewise, Uzbek writers employed phraseological units to enhance the expressiveness of literary speech.

CONCLUSION: phraseological units are unique linguistic elements that expand the artistic potential of language and reflect national mentality and historical memory. Studying their semantic features, conducting comparative analysis in English and Uzbek, and addressing issues of translation equivalence remain relevant in linguistics.

Keywords: phraseological unit, idiom, phraseological unity, phraseological collocation, semantic analysis, Shakespeare, equivalent translation, English and Uzbek, literary speech.

For citation: Fayoza N. Abdullayeva, Rahmatillo F. Khudoyberdiyev. (2025) 'Comparative semantic analysis of phraseological units in english and uzbek languages', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.79–86. (In Uzbek).

Frazeologizm (frazeologik birlik, frazema) — ikki yoki undan ortiq so'zning barqaror birikmasidan tashkil topgan, ma'noviy jihatdan yaxlit va bo'linmaydigan, ko'chma ma'noda qo'llanadigan nutqiy birlikdir. Frazeologizmlar shaklan erkin so'z birikmalariga yoki gapga o'xshash bo'lsa-da, ular sintaktik jihatdan erkin tarzda hosil qilinmaydi. Ya'ni, bunday birliklar nutqda so'zlarni erkin tanlash yoki almashtirish yo'li bilan yaratilmaydi, balki til

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tizimida avvaldan tayyor holda mavjud bo‘ladi va shu holicha qo‘llanadi. Shuning uchun frazeologik birlik tarkibidan biror qismni chiqarib tashlash, o‘zgartirish yoki tushirib qoldirish mumkin emas[1,2,3].

Masalan: “anqoning urug‘i” – juda kamyob, topilishi qiyin; “arpasini xom urmoq” – kimnidir xafa qilmoq; “chuchvarani xom sanamoq” – bekor gapirmoq; “terisiga sig‘may ketmoq” – xursand bo‘lmoq; “kapalagi uchmoq” – qo‘rqib ketmoq; “ko‘ngli joyiga tushmoq” – xotirjam bo‘lmoq; “qo‘li ochiq” – saxiy; “qulog‘i og‘ir” – eshitish qobiliyati past yoki eshitishni istamaydi, kabilar.

Frazeologizmlar tilning boshqa birliklari kabi tarixiy qo‘llanish me’yorlari va uslublariga ega bo‘lib, ularning ma’nolari nutqiy jarayonda oydinlashadi.

Frazeologizmlarning turlari

Tilshunoslikda frazeologizmlar odatda ikki asosiy turga ajratiladi:

1. Frazeologik chatishma (idioma) – frazemaning ma’nosi uning tarkibidagi so‘zlarning lug‘aviy ma’nosi bilan izohlanmaydi. Bunday birliklarda so‘zlarning asl ma’nosi butunlay yo‘qolib, mutlaqo yangi, ko‘chma ma’no yuzaga keladi[4.5]. Masalan:

“to‘nini teskari kiymoq” — o‘z fikrida qattiq turib olmoq;

“oyog‘ini qo‘liga olib chopmoq” — shoshilish;

“boshini olib chiqib ketmoq” — uzoq vaqtga biror joyga ketmoq.

2. Frazeologik butunlik (birlashma) – frazemaning ma’nosi uning tarkibidagi so‘zlarning ma’nolari asosida izohlanadi, biroq bunda umumlashtiruvchi ko‘chma ma’no yuzaga keladi. Ko‘pincha bunday birlashmalarning so‘zma-so‘z (lug‘aviy) ma’noda ham qo‘llanishi mumkin bo‘ladi. Masalan:

“yog‘ tushsa yalagudek” — juda ham ozoda, toza;

“yeng shimarmoq” — biror ishni jiddiy boshlamoq;

“xamirdan qil sug‘urgandek” — juda oson;

“to‘ydan oldin nog‘ora chalmoq” — hali aniq bo‘lmagan narsaga barvaqt xursand bo‘lmoq.

Frazeologik qo‘shilma – frazemaning tarkibida bir so‘z ko‘chma ma’noda, ikkinchi so‘z esa o‘zining lug‘aviy ma’nosida qo‘llanadigan barqaror birikmadir. Masalan: “gapning tuzi” – gapdagi asosiy ma’no yoki mazmunga ishora; “qo‘li gul” – biror ishning ustasi, mohir usta; “ishtahasi ochildi” – kayfiyati yaxshilandi, o‘ziga keldi.

Frazeologizmlar sintaktik tuzilishiga ko‘ra ikki turga bo‘linadi:

1. Birikmaga teng frazeologizmlar — so‘z birikmasi darajasidagi birliklar. Masalan: *katta og‘iz, ammamning buzog‘i, tuyog‘ini shiqillatmoq.*

2. Gapga teng frazeologizmlar — to‘liq gap darajasidagi birliklar. Masalan: *yuzi yorug‘ bo‘ldi, boshi osmonga yetdi, sirkasi suv ko‘tarmaydi.*

Frazeologizmlarning qismlari ajralmas holda qo‘llanadi, shu sababli ular gapda bitta sintaktik vazifa bajaradi. Masalan: *“Qizga o‘zbek qishlog‘ining sodda hayoti, oq ko‘ngil odamlari yoqdi”* jumlasida oq ko‘ngil frazemasi aniqlovchi vazifasida kelsa, *“Nasimjon*

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boshi ko‘kka yetguday suyundi” jumlasida boshi ko‘kka yetguday frazemasi hol vazifasida qo‘llangan[6,7].

Frazeologizmlar tayyor lug‘aviy birlik sifatida so‘zga teng bo‘ladi va so‘zga xos grammatik hamda semantik xususiyatlarni namoyon qiladi. Shu bois tilimizda frazeologik omonimiya, sinonimiya va antonimiya hodisalari mavjud:

Frazeologik omonimiya: *qo‘l ko‘tarmoq* – 1) urmoq, urmoqchi bo‘lmoq; 2) tarafdorligini bildirmoq.

Frazeologik sinonimiya: *toqati toq bo‘lmoq – sabr kosasi to‘lmoq*.

Frazeologik antonimiya: *ko‘ngli oq – ichi qora*; *ko‘kka ko‘tarmoq – yerga urmoq*.

Boshqa tillardagi kabi ingliz tilida ham frazeologik birikmalar xalq donishmandligi, madaniy merosi va hayotiy tajribasini aks ettiruvchi xalq ijodi mahsuli sanaladi. Frazeologizmlar tilning milliy xususiyatlarini, xalqning tarixiy xotirasi va mentalitetini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilshunos olimlar ingliz tilidagi frazeologik birliklarni kelib chiqishiga ko‘ra uch katta guruhga ajratadilar:

1. Ingliz tilidagi ko‘hna frazeologik birikmalar – xalqning qadimiy urf-odatlari, diniy qarashlari va tarixiy voqealaridan kelib chiqqan birliklar.
2. Boshqa tillardan o‘zlashgan frazeologik birikmalar – fransuz, lotin, yunon, nemis, rus va boshqa tillardan ingliz tiliga o‘tgan iboralar.
3. Ingliz tilining Amerika variantidan olingan frazeologik birikmalar – AQSh hududida shakllanib, keyinchalik umumingliz tiliga singib ketgan birliklar.

Frazeologik birliklar ingliz xalqining qadimiy urf-odatlari, tarixiy haqiqatlari va milliy ongiga bevosita aloqador bo‘lib, ko‘pincha Angliya tarixida yuz bergan mashhur voqealarni ham aks ettiradi. Ularning katta qismi xalq og‘zaki ijodi, badiiy adabiyot, she’riyat, ertaklar, hatto karikatura va publitsistik asarlardan kirib kelgan.

Frazeologik ma’no tushunchasi

Frazeologik birlikning ma’nosini izohlashda leksikograflar (lug‘at tuzuvchilar) doimo muayyan belgilarning barqaror to‘plamini ajratadilar. Ma’lum bir obraz asosida yuzaga keladigan bu ustama ma’no frazeologik ma’no deb ataladi.

Masalan:

tame cat – erkin so‘z birikmasi sifatida *“itoatkor, yuvvosh uy mushugi”* ma’nosida ishlatiladi.

Xuddi shu birikma frazeologik birlik sifatida *“sust tabiatli, boshqalarga tobe inson”* ma’nosini ifodalaydi.

Birinchi holatda ibora ma’nosi uning tarkibidagi so‘zlarning lug‘aviy ma’nosi yig‘indisidan iborat bo‘lsa, ikkinchi holatda obrazli, ko‘chma ma’no ustuvorlik qiladi.

Shekspir va ingliz frazeologiyasi

Ingliz tilining frazeologik boyligiga eng katta hissa qo‘shgan adiblardan biri Uilyam Shekspir sanaladi. Olimlarning fikricha, ingliz xalq og‘zaki ijodi va Bibliyadan keyin eng ko‘p frazeologizmlar manbai aynan Shekspir asarlari hisoblanadi. Bugungi kunda ham

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uning yaratgan iboralari ingliz tili lug‘at boyligining ajralmas qismiga aylangan. Shekspirning “Hamlet”, “Romeo va Julyetta”, “Qirol Lir” kabi asarlarida yuzlab frazeologizmlar uchrab, ular keyinchalik umumxalq mulkiga aylangan[8].

Frazeologik birliklar xalqning hayotiy tajribasi, urf-odatlari va milliy tafakkurini ifodalovchi til hodisalari hisoblanadi. Ingliz tilida ham, o‘zbek tilida bo‘lgani kabi, frazeologizmlar ko‘p hollarda xalq donishmandligini, tarixiy voqealarni yoki madaniy qadriyatlarni ifodalaydi. Ularning ayrimlari muayyan yozuvchilar ijodi orqali tilga singib ketgan bo‘lsa, boshqalari asrlar davomida xalq og‘zaki ijodi orqali shakllangan.

Ingliz tilida, xususan, Shekspir asarlaridan tilga kirib kelgan ko‘plab frazeologik birliklar mavjud bo‘lib, ular hozirgi kungacha faol qo‘llanib kelmoqda:

Cakes and ale – “pirojnoye va pivo”, tashvishsiz quvonch, hayotdan zavqlanish ma’nosida.

A fool’s paradise – xayolotdagi baxt, o‘tkinchi xayol dunyosi.

Give the devil his due – dushmanning ham ijobiy tomonini tan olish, haqqini berish.

The green-eyed monster – rashk, hasad, yovuz his.

Lay it on with a trowel – bo‘rttirib, haddan tashqari maqtamoq.

I am fed up with it – jonga tegdi, yetar, bas.

To have a go – urinib ko‘rmoq, sinab ko‘rmoq.

Shekspir ijodidan tashqari, boshqa ingliz yozuvchilari ham frazeologik qatlamning boyishiga katta hissa qo‘shgan. Biroq diniy e’tiqodlar, urf-odatlar va an’analarga oid frazeologizmlarning mualliflari ko‘pincha noma’lum bo‘ladi. Chunki ular qadimdan xalq og‘zaki ijodi asosida shakllanib, asrlar davomida avloddan-avlodga o‘tib kelgan.

Frazeologizmlarning tarjimada ekvivalentlari

Frazeologik birliklarni boshqa tilga tarjima qilish masalasi alohida murakkablik tug‘diradi. Chunki ular ko‘pincha bir tildan ikkinchi tilga so‘zma-so‘z tarjima qilinmaydi, balki ekvivalent topiladi. Bu holat har bir xalqning madaniy qadriyatlari va dunyoqarashi turlicha bo‘lgani bilan izohlanadi.

Masalan:

Bite off more than one can chew – “nonni katta tishlamoq” deyilsa-da, aslida “kuchi yetmaydigan ishga qo‘l urmoq, haddan tashqari chiranish” ma’nosini beradi.

Hold one’s head high – “boshini baland tutmoq”, ya’ni “mag‘rur, oriyatli bo‘lmoq”.

Frazeologizmlarning badiiy nutqdagi roli

Asrlar davomida shakllangan frazeologizmlar og‘zaki nutqda, badiiy asarlarda va publitsistikada o‘tkir, ta’sirchan ifoda vositasi sifatida keng qo‘llanadi. Adiblar o‘z asarlarida mavjud frazeologizmlarni ijodiy qayta ishlash orqali yangi iboralar yaratadilar. Bu hodisani o‘zbek adabiyotida ham kuzatish mumkin: Abdulla Qahhor, Oybek, G‘afur G‘ulom, Said Ahmad va boshqa yozuvchilar ijodida frazeologizmlarning o‘ziga xos badiiy ishlanishini ko‘ramiz.

Turli xususiyatlarga ega bo‘lgan frazeologizmlar majmui tilning frazeologik qatlamini tashkil etadi. Bu qatlam doimiy ravishda yangilanib boradi va xalqning madaniy-tarixiy tajribasini, shuningdek, tilning taraqqiyot qonuniyatlarini aks ettiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Frazeologiyani o‘rganish nafaqat tilshunoslikda, balki tarjimashunoslik, madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslikda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki frazeologizmlarni to‘g‘ri anglash va ulardan nutqda o‘rinli foydalanish nutqimizni yanada obrazli, ta’sirchan va boy qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Башиева С.К. Стилистический компонент фразеологического значения: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Краснодар: КГУ, 1995. – 23 с.
2. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. – М.: Просвещение, 1978.-160с.
3. Смит, Л. П. Фразеология английского языка. – М.: Дрофа, 1998. – 158 с
4. Расулов, З. И. (2011). Синтаксический эллипсис как проявление экономии языка): автореферат дисс. кандидата филологических наук/Расулов Зубайдулло Изомович. - Самарканд, 2011.-27 с. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=BMFYYzIAAA AJ&citation_for_view=BMFYYzIAAAAJ: UeHWp8X0CEIC
5. Расулов, З. И. (2010). Принцип контекстуального анализа эллиптических предложений (на материале английского языка). Вестник Челябинского государственного университета, (21), 91-94.
6. Saidova, M. U. (2019). Lexical Stylistic Devices and Literary Terms of Figurative Language. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN, 2277-3878.
7. Saidova, MukhayyoUmedilloevna (2020) "LEXICOGRAPHIC AND ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS BY Ch. BALDICK," Scientific Bulletin of Namangan State University:
8. Saidova, Muhayyo (2021) "SEMANTIC ANALYSIS OF LITERARY TERMS BY LITERARY TYPES IN “THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERATURE

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Abdullayeva Fayoza Naimjonovna**, Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi, Toshkent, O‘zbekiston, [**Абдуллаева Файоза Наимжоновна,** Академия труда и социальных отношений, Ташкент, Узбекистан], [**Fayoza N. Abdullayeva,** Academy of Labour and Social Relations, Tashkent, Uzbekistan].

✉**Xudoyberdiyev Rahmatillo Fozilliddinovich,** Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Toshkent, O‘zbekiston, [**Худойбердиев Рахматилло Фозиллидиноч**, Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хоразмий, Ташкент, Узбекистан], [**Rahmatillo F. Khudoyberdiev**, Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

XORIJIY TAJRIBADA MAKTABGACHA TA'LIM SOHASINING SAMARADORLIK OMILLARI TAHLILI: GERMANIYA, YAPONIYA, SINGAPUR DAVLATLARI MISOLIDA

© F.O. Haqqiyeva[1]✉

[1] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH. ushbu maqolada Germaniya, Yaponiya va Singapur davlatlari maktabgacha ta'lim sohasining ta'lim mazmuni tahlil qilingan. Maktabgacha ta'lim tizimida davlat-xususiy hamkorlik, pedagogik yondashuvlar, o'yin faoliyati, texnologiyalar integratsiyasi va kabi omillar samaradorlikni belgilovchi asosiy mezonlar sifatida ko'rsatib o'tilgan. Ushbu tahlil O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishda xorijiy ilg'or tajribalarni qo'llash imkoniyatlarini ochib beradi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi xorijiy tajribada maktabgacha ta'lim sohasining samaradorlik omillarini tizimli tahlilini Germaniya, Yaponiya, Singapur davlatlari misolida o'rganishni taqozo etadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada metodlar sifatida kompetensiyaviy yondashuv, tahlil va sintez, kompleks yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik usullardan foydalanildi**.**

MUHOKAMA VA NATIJALAR: xorijiy tajribada maktabgacha ta'lim sohasining samaradorlik omillarini tizimli tahlil qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

XULOSA: xulosa o'rnida qayd etish joizki, xorijiy tajribada maktabgacha ta'lim sohasining samaradorlik omillarini tizimli tahlilini Germaniya, Yaponiya, Singapur davlatlari misolida o'rganish hamda ushbu davlatlarning ilg'or tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimiga optimallashtirish muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, samaradorlik omillari, Germaniya, Yaponiya, Singapur, pedagog, xalqaro hamkorlik, component.

Iqtibos uchun: Haqqiyeva F.O. Xorijiy tajribada maktabgacha ta'lim sohasining samaradorlik omillari tahlili: germaniya, yaponiya, singapur davlatlari misolida // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.87–94.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ В СФЕРЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: НА ПРИМЕРЕ ГЕРМАНИИ, ЯПОНИИ И СИНГАПУРА

© Ф.О. Ҳаккиева[1]✉

[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется содержание образования в дошкольном образовании в Германии, Японии и Сингапуре. В системе дошкольного образования в качестве основных критериев определения эффективности указаны такие факторы, как государственно-частное сотрудничество, педагогические подходы, игровая деятельность, интеграция технологий и др. Данный анализ раскрывает возможности использования передового зарубежного опыта для совершенствования системы дошкольного образования в Узбекистане.

ЦЕЛЬ: Целью статьи является системный анализ факторов эффективности дошкольного образования в зарубежном опыте на примере Германии, Японии и Сингапура.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье использованы компетентностный подход, анализ и синтез, комплексный подход, сравнительный анализ, статистические методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разработаны предложения по системному анализу факторов эффективности дошкольного образования в зарубежном опыте.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение следует отметить, что в зарубежном опыте важно изучить системный анализ факторов эффективности дошкольного образования на примере Германии, Японии, Сингапура и оптимизировать передовой опыт этих стран для системы образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, факторы эффективности, Германия, Япония, Сингапур, педагог, международное сотрудничество, компонент.

Для цитирования: Ҳаккиева Ф.О., Анализ факторов эффективности в сфере дошкольного образования: на примере германии, японии и сингапура // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.87–94.

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS FACTORS IN PRESCHOOL EDUCATION: THE CASE OF GERMANY, JAPAN, AND SINGAPORE

© Fotima O. Haqqiyeva [1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute , Bukhara, Uzbekistan

Annatation

INTRODUCTION: this article analyzes the educational content of preschool education in Germany, Japan and Singapore. In the preschool education system, factors such as public-private cooperation, pedagogical approaches, game activities, integration of technologies, etc. are indicated as the main criteria for determining effectiveness. This analysis reveals the possibilities of using foreign best practices in improving the preschool education system in Uzbekistan.

AIM: the purpose of the article is to study the systematic analysis of the effectiveness factors of preschool education in foreign experience using the example of Germany, Japan and Singapore.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the article uses the competency approach, analysis and synthesis, complex approach, comparative analysis, statistical methods as methods.

DISCUSSION AND RESULTS: proposals have been developed for a systematic analysis of the efficiency factors of preschool education in foreign experience.

CONCLUSION: in conclusion, it should be noted that in foreign experience, it is important to study the systematic analysis of the efficiency factors of preschool education in the example of Germany, Japan, Singapore, and optimize the best practices of these countries for the education system of Uzbekistan.

Keywords: preschool education, efficiency factors, Germany, Japan, Singapore, teacher, international cooperation, component.

For citation: Fotima O. Haqqiyeva (2025) 'Analysis of the effectiveness factors in preschool education: the case of germany, japan, and singapore', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.87–94. (In Uzbek).

So‘nggi yillarda ta’limning eng asosiy hamda kichik bo‘g‘ini hisoblangan maktabgacha ta’limga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganligiga guvohmiz. Jumladan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmoqlarini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlash, yosh avlodni maktab ta’limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, bolalarni har tomonlama ta’limiy, tarbiyaviy, estetik, jismoniy hamda intellektual jihatdan rivojlanishlari uchun yetarli shart-sharoitlar yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida” PQ-2707-son qarori qabul qilingan bo‘lib, ushbu qarorga muvofiq qator vazifalar belgilab berildiki, xorij mamlakatlarining maktabgacha ta’lim tizimi chuqur o‘rganilib, amalda mamlakatimizda joriy etilishi hamda hamkorlikda ishlash kabi muhim hamda dolzarb vazifalar sifatida belgilandi. Bu albatta yosh avlod ta’lim va tarbiyasi uchun juda muhim bo‘lib, xorijiy mamlakatlar ta’lim jarayoni to‘liq o‘rganilib amalda tadbiq etilishi innovatsion va ilg‘or tajribalarni kirib kelishiga zamin yaratadi [1].

Inson kapitalini shakllantirishda hal qiluvchi bosqich bo‘lgan maktabgacha ta’lim sohasi jahon miqyosida alohida e’tibor markazida turibdi. Chunki bolalik davrida shakllangan bilim, ko‘nikma va qadriyatlar keyinchalik shaxsning ijtimoiylashuvi, kasbiy faoliyati va jamiyat taraqqiyotiga qo‘shadigan hissasini belgilab beradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim tizimini samarali tashkil etish bir tomondan, ta’lim sifatini ta’minlaydi, ikkinchi tomondan, jamiyatning barqaror rivojlanishi va raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, Germaniya**,** Singapur, Yaponiyada maktabgacha ta’lim nafaqat tarbiya va parvarish bilan chegaralanmay, balki bolaning intellektual, ijtimoiy, estetik va jismoniy rivojlanishini kompleks tarzda ta’minlashga qaratilgan. Ushbu davlatlarda o‘yin asosidagi yondashuv, differensial ta’lim, ota-onalar bilan hamkorlik, shuningdek, ta’lim sifatini nazorat qilish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mexanizmlari samarali yo‘lga qo‘yilib, ta’lim mazmuni optimallashtirilgan. Maktabgacha ta’lim sohasi mazmunini optimallashtirish bo‘yicha xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samaradorlikni ta’minlash uchun quyidagi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega:

Ilmiy asoslangan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish;

Pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish;

Infratuzilma va moddiy-texnik bazani mustahkamlash;

Bola manfaatlari asosidagi yondashuv;

Xalqaro hamkorlik asosida ilg‘or tajribalarni joriy etish.

Germaniya maktabgacha ta’lim tizimi Germaniya qonunlarida maktabgacha ta’lim olishning bepul huquqi belgilangan. Bolalarni 4 oyligidan boshlab yasliga olib borish mumkin. Ko‘pchilik nemislar bu huquqdan foydalanadilar. Germaniya bolalar bog‘chalari turlari xilma-xildir. Xususan ular quyidagilarga bo‘linadi:

1. Waldkindergarten (nemischa Wald so‘zidan – o‘rmon, nemischa Kindergarten - bolalar bog‘chasi) demakdir. Bunday bolalar bog‘chalarini yaratish fikri Skandinaviyada boshlangan. Ko‘pgina bunday bog‘chalar o‘rmonda joylashadi. Bolalar doimo ochiq havoda sayr qilib turli mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanadilar, daraxtlar va boshqa o‘simliklarni o‘rganadilar, tabiiy materiallardan turli narsalar yasaydilar ular to‘g‘risida tasavvurlarga ega bo‘ladilar. Bu orqali bolalarga tabiatni sevish va uni asrab-avaylashdek insoniy tuyg‘ular shakllantiriladi.

2. Bauernhofkindergarten (nemischa Bauernhof so‘zidan - dehqon hovlisi, qo‘rg‘oni; Kindergarten - bolalar bog‘chasi). Bunday bog‘chalar dehqon xo‘jaliklarida, fermalar yoki ularga yaqin yerlarda joylashgan bo‘ladi. Bolalar kuchlari yetguncha fermerlarga mollarni boqishda, dala va bog‘larda sabzavot va mevalar o‘stirishda yordam beradilar.

3. Freinet-Kindergarten. Maktabgacha pedagogikaning bu yo‘nalishi o‘z nomini bolalar tarbiyasida o‘ziga xos yondashish usulini ishlab chiqqan italiyalik oilaviy juftlik familiyasidan olingan. Bu yo‘nalishning o‘ziga xos xususiyati shundaki bunda bola butunlay erkin va mustaqil bo‘ladi. Ya’ni bolalar nima qilishlarini, qanday o‘yin o‘ynashlarini, nima bilan shug‘ullanishlarini, qachon ovqatlanishlari va uxlashlarini o‘zlari hal qiladilar. Bolalarni ko‘proq ijod qilish, syujetli-rolli o‘yinlari, tajribalar, tabiat qo‘ynida yoki shaharning korxona va tashkilotlarida sayohatga olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Integratsion bolalar bog‘chalari. Bunday turdagi maktabgacha ta’lim muassasa (MTT) larda sog‘lom bolalar bilan birgalikda jismonan va ruhan nosog‘lom bolalar birgalikda tarbiyalanadilar. Bunday sharoit oddiy bolalar uchun chidamlilik, bag‘rikenglik va hurmat qilishni o‘rganishga ajoyib imkoniyat, deb qaraladi. Imkoniyatlari cheklangan bolalar jamiyatdan ajralgan holatda bo‘lmaydilar, o‘z tengdoshlari bilan muloqot va hamjihatlikda bo‘lishni o‘rganadilar. Shunday bog‘cha va maktablarning soni ko‘pligi Germaniyada nogironlarning yashashi, ta’lim olishi va o‘zini namoyon qilishi uchun qulay sharoitlar yaratadi.

5. Internatsional bolalar bog‘chalari. Bunday bolalar bog‘chalari emigrantlar uchun yaratilgan bo‘lib, ko‘pincha ularni emigrantlarning o‘zlari farzandlari uchun tashkil etadilar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Germaniya turk-nemis, yahudiy, rus-nemis bolalar bog‘chalari juda ko‘p. Bunday guruhlarda doimo bolalar bilan ona tilida so‘zlovchi tarbiyachi bilan birga nemis tilida so‘zlovchi tarbiyachi ham bo‘ladi. Bunda bolalar ham ota-onalarining tilini, shuningdek nemis tilini ham o‘rganadilar. Shuni ham alohida ta’kidlab o‘tish lozimki Germaniyada maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar bilan harakatli o‘yinlar, gimnastika, yugurish, sakrash kabi mashg‘ulotlar o‘tkaziladi [2].

Germaniyada maktabgacha ta’lim bo‘yicha University of Giessen — Gissen universiteti 6 semestrlik bakalavr yo‘nalishi, modul tizim orqali, nazariyalar, amaliy mashg‘ulotlar, diagnostika, oilaviy pedagogika, qonunchilik va sifat menejmenti bo‘yicha chuqur bilim beradi. Alice Salomon University of Applied Sciences — Elis Salomon amaliy fanlar universiteti maktabgacha ta’lim bakalavr yo‘nalishi: 7 semestr davom etadi, amaliyot va ilmiy refleksiyani uyg‘unlashtiradi, talabalarga pedagogika, jamoaviy ish, oilaviy hamkorlik bo‘yicha ilmiy tayyorgarlik beradi.

Yaponiya juda tez rivojlanayotgan davlat bo‘lib, buning asosiy sababi yapon xalqining mehnatsevarligi va tadbirkorligidir. Dunyodagi barcha yangilik va yutuqlarga intilish, eng so‘nggi yutuqlardan foydalanish va ularni yanada rivojlantirish yapon xalqining qadimiy milliy odatlariga aylangan. Yaponiyada maktabgacha ta’limga katta e’tibor berilmoqda. Yaponiyada bolalarga ta’lim-tarbiya berish jarayonida tarbiyalanuvchining har bir yoshida tarbiyaning turli muammolariga urg‘u beriladi. Masalan, 1 yoshda o‘ziga ishonch tuyg‘usini shakllantirish, 2 yoshda amaliy san’at va qo‘l mehnati bilan shug‘ullanish, 3 yoshda burch tuyg‘usini tarbiyalash, 4 yoshda ezgulik va yomonlik o‘rtasidagi farqni o‘rgatish, 5 yoshda yetakchilik fazilatlarini tarbiyalash, ularni mustaqil rejalashtirish va ularga amal qilishga o‘rgatish. O‘g‘il bolalar va qizlar tarbiyasi alohida tarbiyalanadi. Ular o‘g‘il bola oilaning kelajakdagi tayanchi sifatida va unga qiyinchiliklarni yengishga o‘rgatiladi. Qizlar uy ishlariga o‘rgatiladi. Yapon bolalar bog‘chalarida bolalar 8 kishidan iborat kichik guruhlarga bo‘linadi. Shu tarzda ularga yoshligidan jamoada ishlash o‘rgatiladi. Ushbu guruhdagi har bir tarbiyalanuvchilar o‘ziga tegishli guruhdagi joyida bo‘lishi kerak. Yaponiya bolalar bog‘chalari 3-5 yoshli bolalarni qabul qiladi. Bolalar bog‘chalarining maqsadi bolalarning aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillikka o‘rgatish va ichki tartib ko‘nikmalarini va ularni ijtimoiy hodisalarga to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga o‘rgatilib, og‘zaki nutqni o‘rgatish va so‘zlardan to‘g‘ri foydalanishga katta e’tibor beriladi. Qiziqish insonning ertak, kitob, musiqa kabi ijodiy xususiyatlarida uyg‘onadi. Bolalar bog‘chasining asosiy vazifasi bolani maktabga tayyorlashdir.

Yaponiyada Milliy standart maktabgacha ta’lim dasturi barcha maktabgacha ta’lim muassasalari uchun qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi, milliy ta’lim falsafasiga muvofiq muvozanatli va yaxlit rivojlanishga yordam beradi. O‘quv dasturida asosiy e’tibor oltita asosiy komponentga qaratilgan: muloqot, ma’naviyat va axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik, o‘z-o‘zini rivojlantirish, jismoniy va estetik rivojlanish, fan va texnologiya. Ushbu komponentlar tanqidiy va ijodiy fikrlashni, axloqiy qadriyatlarni va innovatsiyalarni rivojlantirishga mo‘ljallangan. Yaponiya erta bolalik ta’limi (ECE) bolalarning kognitiv, ijtimoiy, hissiy va jismoniy qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishga urg‘u beradigan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompleks yondashuv bilan ajralib turadi. O‘yinga yo‘naltirilgan ta’limga e’tibor berish ushbu tizimning asosiy jihati bo‘lib, unda bolalar ijodkorlik, hamkorlik va muammolarni hal qilishga yordam beradigan uyushgan va erkin faoliyatda ishtirok etadilar. Amaliy mashg‘ulotlar bolalarda qimmatli hayotiy ko‘nikmalarni o‘rgatish va ijobiy odatlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu asosiy ko‘nikmalarni erta yoshdan o‘rganish juda muhim, chunki u bolalarni kelajakdagi mas’uliyatlarga tayyorlaydi, shu bilan birga ozodalik va tashkilotchilik kabi yaxshi odatlarni rivojlantiradi. Bu sohalarda erta ta’lim nafaqat shaxsiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlaydi, balki intizomli va barkamol voyaga etish uchun zamin yaratadi. Erkin o‘yin davomida bolalar o‘z tengdoshlari bilan muloqot qilish, ijtimoiy aloqalarni va hamkorlikni rivojlantirishga da’vat etiladi. Ushbu yondashuv bolalar o‘rtasida hamjamiyat va o‘zaro tushunish hissini rivojlantirish uchun yolg‘iz o‘yinni rag‘batlantirish o‘rniga, munosabatlarni o‘rnatish va shaxslararo ko‘nikmalarni rivojlantirishga urg‘u beradi. Mamlakatning ta’lim sohasidagi ustuvor yo‘nalishlari madaniy qadriyatlar muhim rol o‘ynagan holda yuksaklikka intilish bilan shakllanadi [3].

Yaponiya Teikyo University of Science — Teikyo fanlar universiteti Maktabgacha ta’lim va hamshiralik ishi yo‘nalishi mavjud bo‘lib, talabalar ikki xil litsenziya (bog‘cha o‘qituvchisi va tarbiyachi) olish imkoniyatiga ega, amaliyot markazlari bilan yaqindan ishlaydi, ham shaxsiy ham professional kompetensiyalarni rivojlantiradi [4].

University of Tokyo — Tokio universiteti maktabgacha ta’lim amaliyoti, siyosati va rivojlanish bo‘yicha empirik va interdisiplinar (bir nechta ta’lim sohalariga tegishli) tadqiqotlar olib boradi.

Fuji Women’s University — Fuji ayollar universiteti erta yoshdagi bolalarni parvarish qilish va ta’lim yo‘nalishi: 4 yillik bakalavr yo‘nalishi, ta’lim va amaliyot modullarini birlashtiradi. Nogiron bolalar bilan ishlash va oilaga pedagogik yordam bo‘yicha ham ko‘nikma beradi.

Singapurdagi bolalar bog‘chasi uch yoshdan olti yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun ta’lim-tarbiya beradi. Bolalar bog‘chalari diniy idoralar, jamoat fondlari, fuqarolik yoki biznes guruhlari, xalqaro maktablar va bolalarni parvarish qilish markazlari tomonidan boshqariladi. Singapurda davlat bolalar bog‘chalari mavjud emas. Maktabgacha ta’lim muassasalarini tashkil etish jamoat tashkilotlari va xususiy tadbirkorlik subyektlariga berilgan. Singapurda maktabgacha ta'lim tizimi M. Montessori metodikasi asosida faoliyat yuritadi [3].

National Institute of Early Childhood Development (NIEC) — Singapur davlat Erta bolalikni rivojlantirish milliy instituti Singapurning National Institute of Education (NIE) — Milliy ta’lim instituti tizimi ichida faoliyat yuritadi. Bu institut pedagog bo‘lishga tayyorlanayotgan shaxslarga nisbatan qo‘llaniladigan o‘qitish usullari va strategiyalarini o‘rganuvchi pedagoglarni tayyorlash, va sertifikatlashtirishni amalga oshiradi. Erta bolalikni rivojlantirish va ta’lim (Early Childhood Development & Education) diplomi va mos darajadagi kurslarni taklif qiladi. Erta bolalikni rivojlantirish milliy instituti — Singapur hukumati tomonidan maktabgacha ta’lim sifatini oshirish maqsadida markazlashtirilgan institut sifatida tashkil etilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Singapore University of Social Sciences (SUSS) — Singapur ijtimoiy fanlar universiteti baholashda kadrlar uchun to‘liq 4 yillik erta yoshdagi bolalar ta’limi bakalavr (Bachelor of Early Childhood Education) yo‘nalishi mavjud. Bu dastur orqali talabalar 1000+ soat to‘g‘ridan-to‘g‘ri bolalar bilan bog‘liq amaliy mashg‘ulotlarni o‘tashadi, turli fanlar (san’at, matematika, fan, adabiyot) bo‘yicha dizayn asoslari, maktabgacha ta’lim pedagogikasi bo‘yicha chuqur bilim oladilar [5].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21- iyundagi PQ-289-son “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori asosida pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ilg‘or xorijiy tajribalarni joriy qilgan holda zamonaviy ta’lim dasturlarini ishlab chiqish, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlashni yangi bosqichga ko‘tarish, shuningdek, pedagogika sohasida ta’lim, ilm-fan va amaliyot uyg‘unligini ta’minlash maqsadida pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalarining ta’lim dasturlarini xorijiy mutaxassislar bilan hamkorlikda qayta ko‘rib chiqish va ularni Milliy malaka ramkasi, Ta’limni xalqaro standart klassifikatori (MSKO-2011) va xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS) talablariga muvofiqlashtirish, pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari kunduzgi ta’lim shaklida tahsil olayotgan 3-4-bosqich talabalari uchun haftalik o‘quv mashg‘ulotlari “4+2” tartibida, shu jumladan darslarning 4 kuni oliy ta’lim muassasasida, 2 kuni maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida amaliyot o‘tash tartibida olib borilishi amaliyotga tadbiq etildi.

Respublikamizda maktabgacha ta’lim sohasi kadrlarini tayyorlovchi Oliy ta’lim muassasalari faoliyati xalqaro tajribalar asosida bolalarning rivojlanishini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganishga, kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga, ta’limda innovatsion texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan. So‘nggi yillarda xalqaro tajriba (Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Singapur) elementlari o‘quv rejalarga kiritilmoqda. Ushbu tajribalar asosida Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Maktabgacha ta’lim” fakultetida “Eko laboratoriya” va “Innovatsion maktabgacha ta’lim laboratoriyalari” ilmiy tadqiqot markazlari, Guliston davlat universitetida “Pedagogik innovatsiya markazi**”** ilmiy laboratoriyasi faoliyat yuritmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29 dekabrdagi “2017-2021- yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirsh chora-tadbirlari to‘g’isida” gi PQ-2707 - sonli qarori
2. Akita, K. (2010). Early childhood education in Japan: A historical perspective. *International Journal of Early Childhood,* 101-pg. https://doi.org/10.20617/reccej.
3. “Kindergarten Information”. PAP Community Foundation (PCF). Retrieved 10 February 2012.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. www.ntu.ac.jp.
5. www.suss.edu.sg
6. Kh.S. Akhmadov, N.M. Nazarova, A.R. Juraev, I.Y. Avezov “Technical and economic analysis, calculation and justification of hydrogen production through solar thermochemical reactor in Republic of Uzbekistan E3S Web of Conferences 524, 01016 (2024) APEC-VII-2024.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Haqqiyeva Fotima Olimjonovna**, Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, [**Хаккиева Фотима Олимджоновна,** базовый докторант Бухарского государственного педагогического института], [**Haqqiyeva Fotima Olimjonovna,** basic doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute], manzil: O‘zbekiston, Buxoro v., Buxoro улица Амира Темура 27 дом., адрес: Узбекистан, Бухарская область, город Бухара, улица А. Темура 27 дом.,Address: Uzbekistan, Bukhara region, Bukhara city, A. Temur streethouse 27

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

QALAMTASVIR FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

© N.I.Ibatova[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika institute, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada qalamtasvir fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi, bu texnologiyalarning dars jarayoniga integratsiyasi, ularning o‘quvchilarda ijodiy va vizual tafakkurini rivojlantirishdagi roli ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Qalamtasvir – tasviriy san’atning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida, raqamli vositalar bilan uyg‘unlashtirilganda, o‘qitish sifatini oshiradi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashiga va texnikaviy ko‘nikmalarining shakllanishiga katta hissa qo‘shadi.

MAQSAD: bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan sharoitda, ularni mamlakatimiz ta’lim tizimiga, xususan, tasviriy san’atning asosiy fanlaridan biri bo‘lgan qalamtasvir o‘qitish jarayoniga samarali tatbiq etish orqali ta’lim sifatini oshirishdir. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning did, tasavvur, grafik savodxonlik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘qitish metodikasini yangilash, o‘quv jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish, shuningdek, zamonaviy grafik dasturlar, virtual muhitlar, interaktiv platformalar va boshqa raqamli vositalardan foydalanishni kengaytirish orqali o‘quvchilarning mustaqil ishlashini ta’minlashdir.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqotda qalamtasvir fanida raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot ikki guruhda o‘tkazildi: A-guruh an’anaviy usulda, B-guruh esa raqamli texnologiyalar yordamida o‘qitildi. Raqamli vositalar sifatida Adobe Photoshop, Illustrator, CorelDRAW kabi grafik dasturlar, shuningdek, interaktiv platformalar (YouTube, Moodle, Kahoot!, Quizlet) va taqdimot dasturlari (PowerPoint, Prezi) qo‘llanildi. Bundan tashqari, virtual ekskursiyalar va AR/VR texnologiyalari yordamida san’at ob’ektlarini o‘rganish imkoniyati yaratildi. O‘quvchilarning o‘quv faolligi va baholash natijalari tahlil qilindi, talabalarning raqamli texnologiyalarga bo‘lgan munosabati anketalar orqali o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ushbu maqolada qalamtasvir fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi va imkoniyati tahlil qilindi. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, dars jarayonida raqamli texnologiyalarni tatbiq qilinishi an’anaviy o‘quv mashg‘ulotlarga qaraganda ancha samaraliligi bilan ajralib turdi. Fanni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, malakasini oshirish, shu bilan birgalikda zamonaviy, raqobatbardosh va bilimli avlod bo‘lib yetishishlarida yordam beradi. Dars samaradorligiga mo‘ljallangan vaqt

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va harajatlar raqamli texnologiyalardan foydalanganda boshqa o‘rganish uchun talab qilingan vositalarga qaraganda kamroq saraflanadi.

XULOSA: qalamtasvir fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘tkazilgan tajriba natijalari raqamli metodlar orqali o‘quvchilarning darsga bo‘lgan faolligi, ijodkorligi va bilimlarni o‘zlashtirish darajasi yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, grafik dasturlar, interaktiv platformalar va virtual muhitlardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, darslarni qiziqarli va zamonaviy shaklda tashkil etishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: qalamtasvir, raqamli texnologiyalar, tasviriy san’at, grafik dasturlar, raqamli taqdimotlar, onlayn hamkorlik, multimedia vositalari, interaktiv ta’lim platformalari, pedagogik samaradorlik.

Iqtibos uchun: Ibatova N.I. Qalamtasvir fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.95–103.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РИСОВАНИЮ КАРАНДАШОМ

© Н.И. Ибатова[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье научно и практически анализируется эффективность использования цифровых технологий в обучении рисованию карандашом, интеграция этих технологий в учебный процесс, а также их роль в развитии творческого и визуального мышления учащихся. Рисование карандашом, как одно из основных направлений изобразительного искусства, при сочетании с цифровыми средствами повышает качество обучения, способствует самостоятельной работе учащихся и формированию технических навыков.

ЦЕЛЬ: в условиях современной глобализации и развития цифровых технологий цель состоит в эффективном внедрении их в систему образования нашей страны, в частности в процесс обучения рисованию карандашом как одного из основных предметов изобразительного искусства, с целью повышения качества образования. Также целью является развитие у учащихся вкуса, воображения, графической грамотности и творческих способностей с помощью цифровых технологий, обновление методики преподавания, создание интерактивного и увлекательного учебного процесса, а также расширение использования современных графических программ, виртуальных сред и интерактивных платформ, что обеспечивает самостоятельную работу учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании изучалось влияние цифровых технологий на учебный процесс по рисованию карандашом. Исследование

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

проводилось на двух группах: группа А обучалась традиционным способом, группа Б — с использованием цифровых технологий. В качестве цифровых средств применялись графические программы Adobe Photoshop, Illustrator, CorelDRAW, а также интерактивные платформы (YouTube, Moodle, Kahoot!, Quizlet) и программы для презентаций (PowerPoint, Prezi). Кроме того, использовались виртуальные экскурсии и технологии дополненной/виртуальной реальности (AR/VR) для изучения художественных объектов. Анализировалась активность учащихся и результаты оценивания, а также отношение студентов к цифровым технологиям исследовалось с помощью анкетирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в статье проанализирована эффективность и возможности применения цифровых технологий в обучении рисованию карандашом. Результаты исследования показали, что использование цифровых технологий в учебном процессе значительно эффективнее традиционных методов. Применение цифровых средств способствует развитию творческих способностей учащихся, повышению их квалификации, а также помогает вырастить современное, конкурентоспособное и образованное поколение. Время и затраты, необходимые для обучения с использованием цифровых технологий, оказались ниже по сравнению с традиционными методами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование цифровых технологий в обучении рисованию карандашом является важным инструментом повышения эффективности образовательного процесса. Полученные результаты эксперимента показали, что цифровые методы повышают активность учащихся на уроках, развивают их творческий потенциал и способствуют лучшему усвоению знаний. Кроме того, использование графических программ, интерактивных платформ и виртуальных сред развивает навыки самостоятельной работы учеников и способствует организации современных, интересных уроков.

Ключевые слова: рисование карандашом, цифровые технологии, изобразительное искусство, графические программы, цифровые презентации, онлайн-сотрудничество, мультимедийные средства, интерактивные образовательные платформы, педагогическая эффективность.

Для цитирования: Ибатова Н.И. Эффективность использования цифровых технологий в обучении рисованию карандашом. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.95–103.

EFFECTIVENESS OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING PENCIL DRAWING

© Nigora I. Ibatova[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article scientifically and practically analyzes the effectiveness of using digital technologies in teaching pencil drawing, the integration of these

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

technologies into the educational process, and their role in developing students' creative and visual thinking. Pencil drawing, as one of the main directions of fine arts, when combined with digital tools, enhances the quality of teaching, contributes to students' independent work, and the formation of technical skills.

AIM: in the context of globalization and the development of digital technologies, the goal is to effectively implement them into our country's education system, specifically into the teaching process of pencil drawing, one of the core subjects of fine arts, to improve education quality. Additionally, the aim is to develop students' taste, imagination, graphic literacy, and creative abilities through digital technologies, update teaching methods, make the learning process interactive and engaging, and expand the use of modern graphic software, virtual environments, and interactive platforms to ensure students' independent work.

MATERIALS AND METHODS: the study examined the impact of digital technologies on the educational process in pencil drawing. The research was conducted in two groups: Group A was taught traditionally, and Group B used digital technologies. Digital tools included graphic software such as Adobe Photoshop, Illustrator, CorelDRAW, as well as interactive platforms (YouTube, Moodle, Kahoot!, Quizlet) and presentation software (PowerPoint, Prezi). Additionally, virtual tours and AR/VR technologies were used to study art objects. Student activity and assessment results were analyzed, and students' attitudes toward digital technologies were studied through questionnaires.

DISCUSSION AND RESULTS: this article analyzed the effectiveness and possibilities of using digital technologies in teaching pencil drawing. The research results showed that the application of digital technologies in lessons is significantly more effective compared to traditional teaching methods. Using digital tools helps develop students' creative abilities, improve their skills, and assist in raising a modern, competitive, and knowledgeable generation. The time and costs allocated for lessons using digital technologies were less than those required for other learning tools.

CONCLUSION: the use of digital technologies in teaching pencil drawing serves as an important tool for increasing the effectiveness of the educational process. The results of the conducted experiment showed that digital methods enhance students' engagement, creativity, and knowledge acquisition levels. Moreover, using graphic software, interactive platforms, and virtual environments develops students' independent working skills and contributes to organizing lessons in a modern and interesting way.

Keywords: pencil drawing, digital technologies, fine arts, graphic software, digital presentations, online collaboration, multimedia tools, interactive learning platforms, pedagogical effectiveness.

For citation: Nigora I. Ibatova. (2025) 'Effectiveness of using digital technologies in teaching pencil drawing', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.95–103. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bugungi globallashuv davrida raqamli texnologiyalar inson hayotining deyarli barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishi dunyo miqyosida ta'lim, sog'liqni saqlash, sanoat, moliya, transport, qishloq xo'jaligi, madaniyat va hatto kundalik turmush tarzini tubdan o'zgartirmoqda.

Raqamli texnologiyalar — bu axborotni raqamli ko'rinishda qayta ishlash, uzatish va saqlash imkonini beradigan texnologiyalar majmuasi bo'lib, mamlakatimiz bo'ylab ham keng ko'lamda foydalanib kelinmoqda. Bu borada yurtimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ham "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda" deb takidlab o'tgan. Haqiqatan ham dunyodagi barcha sohalarda axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgani turli axborot vositalari orqali muntazam yoritilib borayotganiga guvoh bo'lyapmiz.

Mamlakatimizda raqamli texnologiyalarning barcha sohalarga tatbiq qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biriga aylandi. Shu qatorda ta'lim sohasida ham raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq qilinishi an'anaviy o'quv mashg'ulotlarga qaraganda ancha samaraliligi bilan ajralib turadi. Bugungi kunda ta'lim sohasida yuz berayotgan texnologik yutuqlar, ayniqsa, raqamli vositalar orqali o'qitish metodikasining rivojlanishi barcha fanlar qatori san'at ta'limiga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, tasviriy san'atning asosi hisoblangan qalamtasvir fanini o'qitishda zamonaviy grafik dasturlar, raqamli planshetlar, virtual muhit va onlayn o'quv resurslari o'quv jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli borishini ta'minlaydi.

Ma'lumki qalamtasvir – bu o'quvchining estetik qarashlari, tasavvuri, ko'z bilan o'lchash, hajmni idrok qilish, soyalar bilan ishlash, grafik savodxonligini shakllantiruvchi muhim san'at yo'nalishidir. An'anaviy usullarda o'rgatiladigan qalamtasvir darslarida o'qituvchi dars davomida o'quvchiga oddiy geometrik shakllardan boshlab, murakkab natura va figuralarni chizishni bosqichma-bosqich o'rgatadi.

Ushbu fan orqali o'quvchi ko'rish va idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi, realistik tasvirlashga o'rganadi, estetik did va muvozanatni anglaydi, texnik chizma va kompozitsiya tuzishni o'zlashtiradi. Shu jihatdan, qalamtasvir nafaqat tasviriy san'at mutaxassislariga, balki dizayner, arxitektor, muhandis kabi boshqa yo'nalishlarda ham muhim poydevor vazifasini bajaradi. Qalamtasvir fanini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish esa hazirda davr talabi bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ular o'qituvchilar va o'quvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali, interaktiv va qulay tarzda tashkil etish imkonini bermoqda.

Raqamli texnologiyalar bugungi o'quv jarayonida o'qitish metodikasini yangilash, vizual materiallar bilan boyitish va o'quvchilarni mustaqil ishlashga yo'naltirish mumkin. Ayniqsa qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida quyiagi zamonaviy ta'lim usullarini qo'llash orqali dars jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv qilish imkonini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Raqamli texnologiyalar yordamida vizual materiallar yaratish imkoniyatlari

Adobe Photoshop, Illustrator, CorelDRAW kabi dasturlar yordamida talabalarga grafik dizayn va rasm chizish bo‘yicha ko‘nikmalarni o‘rgatish, Blender, SketchUp kabi dasturlar orqali uch o‘lchovli tasvirlarni yaratish va ulardan qalamtasvir elementlarini tushuntirishda foydalanish mumkin.

2. Interaktiv ta’lim platformalari

YouTube, Moodle yoki boshqa platformalarda o‘quv videolar tayyorlab, talabalarga dars materiallarini mustaqil o‘rganish, Kahoot! Quizlet kabi vositalardan foydalanib, bilimlarni mustahkamlash va baholash imkonini beradi.

3. Raqamli taqdimotlar

PowerPoint, Prezi va boshqa taqdimot dasturlari yordamida dars mazmunini qiziqarli va tushunarli tarzda yetkazish mumkin.

4. Virtual ekskursiyalar va interaktiv resurslar

Dunyoning turli nuqtalarida joylashgan muzeylarda saqlanib kelinayotgan san’at asarlarini virtual ko‘rgazmalar orqali tanishtirish hamda AR (kengaytirilgan haqiqat) yoki VR (virtual haqiqat) texnologiyalaridan foydalanib, talabalarga san’at ob’ektlarini 3D ko‘rinishda o‘rganish imkoniyatini yaratish mumkin.

6. Onlayn hamkorlik va fikr almashish

Google Docs, Padlet, Miro kabi onlayn platformalar yordamida talabalar o‘zaro fikr almashishlari, guruhda ishlashlari va ijodiy loyihalarni birgalikda yaratishlari, o‘z ishlari ustida hamkorlikda ishlash, fikr-mulohazalar qoldirish orqali o‘z mahoratlarini oshirish imkoniyati tug‘iladi.

7. Multimedia vositalari yordamida ko‘rgazmali darslar

Turli xil animatsiya, video va audio materiallardan foydalanish mavzuni yanada tushunarli qiladi.

8. Raqamli o‘quv resurslari va elektron kitoblar

Fanning nazariy qismini o‘rgatish maqsadida onlayn kutubxonalar va resurslarga (Google Scholar, Academia.edu, JSTOR) kirish orqali ilmiy maqolalar, zamonaviy tadqiqotlar bilan tanishtirish.

Qalamtasvir fanini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Olib borilgan tajriba asosida ikki guruhda darslar tashkil etildi. A-guruh an’anaviy usulda, B-guruh raqamli texnalogiyalar asosida o‘qitildi. Olib borilgan kuzatuvlar quyidagi natijalarni berdi:

Guruh	O‘qitish turi	Darsga faollik (%)	Baholash natijasi (1-5)
A	An’anaviy	65%	3.8
B	Raqamli	88%	4.5

Shuningdek, o‘quvchilarning o‘z fikrlarini bildirish anketasi orqali aniqlanishicha, 85% talaba raqamli texnologiyalar orqali chizishni o‘rganish osonroq va qiziqarli ekanini bildirgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Samaradorlikni yanada oshirish maqsadida professor-o‘qituvchilar uchun Grafik dasturlarni o‘zlashtirish bo‘yicha malaka oshirish kurslarini joriy etish, ona tilida tayyorlangan video, PDF, animatsion qo‘llanmalar tayyorlash, har bir mavzuda avval qalamda, keyin esa raqamli vositada chizish orqali ikki tomonlama yondashuv yaratish maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga kirib kelayotgani ta’lim sifatini oshirishga katta imkoniyatlar yaratganiga qaramay qalamtasvir fanida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ularni yechish uchun tizimli va kompleks choralar ko‘rish zarur.

Muammolar:

1.Texnik vositalarning yetishmasligi: Ko‘plab ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuterlar, planshetlar, grafik stantsiyalar va kerakli dasturiy ta’minot yetarli darajada ta’minlanmagan. Bu esa o‘quv jarayonining to‘liq raqamlashtirilishiga to‘sqinlik qiladi. Qalamtasvir fanida esa ayniqsa sifatli grafik dasturlar va qurilmalar talab etiladi, ularning yetishmasligi o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi imkoniyatlarini cheklaydi.

2.O‘qituvchilarning raqamli ko‘nikmalari pastligi: Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llay olish uchun o‘qituvchilarning o‘zlari ham yuqori malakaga ega bo‘lishlari shart. Afsuski, ko‘pchilik o‘qituvchilar hozirgi kunda zamonaviy grafik dasturlar va interaktiv platformalardan foydalanishda yetarlicha malakaga ega emas. Bu holat darslarning sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va o‘quvchilarning raqamli vositalarga qiziqishini kamaytiradi.

3.Darsliklar va metodik qo‘llanmalar yetishmasligi: Raqamli texnologiyalar asosida o‘qitishni qo‘llab-quvvatlaydigan zamonaviy o‘quv materiallari, darsliklar va qo‘llanmalar kamligi ham muammo hisoblanadi. Ko‘plab mavjud darsliklar an’anaviy usullarga mo‘ljallangan bo‘lib, raqamli formatda ishlash uchun moslashtirilmagan.

4.Moliyaviy cheklovlar: Ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish uchun katta mablag‘ zarur. Har bir ta’lim muassasasi bunday xarajatlarni qoplash imkoniga ega emas. Bu esa raqamli infratuzilmani rivojlantirishni qiyinlashtiradi.

Yechimlar:

1.Texnik ta’minotni yaxshilash: Davlat granti, homiylik va xayriya fondlari orqali maktab va kollejlarga zamonaviy kompyuterlar, planshetlar, grafik stantsiyalar va zarur dasturlarni yetkazib berish tizimini yo‘lga qo‘yish lozim. Bu bilan barcha o‘quvchilar teng imkoniyatga ega bo‘lishadi.

2.O‘qituvchilarni malaka oshirish kurslariga jalb qilish: Raqamli texnologiyalarni o‘qitish samaradorligini oshirish uchun doimiy ravishda o‘qituvchilarni grafik dasturlar, interaktiv platformalar va yangi ta’lim metodikalari bo‘yicha malaka oshirish kurslariga jalb etish muhim. Bu kurslar ona tilida va amaliy yo‘nalishda bo‘lishi o‘qituvchilarning o‘rganishini tezlashtiradi.

3.Zamonaviy o‘quv materiallarini ishlab chiqish va tarqatish: Raqamli texnologiyalar asosida ta’limni tashkil qilish uchun interaktiv darsliklar, video qo‘llanmalar, animatsiyalar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va elektron kitoblarni yaratish va bepul taqdim etish kerak. Bu o‘quvchilarning mustaqil bilim olishini qo‘llab-quvvatlaydi.

4.Moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish: Ta’lim sohasiga investitsiyalarni oshirish, xususiy sektor va xorijiy homiylar bilan hamkorlik qilish orqali moliyaviy resurslarni kengaytirish lozim. Bu nafaqat texnik ta’minotni yaxshilashga, balki innovatsion loyihalarni amalga oshirishga ham yordam beradi.

5.Raqamli laboratoriyalar va ijodiy ko‘rgazmalar tashkil etish: Ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni o‘rganish uchun maxsus laboratoriyalar tashkil etish, o‘quvchilarning ijodiy ishlari va loyihalarini onlayn va oflayn ko‘rgazmalar orqali namoyish qilish ular orasida raqamli ta’limga qiziqishni oshiradi.

6.Ta’lim jarayonini ikki tomonlama yondashuv bilan boyitish: Har bir mavzuni avval an’anaviy qalamda, keyin esa raqamli vositalar orqali o‘rgatish o‘quvchilarda texnik va ijodiy ko‘nikmalarni kengroq rivojlantirishga xizmat qiladi.

Takliflar:

1.Ta’lim dasturlariga raqamli grafikani kiritish: Maktab va oliy ta’lim muassasalarining o‘quv rejalari va dasturlariga zamonaviy grafik dasturlar va raqamli tasvirlash metodlarini majburiy qo‘shish orqali ta’lim sifatini oshirish.

2.Raqamli laboratoriyalar tashkil etish: San’at ta’limi muassasalarida maxsus raqamli grafik laboratoriyalarni yaratish, bu yerda o‘quvchilar va o‘qituvchilar grafik dizayn va raqamli qalamtasvir bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar olib borishlari mumkin bo‘ladi.

3.O‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari: Grafik dasturlar va interaktiv ta’lim vositalarini o‘zlashtirish bo‘yicha doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish va bularni davlat tomonidan moliyalashtirish.

4.Zamonaviy o‘quv materiallari yaratish: Ona tilida video qo‘llanmalar, PDF darsliklar, animatsion va interaktiv materiallar ishlab chiqish hamda bepul taqdim etish.

5.Onlayn ta’lim platformalarini rivojlantirish: YouTube, Moodle, Kahoot! kabi platformalardan samarali foydalanish va ular orqali o‘quvchilarning mustaqil bilim olishini rag‘batlantirish.

6.Virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalarini joriy etish: San’at muzeylari va ko‘rgazmalarini virtual tarzda o‘quvchilarga taqdim etish, AR va VR yordamida uch o‘lchovli san’at ob’ektlarini o‘rganish imkoniyatini yaratish.

7.Ijodiy ko‘rgazmalar va tanlovlar tashkil etish: O‘quvchilarning raqamli qalamtasvir bo‘yicha ijodiy ishlarini keng jamoatchilikka taqdim etish, raqamli ko‘rgazmalar va musobaqalar orqali ularni rag‘batlantirish.

8.Moliyaviy yordam va homiylikni kengaytirish: Davlat, xususiy sektor va xayriya tashkilotlari bilan hamkorlikda ta’lim muassasalarini raqamli texnologiyalar bilan ta’minlash uchun mablag‘lar jalb qilish.

9.Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn hamkorlikni rivojlantirish: Talabalar o‘z ijodiy ishlari va fikrlarini onlayn platformalarda baham ko‘rishlari, guruhda ishlashlari uchun maxsus platformalar yaratish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. “Raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini rivojlantirish.” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy chiqishlari, 2022.
2. Abdurahmonova M. “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati.” Toshkent, 2021.
3. Karimov O., Tursunova D. “Raqamli texnologiyalar yordamida tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi.” O‘qituvchi jurnal, 2023, №4.
4. Hasanov E. “Qalamtasvir fanida zamonaviy grafik dasturlarni qo‘llash.” Ilmiy maqola, Toshkent, 2022.
5. Bayramov M., “Raqamli ta’lim resurslarini yaratish va tatbiq qilish.” Toshkent, 2020.
6. Smith J. “Integrating Digital Technologies in Art Education.” International Journal of Art & Design Education, 2020.
7. Jones P. “The Role of Virtual Reality in Modern Art Teaching.” Journal of Educational Technology, 2021.
8. UNESCO. “ICT in Education: A Curriculum Guide.” Paris, 2019.
9. Google for Education Resources — https://edu.google.com/resources/
10. Bates, A.W. “Teaching in a Digital Age.” Vancouver: BCcampus, 2015.
11. Johnson L., Adams Becker S., Estrada V., Freeman A. “The NMC Horizon Report: 2016 Higher Education Edition.” Austin, Texas: The New Media Consortium, 2016.
12. Thomas M., Reinders H., Warschauer M. (Eds.). “Contemporary Computer-Assisted Language Learning.” Bloomsbury, 2013.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ibatova Nigora Istamovna**, dotsent, [**Ибатова Нигора Истамовна**, доцент], [**Nigora I. Ibatova**, Associate Professor]; manzil: Buxoro viloyati, Buxoro shahri, Piridastgir ko'chasi, 2-uy. [Бухарская область, город Бухара, улица Пиридастгир, дом 2.]; [Bukhara region, Bukhara city, Piridastgir street, house 2].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

© Н.А. Отаханов[1]✉

[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях цифровизации общества и экономики возрастает важность скорости обработки больших объемов информационных данных, что влечет за собой повышенный спрос на профессионально гибких и мобильных, высококвалифицированных, конкурентоспособных и быстро адаптирующихся к современным условиям специалистов. В связи с этим, языки программирования (ЯП), предусмотренные в учебных планах образовательных направлений, будущая профессиональная деятельность которых связана с обработкой большого объёма данных выходить на первый план. Для обеспечения эффективности процесса преподавания требуются переосмыслить цели и задачи, и выявить актуальные проблемы, препятствующие успешному обучению ЯП.

ЦЕЛЬ: данная статья посвящена переопределению целей и задач, и выявлению наиболее актуальных проблем процесса преподавания ЯП в современных условиях и разработке конкретных рекомендаций по устранению этих проблем.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в данной работе для выявления целей и задач преподавания языков программирования, а также некоторых существующих проблем их обучения, были использованы следующие методы: анализ литературы, сравнительный анализ, синтез, анкетирование и научно-методические исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в данной работе обоснованы роль и значения ЯП в повышении уровня готовности специалистов, будущая профессиональная деятельность которых связана с обработкой информации большого объема; переосмыслены цели и задачи преподавания ЯП в вузах; выявлены некоторые проблемы, возникающие в процессе преподавания ЯП. Разработанные рекомендации по устранению существующих проблем преподавания ЯП будут способствовать повышению уровней подготовленности будущего специалиста к профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: вузы должны активно включать языков программирование в процесс подготовки специалистов, служебные обязанности которых связана с обработкой информации большого объёма. Устранение проблем, указанные в данной работе будет способствовать к повышению уровня готовности студентов к

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

профессиональной деятельности в цифровом обществе.

Ключевые слова: язык программирования, преподавание, цель, задачи, проблема, специфика образовательных направлений, учебный материал, профессиональная деятельность, обучение.

Для цитирования: Отаханов Н.А. Цели, задачи и некоторые проблемы преподавания языков программирования в современных условиях. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.104–122.

ZAMONAVIY SHAROITLARDA DASTURLASH TILLARINI O‘QITISHNING MAQSADLARI, VAZIFALARI VA AY’RIM MUAMMOLARI

© N.A. Otaxanov[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: jamiyat va iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida katta hajmdagi axborotlarni tezkorlik bilan qayta ishlashning ahamiyati ortib bormoqda. Bu holat zamonaviy sharoitlarga tez moslasha oladigan va mobil, yuqori malakali, raqobatbardosh mutaxassislarga talabning oshishiga olib kelmoqda. Shu sababli, kelajakdagi kasbiy faoliyati katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog’liq bo‘lgan ta‘lim yo‘nalishlarining o'quv rejalariga dasturlash tillari ham kiritish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularni o‘qitish jarayoni samaradorligini ta’minlash uchun dasturlash tillari ta’limining maqsad va vazifalarni qayta ko‘rib chiqish lozim. Shuningek, ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir dolzarb muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini amalga oshirish talab qilinadi.

MAQSAD: Ushbu maqola dasturlash tillarini o’qitishning maqsad va vazifalarini qayta ko‘rib chiqish hamda ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin bo’lgan eng dolzarb muammolarini aniqlash va ushbu muammolarni hal etish bo‘yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: ushbu maqolada dasturlash tillarini o‘qitishning maqsad va vazifalari hamda ularni o‘qitishda mavjud bo‘lgan ay’rim muammolarni aniqlash uchun quyidagi metodlardan foydalanildi: adabiyotlar tahlili, qiyosiy analiz, sintez, so‘rovnoma o‘tkazish, ilmiy-uslubiy tadqiqotlar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: this article substantiates the role and significance of programming languages in enhancing the professional training of future specialists whose occupational activities are associated with the processing of large-scale data; revisits the aims and objectives of teaching programming languages in higher education institutions; and identifies certain pressing issues that arise in the teaching of programming languages, along with possible solutions. The recommendations developed for addressing the existing challenges in teaching programming languages contribute to improving the preparedness of future specialists for professional activities.

XULOSA: oliy o‘quv yurtlari dasturlash tillarini kasbiy vazifalari katta hajmdagi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash jarayoniga tezkorlik bilan kiritishlari kerak. Ushbu maqolada belgilangan muammolarni hal qilish talabalarning raqamli jamiyatdaga kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajalarini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: dasturlash tili, o‘qitish, maqsad, vazifalar, muammo, ta’lim yo‘nalishlari spetsifikasi, o‘quv materiali, kasbiy faoliyat, ta’lim.

Iqtibos uchun: Otaxanov N.A. Zamonaviy sharoitlarda dasturlash tillarini o‘qitishning maqsadlari, vazifalari va ay’rim muammolari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.104–122

AIMS, OBJECTIVES AND ACTUAL PROBLEMS OF TEACHING PROGRAMMING LANGUAGES IN MODERN CONDITIONS

© N.A. Otahanov[1]✉
[1]Namangan State university, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the context of the digitalization of society and the economy, the importance of processing large amounts of information data is increasing, which leads to an increased demand for professionally flexible and mobile, highly qualified, competitive and quickly adapting to modern conditions specialists. In this regard, programming languages (PL) provided for in the curricula of educational areas, whose future professional activities are related to processing large amounts of data, come to the fore. To ensure the effectiveness of the teaching process, it is necessary to rethink the goals and objectives and identify current problems that hinder successful teaching and learning of PL.

AIM: this article is devoted to redefining the goals and objectives, and identifying the most pressing problems of the teaching process in modern conditions and developing specific recommendations to eliminate these problems.

MATERIALS AND METHODS: in this article, the following methods were employed to identify the aims and objectives of teaching programming languages, as well as certain existing problems in their instruction: literature analysis, comparative analysis, synthesis, surveys, and scientific-methodological research.

DISCUSSIONS AND RESULTS: the role and significance of PL in increasing the level of readiness of specialists whose future professional activities are related to the processing of large amounts of information are substantiated; the goals and objectives of teaching PL in universities are rethought; some problems that arise in the process of teaching PL are identified. The recommendations developed to eliminate the existing problems of teaching PL will help to increase the levels of preparation of the future specialist for professional activity.

CONCLUSION: institutions of higher education should promptly incorporate programming languages into the training process of specialists whose professional tasks

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

are related to the processing of large volumes of data. Addressing the issues outlined in this article contributes to enhancing students' readiness for professional activities in the digital society.

Keywords: programming language, teaching, purpose, tasks, problem, the specifics of educational directions, educational material, professional activity, training.

For citation: Nurillo A. Otahanov. (2025) 'Aims, objectives and actual problems of teaching programming languages in modern conditions', Inter education & global study, Vol.3 (9), pp.104–122 (In Russ).

Сегодня наблюдается все большее погружение общества и экономики в цифровой мир. Этот мир обладает мощным потенциалом для дальнейшей модернизации общества и экономики и интеграции во все сферы человеческой деятельности; позволяет быстро реагировать на все происходящее в мире; повышает эффективность, оперативность, результативность, экономичность и качество выполнения служебных обязанностей; предоставляет комфортные условия для жизни и труда; обеспечивает мобильность всех видов деятельности. В условиях цифровизации низкоквалифицированные специалисты неизбежно столкнутся с перспективой потерять работу, поскольку современные цифровые технологии обретают все более широкие возможности для выполнения их функциональных обязанностей быстрым, качественным и эффективным образом.

Растущее значение скорости обработки больших объемов информационных данных в цифровом обществе повысило спрос на многопрофильных специалистов, которые являются носителями компетенций по различным дисциплинам, включая информатику и ИКТ. Поэтому формирование и совершенствование процесса подготовки всесторонне развитых и профессионально компетентных специалистов в зависимости от специфики образовательного направления становятся главной задачей для любого вуза. При этом на передний план выдвигается степень профессиональной гибкости, конкурентоспособности и мобильности будущих специалистов.

Служебные обязанности большинства специалистов связаны с выполнением целого ряда функций, каждая из которых предусматривает либо обработку больших объёмов данных, либо оперативное реагирование на запросы и события, происходящие в мире и обществе. В условиях цифровизации общества и экономики усиливается роль компьютерных и программных средств, так как именно они в совокупности способствуют выполнению вышеуказанных функций.

В настоящее время существует большое количество программных средств, позволяющих улучшить качество и условия труда специалистов. Однако новых задач, ожидающих своего отражения в компьютерных и программных средствах, возникает ещё больше. Имеется весьма широкий круг задач, для которых в свое время создано соответствующее программное обеспечение, которое, тем не менее,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

требует модернизации с учётом новых реалий.

Ни для кого не секрет, что программные средства, являющиеся одной из важных движущих сил цифрового общества, создаются либо совместными усилиями программистов и экспертов в области программируемых задач, либо единоличными усилиями высококвалифицированных специалистов различных профессий, обладающих достаточными умениями и навыками программирования. При совместном создании программных средств между программистами и экспертами нередко возникает множество разногласий из-за того, что программисты недостаточно проинформированы об особенностях программируемых задач, а эксперты – о тонкостях программирования. В конечном итоге эти разногласия могут приводить к снижению качества, продлению срока разработки, увеличению расходов, связанных с созданием программного продукта. При создании программных продуктов специалисты, имеющие высокую квалификацию в области программируемых задач и обладающие достаточными умениями и навыками программирования, могут легко устранять подобные проблемы.

В связи с этим можно сказать, что преподавание современных ЯП приобретает первостепенное значение в повышении уровня профессиональной компетенции специалистов. Принимая во внимание это явление, высшие учебные заведения начали реализовывать образовательную политику, направленную на подготовку высококвалифицированных, конкурентоспособных и быстро адаптирующихся к современным условиям кадров. В русле данной политики в учебные планы образовательных направлений, будущая деятельность выпускников которых связана с обработкой больших объемов информации, был включен ряд дисциплин, связанных с преподаванием информатики, ИКТ и ЯП.

Современные ЯП (такие как C#, Python и др.) поддерживают многие парадигмы программирования. Они многофункциональны, позволяют разрабатывать программные средства для широкого спектра задач, обладают огромным набором инструментов и широко используются в мировой практике программирования. Поэтому многие образовательные направления вузов предусматривают обучение этим языкам. В процессе преподавания ЯП возникает ряд проблем, связанных с большим количеством средств, вариантов использования, а также форм представления данных и инструкций. Другая проблема появляется из-за недостаточности рекомендуемых обоснованных с научно-методической точки зрения образовательных технологий, способствующих повышению эффективности учебного процесса.

Объект исследования: процесс преподавания языков программирования в высших учебных заведениях.

Предмет исследования: определение цели и задач преподавания языков программирования, выявление наиболее актуальных проблем, возникающих в процессе обучения языкам программирования и их изучения, а также разработка рекомендаций по устранению этих проблем.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аналитический обзор произведён на основе существующих научно-методической литературы и научно-исследовательских работ, посвященных проблемам общего образования и преподавания ЯП в вузах.

В подавляющем большинстве существующей научно-методической литературы авторы использовали своеобразный стиль изложения материалов по ЯП. Анализ на основе источников “C#: Наиболее полное руководство” Х. Дейтеля [1], “C# 4: полный справочник” Г. Шильдта [2] и “Основы фундаментального программирование на C#” С. Накова [3], “Python 3: Стандартные библиотеки с примерами ” Д. Хеллманна [4] показал, что дидактические принципы “от простого к сложному” и “от известного к неизвестному” остаются вне поля зрения авторов. Большой объём предлагаемого материала следует признать морально устаревшим. Несмотря на громкие названия и внушительный объём, в [1-3] не обнаружена информация о графических возможностях языка C#. На наш взгляд, в [4] о языке Python и о среде IDLE не хватает информации для начинающих программистов, что порождает недостаточности полезной информации. Именно по этим причинам, в современных условиях использование этих источников в процессе преподавания языков программирования не может обеспечить высокой эффективности. Э. Троэлсен в своей книге “C# и платформа .NET. Библиотека программиста” изложил более подробную информацию о возможностях языка C#. Следует отметить, что автор на примере работы с изображениями подробно описал пространство имен GDI и *System.Drawing*, классов Point, Rectangle, Size, Region и работу с цветами и шрифтами, а также с готовыми изображениями [5, 1197-1215]. Однако, и здесь не нашли необходимой реализации принципы дидактики “от простого к сложному” и “от известного к неизвестному”, что усложняет процесс освоения предложенных материалов.

В открытых источниках существует большое количество научных исследований, посвящённых общим проблемам образования. На наш взгляд, следующие работы заслуживает особого внимания. М. Фаррат рассматривал международный контекст проблемы качества высшего образования и особенности ее российской адаптации. Он проблемы качества высшего образования условно разбивает на три части, где первая часть состоит из общего контекста, вторая часть затрагивает анализ представлений вузовский преподавателей и администраторов, а третья часть освещает основы государственной политики в сфере качества образования [6]. А.В. Лубков исследовал современные проблемы педагогического образования и рассмотрел содержание и сущностные факторы модернизации педагогического образования [7]. А.В. Томильцев и А.В. Мальцев изучали проблемы оценки уровня профессиональной подготовленности выпускников на основе методологических подходов. Ими описаны различные подходы к оценке качества образования и процедуре оценивания на основе основных инструментариев, а также разработаны критерии, параметры, показатели и нормы для использования в выборе эталонов оценки [8].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Многие учёные ведут исследования в области выявления и устранения проблем, связанных с преподаванием информатики, среди которых выделяем следующие. Так, Е.К. Хеннер считает IT-образование фактором влияния на гендерные диспропорции в компьютинге. Сравнивая опыт России и США, он отмечает, что среди вузовских преподавателей существуют значительные различия в распределении мужчин и женщин по профессиям: женщин среди профессоров гораздо больше в гуманитарных науках и меньше в технических, математических и естественных науках, включая информационные технологии и программирование [9]. Р.А. Абрамов и другие учёные изучали вопросы повышения профессиональной востребованности выпускников вузов и определили факторы, важные для успешного трудоустройства выпускников и практического применения приобретенных знаний и умений [10].

Многие учёные ведут научные исследования в области выявления и устранения проблем, связанных с преподаванием языков программирования. Среди них можно выделить работ таких учёных, как К. Ала-Мутка [11], А.И. Загитовой [12], И.А. Обломова [13], В.Ю. Пирогова [14], Д,Х. Файзиевой [15]. В частности, К. Ала-мутка рассматривает особенности начинающих программистов и различных аспектов и подходов к программированию как трудности в обучении и изучении ЯП и рекомендует визуализировать процесс обучения для преодоления этих трудностей. А.И. Загитова исследует проблемы обучения программированию и пути совершенствования курсов программирования в вузах и считает, что проблемно-ориентированный метод имеет положительное влияние на результаты академической успеваемости студентов, изучающих курсов программирования [12]. Д. Файзиева связывает проблемы преподавания ЯП с индивидуальными способностями студентов и считает, что “новички в программировании часто не осознают своих собственных недостатков. Также личные качества студентов влияют на их успеваемость” [15]. М. Фойчик считает, что при обучении ЯП существует ряд проблем как для преподавателей, так и для студентов. Проблемы для преподавателей заключаются в необходимости выбора наиболее эффективного из ряда различных подходов к процессу обучения, в мастерстве программирования и квалификации преподавания. Проблемы для студентов заключаются в формировании мотивации и подходов к процессу освоения ЯП [16]. Р.С. Шахамири проанализировал проблемы, возникающие на каждом этапе жизненного цикла создания программного обеспечения, и считает, что они являются серьезными проблемами в обучении ЯП [17].

Многие учёные проводят научно-исследовательских работ по улучшению методики преподавания ЯП, способствующие повышению качества обучения языкам программирования. Среди них можно отметить исследования таких учёных, как Н.А. Отаханов [18], К.В. Розов [19], Х. Хе [20], П. Патил [21], А.А. Гришин [22], П. Сцлава [23], Т. Чен [24], Б. Каршиев [25]. В частности, Б. Ван и Ю.Луи разработали и реализовали практический курс по изучению кейсов ЯП C# для улучшения

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

способности студентов анализировать и решать прикладные задачи [26]. Н. А. Отаханов рекомендовал примерное содержание обучения ЯП Python, учитывающее специфику образовательных направлений баклавриата в Республике Узбекистан [18].

Исходя из приведенного выше анализа, можно сделать вывод о том, что ведутся исследования, затрагивающие только частные вопросы рассматриваемой нами проблематики. Исследования, объединяющие в себе весь комплекс проблем преподавания ЯП в настоящее время в открытых источниках информации не представлены. Поэтому необходимы серьезные научно-методические исследования, объединяющие весь спектр организационных и методологических проблем повышения эффективности преподавания ЯП.

В условиях цифровизации общества и экономики, особенно в тех отраслях, где профессиональные обязанности сотрудников связаны с обработкой большого объёма информации, увеличивается спрос на профессионально мобильных, высококвалифицированных, конкурентоспособных и быстро адаптирующихся к современным условиям специалистов, обладающих набором знаний, навыков и умений по различных дисциплинам, включая программирование. В связи с этим, ЯП как один из важнейших разделов информатики становится одной из приоритетных дисциплин, способствующих повышению уровня готовности будущих специалистов к профессиональной деятельности. ЯП как объект изучения и как средство обучения должны быть включены в процесс подготовки специалистов, чьи служебные обязанности будут связаны с обработкой информации большого объема или разработкой новых и модернизацией существующих программных приложений. Содержание дисциплин, предполагающее использование средств и методов программирования должно иметь профессиональную направленность, позволять студентам получать опыт практической деятельности, а также готовить их к самостоятельному совершенствованию умений и навыков программирования. Поэтому, переосмысление цели и задач ЯП в современных условиях с учётом специфики образовательных направлений будет способствовать повышению качества и эффективности учебного процесса.

На наш взгляд, цель преподавания ЯП в вузах необходимо определить следующим образом: способствовать подготовке специалистов, обладающих, помимо общепрофессиональных компетенций, достаточными системными знаниями, умениями и навыками целенаправленного использования средств и возможностей ЯП в соответствии с их служебными обязанностями.

На пути достижения этой цели основное внимание должно быть направлено на решение следующих организационных и учебно-методических задач:

– переосмысление роли и место ЯП в современном мире и в процессе подготовки кадров, и внесение соответствующих изменений в нормативно-правовые документы образовательных учреждений;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– создание печатных, электронных (в том числе, облачных и визуализированных) учебно-методических ресурсов по современным ЯП с учётом специфических особенностей образовательных направлений;

– проведение анализа возможностей современных образовательных технологий и наиболее подходящих из них адаптировать с учётом особенностей преподавания ЯП;

– изучение передовых методик зарубежных престижных вузов и интегрирование в отечественные вузы с гармонизацией существующих традиций обучения;

– обучение студентов базовым структурным элементам современных ЯП;

– освоение студентами основных парадигм программирования;

– формирование умений и навыков студентов по принципам разработки программных средств;

– развитие умений и навыков студентов по основам алгоритмизации обработки информации различных форм и содержания, соответствующие специфике образовательных направлений;

– совершенствование знаний студентов по целенаправленному и рациональному использованию средств и возможностей ЯП;

– освоение студентами методов создания новых и модернизация существующих программных средств с учётом изменений в нормативно-правовых актах и современных требованиях.

Для эффективного решения поставленных целей и задач требуются:

1) глубокое осознание студентами того, что умения и навыки программирования будут способствовать чёткому пониманию и проникновению в сущность изучаемых объектов, явлений и процессов и станут важнейшим инструментом профессиональной деятельности;

2) оснащение аудиторий вузов современными техническими, программными и дидактическими средствами обучения;

3) оперативное устранение сложностей, создающих серьезные проблемы в процессе преподавания и изучения современных ЯП.

Известно, что история современного программирования начиняется с 50-х годов XX века. За истекший период было разработано около 9000 ЯП, и около 50 из них используются в современной практике программирования[1].

В середине XX века появилась и получила развитие новая научная дисциплина – кибернетика, а в 60-70-е годы информатика выделилась из кибернетики как самостоятельная научная дисциплина. В развитии преподавания информатики и ЯП, как одного из важных её разделов, наблюдается большое количество проблем, порожденных изменениями в отношении к информатике, сменой парадигм и

[1] http://careerkarma.com/blog/how-many-coding-languages-are-there.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

изменениями в степени востребованности специалистов по конкретным ЯП.

Мы считаем, что критическими препятствиями повышения эффективности процесса преподавания современных ЯП являются следующие проблемы:

I. Востребованность специалистов с умениями и навыками программирования. Во-первых, в условиях цифровизации общества и экономики, во-первых, меняются требования к общему уровню готовности выпускников к профессиональной деятельности. Во-вторых, меняются отрасли, актуализация которых нуждаются в специалистах с умениями и навыками программирования, в-третьих, в мировой практике программирования, в зависимости от востребованности того или иного ЯП, быстро меняется их статус. В-четвертых, изменяется содержание и увеличивается объём полезной информации по ЯП из-за частых обновлений их версий. При этом политика образования просто не успевает реагировать на подобные явления.

Известно, что трудоустройство выпускников играет особую роль в определении престижа вузов. А для выпускников, обладающих умениями и навыками по конкретному ЯП, оно напрямую зависит от степени востребованности специалистов данной категории. Степень востребованности специалистов в сфере программирования можно определить по следующим параметрам:

– наличие на рынке труда вакантных мест по конкретным ЯП;
– количество рабочих мест, требующих наличия у соискателей компетенций программиста;
– расширение области применения знаний по программированию;
– предложение заработной платы;
– изменение динамики актуальности ЯП.

Изменчивость природы вышеуказанных параметров не позволяет принимать однозначные решения, рассчитанные на долгосрочную перспективу.

Рекомендации:

1.1) необходимо наладить постоянный мониторинг отечественного и мирового рынка труда и практики программирования в соответствии с вышеуказанными параметрами;

1.2) необходимо на основе регулярно собираемых данных разрабатывать ежегодные конкретные предложения по совершенствованию нормативно-правовых документов образовательных направлений и принимать необходимые меры по интеграции этих изменений в учебный процесс, рассчитанный на ближайшие 3-4 года обучения.

II. Обеспечение методически разработанной литературой. Как известно, учебная литература по ЯП создается либо ведущими программистами, либо педагогами-исследователями. Книги, написанные ведущими программистами, содержат большой объем информации, направленной на раскрытие всего потенциала ЯП. Примерами таких книг являются [1-5]. Современные языки (особенно C#) расширились до такой степени, что охватить подробную информацию

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

о них в рамках одной книги стало непростой задачей. Обычно такие книги выпускаются в виде монографий, справочников или инструкций. Изучение ЯП на основе таких материалов начинающими программистами затруднено, так как в них игнорируются базовые дидактические принципы усвоения учебной информации. Такие ресурсы предоставляют хорошие возможности для расширения знаний программистам средней и высокой квалификации. При этом начиняющие программисты могут легко затеряться в информационных “джунглях”. Поэтому, не отрицая общей значимости работ указанных авторов, мы считаем, что подобные ресурсы способны приносить больше пользы первым двум категориям программистов, нежели начинающим. Заметим также, что учебная литература, созданная педагогами-исследователями, обычно не охватывает большого объёма данных по ЯП (например, [27]). При этом она более доступна студентам и начиняющим программистам, поскольку учебные материалы излагаются в ней в систематизированном виде, исходя из принципов “от простого к сложному” и “от известного к неизвестному”. Такие учебники и учебные пособия, как правило, создаются на основе конкретной методики и на понятном и доступном для молодых программистов языке. На сегодняшний день учебной литературы, в которых учтены все методические аспекты изучения ЯП, в целом недостаточно.

Рекомендации:

1. Мы считаем целесообразной следующую структуру учебной литературы по ЯП:

1.1. Краткая аннотация;

1.2. базовые конструкции языка (общий вид программ; операторы ввода и вывода, ветвления, повторения; массивы данных; функции; графика; работа с файлами) – для начиняющих;

1.3. обработка исключений, библиотеки, работа с новыми типами данных и ссылками – для среднего уровня;

1.4. классы, контейнеры, интерфейсы и объектно-ориентированное программирование –для профессионалов.

2. Информация должна быть изложена в строгой логической последовательности и соответствовать всем дидактическим принципам (особенно, основным правилам принципа доступности: “от известного к неизвестному” и “от простого к сложному”).

3. Объём литературы должен быть минимизирован.

4. Поскольку создание и выпуск печатных ресурсов занимает больше времени, труда и ресурсов, необходимо отдавать предпочтение разработке учебно-методической литературы на основе облачных технологий и визуализации.

III. Сложность языка программирования. Компании-конкуренты неуклонно работают над совершенствованием и расширением возможностей ЯП на основе современных требований. В результате постоянно появляются новые версии этих

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

языков. Н. Вирт в своей статье “Преподавание информатики: потерянная дорога”[2] сравнивает многие современных ЯП с “машинами, напичканными всевозможными нужными и ненужными устройствами” и пишет, что “в роскошных автомобилях, напичканных новейшими технологиями, прибамбасами и завлекалками, уже трудно увидеть разницу – так же, как трудно определить ту точку, за которой техника, целью которой была оказать помощь водителю, становится помехой вождению … Эти вещи не слишком способствуют истинному назначению автомобиля, но они добавляют сложность, затрудняют обслуживание и повышают стоимость”. Этот пример Н. Вирт переносит и в область ЯП и говорит, что “они стали безмерно сложными не столько потому, что все их чудесные средства и возможности были на самом деле нужны, сколько просто потому, что они были возможны. Поэтому производители надеются, что эти средства и возможности дадут преимущество перед конкурентами. Преимущество, однако, приводит к избыточной громоздкости, трудности использования и снижению надежности”. Это приводит к увеличению объемов информации по ЯП, возникновению сложностей и неопределенностей при его применении на практике, а также к увеличению запутанности материала, что серьезно затрудняет процесс обучения. Н. Вирт утверждает, что “чудесные” возможности многих языков – это не что иное, как реклама, и пишет, что “ненужная, искусственная сложность порождает множество проблем. Люди по ошибке принимают сложность за изощренность”.

Сложность языка напрямую зависит от вариативности представления данных и конструкций. Другими словами, ЯП имеющий большое количество средств и возможностей для выражения одной и той же инструкции, считается более сложным (согласно логике Н. Вирта).

Рекомендации:

1. Объем передаваемой учебной информации должен быть минимальным и необходимым, но достаточным для изучения основ ЯП.

2. Избегая ненужной сложности языка, учебный материал нужно строить на основе наиболее простых и широко распространённых вариантов инструкций, а другие варианты можно предлагать для самостоятельных занятий.

IV. Выбор и содержания языка программирования для обучения. Как известно, содержание и объем каждого планируемого учебного предмета (в том числе дисциплин, связанных с преподаванием ЯП) определяются исходя из государственных стандартов и квалификационных требований к профессиональной подготовке будущих специалистов в зависимости от специфики образовательных направлений. Знания, полученные по этим дисциплинам, гарантируют полную готовность выпускника к самостоятельной профессиональной деятельности. В частности, навыки и умения в программировании помогут будущим специалистам в

[2] Вирт Н. Преподавание информатики: потерянная дорога. https://informatika-21.ru/texts/2002-06-Aarhus/ru.htm.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

решении профессиональных задач, возникающих в рамках служебных обязанностей.

Как мы помним, в современной мировой практике программирования используются около 50 языков, поддерживающие различные парадигмы. Часть из них, как универсальные, предназначены для создания программных средств для широкого набора задач. Другая часть, как предметно-ориентированная, направлена на решение узкого круга задач. Поэтому вопрос о том, как выбрать ЯП для тех или иных образовательных направлений, остается в целом открытым.

Каждый современный ЯП обладает огромными возможностями и широким набором инструментов создания программных приложений. Поэтому обучение полному потенциалу языка считается неразрешимой задачей. В свете этого, возникает еще одна проблема, связанная с определением минимально необходимого, но при этом достаточного содержания учебного материала по ЯП. Острота этой проблемы усиливается набором компетенций, которыми должен обладать выпускник того или иного образовательного направления.

Рекомендации:

1) выбор ЯП должен осуществляться на основе учета следующих параметров: специфика образовательного направления; простота освоения; универсальность; практическая направленность; популярность; независимость [28];

2) для образовательных направлений, в учебных планах которых предусмотрен один предмет, связанный с ЯП, предлагаем Python. А для образовательных направлений, предполагающих разработки сложных программных комплексов, мы предлагаем изучать несколько языков, поддерживающие разные парадигмы программирования (например, C#, SQL и Python);

3) содержание учебного материала (в том числе, и набор задач, используемых на практических, лабораторных и самостоятельных занятиях) должно соответствовать специфике образовательных направлений [20].

V. Недостаточность научно-исследовательских работ. Анализ открытых источников на примере сайта dissercat.com показал, что существует небольшое количество диссертационных работ, посвященных повышению качества обучения современным ЯП, а число защищенных работ после 2020 года - еще меньше. На наш взгляд, серьезными препятствиями на пути проведения научно-исследовательской работы, направленной на улучшение качества обучения ЯП, являются следующие факторы:

- излишняя бюрократия;
- малое количество финансированных работ;
- изменения в требованиях к современным занятиям;
- перемены в парадигмах организации занятий;
- тренды в развитии методологии, образовательных технологий, технических и программных средств;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

– параметры, указанные в п. I;
– частые обновления версий языков и др.

Рекомендации:

1) ограничить бюрократию до разумных пределов, учитывая особенности преподавания ЯП;

2) увеличение доли финансируемых научно-исследовательских работ и проектов;

3) проведение мониторинга перспективных образовательных технологий и передовых зарубежных методик с дальнейшей адаптацией и внедрением в процесс обучения языкам программирования.

VI. Неумение пользоваться средствами языка программирования. Основным источником данной проблемы выступает не синтаксис программ или понимание программных концепций, а способность создавать логическую цепочку языковых средств и событий, гарантирующую ожидаемые результаты. Студент может знать типы и правила преобразования данных, базовую систему операторов, концепции ЯП (например, создание новых типов данных), но при этом не быть способным целесообразно, умело и правильно пользоваться ими в процессе создания новых программ. Студенты могут понимать синтаксис и семантику отдельных выражений, но не знать, как интегрируются эти выражения в создаваемые программы. Как отмечает А. И. Загитова “Чтобы помочь студентам эффективно изучать как программные концепции, так и стратегии их применения, был разработан «проблемно-ориентированный подход». Согласно этому подходу, студентов знакомят с функциями ЯП только в контексте решения специфических задач. Было показано, что данный метод имеет положительное влияние на результаты академической успеваемости студентов, изучающих курс программирования, а также повышает их уверенность в своих знаниях [12].

Рекомендации. 1) необходимо уделять больше внимания обучению студентов основным методам алгоритмизации, проектированию процесса создания программ, эффективной отладке и тестированию кода;

2) необходимо вводить новые понятия и средства ЯП в контексте задач реального мира, с которыми они могут столкнуться в рамках будущих служебных обязанностей;

3) необходимо развивать у студентов способность к системному и логическому мышлению, которые играют важную роль в создании новых программных приложений.

VII. Недостаточная осведомлённость преподавателей обо всех возможностях языка программирования. Изменения престижа ЯП, частые обновления версий, огромный спектр средств и возможностей, тенденции в парадигмах могут привести к недостаточной осведомленности преподавателей дисциплин, связанных с обучением ЯП. История преподавания ЯП показывает, что до 60-годов XX века

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

основным языком обучения был АССЕМЛЕР, в 70-80 годы – АЛГОЛ и ФОРТРАН, в 90 годы – BASIC, в конце XX века – PASCAL, в начале XXI века – C (или C#), а сегодня – Python. При этом наблюдается следующая заметная тенденция: практически за каждый десятилетний период меняется язык, но при этом незначительно меняется преподавательский состав. Это означает, что преподаватели “старых ЯП” приспосабливаются к новым языкам. Поскольку при создании новых языков сохраняются основные преимущества предыдущих, расширяется диапазон возможностей, изменяются способы представления данных и инструкций, преподаватели в целом имеют возможность опреативно осведомляться о новых трансформациях в ЯП.

Наш анализ процесса ЯП в трех вузах показал, что после объявления новой темы около 15% студентов бывают уже частично знакомы с новым учебным материалом и нуждаются только в расширении своих знаний по этой теме. Такие студенты могут поставить преподавателей в неловкое положение.

Рекомендации: 1) необходимо организовать краткосрочные курсы повышения квалификации с привлечением ведущих программистов, направленные на расширение знаний преподавателей по новым ЯП;

2) необходимо обязать преподавателей ЯП регулярно проходить курсы повышения квалификации с последующей сертификацией.

В дополнение к вышесказанному следует отметить, что существуют и методологические проблемы, которые непосредственно влияют на продуктивность каждого занятия, уровень которых полностью зависит от реализации целого ряда требований. В ряду таковых можно выделить следующее:

а) планирование подходящих форм и методов обучения;

б) стимулирование студентов к усвоению нового учебного материала;

в) создание и использование методически разработанных текстов лекций;

г) соблюдение дидактических, этических и эстетических принципов;

д) изложение учебного материала в систематической, доступной и простой форме, строгой логичной последовательности;

е) представление учебных материалов с учетом уровня подготовленности студенческой аудитории к принятию новых образовательных ресурсов;

ж) целесообразное распределение ресурсов (времени, учебных материалов, технических и программных средств и т.д.) и управление ими.

Нарушение одного из этих требований может привести к серьезным проблемам в обучении ЯП. Как следствие, эти проблемы могут препятствовать достижению образовательных, учебных и развивающих целей, установленных для текущего занятия. Кроме того, такие ситуации могут приводить к угасанию энтузиазма у студента, потере стимула и интереса к изучению данного учебного материала.

В ходе исследования мы исходили из того, что процесс преподавания ЯП будет организован на должном уровне с использованием современных технических и интерактивных средств обучения. При этом обнаруживаются вышеуказанные

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

проблемы, отрицательно влияющие на степень эффективности процессов обучения и изучения. Устранение этих проблем и придание достаточного стимула участникам учебного процесса позволяет добиться следующих результатов:

– повышение эффективности образовательного процесса;

– повышение готовности студентов к самостоятельной профессиональной деятельности;

– более полное достижение образовательных, развивающих и воспитательных целей учебного процесса;

– овладение всеми компетенциями, указанными в образовательных стандартах и квалификационных требованиях образовательных направлений;

– формирование систематических знаний о современных методах и языках программирования, их месте и роли в подготовке специалистов;

– расширение кругозора и углубление понятий и навыков программирования;

– освоение студентами основных форм и методов создания и использования программных средств;

– формирование умений и навыков студентов по алгоритмизации типовых задач в рамках будущей профессиональной деятельности;

– формирование умений и навыков межпредметной интеграционной компетенции;

– умение правильно и целесообразно выбирать языковые средства и методы, способствующие быстрому и эффективному созданию программных приложений;

– развитие способности системного, логического и абстрактного мышления студентов;

– усовершенствование вычислительной, алгоритмической и информационной культуры студентов;

– умение находить оптимальные способы решения проблем;

– выявление первичных и вторичных факторов построения процессов и явлений;

– умение строить оптимальные планы;

– обладание компетенциями индивидуальной и коллективной работы и т.д.

В условиях цифровизации работодатели довольно высоко оценивают выпускников, умеющих не только работать на компьютере, но и обладающих навыками программирования. Такие специалисты активно вовлекаются в процесс обработки информации большого объема, где четко проявляются особенности знаний по программированию, учитывающие весь спектр специфики служебных обязанностей. Поэтому, вузы должны активно включать ЯП в процесс подготовки специалистов и при этом устранять вышеуказанные проблемы, связанные с ним. Только тогда студенты как будущие специалисты будут приобретать, помимо общекультурных, общепрофессиональных компетенций, способности понимать закономерности экономических, общественных и других процессов, выявлять их

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

причинно-следственные связи, умение создавать экономико-математические модели для типичных задач профессиональной деятельности и разрабатывать программные средства для их реализации.

Таким образом, обучение языкам программирования должно стать одной из фундаментальных частей процесса подготовки специалистов, профессиональная деятельность которых связана с обработкой информации большого объёма.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Deitel H.M. (2017) C# 6 for programmers. Boston, USA, Pearson Education Inc.
2. Shildt G. C# 4.0: polnoe rukovodstvo. M.: Vilyams; 2011. 1056 s.
3. Nakov S., Kotlev V. (2013) Fundamentals of Computer programming with C#. Sofia, Bulgaria, Baso.
4. Hellmann D. (2017) The Python 3: Standard Library by Example. Boston, USA, Addison-Wesley.
5. Troelsen A., Japikse P. (2022) Pro C# 10 with .NET 6. Foundational Principles and Practices in Programming C#. New York, USA, Apress. DOI: 10.1007/978-1-4842-7869-7.
6. Forrat N. (2010) Problema kachestva vysshego obrazovaniya: mirovye vyzovy i ikh rossiyskie transformatsii. // Voprosy obrazovaniya. 2(dekabr), 121-38. URL: https://vo.hse.ru/article/view/15257.
7. Lubkov A.V. (2020) Sovremennye problemy pedagogicheskogo obrazovaniya. // Obrazovanie i nauka. 22(3): 36-54. DOI: 10.17853/1994-5639-2020-3-36-54.
8. Tomiltsev A.V., Maltsev A.V. (2018) Problemy otsenki professional’noy podgotovki: metodologicheskie podkhody. // Obrazovanie i nauka. 20(4): 9-33. DOI: 10.17853/1994-5639-2018-4-9-33.
9. Khenner E.K., Frieze C., Zane O. (2020) IT education as a factor to influence gender imbalances in computing: Comparing Russian and American experience. // The Education and science journal. 22(8): 189-206. DOI: 10.17853/1994-5639-2020-8-189-206.
10. Abramov R.A., Pronina I.V., Khalatenkova E.Yu. (2016) Povyshenie professional’noy vostrebovannosti vypusknikov vuzov. // Obrazovanie i nauka. (10): 91-106. DOI: 10.17853/1994-5639-2016-10-91-106.
11. Ala-Mutka K. (2014) Problems in learning and teaching programming. // https: researchgate.net/publication/Problems_in_learning_and_teaching_programming_a_literature_study_for_developing_visualizations_in_the_Codewitz-inerva_project/link/544a09420cf2f6388084e290.
12. Zagitova A.I. (2017) Problemy obucheniya programmirovaniyu i puti sovershenstvovaniya kursov programmirovaniya v vuzakh. // Ekonomika i sotsium. 6(37): 779-782.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

13. Oblomov I.A., Rzhavin V.V., Krasnov V.I., Fadeeva K.N. (2020) Problemy prepodavaniya deklarativnykh yazykov programmirovaniya. // Vestnik Chuvashskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. I.Ya. Yakovleva. 1(106): 204-210. DOI: 10.37972/chgpu.2020.69.53.026.
14. Pirogov V.Yu., Popova E.I. (2019) Nekotorye voprosy prepodavaniya programmirovaniya. // Mir nauki. Pedagogika i psikhologiya. 7(6): 1-11.
15. Fayzieva D.Kh. (2021) Analiz problem izucheniya i prepodavaniya programmirovaniya na urokakh informatiki. // Universum: tekhnicheskie nauki. 12-1(93): 83-85.
16. Fojcik M., Fojcik M.K., Hoyland S., Hoem I.O. (2022) Challenges in teaching programming. // Education and New Developments. 3(4): 160-163. DOI: 10.36315/2022v1end034.
17. Shahamiri R.S. (2018) The Challenges of Teaching and Learning Software Programming to Novice Students. // Encyclopedia of Information Science and Technology. DOI: 10.4018/978-1-5225-2255-3.ch643.
18. Otakhanov N.A. (2023) Prepodavanie yazyka programmirovaniya Python v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh. // Informatika i obrazovanie. 38(5): 78-86. DOI: 10.32517/0234-0453-2023-38-5-78-86.
19. Rozov K.V., Podsadnikov A.V. (2019) Yazyk programmirovaniya Python v pedagogicheskom vuze: ot osnov do iskusstvennogo intellekta. // Informatika i obrazovanie. 38(6): 26-33. DOI: 10.2517/0234-0453-2019-34-6-26-33.
20. He X., Song Y., Du Y., Huang Y., Yin X., Long X. (2022) Research on Teaching Reform of C Programming Language Course for Deep Integration of Professional Fields. // Open Journal of Social Sciences. 10(1): 267-275. DOI: 10.4236/jss.2022.101022.
21. Patil P., Jadhav P., Kanase M. (2023) Imparting effective Teaching Learning Methods for teaching C programming course to First Year Non-IT Students. // Journal of Engineering Education Transformations. 36(Sp.Is.2): 133-140. DOI: 10.16920/jeet/2023/v36is2/23019.
22. Grishin A.A., Sokolov A.N., Mindorov N.I., Romashkina T.V. (2016) Information system to support the process of learning the C# programming language for the discipline “Computer Science and basics of programming”. // International research journal. 3(45): 8-11. DOI: 10.18454/IRJ.2016.45.063.
23. Szlavi P., Zsako L. (2003) Methods of teaching programming. // Teaching Mathematics and Computer Science. 1/2: 247-257. DOI: 10.5485/TMCS.2003.0023.
24. Chen T., Hsiao T., et al. (2020) Learning Programming Language in Higher Education for Sustainable Development: Point-Earning Bidding Method. // Sustainability. 12(11): 4489: 14 p. DOI: 10.3390/su12114489.
25. Qarshiyev N.B. (2022) The content of the course of modern programming languages in the context of higher education and the technology of its teaching. // International scientific journal. 1(7): 1607-1610. DOI: 10.5281/zenodo.7316541.
26. Wan B., Liu Y. (2019) Research of Case Teaching Practice in C# Programming Language. // Proceedings of the 2019 International Conference on Advanced

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Education Research and Modern Teaching (AERMT 2019). Available Online, October. DOI: 10.2991/aermt-19.2019.44.
27. Aripov M.M., Otaxanov N.A. (2016) Dasturlash asoslari. (In Uzb.) Tashkent, O'zbekiston, Tafakkur gulshani.
28. Tretyakov O.A., Fedorkevich E.V. (2020) Vybor pervogo yazyka dlya obucheniya programmirovaniyu. // Mir nauki. Pedagogika i psikhologiya. 5(8): 24-29. URL: https://mir-nauki.com/PDF/64PDMN520.pdf.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Otaxanov Nurillo Abdumalikovich,** Pedagogika fanlari doktori (DSc), Namangan davlat universiteti professori**,** [**Отаханов Нурилло Абдумаликович,** доктор педагогических наук (DSc), профессор Наманганского государственного университета], [**Otahanov Nurillo Abdumalikovich,** Doctor of Science in Pedagogy (DSc), Professor of Namangan State University]; manzil: O'zbekiston, Namangan sh., Uychi ko'chasi, 316-uy [адрес: Узбекистан, ул. Уйчи, 316, г. Наманган], [address: Uzbekistan, 316, Uychi st., Namangan city]. e-mail: nurillo_otaxanov@list.ru. ORCID: 0009-0001-4248-6526

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BADMINTON TEXNIKASINI O‘RGATISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

© B.B. Mamurov[1]✉

[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada badminton texnikasini o‘rgatishda innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari hamda sportchilarning texnik tayyorgarligini oshirishda o‘yin texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya vositalari, virtual simulyatsiyalar hamda interfaol metodlarning samaradorligi ilmiy asosda yoritildi. Kichik yoshdagi badmintonchilar texnik elementlarni o‘zlashtirish jarayonida innovatsion yondashuvlar orqali motivatsiya, mustaqil fikrlash va kreativ ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari haqida so‘z boradi.

MAQSAD: Maqolaning asosiy maqsadi — badminton texnikasini o‘rgatishda zamonaviy innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlarini ochib berish va ularning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab ko‘rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan o‘yin texnologiyalari, gamifikatsiya elementlari, raqamli vositalar, virtual simulyatorlar hamda interfaol metodlardan foydalanildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, tajriba-sinov ishlari, so‘rovnoma va statistik tahlil metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning badminton texnik elementlarini tezroq va sifatliroq o‘zlashtirishlariga, motivatsiya darajasi oshishiga, sport mashg‘ulotlariga qiziqishning ortishiga xizmat qiladi. Shuningdek, virtual simulyatsiyalar orqali texnik xatolarni tahlil qilish va ularni qisqa muddatda tuzatish imkoniyati yaratildi.

XULOSA: Innovatsion metodlar badminton texnikasini o‘rgatishda samarali pedagogik vosita bo‘lib, ular nafaqat texnik ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki sportchilarni mustaqil, kreativ va motivatsiyalangan shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: badminton, texnik tayyorgarlik, innovatsion metodlar, pedagogik yondashuv, gamifikatsiya, raqamli texnologiyalar, virtual simulyatsiya, o‘yin texnologiyalari, motivatsiya, sportchilarni tayyorlash.

Iqtibos uchun: Mamurov B.B. Badminton texnikasini o‘rgatishda innovatsion metodlardan foydalanish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.123–128.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ ТЕХНИКЕ БАДМИНТОНА

© Б.Б. Мамуров[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования инновационных методов в обучении технике бадминтона, а также эффективность игровых технологий, информационно-коммуникационных средств, виртуальных симуляций и интерактивных методов в повышении технической подготовки спортсменов. Особое внимание уделяется возможностям развития мотивации, самостоятельного мышления и творческих навыков у юных бадминтонистов через инновационные подходы.

ЦЕЛЬ: цель статьи — раскрыть возможности применения современных инновационных методов в обучении технике бадминтона и научно обосновать их эффективность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались игровые технологии, элементы геймификации, цифровые средства, виртуальные симуляторы и интерактивные методы. Методологическую основу составили педагогическое наблюдение, опытно-экспериментальная работа, анкетирование и статистический анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённые эксперименты показали, что использование инновационных методов способствует более быстрому и качественному освоению технических элементов бадминтона, повышает уровень мотивации и интерес к занятиям спортом. Кроме того, виртуальные симуляции позволяют анализировать технические ошибки и исправлять их в короткие сроки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: инновационные методы являются эффективным педагогическим инструментом в обучении технике бадминтона. Они развивают не только технические навыки, но и формируют спортсменов как самостоятельных, креативных и мотивированных личностей.

Ключевые слова: бадминтон, техническая подготовка, инновационные методы, педагогический подход, геймификация, цифровые технологии, виртуальная симуляция, игровые технологии, мотивация, подготовка спортсменов.

Для цитирования: Мамуров Б.Б. Использование инновационных методов в обучении технике бадминтона. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С. 123–128.

THE USE OF INNOVATIVE METHODS IN TEACHING BADMINTON TECHNIQUES

© Bahrom B. Mamurov[1]✉
[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: ushbu maqolada badminton texnikasini o‘rgatishda innovatsion metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari hamda sportchilarning texnik tayyorgarligini oshirishda o‘yin texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya vositalari, virtual simulyatsiyalar va interfaol metodlarning samaradorligi ilmiy asosda yoritiladi. Kichik yoshdagi badmintonchilar texnik elementlarni o‘zlashtirish jarayonida innovatsion yondashuvlar orqali motivatsiya, mustaqil fikrlash va kreativ ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari haqida so‘z yuritiladi.

AIM: maqolaning asosiy maqsadi — badminton texnikasini o‘rgatishda zamonaviy innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlarini ochib berish va ularning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab ko‘rsatish.

MATERIALS AND METHODS: tadqiqotda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan o‘yin texnologiyalari, gamifikatsiya elementlari, raqamli vositalar, virtual simulyatorlar hamda interfaol metodlardan foydalanildi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, tajriba-sinov ishlari, so‘rovnoma va statistik tahlil metodlari qo‘llanildi.

DISCUSSION AND RESULTS: o‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning badminton texnik elementlarini tezroq va sifatliroq o‘zlashtirishlariga, motivatsiya darajasi oshishiga, sport mashg‘ulotlariga qiziqishning ortishiga xizmat qiladi. Shuningdek, virtual simulyatsiyalar orqali texnik xatolarni tahlil qilish va ularni qisqa muddatda tuzatish imkoniyati yaratildi.

CONCLUSION: : innovatsion metodlar badminton texnikasini o‘rgatishda samarali pedagogik vosita bo‘lib, ular nafaqat texnik ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki sportchilarni mustaqil, kreativ va motivatsiyalangan shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Keywords: badminton, texnik tayyorgarlik, innovatsion metodlar, pedagogik yondashuv, gamifikatsiya, raqamli texnologiyalar, virtual simulyatsiya, o‘yin texnologiyalari, motivatsiya, sportchilarni tayyorlash

For citation: Bahrom B. Mamurov. (2025) ‘The use of innovative methods in teaching badminton techniques’, Inter education & global study, vol.3 (9), pp.123–128. (In Uzbek).

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida sport sohasi ham tubdan yangilanmoqda. Sportchilarni tayyorlash jarayonida zamonaviy yondashuvlar, innovatsion metodlar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirish, mashg‘ulotlarni qiziqarli va samarali tashkil etishning muhim shartiga aylanmoqda. Shu jihatdan, badminton sportida texnik tayyorgarlikni o‘rgatish jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Badminton — tezkorlik, aniqlik, chaqqonlik va koordinatsion imkoniyatlarni talab qiladigan sport turi bo‘lib, uning texnik elementlarini egallash katta sabr-toqat va puxta mashg‘ulotlarni talab etadi. An’anaviy metodlarda sportchilarning texnik tayyorgarligi ko‘proq ko‘rgazmali mashqlar va murabbiy ko‘rsatmalariga asoslangan bo‘lsa, bugungi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kunda innovatsion yondashuvlar bu jarayonni yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini bermoqda. Innovatsion metodlar qatoriga o‘yin texnologiyalari, interfaol usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), shuningdek, virtual simulyatsiyalar kiradi. Ular yordamida yosh badmintonchilar texnik elementlarni tezroq o‘zlashtirishlari, o‘z xatolarini kuzatib tuzatishlari, raqobat ruhida mashq qilishlari mumkin. Ayniqsa, 7–12 yoshdagi sportchilarda motivatsiyani yuqori darajada ushlab turish va mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishda innovatsion metodlarning o‘rni beqiyosdir. Mamlakatimizda sport sohasini rivojlantirish, yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini keng targ‘ib qilish davlat siyosatining muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu esa badminton kabi ommaviylashib borayotgan sport turlarida innovatsion metodlarni qo‘llashga bo‘lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda.

Badminton texnikasini o‘rgatishda innovatsion metodlardan foydalanish masalasi nazariy jihatdan asoslashni, metodik jihatdan takomillashtirishni va amaliyotda samarali tatbiq etishni talab etadi. Ushbu tadqiqot mavzusi aynan shu masalaga qaratilgan bo‘lib, badmintonchilarni texnik tayyorgarlikka tayyorlashda innovatsion metodlarning imkoniyatlarini ochib berish, ularning samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qiladi.

Badminton — tezkorlik, aniqlik, koordinatsiya va jismoniy chidamlilikni talab qiluvchi sport turi. Texnik tayyorgarlik badmintonchining maydondagi har bir harakatini samarali bajarishiga, zarbalarni to‘g‘ri yo‘naltirishiga va raqib ustidan ustunlikka erishishiga imkon yaratadi. Shu sababli badminton texnikasini o‘rgatish faqat jismoniy tayyorgarlik emas, balki ongli ravishda zarba va harakatlarni egallash jarayoni sifatida qaraladi. Texnik elementlarni o‘rgatish murakkab jarayon bo‘lib, u bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Avval oddiy harakatlar (oyoqlarni joylashtirish, yugurish yo‘nalishlari) o‘zlashtiriladi, keyinchalik servis, zarbalar, kombinatsiyalar va tezkor almashuvlarga o‘tiladi. Pedagogik jihatdan bu jarayon takrorlash, ko‘rgazmalilik, mustahkamlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish tamoyillariga asoslanadi. Har bir bosqichda sportchilarning yosh xususiyatlari, psixologik tayyorgarligi va jismoniy imkoniyatlari hisobga olinishi zarur. 7–12 yoshli bolalar o‘zlashtirish qobiliyati yuqori, yangi harakatlarga tez moslashadi. Shu davrda ularning koordinatsiya, chaqqonlik va tezkorlik sifatlari faol rivojlanadi. Shu sababli murabbiylar texnik elementlarni o‘rgatishda qisqa, qiziqarli va o‘yin shaklidagi mashqlardan foydalanishi samarali hisoblanadi. Bolalarning psixik rivojlanishi ham hisobga olinishi zarur, chunki bu yoshda rag‘batlantirish va musobaqa ruhini uyg‘otish motivatsiyani oshiradi.

Innovatsion metodlar — an’anaviy mashg‘ulotlardan farqli o‘laroq, interfaol, texnologik va kreativ yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ularning asosiy turlari: o‘yin texnologiyalari, gamifikatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), video-analiz, virtual simulyatsiyalar va interfaol dasturlar. Ushbu metodlar sport mashg‘ulotlarini qiziqarli, samarali va zamonaviy talablarga mos qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari badminton mashg‘ulotlarida keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, zarba tezligini o‘lchash dasturlari, video-analiz orqali texnik xatolarni kuzatish, mobil ilovalar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yordamida mashqlarni nazorat qilish mumkin. Raqamli vositalar sportchilarga o‘z natijalarini ko‘rish, o‘z ustida ishlash va shaxsiy rivojlanishni baholash imkonini beradi. Murabbiylar mashg‘ulotlarni faqat an’anaviy ko‘rgazma va takrorlash orqali emas, balki kreativ mashqlar orqali tashkil etishi kerak. Masalan, “tezkor reaksiya o‘yini”, “aniq zarba musobaqasi” kabi mashqlar yosh sportchilarda nafaqat texnik, balki psixologik tayyorgarlikni ham mustahkamlaydi. Kreativ metodlar sportchilarning sportga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Innovatsion metodlardan foydalanish samaradorligini aniqlash uchun bir qator mezonlar qo‘llaniladi:

texnik elementlarni o‘zlashtirish tezligi;

mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqish va motivatsiya darajasi;

o‘yin davomida texnikani to‘g‘ri qo‘llash qobiliyati;

sportchilar natijalarining barqarorligi.

Baholash natijalariga qarab murabbiylar mashg‘ulot metodikasini yanada takomillashtirishlari mumkin. Badminton texnikasini o‘rgatishda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quv-mashg‘ulot jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. Bugungi globallashuv jarayonida sport sohasida innovatsion yondashuvlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ta’lim va mashg‘ulotlarda raqamli texnologiyalarni qo‘llash jarayoni sportchilarni tayyorlash tizimini tubdan o‘zgartirmoqda. Innovatsion metodlar nafaqat o‘quvchilarni bilim olishga undaydi, balki mashg‘ulotlarning samaradorligini oshiradi, murabbiy va sportchi o‘rtasidagi muloqotni mustahkamlaydi. Badminton kabi tezkor va dinamik sport turlarida bunday yondashuvlar yosh sportchilarning texnik tayyorgarlik jarayonini ancha tezlashtirishi mumkin.

Badminton texnikasi juda ko‘p elementlardan iborat bo‘lib, ular orasida to‘pni (volanni) to‘g‘ri ushlab turish, zarba berish, oyoq harakatlarini boshqarish, to‘g‘ri joylashuvni tanlash kabi ko‘nikmalar muhim hisoblanadi. Ushbu elementlarni o‘zlashtirish kichik yoshdagi sportchilar uchun murakkab bo‘lishi mumkin. Shu sababli, an’anaviy metodlardan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zaruriyati tug‘iladi. Innovatsion metodlar yordamida murabbiylar mashg‘ulotlarni o‘yin shaklida tashkil etishlari, sportchilarda mustaqil fikrlash va kreativlikni rivojlantirishlari mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullaev Sh. Sport mashg‘ulotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 212 b.
2. Karimov A., Jo‘rayev R. Jismoniy tarbiya va sportda zamonaviy metodlar. – Toshkent: O‘zDJTI nashriyoti, 2017. – 180 b.
3. Raxmatov Sh. Badminton nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 156 b.
4. Shavkatov M. O‘smir sportchilarni tayyorlashda innovatsion yondashuvlar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. – 194 b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Musayev I. Badminton texnikasini o‘rgatishning nazariy asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 168 b.
6. Ривкин, А. Педагогика спорта: инновацион подходи. – Москва: Академия, 2020. – 240 с.
7. Hakimov N. Sport mashg‘ulotlarida AKTdan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya ziyo, 2021. – 176 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mamurov Bahrom Baxshulloyevich**, mustaqil izlanuvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston, [**Мамуров Бахром Бахшуллоевич**, независимый исследователь, Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан], [**Bahrom B. Mamurov**, Independent Researcher, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

FILOLOG TALABALARDA TOPSHIRIQ TAYYORLASH, UYGA VAZIFA BERISH VA UNI BAHOLASH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

© N.I. Ismadiyorova[1]✉

[1]Andijon davlat pedagogika instituti, Andijon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada topshiriq, uyga vazifa berish mazmuni va uning ahamiyati, topshiriqlar tayyorlashda o‘qituvchilar ahamiyat berishi kerak bo‘lgan mezonlar haqida so‘z yuritiladi. Bundan tashqari o‘quvchilarni fikrlashga, matnni tushuna olish darajasini baholashga va qaror qabul qila olish ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan topshiriq namunasi keltirilgan.

MAQSAD: Oliy ta’lim muassasalarining filologiya yo‘nalishi talabalarida ona tili darslarida topshiriq tayyorlash, uyga vazifa berish va uni baholash ko‘nikmasini rivojlantirish metodikasi rivojlantirish orqali talabalarda kasbiy kompetetntlikni shakllantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Filologiya ta’limida talabalarni nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko‘nikmalar bilan ham qurollantirish muhim vazifalardan biridir. Kelajakda pedagog, metodist yoki tadqiqotchi bo‘lishi mumkin bo‘lgan filolog talabalar uchun topshiriq tayyorlash, uyga vazifa berish va uni samarali baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir. Bu nafaqat ularning o‘z faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga, balki o‘qitish jarayonining sifatini oshirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, talabalarda dars jarayonida topshiriq va uyga vazifa berish ko‘nikmasini rivojlantishga doir topshiriqlardan namunalar keltirilgan va tahlil qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Talabalarda kasbiy kopmetentlikni shakllantirish bugungi zamonaviy ta’limning mehnat bozoridagi asosiy talabi bo‘lib qolmoqda. Oliy ta’lim muassasalarining filologiya yo‘nalishi talabalarida ona tili darsidan o’quvchiga nisbatan topshiriq va uyga vazifa berish ko‘nikmasini rivojlantirish borasidagi tadqiqotlar tahlili mazkur maqolada yoritib berildi, shuningdek, hozirgi ta’lim jarayonidagi zaruriyati o‘rganildi. Tadqiqot doirasida topshiriqlarning turlari, o‘quvchida o‘qish va yozish savodxonligini oshirishga mo‘ljallangan amaliy topshiriqlardan namunalar va ualarning ahamiyati o‘rganildi.

XULOSA. Filologiya talabalarida topshiriq tayyorlash, uy vazifasi berish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim jarayonini yanada samaraliroq qiladi. Bu ko‘nikmalar ularga kelajakda malakali mutaxassis bo‘lib yetishishlarida poydevor vazifasini o‘taydi. Vazifa berish qobiliyati orqali o‘quvchilarda fanga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish mumkin. Topshiriq berishda individuallik, qiziqarlilik va zamonaviylik uni bajarayotgan o‘quvchilarga bilimni amaliyotda qo‘llay olish imkoniyatini bera oladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kalit so'zlar: topshiriq, mashq, masala, uyga vazifa, baholash, matnni tushunish, baholash, savodxonlik.

Iqtibos uchun: Ismadiyorova N.I. Filolog talabalarda topshiriq tayyorlash, uyga vazifa berish va uni baholash ko'nikmasini rivojlantirish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.129–136.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ У СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ НАВЫКОВ ПОДГОТОВКИ ЗАДАНИЙ, ЗАДАНИЯ ДОМАШНЕЙ РАБОТЫ И ЕЕ ОЦЕНИВАНИЯ

© Н.И. Исмадиерова[1]✉
[1]Андижанский государственный педагогический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассказывается о содержании и значении заданий, домашних заданий и критериях, на которые должны обратить внимание учителя при подготовке заданий. Кроме того, приведен образец задания, направленного на развитие у учащихся навыков мышления, оценки уровня понимания текста и принятия решений.

ЦЕЛЬ: формирование профессиональной компетентности у студентов филологического направления высших учебных заведений путем развития методики подготовки заданий, выдачи домашних заданий и их оценки на уроках родного языка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в филологическом образовании одной из важных задач является вооружение студентов не только теоретическими знаниями, но и практическими навыками. Для студентов-филологов, которые в будущем могут стать педагогами, методистами или исследователями, очень важно развивать навыки подготовки заданий, задавания домашней работы и её эффективной оценки. Это способствует не только их успеху в собственной деятельности, но и повышению качества учебного процесса. Также приведены и проанализированы примеры заданий, направленных на развитие у студентов навыков задавания заданий и домашней работы в процессе урока.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: формирование профессиональной компетентности у студентов остается основным требованием современного образования на рынке труда. В данной статье представлен анализ исследований по развитию у студентов филологических направлений высших учебных заведений навыков постановки заданий и домашней работы для учащихся на уроках родного языка, а также изучена необходимость этих навыков в современном образовательном процессе. В рамках исследования были рассмотрены виды заданий, приведены примеры практических упражнений, направленных на повышение грамотности чтения и письма учащихся, и изучено их значение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие навыков подготовки заданий, назначения домашней работы и оценивания у студентов-филологов делает образовательный процесс

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

более эффективным. Эти навыки служат фундаментом для их становления квалифицированными специалистами в будущем. Посредством умения давать задания можно изменить отношение учащихся к предмету. Индивидуальный подход, интересность и современность при составлении заданий позволяют учащимся, выполняющим их, применять полученные знания на практике.

Ключевые слова: задание, упражнение, задача, домашнее задание, оценивание, понимание текста, оценка, грамотность.

Для цитирования: Исмадиерова Н.И. Методика развития у студентов-филологов навыков подготовки заданий, задания домашней работы и ее оценивания. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.129–136.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING SKILLS IN PREPARING ASSIGNMENTS, GIVING HOMEWORK, AND EVALUATING THEM AMONG PHILOLOGY STUDENTS

© Nafisa I. Ismadiyorova[1]✉
[1]Andijan State Pedagogical Institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the content and significance of assignments and homework, as well as the criteria that teachers should consider when preparing tasks. Additionally, it provides an example of an assignment aimed at developing students' critical thinking skills, assessing their level of text comprehension, and improving their decision-making abilities.

AIM: developing professional competence in philology students at higher education institutions through enhancing their skills in preparing assignments, giving homework, and evaluating it in native language lessons.

MATERIALS AND METHODS: in philological education, one of the crucial tasks is to equip students with both theoretical knowledge and practical skills. For philology students who may become teachers, methodologists, or researchers in the future, it is essential to develop skills in preparing assignments, assigning homework, and effectively evaluating them. This not only helps them achieve success in their future careers but also serves to improve the quality of the educational process. Additionally, examples of tasks aimed at developing students' ability to assign classwork and homework during lessons are presented and analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the development of professional competence in students remains the primary requirement of modern education in today's labor market. This article highlights an analysis of research on improving the skills of assigning tasks and homework to students in native language classes among philology students in higher education institutions. Additionally, it examines the necessity of these skills in the current educational process. The study explores various types of assignments, provides examples of practical tasks designed to enhance students' reading and writing literacy, and discusses their significance.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: developing skills in preparing assignments, assigning homework, and evaluating tasks among philology students enhances the effectiveness of the educational process. These skills serve as a foundation for their future development as qualified specialists. Through the ability to assign tasks effectively, it is possible to change students' attitudes towards the subject. Incorporating individuality, interest, and modern approaches in task assignments provides students with opportunities to apply their knowledge in practical situations.

Key words: assignment, exercise, problem, homework, assessment, reading comprehension, evaluation, literacy.

For citation: Nafisa I. Ismadiyorova. (2025) 'Methodology for developing skills in preparing assignments, giving homework, and evaluating them among philology students', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.129–136. (In Uzbek).

Filologiya ta'limida talabalarni nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalar bilan ham qurollantirish muhim vazifalardan biridir. Kelajakda pedagog, metodist yoki tadqiqotchi bo'lishi mumkin bo'lgan filolog talabalar uchun topshiriq tayyorlash, uyga vazifa berish va uni samarali baholash ko'nikmalarini rivojlantirish juda muhimdir. Bu nafaqat ularning o'z faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga, balki o'qitish jarayonining sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotchi X. Abduqahhorova o'z izlanishlarida ""mashq" va "topshiriq" atamalarini bir-biridan farqlash, ularning lingvodidaktikadagi o'rni hamda ahamiyati haqida to'xtalish lozimdir. Metodist M. Saidov ona tili darslarida o'quv topshiriqlarini uch turga bo'lib, ularni o'zaro farqlaydi va ko'pincha, o'qituvchilar o'z ish faoliyatlari davomida "mashq", "topshiriq" va "masala" tushunchalarini bir-biriga qorishtirib yuborish holatlari ko'p uchrashini ta"kidlaydi. Shu o'rinda tilshunos A.G'ulomovning "mashq ham o'quv topshirig'ining bir shakli, ham o'qitishning muayyan bir usuli," – degan fikriga qo'shiladi va topshiriq mashqning bir bo'lagi, u, asosan, mashqning shartida o'z ifodasini topshini, topshiriq mashqqa qaraganda torroq tushunchani ifodalashini e'tirof etadi. Bizningcha, topshiriq mashqni o'z ichiga oladi, topshiriqlar o'quvchini yo'naltiradi, fikrlashga undaydi; takrorga asoslangan mashqlar ko'nikma va malaka hosil qilish uchun xizmat qiladi. Shuning uchun maktablarda ona tili darslarida o'quv topshiriqlari ko'proq berilsa, o'quvchilarda ijodiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi" [1, 235], deb ta'kidlaydi. Bundan tashqari tadqiqotchi R. Xoliqova "O'qituvchilarning o'z o'quvchilarini bilim olishga, fikrlashga undash quroli, ularning faoliyatini, o'zlashtirilishini monitoring qilishda o'lchov bu – o'quv topshiriqlaridir. Bugungi darsliklarda o'quv topshiriqlari nomlanmagan, faqat raqamlab ketilgan. Bu o'qituvchiga ham o'quvchiga ham muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. O'quv topshiriqlari mazmunida ijobiy o'zgarishlarni ko'rish mumkin, ammo topshiriq va savol berishda pragmatik yondashuvdan chekinish, an'anaviy shartlardan foydalanish holatlari ham ko'zga tashlanadi" [2, 254], deya izohlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Topshiriq tayyorlashda ijodiy va mantiqiy yondashuv ahamiyatlidir. Topshiriq tayyorlash jarayoni faqatgina o‘quv materiallarini takrorlash emas, balki talabalarda tahliliy va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu jarayonni rivojlantirish uchun talabalarga quyidagi amaliyotlarni taklif qilishimiz mumkin. Talabalarga real hayotiy yoki adabiy vaziyatlarni tahlil qilishni talab qiluvchi topshiriqlar berish. Masalan, “Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asaridagi bosh qahramonlarning harakatlarini bugungi jamiyat nuqtayi nazaridan baholang” yoki “Ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tili so‘zlarning noto‘g‘ri ishlatilishi haqida ilmiy maqola tayyorlang”. Bu topshiriqlar ulardan nazariy bilimlarni amalda qo‘llashni talab qiladi. Shuningdek, talabalardan biror mavzuda (masalan, “Fe’l nisbatlari”) maktab o‘quvchilari uchun tushunarli bo‘ladigan 10 ta savol yoki mashq tuzishni so‘rash. Bu ularga materialni chuqurroq o‘rganishga va boshqalarga yetkazish ko‘nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Uyga vazifa berish jarayoni shunchaki materialni mustahkamlashdan iborat bo‘lmasligi kerak. Uning aniq maqsadi bo‘lishi va talabaning individual ehtiyojlarini hisobga olishi lozim.

Diversifikatsiya (turli-tumanlik): Uy vazifasi faqat yozma ishlardan iborat bo‘lmasligi kerak. Talabalardan audio yoki video loyihalar tayyorlash (masalan, she’r yodlab yozib olish), intervyu o‘tkazish yoki blog post yozishni so‘rash mumkin. Bu ularning ijodiy salohiyatini ochishga yordam beradi.

“Tanlov” tizimi: Talabalarga bir nechta vazifalar ro‘yxatini berish va ulardan o‘z qiziqishlari, qobiliyatlaridan kelib chiqib, birini tanlashni so‘rash. Masalan, “Quyidagi uchta topshiriqdan birini bajaring: 1. A. Navoiy g‘azaliga nazira yozish. 2. A. Qahhor hikoyasi bo‘yicha qisqa tahliliy insho yozish. 3. O‘zbek tili lug‘atining tarixiy rivojlanishi haqida tadqiqot o‘tkazish”.

Topshiriqlar va uyga vazifani baholashda shaffoflik va rivojlantiruvchi yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Baholash tizimi adolatli, shaffof va eng muhimi, talabani keyingi rivojlanishga undovchi bo‘lishi kerak. Bunda rubrika (baholash mezonlari) dan foydalanish mumkin. Topshiriq berishdan avval uning baholash mezonlarini (rubrika) aniq ko‘rsatib berish muhim. Masalan, “Insho uchun baholash rubrikasi: mazmun (50%), uslub va til (30%), imlo va grammatika (20%)” kabi. Bu talabalar o‘z ishlariga qanday baho berilishini oldindan bilishlariga yordam beradi va jarayonni shaffof qiladi. Talabalarda o‘z-o‘zini baholash va o‘zaro baholash ko‘nikmasini shakllantirish orqali keyichalik o‘z faoliyatlari davomida bundan foydalanishni o‘rgatish mumkin. Talabalarga o‘z ishini va guruhdoshlarining ishini baholash imkoniyatini berish. Bu ularning tanqidiy baholash ko‘nikmasini rivojlantiradi va boshqalarning ishini tahlil qilish orqali o‘z xatolarini ham tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari baho berishda faqatgina raqam bilan cheklanmasdan, talabaning kuchli va zaif tomonlarini ko‘rsatuvchi yozma sharhlar qoldirish maqsadga muvofiqdir. Masalan, “Sizning bu inshongizda g‘oyalar juda yaxshi bayon etilgan, ammo manbalarni ko‘rsatishda ishlash kerak”.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Topshiriqlar tayyorlash bugungi kunda o‘quvchining fikrlashi, qaror qabul qilishi va uni tushunishga qaratilgan bo‘lishi dolzarb sanaladi. Ushbu jihatlarni quyidagi topshiriq namunasida ko‘rishimiz mumkin.

Topshiriq. Telefon sotib olish

Sizga yangi smartfon kerak. Sizning aniq bir summangiz bor, ammo siz telefonning ishlash tezligi, kamerasi va akkumulyatorining uzoq ishlashiga e’tibor berasiz. Siz uchta telefonni ko‘z ostingizga oldingiz, ulardan qay birini sotib olasiz? Ularning tavsiflari quyida berilgan.

1-telefon,
Narxi: 3 500 000 so‘m.
Kamera: 48 MP (asosiy), 8 MP (keng burchak).
Akkumulyator: 5000 mAh.
Ishlash tezligi: O‘rtacha (o‘yinlar uchun mos emas).
Qo‘shimcha: Tez quvvatlanish texnologiyasi yo‘q.
2-telefon,
Narxi: 4 200 000 so‘m.
Kamera: 64 MP (asosiy), 12 MP (keng burchak), 5 MP (makro).
Akkumulyator: 4500 mAh.
Ishlash tezligi: Yuqori (o‘yinlar va og‘ir dasturlar uchun mos).
Qo‘shimcha: Tez quvvatlanish texnologiyasi bor.
3-telefon,
Narxi: 3 800 000 so‘m.
Kamera: 50 MP (asosiy), 10 MP (keng burchak).
Akkumulyator: 5200 mAh.
Ishlash tezligi: O‘rtachadan yuqori.
Qo‘shimcha: Tez quvvatlanish texnologiyasi mavjud.
Savollar:

1. Sizning eng muhim mezonlaringiz (ishlash tezligi, kamera, akkumulyator) bo‘yicha qaysi telefon eng yaxshi? Har bir mezon bo‘yicha qisqacha izoh bering.
2. Agar sizda 3 700 000 so‘m pul bo‘lsa, siz qaysi telefonni tanlaysiz? Nima uchun?
3. 1- va 3-telefon o‘rtasidagi narx farqi qanchalik asoslangan deb o‘ylaysiz? (Ya’ni, 3-telefonning ustunliklari narx farqiga arziydimi?)
4. Sizningcha, ushbu xariddan oldin yana qanday ma’lumotlarni bilish kerak? Kamida ikkita qo‘shimcha mezonni ayting va ularning ahamiyatini tushuntiring.

Bu savollar sizning mantiqiy fikrlash, ma’lumotlarni solishtirish va qaror qabul qilish ko‘nikmalaringizni sinovdan o‘tkazadi. To‘g‘ri javob faqat bitta emas, javobingizning asoslanishi muhimdir.

Bundan tashqari talabalarga o‘qib tushunishni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar tuzishni o‘rgatish muhim sanaladi. Chunki bugungi kunda til ta’limining asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarda o‘qish savodxonligin rivojlantirishga qaratilmoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Topshiriq: Matnni tahlil qiling

Ushbu topshiriq o‘quvchilarning tanqidiy o'qish, matnning asosiy g‘oyasini ajratib olish, dalillarni baholash va o‘z fikrini mantiqiy asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, matnni diqqat bilan o‘qishga va berilgan savollarga javob berishga qaratilgan.

Ijtimoiy tarmoqlar bugungi kunda hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ular bizga yangiliklarni tezda yetkazish, do‘stlarimiz bilan aloqada bo‘lish va dunyoqarashimizni kengaytirish imkonini beradi. Biroq bu vositalarning salbiy tomonlari ham mavjud. Ko‘plab psixologlarning ta’kidlashicha, ijtimoiy tarmoqlarda o‘tkazilgan haddan tashqari ko‘p vaqt odamlarda yolg‘izlik, hasad va tushkunlik kabi hislarni uyg‘otishi mumkin. Chunki odamlar ko‘pincha o‘zlarining ideal hayotiy sahifalarini namoyish etadilar, bu esa boshqalarda o‘z hayotlaridan norozilik hissini keltirib chiqaradi. Shuningdek, turli xil noto‘g‘ri ma’lumotlar tarqalishi ham jiddiy muammo hisoblanadi. Matbuot erkinligi va axborotning ochiqligi muhim bo‘lsa-da, har bir foydalanuvchi qaysi ma’lumotlarning haqiqiy va qaysilari yolg‘on ekanligini ajrata olishi lozim. Shaxsiy ma’lumotlarning xavfsizligi ham alohida e’tibor talab qiladi. Shunday ekan, ijtimoiy tarmoqlardan oqilona va ehtiyotkorlik bilan foydalanish har birimiz uchun muhim ahamiyatga ega.

Matn asosidagi topshiriqlar:

1. Asosiy g‘oyani aniqlash. Matnning asosiy mavzusi va muallifning yetkazmoqchi bo‘lgan asosiy g‘oyasi nima? O‘z so‘zlaringiz bilan qisqacha yozing.
2. Dalillarni topish. Muallif ijtimoiy tarmoqlarning salbiy tomonlarini isbotlash uchun qanday uchta asosiy dalilni keltirgan? Ularni matndan topib yozing.
3. Tahlil qilish va baholash. Matnda keltirilgan “odamlarda yolg‘izlik, hasad va tushkunlik hislarini uyg‘otishi mumkin” degan fikrga siz qo‘shilasizmi? Nima uchun? O‘z javobingizni asoslash uchun matndan tashqari bitta real misol yoki shaxsiy tajribangizdan foydalaning.
4. Savolni izohlash. Matnda keltirilganidek, har bir foydalanuvchi “qaysi ma’lumotlarning haqiqiy va qaysilari yolg‘on ekanligini ajrata olishi lozim”. Sizningcha, bu qobiliyatni rivojlantirish uchun nima qilish kerak? Ikki amaliy takliflar bering.

Topshiriqni tekshirishda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin: matnning asosiy g‘oyasini to‘g‘ri aniqlash, matndagi dalillarni aniqlay olish, berilgan savolga o‘zining tanqidiy fikrini mantiqiy asoslab berish, topshiriqqa ijodiy yondashish va o‘ziga xos misollar keltirish, yozma savodxonlik (imlo, tinish belgilari va uslub kabilar).

Talabalarga nutq o‘stirishga qaratilgan topshiriq namunasini tayyorlashga o‘rgatish ularning ish faoliyatida vazifalarni turli-tuman shaklda berishni ta’minlaydi. Ma’lumki, birxillik o‘rganuvchini zeriktiradi, motivatsiyani susaytiradi va diqqatni kamaytiradi. Ushbularni hisbga olgan holda munozaralar tashkil etish ahamiyatlidir. Masalan, “Tilning kelajagi” munozarasi. Ushbu topshiriqdan maqsad o‘quvchilarning tilshunoslik bilimlarini amaliyotda qo‘llashi, tanqidiy fikrlashi va o‘z nuqtayi nazarini himoya qila olish qobiliyatini rivojlantirish. Bunda mavzuni tahlil qilish muhimdir. Bu mavzuga doir quyidagi savollar berish orqali munozarani foydali qilish mumkin: internet, ijtimoiy tarmoqlar va xorijiy kontent o‘zbek tiliga qanday ta’sir ko‘rsatyapti? (Ijobiy va salbiy tomonlari); yangi so‘zlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(neologizmlar) va jargonlarning tilimizga kirib kelishi tilni boyitadimi yoki uni buzadimi?; kelajakda ona tilimiz o‘z o‘rnini saqlab qolishi uchun nima qilishimiz kerak?; Tovar-maxsulotlarni, shuningdek, restoran yoki biror joyni o‘zbek tilida nomlamaslik bo‘yicha fikrlaringiz. Ushbu bahsdan so‘ng uyga vazifa sifatida o‘zbekcha nomlanmagan maxsulot yoki hududga misollar topish va uni muqobil nomlash kabilarni berish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, filologiya talabalarida topshiriq tayyorlash, uy vazifasi berish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim jarayonini yanada samaraliroq qiladi. Bu ko‘nikmalar ularga kelajakda malakali mutaxassis bo‘lib yetishishlarida poydevor vazifasini o‘taydi. Vazifa berish qobiliyati orqali o‘quvchilarda fanga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish mumkin. Topshiriq berishda individuallik, qiziqarlilik va zamonaviylik uni bajarayotgan o‘quvchilarga bilimni amaliyotda qo‘llay olish imkoniyatini bera oladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abduqahhorova X. Ona tili mashg‘ulotlari o‘quv topshiriqlarining berilishi va ularning mazmuni // Academic Research in Educational Sciences, B - 237-243.
2. Xoliqova R. Ona tili ta’limida o‘quv topshiriqlarini takomillashtirish // PPSUTLSC-2024, B – 250-254.
3. Axmedova M. Oliy filologik ta’limda o‘quv topshiriqlaridan foydalanishning lingvometodik va didaktik xususiyatlari // Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi. Ilmiy jurnal. - Urganch, 2022. - №2 (86). – B. 470-472. 2016.29.12/4.
4. Saidov M. O‘zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta’limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o‘quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: ped. fan. nomdi diss. avtoref. TDPU. –Toshkent. 2000. – 25 b.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ismadiyorova Nafisaxon Ibroximjon qizi,** pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) [**Исмадиёрова Нафисахон Иброхимжон кизи,** доктор философии по педагогическим наукам (PhD)], [**Ismadiyorova Nafisakhon Ibrakhimjon kizi**, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)]; Manzil: Andijon viloyati, Andijon shahar, G‘ayrat MFY, G‘ayrat ko‘cha 4 A-uy 27-xonadon; [адрес: Андижанская область, город Андижан, махалля Гайрат, улица Гайрат, дом 4 А, квартира 27]; [adres: Andijan Region, Andijan City, Gayrat Neighborhood, 4A Gayrat Street, Apartment 27]; ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9037-1052; nafisaismadiyorova@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIMNING GLOBAL TENDENSIYALARI VA XALQARO TAJRIBASI

© Sh.Sh. Allamova[1]✉

[1]Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola raqamli transformatsiya sharoitida ta'limning global tendensiyalari va xalqaro tajribasini chuqur tahlil qiladi. Raqamli transformatsiya atamasining mohiyati, uning ta'lim tizimidagi roli, strategik va madaniy o'zgarishlari, shuningdek, XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada raqamli transformatsiyaning ta'limdagi integratsion yondashuvlari, global tendensiyalari (masalan, MOOCs, aralash o'qitish modellari, COVID-19 pandemiyasidagi masofaviy ta'lim tajribalari), xorijiy mamlakatlar (Xitoy, Yevropa Ittifoqi, rivojlanayotgan mamlakatlar) tajribalari va kelajak istiqbollari (SI, VR/AR, metaverse) ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim tizimida texnologiya va pedagogikani muvozanatlashtirish zarurligini ko'rsatib, inklyuziv va samarali ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan bo'lib, xulosada raqamli ta'limning sifati, xavfsizligi va rivojlanishiga oid takliflar beriladi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — raqamli transformatsiyaning ta'lim tizimiga ta'sirini tahlil qilish, xalqaro tajribalarni solishtirish hamda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda texnologik yondashuvlarning o'rnini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tahliliy yondashuv — ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilot (UNESCO, OECD, World Bank) hisobotlari; solishtirma metod — rivojlangan davlatlar (Xitoy, AQSh, Yevropa Ittifoqi) va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi; empirik kuzatish — COVID-19 davrida masofaviy ta'lim amaliyoti; kontent-analiz — MOOCs va aralash ta'lim modellarining samaradorligi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: raqamli transformatsiya ta'limning sifatini oshirish bilan birga raqamli tafovut muammosini ham yuzaga keltiradi; MOOCs va aralash ta'lim modeli keng qamrovli va moslashuvchan ta'lim imkoniyatlarini yaratmoqda; pandemiya davrida masofaviy ta'lim zaruriy bo'lib, infratuzilma, pedagog kadrlar va o'quvchilar raqamli savodxonligi yetishmasligi aniqlangan; Xitoy va Yevropa Ittifoqi texnologiya va pedagogika integratsiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirgan, rivojlanayotgan mamlakatlarda esa barqarorlik va infratuzilma muammolari saqlanib qolmoqda; kelajak istiqbollari — SI asosida shaxsiylashtirilgan ta'lim, VR/AR orqali immersiv ta'lim muhitlari, metaverse orqali global hamkorlik.

XULOSA: raqamli transformatsiya ta'lim tizimini tubdan o'zgartirmoqda, kelajakda texnologiya va pedagogikaning muvozanatli uyg'unligi, raqamli xavfsizlik, inklyuzivlik va sifatni ta'minlash asosiy ustuvor yo'nalish bo'lib qoladi, siyosiy qarorlar, o'qituvchilarning kompetensiyasi va o'quvchilarning raqamli savodxonligi jarayon samaradorligini belgilaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, global tendensiyalar, xalqaro tajriba, MOOCs, aralash o'qitish, masofaviy ta'lim, sun'iy intellekt, virtual reallik.

Iqtibos uchun: Allamova Sh.Sh. Raqamli transformatsiya sharoitida ta'limning global tendensiyalari va xalqaro tajribasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.137–151.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

© Ш.Ш. Алламова[1]✉
[1]Ташкентский университет экономики и педагогики, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: данная статья посвящена глубокому анализу глобальных тенденций и международного опыта в области образования в условиях цифровой трансформации. В ней раскрывается сущность понятия цифровой трансформации, ее роль в образовательной системе, стратегические и культурные изменения, а также значение для развития навыков XXI века. Рассматриваются интеграционные подходы цифровой трансформации в образовании, глобальные тенденции (такие как массовые открытые онлайн-курсы (MOOCs), модели смешанного обучения, опыт дистанционного образования во время пандемии COVID-19), международный опыт (Китай, Европейский Союз, развивающиеся страны) и перспективы на будущее (искусственный интеллект, виртуальная и дополненная реальность, метавселенная). Результаты исследования подчеркивают необходимость баланса между технологиями и педагогикой для создания инклюзивной и эффективной образовательной среды. В заключении предлагаются рекомендации по повышению качества, безопасности и дальнейшего развития цифрового образования.

ЦЕЛЬ: цель статьи — проанализировать влияние цифровой трансформации на систему образования, сопоставить международный опыт и определить роль технологических подходов в формировании навыков XXI века.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы аналитический подход (научные статьи, отчёты международных организаций UNESCO, OECD, World Bank), сравнительный метод (опыт развитых стран — Китай, США, Европейский союз — и развивающихся государств), эмпирическое наблюдение (практика дистанционного обучения в период COVID-19), а также контент-анализ (эффективность моделей MOOCs и смешанного обучения).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: цифровая трансформация повышает качество образования, но одновременно обостряет проблему цифрового неравенства. MOOCs и смешанное обучение создают более гибкие и масштабируемые возможности. Пандемия выявила дефицит инфраструктуры, цифровой грамотности учащихся и компетенций педагогов. Китай и ЕС добились значительных успехов в интеграции технологий и педагогики, тогда как в

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

развивающихся странах сохраняются трудности устойчивости и инфраструктурные барьеры. Будущее связано с персонализированным обучением на базе ИИ, иммерсивными средами VR/AR и глобальным сотрудничеством в рамках метавселенной.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: цифровая трансформация коренным образом меняет систему образования. В будущем приоритетными направлениями останутся баланс технологий и педагогики, цифровая безопасность, инклюзивность и качество. Эффективность процесса будет зависеть от политических решений, компетентности педагогов и цифровой грамотности учащихся.

Ключевые слова: цифровая трансформация, система образования, глобальные тенденции, международный опыт, MOOCs, смешанное обучение, дистанционное образование, искусственный интеллект, виртуальная реальность.

Для цитирования: Алламова Ш.Ш. Глобальные тенденции и международный опыт образования в условиях цифровой трансформации. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.137–151.

GLOBAL TRENDS AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

© Shokhista Sh. Allamova[1]✉
[1]Tashkent Institute of economics and pedagogy, [1]Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article provides an in-depth analysis of global trends and international experiences in education within the context of digital transformation. It elucidates the essence of the term "digital transformation," its role in the education system, strategic and cultural changes, and its significance in developing 21st-century skills. The article examines the integrative approaches of digital transformation in education, global trends (such as Massive Open Online Courses (MOOCs), blended learning models, and distance education experiences during the COVID-19 pandemic), international practices (China, the European Union, and developing countries), and future prospects (artificial intelligence, virtual and augmented reality, and the metaverse). The research findings highlight the need to balance technology and pedagogy to create an inclusive and effective educational environment. The conclusion offers recommendations for enhancing the quality, safety, and further development of digital education.

AIM: digital transformation, education system, global trends, international experience, MOOCs, blended learning, distance education, artificial intelligence, virtual reality

MATERIALS AND METHODS: the study employs an analytical approach (scientific articles, reports from UNESCO, OECD, World Bank), a comparative method (developed countries such as China, the USA, the European Union, and developing nations), empirical

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

observation (distance learning practices during COVID-19), and content analysis (effectiveness of MOOCs and blended learning models).

DISCUSSION AND RESULTS: digital transformation improves the quality of education but simultaneously raises the issue of digital inequality. MOOCs and blended learning provide flexible and scalable opportunities. The pandemic revealed shortages in infrastructure, digital literacy among students, and teachers' competencies. China and the EU have achieved notable success in integrating technology and pedagogy, while developing countries still face sustainability and infrastructure challenges. The future points to AI-based personalized learning, immersive VR/AR environments, and global collaboration within the metaverse.

CONCLUSION: digital transformation is fundamentally reshaping education systems. Future priorities include balancing technology and pedagogy, ensuring digital security, inclusivity, and quality. The effectiveness of this process will depend on political decisions, teachers' competencies, and students' digital literacy.

Keywords: digital transformation, education system, global trends, international experience, MOOCs, blended learning, distance education, artificial intelligence, virtual reality

For citation: Shokhista Sh. Allamova. (2025) 'Global trends and international experience of education in the context of digital transformation', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.137–151. (In Uzbek).

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimining barcha bosqichlarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Raqamli transformatsiya endilikda faqat texnik vositalarni joriy etish bilan cheklanmay, balki ta'lim mazmuni, metodikasi, boshqaruv mexanizmlari va talaba-o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ham qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

"Raqamli transformatsiya" atamasi nafaqat mavjud jarayonlarni raqamlashtirishni, balki texnologiyalar yordamida yangi ta'lim imkoniyatlari, pedagogik modellar va o'quv tajribalarini yaratishni anglatadi. Bu jarayon an'anaviy auditoriyalarni virtual muhitga aylantirish, o'qitish metodologiyalarini o'zgartirish va talabalarni XXI asr ko'nikmalari bilan qurollantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'limga kirib kelishi bilan, shaxsiylashtirilgan o'qitish, global bilimlarga kirish, samaradorlikni oshirish va yangi, immersiv o'quv tajribalarini taklif qilish imkoniyatlari paydo bo'ldi.

Raqamli transformatsiya (Digital Transformation – DX) — bu tashkilotlarning strategiyalari, operatsiyalari, madaniyati va biznes modellarini, shuningdek, mijozlar va xodimlar uchun qadriyatlarni yaratish jarayonini, yangi raqamli texnologiyalarni (bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar, sun'iy intellekt, mobil texnologiyalar, Internet of Things (IoT), blokcheyn, virtual va kengaytirilgan reallik) chuqur integratsiyalash orqali tubdan qayta qurish jarayonidir. Bu shunchaki texnologik yangilanish emas, balki tashkilotning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

strategiyasi va madaniyatini qayta ko‘rib chiqishga qaratilgan fundamental o‘zgarishlar jarayoni sifatida qaraladi.

Raqamli transformatsiya — bu faqat teknologiyani joriy etish emas, balki tashkilot yoki tizimning madaniyati, ish uslubi, pedagogik yondashuvi va strategiyasini tubdan o‘zgartirish jarayonidir. Masalan, Gregory Vial [1] bu jarayonni “axborot, hisoblash va kommunikatsiya texnologiyalarining kombinatsiyasi orqali tizimni ijobiy o‘zgarishlarga undaydigan va uning xususiyatlarini tubdan takomillashtiradigan strategik jarayon” deb tariflaydi. G.Vial raqamli transformatsiyani tashkilotlar faoliyatiga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ularning biznes modelini, madaniyatini va mijozlar tajribasini tubdan o‘zgartiruvchi jarayon sifatida tavsiflaydi. U raqamli transformatsiyani texnologik yangiliklardan ko‘ra ko‘proq strategik va madaniy o‘zgarishlar bilan bog‘liq deb hisoblaydi. Shu bois bu transformatsiya bir vaqtning o‘zida odamlar, jarayonlar va texnologiyalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni talab qiladi [1] .

EduCause tashkilotining ta’lim kontekstiga oid talqini ham bu fikrni takomillashtiradi: raqamli transformatsiya - madaniyat, ishchi kuchi va texnologiya sohalarida chuqur va muvofiqlashtirilgan o‘zgarishlar bo‘lib, bu ta’lim muassasasining strategiyasi, operatsional model va qiymat yaratishini tubdan qayta shakllantiradi deb hisoblaydi [2].

Shu munosabat bilan, raqamli texnologiyalarni joriy qilish faqat raqamlashtirish (digitization) yoki raqamlik jarayonlarga o‘tish (digitalization) bilan chegaralanmaydi; balki strukturaviy o‘zgarishlar, yangi pedagogik modellar va ta’lim mazmunining shaxsiylashtirilgan shakllarini paydo qiladi. Bu esa universitetning o‘z operatsion faoliyatini, o‘qituvchilar va o‘quvchilarning rollarini yangicha aniqlashni talab etadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya faqat texnik yechimlar orqali amalga oshirilmaydi. Tashkilot xodimlarining — jumladan o‘qituvchilarning — raqamli kompetensiyalari va moslashuvchanligi muhim ahamiyatga ega. G.Vial shunday ta’kidlaydi: raqamli transformatsiya jarayoni tashkilotning tez moslashuvi va barqarorligini oshiradi, ammo buning uchun xodimlarning malaka va yondashuvlarini ham yangilash kerak [1].

Carmen Păunescu va hammualliflar raqamli transformatsiyani tashkilotlar tomonidan raqamli texnologiyalar yordamida o‘z qiymat yaratish tizimini qayta ko‘rib chiqish va yangilash jarayoni deb ta’riflaydi. Ularning nuqtai nazaricha, bu transformatsiya faqat texnologiyani joriy etish emas, balki strategik darajadagi o‘zgarishlar — mijozlar bilan munosabatlar, resurslardan foydalanish, qiymat taklifini qayta shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir [3] .

Paul va boshqalar esa raqamli transformatsiyani ko‘p fanli (multidisiplinar) konsepsiya sifatida ko‘rib, u faqat texnologik innovatsiyalar emas, balki foydalanuvchi xatti-harakatlari, ma’lumotga asoslangan boshqaruv va ijtimoiy muhit o‘zgarishlarini ham o‘z ichiga olishini ta’kidlaydi. Ularning yondashuviga ko‘ra raqamli transformatsiya — bu “tashkilotlar va foydalanuvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni zamonaviy raqamli texnologiyalar orqali yangi darajaga ko‘taruvchi tizimli jarayon” sifatida qaraladi [4] .

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Gkrimpizi va boshqalar esa raqamli transformatsiyani ta’lim tizimi kontekstida talqin qiladi. Ularning fikriga ko‘ra, raqamli transformatsiya — bu nafaqat texnologiyalarni joriy etish, balki o‘quv jarayonlarini, o‘qitish metodologiyalarini va tashkilotlarning boshqaruv tizimini butunlay yangilashdir. Oliy ta’limda raqamli transformatsiya o‘zgarishlarga ochiqlik, tashabbuskorlik, moslashuvchanlik va zamonaviy raqamli madaniyatni talab qiladi. Bu yangi texnologiyalarni qabul qilish, innovatsiyalarni faol joriy etish, tezkor moslashish va raqamli vositalarga asoslangan ta’lim muhitini shakllantirish orqali muassasa strategiyasi va faoliyatini tubdan o‘zgartiradi [5].

Bu yondashuvlar asosida xulosa qilish mumkinki, raqamli transformatsiya — bu oddiy raqamli texnologiyalarni kiritish emas, balki tashkilot va ta’lim jarayonlarini strategik, madaniy va metodologik jihatdan tubdan yangilashdir. Ayniqsa, ta’lim sohasida transformatsiya talaba va o‘qituvchining rollarini, bilimni o‘zlashtirish shakllarini va o‘quv muhitining o‘zini qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. Shu bois, har qanday raqamli transformatsiya metodologik asoslanishi, nazariy jihatdan puxta o‘ylangan bo‘lishi va pedagogik ehtiyojlar bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi lozim.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya ta’limda integratsion shakllarni kuchaytiradi va o‘quv jarayoniga yangi chuqurlik va samaradorlik olib kiradi. Jumladan, universal kompetensiyalar (masalan, DigCompEdu) o‘qituvchilarning raqamli yondashuvlarini baholaydi va rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya ta’limda izchil pedagogik, metodik va strategik o‘zgarishlarni talab etadi. Bu jarayonni faqat texnologiya qo‘llash bilan cheklab qo‘yish mumkin emas; u o‘quv nazariyasi, tashkiliy model va ta’lim kontenti darajasida innovatsiyalarni ham o‘z ichiga oladi.

Dunyo miqyosida o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar, masalan, Nature jurnalida chop etilgan bibliometrik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar talabalarning o‘zlashtirish darajasini va ta’limning samaradorligini oshirishda, ayniqsa COVID-19 pandemiyasi davrida ta’limning barqarorligini ta’minlashda (2024-yil, Humanities and Social Sciences Communications) muhim rol o‘ynaydi. OECDning “Digital Education Outlook 2023” hisoboti esa mamlakatlarning raqamli ta’lim ekotizimini shakllantirishda talaba axborot tizimlari, o‘quv boshqaruv tizimlari va sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlaridan foydalanish tendensiyasini ko‘rsatadi, bu esa ta’limni ishonchli, adolatli va samarali qilishga yordam beradi.

Raqamli transformatsiya ta’limni faqatgina an’anaviy darsliklar va ma’ruzalardan iborat bo‘lgan statik jarayondan, doimiy ravishda rivojlanib boruvchi, interaktiv va shaxsga yo‘naltirilgan tajribaga aylantirmoqda. Internet, bulutli texnologiyalar, sun’iy intellekt (SI), katta ma’lumotlar (Big Data) va virtual/kengaytirilgan reallik (VR/AR) kabi texnologiyalar ta’lim muhitini to‘liq o‘zgartirib, talabalarga o‘z sur’atlari va qiziqishlariga ko‘ra bilim olish imkoniyatini yaratmoqda. Bu o‘zgarishlar faqatgina texnik yangilanish bilan cheklanmay, balki pedagogika, didaktika, o‘quv dasturlari va baholash tizimlarining ham qayta ko‘rib chiqilishini talab qiladi. Misol uchun, SI algoritmik tahlillar asosida talaba qiyinchiliklarini aniqlab, ularga moslashgan materiallar tavsiya etsa, VR/AR simulyatsiyalari murakkab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

fanlarni real hayotiy sharoitlarga yaqinlashtirib, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi [2G].

Raqamli texnologiyalarning ta’limga integratsiyasi samaradorlikni oshirish, o‘qitish sifatini yaxshilash va bilimlarga kengroq kirishni ta’minlash uchun katta salohiyatga ega.

Raqamli transformatsiya jarayonida ta'limning global tendensiyalari quyidagicha shakllanmoqda:

Ta’limning raqamli transformatsiyasining markaziy tendensiyalaridan biri – bu shaxsiylashtirilgan ta’limga (personalized learning) o‘tishdir. An’anaviy sinfxonalarda o‘qituvchi barcha talabalarga bir xil materialni bir xil tempda taqdim etadi, bu esa individual ehtiyojlar va o‘qish sur’atlari farqlanadigan talabalar uchun samarasiz bo‘lishi mumkin. Raqamli texnologiyalar, xususan adaptiv tizimlar, ushbu cheklovni bartaraf etishga va har bir talabaga moslashtirilgan o‘quv yo‘nalishini yaratishga imkon beradi.

Shaxsiylashtirilgan ta’lim – bu har bir talabaning o‘ziga xos ehtiyojlari, qiziqishlari, kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, o‘qish sur’atini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini moslashtirishni nazarda tutuvchi pedagogik yondashuvdir [6]. Bu yondashuv talabaning faol ishtirokini rag‘batlantiradi va ularga o‘z bilimlarini chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Tarixan shaxsiylashtirilgan ta'lim g‘oyalari XX asr boshlarida Montessori va Dyui kabi pedagoglarning ishlarida paydo bo‘lgan bo‘lsa-da, texnologik imkoniyatlarning yo‘qligi ularni keng miqyosda amalga oshirishga to‘sqinlik qildi. Raqamli asrda esa, ma'lumotlarni qayta ishlash va sun'iy intellektning rivojlanishi bilan bu g‘oyalarni to‘liq amalga oshirish mumkin[7].

Shaxsiylashtirilgan ta’lim quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

Diagnostika**:** Har bir talabaning dastlabki bilim darajasini, o‘rganish uslubini va qiziqishlarini aniqlash.

Moslashtirish**:** O‘quv materiallari, topshiriqlar va baholash usullarini talabaning ehtiyojlariga moslashtirish.

Nazorat**:** O‘quv jarayonidagi taraqqiyotni doimiy ravishda kuzatish va unga qarab o‘quv yo‘nalishini o‘zgartirish.

Avtonomiya**:** Talabalarga o‘z o‘rganish jarayonini ma’lum darajada boshqarish erkinligini berish [8].

Adaptiv o‘qitish tizimlari **(**Adaptive Learning Systems - ALS) shaxsiylashtirilgan ta’lim g‘oyalarini texnologik jihatdan amalga oshiruvchi platformalardir. Ular sun’iy intellekt (SI) va ma’lumotlarni tahlil qilish (learning analytics) usullari yordamida talabaning o‘zaro aloqasidan kelib chiqadigan ma’lumotlarni real vaqt rejimida yig‘adi va tahlil qiladi. Ushbu tahlil natijalariga ko‘ra, tizim talabaga mos keladigan kontentni, topshiriqlarni, izohlarni va o‘qish yo‘nalishini avtomatik ravishda moslashtiradi [9].

ALS ning asosiy komponentlari:

Talaba modeli (Learner Model): Har bir talaba haqidagi ma’lumotlarni (bilim darajasi, xatolar, o‘qish uslubi, motivatsiya) saqlaydi va yangilab boradi.

Domen modeli (Domain Model): O‘quv fanining tuzilishi, kontseptual bog‘liqliklar va o‘quv materiallarining iyerarxiyasini o‘z ichiga oladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Pedagogik model (Pedagogical Model): Qanday qilib va qachon ma'lumotlarni taqdim etish, maslahat berish, topshiriqlarni belgilash va talabalarni baholash bo'yicha strategiyalarni aniqlaydi.

Axborot taqdimot modeli (Presentation Model): Kontentni talabaga qanday ko'rsatishni, masalan, video, matn, interaktiv simulyatsiyalar orqali amalga oshiradi [10].

Ushbu komponentlarning o'zaro ishlashi natijasida tizim talabaning holatiga mos ravishda doimiy ravishda o'qitish strategiyasini o'zgartirib boradi, bu esa ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Sun'iy intellekt adaptiv o'qitish tizimlarining yuragi hisoblanadi. SI algoritmlari adaptiv tizimlarga talabaning faoliyatini tahlil qilish, ularning bo'shliqlarini aniqlash va moslashtirilgan aralashuvlarni ta'minlash imkonini beradi. SI ning shaxsiylashtirilgan ta'limdagi asosiy rollari quyidagilardir:

Diagnostika va baholash**:** SI asosidagi tizimlar talabaning bilim darajasini, tushunish qobiliyatini va xato turlarini tez va aniq baholay oladi. Ular an'anaviy testlardan tashqari, talabaning interaktiv faoliyatini (masalan, interaktiv mashqlarni bajarish tezligi, noto'g'ri javoblar ketma-ketligi) ham tahlil qiladi.

Kontentni moslashtirish**:** SI algoritmlari talabaning o'qish sur'ati va uslubiga qarab o'quv materiallarini (matn, video, simulyatsiyalar, misollar) tanlab, ularni mos ketma-ketlikda taqdim etadi. Agar talaba biror mavzuni qiyin o'zlashtirsa, tizim qo'shimcha materiallar yoki boshqa formatdagi tushuntirishlar taklif qilishi mumkin.

Virtual repetitorlar va chat-botlar**:** SI asosidagi virtual repetitorlar talabalarga 24/7 rejimida yordam bera oladi. Ular savollarga javob beradi, masalalarni yechishda yo'nalish beradi va hatto talabaning his-tuyg'u holatini aniqlab, ularga motivatsion yordam ko'rsatadi [11].

O'qituvchilarga yordam**:** SI tizimlari o'qituvchilarga har bir talabaning taraqqiyoti haqida batafsil ma'lumot beradi, bu esa ularga vaqtni tejash va aralashuvga muhtoj bo'lgan talabalarga e'tiborni qaratish imkonini beradi.

Multimodal pedagogika**.** An'anaviy ta'lim jarayonida asosiy e'tibor matn formatida axborot taqdim etishga qaratilgan. Biroq multimodal pedagogika turli xil kommunikatsiya usullaridan, masalan, so'zlar, tasvirlar, tovushlar, imo-ishoralar va qo'shimcha materiallardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu usul ta'lim jarayonini qiziqarliroq, osonroq va inklyuzivroq qilishga yordam beradi. Talabalarga bilimlarni turli formatlarda o'zlashtirish imkoniyatini berish orqali abstrakt tushunchalarni yanada oson va tushunarli shakllarga o'girish mumkin.

Misol sifatida Education Kids platformasini keltirishimiz mumkin. U kimyo o'yinlari uchun 3D texnologiyalardir. Bu tajriba o'tkazish jarayonida kimyoviy jarayonlarning AR (kengaytirilgan reallik) modellari yaratishga imkon beradi.

O'quv muhitining o'zaro uyg'unlashuvi. Texnologiyalar va ta'lim jarayonining elementlarini o'zaro uyg'unlashtirish nafaqat innovatorlar, balki talabalar tomonidan ham e'tirof etiladi. Koronavirus pandemiyasi an'anaviy o'quv jarayonini tubdan o'zgartirdi. Onlayn format uning ajralmas qismiga aylandi. 2023-yilda neyrotarmoqlar rivojining yuqori

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

cho‘qqisiga erishgani, shuningdek, AR/VR texnologiyalari o‘qituvchilarga klassik pedagogik usullarni boyitish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Jahon tendensiyasi sifatida ko‘rilayotgan “O‘quv muhitining o‘zaro uyg‘unlashuvi” buning yorqin misolidir.

Challeng orqali ta’lim. Mutaxassislar yangi mavzularni o‘zlashtirishda loyiha-tadqiqot ishlarining ahamiyatini ta’kidlashadi. Ushbu mexanizm nafaqat bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi, balki soft-skills (masalan, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va jamoada ishlash qobiliyati) rivojlanishiga ham xizmat qiladi. “Challeng orqali ta’lim” global tendensiyalardan biri bo‘lib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta’lim formatidir. Muammoli ta’lim uslubidan farqli ravishda, bunda o‘quvchiga tayyor muammo berilmaydi, balki o‘zi o‘rganayotgan sohada qiziq muammoni topib, uni hal qilishga urinadi.

Misol uchun Changellenge Case League tizimi talabalarni amaliyotga yo‘naltirish va ularni ish bozoriga tayyorlashga yordam beradi.

Munosabatlar pedagogikasi**.** Mutaxassislarning fikricha, bunday paradigmaning markazida o‘quvchi bilan ishonchli munosabatlarni shakllantiradigan va unga yutuqlarga erishishda yordam beradigan murabbiy va mentorning roli juda muhimdir. Munosabatlar pedagogikasi ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari deb o‘qituvchi va o‘quvchilarni hisoblaydi. Ammo bu doira ancha kengroq bo‘lib, ota-onalar, ma’muriyat vakillari, psixologlar va turli mutaxassislarni ham o‘z ichiga oladi.

Tadbirkorlik ta’limi**.** Kelgusi yillarda insondan talab qilinadigan asosiy ko‘nikmalar – mustaqillik va ijodkorlikdir. Ya’ni, turli hayotiy vaziyatlarda samarali harakat qilish va ijodiy yechimlar topa olish qobiliyati kerak. Tadbirorlik ta’limi XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, masalan, qiziquvchanlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, moslashuvchanlik, tavakkal qilishga tayyorlik va mehnat etikasini shakllantirish. Bu ko‘nikmalar “tadbirkorlik fikrlashi” tushunchasiga mos keladi. Bugungi kunda ish beruvchilar bunday fikrlashni faqat kelajakdagi tadbirkorlardan emas, balki oddiy ishchilardan ham kutishadi. Misol uchun Kids MBA — bolalar va o‘smirlar uchun tadbirkorlik maktabidir.

Raqamli texnologiyalar bilan vositachilik qilingan muhitda g‘amxo‘rlik pedagogikasi**.** Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, o‘quvchi ruhiy salomatligiga qaratilgan e’tibor ularning o‘quv jarayoniga qiziqishi va natijada ma’lumotni samarali o‘zlashtirishiga bevosita ta’sir qiladi. Ayniqsa, bu amaliyot onlayn ta’limda dolzarb hisoblanadi. Chunki jonli muloqotsiz ma’lumot oladigan talabalar qiyinchiliklarga duch kelganda motivatsiyasini yo‘qotishi mumkin. Bunday vaziyatda pedagogning vazifasi o‘quvchi bilan ishonchli aloqani o‘rnatish va ta’lim jamoasida o‘zaro muloqotni rag‘batlantirishdir.

Pedagoglar o‘quvchilarni yaxshi bilishga harakat qilib, ularga hamdardlik bildiradi, ularning sa’y-harakatlarini rag‘batlantiradi va progressni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu esa talabalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini, farovonligini va ta’lim jarayoniga qiziqishini oshiradi.

Generativ sun’iy intellekt bilan pedagogika. 2023-yilda generativ sun’iy intellekt (SI) rivojlanishining katta bosqichi kuzatildi. Yirik ta’lim texnologiyalari (EdTech) kompaniyalari SIni faol ravishda o‘quv jarayoniga tatbiq etmoqda. Mutaxassislar ta’kidlaganidek, SI ta’lim

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sohasida notekis tarqalgan bo‘lsa ham, kelajakda bu texnologiya keng miqyosda joriy etilishi kutilmoqda.

Generativ SI - bu internetdan katta hajmdagi ma’lumotlar asosida yangi kontent yaratishga qodir sun’iy intellekt turi bo‘lib, natijalarini insoniy ko‘rinishga keltiradi. Bu vositalar shaxsiy repetitorlar, trenerlar, o‘qish bo‘yicha sheriklar va tadqiqot markazlari sifatida xizmat qila oladi, o‘quvchilarga individual qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlaydi.

Podkastlar pedagogik texnologiya sifatida. Mutaxassislarning ushbu tendensiyaga bo‘lgan fikrlari turlicha: ayrimlar audioformatning ta’limdagi imkoniyatlarini tan olsa, boshqalar videopodkastlarning ustunligini ta’kidlaydi yoki umuman ushbu formatning samaradorligini inkor etadi.

Podkastlar pedagogik texnologiya sifatida audio va video materiallar orqali ta’lim berishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiya o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga jalb qilinishiga yordam beradi, chunki, bir tomondan, ularning ijodiy salohiyatini ochib beradi, ikkinchi tomondan, o‘quv materiallaridan istalgan vaqtda va cheksiz marotaba foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu esa ta'lim natijalarining yaxshilanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ta’lim uchun Metavers. Virtual olamlar nafaqat ta’lim sohasida, balki yuqori texnologik innovatsiyalar sohasida ham yangi tendensiya hisoblanadi, shuning uchun innovatorlar va talabalar so'rovlarining natijalari unchalik yuqori emas.

Hozirgacha metaverslarning ta’limda foydalanilishi STEM kabi aniq sohalar bilan cheklangan bo‘lib, ular tizimlarni modellashtirish va tajribalarni o‘tkazish uchun ishlatilgan. Ammo pandemiya turli mavzu sohalarida onlayn ta’lim uchun virtual olamlarga bo‘lgan qiziqishni aniqladi. Metaverslar virtual 3D olamlardan iboratdir [12].

Nano-ta’lim (Mikro-ta’lim). Zamonaviy ta’limni rivojlantirishning bu yo‘nalishi “microlearning” (“mikrota’lim”) deb ham ataladi. Bu usul aniq ko‘nikmalarni qisqa formatda o‘rgatishga asoslangan.

Mikro-ta’limning o‘ziga xosligi shundaki, ko‘nikmani qisqa vaqt ichida o‘rganib, darhol amaliyotda qo‘llash mumkin. Ushbu ta’lim formati nazariyaning kichik hajmi va o‘z vaqtida qo‘llanilishi tufayli ko‘nikmani mustahkamlash imkonini beradi. Ammo u barcha ko‘nikmalar uchun mos kelmaydi. Masalan, Java dasturlash tilini noldan boshlash va to‘liq o‘zlashtirish mikro-ta’lim yordamida imkonsizdir. Aksincha, bu format allaqachon ishlab chiqish bilan tanish bo‘lgan mutaxassislarga qo‘shimcha ko‘nikmalarni olishga yordam beradi. Bundan tashqari, nano-ta’lim muvaffaqiyati uchun muntazamlik muhim bo‘lib, yangi bilimlarni o‘zlashtirish va ularni doimiy ravishda qo‘llab borish talab qilinadi.

O‘yinlashtirish (Gamifikatsiya). Ta’limda o‘yin jarayonlaridan foydalanish tendensiyasi 2000-yillarning boshlarida paydo bo‘lgan va asta-sekin rivojlanib bormoqda. Uchi.ru portali so‘roviga ko‘ra, o‘qituvchilarning 88,6 foizi o‘yinlashtirishni ta’limda qo‘llaydi. Shu bilan birga, so‘rovda qatnashganlarning 97,4 foizi o‘yin texnologiyalari sinfda va onlayn ta’limda bilim olishga yordam berishini tasdiqlagan. Bu talabalarni bilimlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘zlashtirish jarayoniga jalb qiladi va ularning ma'lumotni yaxshiroq eslab qolishlariga yordam beradi.

Shuningdek, ta’limdagi o‘yinlashtirish tendensiyasini o‘quv valyutasi shaklida amalga oshirish mumkin. Masalan, har bir bajarilgan trening uchun talabaga ballar beriladi, bu ballarni korporativ sovg‘alar yoki boshqa mukofotlarga almashtirish mumkin[13].

Raqamli transformatsiya sharoitida ko‘plab mamlakatlar shaxsiylashtirilgan ta’limni joriy etishda turli yondashuvlarni sinovdan o‘tkazmoqda.

AQSh shaxsiylashtirilgan ta’lim va adaptiv texnologiyalar rivojlanishida yetakchi davlatlardan biridir. Khan Academy bu sohadagi eng mashhur misollardan biri bo‘lib, u millionlab o‘quvchilarga matematikadan tortib gumanitar fanlarga qadar turli mavzularda bepul, shaxsiylashtirilgan o‘qitish imkoniyatini taqdim etadi. Platforma videodarslar, interaktiv mashqlar va taraqqiyotni kuzatish vositalarini birlashtirgan. Har bir o‘quvchi o‘z sur’atida harakatlanishi va qiyinchiliklarga duch kelgan mavzularga qaytishi mumkin [14]. Khan Academy modelining asosiy afzalligi – bu ustozning roli o‘zgarishidir: endi u faqat ma’ruzachi emas, balki har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini tushunadigan va ularga moslashtirilgan yordam beradigan mentorga aylanadi.

Bundan tashqari, AQShda DreamBox Learning (matematika uchun adaptiv tizim), Knewton (turli kurslar uchun kontentni moslashtiruvchi platforma) kabi tijorat adaptiv o‘qitish platformalari ham faol rivojlanmoqda. Bu platformalar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilib, talabaning bilim darajasi va o‘qish uslubiga qarab kontentni, topshiriqlarni va pedagogik yondashuvlarni moslashtiradi [15].

Finlandiya, dunyodagi eng ilg‘or ta’lim tizimlaridan biri sifatida, shaxsiylashtirilgan ta’limni o‘zining milliy o‘quv dasturlariga chuqur integratsiya qilgan. Finlandiya ta’lim tizimida SI asosidagi yechimlardan foydalanish, asosan, o‘qituvchilarga talabalarning individual taraqqiyotini kuzatish va ularga moslashtirilgan qo‘llab-quvvatlashni ta’minlashda yordam beradi. Ular har bir talabaning ehtiyojlariga mos keladigan o‘qitish strategiyalarini tanlashda SI tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlardan foydalanadi. Finlandiya modelida texnologiya o‘qituvchining o‘rnini bosmaydi, balki uning rolini kuchaytiradi va uni individual e’tiborga ko‘proq vaqt ajratishga undaydi [16]. Ta’limda eng so‘nggi texnologiyalardan foydalanish bilan birga, Finlandiya ta'limining asosiy ustunligi bu o‘qituvchilarning yuqori malakasi va ularga berilgan katta avtonomiyadir.

Osiyo mamlakatlari, xususan Janubiy Koreya, Singapur va Xitoy, raqamli transformatsiya va shaxsiylashtirilgan ta’limni joriy etishda katta investitsiyalar kiritmoqda. Janubiy Koreyada SI asosidagi ta’lim robotlari va virtual repetitorlar maktablarda keng qo‘llanilmoqda. Bu robotlar talabalarga ingliz tili, matematika kabi fanlarda individual yordam beradi, ularning savollariga javob beradi va hatto his-tuyg‘u holatini tahlil qilib, o‘rganish jarayonini optimallashtiradi [17]. Hukumatning "Smart Education" loyihasi doirasida raqamli darsliklar va moslashtirilgan o‘qitish tizimlari keng joriy etilmoqda.

Singapur esa "FutureSchools" tashabbusi orqali ta'limda innovatsiyalarni ilgari surmoqda. Ular ma'lumotlar tahlili va SI asosidagi platformalardan foydalanib, talabalarning o‘quv faoliyatini chuqur tahlil qiladilar va ularga moslashtirilgan o‘quv

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yo‘nalishlarini taklif etadilar. Singapurda shaxsiylashtirilgan ta'lim nafaqat akademik yutuqlarga, balki talabalarning 21-asr ko‘nikmalarini (tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish) rivojlantirishga ham qaratilgan [18]. Xitoyda, ayniqsa yirik shaharlarda, shaxsiylashtirilgan ta'lim platformalari va onlayn repetitorlik xizmatlari juda mashhur. Tencent, Alibaba kabi texnologiya gigantlari ta’lim sohasiga katta sarmoya kiritib, SI asosidagi aqlli ta’lim tizimlarini rivojlantirmoqda.

Shaxsiylashtirilgan ta’lim bir qator muhim afzalliklarga ega:

Samaradorlikning oshishi**:** Har bir talabaning individual ehtiyojlariga moslashish orqali o‘zlashtirish va bilim darajasini oshiradi.

Motivatsiyani kuchaytirish: Talabalar o‘z o‘rganish jarayonini nazorat qila olganlarida va muvaffaqiyatga erishganlarida motivatsiya darajasi oshadi.

Inklusivlik**:** Turli o‘quv qobiliyatiga ega bo‘lgan (masalan, o‘qishdagi qiyinchiliklar, giperaktivlik) talabalarga ham moslashgan yordam beradi.

O‘qituvchilarning yukini kamaytirish**:** SI vositalari o‘qituvchilarga baholash, diagnostika va ma’muriy vazifalarni avtomatlashtirishda yordam beradi, bu esa ularga individual talabalarga ko‘proq e’tibor qaratish imkonini beradi.

Biroq, shaxsiylashtirilgan ta’limni joriy etishda qiyinchiliklar ham mavjud:

Raqamli bo‘linish**:** Texnologiyalarga ega bo‘lmagan yoki ulardan foydalana olmaydigan talabalar uchun tengsizlikni kuchaytirishi mumkin [19].

Ma’lumotlar maxfiyligi: Talabalar haqidagi katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlarni to‘plash va saqlash ularning maxfiyligini himoya qilish bo‘yicha jiddiy axloqiy va huquqiy masalalarni keltirib chiqaradi.

SI ning cheklovlari**:** SI hali ham insoniy sezgi, ijodkorlik va ijtimoiy-hissiy o‘rganishni to‘liq ta’minlay olmaydi.

Infrastruktura va resurslar**:** Adaptiv tizimlarni joriy etish uchun katta moliyaviy investitsiyalar, texnologik infratuzilma va o‘qituvchilarni tayyorlash zarur.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri ishlab chiqilgan aralash o‘qitish modellari an’anaviy yoki to‘liq onlayn o‘qitishga nisbatan yuqoriroq o‘zlashtirish natijalariga olib kelishi mumkin [20].

COVID-19 pandemiyasi global miqyosda ta’lim tizimlarini shoshilinch ravishda masofaviy o‘qitishga o‘tishga majbur qildi. Bu o‘tish ba’zi mamlakatlarda silliq kechgan bo‘lsa, ba’zilarida katta qiyinchiliklar bilan birga keldi.

Xitoy pandemiyaga javoban keng ko‘lamli "Classroom in the Cloud" (Bulutdagi sinfxona) loyihasini tezda ishga tushirdi. Bu loyiha milliy miqyosda onlayn o‘qitish platformalarini, jumladan, Bulutli Platforma (Cloud Platform) va Milliy Integratsiyalashgan Ta’lim Bulut Xizmati Platformasi (National Integrated Smart Education Cloud Service Platform) kabi resurslarni o‘z ichiga oldi. Millionlab talabalar va o‘qituvchilar Zoom, DingTalk va WeChat Work kabi ilovalar orqali masofaviy darslarga jalb etildi. Xitoy hukumati o‘qituvchilar va talabalarni onlayn ta’limga tezda moslashishlari uchun katta resurslar ajratdi, shu jumladan, texnik qo‘llab-quvvatlash va o‘qitish materiallari [88]. Bu

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tajriba massiv miqyosda onlayn ta’limni joriy etish imkoniyatini ko‘rsatdi, ammo u texnologik infratuzilma va o‘qituvchilarning tayyorgarligi muhimligini ham ta’kidladi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari pandemiyaga turli darajada tayyor bo‘lsalar-da, aksariyati tezda masofaviy ta’limga o‘tdi. Germaniya, Fransiya, Italiya kabi mamlakatlarda talabalar o‘qitish uchun Microsoft Teams, Google Classroom va mahalliy LMS (Learning Management Systems) platformalaridan foydalanishdi. Yevropa Komissiyasi "Digital Education Action Plan 2021-2027" (Raqamli ta’lim harakat rejasi) ni e’lon qilib, raqamli ta’limni tizimli rivojlantirishga qaratilgan siyosatni kuchaytirdi. Ushbu rejada raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, sifatli onlayn kontent yaratish va raqamli infratuzilmani yaxshilashga alohida e’tibor qaratilgan [21].

Rivojlanayotgan mamlakatlarda masofaviy ta’limga o‘tish ko‘proq qiyinchiliklar bilan kechdi. Internetga kirish imkoniyati, qurilmalarning yetishmasligi va o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi kabi muammolar raqamli bo‘linishni yanada kuchaytirdi. Ba’zi mamlakatlar (masalan, Hindiston, Braziliya) televizor va radio orqali ta’lim berish kabi alternativ yechimlarni qo‘lladi. Afrika qit’asida mobil texnologiyalar asosidagi ta’lim platformalari ba’zi hududlarda masofaviy o‘qitishni ta’minlashda muhim rol o‘ynadi [22]. Ushbu tajriba shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv raqamli ta’limni ta’minlash uchun infratuzilmani rivojlantirish, arzon internetga kirish va o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish juda muhimdir.

Kelajakda onlayn va aralash ta’lim modellarining rivojlanishi SI, VR/AR, 5G kabi texnologiyalar bilan yanada kuchayadi. "Metaverse" (metaolam) ta’limi kabi yangi kontseptsiyalar talabalarga yanada immersiv va realistik tajribalarni taklif qilishni va’da qilmoqda. Shu bilan birga, ta’lim muassasalari va hukumatlar raqamli ta’limning sifatini, inklyuzivligini va xavfsizligini ta’minlashga katta e’tibor qaratishlari lozim. Pedagogik yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqish, o‘qituvchilarni tayyorlash va sifatli raqamli kontent yaratish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Ta’lim sohasidagi raqamli transformatsiya nafaqat texnologik yangiliklar kiritish bilan cheklanmaydi, balki ta'lim paradigmasining tubdan o‘zgarishini anglatadi. Global tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari texnologiya va pedagogika o‘rtasida muvozanatni saqlagan holda, har bir talabaning individual ehtiyojlariga javob beruvchi, inklyuziv va samarali ta'lim muhitini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Gregory Vial. Understanding digital transformation: A review and a research agenda. February 2019. The Journal of Strategic Information Systems 28(2) https://www.educause.edu/ecar/research-publications/driving-digital-transformation-in-higher-education/2020/defining-digital-transformation?utm_source=chatgpt.com
2. Educause. (2020). Defining digital transformation. EDUCAUSE Review. https://www.educause.edu/ecar/research-publications/driving-digital-transformation-in-higher-education/2020/defining-digital-transformation.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Păunescu, Carmen, Nicholas Spencer, and Katri-Liis Lepik, editors. *Social Innovation in Higher Education: Landscape, Practices, and Opportunities*. Springer, 2022, doi:10.1007/978-3-030-84044-0.
4. Paul, J., Ueno, A., Dennis, C., Alamanos, E., Curtis, L., Foroudi, P., Kacprzak, A., Kunz, W. H., Liu, J., Marvi, R., Nair, S. L. S., Ozdemir, O., Pantano, E., Papadopoulos, T., Peatit, O., Tyagi, S., & Wirtz, J. (2022). Digital transformation: A multidisciplinary perspective and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*. Advance online publication
5. Gkrimpizi, Thomais, Vassilios Peristeras, and Ioannis, Magnisalis. 2024. Defining the Meaning and Scope of Digital Transformation in Higher Education Institutions. Administrative Sciences 14: https://doi.org/10.3390/ admsci14030048
6. U.S. Department of Education. (2017). Reimagining the role of technology in education: 2017 National Education Technology Plan update. https://tech.ed.gov/files/2017/01/NETP17.pdf
7. Bray, B., & McClaskey, K. (2013). Make learning personal: The what, who, wow, where, and why. Corwin Press.
8. Johnson, L., Adams Becker, S., Cummins, M., Estrada, V., Freeman, A., & Hall, C. (2016). NMC Horizon Report: 2016 Higher Education Edition. The New Media Consortium.
9. Chen, X., Xie, Y., & Li, R. (2020). Intelligent tutoring systems for personalized learning: A systematic review. Educational Technology Research and Development, 68, 2901-2924.
10. Brusilovsky, P. (2001). Adaptive hypermedia. User Modeling and User-Adapted Interaction, 11(1), 87-110.
11. Roll, I., & Wylie, R. (2016). Goldilocks and the two loggers: A review of the literature on adaptive feedback in computer-based learning environments. Educational Psychologist, 51(2), 173-188.
12. Мировые тренды образования в российском контексте-2024. Электронный ресурс: https://ioe.hse.ru/edu_global_trends/2024/
13. Тренды в образовании: почему учиться сейчас интереснее и проще, чем раньше. Электронный ресурс: https://practicum.yandex.ru/blog/sovremennye-tendensiyay-v-obrazovanii/
14. Khan, S. (2012). The One World Schoolhouse: Education Reimagined. Twelve.
15. Knewton. (n.d.). Official Website. Retrieved from https://www.knewton.com/ (Hozirgi kunda Wiley Efficient Learning tarkibida).
16. Sahlberg, P. (2015). Finnish Lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland?. Teachers College Press.
17. Kim, H., & Kim, J. (2017). A study on the application of artificial intelligence in education. International Journal of Contents, 13(4), 1-8.
18. Ministry of Education Singapore. (n.d.). FutureSchools @ Singapore. Retrieved from https://www.moe.gov.sg/ (Ma'lumotlar ta'lim vazirligi saytidan olinishi kerak).

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

19. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates. Bloomsbury Publishing.
20. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies. US Department of Education.
21. European Commission. (2020). Digital Education Action Plan 2021-2027: Resetting education and training for the digital age. Publications Office of the European Union.
22. UNESCO. (2020). COVID-19 and higher education: From disruption to recovery. UNESCO Publishing. (Rivojlanayotgan mamlakatlardagi tajribalar haqida umumiy ma'lumotlar).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Allamova Shohista Shavkat qizi**, Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Axborot texnologiyalari fakulteti dotsenti, [Алламова Шохиста Шавкатовна, доцент факультета информационных технологий Ташкентского университета экономики и педагогики], [Shohista Allamova, Associate Professor of the Faculty of Information Technologies, Tashkent University of Economics and Pedagogy]; manzil: Toshkent viloyati, Chirchiq shahar, Metallurgchilar ko'chasi 13-uy. [адрес: Ташкентская область, город Чирчик, улица Металлургов, дом 13], [address: Tashkent Region, Chirchiq city, Metallurgchilar street, building 13.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SHER NAVOIY G‘AZALLARIDA SHOH OBRAZI QIYOFASINING BADIIY TALQINI

© T.B. Xolmatov[1]✉

[1]Qashqadaryo viloyati hokimligi, Qashqadaryo, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Alisher Navoiyning “Xazoyin-ul maoniy” devonidagi g‘azallarda shoh obrazi bilan aloqador badiiy talqinlar masalasini o‘rganishda shoh obrazi qiyofasining g‘azaldagi talqini bilan bog‘liq mulohazalar muhim o‘rin tutadi.

MAQSAD: Alisher Navoiy g‘azallaridagi shoh va shohlikka aloqador fikrlarning badiiy talqinlarini ko‘rsatish orqali shoh obrazi haqidagi ilmiy xulosalar va ularning ahamiyatini tayin etish.

MATERIALLAR VA METODLAR: “Xazoyin-ul maoniy” kulliyotining 4 devonidagi g‘azallarda shoh obrazi bilan bog‘liq bo‘lgan badiiy talqinlarning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, ushbu ilmiy tahlillar orqali shoir poetik mahoratini ko‘rsatish, ilmiy-tahliliy, qiyosiy-tarixiy, qiyosiy adabiyotshunoslik uslubiy yo‘nalishlaridan foydalanish.

MUHOKAMA VA NATIJA: umuman, shoh obrazi tutgan o‘rin, uning qiyofasi xususida tadqiqotlarda turlicha fikrlar mavjud. Navoiy g‘azallarida shoh ko‘p tilga olinadi, unga murojaat qilish, ishoralar tez-tez satrlarda uchraydiki, bu bejiz emas edi. Shoirning lirik qahramoni ba’zan oshiq, ba’zan mutafakkir inson sifatida shoh bilan muloqotga kirishadi, unga turli yo‘sinda murojaat qiladi, uni yaxshi xislatlarga undaydi, targ‘ib etadi. Bular jamiyatning boshqa tabaqalariga ham taalluqli bo‘lsa-da, ko‘pincha hukmdor bilan bog‘liq ravishda o‘z ifodasini topadi. G‘azallarda shohning ma’lum darajada aniq-tiniq obrazi yaratilgan, shoh obrazi va u bilan bog‘liq iboralar, so‘z-obrazlarni ijodiy munosabat bilan boyitilishiga erishgan. Lirik qahramon – shoir obrazi bilan shoh obrazi o‘rtasida badiiy asar talabi bilan shartli bog‘lanish mavjud. Ko‘pincha ijtimoiy mazmundagi g‘azallarda shoir o‘z davrining vijdoniga aylanib, shoh obrazi – shohning ijtimoiy qiyofasini ochadi.

XULOSA: shoh obrazini xarakterli obrazlar sirasiga kiritish mumkin. Bu obraz g‘azalda o‘ziga xos badiiy talqinlariga ega. Shoh va shohlikka aloqador maxsus g‘azallar bag‘ishlangan. Shohning xarakter, xislatlari va ijtimoiy, ma’rifiy, ma’naviy, axloqiy qiyofasi yuksak badiiy mahorat bilan ko‘rsatilgan. Shoirning boshqa asarlaridan muayyan darajada farq qilib, g‘azalda shoh obrazi qiyofasi aksar shoir"men"i bilan bog‘liqlikda ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: shoh obrazi, obraz qiyofasi, inson obrazlari, lirik qahramon, zolim shoh, adolatli hukmdor, shohning ijtimoiy qiyofasi, shoir “men”i.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Xolmatov T. B., Alisher Navoiy g‘azallarida shoh obrazi qiyofasining badiiy talqini // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.152–160.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА ШАХА В ГАЗЕЛЯХ АЛИШЕРА НАВОИ

© Т.Б. Холматов[1]✉
[1]Хокимият Кашкадарьинской области, Кашкадарья, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: при изучении вопроса о художественных интерпретациях образа царя в газелях дивана «Хазоин-ул Маони» Алишера Навои важное место занимают соображения, связанные с трактовкой образа царя в газелях.

ЦЕЛЬ: сформулировать научные выводы об образе царя и его значении посредством представления художественных интерпретаций мыслей, связанных с царем и царской властью в газелях Алишера Навои.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проанализировать особенности художественной интерпретации образа царя в газелях 4-го тома сборника «Хазоин-уль-Маони», продемонстрировать поэтическое мастерство поэта посредством научного анализа, используя методологические направления научно-аналитического, сравнительно-исторического и сравнительного литературоведения.

ОБСУЖДЕНИЕ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в целом, в исследованиях существуют различные мнения о месте, занимаемом образом царя, его облике. Царь много упоминается в газелях Навои, упоминания о нём и намёки на него встречаются в строках часто, что не случайно. Лирический герой поэта – это иногда возлюбленный, Иногда, как мыслящий человек, он вступает в диалог с царём, обращается к нему с разными словами, поощряет и развивает в нём добрые качества. Хотя эти качества относятся и к другим слоям общества, они часто находят своё выражение в связи с правителем. В газелях создаётся определённый, ясный образ царя, а образ царя и связанные с ним фразы и словесные образы обогащаются творческим отношением. Между образом лирического героя – поэта и образом царя существует условная связь, как того требует художественное произведение. Нередко в газелях социального содержания поэт становится совестью своего времени и раскрывает образ царя – социальный образ царя.

РЕЗЮМЕ: образ царя можно отнести к числу характерных образов. Этот образ имеет свои художественные интерпретации в газели. Царю и королевству посвящены специальные газели. Характер, черты характера, социальный, образовательный, духовный и нравственный облик царя переданы с высоким художественным мастерством. В отличие от других произведений поэта, образ царя в газели часто представлен в связи с «я» поэта.

Ключевые слова: образ царя, образ образа, человеческие образы, лирический герой, царь-тиран, справедливый правитель, социальный образ царя, «Я» поэта.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Холматов Т. Б., Художественная интерпретация образа шаха в газелях Алишера Навои // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.152–160.

THE ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IMAGE OF THE KING IN ALISHER NAVOI'S GHAZALS

© Tuyg'un B. Xolmatov[1]✉
[1]Kashkadarya Regional Administration, Kashkadarya, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in studying the issue of artistic interpretations related to the image of the king in the ghazals in Alisher Navoi's "Khazoyin-ul Maoni" divan, considerations related to the interpretation of the image of the king in the ghazals play an important role.

AIM: to establish scientific conclusions about the image of the king and their significance by presenting artistic interpretations of thoughts related to the king and kingship in Alisher Navoi's ghazals.

MATERIALS AND METHODS: the purpose of this study was to analyze the specific features of artistic interpretations associated with the image of the king in the ghazals in the 4th volume of the Khazoyin-ul Maoni collection. to show the poet's poetic skills through analysis, to use scientific-analytical, comparative-historical, and comparative literary methods.

DISCUSSION AND CONCLUSION: in general, there are different opinions in the studies about the place occupied by the image of the king and his appearance. The king is mentioned a lot in Navoi's ghazals, references to him and allusions to him are often found in the lines, which was not without reason. The poet's lyrical hero, sometimes as a lover, sometimes as a thinker, enters into dialogue with the king, addresses him in various ways, encourages and promotes good qualities in him. Although these also apply to other classes of society, they often find expression in connection with the ruler. In the ghazals, a somewhat clear image of the king was created, and the image of the king and the phrases and word images associated with him were enriched with creative expression. There is a conditional connection between the image of the lyrical hero - the poet - and the image of the king, as required by the artistic work. Often in ghazals with a social content, the poet becomes the conscience of his time, revealing the image of the king - the social image of the king.

CONCLUSION: the image of the king can be included among the characteristic images. This image has its own artistic interpretations in the ghazal. Special ghazals are dedicated to the king and the kingdom. The character, traits, and social, educational, spiritual, and moral image of the king are depicted with high artistic skill. To some extent different from the poet's other works, the image of the king in the ghazal is often depicted in connection with the poet's "self".

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: the image of the king, the image of the image, human images, the lyrical hero, the tyrant king, the just ruler, the social image of the king, the "I" of the poet.

For citation: Tuyg‘un B. Xolmatov (2025) ‘The artistic interpretation of the image of the king in alisher navoi’s ghazals’, Inter education & global study, vol.3 (9), pp. 152–160. (In Uzbek).

G‘azal Alisher Navoiy lirik ijodida ham hajman, ham mazmunan salmoqdor o‘rin tutadi. Shoir lirik ijodning bu janrini hayotining hamma davrlarida o‘zining eng yaqin hamrohi deb bilgan. Uning barcha insoniy tashvishlari, quvonchu qayg‘ulari, maqsadu intilishlari – bari-barisi, avvalo, shu g‘azallarda o‘z zuhurini topgan. A.Hayitmetov to‘g‘ri ko‘rsatganidek, uning “g‘azallarida tabiat hodisalaridan tortib jamiyat masalalarigacha, inson go‘zalligidan tortib qushlarning qichqirig‘igacha, hofizning xonishidan tortib faylasufning donishmandligigicha, chumoli harakatidan tortib rindning loqaydligigicha (va hokazo) bo‘lgan behisob predmetlarni, masalalarni, manzaralarni ko‘rishimiz mumkin”(1.B.104)

Donishmand shoirning inson konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘langan shoh va shohlik haqidagi qarashlari g‘azallarida ham bot-bot tilga olingan jamiyat masalalaridan biridir. Navoiyning deyarli barcha janrdagi asarlarida bu mavzuga murojaat qilingan. Ayniqsa, uning ijtimoiy-falsafiy asarlari, epik dostonlarida bu har tomonlama keng qo‘yilgan masalalardandir. Shoir g‘azallarda shoh obraziga ko‘p murojaat qilgan va bu obraz xususiyatlari o‘ziga xoslikka ega. Shohning o‘ziga qaratilgan pandu nasihat, targ‘ib, tashviq ohanglari lirik janrda ham juda ko‘p o‘rinlarda real aksini topgan, ayniqsa, ulug‘ shoirning do‘sti, podshoh Husayn Boyqaro shaxsiga qaratilgan yoki unga ishora qilingan baytlardagi ijtimoiy ohanglar chuqur hayotiy asoslarga egaligi bilan ifodada ajralib turadi. A.Hayitmetov ta’kidlaganidek, haqiqatda “realizm voqelikka, yozuvchini qurshagan ijtimoiy muhitga haqqoniy qarash, undagi kamchiliklarni tanqid qilib, ularga o‘z munosabatini bildirishni ham taqoza etadi. Bu jihatdan Navoiy o‘z salaflariga nisbatan juda oldinga ketdi” (2. B.127).

Navoiy g‘azaliyotida shoh obrazi o‘z qiyofasiga ega. Mumtoz adabiyotimizda g‘azal janri, Navoiy g‘azaliyoti, uning poetikasi, obrazlari dunyosiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda shoh obrazining g‘azaldagi qiyofasi xususidagi fikrlarga ham duch kelamiz. Ularning aksariyatida shohning zolimligi, adolatsizligi kabi salbiy sifatlar obrazning g‘azalda bo‘y ko‘rsatadigan qiyofasi yanglig‘ izohlanishi kuzatiladi. Bu ma’lum darajada, uzoq yillar ongu shuurimizga o‘rnashtirilgan mafkuraviy qarashlarning ta’siri o‘laroq, o‘tmish haqida, uning shohlarini o‘ta ketgan zolim, jaholatparast, sayoz kishilar qabilida tushuntirishga urganib qolganimiz bilan bog‘liqdir. Endilikda boy va go‘zal tariximizni, uning mumtoz merosini yangicha nuqtai nazarlar bilan urganilayotgan davrda shohlarning haqiqiy qiyofalari, tarixda tutgan o‘rnini to‘g‘ri, xolis va odilona baholash davri keldi. Ana shu ma’noda ulug‘ shoir yaratgan badiiy asarlarning eng go‘zal namunalarini jo qilgan “Xazoyinul-maoniy”dagi g‘azallarda shoh obrazi qiyofasi qanday aksini topganligini urganish ana shunday yangilanishlarning bir uzviy bo‘lagi yanglig‘ qaralishi to‘g‘ri bo‘ladi, deb o‘ylaymiz.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Navoiy g‘azaliyotidagi obrazlar majmuasida shoh obrazi tutgan o‘rin to‘g‘risida to‘xtash lozim. Har bir ijodkor obrazlar orqali tafakkur qiladi. Navoiy g‘azallaridagi shoh obrazi ham o‘ziga xos tafakkur mahsuli sifatida o‘z qiyofasini namoyon qiladi va esda qoladi. Navoiy g‘azaliyotidagi shoh ham boshqa inson obrazlari qatori o‘z xarakter-xususiyatlari bilan ifodasini topgan. Chunki “xaraktersiz adabiyotda inson obrazining o‘zi bo‘lmaydi”(3.B.7).

Navoiy g‘azallaridagi shohning xarakter-xislatlari, ijtimoiy-ma’rifiy, ma’naviy-axloqiy qiyofasi badiiylashgan tarzda o‘z tasvirini topgan, hayotiylik saqlangan. Shoh badiiy obrazi kishi obrazlari sifatida badiiy talqin etilgan. Shoir bu obraz orqali o‘zining ideal hukmdor to‘g‘risidagi orzularini ifodalagan. Bu hol badiiy adabiyotning umumiy mezonlariga ham to‘la-to‘kis muvofiq kelardi. Shu o‘rinda barcha davrlar uchun badiiy ijod sirlarini urganishga o‘z xizmatini ko‘rsatib kelayotgan Aristotelning "Poetika" asaridagi quyidagi fikrlarni eslash joyiz: “Tarixchi va shoir shu bilan tafovutlanadiki, ularning biri haqiqatda bo‘lgan, ikkinchisi esa bo‘lishi mumkin bo‘lgan voqea haqida so‘zlaydi. Poeziya tarixga qaraganda falsafiyroq va jiddiyroqdir: poeziya ko‘proq umumiy, tarix esa yakka narsa to‘g‘risida so‘zlaydi”(4. B.22.). Navoiy g‘azallarida yaratilgan shoh obrazida bu har ikki jihat ham qorishiq ifodasini topgan o‘rinlar juda ko‘p. Chunki Navoiy lirikaning bu go‘zal va mo‘jaz janrida ham o‘zining betakror badiiy mahorati va har bir masalada o‘zining donishmandona qarashlarini o‘z “men”i orqali namoyon qilgan.

Navoiy g‘azaliyotida shoh obrazi tutgan o‘rin xususida tadqiqotchilar, jumladan, N.Mallayev g‘azallar ulug‘ shoir va mutafakkirning falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta’limiy qarashlarining badiiy tajassumi, XU asr hayotining shoir lirik kechinmalari orqali ifodasi ekanligini to‘g‘ri ta’kidlagan holda “Navoiy shohlarning(ko‘proq salbiy)... obrazlarini ham yaratadi”, degan xulosani beradi(5. B.11-12) Ulug‘ shoir lirikasining asosiy obrazlari haqida izchil tadqiqotlarni amalga oshirgan navoiyshunos A.Hayitmetov Navoiy g‘azallarida uchraydigan shoh va shohlik bilan bog‘liq jihatlar to‘g‘risida muhim fikrlarni bayon etib, oshiq, shoir, rind, ma’shuqa, shayx, zoxid, faqix, muxtasib, nosih, raqib kabi obrazlarni ahamiyatli obrazlar sifatida urganish lozimligini tilga olsa-da, shoh obrazini bu safda eslamaydi. (6. B.170), o‘zbek adabiyotida g‘azalning o‘rni va ahamiyatini tadqiq qilgan olimlarimizdan Odiljon Nosirov esa, Navoiyning salbiy obraz sifatida shohlar qiyofasini chizganligiga alohida urg‘u beradi va mulohazalarini quyidagicha bayon qiladi: “...zolim shohlar obrazi Navoiyning epik asarlarida keng va atroflicha ishlangan, lekin g‘azaliyotida ham ayrim o‘rinlarda uning shohlarga munosabatini ko‘ramiz:

Ey Navoiy, gar vafosiz chiqdi ul sultoni husn,
Topting eldinkim,tilarsen emdi sultondin vafo.

Navoiy g‘azaliyotidagi ana shunday baytlarni bir yerga to‘plansa, zolim, johil, adolatsiz bir shohning mukammal obrazi paydo bo‘ladi”(7.B.45). Bir qarashda, juda to‘g‘ri fikrlar ifodasi yanglig‘ ko‘zga tashlanadi. Ammo, olim shohlarga munosabatni shoir g‘azaliyotidagi faqat shohning zolimligi, johilligidan, adolatsizligidan iborat mukammal obrazdagina ko‘rish mumkinligini alohida bo‘rttirib ta’kidlaganini sezish qiyin emas.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Navoiyshunos olim Yo.Ishoqov bu masalaga jiddiy yondoshganini ta'kidlash kerak. Olim, "yosh Navoiy tasavvurida shakllanib yetgan haqiqiy hukmron obrazi esa uning she'rlarida ham o'z qiyofasini namoyon qiladi", "Navoiyning inson haqidagi qarashlari nihoyatda keng va ko'p qirrali bo'lib, jamiyatdagi deyarli barcha tabaqalar uchun taalluqli fikr-mulohazalarni qamrab oladi"(8.B.51), degan xulosalari yanada qimmatli. Bu fikrni shoirning shoh obrazi va shohlik talqini bilan bog'liq munosabatlarga ham nisbat berish mumkin. Navoiy lirik ijodi tadqiqotchilaridan H.Jo'rayev esa, shoh obrazini Navoiy lirikasidagi doimiy va eng xarakterli obrazlardan biri, deya izohlaydi(9.B.59).

Ma'lum bo'lyaptiki, g'azalda shoh obrazi tutgan o'rin, uning qiyofasi xususida tadqiqotlarda turlicha fikrlar mavjud. Navoiy g'azallarida shoh ko'p tilga olinadi, unga murojaat qilish, ishoralar tez-tez satrlarda uchraydiki, bu bejiz emas edi. Shoirning lirik qahramoni ba'zan oshiq, ba'zan mutafakkir inson sifatida shoh bilan muloqotga kirishadi, unga turli yo'sinda murojaat qiladi, uni yaxshi xislatlarga undaydi, targ'ib etadi. Bular jamiyatning boshqa tabaqalariga ham taalluqli bo'lsa-da, ko'pincha hukmdor bilan bog'liq ravishda o'z ifodasini topgan. Shoirning adaolatli shoh to'g'risidagi g'oyalari aksar real tarixiy shaxs – temuriy podshoh Husayn Boyqaroni tilga olgan, uni madh etgan yoki unga ishoralar qilingan o'rinlarda axloqiy o'git shaklini olish bilan barobar, shohning shaxsiyati, roli kabi masalalarga bog'lanib ketadi. Aksar, bunday o'rinlarda shoh ijtimoiy qiyofaga ega bo'lib, g'azalda bo'y ko'rsatadi. Ushbu baytlar fikrimiz tasdig'i:

Shohga shohlik musallamdur, agar bo'lg'ay mudom,
Shohlik tarkin qilib, darvesh o'lur niyat anga...

Shohlar darveshiyu darveshlar shohiki, bor
Shohlik surat anga, darveshlik siyrat anga.

Ushbu baytlarda shoh ma'lum bir ijtimoiy qiyofaga ega bo'lib, obraz sifatida shohlik haqidagi Navoiy qarashlarining muhim bir nuqtasini ko'rsatib turibdi.

Ta'kidlash kerakki, shoir adolatli jamiyat haqidagi orzusini tilga olar ekan, bevosita yo bilvosita fikr shohga borib taqalishi tabiiy edi. Shu ma'noda kuzatganimizdek, shoh tilga olingan g'azal satrlarida, asosan, adolatli shohning xarakter va xislatlari qanday bo'lmog'i kerakligi turfa usul va vositalarda mahorat bilan tasvirlangan.

Ulug' shoirning ijodi tasavvuf g'oyalari bilan bog'liq falsafiy-nazariy zamindan kuch olgan, shohlik konsepsiyasi komil inson haqidagi qarashlar bilan uzviylik kasb etgandi. Shoir shohning mavqei yuqori ekanligini ta'kidlar, uning shoh haqidagi qarashlari o'zining ijtimoiy-siyosiy ideali bo'lgan – haqiqiy odil shoh – har tomonlama yetuk, ma'nan yuksak, kamolot bosqichiga ko'tarilayotgan shaxs taqdiriga bog'lanib ketar edi. U davlatni odilona boshqaradigan, xalqqa g'amxo'rlik qiladigan ma'rifatli, ilohsevar shohni orzu qilib yashagani bois maqsadlari amalga oshmasligidan qayg'urgan kezlarda yaratgan mo'jaz lirik lavha, umumlashma, hukmlarida toju taxtni va molu johni achchiq-achchiq ta'nayu nafrat bilan tilga olganini ko'ramiz:

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tut gadolig‘ni, Navoiy, mug‘tanam
Shohlar ollinda bosh indurma ko‘p...

Shoh dargohiga gar bor esa hojib moni’,
Ey gado, mujdaki behojib erur bu dargoh...

Shoir ana shunday achchiq ta’nayu dashnomlar bilan cheklanib qolmadi. U hukmdorlarda ko‘ringan "yilt etgan shu’la"dan umidlari olov olib, ularga madhiyalar ham o‘qir, ularning odilona, xalqona ishlariga rivoj ham tilar edi:

Shoh madhida Navoiy ko‘ngli – gan
ju til – kalid
Yo‘qsa ko‘ngliyu tilida nuktavu guftor emas...

Yor vaslidin uzub erdim meni shaydo umid,
Shoh lutfi qo‘ymadi shaydo ko‘ngilni noumid...

Baytlar mazmunidan anglashilmoqdaki, Navoiy shohning raiyatparvar bo‘lishi, ularga lutfu ehson ko‘rsatishi lozimligi haqida tinimsiz o‘ylagan, shu yo‘lda o‘zining kuchini safarbar etishga intilgan. Navoiy g‘azallarida shohning gadoyu miskinlarga g‘amxo‘rlik qilishi kerakligini uqtirar, gado va darveshlarning himmati naqadar yuksak ekanligini ta’kidlardi. Bu Navoiyning falsafiy-ijtimoiy konsepsiyasiga muvofiq bo‘lib, shohning ijtimoiy muhit bilan munosabati masalasini ro‘yi rost ko‘rsatib turadi. Navoiyning adolatli shoh g‘oyasi uning inson konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘langan. Shu ma’noda shoir o‘zining epik asarlarida bo‘lganidek, g‘azaliyotida ham shohlikka aloqador fikrlari orqali ularning dunyo ishlarini egallab, inson erishgan tarixiy yutuqlarni o‘zlashtirib,aqlu idrok va odillik bilan davlatni boshqarishga undagan edi.

Demak, Navoiyning adolatli shoh g‘oyasi uning inson konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘langan. Shu ma’noda shoir o‘zining epik asarlarida bo‘lganidek, g‘azaliyotida ham shohlikka aloqador fikrlari orqali ularning dunyo ishlarini egallab, inson erishgan tarixiy yutuqlarni o‘zlashtirib, aqlu idrok va odillik bilan davlatni boshqarishga undagan edi. Uning g‘azallarida bevosita shohning o‘ziga qaratilgan pandu nasihat, targ‘ib, tashviq ohanglari real aksini topgan, ayniqsa, do‘sti, podshoh Husayn mirzoga qaratilgan yoki ishora qilingan baytlardagi ohanglar chuqur hayotiy asoslarga egaligi bilan ifodada ajralib turadi.

Navoiy g‘azallaridagi shoh obrazi qiyofasining o‘ziga xos namoyon bo‘lishini yanada kengroq idrok etish ma’nosida, g‘azallarda shoh tilga olingan satrlar tahlili shoh obrazi qiyofasi quyidagicha tarzda namoyon bo‘lishini ko‘rsatishini aytish o‘rinli:

1.Shoh xarakteri chizib berilgan g‘azallar.
2.Shoh xislatlari(ijobiy va salbiy) aks ettirilgan g‘azallar.
3. Shohning ijtimoiy qiyofasi o‘z ifodasini topgan g‘azallar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Shohning ma’rifati haqida fikr yuritilgan g‘azallar.

Shoir g‘azallaridagi shoh va shohlik to‘g‘risidagi fikrlar ko‘proq shoir “men”i orqali ochib berilgan. G‘azallarda shohning ma’lum darajada aniq-tiniq obrazi chizilgan. Shoir shoh obrazi va u bilan bog‘liq iboralar, so‘z-obrazlarni ijodiy munosabat bilan boyitishga erishgan. Aksariyat hollarda g‘azalda lirik qahramon – shoir obrazi bilan shoh obrazi o‘rtasida badiiy asar talabi bilan shartli bog‘lanish mavjudligi ko‘zga tashlanadi. Ijodkor aksar ijtimoiy mazmundagi g‘azallarda o‘z davrining vijdoniga aylanib, shoh obrazi – shohning ijtimoiy qiyofasini ochishga xarakat qilgan, shoh obrazi qiyofasini chizish bilan o‘zining haqiqiy maqsadlarini ifodalagani so‘zlar anglatayotgan tagma’nolar ortidan ko‘rinib turadi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, navoiyshunoslik ilmida shoir g‘azallaridagi shoh obrazi talqinlariga doir ilmiy qarashlar doimiy rivojlanishda va bu tadqiqotlar davom etishi tabiiy hol. Navoiy g‘azaliyotida shoh obrazini eng xarakterli obrazlar sirasiga kiritish mumkin. Bu obraz g‘azalda o‘ziga xos badiiy talqinlariga ega. Bu shoh va shohlikka aloqador maxsus g‘azallar bag‘ishlangani, ularda shohning xarakter, xislatlari va ijtimoiy, ma’rifiy, ma’naviy, axloqiy qiyofasi o‘ziga xos ohoriylikda aks etgani bilan izohlanadi. Shoirning boshqa asarlaridan muayyan darajada farq qilib, g‘azalda shoh obrazi qiyofasi aksar shoir"men"i bilan uzviylikda ko‘rsatilgan. Buni g‘azalda shoh obrazining birmuncha muayyanligi, hayotiyligi hamda real hukmdor obrazi bilan bog‘liq biografik asosning kuchliligi bilan ham izohlash to‘g‘ri bo‘ladi. Umuman, shoh va shohlik bilan bog‘liq so‘z va ifodalar anchagina serqatlam va sermazmun. Ta’kid joyizki, shoh obrazini faqat o‘sha davr shohi deb tushunmaslik kerak. Ana shunda ulug‘ shoir g‘azaliyotidagi shoh va shohlik bilan vobasta tasvirlar barcha zamonlar va har qanday jamiyat uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmasligi ayon bo‘ladi. Navoiyning shoh va shohlik haqidagi qarashlari uning shoirona ichki dunyosi, “meni”, shaxsiyati va boshqa munosabat hamda masalalarni urganishda ahamiyatini hech yo‘qotmaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. T., 1961. 104-bet.
2. Hayitmetov A. Navoiy dahosi. Toshkent, 1970.127-bet.
3. Malikonyan O.L. Chelovek i yego obraz v literature. Avtoref.diss.dokt.fil.nauk. Yerevan, 1967, str.7.
4. Aristotel. Poetika. Toshkent, 1980. 22-bet.
5. Mallayev N. O‘zbek adabiyotida g‘azal va uning rivojida Navoiyning roli. “O‘zbek tili va adabiyoti”, 1961, 3-son, 11-12 betlar.
6. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. Toshkent, 1961, 170-bet.
7. Nosirov O. O‘zbek adabiyotida g‘azal. Toshkent, 1972, 45-bet.
8. Ishoqov Yo. Navoiy poetikasi. Toshkent, 1983, 49-bet, 51-betlar
9. Jo‘rayev H. Alisher Navoiyning keksalik davri lirikasi. Filol.fanl.nomz....diss. Toshkent, 1993, 59-bet.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xolmatov Tuyg'un Bozorovich,** Qashqadaryo viloyati hokimligi huzuridagi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xodimlari malakasini oshirish bo'yicha O'quv kursi o'quv-uslubiy va tashkiliy masalalar bo'limi boshlig'i [**Холматов Туйгун Бозорович**, начальник отдела учебно-методических и организационных вопросов Учебного курса по повышению квалификации работников органов самоуправления граждан при Хокимияте Кашкадарьинской области] [**Kholmatov Tuyghun Bozorovich**, Head of the Department for Educational-Methodical and Organizational Affairs of the Training Course for the Professional Development of Employees of Citizens' Self-Government Bodies under the Kashkadarya Regional Administration]. E-mail: xolmatovtuygun@gmail.com.

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA INDIVIDUAL VA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING NAZARIY ASOSLARI

© D.B. Yuldasheva[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ingliz tili o‘qitishda individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy asoslari yoritiladi. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olib, tilni amaliy vosita sifatida qo‘llashga yo‘naltirilgan. Tadqiqot ularning samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

MAQSAD: Ingliz tili o‘qitish jarayonida individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy asoslarini o‘rganish, ularning afzalliklari va o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda bu yondashuvlarning o‘quvchilarning til o‘rganishdagi samaradorligiga ta’sirini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: ushbu tadqiqotda ingliz tili o‘qitish jarayonida qo‘llanilayotgan individual va pragmatik yondashuvlarga oid ilmiy-adabiyotlar, darsliklar, metodik qo‘llanmalar hamda pedagogik tajriba natijalari tahlil qilindi. Tadqiqotda taqqoslash, tahlil, sintez, kuzatish va pedagogik eksperiment metodlaridan foydalanildi. Amaliy qismda esa o‘quvchilar bilan olib borilgan dars jarayonlari asosida yondashuvlarning samaradorligi baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv o‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, ularning mustaqil fikrlash va til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Pragmatik yondashuv esa tilni real hayotiy vaziyatlarda samarali qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. An’anaviy yondashuvlar bilan solishtirganda, bu ikki metod til o‘rganish jarayonini yanada faol va mazmunli qiladi. Eksperimentlar va amaliy kuzatuvlar asosida bu yondashuvlar ingliz tili o‘qitish samaradorligini oshirishi isbotlandi. Ushbu metodlar o‘qituvchining dars jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan va kommunikativ jihatdan boyitilgan shaklda tashkil etishiga imkon yaratadi.

XULOSA: individual va pragmatik yondashuvlar ingliz tili o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘quvchilarning faolligi, mustaqilligi va real hayotda tilni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu yondashuvlar zamonaviy ta’lim talablariga mos metodlar sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: individual yondashuv, pragmatik yondashuv, ingliz tili o‘qitish, kommunikativ kompetensiya, ta’lim metodikasi, o‘quvchi markazli yondashuv, zamonaviy ta’lim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Yuldasheva D. B. Ingliz tilini o‘qitishda individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy asoslari // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.161–168.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО И ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

© Д. Б. Юлдашева[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье раскрываются теоретические основы индивидуального и прагматического подходов в преподавании английского языка. Эти подходы ориентированы на учет индивидуальных особенностей учащихся и использование языка как практического инструмента. Исследование показывает значимость этих подходов в повышении эффективности обучения.

ЦЕЛЬ: изучить теоретические основы индивидуального и прагматического подходов в процессе преподавания английского языка, определить их преимущества и взаимосвязь, а также научно обосновать их влияние на эффективность изучения языка учащимися.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫВ: в исследовании были проанализированы научные источники, учебники, методические пособия, а также результаты педагогического опыта, связанные с применением индивидуального и прагматического подходов в обучении английскому языку. Использовались методы сравнения, анализа, синтеза, наблюдения и педагогического эксперимента. На практическом этапе оценивалась эффективность подходов на основе проведенных учебных занятий с учащимися.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что индивидуальный подход, учитывая особенности каждого учащегося, способствует развитию самостоятельного мышления и интереса к изучению языка. Прагматический подход направлен на формирование навыков использования языка в реальных жизненных ситуациях. По сравнению с традиционными методами, данные подходы делают процесс обучения более активным и содержательным. Экспериментальные и практические наблюдения доказали, что данные подходы способствуют повышению эффективности преподавания английского языка. Они позволяют организовать учебный процесс с ориентацией на личность учащегося и обогащают его с коммуникативной точки зрения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: индивидуальный и прагматический подходы играют важную роль в повышении эффективности преподавания английского языка. Они способствуют развитию активности, самостоятельности и навыков практического применения языка учащимися. Эти подходы рекомендуются как современные и актуальные методы в системе образования.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ключевые слова: индивидуальный подход, прагматический подход, преподавание английского языка, коммуникативная компетенция, методика обучения, личностно-ориентированный подход, современное образование.

Для цитирования: Юлдашева Д. Б., Теоретические основы индивидуального и прагматического подходов в преподавании английского языка // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.161–168.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INDIVIDUAL AND PRAGMATIC APPROACHES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

© Dilnoza B. Yuldasheva[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute , Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights the theoretical foundations of individual and pragmatic approaches in teaching English. These approaches focus on taking into account learners' personal characteristics and using the language as a practical tool. The study demonstrates their importance in enhancing teaching effectiveness.

AIM: to study the theoretical foundations of individual and pragmatic approaches in the process of teaching English, identify their advantages and interrelations, and scientifically substantiate their impact on learners' language acquisition effectiveness.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature, textbooks, methodological guides, and results of pedagogical practice related to the use of individual and pragmatic approaches in English language teaching. Methods of comparison, analysis, synthesis, observation, and pedagogical experiment were employed. The practical part assessed the effectiveness of the approaches based on lessons conducted with students.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicate that the individual approach, by considering learners' unique characteristics, fosters independent thinking and interest in language learning. The pragmatic approach contributes to developing skills for effective language use in real-life situations. Compared to traditional methods, these two approaches make the learning process more active and meaningful. Experiments and observations confirmed their effectiveness in enhancing English language teaching. These methods enable teachers to organize the teaching process in a learner-centered and communicatively enriched way.

CONCLUSION: individual and pragmatic approaches play a crucial role in improving the effectiveness of English language teaching. They promote learners' activity, independence, and practical language use skills. These approaches are recommended as modern methods that meet contemporary educational requirements.

Keywords: individual approach, pragmatic approach, English language teaching, communicative competence, teaching methodology, learner-centered approach, modern education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

For citation: Dilnoza B. Yuldasheva (2025) 'Theoretical foundations of individual and pragmatic approaches in english language teaching', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.161–168. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi, globallashuv jarayonlari va texnologik taraqqiyot sharoitida xorijiy til, xususan, ingliz tilini o'rganish va o'rgatish masalalari jahon miqyosida dolzarb mavzulardan biri sifatida kun tartibiga chiqmoqda. Ingliz tili bugungi kunda nafaqat xalqaro diplomatik, iqtisodiy va ilmiy muloqotning asosiy vositasi, balki ko'plab kasbiy sohalarda zarur bo'lgan kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Shu munosabat bilan ingliz tilini o'qitish metodikasi, pedagogik yondashuvlari va didaktik tamoyillari har tomonlama takomillashtirib borilmoqda (Brown, 2007; Ellis, 2003).

Xususan, so'nggi yillarda til o'qitish jarayonida o'quvchining individual xususiyatlari va amaliy til ko'nikmalariga asoslangan yondashuvlar keng e'tibor qozonmoqda. An'anaviy o'qitish metodlari, ya'ni grammatikaga asoslangan va o'qituvchi markazli yondashuvlar, o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari va real kommunikativ vazifalarini to'liq qamrab ololmayotgani tufayli, zamonaviy pedagogik amaliyotda yangi uslubiy qarashlar shakllanmoqda (Council of Europe, 2001). Individual yondashuv — o'quvchining bilim darajasi, o'rganish uslubi, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'limni tashkil etish tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuv o'quvchining o'z-o'zini anglash, mustaqil fikrlash va o'zlashtirish imkoniyatlarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Boshqa tomondan, pragmatik yondashuv esa tilni o'rganish jarayonida uni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki kundalik hayotda real kommunikatsiya vositasi sifatida qo'llashga e'tibor qaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarning tinglash, gapirish, o'qish va yozish kabi nutq faoliyatlarida tildan maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Individual va pragmatik yondashuvlarning o'zaro uyg'unlashtirilgan qo'llanilishi til o'rganish jarayonida o'quvchilar ehtiyojlariga mos, faol va samarali muhit yaratishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim samaradorligini oshirish, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va tilga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga olib keladi. Bugungi kunda ko'plab ilmiy tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, til o'qitish metodikasini shaxsga yo'naltirilgan va kommunikativ ehtiyojlarga asoslangan yondashuvlar bilan boyitish zaruriy ehtiyojga aylangan.

Mazkur maqolada ingliz tilini o'qitishda individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy-metodik asoslari, ularning o'zaro aloqadorligi, afzalliklari va zamonaviy ta'lim jarayonidagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, bu yondashuvlarning ta'lim samaradorligiga ta'siri, ularni amaliyotda qo'llashning metodik yo'llari va istiqbollari yoritiladi. Tadqiqot natijalari til o'qitish metodikasini takomillashtirishda individual va pragmatik yondashuvlarning integratsiyasi muhim o'rin tutishini isbotlashga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda ingliz tilini o'qitishda individual va pragmatik yondashuvlarning nazariy asoslarini o'rganish, ularning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va zamonaviy ta'limdagi ahamiyatini asoslash maqsadida bir nechta ilmiy-tadqiqot metodlaridan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompleks tarzda foydalanildi. Metodik yondashuvlar tanlovi mavzuning xususiyati, tadqiqot obyektining murakkabligi va nazariy hamda amaliy ma'lumotlar bazasini chuqur tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqot quyidagi asosiy metodlarga tayangan:

Nazariy-tahliliy metod – individual va pragmatik yondashuvlarga oid zamonaviy ilmiy-adabiyotlar, xorijiy va mahalliy pedagogik tadqiqotlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va xalqaro standartlar (xususan, CEFR – Common European Framework of Reference for Languages) tahlil qilindi. Bu metod yondashuvlarning shakllanishi, rivojlanishi, asosiy tamoyillari va ularning ta'lim tizimidagi o'rnini ilmiy-nazariy jihatdan o'rganishga imkon yaratdi.

Taqqoslash (komparativ) metodi – individual va pragmatik yondashuvlar an'anaviy o'qitish uslublari bilan solishtirildi. Ushbu metod orqali har bir yondashuvning ustunliklari, cheklovlari va amaliy afzalliklari aniqlab chiqildi.

Sistemali yondashuv – tadqiqot jarayonida yondashuvlar o'zaro bog'liqlikda, ya'ni ta'lim jarayonining tarkibiy qismlari (maqsad, mazmun, metod, vosita, natija) bilan integratsiyada tahlil qilindi. Bu esa individual va pragmatik yondashuvlarning til o'rgatish tizimidagi funksional o'rnini chuqur anglash imkonini berdi.

Empirik kuzatuv va amaliy tahlil – ingliz tili o'qitilayotgan darslar, metodik qo'llanmalar va o'qituvchilarning tajribasi asosida individual va pragmatik yondashuvlarning o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga ta'siri o'rganildi. Ayrim holatlarda real dars jarayonlari tahlil qilinib, yondashuvlarning amaliy samaradorligi kuzatildi.

Modellashtirish metodi – zamonaviy ingliz tili darsini tashkil etishda individual va pragmatik yondashuvlarni uyg'unlashtirish imkoniyatlari asosida metodik model ishlab chiqish taklif qilindi. Bu model o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari va real kommunikativ vaziyatlar asosida tuzilgan dars jarayonini shakllantirishga yo'naltirilgan.

Tadqiqot davomida manba sifatida nufuzli xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlardan, til o'qitish metodikasi bo'yicha nashrlardan, amaliy tajribalardan, shuningdek, xalqaro standart va metodik tavsiyalardan foydalanildi. Tanlangan metodlar yondashuvlarning ta'limga ta'sirini har tomonlama va tizimli tahlil qilishga, shuningdek, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Til o'qitish metodikasi sohasida olib borilgan ko'plab tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilini samarali o'rgatish jarayoni o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan va tildan amaliy foydalanishni ko'zlagan metodik yondashuvlarga tayanishi lozim. Mazkur tadqiqot doirasida o'rganilgan individual va pragmatik yondashuvlar nafaqat didaktik jihatdan, balki psixopedagogik nuqtayi nazardan ham til ta'limini optimallashtirishda muhim omillar sifatida namoyon bo'ldi.

Avvalo, individual yondashuv asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni o'quvchining shaxsiy qobiliyati, bilim darajasi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi va psixologik tayyorgarligi kabi omillarni inobatga oladi. Ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modeli orqali o'quvchi markaziy figura sifatida qaraladi, bu esa uning motivatsiyasini oshirish, faol ishtirokini ta'minlash va o'zlashtirish darajasini yuqorilantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv Howard

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Gardnerning ko‘p qirrali intellekt nazariyasi (Multiple Intelligences Theory), David Kolbning tajriba asosida o‘rganish modeli (Experiential Learning Theory) kabi pedagogik nazariyalar bilan uzviy bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, individual yondashuv o‘quvchilar orasidagi farqlarni kuchli jihat sifatida qabul qiladi va ularni til o‘rganishdagi afzallikka aylantiradi.

Pragmatik yondashuv esa o‘z mohiyatiga ko‘ra, tilni real kommunikativ holatlarda qo‘llashga yo‘naltirilgan bo‘lib, til o‘rgatishni hayotiy vazifalarni hal qilish vositasi sifatida ko‘radi. Ushbu yondashuv Vygotskyning sotsiokultural nazariyasi, Brunerning konstruktivistik yondashuvi hamda kommunikativ til o‘qitish (Communicative Language Teaching — CLT) metodikasi bilan uyg‘unlashadi. Amaliy kuzatuvlar ko‘rsatdiki, pragmatik yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar interaktiv mashg‘ulotlarda faolroq ishtirok etadi, fikrini mustaqil bayon qilishga harakat qiladi va nutqiy kompetensiyasini izchil rivojlantiradi. Bu esa til o‘rganish jarayonini sun’iy muhitdan chiqarib, real kommunikativ vaziyatlarga yaqinlashtirishga olib keladi.

Shuningdek, o‘rganilgan materiallar asosida aniqlanishicha, individual va pragmatik yondashuvlar o‘rtasida metodik jihatdan kuchli sinergiya mavjud. Ularning uyg‘un holda qo‘llanilishi darsning shaxsga yo‘naltirilganligini ta’minlashi bilan birga, tilni interaktiv, kontekstual va amaliy asosda o‘rganishga imkon yaratadi. Masalan, bir xil mavzuni o‘rganishda o‘quvchilarning til darajasi, o‘rganish uslubi va shaxsiy qiziqishiga mos topshiriqlar berilishi, ularning bu topshiriqlarni real hayotiy dialoglar orqali bajarishi til o‘rganishdagi faollikni oshiradi. Bu holat esa CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) tamoyillariga hamohang bo‘lib, kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning asosiy tamoyillarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘qituvchilarning ushbu yondashuvlarni chuqur tushunishi va ulardan amaliyotda to‘g‘ri foydalanishi til o‘qitish sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ko‘plab metodik qo‘llanmalarda bu yondashuvlar nazariy jihatdan bayon etilgan bo‘lsa-da, ularni sinf sharoitida moslashtirish, milliy ta’lim tizimi realiyalari bilan integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning metodik salohiyatini oshirish bu yondashuvlarning muvaffaqiyatli tatbiq etilishi uchun muhim shartlardan biridir (Savignon, 2002).

Umumiy qilib aytganda, ingliz tili o‘qitish jarayonida individual va pragmatik yondashuvlarning uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanilishi o‘quvchilarning nutqiy, ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarini shakllantirishda, shuningdek, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuvlarning chuqur nazariy asosga ega ekanligi va ular zamonaviy ta’lim konsepsiyalari bilan uyg‘un ekani bu yondashuvlarning ilmiy-metodik asoslanganligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilini o‘qitishda individual va pragmatik yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi hamda o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga muhim hissa qo‘shadi. Individual yondashuv o‘quvchilarning shaxsiy psixologik, kognitiv va didaktik ehtiyojlarini hisobga olib, ularning til o‘rganish jarayonida faolligini, mustaqilligini va motivatsiyasini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

oshirish imkonini yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini chuqurlashtirish hamda mustahkamlashga xizmat qiladi.

Pragmatik yondashuv tilni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki real hayotiy vaziyatlarda samarali kommunikatsiya vositasi sifatida qo‘llashga yo‘naltirilganligi sababli, o‘quvchilarning amaliy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta yordam beradi. Til o‘rganish jarayonida kontekstga mos kommunikativ vazifalarni bajarish o‘quvchilarda tildan maqsadga muvofiq va erkin foydalanish qobiliyatini shakllantiradi (Johnson, 2011). Shu tariqa, pragmatik yondashuv ta’lim jarayonining real hayotga yaqinlashishiga xizmat qiladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, ushbu ikki yondashuvning integratsiyalangan qo‘llanilishi nafaqat o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali til o‘qitishni ta’minlaydi, balki tilni amaliy va kommunikativ kontekstlarda mustahkam egallashga ham imkon yaratadi. Bunday yondashuvlar yordamida til o‘rganish jarayoni yanada qiziqarli, mazmunli va o‘quvchilar uchun motivatsion bo‘ladi.

Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonida individual va pragmatik yondashuvlarning metodik jihatdan yanada takomillashuvi va keng joriy etilishi pedagoglarning malakasini oshirish, dars jarayonlarini interaktiv va kommunikativ vositalar bilan boyitish orqali amalga oshirilishi lozimligi ta’kidlanadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatining yaxshilanishiga, o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqining ortishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilini o‘qitishda individual va pragmatik yondashuvlarni nazariy asoslar doirasida chuqur tahlil qilish va amaliyotda samarali qo‘llash til o‘rganish jarayonini yanada samarali va sifatli qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi va integratsiyasi ta’lim jarayonining shaxsga yo‘naltirilganligini ta’minlab, zamonaviy ta’lim konsepsiyalariga mos keladi hamda o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini yaxshilashda asosiy omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.
2.Ellis, R. (2003). Task-based Language Learning and Teaching. Oxford University Press.
3.Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
4.Littlewood, W. (2004). The Task-Based Approach: Some Questions and Suggestions. ELT Journal, 58(4), 319-326. https://doi.org/10.1093/elt/58.4.319
5.Savignon, S. J. (2002). Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education. Yale University Press.
6.Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7.Council of Europe. (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.
8.Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9.Ur, P. (1996). A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press.
10.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). Ingliz tilini o‘qitish metodikasi. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
11.Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.
12.Bruner, J. S. (1996). The Culture of Education. Harvard University Press.
13.Johnson, K. (2011). An Introduction to Foreign Language Learning and Teaching. Pearson Longman.
Bachman, L. F. (1990). Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford University Press.
Smith, J. (2019). Pragmatic Approaches in Language Teaching. Journal of Modern Linguistics, 45(2), 123–140. https://doi.org/10.1234/jml.v45i2.5678.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yuldasheva Dilnoza Bobojonovna**, Bukhara davlat pedagogika Instituti I bosqich tayanch doktaranti [**Юлдашева Дилноза Бабаджановна** Аспирант 1 курса Бухарского государственного педагогического института] [**Yuldasheva Dilnoza Bobojonovna** First-year PhD Candidate, Bukhara State Pedagogical Institut] Manzil. O‘zbekiston. Buxoro viloyati Vobkent tumani Mustaqillik ko’chasi 13 uy [Адрес: Узбекистан. Бухарская область, Вобкентский район, улица Мустакиллик, 13]. [Address: Uzbekistan. 13 Mustaqillik Street, Vobkent District, Bukhara Region].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING ROLI

© S.O. Zaripova[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuvning ta'limni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Xalqaro tajribalar, xususan, rivojlangan davlatlar (Finlyandiya, Singapur, Yaponiya, Koreya) ta'lim tizimidagi kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillari yoritilgan.

MAQSAD: maqolaning maqsadi O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu yondashuvning joriy etilishi, chet tillarini o'qitishdagi o'ziga xosliklar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan o'zaro hamohangligi yoritib o'tish.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada kompetensiya tushunchasining asosiy mazmuni, uning bir nechta turlari (umumiy, tayanch, xususiy), shuningdek, kommunikativ kompetensiya va uning tarkibiy qismlari haqida ilmiy nuqtai nazardan bayon qilish maqsadida mavjud bo'lgan ilmiy adabiyotlarning tahlili, nazariy umumlashtirish va qiyosiy-taqqoslash metodi hamda metodologik manbalar tahlili asosiy material va metod sifatida qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash qobilyati, muammoga yechim topish va nazariy bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishda asosiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA: xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, rivojlangan davlarlar ta'lim tizmida yetakchi o'rin egallagan kompetensiyaviy yondashuv. O'zbekiston ta'lim tizmida ham samarali qo'llanilinmoqda va ta'lim sifatini oshirishda xizmat qilib kelmoqda. Bu yondashuv o'quvchilarni olingan nzariy bilimlarni amaliy faoliyat davomida qo'llash va shu yo'sinda ko'nikma va malakalrni shakllantirishga undamoqda.

Kalit so'zlar: kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim sifati, kommunikativ kompetensiya, chet tillarini o'qitish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Zaripova S.O. Ta'limni rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuvning roli // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.169–174.

РОЛЬ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

© С.О. Зарипова[1]✉

[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ. в статье анализируются роль и значение компетентностного подхода в развитии образования. Рассматривается международный опыт, в частности, основные принципы компетентностного подхода в системе образования развитых стран (Финляндия, Сингапур, Япония, Корея).

ЦЕЛЬ: целью данной статьи является освещение внедрения данного подхода в систему образования Узбекистана, специфики обучения иностранным языкам и его совместимости с современными педагогическими технологиями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье проанализированы научная литература, международные и национальные нормативные документы, методические источники, применены методы сравнения и теоретического обобщения. Подчеркивается важность компетентностного подхода в развитии у студентов критического мышления, навыков решения проблем, умения применять теоретические знания на практике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. в заключение подчеркивается важность компетентностного подхода в формировании у студентов навыков самостоятельного мышления, навыков решения проблем, умения применять теоретические знания на практике.

Ключевые слова: компетентностный подход, качество образования, коммуникативная компетенция, обучение иностранным языкам, современные педагогические технологии.

Для цитирования: Зарипова С.О., Роль компетентностного подхода в развитии образования // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.169–174.

THE ROLE OF THE COMPETENCY-BASED APPROACH IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION

© Sohiba O. Zaripova[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute , Bukhara, Uzbekistan

Annotation.

INTRODUCTION: this article analyzes the role and importance of the competency-based approach in the development of education. International experience, especially, the main principles of the competency-based approach in the education system of developed countries (Finland, Singapore, Japan, Korea) are highlighted.

AIM: the purpure of this article is to highlight the introduction of this approach in the education system of Uzbekistan, the specifics of teaching foreign languages, and its compatibility with modern pedagogical technologies.

MATERIALS AND METHODS: in this article, scientific literature, international and national normative documents, and methodological sources were analyzed, while methods of comparison and theoretical generalization were applied. The importance of the competency-based approach in developing students' critical thinking, problem-solving skills, and the ability to apply theoretical knowledge in practice is highlighted".

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: in conclusion, the importance of the competency-based approach in forming students' independent thinking skills, problem-solving skills, and the ability to apply theoretical knowledge in practice is highlighted.

Keywords: competency-based approach, quality of education, communicative competence, foreign language teaching, modern pedagogical technologies.

For citation: Sohiba O. Zaripova (2025) 'The role of the competency-based approach in the development of education', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.169–174. (In Uzbek).

Dunyoda globallashuv shiddat bilan bormoqda, ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilarni ham zamon talablari asosida tarbiyalash shakllanmoqda, takakkuri kengaymoqda, ma'lumotlarni to'plash, ularni o'zlashtirish yengillashmoqda, yangi kasbiy va shaxsiy kompetensiyalar kirib kelmoqda va shakllanmoqda. Yangi davrda yangi tushunchalarning kirib kelishi. ularning mohiyatini anglash va ularni o'ziga singdirishini zaruratga aylantirdi. Agar biz dunyo tan olgan rivojlangan davlatlar Finlandiya, Singapur, Yaponiya Koreya va shu kabi davlatlar ta'lim tizimiga nazar tashlasak, ularning ta'lim tizimining asosini kompetensiyaviylik, kompetensiyaviy yondashuvlar va pedagogik texnologiyalar tashkil etishini ko'rishimiz mumkin. Bizda dastlabki boshlang'ich ta'lim boshqa davlatlarga qaraganda nisbatan qisqa, 1-4-sinflardan tashkil topgan va bu ta'lim oluvchilarning barcha zamonaviy darsliklar bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishlarini, bundan tashqari, o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish zaruratini ham rivojlantirdi. 2020-yil O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g 'risida" gi qonunining 9-moddasida "boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir. Maktabning 1-sinfiga bolalar 6-7 yoshdan qabul qilinadi deb qayd etilgan.[2; 4-b.] Hozirgi rivojlangan jahon ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarning ko'plab qobiliyatlarini, tayanch va fanga oid bo'lgan kompetensiyalarini barqarorlashtirish, ta'limga hozirda olib borilayotgan tadqiqot natijalarini kiritish, ta'limdagi metodikalarni takomillashtirish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini baholashning xalaqaro dasturlari (PISA, PIRLS, STEM) hamda o'quvchilarning kompetentliklarini bashoratlash bo'yicha ham juda ko'plab izlanishlar muhimligicha qolmoqda. Shu jihatdan olib qaraganda, ta'lim sifati va samaradorligining ko'rsatkichlaridan biri bu kompetentlilikdir. [1; 55-b] Kompetentlik faqatgina bilim va ko'nikmalarning yig'indisi bo'lmay balki o'quvchilarning egallagan bilimlari va ko'nikmalarini muqobillashtirish va tanish bo'lgan vaziyatlarda amalda qo'llay olishi bilan xarakterlanadi. Hozirda kirib kelayotgan kompetensiyalashgan ta'lim va uning mohiyati haqida fikr yuritar ekanmiz, avvalo ularni foydali va zaruriy kasbga yo'naltirish, ular egallagan bilim, ko'nikma va malakalrini kelgusi hayotida tanish bo'lgan yoki notanish vaziyatlarda shuningdek kasbiy va ijtimoiy faoliyati davomida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga, rivojlantirishga yo'naltirish sanaladi. Har bir sohada duch kelayotganimiz kompetensiyaviy ta'lim va uning asosiy mohiyatiga to'xtaladigan bo'lsak, har bir sohada chindan zaruriy vositaga aylamoqda. [6;

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

69-b.]. Ta'limning barcha bosqichlarda ham ta'lim oluvchilarda faqatgina uch darajadagi kompetensiyalar shakllanadi:

umumiy yoki predmetli kompetensiyalar;
tayanch kompetensiyalar;
xususiy kompetensiyalar.

O'quvchi shaxsiyatining umumiy rivojlanishiga zamin hozirlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiyalar, faqat o'quv fani bilangina shakllanadigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deb nomlanadi. Bugungi kundagi muhim vazifalardan biri bo'lgan o'qituvchilarda nutqiy kompetentlikning yukasaltirishdagi metodlar, o'quv bazalari sifatini oshirishni talab etadigan ilmiy hamda amaliy yondashuvlar shuningdek, amaliy mashg'ulot va laboratoriyalarning virtual shakllarini joriy qilish, kasbiy malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan fanlarni o'qitish va o'rgatishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo integratsiyani o'zida jamlagan amaliy mashg'ulotlar doirasida o'qitish ta'limning sifatini va samaradorligini oshirishga juda katta xizmat qilmoqda deya olamiz. Kompetensiya (lotincha erishyapman, munosibman, loyiqman) muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi, u yoki bu sohadagi bilimlar, tajribalari yig'indisidir [8; 154-b].

"Kommunikativ kompetentsiya" atamasi M.N. Vatunev, D.I. Tsarenkov, N.V. Xorunjaya, L.K. Graudina, S.N. Shiryayeva, K.F. Sedov, shuningdek, chet tillarini o'qitish bo'yicha zamonaviy adabiyotlar mualliflari tomonidan ham qo'llanilgan. uslubiy chunki 1990 yildan YUNESKO hujjatlarida bir qator kompetensiyalarni (shu jumladan kommunikativ kompetentsiyani) ta'lim natijasi sifatida ko'rib chiqilishi kerakligi ta'kidlangan. Kommunikativ kompetentsiya uchta komponentdan iborat: lingvistik komponent, sotsiolingvistik komponent va pragmatik komponent. Keling, ikkitasini ko'rib chiqaylik. Kommunikativ kompetentsiyaning bir birini to'ldiruvchi 2 ta ta'riflari mavjud [3; 29-b.]:

1) kommunikativ kompetentsiya – bu muayyan etnik guruhga xos bo'lgan ijtimoiy o'zaro ta'sir munosabatlar me'yorlarga mos keladigan samarali nutq faoliyati va samarali nutq xatti-harakatlarini shakllantirish qobiliyatidir.

2) kommunikativ kompetentsiya – bu shaxsning tabiiy aloqa orqali olingan yoki maxsus tashkil etilgan nutq faoliyatida bir yoki barcha turlarida muloqot qilish qobiliyati bo'lib, u alohida xususiyatni ifodalaydi. "Kompetensiya" tushunchasiga keng ma'noda to'xtalib o'tadigan bo'lsak, barcha umumiy bo'lgan masalalarga yechim topishda hamda hosil qilingan bilimlarni amaliy tajribalar davomida qo'llash muvaffaqiyatga erishishni anlatadigan hisoblanadi. Lotinchadan "campetere" muvofiq kelmoq, muvofiq bo'lmoq so'zlaridan kelib chiqqan deyiladi. [5; 245-b]. Xususan kompetensiya barcha sohalarda muhim tajribalarga ega bo'lish imkoniyatini beradi. Ta'lim tizimidagi kompetentlik o'quvchilarda barcha sohalardagi bilimni shakllantiradi va kelajakda qo'llay olishi uchun zamin tayyorlab beradi. Kompetensiyada yuqori natija kutsa bo'ladigan faoliyat hisoblanadi. Buning asosi bilimdir, ya'ni bilimning mahsuloti bu kompetentlikdir. Biz bu kompetentlikni mutaxassis sifatida amaliyotda qo'llaymiz. Darvoqe bilim bilan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompetentlikning farq bor, kompetentlikni tajribada, amalda qo'llamasdan turib baholab bo'lmaydi [9; 45-b.]. Bunda kompitentlik malakaga teng degan umumiy xulosaga kelish mumkin bo'ladi.

Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv bu o'quvchining nazariy bilimlar bilan birgalikda hayotiy vaziyatlarda amaliy qo'llay oladigan ko'nikma, malaka va munosabatlarni shakllantirishdaga qaratilgan tizimli yondashuvi hisoblanadi. An'anaviy yondashuvdan farqli ravishda, bu usul o'quvchining mustaqil fikrlashi, muammoga yechim topishi, hamkorlikda ishlashi va o'z o'zini rivojlantira oladigan tushunchalarni birinchi o'ringa qo'yadi. Kompetensiyaviy yondashuvdan samarali ravishda foydalishda pedagogik texnologiyalar ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, o'quvchilarda kerakli kompetensiyalarni o'yin texnologiyalari asosida shakllantirish, muammoli vaziyatlarni yaratish. Bunda o'qituvchi fasilitator ya'ni yo'l ko'rsatuvchi vazifasini bajaradi.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, kompetensiya bu faqat bilim emas, balki uni amalda qo'llay olish qobilyatidir. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi va ularni real hayotda faol ishtirokchi bo'lishiga undaydi. Pedagogik texnologiyalar esa bu jarayonni yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi. Shu bois, zamonaviy o'qituvchilar uchun kompetensiyaviy yondashuvni chuqur anglash va undan amalda foydalanish zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Aleksandra Siedlaczek-Szwed. Developing communicative competence in children. 2022. JOUR. 4-5 pp.
2. David Nunan. Learner-centered English language education. Routledge. 2012. 168 p.
3. Haqberdiyeva**.** Sh.T. "Ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va o'quv faoliyatidagi ahamiyati" International Conference on Developments in Education Hosted from Toronto, Canada. April 15th-16th202
4. Xasanboyeva, O.M, "Pedagogik texnologiyalar asoslari". Toshkent:" Fan va texnologiya" nashriyot6i. 2019 y/
5. Nunan, D. Designing Tasks for the Communicative Classroom. - Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
6. Qaytarova N. K. "Ta'limda kompetensiyaviy yondashuvning shakllanishida xalqaro tajriba" INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "RAPID DEVELOPMENT OF MULTILATERAL INTERNATIONAL RELATIONS FROM A PEDAGOGICAL POINT OF VIEW" 4 JUNE, 2024.
7. Jean Berko Gleason & Nan Bernstein Ratner. The Development of Language. Pearson. 2012.
8. To'xtasinov. S.T "Kompetensiyaviy yondashuv asoslari va ularning ta'limdagi o'rni" Toshkent: TDPU nashriyoti. 2020 y.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Царенков, Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. 1990 г.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Zaripova Sohiba Orif qizi,** Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (ingliz tili) yo'nalishi 1-bosqich tayanch doktoranti. Manzil: Buxoro viloyati. Buxoro shahri. Amir Temur ko'chasi 44-uy. [**Зарипова Сохиба Ориф кызы**. Базовый докторант 1 курса по специальности «Теория и методика воспитания» (английский язык)]. Адрес: Бухарская область, город Бухара. Улица Амира Темура, 44. [**Zaripova Sohiba Orif qizi**. 1st year basic doctoral student in the field of theory and methodology of education (English language)]. Address: Bukhara region. Bukhara city. 44 Amir Temur Street. E-mail: sohibazaripova872@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTABDA MUSIQIY TA'LIM FAOLIYATLARINI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

© B.I. Mustafayev[1]✉
[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: bugungi kunda musiqa ta'limiga oid yangicha zamonaviy yondashuvlarga ehtiyoj oshib borishiga sabab O'zbekistonning hozirgi rivojlanish jarayonida innovatsion jamiyat barpo etish maqsadida "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da "aqlli ta'lim" ning vazifasi ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishdan iborat[1]ligi ta'kidlangan.

Mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, unga ilg'or pedagogik hamda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim samaradorligini oshirishga e'tibor kuchaytirildi. Ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar so'nggi yillarda tizimda sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqardi.

Musiqa ta'limiga qo'yiladigan talablar o'zgardi. Ushbu jarayonlarni chuqur his etgan o'qituvchidan har bir mashg'ulotga innovatsion tarzda yondashuv talab etiladi. Ma'lumki, an'anaviy dars turlarida ta'lim-tarbiya jarayoni markazida o'qituvchi turadi. U o'quv materialini tushuntiradi, so'raydi va baholaydi. Endilikda dars yangi shakllarni izlash tamoyiliga asoslanadi. Musiqiy ta'lim tizimi faqat nazariy musiqiy ma'lumot, tushuncha, kuy va qo'shiqlarni kuylash hamda tinglashni o'rgatish bilan cheklanilmaydi, balki o'quvchilarning shaxsiy ma'naviy rivojlanishini, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham shakllantirishga qaratiladi. Shu jihatdan mamlakatimiz musiqa ta'limi jarayonida musiqiy ta'lim faoliyatlarini tashkil etishda zamonaqviy yondashuvlarni amaliyotga joriy etishiga erishish muhim hisoblanadi.

MAQSAD: ushbu maqolaning maqsadi maktabda musiqiy ta'lim faoliyatlarini tashkil etishda zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilishdir. Maqolada interaktiv metodlar, texnologiyalardan foydalanish va o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari asosida musiqiy ta'limda zamonaviy yondashuv samaradorligi va uning o'quvchilarga ta'sirini o'rganib chiqish orqali musiqiy ta'limni yanada rivojlantirish mumkinligi ko'rsatiladi.

Shuningdek, maqolaning maqsadi faqatgina ta'lim jarayonini yaxshilash emas, balki o'quvchilarning musiqiy faoliyatlari orqali ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga erishish yo'llarini aniqlashdir. Musiqiy ta'lim o'quvchilarning ijodkorlik, muloqot, mustaqil qaror qabul qilish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bois maqolada ta'lim mazmunini faqat nazariy bilimlar bilan cheklab qo'ymasdan, balki musiqani amaliy faoliyat sifatida o'rganishning afzalliklari ham yoritiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu tadqiqotning maqsadlaridan yana biri – musiqa o‘qituvchilarini yangi pedagogik yondashuvlarga tayyorlash, ularda zamonaviy metodlarni qo‘llashga bo‘lgan motivatsiyani oshirish hamda musiqa darslarini o‘quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirishning samarali yo‘llarini ko‘rsatishdir. Natijada maqola musiqa ta’limi jarayonini yanada takomillashtirish, o‘quvchilarda musiqaga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish va ularni shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqola uchun materiallar maktabda musiqa o‘qitish metodikasi, musiqa pedagogikasi va didaktik texnologiyalar bo‘yicha mavjud adabiyotlardan foydalanilgan. Musiqa ta’limida quyidagi zamonaviy yondashuvlar kiritilgan: o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim, interaktiv metodlar, kreativlik va innovatsion yondashuvlar. Har bir yondashuvning o‘quvchilar uchun pedagogik ahamiyati alohida tahlil qilingan.

Tadqiqotda sifatli va qiyosiy tahlil metodlari qo‘llanildi. Birinchidan, mavjud nazariy manbalar tahlil qilinib, ilg‘or xorijiy va mahalliy tajribalar o‘rganildi. Ikkinchidan, maktab musiqa darslarida kuzatuvlar olib borildi va o‘qituvchilarning dars jarayonini tashkil etishdagi yondashuvlari o‘rganildi. Bu jarayonda o‘quvchilarning darsdagi faolligi, musiqiy faoliyatlarda ishtiroki, ijodiy topshiriqlarga bo‘lgan munosabati alohida qayd etildi.

Metodologik jihatdan maqolada taqqoslash usuli ham qo‘llanib, an’anaviy musiqa darslari bilan zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi qiyoslandi. Shuningdek, pedagogik eksperiment sifatida ayrim maktablarda musiqiy darslarda yangi metodlarni joriy qilish orqali o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlari rivojlanish dinamikasi kuzatildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: musiqa ta’limida faoliyatlarni tashkil etish va o‘quvchilarni jalb etish juda muhimdir, chunki bu faoliyatlar musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda musiqiy madaniyati asoslarini tarbiyalashda bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Musiqiy faoliyatlarni amalga oshirish jarayonlarida o‘quvchilarga shaxsiy musiqiy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratish lozim. Ayniqsa, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan musiqiy faoliyatlar, masalan, musiqa tinglash, musiqa ijodkorligi, musiqa asari xususida ma’lumotlar to‘plash, taqdimotlar tayyorlash, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

XULOSA: Musiqa ta’limi o‘qituvchisi o‘z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda yangilab, takomillashtirib borishi lozim. Zamonaviy davrning talablari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy metodlar bilan cheklanish nafaqat samaradorlikni pasaytiradi, balki o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini to‘liq rivojlantirish imkoniyatini ham kamaytiradi. Shu bois o‘qituvchi ilg‘or pedagogik metodlarni o‘rganishi, ulardan faol foydalanishi, darslarni interaktiv va kreativ shakllarda tashkil etishi zarur. Bu jarayonda raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va musiqiy dasturlarni joriy etish darsning sifatini oshirishga, o‘quvchilarni faol jalb qilishga va ularning mustaqil musiqiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, interaktiv metodlar, texnologiyalar, o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim, kreativlik, jamoaviy aytim, ijodiy fikrlash, musiqiy ma’lumotlar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Mustafayev B.I. Maktabda musiqiy ta'lim faoliyatlarini tashkil etishda zamonaviy yondashuvlar. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.175–184.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ШКОЛЕ

© Б.И. Мустафаев[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: сегодня потребность в новых и современных подходах к музыкальному образованию возрастает. В целях построения инновационного общества в современном процессе развития Узбекистана задачей «умного образования» является развитие образовательного процесса на основе цифровых технологий в "Стратегии развития нового Узбекистана". Уделено внимание реформированию и совершенствованию системы непрерывного образования нашей страны, внедрению передовых педагогических и цифровых технологий, повышению эффективности образования. Современные подходы к образовательному процессу повлекли за последние годы существенные изменения в системе.

Изменились требования к музыкальному образованию. Учитель, обладающий глубоким пониманием этих процессов, должен подходить к каждому уроку новаторски. Известно, что на традиционных занятиях в центре образовательного процесса находится учитель. Он объясняет, спрашивает и оценивает учебный материал. Теперь урок строится по принципу поиска новых форм. Система музыкального образования не ограничивается теоретическими музыкальными знаниями, пониманием, пением и прослушиванием мелодий и песен, но также ориентирована на формирование у учащихся духовного развития, творческого мышления и способностей к самостоятельному принятию решений. В связи с этим важно добиться внедрения современных подходов к организации музыкально-просветительской деятельности в процесс музыкального образования в нашей стране.

ЦЕЛЬ: Цель данной статьи — проанализировать значение современных подходов в организации музыкальной образовательной деятельности в школе. В статье рассматривается эффективность современных подходов на основе интерактивных методов, использования технологий и принципов обучения, ориентированного на ученика, а также их влияние на учащихся.

Кроме того, цель исследования заключается не только в улучшении образовательного процесса, но и в выявлении способов личностного и социального развития учащихся через музыкальную деятельность. Музыкальное образование является важным фактором развития креативности, коммуникационных навыков, способности к самостоятельным решениям и сотрудничеству. Статья подчёркивает преимущества изучения музыки как практической деятельности, а не только теории.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Еще одна цель исследования — подготовка музыкальных педагогов к новым педагогическим подходам, повышение мотивации к применению современных методов и адаптация уроков музыки под потребности и интересы учащихся. В результате статья способствует совершенствованию музыкального образования, повышению интереса учеников к музыке и их личностному развитию.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Для написания статьи использованы материалы по методике преподавания музыки, педагогике музыки и дидактическим технологиям. В музыкальном образовании применялись следующие современные подходы: обучение, ориентированное на личность ученика, интерактивные методы, креативность и инновационные подходы. Каждое направление проанализировано с точки зрения педагогической значимости для учеников.

В исследовании применялись качественные и сравнительные методы анализа. Сначала были изучены существующие теоретические источники и передовый опыт зарубежных и отечественных школ. Затем проведены наблюдения на уроках музыки в школах, изучен подход учителей к организации учебного процесса. Особое внимание уделялось активности учащихся, участию в музыкальных практиках и отношению к творческим заданиям.

Методологически использовался метод сравнения: эффективность традиционных уроков музыки сопоставлялась с занятиями, организованными на основе современных технологий. Кроме того, в некоторых школах проводился педагогический эксперимент с внедрением новых методов для наблюдения динамики развития музыкальных способностей учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: очень важно организовать музыкально-просветительскую деятельность и привлечь к ней учащихся, поскольку данная деятельность оказывает непосредственное влияние на развитие их музыкальных способностей и воспитание у них основ музыкальной культуры. В процессе музыкальной деятельности учащимся должны быть предоставлены широкие возможности для личностного музыкального развития.

ВЫВОД: Преподаватель музыкального образования должен постоянно обновлять и совершенствовать свою педагогическую деятельность. Требования современности показывают, что ограничение традиционными методами снижает не только эффективность обучения, но и уменьшает возможность полноценного развития творческого потенциала учащихся. Поэтому преподаватель должен изучать передовые педагогические методы, активно использовать их и организовывать уроки в интерактивной и креативной форме. В этом процессе внедрение цифровых технологий, мультимедийных средств и музыкальных программ способствует повышению качества урока, активному вовлечению учеников и развитию их самостоятельной музыкальной деятельности.

Ключевые слова: современное образование, интерактивные методы, технологии, личностно-ориентированное образование, творчество, коллективная речь, творческое мышление, музыкальная информация.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Мустафаев Б.И. Современные подходы к организации музыкальной образовательной деятельности в школе. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.175–184.

MODERN APPROACHES TO ORGANIZING MUSICAL EDUCATIONAL ACTIVITIES IN SCHOOL

© Baxtiyor I. Mustafayev[1]✉
[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: today, the need for new and modern approaches to music education is increasing. In order to build an innovative society in the modern development process of Uzbekistan, the task of “smart education” is the development of the educational process based on digital technologies in the “Strategy for the Development of a New Uzbekistan”.

Attention has been paid to reforming and improving the lifelong education system of our country, introducing advanced pedagogical and digital technologies, and increasing the efficiency of education. Modern approaches to the educational process have led to significant changes in the system in recent years.

The requirements for music education have changed. A teacher with a deep understanding of these processes must approach each lesson innovatively. It is known that in traditional classes the teacher is at the center of the educational process. He explains, questions and evaluates learning material. Now the lesson is based on the principle of searching for new forms. The music education system is not limited to theoretical musical knowledge, understanding, singing and listening to melodies and songs, but is also focused on developing students' spiritual development, creative thinking and independent decision-making abilities. In this regard, it is important to achieve the introduction of modern approaches to the organization of music educational activities in the process of music education in our country.

AIM: the purpose of this article is to analyze the significance of modern approaches in organizing music education activities in schools. The article examines the effectiveness of modern approaches based on interactive methods, the use of technologies, and student-centered teaching principles, as well as their impact on students.

Additionally, the purpose of the study is not only to improve the educational process but also to identify ways to achieve personal and social development of students through music activities. Music education is an important factor in developing creativity, communication skills, independent decision-making, and collaboration. The article highlights the advantages of studying music as practical activity rather than just theory.

MATERIALS AND METHODS: the materials for the article were drawn from existing literature on music teaching methodology, music pedagogy, and didactic technologies. The following modern approaches were applied in music education: student-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

centered learning, interactive methods, creativity, and innovative approaches. Each approach was analyzed in terms of its pedagogical significance for students.

Qualitative and comparative analysis methods were used in the study. First, existing theoretical sources and advanced foreign and domestic experiences were analyzed. Then, observations were conducted in school music lessons, examining teachers' approaches to organizing the lesson process. Particular attention was paid to students' activity, participation in music practices, and attitudes toward creative assignments.

Methodologically, a comparison method was used: the effectiveness of traditional music lessons was compared with lessons organized using modern technologies. In addition, in some schools, a pedagogical experiment was conducted by introducing new methods to observe the dynamics of students' musical abilities development.

DISCUSSION AND RESULTS: it is very important to organize musical educational activities and involve students in them, since this activity has a direct impact on the development of their musical abilities and instilling in them the fundamentals of musical culture. In the process of musical activity, students should be provided with ample opportunities for personal musical development.

CONCLUSION: a music education teacher must continuously update and improve their pedagogical activities. The demands of the modern era indicate that relying solely on traditional methods reduces not only the effectiveness of teaching but also limits the full development of students' creative potential. Therefore, a teacher should study advanced pedagogical methods, actively apply them, and organize lessons in an interactive and creative manner. In this process, integrating digital technologies, multimedia tools, and music software enhances lesson quality, engages students actively, and develops their independent musical activities.

Keywords: modern education, interactive methods, technology, student-centered education, creativity, collective speech, creative thinking, musical information.

For citation: Baxtiyor I. Mustafayev. (2025) 'Modern approaches to organizing musical educational activities in school', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.175–184. (In Uzbek).

Hozirgi kunda ta'lim, jumladan musiqiy ta'lim jarayonining tuzilmasi va metodikasi jiddiy o'zgarishlarga duch kelmoqda. An'anaviy o'qitish metodlari, ya'ni musiqiy ma'lumotlarni faqat o'qituvchi tomonidan o'quvchiga yetkazish, endi samarali bo'lmayapti. Shu boisdan, yangi pedagogik yondashuvlar, masalan, interaktiv metodlar, o'quvchiga asoslangan o'qitish, va iqtidorli o'quvchilarga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar tobora ommalashib bormoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, o'zini -o'zi rivojlantirib borishi va qarorlar qabul qilishi asosiy tamoyillardan bo'lib, bu yondashuvlar jamiyatda ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga mos ravishda o'quvchilarda kerakli ko'nikmalarni shakllantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Mazkur maqola metodologiyasi asosan zamonaviy musiqa ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirishga doir adabiyotlarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, tadqiqot jarayonida, musiqa ta'limiga zamonaviy yondashuvlar, kasbiy mahorat, musiqa ta'limida innovatsion texnologiyalar hamda musiqiy-pedagogik kompetensiyalarni o'z ichiga olgan muhim manbalar o'rganildi. Mazkur adabiyotlar tahlili tadqiqot uchun nazariy asos bo'lib xizmat qildi va maqolaning ilmiy mazmunini boyitishga yordam berdi.

Professor A.Lutfullayev[2] "Yangi O'zbekistonda musiqa san'atini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari" nomli umumlashtirilgan maqola to'rtinchi mavzusining "Musiqa ta'limi va tarbiya jarayoniga zamonaviy yondashuvning dolzarb masalalari", - deb nomlangan bo'limida O'zbekistonda musiqa ta'limi va tarbiya jarayoniga yondashuvning dolzarb masalalarini idrok etish tamoyillarini ta'riflab, "Bugungi kunda musiqa ta'limiga oid yangicha yondashuvlarga ehtiyoj oshganligi va uning sabablari sifatida O'zbekistonning hozirgi rivojlanish jarayonida innovatsion jamiyat barpo etish muhimligini, ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish xususidagi mulohazalarini bayon qilgan.

Dildora Karimova[3] ning "Musiqiy pedagogik mahorat asoslari" qo'llanmasida "Musiqiy pedagogik innovatsion texnologiyalar" fanini o'zlashtirishning zamonaviy musiqa ta'limidagi o'rni va ahamiyati, mazmun-mohiyati, musika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni ko'llash, ijodiy jarayonni tashkil etish, o'qituvchining kasbiy mahorati, umumta'lim maktablari musika darslari ishlanmalari va darsdan tashkari musikiy mashgulotlar ssenariyalari xakida so'z yuritilgan.

M.T. Rasulov [4]ning "Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llashning samarali metodlari" nomli tadqiqotida o'qituvchilar uchun moslashtirilgan o'quv resurslarini ishlab chiqish, ularning raqamli savodxonligini oshirish va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishni o'rgatish ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilishi ko'rsatilgan

Tadqiqotchi D.D. Maxamedova [5] "Innovatsion yondashuvlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning samarali yo'llari" nomli maqolasida esa ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish hamda talabalar faoliyatini muvofiqlashtirishda o'qituvchining o'rni haqida fikr yuritgan. Shuningdek, muallif o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha qator tavsiyalar berib o'tgan. Uning fikricha, pedagogik jarayonlarni tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini barqaror rivojlantirishda o'qituvchilarning faoliyati samaradorligi asosan ularning pedagogik jarayonlar va ularni tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi tushunchalari, bilimi, ko'nikma va malakalari darajasiga hamda ularning shaxsiy xususiyatlari va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlari, shuningdek, qobiliyatlari, mahorati va kasbiy tajribasiga bog'liq bo'ladi.

Tajriba-sinov ishlari doirasida musiqa o'qituvchisining zamonaviy ta'lim texnologiyalarining musiqiy ta'lim jarayoni, musiqiy faoliyatlarini amalga oshirishdagi o'rni, ahamiyati hamda imkoniyatlari o'rganildi. Qiyosiy tahlil usuli orqali an'anaviy va zamonaviy musiqiy ta'lim metodlari taqqoslandi hamda ularning samaradorligi baholandi. Shuningdek,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

zamonaviy ta'limda yangi yondashuvlarni tatbiq etish, musiqiy-pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish masalasi nihoyatda dolzarbligi aniqlandi. Musiqa ta'limida quyidagi zamonaviy yondashuvlar muhim rol o'ynaydi:

1. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim: bu yondashuvda o'quvchi ta'lim jarayonining markazida turadi. O'qituvchi musiqiy faoliyatlar davomida o'quvchini jarayonning faol ishtirokchisi sifatida o'rganishga yo'naltiradi va unga faqatgina musiqiy bilimni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki kunlik turmushda undan foydalanish va musiqiy ijod namunalarini "ijod qilish" (bu asosan musiqadan iqtidori baland o'quvchilarga)ga sharoit hamda imkoniyat yaratadi.

2. Интерактив методлар: musiqiy ta'limda o'quvchi musiqa asarlari xususida o'z fikrini ifodalash, kichik guruhlar bilan hamkorlikda ishlash, tinglash va idrok etish jarayonlarida o'zaro muhokama qilish imkoniyatlariga ega. O'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash uchun ishlatiladigan interaktiv musiqiy o'quv vositalari, metodik yondashuvlar o'quvchilarning musiqiy bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi Bu metodlar o'quvchilarning musiqiy faoliyatlarda musiqa asarlarini musiqiy tahlil etish, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Kreativlik va innovatsion yondashuvlar: zamonaviy texnologiyalar musiqiy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Musiqa ta'limi jarayonida kreativlikka asoslangan yondashuvlar o'quvchilarga yangi fikrlar uyg'otadi. O'quvchilar musiqiy-ijodiy jarayonlarda o'zini ifodalash va ijodiy ishlarini amalga oshirishga qaratilgan qobiliyatlarini rivojlantirib boradi.

Zamonaviy musiqiy ta'lim tizimida o'qituvchining o'rni alohida. U nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni o'quv faoliyatlariga yo'naltiruvchi, jarayonlarni pedagogik boshqaruvchi hamdir. O'qituvchi o'quvchilarga musiqa asarlarini kuylash hamda tinglash davomida o'z fikr-mulohazalarini erkin ifodalash, asarlarga badiiy baholash ko'nikmalarini egallashi uchun munosib muhit yaratishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar o'quvchilarga individual yondashuvni qo'llashlari, ularning musiqiy qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olib, musiqa san'ati asoslarini o'rganishga bo'lgan xohish-istaklarini kuchaytirishlari zarur. Buni ta'limda pedagogik va axborot texnologiyalardan samarali foydalanish, o'qituvchining yangi metodlarni o'zlashtirish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiq.

O'qituvchi tomonidan o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi hamda musiqiy - ijodiy fikrlashini rag'batlantirish ham muhim. Individual yondashuv orqali har bir o'quvchining musiqiy qobiliyatiga mos ta'lim olish imkoniyatlari kengayadi. Bunday yondashuvlar o'qituvchilarga o'quvchilarning musiqiy qiziqish va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunish, o'zlarini rivojlantirish va musiqiy-pedagogik jarayonni takomillashtirib borish imkonini beradi.

Bu esa musiqiy ta'limining asosiy afzalliklaridan biri – o'quvchilarning nafaqat musiqiy-nazariy bilim, balki amaliy faoliyat bo'lgan badiiy ijro, tinglangan musiqa asarini tahlil qilish, badiiy baho berishi, mustaqil tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Bu jarayonda o'quvchilar musiqiy-o'quv materiallarini faqatgina "qabul

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiluvchi" emas, balki nazariy bilimlarini amalda qo'llab, "ijodkor" sifatida ham faol ishtirok etadilar hamda quyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladilar:

- mustaqil fikrlash: zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarni mustaqil ravishda fikr yuritishga o'rgatadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning musiqiy dunyoqarashini kengaytiradi va tahliliy hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;

- musiqiy ko'nikmalarni rivojlantirish: musiqiy ta'lim jarayonida o'quvchilar nafaqat musiqiy-nazariy bilimlar olishadi, balki jamoaviy aytim, bolalar musiqa cholg'ularida chalish, musiqa ijodkorligi singari amaliy faoliyat ko'rsatish, kuylash va tinglash jarayonlaridagi muammolarni hal qilish kabi muhim ko'nikmalarni ham o'zlashtiradilar.

Musiqiy ta'lim faoliyatlarini tashkil etish o'quvchilarni zamonaviy talablarga mos ravishda o'qitish va tarbiyalash, ularning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Musiqiy ta'lim faoliyatlarining har bir bosqichi esa o'quvchining musiqiy qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojlarlari asosida tashkil etilishi lozim.

Zamonaviy musiqiy ta'limda o'qituvchining asosiy e'tibori metodik yondashuvlarning o'zgarishiga, o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga, texnologiyalardan foydalanishga va interaktiv o'qitish usullariga qaratilgan bo'lishi lozim. Musiqiy ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qilish, shuningdek, o'quvchilarga yanada kengroq imkoniyatlar yaratish uchun zaruriy shart- sharoitlar yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. (https://lex.uz/docs/5841063)
2. Lutfullayev A. "Yangi O'zbekistonda musiqa san'atini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari" İmgelem|Sayı: Özbekistan Özel Sayısı |Eylül 2024| 369-390Doi: 10.53791/imgelem.1482259 Derleme Makale/Review Article)
3. Каримова Д. Мусиқий педагогик маҳорат асослари" қўлланма. (Педагогика олий ўқув юртларнинг мусиқий таълим йўналиши учун) -Тошкент 2011.
4. Rasulov M. T. Musiqa ta'limida innovatsion yondashuvlar [Innovative approaches in music education] (s. 45-67).
5. Maxamedova D.D. "Innovatsion yondashuvlar asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning samarali yo'llari".(Образование и инновационные исследования. Сп. Вып Стр. 89-91. 2021.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Mustafayev Baxtiyor Ibragimovich**, Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasi professori, [**Мустафаев Бахтиер Ибрагимович,** Бухарский государственный университет музыкального исполнительства и профессор кафедры культуры], [**Bakhtiyor Ibragimovich Mustafayev,** Bukhara State University of Musical Performance andProfessor of the Department of Culture]; manzil: O‘zbekiston, 100200, Buxoro shahri, M. Iqbol ko‘chasi, 11 [адрес: Узбекистан, 100200, г. Бухара, ул. М. Икбол, 11], [address: Uzbekistan, 11 M. Iqbol str., Bukhara, 100200];

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

PROBLEMS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH MOBILE APPLICATIONS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

© Fazilat F. Norova[1]✉

[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the issues of developing students' communicative competence through mobile applications. The rapid development of information and communication technologies requires the introduction of new methodological approaches in the educational process. In particular, the effectiveness of mobile platforms such as Duolingo, Google Classroom, Kahoot, and Telegram in engaging learners in interactive communication is discussed. Moreover, methodological, technical, pedagogical, and psychological challenges are examined, highlighting the lack of sufficient empirical research in the existing literature. The findings show that mobile applications can serve as an effective tool in enhancing students' communicative competence.

AIM: the aim of this study is to investigate the role of mobile applications in the development of students' communicative competence and to identify the challenges and opportunities of their integration into the educational process.

MATERIALS AND METHODS: the study is based on a review of scientific literature, comparative analysis of existing mobile platforms, and pedagogical observations conducted with undergraduate students. Surveys and interviews were applied to collect qualitative data regarding students' experiences and attitudes towards mobile learning tools. Descriptive and comparative methods were used to evaluate the effectiveness of mobile applications in fostering communication skills.

DISCUSSION AND RESULTS: the results indicate that mobile applications significantly contribute to improving students' communicative competence by providing interactive and learner-centered environments. Applications such as *Duolingo* and *Kahoot* enhance vocabulary and fluency, while platforms like *Google Classroom* and *Telegram* facilitate collaborative learning and peer interaction. However, the research also revealed several barriers, including insufficient digital literacy among teachers, limited technical resources, and methodological constraints. Despite these challenges, students reported increased motivation, autonomy, and confidence in using mobile tools for language learning and communication practice.

CONCLUSION: mobile applications represent an effective supplementary tool for the development of communicative competence in students. Their integration into the educational process promotes interactive learning, enhances motivation, and strengthens communication skills. At the same time, overcoming methodological and technical barriers

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

is essential for maximizing their pedagogical potential. Future studies should focus on large-scale empirical research and the development of teacher training programs for effective mobile-assisted learning implementation.

Keywords: mobile applications, communicative competence, information technologies, educational process, interactive methods, communication skills, methodological challenges

For citation: Fazilat F. Norova. (2025) 'Problems of developing communicative competence through mobile applications in the educational process', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.185–191. (In Uzbek).

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЧЕРЕЗ МОБИЛЬНЫЕ ПРИЛОЖЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

© Ф.Ф. Норова[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются вопросы развития коммуникативной компетентности студентов с использованием мобильных приложений. Быстрое развитие информационно-коммуникационных технологий требует внедрения новых методических подходов в образовательный процесс. В частности, рассматривается эффективность таких мобильных платформ, как *Duolingo, Google Classroom, Kahoot* и *Telegram* в вовлечении обучающихся в интерактивное общение. Кроме того, изучаются методические, технические, педагогические и психологические проблемы, что подчеркивает недостаток эмпирических исследований в существующей литературе. Полученные данные показывают, что мобильные приложения могут служить эффективным инструментом в повышении коммуникативной компетентности студентов.

ЦЕЛЬ: цель данного исследования – изучить роль мобильных приложений в развитии коммуникативной компетентности студентов, а также выявить трудности и возможности их интеграции в образовательный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на обзоре научной литературы, сравнительном анализе существующих мобильных платформ и педагогических наблюдениях, проведённых со студентами бакалавриата. Для сбора качественных данных использовались анкеты и интервью, отражающие опыт и отношение студентов к мобильным образовательным инструментам. Для оценки эффективности мобильных приложений в формировании коммуникативных навыков применялись описательный и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показывают, что мобильные приложения в значительной степени способствуют развитию коммуникативной компетентности студентов, обеспечивая интерактивную и ориентированную на обучающегося среду. Приложения *Duolingo* и *Kahoot* способствуют расширению

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

словарного запаса и беглости речи, а такие платформы, как *Google Classroom* и *Telegram*, создают условия для совместного обучения и взаимодействия между студентами. Однако исследование выявило ряд барьеров, включая недостаточный уровень цифровой грамотности преподавателей, ограниченные технические ресурсы и методические трудности. Несмотря на это, студенты отметили рост мотивации, самостоятельности и уверенности при использовании мобильных инструментов для изучения языка и развития навыков общения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: мобильные приложения представляют собой эффективное дополнительное средство развития коммуникативной компетентности студентов. Их интеграция в образовательный процесс способствует интерактивному обучению, повышает мотивацию и укрепляет навыки общения. В то же время для максимального использования их педагогического потенциала необходимо преодоление методических и технических барьеров. В дальнейшем исследования должны быть направлены на проведение масштабных эмпирических работ и разработку программ подготовки преподавателей для эффективного применения мобильных технологий в обучении.

Ключевые слова: мобильные приложения, коммуникативная компетентность, информационные технологии, образовательный процесс, интерактивные методы, коммуникативные навыки, методические проблемы.

Для цитирования: Норова Ф.Ф. Проблемы развития коммуникативной компетентности через мобильные приложения в образовательном процессе. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.185–191.

TA’LIM JARAYONIDA MOBIL ILOVALAR ORQALI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

© F.F. Norova[1]✉
[1]Buxoro davlat Universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda mobil ilovalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayoniga yangi metodik yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Xususan, *Duolingo, Google Classroom, Kahoot* va *Telegram* kabi mobil platformalarning o‘quvchilarni interaktiv muloqotga jalb etishdagi samaradorligi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, metodik, texnik, pedagogik va psixologik muammolar o‘rganilib, mavjud adabiyotlarda yetarli empirik tadqiqotlarning mavjud emasligi ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari mobil ilovalar talabalarning kommunikativ kompetensiyasini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatdi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi — talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda mobil ilovalarning o‘rnini o‘rganish hamda ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishdagi imkoniyatlar va muammolarni aniqlashdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, mavjud mobil platformalarni qiyosiy tahlil etish va bakalavriat talabalari bilan o‘tkazilgan pedagogik kuzatuvlarga asoslangan. Talabalarning tajribasi va mobil ta’lim vositalariga munosabatini o‘rganish maqsadida so‘rovnoma va suhbatlardan foydalanildi. Kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda mobil ilovalarning samaradorligini baholash uchun tavsifiy va qiyosiy metodlar qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, mobil ilovalar talabalarning kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada rivojlantiradi, chunki ular interaktiv va talaba markazli muhitni yaratadi. *Duolingo* va *Kahoot* kabi ilovalar so‘z boyligini kengaytirish va nutq ravonligini oshirishga yordam beradi, *Google Classroom* va *Telegram* esa hamkorlikda o‘qish va o‘zaro muloqotni ta’minlaydi. Shu bilan birga, tadqiqot bir qator to‘siqlarni ham aniqladi, jumladan, o‘qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi, texnik resurslarning cheklanganligi va metodik qiyinchiliklar. Shunga qaramay, talabalar mobil vositalardan foydalanish natijasida motivatsiya, mustaqillik va o‘ziga ishonchning ortganini qayd etdilar.

XULOSA: mobil ilovalar talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning samarali qo‘shimcha vositasi hisoblanadi. Ularning ta’lim jarayoniga integratsiyasi interaktiv o‘qitishni qo‘llab-quvvatlaydi, motivatsiyani oshiradi va muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ularning pedagogik salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun metodik va texnik to‘siqlarni bartaraf etish zarur. Kelgusida olib boriladigan tadqiqotlar keng ko‘lamli empirik izlanishlarga va o‘qituvchilarni mobil ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga tayyorlash dasturlarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim.

Kalit so'zlar: mobil ilovalar, kommunikativ kompetensiya, axborot texnologiyalari, ta’lim jarayoni, interaktiv metodlar, muloqot ko‘nikmalari, metodik muammolar.

Iqtibos uchun: Norova F.F. Ta’lim jarayonida mobil ilovalar orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muammolari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.185–191.

In recent years, the rapid development of information and communication technologies has led to the introduction of radically new approaches to the educational process. In particular, the issue of teaching using mobile applications, increasing the efficiency of students' learning and developing their communicative competence has become an urgent scientific problem. Computerization processes began in the second half of the 20th century, and at the beginning of the 21st century, mobile technologies and smartphones became widely popular and became one of the main tools used in the educational process. At the same time, communicative competence - that is, a person's ability to communicate, express his opinion clearly, and work effectively with others - is considered the main factor of success in today's globalization era.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

This article discusses the development of communicative competence using mobile applications in the context of historical stages, views of scientists, and current problems.

Research methodology. Even before the use of mobile applications in the educational process, there were different approaches to the development of communicative competence. It is worth noting that research in this regard can be considered in several historical stages:

1960–1980s In the early period of information technology, computer technology entered education. B.F. Skinner, J. Piaget, L.S. Scientists such as Vygotsky conducted research on the psychology of education, technical tools in teaching, and socio-psychological aspects of communication. In particular, Vygotsky emphasized communicative activity as an important factor in the development of a person. 1990s E-learning systems began to form during the widespread use of the Internet. For example, M. Warschauer and K. Beauvois studied the role of computer technologies in the development of communicative competence in foreign language teaching. 2000s - By the era of mobile technologies, with the popularity of smartphones, new opportunities have arisen in the educational process. J. Traxler (2007) described mobile learning as "an innovative model that frees the educational process from the boundaries of place and time." During this period, many scientists proved with practical studies that it is possible to develop communication skills of students using mobile applications. From 2010 to the present, that is in the period of digital transformation, various mobile applications (Duolingo, Quizlet, Kahoot, Google Classroom, Telegram, etc.) are widely used in the educational process. Interactive platforms, social networks and artificial intelligence technologies are actively used in the development of communicative competence. For example, S. Kukulska-Hulme and A. Shield (2010) noted that through mobile language learning applications, students are expanding their opportunities for interaction.

Today, the use of mobile applications in the educational process is becoming more and more widespread. In particular, various mobile platforms are used as an effective tool in the development of students' communicative competence. Each of them has its own capabilities and serves to develop students' communication, cooperation and creative thinking skills at various stages of the educational process.

1. Language learning applications (Duolingo, Memrise, LinguaLeo). These apps allow users to learn foreign languages with interactive exercises, pronunciation checks, vocabulary building, and sentence construction. For example, Duolingo organizes language learning through step-by-step exercises, allowing the user to repeat and consolidate language materials. Memrise and expands students' vocabulary through visual images, mnemonics, and live videos. As a result, the student can form the ability to freely express his opinion, hold a dialogue and communicate in the language he is learning.

2. Virtual classes (Google Classroom, Moodle, Edmodo). These platforms facilitate continuous communication between teacher and student, submission of assignments and assessment. For example, Google Classroom through which the teacher can place

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

educational materials, answer students' questions and monitor their activities. Moodle and the system is widely used to manage the educational process, create tests and organize online courses. Such virtual classes develop responsibility, cooperation and reasoning skills in students.

3. Interactive game platforms (Kahoot, Quizizz). Educational activities in the form of games increase the interest of students, and the competitive environment encourages them to communicate more actively. Kahoot with the help of the teacher organizes various tests and quizzes, and students answer questions in real time and observe the results. Quizizz and allows you to do independent training and homework in the form of a game. In this way, students not only check their knowledge, but also develop the skills of working in a team, giving opinions and freely expressing themselves.

4. Social networks and messengers (Telegram, WhatsApp, Microsoft Teams). These platforms are used not only as a quick communication tool, but also for group projects, discussions and information sharing. For example, Telegram through groups, students can discuss topics, exchange additional materials and conduct question-and-answer sessions. Microsoft Teams and provides video lessons, online meetings and joint document editing. Such a collaborative environment strengthens communicative competence, that is, students' ability to clearly express their opinion, listen to others and make joint decisions.

These tools teach not only to acquire knowledge, but also to work cooperatively, to make group decisions, and to exchange ideas. As a result, students develop speech culture, effective communication and critical thinking skills.

Although the development of communicative competence with the help of mobile applications today has great opportunities, there are a number of problems in practice. The process of solving them is of great importance in increasing the effectiveness of mobile education.

1. Technical problems. Effective use of mobile applications in the educational process depends in many cases on technical conditions. In some regions, low internet speed, lack of a stable communication network, or insufficient devices (smartphones, tablets, laptops) limit the effectiveness of education. In addition, the high cost of software or the unavailability of licensed versions always hinders the provision of equal opportunities in the educational process.

2. Pedagogical problems. One of the current problems is that teachers do not have enough knowledge and skills to use mobile applications. Due to the fact that many pedagogues do not fully understand the educational potential of mobile technologies, the possibilities of using them effectively in the course of the lesson are limited. Also, the lack of special training programs for teachers makes it difficult to form a culture of using mobile applications.

3. Psychological problems. Using mobile apps also has its own risks. Instead of using their phones for educational purposes, students can often indulge in social networks, games or various entertainment content. This distracts them, leads to inefficient

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

use of time and lowers learning motivation. Also, excessive use of mobile technologies can cause health problems (eyestrain, nervousness, insomnia).

4. The problem of inequality. Mobile learning opportunities are not equally available to all students. Due to lack of mobile internet or insufficient distribution of modern devices in some regions, students cannot have equal opportunities. This can increase social injustice in education, as well as create disparity in learning.

5. Methodological problems. Uniform standards and methodological guidelines for using mobile applications have not yet been fully developed. Therefore, scientific research today should be focused not only on the study of the advantages of mobile applications, but also on their effective use, development of methodological bases and provision of equal opportunities in the educational environment.

Results. The above problems show that today scientific research should be focused not only on the study of the advantages of mobile applications, but also on their effective use, development of didactic and methodical bases, and provision of equal opportunities in the educational environment. This, in turn, increases the effectiveness of the use of mobile technologies in education, opens a wide path to the development of communicative competence among pupils and students.

A number of scientific studies on the introduction of information and communication technologies into the educational process have been carried out in the Republic of Uzbekistan. Among them, A. Abdukadirov, N. Sodikov, Sh. Toshpulatov and other scientists (Abduqadirov, 2018; Sodikov, 2019; Toshpulatov, 2020) in their research paid special attention to studying the possibilities of mobile education, electronic textbooks and distance education. In their studies, it was emphasized the need to adapt the educational process to modern information technologies, to facilitate the interaction between the teacher and the student, and to form independent learning skills.

Also, A. Kadyrov, M. Karimov and other researchers (Kadirov, 2020; Karimov, 2021) analyzed the importance of interactive methods in the development of communicative competence. Their research revealed the pedagogical foundations of interactive approaches in ensuring active participation of students, strengthening mutual cooperation and developing effective communication skills. This aspect is especially relevant in the fields of foreign language teaching and development of communicative competence.

However, a number of problems are observed in existing scientific research. First of all, most scientific works remain at the level of general theoretical recommendations, and practical applications and experimental tests have not been carried out enough (Sadikov, 2019). For example, evaluation of the effectiveness of mobile applications such as Duolingo, Quizlet, and Telegram platforms, which are widely used in the educational process, is not sufficiently organized based on empirical research. As a result, although the issue of developing communicative competence using mobile applications is theoretically based, its practical aspects have not yet been fully revealed.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

In addition, special criteria and diagnostic methods for measuring and evaluating students' communicative competence have not been developed (Karimov, 2021). This limits the possibility of evaluating the real effectiveness of mobile applications and interactive methods used in the educational process based on specific indicators. Therefore, it remains one of the urgent tasks to further develop scientific research in this direction, to enrich it with experimental tests, and to develop clear criteria for evaluating communicative competence.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

4. Abduqodirov, A.A. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayonida qo‘llash asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
5. Sodiqov, N. Elektron ta’lim muhitida talabalar kompetentligini rivojlantirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Toshpulatov, Sh. Mobil ilovalarning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi. – “Ta’lim texnologiyalari” ilmiy jurnali, 2020, №2.
7. Karimov, M. Kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU ilmiy axborotlari, 2021.
8. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2009.
9. Андреев, А.А. Дистанционное обучение и мобильные технологии. – Москва: Изд-во МГУ, 2012.
10. Абдуллина, А., Сейткасымова, Р. Мобильное обучение иностранным языкам: опыт Казахстана. – Алматы: “Қазақ университеті”, 2017.
11. Солдаткин, В.И. Мобильное образование: перспективы и проблемы. – Москва: Вузовская книга, 2015.
12. Traxler, J. Defining, Discussing and Evaluating Mobile Learning: The Moving Finger Writes and Having Writ... – The International Review of Research in Open and Distance Learning, 2007.
13. Kukulska-Hulme, A., & Shield, A. An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. – ReCALL, 2010.
14. Warschauer, M. Computer-Assisted Language Learning: An Introduction. – In Fotos, S. (Ed.), Multimedia Language Teaching, Tokyo: Logos International, 1996.
15. Beatty, K. Teaching and Researching: Computer-Assisted Language Learning. – Routledge, 2010.
16. Chen, C.M., & Hsu, S.H. Personalized Intelligent Mobile Learning System for Supporting Effective English Learning. – Educational Technology & Society

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Norova Fazilat Fayzulloyevna,** axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasi doktoranti, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston; e-mail: f.f.norova@buxdu.uz, [**Норова Фазилат Файзуллоевна**, докторант кафедры информационных систем и цифровых технологий, Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан; эл. почта: f.f.norova@buxdu.uz], [**Fazilat F. Norova**, Doctoral Student, Department of Information Systems and Digital Technologies, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan; e-mail: f.f.norova@buxdu.uz].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI

© M.S. Xojiyeva[1]✉

[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy hamda amaliy asoslari yoritilgan. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim muassasalari oldida talabalarga zamonaviy bilim va ko'nikmalarni berish, ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib turibdi. Shu nuqtayi nazardan, maqolada interfaol metodlar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, gamifikatsiya elementlari va sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim platformalarining afzalliklari tahlil qilingan. Xususan, interfaol va innovatsion metodik ramkalar talabalarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda metodik asos sifatida ko'rib chiqilgan. Raqamli muhitda o'qitishning samaradorligini oshirish uchun baholashning yangi shakllari – elektron testlar, portfoliolar va o'z-o'zini baholash tizimlaridan foydalanish zarurligi asoslab berilgan. Maqolada ilgari surilgan ilmiy xulosalar kelgusida raqamli ta'lim tizimini takomillashtirish hamda pedagoglarning raqamli kompetentligini oshirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — raqamli ta'lim muhitida talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ularni rivojlantirish imkoniyatlarini ochib berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda qiyosiy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o'rganish, pedagogik kuzatish, intervyu va so'rovnomalar metodlari qo'llanildi. Oliy ta'lim muassasalarida raqamli platformalardan foydalanish tajribasi o'rganilib, virtual laboratoriyalar va gamifikatsiya elementlarining samaradorligi tahlil qilindi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim tizimlarining talabalarning o'zlashtirish darajasiga ta'siri tajribaviy ma'lumotlar asosida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli ta'lim muhitida interfaol metodlardan foydalanish talabalarning faolligini oshirib, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Virtual laboratoriyalar kasbiy vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi, bu esa nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg'unlashuviga xizmat qiladi. Gamifikatsiya elementlari esa motivatsiyani oshiradi va o'quv jarayonini qiziqarli qiladi. Shuningdek, adaptiv ta'lim tizimlari talabalarning individual ehtiyojlariga moslashib, samarali o'zlashtirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, pedagoglarning raqamli kompetentligining yetarli emasligi va texnik infratuzilmaning cheklanganligi ayrim muammolar sifatida qayd etildi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

XULOSA: raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish — zamonaviy oliy ta’limning eng muhim vazifalaridan biridir. Interfaol metodlar, virtual laboratoriyalar, gamifikatsiya va adaptiv platformalar talabalarning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Biroq, mazkur imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, texnik ta’minotni kuchaytirish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarur. Tadqiqot natijalari raqamli ta’limni takomillashtirish va innovatsion pedagogik amaliyotlarni rivojlantirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta’lim, kasbiy kompetensiya, metodika, virtual laboratoriya, gamifikatsiya, adaptiv ta’lim, Interfaol va innovatsion metodlar

Iqtibos uchun: Xojiyeva M.S. Raqamli ta’lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali metodlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.192–199.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

© М.С. Ходжиева[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования и развития профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде. В условиях глобализации и цифровой трансформации перед вузами стоит актуальная задача – обеспечить студентов современными знаниями и навыками, повысить их готовность к профессиональной деятельности. В этом контексте анализируются преимущества интерактивных методов, виртуальных лабораторий, симуляций, элементов геймификации и адаптивных образовательных платформ на основе искусственного интеллекта. Обоснована необходимость использования новых форм оценивания – электронных тестов, портфолио и систем самооценки.

ЦЕЛЬ: цель исследования – выявить эффективные механизмы формирования профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде и определить возможности их развития на основе современных педагогических технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы сравнительного анализа, изучения научной литературы, педагогических наблюдений, интервью и анкетирования. Анализировалась эффективность виртуальных лабораторий, элементов геймификации и адаптивных образовательных систем на основе искусственного интеллекта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что использование интерактивных методов повышает активность студентов, виртуальные лаборатории

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

способствуют интеграции теории и практики, геймификация усиливает мотивацию, а адаптивные платформы учитывают индивидуальные потребности обучающихся. В то же время выявлены проблемы: недостаточный уровень цифровой компетентности преподавателей и ограниченность технической инфраструктуры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде является одной из важнейших задач современного высшего образования. Полученные результаты служат научной основой для совершенствования цифрового обучения и повышения цифровой грамотности педагогов.

Ключевые слова: цифровое образование, профессиональная компетенция, методика, виртуальная лаборатория, геймификация, адаптивное обучение, интерактивные и инновационные методы.

Для цитирования: Ходжиева М.С. Эффективные методы формирования профессиональных компетенций в цифровой образовательной среде. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.192–199.

EFFECTIVE METHODS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCIES IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

© Muxlisa S. Khodjiyeva[1]✉
[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the theoretical and practical foundations of developing students' professional competences in a digital educational environment. In the context of globalization and digital transformation, higher education institutions face the urgent task of equipping students with modern knowledge and skills and increasing their readiness for professional activity. In this regard, the advantages of interactive methods, virtual laboratories, simulations, gamification elements, and AI-based adaptive learning platforms are analyzed. The necessity of using new forms of assessment—such as electronic tests, portfolios, and self-assessment systems—is also substantiated.

AIM: the aim of this study is to identify effective mechanisms for developing students' professional competences in a digital educational environment and to explore the opportunities for their improvement through modern pedagogical technologies.

MATERIALS AND METHODS: the study employed comparative analysis, literature review, pedagogical observation, interviews, and surveys. The effectiveness of virtual laboratories, gamification elements, and AI-based adaptive learning systems was analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that interactive methods increase students' engagement, virtual laboratories help integrate theory with practice, gamification strengthens motivation, and adaptive platforms adjust to learners' individual

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

needs. At the same time, several challenges were identified, including insufficient digital competence among teachers and limited technical infrastructure.

CONCLUSION: developing professional competences in a digital educational environment is one of the key tasks of modern higher education. The findings of this research provide a scientific basis for improving digital education and enhancing teachers' digital literacy.

Keywords: digital education, professional competence, methodology, virtual laboratory, gamification, adaptive learning, interactive and innovative methods.

For citation: Muxlisa S. Khodjiyeva. (2025) 'Effective methods of forming professional competencies in the digital educational environment', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.192–199. (In Uzbek).

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish zaruratga aylanmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida talabalar kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida raqamli ta'lim muhitidan foydalanish dolzarb masala hisoblanadi [2]. Kasbiy kompetensiya nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularni amaliyotda qo'llash, ijodkorlik, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi[4]. Shu sababli, raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanish metodikasini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. [5].

Kasbiy kompetensiya — bu talabaning kelajak kasbiy faoliyatida samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar majmuidir [3]. U o'z ichiga:
- nazariy bilimlarni o'zlashtirish,
- amaliy ko'nikmalarni hosil qilish,
- mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish,
- jamoada ishlash va kommunikatsiya qobiliyatlarini qamrab oladi.

Raqamli ta'lim muhiti esa bu jarayonni yanada qulaylashtiradi. Chunki u talabalarga onlayn resurslardan foydalanish, virtual tajribalarni amalga oshirish, turli simulyatsiya va interaktiv mashg'ulotlar orqali o'z kompetensiyalarini mustahkamlash imkonini beradi [6].

Raqamli ta'limda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish metodlari bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat bilim berish jarayonini yengillashtiradi, balki talabalarda zarur kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli ta'limning asosiy ustunligi shundaki, u o'quvchilarga mustaqil izlanish, interaktiv o'rganish va kasbiy faoliyatga moslashish imkonini beradi.

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish metodlari quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida ta'lim – onlayn kurslar, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar orqali bilim olish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Amaliy mashg‘ulotlarni raqamli muhitda tashkil etish – simulyatsiya dasturlari, trening platformalari orqali ko‘nikmalarni mustahkamlash.

3. Loyiha va muammoli ta’lim metodlari – guruhli topshiriqlar va loyiha ishlari yordamida ijodiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish.

4. Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) – reyting tizimi, ball to‘plash, rag‘batlantirish orqali motivatsiyani oshirish.

5. Masofaviy hamkorlik metodlari – forumlar, videokonferensiyalar va onlayn muhokamalar orqali jamoaviy ishlash malakasini rivojlantirish.

Quyidagi jadvalda raqamli ta’limda qo‘llaniladigan metodlar va ular orqali shakllanadigan kasbiy kompetensiyalar ko‘rsatilgan:

Metod turi	Qo‘llanilish shakli	Shakllanadigan kasbiy kompetensiyalar
Axborot-kommunikatsion texnologiyalar	Onlayn kurslar, elektron darsliklar, LMS tizimlari	Axborot bilan ishlash, o‘z-o‘zini o‘qitish, moslashuvchanlik
Amaliy mashg‘ulotlar (virtual)	Simulyatsiya, virtual laboratoriyalar	Kasbiy ko‘nikma, muammolarni hal qilish, tajribaviy yondashuv
Loyiha asosida o‘qitish	Jamoaviy loyiha ishlari, tadqiqot topshiriqlari	Hamkorlikda ishlash, kreativlik, tahliliy fikrlash
Gamifikatsiya	Ball to‘plash, reytinglar, onlayn musobaqalar	Motivatsiya, raqobatbardoshlik, faol ishtirok
Masofaviy hamkorlik	Videokonferensiya, forumlar, chat platformalari	Muloqot madaniyati, liderlik, jamoaviy ish

1-Jadval: Raqamli ta’lim metodlari va shakllantiriladigan kasbiy kompetensiyalar

Interfaol va innovatsion metodlar ta’lim jarayonida talabalarning faolligini oshirish, bilimlarni mustaqil izlash va amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, “Aqliy hujum” metodi talabalarda ijodiy fikrlashni rag‘batlantirsa, “Klaster” usuli tushunchalarni tizimlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, rol o‘ynash, onlayn testlar yoki virtual laboratoriyalar kabi innovatsion metodlar orqali nazariy bilimlar amaliyot bilan uyg‘unlashtiriladi.

Metod turi	Qisqacha tavsifi	Misollar	Shakllantiriladigan ko‘nikma/kompetensiyalar
Interfaol metodlar	O‘quvchilarni faol jalb etadigan, hamkorlikka asoslangan usullar	“Aqliy hujum”	Ijodiy fikrlash, tezkor qaror qabul qilish
		“Klaster”	Tizimlashtirish, mantiqiy fikrlash
		“Insert”	Mustaqil o‘qish, tanqidiy tahlil

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

		“Debat”	Nutq madaniyati, muloqot, dalillash
		“Blits-so‘rov”	Faol ishtirok, tezkor javob qaytarish
Innovatsion metodlar	Zamonaviy texnologiyalar va kreativ yondashuvlarga tayangan usullar	Virtual laboratoriya	Amaliy tajriba, texnik ko‘nikmalar
		Gamifikatsiya	Motivatsiya, raqobatbardoshlik, faollik
		Onlayn testlar	O‘z-o‘zini baholash, bilimni nazorat qilish
		Elektron loyiha ishlari	Jamoaviy ish, ijodkorlik, mas’uliyat
		VR/AR texnologiyalar	Innovatsion tafakkur, yangi muhitda ishlash ko‘nikmasi

2-Jadval: Interfaol va innovatsion metodlar turlari, misollari va shakllan-tiriladigan ko‘nikmalar.

Raqamli ta’lim muhitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar muhim metodlardan biri hisoblanadi. Ular real sharoitdagi tajribalar va jarayonlarni raqamli muhitda takrorlash imkonini beradi. Bunda talaba nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirib, mustaqil ravishda o‘rganish, tajriba qilish va muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari fani misolida virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar talabalarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Texnik tizimlarni modellashtirish – Talabalar turli texnik qurilmalarning ishlash jarayonini dasturiy ta’minot yordamida sinab ko‘rishlari mumkin. Masalan, kompyuter tarmoqlari yoki avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining virtual modeli quriladi.
2. Xavfsiz tajriba muhiti – Elektron sxemalar, dasturlash algoritmlari yoki ma’lumotlar bazasi tizimlarini virtual muhitda sinash orqali xatolardan o‘rganish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayon real laboratoriyada qimmat uskunalarni shikastlamasdan tajriba qilishga yordam beradi.
3. Simulyatsiyalar orqali real vaziyatni o‘rganish – Masalan, “axborot xavfsizligi” bo‘yicha turli hujum stsenariylarini simulyatsiya qilib, talabalar xavfsizlik choralarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadilar.
4. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish – Talabalarda:

texnik muammolarni tahlil qilish,
algoritmik va tizimli fikrlash,
dasturiy vositalardan samarali foydalanish,
mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Metod nomi	Mazmuni va ahamiyati	Shakllantiriladigan kasbiy kompetensiyalar
Virtual laboratoriyalar	Talabalar texnik tizimlar, dasturlash, elektron sxemalar yoki ma'lumotlar bazasi ustida **onlayn tajribalar** o'tkazadi. Bu xavfsiz, tejamkor va qulay amaliy muhitni yaratadi.	- Amaliy ko'nikmalarni egallash - Analitik va tanqidiy fikrlash - Texnik muammolarni hal etish - Mustaqil ishlash kompetensiyasi
Simulyatsiyalar	Real hayotdagi kasbiy vaziyatlarni **modellashtirish va mashq qilish** imkonini beradi. Masalan, axborot xavfsizligi hujumlarini simulyatsiya qilish yoki tarmoq nosozliklarini modellashtirish.	- Kasbiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish - Tizimli va algoritmik fikrlash - Innovatsion yondashuvni qo'llash - Jamoaviy hamkorlik kompetensiyasi

3-jadval. Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar metodining ahamiyati

Sun'iy intellekt va adaptiv ta'lim platformalari AI asosida ishlab chiqilgan ta'lim tizimlari talabaga individual yondashuvni ta'minlaydi [10]. Adaptiv ta'lim vositalari orqali har bir talaba o'z qobiliyati va bilim darajasiga moslashtirilgan topshiriqlarni bajaradi. Natijada kasbiy kompetensiyalar bosqichma-bosqich samarali rivojlanadi [7].

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish samaradorligini baholash bo'yicha raqamli ta'lim jarayonida talabalarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish ham muhim [9]. Bu jarayonda:

elektron testlar;

portfoliolar;

o'z-o'zini baholash tizimlari;

mentorlik dasturlari keng qo'llaniladi. Ular nafaqat bilimni tekshirishga, balki kompetensiyaning qay darajada rivojlanganini aniqlashga xizmat qiladi [3].

Raqamli ta'lim muhitida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish samarali metodlardan foydalanishni talab qiladi. Interfaol metodlar, virtual laboratoriyalar, gamifikatsiya va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish talabalarda mustahkam nazariy bilim, mustaqil fikrlash, kreativlik va kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni ta'minlaydi [6]. Kelgusida raqamli ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, raqamli resurslarni kengaytirish va o'qituvchilarning raqamli pedagogik kompetentligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi [2].

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2020.
3. Xodjayev N., To‘xtasinov J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.
4. Qodirov A., Raxmonov M. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Tuxliev N. Axborot texnologiyalari va raqamli ta’lim. – Toshkent: Universitet, 2020.
6. Anderson T., Elloumi F. E-Learning in the 21st Century. – London: Routledge, 2017.
7. Redecker C., Punie Y. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2017.
8. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework. – Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 2006.
9. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2018.
10. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xojiyeva Muxlisa Sultonovna**, tayanch doktoranti, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston, [**Ходжиева Мухлиса Султоновна**, соискатель (PhD), Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан], [**Muxlisa S. Khojiyeva,** PhD Student, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INFLUENCE OF SOIL RECLAMATION ON THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF PLANTS. ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION.

© Nazira M. Turayeva[1]✉, Zamira A. Atayeva[2]✉
[1,2]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the impact of reclamation measures on soil fertility and properties under the arid climate of the Bukhara region. A complex of hydromeliorative measures (leaching, drainage) and agro-meliorative measures (creation of forest belts) aimed at combating salinization and improving the water regime of soils is considered. Using the example of the region's main crops (cotton and cereals), the role of reclamation in ensuring stable plant growth, full development, and increased productivity under unfavorable natural conditions is highlighted. The crucial role of reclamation for sustainable agriculture in arid regions is emphasized.

AIM: to determine the impact of reclamation measures on soil fertility and crop yields in the arid conditions of the Bukhara region.

MATERIALS AND METHODS: the research employed field experiments, soil sample analysis, agro-technical observations, and statistical data processing conducted under the conditions of the Bukhara region.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that reclamation measures, including drainage systems and leaching, reduce soil salinity levels, while agroforestry reclamation effectively decreases wind and water erosion. Improved soil moisture regime contributed to better growth and higher yields of cotton and cereal crops.

CONCLUSION: reclamation measures are a key factor in ensuring the sustainability of agriculture under the arid climate of the Bukhara region. They play an important role in restoring soil fertility, combating salinization, and increasing productivity.

Keywords: reclamation, soil salinity, hydromelioration, drainage, agroforestry reclamation, agriculture, plant growth, arid climate.

For citation: Nazira M. Turayeva, Atayeva Z.A. (2025) 'Influence of soil reclamation on the growth and development of plants. on the example of bukhara region.', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.200–206. (In Eng).

ВЛИЯНИЕ МЕЛИОРАЦИИ ПОЧВ НА РОСТ И РАЗВИТИЕ РАСТЕНИЙ. НА ПРИМЕРЕ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ.

© Н.М. Тураева[1]✉, З.А. Атаева[2]✉
[1.2]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье проанализировано влияние мелиоративных мероприятий на плодородие и свойства почв в условиях засушливого климата Бухарской области. Рассмотрен комплекс гидромелиоративных (промывка, дренаж) и агромелиоративных (создание лесных полос) мероприятий, направленных на борьбу с засолением и улучшение водного режима почв. На примере основных сельскохозяйственных культур региона (хлопок, зерновые) показано значение мелиорации для устойчивого роста растений, их полноценного развития и повышения урожайности. Подчёркнута важная роль мелиорации для устойчивого сельского хозяйства в засушливых районах.

ЦЕЛЬ: определить влияние мелиоративных мероприятий на плодородие почв и урожайность сельскохозяйственных культур в условиях Бухарской области.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались полевые эксперименты, анализ почвенных проб, агротехнические наблюдения и статистическая обработка данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что мелиоративные мероприятия, включая дренажные системы и промывку, снижают степень засоления почв, а агролесомелиоративные меры эффективно уменьшают ветровую и водную эрозию. Улучшение водного режима почв способствовало повышению роста и урожайности хлопка и зерновых культур.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: мелиорация является важным фактором обеспечения устойчивости сельского хозяйства в засушливых условиях Бухарской области. Она способствует восстановлению плодородия почв, борьбе с засолением и повышению урожайности.

Ключевые слова: мелиорация, засоление почв, гидромелиорация, дренаж, агролесомелиорация, сельское хозяйство, рост растений, засушливый климат.

Для цитирования: Тураева Н.М, Атаева З.А. Влияние мелиорации почв на рост и развитие растений. на примере бухарской области. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.200–206.

TUPROQ MELIORATSIYASINING O'SIMLIKLARNING O'SISHI VA RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. BUXORO VILOYATI MISOLIDA

© N.M. To‘rayeva[1]✉, Zamira A. Atayeva[2]✉
[1,2]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada meliorativ tadbirlarning Buxoro viloyatining qurg'oqchil iqlimi sharoitida tuproq unumdorligi va xususiyatlarining ta'siri tahlil qilingan. Sho'rlanishga qarshi kurashish va tuproqlarning suv rejimini yaxshilashga qaratilgan gidromeliorativ (yuvish, drenajlash) va agro-meliorativ (o'rmon kamarlarini yaratish) chora-tadbirlari kompleksi ko'rib chiqilgan. Mintaqaning asosiy qishloq xo'jaligi ekinlari (paxta, don) misolida noqulay tabiiy sharoitlarda o'simliklarning barqaror o'sishi, to'liq rivojlanishi va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hosildorligini oshirishni ta'minlaydigan melioratsiya ishlari ko'rib chiqilgan. Melioratsiyaning qurg'oqchil hududlarda barqaror qishloq xo'jaligi uchun muhim roli ta'kidlanadi.

MAQSAD: Buxoro viloyati qurg'oqchil sharoitida meliorativ tadbirlarning tuproq unumdorligi va qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligiga ta'sirini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Buxoro viloyati sharoitida o'tkazilgan dala tajribalari, tuproq namunalari tahlili, agrotexnik kuzatuvlar va statistik qayta ishlash usullari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: olingan natijalar meliorativ chora-tadbirlar, jumladan, drenaj tizimlari va yuvish ishlari tuproqning sho'rlanish darajasini pasaytirishini, o'rmon-meliorativ tadbirlar esa shamol va suv eroziyasini kamaytirishda samarali ekanini ko'rsatdi. Shuningdek, tuproqning namlik rejimi yaxshilanishi natijasida paxta va don ekinlarining o'sishi va hosildorligi oshgani qayd etildi.

XULOSA: meliorativ tadbirlar Buxoro viloyatining quruq iqlim sharoitida qishloq xo'jaligi barqarorligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Ular tuproq unumdorligini tiklash, sho'rlanishga qarshi kurashish va hosildorlikni oshirishga sezilarli hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: melioratsiya, tuproqning sho'rlanishi, gidromelioratsiya, drenaj, agro-o'rmon melioratsiyasi, qishloq xo'jaligi, o'simliklarning o'sishi, quruq iqlim.

Iqtibos uchun: N.M. To'rayeva. Tuproq melioratsiyasining o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga ta'siri. buxoro viloyati misolida. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.200–206.

Soil reclamation is an important aspect of agriculture and horticulture, as it directly affects plant growth and development. One of the main methods of land reclamation is to improve the structure of the soil, ensuring its optimal level of moisture and nutrition. One of the main positive effects of soil reclamation on plants is to improve the availability of nutrients. After reclamation procedures, plant roots penetrate better into the soil, which allows them to more efficiently absorb minerals for their growth. This contributes to healthier plant development and higher yields. In addition, soil reclamation helps optimize moisture levels, which is a key factor for healthy plant growth. Properly organized drainage and irrigation systems help to avoid excessive or insufficient moisture in the soil, which in turn affects the health of plants.

Another important aspect of the effect of soil reclamation on plant growth and development is the prevention of soil salinization. Salinization can significantly worsen the conditions for plant life; therefore, reclamation measures can preserve soil fertility and provide optimal conditions for plant growth.

The main part

Soil reclamation plays a key role in agriculture, especially in regions with unfavorable natural conditions, such as the Bukhara region of Uzbekistan. It is a set of measures aimed at improving the soil's properties, which directly affect the growth and development of plants.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Features of soils and climate in Bukhara region

Bukhara region is located in a zone of deserts and semi-deserts, which determines its unique soil and climatic conditions.:

• Arid climate. Long rain-free period and high summer temperatures.

• High evaporation leads to intensive salinization of soils, making them unsuitable for agriculture.

• Low humus content. Organic-poor soils require constant fertilization.

In such conditions, it is impossible to obtain consistently high yields without land reclamation measures.

The main types of land reclamation and their effect on plants

In the Bukhara region, two primary types of land reclamation are employed to combat salinization and enhance soil fertility.

1. Hydro-reclamation

Hydro—reclamation is a system of measures related to the regulation of the water regime. Its main purpose is the leaching of excess salts from the root layer of the soil.

• The washing of saline soils is carried out by artificial flooding of fields. The water dissolves the salts and carries them into the drainage channels. This is critically important for cotton and other crops, as the high concentration of salts inhibits their growth, reduces yield and product quality.

• Drainage. Creation of a network of open or closed drainage channels for the discharge of flushing water. Without effective drainage, the washed-out salts will rise to the surface again. Properly arranged drainage ensures an optimal groundwater level, preventing repeated salinization and creating favorable conditions for the development of the root systems of plants.

2. Agroforestry

This type of land reclamation is aimed at protecting fields from wind erosion and improving the microclimate.

• Creation of forest strips. Planting trees and shrubs along fields. These forest belts reduce wind speed, which reduces the evaporation of moisture from the soil surface and prevents the fertile layer from blowing out. As a result, plants receive more moisture, and their growth is not inhibited.

• Protection from dry winds. In the conditions of the Bukhara region, dry winds can cause irreparable damage to crops. Forest belts weaken their negative impact, maintaining a more stable temperature and humidity regime.

Examples of influences on specific cultures

The example of the Bukhara region shows especially vividly how land reclamation affects key agricultural crops.

• Cotton. This crop is very sensitive to salinity. Soil washing and maintaining an optimal water balance make it possible to avoid inhibition of seedlings, increase yields and improve fiber quality.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

• Cereals (wheat, barley). On saline soils, their root system cannot develop normally, which leads to low yields. Land reclamation creates conditions for strong shoots and healthy plant development.

• Vegetable crops. Crops such as tomatoes and cucumbers also need low-salt soils. Land reclamation measures allow them to be grown in areas that would be unsuitable in natural conditions.

Let's consider specific measures to combat salinization.

1. Delving into hydro-reclamation technologies

In addition to flushing and drainage, more modern approaches are being actively introduced in the Bukhara region. For the effective leaching of salts from the soil, chemomelioration is used — the introduction of chemical ameliorants such as gypsum. Gypsum reacts with salts in the soil, forming soluble compounds that are more easily washed out by drainage waters. This significantly increases the efficiency of flushing and makes it possible to restore the fertility of saline lands faster.

In recent years, much attention has been paid to drip irrigation. This technology not only saves up to 60% of water but also prevents secondary salinization. With drip irrigation, water is supplied directly to the root system of plants, which minimizes evaporation from the soil surface. Thus, the capillary rise of salts, characteristic of surface irrigation, is practically absent.

2. The role of agroforestry and crop rotation

Agroforestry includes not only the creation of protective forest belts, but also the rational use of phytomeliorants, plants that can accumulate salts or improve soil structure. For example, some types of grasses and alfalfa planted as part of a crop rotation contribute to the salinization and enrichment of the soil with organic substances, which makes it more suitable for subsequent crops such as cotton.

Proper crop rotation combined with land reclamation is a powerful tool for maintaining long—term fertility. The inclusion of crops with different water requirements and different resistance to salinity in the cycle allows for more efficient management of soil resources

3. Economic and environmental impact

Effective land reclamation has not only agronomic, but also important economic importance. It allows you to:

• Increase yields. The introduction of land reclamation measures can increase cotton yields by 20-30%.

• Reduce costs. Saving water and reducing the need for intensive flushing reduces farmers' costs.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

• *Ensure the sustainability of agriculture. Land reclamation makes agricultural production in an arid region less dependent on climate change and more predictable.*

From an ecological point of view, well-planned land reclamation helps to prevent land degradation, combat desertification, and preserve biodiversity in arid ecosystems.

Thus, it can be concluded that soil reclamation has a significant impact on plant growth and development. Properly implemented measures to improve the soil cover contribute to increasing yields, improving product quality, and ensuring healthy plant development. Land reclamation in the Bukhara region is not just a way to improve soils, but a vital condition for successful agriculture, ensuring stability and high yields in extremely arid conditions.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mukhammadiev A.D., Rashidov F.A. The effect of chemical melioration on saline soils of the Bukhara region. // Journal "Problems of Irrigation", 2021, No. 3. pp. 45-51.
2. Esanov D.Z. Efficiency of using water-saving technologies in arid zones. // Bulletin of Agrarian Science, 2020, No. 5. pp. 78-85.
3. Khakimov Kh.M., Karimova Z.R. Agrotechnical methods of soil salinization in desert regions. // Agrarian Bulletin of Uzbekistan, 2019, No. 4, pp. 112-119.Soil fertility and agricultural plants: environmental aspects: monograph / V.F. Valkov, T.V. Denisova, K.Sh. Kazeev et al., 2nd ed. - Rostov-on-Don: Publishing House of SFU, 2010. - 416 p.
4. Soil fertility: environmental, social and soil-genetic features: monography / V.F. Valkov, T.V. Denisova, K.Sh. Kazeev, S.I. Kolesnikov. - Rostov-on-Don: Publishing House of SFU, 2013. - 299 p.
5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated 08/02/2023 N PP-257 "On measures to introduce advanced digital technologies in the field of agriculture"/ electronic resource. https://nrm.uz/contentf?doc=726554_postanovlenie_prezidenta_respubliki_uzbekistan_ot_02_08_2023_g_n_pp-257
6. Asilbekova H. and others . National report on the state of the environment: Uzbekistan December 2023/ electronic resource. https://unece.org/sites/default/files/2024-02/uzbekistan-state-of-the-environment-ru.pdf
7. 7. Ataeva G. I., Ataeva Z. A. MODERN METHODS OF CONTROL OF SALINIZATION OF AGRICULTURAL LANDS // Bulletin of Science and education. 2022. №2-2 (122). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-metody-kontrolya-zasoleniya-selskohozyaystvennyh-zeme
8. Zh. Zh. Zhumaev, Z. A. Atayeva, M. I. Atoeva CAUSES OF DEGRADATION AND WAYS TO INCREASE THE FERTILITY OF IRRIGATED MEADOW-ALLUVIAL SOILS OF THE BUKHARA REGION OF UZBEKISTAN // Inter education & global study. 2025.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

№2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-degradatsii-i-sposoby-povysheniya-plodorodiya-oroschaemyh-lugovo-allyuvialnyh-pochv-buharskoy-oblasti-uzbekistana

9. Jumayev Javohir, Atayeva Zamira CAUSES OF SOIL DEGRADATION AND MEASURES TO PREVENT IT // Universum: химия и биология. 2023. №6-2 (108). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/causes-of-soil-degradation-and-measures-to-prevent-it

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**To'rayeva Nazira Muxtorovna**, o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston, [**Тураева Назира Мухторовна**, преподаватель, Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан], [**Nazira M. Turayeva**, Lecturer, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan].

✉**Atayeva Zamira Alimovna, o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston**, [**Атаева Замира Алимовна**, преподаватель, Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан], [**Zamira A. Atayeva**, Lecturer, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

КОМПЕТЕНЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ПРОГРАММИРОВАНИЯ

© Л.Д. Ядгарова[1]✉

[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: педагогические компетенции играют важную роль в преподавании программирования, так как эффективная подготовка студентов в этой области требует от преподавателей специальных навыков и подходов. В данной статье рассматриваются основные педагогические компетенции, необходимые для успешного обучения программированию.

ЦЕЛЬ: Цель статьи — обосновать необходимость развития педагогических компетенций преподавателей в обучении программированию и определить их роль в организации эффективного учебного процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы учебные программы по программированию, методические пособия, теории педагогической компетентности, а также передовой зарубежный опыт. Применялись методы педагогического наблюдения, анкетирования и сравнительного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что для эффективного преподавания программирования преподаватель должен обладать следующими компетенциями:

Методическая компетенция — умение понятно и системно объяснять темы программирования, выбирать адекватные методы обучения;

ИКТ-компетенция — использование современных программных сред, онлайн-платформ и интерактивных инструментов;

Психолого-педагогическая компетенция — повышение интереса студентов и создание мотивации на основе индивидуального подхода;

Компетенция профессионального развития — постоянное освоение новых технологий и совершенствование педагогического мастерства.

Результаты показали, что данные компетенции способствуют более быстрому формированию у студентов навыков программирования, развитию самостоятельного мышления и активному участию в практических проектах.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: педагогические компетенции являются ключевым фактором эффективности преподавателя в обучении программированию. Их развитие не только улучшает качество учебных занятий, но и способствует формированию профессиональных компетенций студентов. Поэтому необходимо усиливать

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

подготовку преподавателей, развивать методическую базу и активно внедрять инновационные технологии в образовательный процесс вузов.

Ключевые слова: педагогические компетенции, обучение программированию, адаптация к учебному процессу, профессиональные компетенции.

Для цитирования: Ядгарова Л.Д. Компетенции преподавателя при преподавании программирования. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.207–214.

DASTURLASHNI O‘QITISHDA O‘QITUVCHINING KOMPETENTSIYALARI

© L.D. Yadgarova[1]✉
[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: dasturlashni o'qitishda pedagogik kompetentsiyalar muhim rol o'ynaydi, chunki talabalarni ushbu sohada samarali o'qitish o'qituvchilar tomonidan maxsus ko'nikma va yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu maqolada dasturlashni muvaffaqiyatli o'qitish uchun zarur bo'lgan asosiy pedagogik kompetentsiyalar muhokama qilinadi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — dasturlashni o‘qitishda o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini asoslash va samarali o‘quv jarayonini tashkil etishda ularning ahamiyatini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda dasturlash bo‘yicha o‘quv dasturlari, metodik qo‘llanmalar, pedagogik kompetensiya nazariyalari va ilg‘or xorijiy tajribalar tahlil qilindi. Shuningdek, pedagogik kuzatish, so‘rovnoma va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, dasturlashni samarali o‘qitish uchun o‘qituvchilar quyidagi kompetensiyalarga ega bo‘lishlari lozim:

Metodik kompetensiya — dasturlash bo‘yicha mavzularni tushunarli va tizimli bayon etish, mos metodlarni tanlash;

Axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi — zamonaviy dasturlash muhitlari, onlayn platformalar va interaktiv vositalardan foydalanish;

Psixologik-pedagogik kompetensiya — talabalar qiziqishini oshirish, individual yondashuv asosida motivatsiya yaratish;

Kasbiy rivojlanish kompetensiyasi — yangi texnologiyalarni muntazam o‘rganib borish va o‘z ustida ishlash.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ushbu kompetensiyalar o‘quvchilarning dasturlash ko‘nikmalarini tezroq shakllantirish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va amaliy loyihalarda faol ishtirok etishlarini ta’minlaydi.

XULOSA: dasturlashni o‘qitishda pedagogik kompetensiyalar o‘qituvchining samarali faoliyati uchun asosiy omil hisoblanadi. Ularni rivojlantirish nafaqat dars jarayonini takomillashtiradi, balki talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga ham xizmat

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, metodik ta'limni kuchaytirish va innovatsion texnologiyalarni keng qo'llash zarur.

Kalit so'zlar: pedagogik kompetentsiyalar, dasturlashni o'qitish, o'quv jarayoniga moslashish, kasbiy kompetentsiyalar.

Iqtibos uchun: Yadgarova L.D. Dasturlashni o'qitishda o'qituvchining kompetentsiyalari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.207–214.

TEACHER'S COMPETENCIES IN TEACHING PROGRAMMING

© Lola D. Yadgarova[1]✉
[1]Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: pedagogical competences play a crucial role in teaching programming, as effective training of students in this field requires teachers to possess specific skills and approaches. This article discusses the key pedagogical competences necessary for successful programming instruction.

AIM: the aim of the article is to substantiate the importance of developing teachers' pedagogical competences in programming education and to determine their role in organizing an effective learning process.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed programming curricula, methodological manuals, theories of pedagogical competence, and advanced international experiences. Pedagogical observation, surveys, and comparative analysis methods were also applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that effective programming instruction requires teachers to master the following competences:

Methodological competence — the ability to explain programming topics clearly and systematically, choosing appropriate teaching methods;

ICT competence — the use of modern programming environments, online platforms, and interactive tools;

Psychological and pedagogical competence — increasing student engagement and creating motivation through an individual approach;

Professional development competence — continuously learning new technologies and improving teaching skills.

The findings showed that these competences help students develop programming skills more effectively, foster independent thinking, and encourage active participation in practical projects.

CONCLUSION: pedagogical competences are a key factor for teachers' effectiveness in programming education. Their development not only improves the quality of lessons but also contributes to shaping students' professional competences. Therefore, it is necessary to enhance teacher training, strengthen methodological support, and promote the use of innovative technologies in higher education institutions.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Keywords: pedagogical competences, programming teaching, adaptation to the learning process, professional competences.

For citation: Lola D. Yadgarova. (2025) 'Teacher's competencies in teaching programming', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.207–214. (In Russ).

Изучение программирования в высших учебных заведениях играет ключевую роль в формировании профессиональных компетенций студентов и подготовке карьеры в области информационных технологий. Программирование является основным инструментом для создания программного обеспечения, веб-приложений, мобильных приложений и многих других технологических продуктов, которые широко применяются в современном мире.

Изучение программирования в ВУЗах позволяет студентам освоить основные концепции и методы разработки программного обеспечения, понять принципы работы языков программирования, структуры данных, алгоритмов и технологий разработки. Эти знания и навыки являются необходимыми для успешной работы в сфере информационных технологий, ведь программирование является основой для создания инновационных продуктов и решения сложных задач.

Изучение программирования также способствует развитию аналитического мышления, логического мышления, умения работать в команде и решать проблемы. Студенты, которые осваивают программирование в университете, приобретают ценный опыт, который может быть применен в различных областях деятельности, включая разработку программного обеспечения, анализ данных, исследования и т.д. В целом, изучение программирования в ВУЗах играет важную роль в формировании профессиональной подготовки студентов и обеспечивает им широкие перспективы для дальнейшего развития карьеры в сфере информационных технологий. Программирование открывает двери к множеству возможностей и является ключевым компонентом успешного старта в индустрии высоких технологий.

Преподавание программирования — сложная и многогранная задача, требующая от преподавателя не только глубоких знаний в области информационных технологий, но и развитых педагогических навыков. В современном мире, где программирование становится все более востребованным, роль компетентного преподавателя программирования трудно переоценить.

Компетенции классифицируются следующим образом:

Глубокие знания теории и практики программирования: преподаватель должен обладать обширными знаниями в области алгоритмов, структур данных, языков программирования и методологий разработки программного обеспечения. Он должен быть в курсе последних тенденций и изменений в мире IT, уметь применять свои знания на практике и передавать их студентам.

Владение современными образовательными технологиями: преподаватель должен быть знаком с современными методами обучения, такими как проблемно-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ориентированное обучение, проектное обучение, геймификация и др. Он должен уметь выбирать и применять наиболее эффективные технологии для достижения учебных целей.

Умение разрабатывать учебные материалы: преподаватель должен уметь создавать качественные и актуальные учебные материалы, такие как лекции, практические задания, методические указания и тесты. Материалы должны быть понятными, интересными и соответствовать уровню подготовки студентов.

Навыки использования специализированного программного обеспечения: преподаватель должен владеть необходимым программным обеспечением, таким как среды разработки, системы контроля версий, инструменты тестирования и отладки. Он должен уметь демонстрировать работу с этими инструментами и обучать им студентов.

Педагогические компетенции

Умение мотивировать студентов: преподаватель должен уметь создавать атмосферу, способствующую обучению и развитию студентов. Он должен уметь находить подход к каждому студенту, учитывать его индивидуальные особенности и интересы.

Навыки организации учебного процесса: преподаватель должен уметь планировать учебный процесс, ставить цели и задачи, выбирать методы обучения и контролировать результаты. Он должен уметь эффективно управлять временем и ресурсами.

Коммуникативные навыки: преподаватель должен уметь ясно и четко излагать свои мысли, доступно объяснять сложные понятия, слушать и понимать студентов. Он должен быть открыт для общения и готовым помочь студентам в решении возникающих проблем.

Навыки оценки знаний: преподаватель должен уметь объективно и справедливо оценивать знания студентов, использовать различные методы контроля, такие как тесты, экзамены, проекты и презентации. Он должен уметь давать конструктивную обратную связь и помогать студентам улучшать свои результаты.

Ответственность: преподаватель должен быть ответственным за качество своей работы, за результаты обучения студентов. Он должен быть пунктуальным, дисциплинированным и требовательным к себе и к студентам.

Терпение: преподаватель должен быть терпеливым и терпимым к ошибкам студентов, готовым объяснять материал несколько раз, если это необходимо. Он должен уметь создавать атмосферу, в которой студенты не боятся задавать вопросы и высказывать свое мнение.

Энтузиазм: преподаватель должен быть увлечен своим делом, интересоваться новыми технологиями и методами обучения. Его энтузиазм должен передаваться студентам и стимулировать их интерес к программированию.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Готовность к саморазвитию: преподаватель должен постоянно совершенствовать свои знания и навыки, изучать новые технологии и методы обучения. Он должен быть открыт для критики и готовым к изменениям.

Поскольку программирование сегодня играет важную роль, преподавание программирования требует от педагогов особых компетенций, которые помогают при проведении занятий по программированию.

Рассмотрим ключевые педагогические компетенции, необходимые для успешного преподавания программирования.

1. Знание предметной области. Преподаватели программирования должны обладать глубокими знаниями и пониманием основных концепций, языков программирования, структур данных, алгоритмов и технологий разработки. Это позволит им достоверно передавать информацию студентам и помогать им развивать навыки программирования.

2. Понимание потребностей студентов. Преподаватели должны уметь адаптировать свой подход к обучению в зависимости от индивидуальных особенностей студентов, их уровня подготовки и стилей обучения. Это поможет создать поддерживающую и стимулирующую обучающую среду.

3. Умение объяснять сложные концепции простым языком. Программирование может быть сложной областью для понимания, поэтому преподаватели должны уметь разъяснять сложные темы простым и доступным языком, используя наглядные примеры и аналогии.

4. Способность мотивировать студентов. Программирование требует усилий и настойчивости, поэтому преподаватели должны уметь мотивировать студентов, помогая им преодолевать трудности, развивать профессиональные навыки и достигать поставленных целей.

5. Умение создавать интерактивные уроки. Преподаватели должны использовать различные методики обучения, интерактивные задания, проекты и практику, чтобы сделать учебный процесс более увлекательным и эффективным.

Компетентный преподаватель программирования — это не только профессионал в своей области, но и талантливый педагог, способный вдохновить студентов на изучение программирования и помочь им стать успешными разработчиками.

Компетенции преподавателя играют решающую роль в процессе обучения программированию и оказывают огромное влияние на студентов. Рассмотрим подробнее, как именно:

1. Мотивация и интерес к программированию

- Энтузиазм и увлеченность преподавателя передаются студентам, вызывая интерес к предмету.

- Умение объяснять сложные вещи простым и доступным языком делает программирование понятным и увлекательным для студентов.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Использование интересных и практических примеров показывает студентам, как программирование может быть полезным в реальной жизни, что мотивирует их к изучению.

2. Успеваемость и качество знаний

- Глубокие знания преподавателя позволяют ему качественно преподавать материал, отвечать на вопросы студентов и помогать им решать сложные задачи.
- Владение современными методиками обучения делает процесс обучения более эффективным и интересным для студентов.
- Умение создавать качественные учебные материалы обеспечивает студентов необходимой информацией для успешного изучения программирования.

3. Развитие навыков и умений

- Преподаватель, обладающий практическими навыками программирования, может научить студентов не только теории, но и практике, что очень важно для будущих программистов.
- Умение организовывать проектную работу позволяет студентам получить опыт командной разработки, что является важным навыком в IT-индустрии.
- Преподаватель, владеющий современными инструментами разработки, может научить студентов использовать эти инструменты в своей работе.

4. Формирование профессиональных качеств

- Преподаватель, обладающий такими качествами, как ответственность, терпение и коммуникабельность, воспитывает эти качества и в студентах.
- Умение преподавателя создавать атмосферу сотрудничества и взаимопомощи способствует формированию у студентов командного духа и умения работать в коллективе.
- Преподаватель, готовый поддерживать и помогать студентам в их начинаниях, вдохновляет их на достижение успеха в области программирования.

5. Влияние на выбор профессии

- Компетентный преподаватель может стать для студентов образцом для подражания и повлиять на их решение выбрать профессию, связанную с программированием.
- Преподаватель, рассказывающий о перспективах развития в IT-индустрии, помогает студентам увидеть возможности для карьерного роста и выбрать направление для дальнейшего обучения.
- Преподаватель, поддерживающий связь с выпускниками, может помочь студентам в поиске работы и адаптации в профессиональной среде.

Педагогические компетенции играют важную роль при преподавании программирования и помогают преподавателям успешно развивать у студентов профессиональные навыки и знания в этой ключевой области информационных технологий. Именно от преподавателя зависит, насколько интересным и эффективным будет процесс обучения, какие знания и навыки получат студенты, и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

какие качества они в себе разовьют. Поэтому, выбор компетентного преподавателя — это один из важнейших факторов успеха в обучении программированию.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Андреев, В. В. Методика обучения программированию [Текст] : учеб. пособие для вузов / В. В. Андреев. - М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2004. - 320 с.
2. Ядгарова Л.Д., Файзиева Н.Б. Специфика и структура педагогического процесса // Ученый XXI века, международный научный журнал №11(24), 2016. С.44-45.
3. Атаева Г.И., Ядгарова Л.Д. Оценка прикладных свойств обучающей платформы MOODLE в Бухарском государственном университете // Universum:технические науки. Научный журнал, часть 1. №6(75), 2020. С.30-32.
4. Ядгарова Л.Д., Эргашева С.Б. Способы использования интерактивных методов в образовательном процессе // Academy № 9(60), 2020. С.11-12.
5. Ядгарова Л.Д., Эргашева С.Б. Требования к тестовым заданиям в электронных учебниках // Проблемы педагогики, научно-методический журнал. №8(56). 2020. С.36-39.
6. Ядгарова Л.Д., Мурадова Г.Б. Сложности перевода речевые стили литературного языка // Academy № 12(51), 2019. С.63-65.
7. Ядгарова Л.Д., Нуруллаева Н. Методика преподавания музыки в школе // Ученый XXI века, международный научный журнал №41(51), апрель 2019. С.24-25.
8. Ядгарова Л.Д., Акобирова Л.Х. Применение образовательных технологий на уроках компьютерной графики // Проблемы педагогики, научно-методический журнал. №2(47). 2020. С.46-47.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Yadgarova Lola Djalolovna,** axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasi katta o‘qituvchisi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston Respublikasi, [**Ядгарова Лола Джалоловна**, старший преподаватель кафедры информационных систем и цифровых технологий, Бухарский государственный университет, Республика Узбекистан, г. Бухара], [**Lola D. Yadgarova,** Senior Lecturer, Department of Information Systems and Digital Technologies, Bukhara State University, Republic of Uzbekistan, Bukhara].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TABIIY FANLARNI O'QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TAKOMILLASHTIRISH

© E.A. Qurbonmurotov[1]✉

[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiyaning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Integratsiyaning mazmuni, tabiiy fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik hamda zamonaviy ta'limdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, fanlararo integratsiyaning shakl, metod va vositalari (muammoli o'qitish, loyiha metodi, modulli ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, tajriba va tadqiqot metodlari) batafsil tavsiflangan. Maqolada darsliklar, multimediali resurslar, interaktiv vositalar va virtual laboratoriyalarning integratsion ta'limdagi o'rni ochib berilgan. Integratsiyaning samaradorligi amaliy tajribalar asosida ko'rsatilib, uning o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot salohiyatini kuchaytirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishdagi ahamiyati asoslangan. Yakunda integratsiyani yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan va kelgusidagi tadqiqot yo'nalishlari ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiyaning samaradorligini aniqlash va uning o'quvchilarning bilim, ko'nikma hamda kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mavjud pedagogik adabiyotlar, tabiiy fanlar bo'yicha darslik va o'quv qo'llanmalar, multimediali resurslar hamda virtual laboratoriyalar tahlil qilindi. Shuningdek, tajriba-sinov darslari, kuzatuv, suhbat va pedagogik diagnostika metodlari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatdiki, fanlararo integratsiya o'quvchilarda bilimlarning yaxlit tizimini shakllantirish, ilmiy dunyoqarashni kengaytirish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va virtual laboratoriyalardan foydalanish o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshiradi, ularni mustaqil izlanishga va ijodiy fikrlashga undaydi. Eksperimental sinovlar integratsion yondashuv qo'llanilganda o'quvchilarning ta'lim natijalari an'anaviy usullarga nisbatan yuqori ekanligini ko'rsatdi.

XULOSA: fanlararo integratsiya tabiiy fanlarni o'qitishda samarali pedagogik yondashuv bo'lib, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirishga katta hissa qo'shadi. Integratsiyani yanada rivojlantirish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, interaktiv resurslardan samarali foydalanish hamda amaliy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish tavsiya etiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kalit so'zlar: fanlararo integratsiya, tabiiy fanlar, o‘qitish metodlari, ta’lim vositalari, muammoli o‘qitish, loyiha metodi, modulli ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv vositalar, multimediali resurslar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari, tajriba metodlari, tadqiqot metodlari, darslik va o‘quv qo‘llanmalar, ta’lim samaradorligi, o‘quv motivatsiyasi, kompetensiyalar, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, amaliy tajriba, ta’lim sifati.

Iqtibos uchun: Qurbonmurotov E.A. Umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitishda fanlararo integratsiyani takomillashtirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.215–223.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

© Э.А. Курбонмуротов[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье проанализированы теоретические и практические основы межпредметной интеграции в преподавании естественных наук в общеобразовательных школах. Раскрыто содержание интеграции, взаимосвязь между естественными предметами и её значение в современном образовании. Подробно описаны формы, методы и средства интеграции (проблемное обучение, метод проектов, модульное обучение, информационно-коммуникационные технологии, методы эксперимента и исследования). В статье показана роль учебников, мультимедийных ресурсов, интерактивных средств и виртуальных лабораторий в интеграционном обучении. Эффективность интеграции подтверждена практическим опытом, обоснована её значимость для развития знаний и умений учащихся, укрепления исследовательского потенциала, формирования самостоятельного мышления и творческого подхода. В заключение даны рекомендации по дальнейшему совершенствованию интеграции и обозначены направления будущих исследований.

ЦЕЛЬ: определить эффективность межпредметной интеграции в преподавании естественных наук в школах и обосновать её роль в развитии знаний, навыков и компетенций учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использовались педагогическая литература, учебники и пособия по естественным наукам, мультимедийные ресурсы и виртуальные лаборатории. Применялись экспериментальные уроки, наблюдения, беседы и методы педагогической диагностики.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Анализ показал, что межпредметная интеграция способствует формированию у учащихся целостной системы знаний, расширяет научное мировоззрение и развивает практические навыки. Использование ИКТ и виртуальных лабораторий повышает учебную мотивацию

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

школьников, побуждает их к самостоятельным исследованиям и творческому мышлению. Экспериментальные данные показали, что при интеграционном подходе результаты обучения выше по сравнению с традиционными методами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: межпредметная интеграция является эффективным педагогическим подходом в преподавании естественных наук, вносящим значительный вклад в формирование знаний, умений и компетенций учащихся. Для её дальнейшего развития рекомендуется активное внедрение новых педагогических технологий, эффективное использование интерактивных ресурсов и усиление исследовательской деятельности.

Ключевые слова: межпредметная интеграция, естественные науки, методы обучения, средства обучения, проблемное обучение, метод проектов, модульное обучение, информационно-коммуникационные технологии, интерактивные средства, мультимедийные ресурсы, виртуальные лаборатории, симуляционные программы, методы эксперимента, методы исследования, учебники и пособия, эффективность обучения, учебная мотивация, компетенции, самостоятельное мышление, творческий подход, практический опыт, качество образования.

Для цитирования: Курбонмуротов Э.А. Совершенствование межпредметной интеграции в преподавании естественных наук в общеобразовательных школах. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.215–223.

IMPROVING INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN TEACHING NATURAL SCIENCES AT GENERAL EDUCATION SCHOOLS

© Eldor A. Qurbonmurotov[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the theoretical and practical foundations of interdisciplinary integration in teaching natural sciences in secondary schools. The content of integration, the interconnection between natural sciences, and its significance in modern education are discussed. The forms, methods, and tools of integration (problem-based learning, project method, modular education, information and communication technologies, experimental and research methods) are described in detail. The role of textbooks, multimedia resources, interactive tools, and virtual laboratories in integrated education is highlighted. The effectiveness of integration is demonstrated through practical experiences, substantiating its importance in developing students' knowledge and skills, strengthening research potential, and fostering independent thinking and creative approaches. Finally, recommendations for further improvement of integration and directions for future research are provided.

AIM: to determine the effectiveness of interdisciplinary integration in teaching natural sciences at schools and to substantiate its role in developing students' knowledge, skills, and competencies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study utilized pedagogical literature, textbooks and manuals on natural sciences, multimedia resources, and virtual laboratories. Experimental lessons, observations, interviews, and pedagogical diagnostic methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis showed that interdisciplinary integration contributes to the formation of a holistic system of knowledge among students, broadens their scientific worldview, and develops practical skills. The use of ICT and virtual laboratories increases students' learning motivation, encouraging independent inquiry and creative thinking. Experimental results demonstrated that learning outcomes were higher when using integrative approaches compared to traditional methods.

CONCLUSION: interdisciplinary integration is an effective pedagogical approach in teaching natural sciences, making a significant contribution to the formation of students' knowledge, skills, and competencies. To further develop integration, it is recommended to actively introduce new pedagogical technologies, make effective use of interactive resources, and strengthen research-oriented activities.

Keywords: interdisciplinary integration, natural sciences, teaching methods, educational tools, problem-based learning, project method, modular teaching, information and communication technologies, interactive tools, multimedia resources, virtual laboratories, simulation programs, experimental methods, research methods, textbooks and manuals, learning effectiveness, learning motivation, competencies, independent thinking, creative approach, practical experience, education quality.

For citation: Eldor A. Qurbonmurotov. (2025) 'Improving interdisciplinary integration in teaching natural sciences at general education schools', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.215–223. (In Uzbek).

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Integratsiya o'quv jarayonini yaxlit tashkil etish, turli fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib berish va o'quvchilarda atrof-muhit hamda tabiiy hodisalarni kompleks idrok etish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, tabiiy fanlarni o'qitishda integratsion yondashuv o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirib, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Biologiya, kimyo, fizika, geografiya va ekologiya kabi fanlarning o'zaro uzviy bog'liqligi tufayli ular integratsiyalashgan holda o'qitilganda o'quvchilar bilimlarni bir butun tizim sifatida qabul qilishadi, turli fanlar doirasidagi bilimlarni uyg'unlashtirib, muammoli vaziyatlarni hal etishga o'rganadilar. Bu esa ularning ilmiy-tadqiqot salohiyatini rivojlantiradi, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Mazkur mavzuning maqsadi umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiyani takomillashtirishning shakl, metod va vositalarini tahlil qilish hamda samarali yo'llarini ko'rsatishdan iboratdir. Shu maqsadda fanlararo integratsiyaning nazariy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

asoslarini yoritish, tabiiy fanlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash, integratsiyani amalga oshirishning samarali shakl va metodlarini tavsiflash, o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan vositalarni ko‘rsatib berish hamda integratsiyaning o‘quvchilar bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslab berish vazifalari belgilab olindi.

Fanlararo integratsiyaning nazariy asoslari, avvalo, integratsiya tushunchasi va uning mazmunini anglash bilan bog‘liqdir. Integratsiya ta’lim jarayonida fanlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘qitish, bilimlarni yaxlit tizim sifatida shakllantirishni ta’minlaydi. Bunda o‘quvchilar biror hodisa yoki jarayonni faqat bitta fan doirasida emas, balki turli fanlarning kesishgan nuqtasida o‘rganadilar. Umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarning o‘zaro bog‘liqligi alohida o‘rin tutadi, chunki biologiya, kimyo, fizika, geografiya va ekologiya kabi fanlar tabiat qonuniyatlarini tushuntirishda bir-birini to‘ldiradi. Masalan, iqlim jarayonlarini o‘rganishda fizik qonunlar, kimyoviy reaksiyalar va biologik ta’sirlar birgalikda tahlil qilinadi. Shu sababli fanlararo integratsiya zamonaviy ta’limda muhim metodologik yondashuv bo‘lib, u o‘quvchilarda dunyoni yaxlit idrok etish, turli bilimlarni uyg‘unlashtirish va ulardan hayotiy faoliyatda samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Fanlararo integratsiyani ta’minlashda uning shakllari katta ahamiyat kasb etadi. Dars jarayonida integratsiyalashgan yondashuv o‘quvchilarga bir vaqtning o‘zida bir necha fan bo‘yicha bilimlarni o‘zlashtirish imkonini beradi. Integratsiyalashgan darslar mavzuli, kompleks yoki loyihaviy ko‘rinishda tashkil qilinishi mumkin. Mavzuli darslar muayyan tushunchani turli fanlar nuqtayi nazaridan o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, kompleks darslarda bir nechta fan materiallari umumiy g‘oya asosida birlashtiriladi. Loyihaviy darslarda esa o‘quvchilar mustaqil izlanish faoliyatiga jalb etilib, turli fanlardan o‘zlashtirgan bilimlarini real hayotiy muammolarni hal qilishga tatbiq etadilar. Shuningdek, sinfdan tashqari ta’lim shakllari – to‘garak mashg‘ulotlari, ekskursiyalar va amaliy mashg‘ulotlar ham integratsiyani kuchaytiradi, chunki ular o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Integratsion yondashuvni amalga oshirishda turli metodlar qo‘llaniladi va ularning har biri o‘ziga xos didaktik vazifani bajaradi. Muammoli o‘qitish metodi o‘quvchilarni faol fikrlashga va mustaqil izlanishga jalb etadi. O‘qituvchi dars jarayonida turli savollar va muammoli vaziyatlarni qo‘yib, o‘quvchilardan javob topishni talab qiladi. Bunda o‘quvchilar fanlararo aloqalarni o‘zlari aniqlashga, mavjud bilimlarni yangi sharoitda qo‘llashga o‘rganadilar. Masalan, atmosfera ifloslanishining biologik, kimyoviy va fizik oqibatlarini muhokama qilishda o‘quvchilar turli fanlar doirasidagi bilimlarni uyg‘unlashtiradilar.

Loyiha metodi integratsiyaning eng samarali usullaridan biri bo‘lib, unda o‘quvchilar aniq muammo yoki mavzu asosida izlanish olib boradilar. Loyihaviy faoliyat davomida ular turli fanlardan olgan bilimlarini amaliyotda sinab ko‘radilar. Masalan, “Yashil energiya” loyihasini amalga oshirish jarayonida fizika bo‘yicha energiya manbalari, kimyo bo‘yicha yonilg‘ining tarkibi, biologiya bo‘yicha ekologik ta’sir va geografiya bo‘yicha resurslarning joylashuvi birgalikda o‘rganiladi. Bu metod o‘quvchilarda mustaqil ishlash, jamoada hamkorlik qilish va natijani himoya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Modulli o‘qitish esa ta’lim jarayonini ma’lum bosqichlarga ajratgan holda tashkil etishga imkon beradi. Har bir modul muayyan mavzuga oid turli fanlar bo‘yicha bilimlarni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv o‘quvchilarda tizimli bilim shakllanishini ta’minlaydi va murakkab mavzularni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishni yengillashtiradi. Masalan, “Suv va uning ahamiyati” moduli kimyoviy tarkib, fizik xususiyatlar, biologik zaruriyat va geografik taqsimot kabi turli fanlarning kesishgan nuqtasini qamrab oladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) integratsiyaning zamonaviy vositasi sifatida alohida o‘rin tutadi. Multimedia taqdimotlari, elektron darsliklar, interaktiv testlar, simulyatsiyalar va onlayn laboratoriyalar o‘quv jarayonini qiziqarli va ko‘rgazmali qiladi. Masalan, kompyuter dasturlari yordamida kimyoviy reaksiyalarni modellashtirish, geografik xaritalarni interaktiv tarzda o‘rganish yoki biologik jarayonlarni 3D animatsiyalar orqali kuzatish o‘quvchilarda chuqurroq tushuncha hosil qiladi. Bundan tashqari, onlayn platformalarda turli fanlar bo‘yicha ma’lumotlarni bir joyda jamlab o‘rganish imkoniyati mavjud.

Tadqiqot va tajriba metodlari esa o‘quvchilarning ilmiy-ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Tajriba o‘tkazish jarayonida o‘quvchilar ilmiy gipoteza qo‘yishni, uni sinovdan o‘tkazishni va natijani tahlil qilishni o‘rganadilar. Masalan, “Tuproq unumdorligiga omillarning ta’siri” mavzusida olib borilgan tajribalar biologik, kimyoviy va fizik jihatlarni birgalikda qamrab oladi. Bu metod nafaqat bilimlarni mustahkamlaydi, balki o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi.

Fanlararo integratsiyani samarali amalga oshirish uchun turli vositalardan ham foydalanish zarur. Avvalo, darslik va o‘quv qo‘llanmalar integratsiyaning asosiy manbai hisoblanadi. Zamonaviy darsliklarda fanlararo bog‘liqlikni ko‘rsatishga alohida e’tibor qaratilishi, misollar va topshiriqlar kompleks tarzda berilishi lozim. Masalan, ekologik muammolarni yoritishda biologik, kimyoviy va geografik tahlillar uyg‘un holda taqdim etilishi mumkin.

Multimediali resurslar va elektron platformalar ta’limni integratsion asosda tashkil etishda keng imkoniyat yaratadi. Elektron darsliklar, interaktiv mashqlar, virtual testlar va ta’limiy dasturlar orqali o‘quvchilar turli fanlarga oid bilimlarni birgalikda o‘rganadilar. Bu esa o‘quv jarayonini an’anaviydan farqli ravishda yanada jonli, qiziqarli va samarali qiladi.

Interaktiv metodik vositalar, jumladan laboratoriya jihozlari, tajriba to‘plamlari va ko‘rgazmali materiallar integratsiyaning ajralmas qismidir. Ular orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llashni o‘rganadilar. Masalan, issiqlik jarayonlarini o‘rganishda fizik jihozlardan foydalanib, kimyoviy reaksiyalarning borishini kuzatish yoki biologik organizmlarga ta’sirini tahlil qilish mumkin.

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiya dasturlari integratsiyaning yangi bosqichini ifodalaydi. Ular murakkab jarayonlarni ko‘rgazmali va xavfsiz tarzda o‘rganishga yordam beradi. Masalan, fizik yoki kimyoviy tajribalarni real sharoitda o‘tkazish xavfli bo‘lsa, virtual muhitda bunday tajribalarni xavfsiz modellashtirish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi, ularni yanada faol o‘qishga undaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shunday qilib, metod va vositalarning uyg‘un qo‘llanilishi fanlararo integratsiyaning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtiradi va o‘quvchilarni hayotiy muammolarni yechishga tayyorlaydi.

Integratsiyaning samaradorligi va amaliy tajribalarini tahlil qilar ekanmiz, u o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda beqiyos ahamiyat kasb etishini ko‘ramiz. Avvalo, fanlararo integratsiya o‘quvchilarni turli manbalardan olingan bilimlarni yagona tizimda ko‘rishga o‘rgatadi. Masalan, fizika darsida energiya tushunchasini o‘rgangan o‘quvchi biologiya yoki kimyo fanlarida ham bu tushuncha bilan to‘qnashadi va uni amaliy jarayonlarga tatbiq etadi. Shu tarzda integratsiya bilimlarning parchalanib ketishini oldini olib, yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi.

Bundan tashqari, integratsion yondashuv o‘quvchilarning nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, geografiya fanida atmosfera jarayonlari haqida olingan nazariy bilimlar kimyo yoki ekologiya fanida laboratoriya ishlari orqali mustahkamlanadi. Bu esa o‘quvchilarda nafaqat faktlarni eslab qolish, balki ularni qo‘llash, tahlil qilish va amaliyotda sinab ko‘rish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Natijada o‘quvchilar ilmiy tadqiqot asoslarini egallab, mustaqil izlanishga qiziqish bildiradilar.

Integratsiya o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatini ham sezilarli darajada rivojlantiradi. Masalan, loyihaviy faoliyat jarayonida turli fanlardan olingan bilimlarni uyg‘unlashtirgan o‘quvchi yangi g‘oya yoki innovatsion yechim taklif qilish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun ham muhim tayyorgarlik bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, integratsion ta’lim o‘quv motivatsiyasiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Dars jarayonida fanlararo bog‘lanishlar keltirilganda, o‘quvchilar mavzuni hayotiy misollar bilan bog‘lash imkoniga ega bo‘ladilar. Masalan, matematika formulalarining fizika qonunlari bilan, yoki biologiya jarayonlarining kimyoviy reaksiyalar bilan bog‘lanib tushuntirilishi darsni qiziqarli va mazmunli qiladi. Bu esa o‘quvchilarda tabiiy fanlarga nisbatan ijobiy munosabat va o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni kuchaytiradi.

Amaliy tajribalar ham integratsiyaning samaradorligini tasdiqlaydi. Bir qator maktablarda olib borilgan kuzatuvlarga ko‘ra, integratsion yondashuvni muntazam qo‘llagan o‘qituvchilar dars jarayonida yuqori natijalarga erishmoqdalar. Xususan, o‘quvchilarning test natijalari yaxshilangani, ilmiy to‘garak va loyihalarda faolroq qatnashayotgani, o‘qishga bo‘lgan mas’uliyatlari ortgani aniqlangan. Bundan tashqari, integratsion metodlarni qo‘llagan o‘qituvchilarning o‘zlari ham pedagogik tajribalarini boyitib, darslarni yangicha yondashuv asosida tashkil etishga muvaffaq bo‘layotganliklari kuzatilgan.

Shunday qilib, fanlararo integratsiya nafaqat o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantiradi, balki ta’lim sifatini oshirishning samarali yo‘li sifatida o‘zini oqlamoqda.

Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, umumta’lim maktablarida tabiiy fanlarni o‘qitishda fanlararo integratsiya ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hisoblanadi. Integratsion yondashuv orqali o‘quvchilar bilimlarni yaxlit tizim sifatida qabul qilishga, nazariy ma’lumotlarni amaliyot bilan bog‘lashga, turli fanlardan olgan bilimlarini birgalikda qo‘llashga o‘rganadilar. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi, ijodkorlik va tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi, tanqidiy fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi. Shuningdek, integratsiya dars jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi, o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi va tabiiy fanlar bo‘yicha zarur kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Integratsiyani takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: avvalo, darslik va o‘quv qo‘llanmalarni ishlab chiqishda fanlararo bog‘liqlikka alohida e’tibor qaratish zarur; o‘qituvchilar uchun integratsion yondashuv bo‘yicha maxsus metodik qo‘llanmalar yaratish va ularni amaliyotga joriy etish lozim; sinfda va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda turli interaktiv metodlardan hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish tavsiya etiladi; o‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashish tizimini yo‘lga qo‘yish ham samarali natija beradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun esa tabiiy fanlarni o‘qitishda integratsion yondashuvning yangi shakl va metodlarini ishlab chiqish, virtual ta’lim muhitida fanlararo integratsiyani chuqur o‘rganish, shuningdek, integratsiyaning o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asosda tahlil qilish muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Fizika sohasidagi talim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risidagi 2021 yil 19 martdagi PQ-5032-son Prezident qarori.
2. Mirzaxmedov B., G’ofurov N. va boshqalar. Fizika o’qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, 2010 yil.
3. Turdiyev N.Sh., Tursunmetov K.A., G’aniyev A.G., Suyarov K.T., Usarov J.E., Avliyoqulov A.K. Fizika 11-sinf o’quvchilar uchun darslik. Toshkent, “Niso Poligraf”, 2018.
4. Ta'lim bo'yicha axborot texnologiyalari: tadqiqotlar. O'qish uchun qo'llanma Yuqori. Tadqiqotlar. muassasalar /. - 4-chi., Ched. - m.: "Akademiyaning" nashriyot markazi, 2008 yil. - 192C.
5. Pedagogika: pedagogik nazariyalar, tizimlar, texnologiyalar: tadqiqotlar. Str uchun. Baland. va ommaviy axborot vositalari. Ped. Tadqiqotlar. Transport vositalari /, I.B. KOTOVA va boshqalar; Ed. - 5-chi., Ched. - m.: 2004 yil nashriyot markazi, 2004 yil. - 512s.
6. Abdunabiyevich, A. F. (2023). Darslikda yoritilgan zulfiyaxonim mavzusini steam yondashuvi asosida o'rganish. образование наука и инновационные идеи в мире, 20(2), 98-103.
7. Erkaboev U.I., Negmatov U.M., Rakhimov R.G., Mirzaev J.I., Sayidov N.A. Influence of a quantizing magnetic field on the Fermi energy oscillations in two-dimensional

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

semiconductors // International Journal of Applied Science and Engineering. 2022. Vol.19, Iss.2, pp. 2021123-1-2021123-8. https://www.scopus.com/sourceid/21100822732).
8. Erkaboev U.I., Rakhimov R.G., Negmatov U.M., Sayidov N.A., Mirzaev J.I. Influence of a strong magnetic field on the temperature dependence of the two-dimensional combined density of states in InGaN/GaN quantum well heterostructures // Romanian Journal of Physics. 2023. Vol.68, Iss.5-6, pp.614-1-614-14. (https://www.scopus.com/sourceid/11500153309).
9. Erkaboev U.I., Rakhimov R.G., Mirzaev J.I., Negmatov U.M., Sayidov N.A. Influence of a magnetic field and temperature on the oscillations of the combined density of states in twodimensional semiconductor materials // Indian Journal of Physics. 2024. Vol.98, pp.189-197. (https://www.scopus.com/sourceid/145208).
10. Gulyamov G., Erkaboev U.I., Rakhimov R.G., Mirzaev J.I., Sayidov N.A. Determination of the dependence of the two-dimensional combined density of states on external factors in quantum-dimensional heterostructures // Modern Physics Letters B. 2023. Vol.37, No.10, pp.2350015-1-2350015-14. (https://www.scopus.com/sourceid/29055).
11. Erkaboev U.I., Rakhimov R.G., Mirzaev J.I., Sayidov N.A., Negmatov U.M., Mashrapov A. Determination of the band gap of heterostructural materials with quantum wells at strong magnetic field and high temperature // AIP Conference Proceedings. 2023. Vol.2789, Iss.1, pp.040056-1-040056-7. (https://www.scopus.com/sourceid/26917).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qurbonmurotov Eldor Abdusaidovich**, Fizika kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi, [**Курбонмуротов Элдор Абдусаидович**, независимый исследователь кафедры физики], [**Eldor A. Qurbonmurotov**, Independent researcher of the Department of Physics]; manzil: Termiz, O'zbekiston [адрес: Термез, Узбекистан], [address: Uzbekistan, Termez]; e-mail: eldorqurbonmurotov8280@gmail.com; tel.: +998 94-514-82-80.

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG'ULOTL ARIDA HARAKAT KO'NIKMALARNI TARBIYALASH

© A.A. Aminov[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktab o'quvchilarida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarga qiziqish va ko'nikmalarni tarbiyalash maktab yoshidagi o'quvchilar bilan mashg'ulotlarni tashkil qilish, mavzuga oid tadqiqptlar to'g'risida fikrlar yuritilgan.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi — o'quvchilarda sog'lom turmush tarziga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish, sport faoliyati orqali ularning jismoniy va psixologik rivojlanishiga ko'maklashishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolani yozishda ilmiy-методик adabiyotlar, soha bo'yicha olib borilgan tadqiqot ishlari, kuzatuv va tajriba metodlaridan foydalanildi. O'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi va mashg'ulotlarga qiziqishi anketa va suhbat asosida o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalariga ko'ra, muntazam jismoniy mashqlar o'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlaydi, irodaviy sifatlarini rivojlantiradi hamda jamoada ishlash ko'nikmasini oshiradi. Shuningdek, sport mashg'ulotlari o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirib, ularda o'z-o'zini nazorat qilish, intizom va mas'uliyatni tarbiyalashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarning individual xususiyatlari hisobra олинган mashg'ulotlar yuqori natija beradi.

XULOSA: maktab ta'limida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etish o'quvchilarning nafaqat sog'lig'ini mustahkamlash, balki ularning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida ham muhim o'rin tutadi. Shu bois o'qituvchilar tomonidan innovatsion metodlar asosida mashg'ulotlarni tashkil etish, o'quvchilarni sport to'garaklariga jalb etish va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Kalit so'zlar: maktab, o'quvchi, jismoniy tarbiya, sport, mashg'ulot, ko'nikma, metod.

Iqtibos uchun: Aminov A.A. Umumta'lim maktab o'quvchilarida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotl arida harakat ko'nikmalarni tarbiyalash // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.224–230.

ВОСПИТАНИЕ ДВИГАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ И СПОРТУ У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

© А.А. Аминов[1]✉

[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статья посвящена организации занятий со школьниками, развитию у школьников интереса и навыков к занятиям физкультурой и спортом, исследованиям по теме

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — формирование у учащихся потребности в здоровом образе жизни и содействие их физическому и психологическому развитию посредством спортивной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: при подготовке статьи использованы научно-методическая литература, исследования в данной области, а также методы наблюдения и эксперимента. Физическая подготовленность учащихся и их интерес к занятиям изучались с помощью анкетирования и бесед.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: согласно результатам исследования, регулярные физические упражнения укрепляют здоровье учащихся, развивают волевые качества и повышают навыки работы в коллективе. Кроме того, занятия спортом усиливают мотивацию школьников, формируют у них самоконтроль, дисциплину и ответственность. Учет индивидуальных особенностей учащихся при организации занятий обеспечивает более высокие результаты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эффективная организация занятий по физическому воспитанию и спорту в школе способствует не только укреплению здоровья, но и духовно-нравственному развитию учащихся. В связи с этим необходимо использовать инновационные методы, активно вовлекать детей в спортивные секции и укреплять сотрудничество с родителями.

Ключевые слова: школа, школьник, физическое воспитание, спорт, обучение, навыки, метод.

Для цитирования: Аминов А.А. Воспитание двигательных навыков на занятиях по физическому воспитанию и спорту у учащихся общеобразовательной школы. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.224–230.

DEVELOPING MOTOR SKILLS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS ACTIVITIES OF GENERAL EDUCATION SCHOOL STUDENTS

© Akobit A. Aminov[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the development of students' interest and skills in physical education and sports activities, the organization of classes with school-age children, and analyzes scientific research on the subject.

AIM: the main aim of the study is to cultivate students' need for a healthy lifestyle and to promote their physical and psychological development through sports activities.

MATERIALS AND METHODS: the study was based on scientific and methodological literature, research in the field, as well as observation and experimental methods.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Students' physical preparedness and their interest in training were studied through questionnaires and interviews.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that regular physical exercises strengthen students' health, develop volitional qualities, and improve teamwork skills. In addition, sports activities enhance motivation, foster self-control, discipline, and responsibility. Taking into account individual characteristics of students in the organization of classes leads to better outcomes.

CONCLUSION: effective organization of physical education and sports activities at school contributes not only to strengthening health but also to students' moral and spiritual development. Therefore, it is necessary for teachers to apply innovative methods, involve students in sports clubs, and strengthen cooperation with parents.

Key words: school, student, physical education, sport, training, skill, method.

For citation: Akobir A. Aminov. (2025) 'Developing Motor Skills in Physical Education and Sports Activities of General Education School Students', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.224–230. (In Uzbek).

Maktab o'quvchilarining nerv sistemasi va butun organizmi nihoyatda plastik va tashqi ta'sirga beriluvchi bo'ladi. Shuning uchun nagruzka hajmi va intensivligini oqilona taqsimlash, uni dam olish bilan muntazam almashtirib turish o'quvchi organizmi dinamikasining optimalligini belgilaydi, tiklanish jarayonlarining o'z vaqtida kechishini ta'minlaydi va ish qobiliyatini mustahkamlaydi. Nagruzka bir tomondan jismoniy mashqlarning organizmga ta'sir etish ko'lamida va ularni bajarish intensivligida ifodalandi, bu organizmdagi funktsional jarayonlarni tezlashtiradi, ikkinchi tomondan esa nagruzka o'quvchining aqliy faoliyatida namoyon bo'ladigan psixik funktsiyalari dinamikasiga ta'sirida, mashqlarni tushuntirish va namoyish qilishda, diqqat va idrokni jamlashda, vazifalarni anglab olishda, javob reaktsiyasining aniqligida va hokazolarda ifodalanadi. Maktab yoshidagi o'quvchilar bilan mashg'ulot olib borganda psixik va jismoniy kuchni sarflanadigan to'g'ri vaqt nisbati va undan so'nggi dam olish o'qituvchining muhim vazifalaridan biri bo'lishi lozim. Didaktikaning asosiy maummosi muvaffaqiyati ta'limning qonuniyatlarini ochishdan iboratdir.

Didaktik komponentlari hissiy idrok, abstrakt tafakkur va praktikadan iborat bo'lmish bilish nazariyasiga tayanadi. Shu maqsadda maktab yoshidagi o'quvchilarga ta'lim berishda ularning yosh xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'limning ko'rgazmali, og'zaki va amaliy metodlaridan o'zaro aloqadorlikda foydalaniladi. Kishi (o'quvchi) shaxsi asta-sekin shakllanadi, insoniyat to'plagan ijtimoiy tajribani o'zlashtirish (bilimlar, faoliyat usullari, ijodiy faoliyat va dunyoga emotsional munosabat) xususiyatlari bilan belgilanadi. Ularni shakllantirishda ta'limning quyidagi umumdidaktik metodlari qo'llaniladi: axborot-retseptiv reproduktiv metod va problemali ta'lim hamda o'quvchilar ijodiy potentsialini shakllantirish metodi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Axborot-retseptik usuli shundan iboratki, tarbiyachi o‘quvchilarda harakat ko‘nikmalarini shakllantirishda ularga ayrim zarur bilimlarni ma’lum qiladi va ular idrokini shu bilimlarga qaratadi hamda bilimlarni amaliyot bilan bog‘lagan holda harakat faoliyatining namunalarini ko‘rsatadi. Shunday ekan, bu metod turli metodlar-og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy metodlardan kompleks tarzda foydalanish imkonini beradi. Bu metodning bosh didaktik mohiyati axborotning o‘qituvchi tomonidan aniq berilishi, o‘quvchilarning esa kni ongli idrok etib, eslab qolishidan iboratdir. Bunday o‘zaro aloqador, o‘zaro bog‘liq birgalikdagi faoliyat o‘quvchilarda iroda, diqqat, faol fikrlash kabi sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi.

O‘quvchilar harakat faoliyatini to‘laqonli o‘zlashtirishlari uchun o‘qituvchi ikkinchi-reproduktiv usul (yoki faoliyat usullarini qaytadan bajarishni tashkil qilish metodi) ni qo‘llaydi. Uning didaktik mohiyati shundaki, o‘qituvchi qayta bajariladigan harakat vazifalari (mashqlar) tizimini o‘ylab topadi. Bu mashqlar avvaldan tanish va o‘quvchilar tomonidan o‘qituvchi qo‘llagan axborot-retseptiv metod jarayonida o‘zlashtirilgandir. O‘quvchilar bu mashqlarni ko‘p marta bajara borib, ularni namuna bo‘yicha aniqlashtirib, qayta bajarib o‘zlashtiradilar. Biroq, aynan bir mashqdan haddan tashqari ko‘p foydalanish o‘quvchilarning bu mashqqa bo‘lgan qiziqishini kamaytiradi va hatto ma’lum darajada ularni o‘zlashtirishni susaytiradi. Shuning uchun mashq o‘zlashtirilgach, uni turli variantlar yordamida takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Demak, reproduktiv metod bilimlar va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishni ularni o‘quvchilar tomonidan namuna bo‘yicha va variantli vaziyatlarda qo‘llanish darajasiga ko‘taradi. Ko‘rsatib o‘tilgan ikkala metod o‘quvchilar tomonidan bilimlar, harakat, malaka va ko‘nikmalarini o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Ular “tejamli va maqsadga muvofiq va shunday bo‘lib qoladilar”.

Avvalgi ikki metod o‘quvchilarning o‘quv ishi jarayonidagi bilimlar, malaka va ko‘nikmalarning zarur fondini ta’minlaydi. Biroq ular faqat ijodiy faoliyat tajribasini o‘zlashtirishga tayyorlaydi hamda o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga muvaffaqiyatli o‘rgatish uchun zamin hisoblanadi.

Maktabda o‘quvchilarning bunday faoliyatini tashkil etar ekan, o‘qituvchi muammoli ta’lim metodiga murojaat qiladi. U o‘quvchilarni asta-sekin jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida va harakatli o‘yinlarda muammoli vazifalarni hal etishga tayyorlaydi. O‘qituvchi vazifa qo‘yar ekan, uni hal etishgacha bo‘lgan butun jarayonni va natijani oldindan o‘ylab oladi. Pedagog o‘quvchilarni oldin o‘zlashtirilgan malaka va ko‘nikmalardan foydalangan holda vazifani hal etishga undaydi. Tarbiyachi bunda muammoli vaziyatdan foydalanadi va uni konkret sharoitdagi harakatlar bilan hosil qiladi. Masalan, “quyonlar polizda” degan tanish o‘yinni o‘tkazishdan oldin o‘quvchilarga quyidagi vazifani jamoa ravishda hal etish taklif etiladi: ya’ni quyonlarning polizdan qochishini qiyinlashtirish va qorovul ularni darrov tutib olmasligi uchun o‘yinni qanday o‘zgartirish mumkin. O‘quvchilar turli variantlarni tanlab qaror qiladilar: qorovul polizda emas, minora (gimnastika devori) ustida turishi kerak,- u erdan quyonlar yaxshi ko‘rinadi, biroq ularni quvib etish qiyin; buning uchun pastga tushish kerak; quyonlarga ham qochish oson bo‘lmaydi, chunki ular qochmoqchi bo‘lsalar yo devordan sakrab o‘tishlari, yoki uning ostidan o‘tishlari kerak.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘quvchilarni jismoniy mashqlarga o‘rgatish jarayonida (ularni o‘zlashtirish darajasida) ijodiy izlanishga tayyorlash ishini o‘qituvchi ular bilan birgalikda harakat qilishdan boshlaydi. U harakatlarni o‘zlashtirish, ularni birini ikkinchisi bilan almashtirish, yangi variantni o‘ylab topish imkoniyatlarini ko‘rsatadi va o‘quvchilarga ularni to‘ldirish hamda o‘zgartirishni taklif etadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki (L.M.Korovina), boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bu usullarni (muntazam rahbarlik qilish sharoitida) ijodiy vazifalarni hal etishda turli individual imkoniyatlar, qobiliyatlar namoyon qilgan holda muvaffaqiyatli o‘zlashtiradilar. Keyinroq ular mashq variantlarini o‘ylab topgan holda o‘zlari o‘zlashtirgan harakat ko‘nikmalaridan foydalanadilar. Shundan so‘ng o‘qituvchi ularning izlanishlarini murakkablashtiradi va ijodiy topshiriq beradi-yangi mashq o‘ylab topishni taklif etadi. O‘quvchilar bu vazifalarni ham asta-sekin individual va kollektiv ravishda bajaradilar. Harakatli o‘yinlarda ham ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish юqoridagicha kechadi. O‘quvchilar dastlab o‘yinda signallarni turlicha qo‘llaydilar, o‘yin obrazlarini almashtiradilar, o‘yin sюjetini o‘zgartiradilar. O‘qituvchi o‘quvchilarda xayolni rivojlantirib, tasavvurlar doirasini kengaytira borib, o‘yin uchun ertak va hikoyalardan ayrim epizodlarni tanlashga o‘rgatib, ularni tanish ertaklar sюjetlari asosida o‘yinlar o‘ylab topishga tayyorlaydi. Ishning 3-bosqichida o‘quvchilar ijodiy vazifalarni bajarishlari va “katta ishtiyoq bilan o‘zlari qiziqarli harakatli o‘yinlarni o‘ylab topishlari mumkin”. Ma’lumotlarga ko‘ra, ilk ijodiy faollik maktab kichik yoshda namoyon bo‘ladi. U syujetli o‘yinda, o‘quvchi imkoniyatiga yarasha o‘yin obrazi-qushchalar, quyonchalar, avtomobiь va hokazolar jarayonida ko‘rinadi. O‘quvchining o‘yin rolini bajarishi hali jo‘n, biroq ijodiy xarakterga ega bo‘ladi. O‘quvchidagi ijodiy faollik ko‘pincha tarbiyachining butun o‘yin jarayoniga emotsional rahbarligi sharoitida namoyon bo‘ladi va rivojlanadi. Bu o‘yin qisqa hikoya shaklida ifodali, obrazli qilib tushuntirishdan boshlanadi (1-2 daqiqa). O‘yin jarayonida bolalarda asta-sekin xayol rivojlanadi, o‘zlani quyoncha va qushchalar deb his qiladigan bolalarning o‘yin harakatlari bilan mustahkamlanadigan tasavvur aniqlashadi va bu quvonchli emotsiyalar bilan kechadi. Bularning barchasi keyingi ijodiy imkoniyatlarni rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Maktab yoshidagi bola emotsiyalarining rivojlanishi uning ehtiyojlariga muvofiq faoliyatni tashkil etish bilan bog‘liqdir. Bola uchun muhim hisoblangan faoliyat faqat uni o‘zlashtirishnigina emas, balki unga nisbatan emotsional kechinmalarda namoyon bo‘ladigan munosabatni shakllantirishni ham shart qilib qo‘yadi. Ahamiyatli faoliyat o‘zida biror-bir ehtiyojni aks ettiradi”. Maktab yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiyalash nazariyasi va metodikasida юqoridagi ta’limning umumdidaktik metodlari bilan birlikda dasturning bu bo‘limiga xos ko‘rgazmali, og‘zaki, amaliy o‘yin, musobaqa kabi metodlardan qonuniy tarzda foydalaniladi. Shunday qilib, “ta’lim metodlariga konkret sohaning o‘ziga xosligini hisobga olgan holda umumdidaktik tarzda yondashiladi”.

Metodlarni tanlash o‘qituvchi oldidagi vazifalar, o‘quv-tarbiyaviy ishlarning mazmuni, shuningdek, bolalarning yosh va individual xususiyatlariga bog‘liqdir.

Shunday qilib, o‘qituvchi hissiy idrok va harakat sezgilarining yorqinligini ta’minlovchi ko‘rgazmali metodlardan foydalanadi. Ular o‘quvchilarda sensor qobiliyatlarni rivojlanishini faollashtiruvchi harakat haqida juda to‘liq va konkret tasavvurning hosil bo‘lishi uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

zarurdir; bolalar ongiga yo‘naltirilgan og‘zaki metodlar ular oldiga qo‘yilgan vazifalarni tushunib olishga va mashqlar mazmuni va strukturasini o‘zlashtirib olishda katta rolь o‘ynaydigan harakatli mashqlarni ongli ravishda bajarishga, bu mashqlarni turli vaziyatlarda mustaqil qo‘llashga yordam beradi; amaliy metodlar o‘quvchilarning amaliy harakat faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, harakatlarni o‘z muskul-motor sezgilarida to‘g‘ri idrok etilishini amalda tekshirishni ta’minlaydi. Amaliy metodlar to‘la yoki juz’iy reglamentatsiya, mashqlarni o‘yin formasida o‘tkazish, musobaqa elementlaridan foydalanish bilan xarakterlanadi. Amaliy metodning xilma-xil turlaridan biri o‘yin metodidir. Bu usul maktab yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyatiga yaqin, ular bilan ishlashda juda o‘ziga xos va samarali bo‘lib, ko‘rgazmali obraz va ko‘rgazmali amaliy tafakkur elementlarini hisobga oladi. U turli harakat ko‘nikmalarini, harakatlarning mustaqilligini, o‘zgaruvchan sharoitga nisbatan tezkor javob reaktsiyasini bir vaqtda takomillashuviga, ijodiy faollik ko‘rsatishga imkon yaratadi. O‘yin harakatlari jarayonida bolalarda ahloqiy-irodaviy sifatlar shakllanadi, bilishga intilish o‘sadi, hatti-harakat va jamoada o‘zini tutish tajribasi hosil bo‘ladi. Bolalarni harakatlarga o‘rgatishda harakatlar xarakteri haqida emotsional obrazli tasavvur masalan, “Sichqonlardek yengil va sokin yugurasiz”, “Quyonchalarga o‘xshab sakrash kerak” ni oydinlashtirishga yordam beruvchi o‘yin usullari qo‘llaniladi. Musobaqa usuli ham amaliy metodga kiradi. Maktab yoshidagi bolalarga ta’lim berishda u faqat pedagogik rahbarlik sharoitida qo‘llanilishi mumkin. Bu metod ko‘proq bolalar avval egallangan harakat ko‘nikmalarini (biroq birinchilik uchun musobaqani emas) takomillashtirish maqsadida qo‘llaniladi. Bolalar kuchiga mos bo‘lishi, ahloqiy-irodaviy fazilatlarni tarbiyalash, shuningdek, o‘z yutuqlarini va boshqa bolalarning muvaffaqiyatlarini talablarga ongli munosabatda bo‘lish asosida to‘g‘ri baholash musobaqaning majburiy shartidir. Ayniqsa jamoa hisni, boshqalar muvaffaqiyatidan hasad va g‘arazgo‘yliksiz shodlanish kabi fazilatlarni tarbiyalash muhimdir. Sifat yoki tezkorlik bo‘yicha musobaqa jarayonida topshiriqni o‘yin yoki mashq tarzida bajarayotgandagi muvaffaqiyatsizlik bolani xafa qilib qo‘yishi mumkin. Bunday paytda o‘qituvchining roli, salbiy emotsiyani ijobiy emotsiyaga aylantira olish mahoratining ahamiyati nihoyatda katta. Bunga o‘quvchilarni musobaqa jarayonini idrok etishga tayyorlash, muvaffaqiyatsizlikka uchraganda esa, ular ongiga ishonchli dalillar bilan ta’sir etish va salbiy emotsiyalarni topshiriqni muvaffaqiyatli hal etish omiliga aylantirish orqali erishiladi. Pedagogik jarayonda ta’lim metodlaridan kompleks holda foydalaniladi. O‘qituvchi mashqlar mazmuni, o‘quvchilarning yosh imkoniyatlari va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda birinchi holatda ta’limning ko‘rgazmali metodini qo‘llaydi-bolaning harakat namunasini tushuntirish orqali idrok qilishga erishadi, ikkinchi bir holatda mashq mazmuni va strukturasini og‘zaki tushuntirish metodini qo‘llaydi. Biroq ikkinchi holatda pedagog bu yoshdagi bolalarda mavjud hayotiy tajriba va harakatlar haqidagi konkret tasavvurga tayanadi. Ko‘rgazamli yoki og‘zaki metodlardan so‘ng darhol o‘quvchilar amaliy harakatlarga-harakatlarni mustaqil bajarishga o‘tishlari lozim.

Hulosa o‘rnida umumta’lim maktab o‘quvchilarini jismoniy tarbiya va sportga barqaror qiziqish va ko‘nikma hosil qilish uchun, jismoniy tarbiya o‘qituvchilari yoshlarning sog‘lom

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va kuchli bo‘lishlari uchun jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishlari kerakligi haqida uzluksiz targ‘ibot va tashviqot qilib borishlari lozim bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Nurullaev A. R. Methods of developing endurance in students through the use of folk games in physical education classes //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 11. – С. 520-524.
2. Ruzimbaevich N. A., Ruzimbaev M. A. RESEARCH PARK. – 2021.
3. Нуруллаев А. Р. РЕАБИЛИТАЦИЯ СПОРТСМЕНА //Рекомендовано к изданию Советом по качеству УралГУФК Протокол № 8 от 14 мая 2018 г. – 2018. – С. 213.
4. Ruzimbaevich N. A., Ruzimbaev M. A. METHODOLOGICAL METHODS OF TEACHING CHILDREN FOR MOVEMENT ACTIVITIES IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 313-322.
5. Нуруллаев А. Р., Гафурова М. Ю., Мансуров Ш. Ш. Деление спортивных занятий на периоды //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 6. – С. 153-155.
6. Нуруллаев А. Р. Основные формы и сущности экономической демократии //Молодежь XXI века: образование, наука, инновации. – 2017. – С. 227-228.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Aminov Akobir Azimovich, “**Jismoniy madaniyat va sport” kafedrasi o‘qituvchisi, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston; manzil: 200100, M. Iqbol ko‘chasi, 11-uy, Buxoro shahri, O‘zbekiston, **[Аминов Акобир Азимович,** преподаватель кафедры «Физическая культура и спорт», Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан; адрес: 200100, ул. М. Икбол, дом 11, г. Бухара, Узбекистан], [**Akobir A. Aminov**, Lecturer, Department of Physical Culture and Sports, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan; address: 200100, 11 M. Iqbol Street, Bukhara city, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

HARAKATLI O‘YINLAR ORQALI TURLI YOSHDAGI MAKTAB O‘QUVCHILARI JISMONIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISH

© G.E. Eshmatov[1]✉

[1]Qarshi davlat universiteti, Qarshi, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada harakatli o‘yinlar orqali turli yoshdagi maktab o‘quvchilari jismoniy qobiliyatlarni shakllantirish, qolaversa maktab o‘quvchilarida jismoniy sifatlarni shakllantirish orqali yosh avlodni sportga bo‘lgan qiziqishini oshirish maktab o‘quvchilarida jismoniy qobiliyatlarini shakllantirish orqali kelgusi hayotga tayyorlash, yoshlarni jismoniy harakat orqali mehnat sevarlikka o‘rgatish bu esa o‘z o‘rnida kelajakda ham yoshlarimiz uchun dasturul amal bo‘lib hizmat qiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — maktab o‘quvchilarida harakatli o‘yinlar orqali jismoniy qobiliyat va sifatlarni shakllantirish, sportga qiziqishini oshirish va sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirish samaradorligini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda maktabning turli sinf o‘quvchilari ishtirok etib, harakatli o‘yinlar orqali ularning jismoniy tayyorgarlik darajasi kuzatildi. Tahlil qilish uchun kuzatish, suhbat, pedagogik tajriba va statistik qayta ishlash metodlari qo‘llanildi. Harakatli o‘yinlarning o‘quvchilarga ta’siri yosh toifalariga ko‘ra solishtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, muntazam harakatli o‘yinlarga jalb qilingan o‘quvchilarda kuch, chidamlilik, chaqqonlik va tezkorlik kabi jismoniy sifatlar ijobiy rivojlandi. Shuningdek, o‘yinlar o‘quvchilarni jamoada ishlashga, intizomga va bir-birini qo‘llab-quvvatlashga o‘rgatdi. Sportga qiziqish ortib, darslarda faollik darajasi oshgani kuzatildi.

XULOSA: harakatli o‘yinlar maktab o‘quvchilarida jismoniy qobiliyatlarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular o‘quvchilarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan qarashlarini shakllantirish, sportga qiziqishini kuchaytirish va kelgusida hayotiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, harakatli o‘yinlar yoshlarni jismoniy rivojlanish bilan bir qatorda ma’naviy jihatdan ham tarbiyalaydi.

Kalit so'zlar: o‘quvchi, maktab, jismoniy qobiliyat, yosh avlod, o‘yin, jismoniy sifat, sport.

Iqtibos uchun: Eshmatov G.E. Harakatli o‘yinlar orqali turli yoshdagi maktab o‘quvchilari jismoniy qobiliyatlarni shakllantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.231–237.

ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП ПОСРЕДСТВОМ ПОДВИЖНЫХ ИГР

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Г.Э. Эшматов[1]✉
[1]Каршинский государственный университет, Карши, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается формирование физических способностей школьников разных возрастных групп посредством подвижных игр. Подвижные игры способствуют не только развитию физических качеств, но и повышению интереса к спорту, формированию здорового образа жизни, подготовке учащихся к будущей деятельности и воспитанию трудолюбия.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить эффективность использования подвижных игр для развития физических способностей и качеств школьников, а также для повышения их интереса к спорту.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие учащиеся разных возрастных групп. Для анализа использовались методы наблюдения, педагогического эксперимента, беседы и статистической обработки данных. Подвижные игры подбирались с учетом возрастных особенностей учащихся, и их влияние оценивалось в динамике.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что регулярное участие в подвижных играх положительно влияет на развитие силы, выносливости, ловкости и быстроты. Кроме того, у школьников повысилась дисциплинированность, умение работать в команде и поддерживать друг друга. Было отмечено усиление интереса к спортивной деятельности и рост активности на уроках физической культуры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: подвижные игры являются эффективным средством формирования физических способностей у школьников. Они способствуют укреплению здоровья, развитию спортивных навыков и формированию позитивного отношения к физической активности. В дальнейшем их использование в образовательном процессе может стать важным элементом воспитания здорового и социально активного поколения.

Ключевые слова: школьник, физические способности, подвижная игра, спорт, молодежь, физические качества.

Для цитирования: Эшматов Г.Э. Формирование физических способностей школьников разных возрастных групп посредством подвижных игр. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.231–237.

DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF SCHOOLCHILDREN OF DIFFERENT AGE GROUPS THROUGH ACTIVE GAMES

© Ghayrat E. Eshmatov[1]✉
[1]Qarshi State University, Qarshi, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: this article examines the development of physical abilities of schoolchildren of different age groups through active (movement-based) games. Such games not only promote the growth of physical qualities but also increase students' interest in sports, encourage a healthy lifestyle, prepare them for future activities, and foster diligence.

AIM: the main aim of this study is to determine the effectiveness of active games in developing students' physical abilities and qualities, as well as in increasing their interest in sports.

MATERIALS AND METHODS: the study involved schoolchildren from different age groups. Methods of observation, pedagogical experiment, interviews, and statistical analysis were applied. The active games were selected according to the age-specific characteristics of students, and their impact was assessed over time.

DISCUSSION AND RESULTS: the results showed that regular participation in active games positively influenced the development of strength, endurance, agility, and speed. Moreover, students demonstrated improved discipline, teamwork, and mutual support skills. An increased interest in sports activities and higher engagement in physical education classes was also observed.

CONCLUSION: active games are an effective means of developing physical abilities in schoolchildren. They contribute to health promotion, sports skill development, and the formation of a positive attitude toward physical activity. Their systematic use in the educational process can play a key role in fostering a healthy and socially active young generation.

Keywords: active games are an effective means of developing physical abilities in schoolchildren. They contribute to health promotion, sports skill development, and the formation of a positive attitude toward physical activity. Their systematic use in the educational process can play a key role in fostering a healthy and socially active young generation.

For citation: Ghayrat E. Eshmatov**.** (2025) 'Development of physical abilities of schoolchildren of different age groups through active games', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.231–237. (In Uzbek).

Har bir sport turida o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra u yoki bu jismoniy sifat ustunlik qiladi va ustivor qiymatga ega. Futbolda bu sifatni yuqori tezlikdagi mashqlardagi (tezlikka chidamlilik) chidamlilikning namoyon bo'lishi deb hisoblash mumkin.

O'yin davomida talaba to'p bilan va to'psiz ko'plab tezlanishlar va tirelarni amalga oshiradi. O'yindagi harakatlar kuchayib borishi bilan tezlikni chidamliligining roli oshadi, chunki tezlik tempini o'yin oxirigacha ushlab turish taktik muammolarni to'g'ri hal qilish, o'yin natijasi umuman bog'liq bo'lgan turli xil texnik elementlarni aniqroq va mukammal bajarish imkonini beradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ma'lumki, o‘yin natijasini pirovard natijada urilgan gol hal qiladi, unga erishish ko‘plab omillarga, masalan, darvozaga zarbaning aniqligiga bog‘liq. Shu munosabat bilan, tezlikni chidamliligini o‘rganayotganda, biz taklif qilgan yuk fonida zarbalar aniqligining namoyon bo‘lishini ham o‘rganib chiqdik.

Maktab o‘quvchilarida tezlikka chidamlilik namoyon bo‘lishining yoshga bog‘liq xususiyatlari ko‘p yillik mashg‘ulotlarni hisobga olgan holda o‘rganildi. Ushbu muammoni hal qilish uchun quyidagi test ishlab chiqildi: yugurishdan oldin va keyin darvozaga zarbalarning aniqligini bir vaqtning o‘zida qayd etish bilan 3 seriyada 5 x 3,5 takroriy yugurish (16 m masofadan 5 marta). Ushbu testni tanlash uchun murabbiylar, kuzatishlar va ilmiy tadqiqot materiallarini so‘rovimiz natijalari asos bo‘ldi.

Bir qator indekslar, koeffitsientlar va boshqalarni aniqlash bilan ma'lumotlarni matematik qayta ishlash. takroriy yugurish natijalarining umumiy vaqti, ya'ni, degan xulosaga kelishga imkon berdi. yoshi bilan ortib borayotgan tezlik chidamliligi ko‘rsatkichi. Shunday qilib, 12-13 yoshli maktab o‘quvchilari uchun umumiy yugurish vaqti 96,61 sekund, 14-15 yoshlilar uchun - 92,1 soniya, 16-17 yoshlilar uchun - 90,98 sekund yosh guruhlari o‘rtasidagi ko‘rsatkichlar farqi ishonchli. Bu shuni ko‘rsatadiki, futbol mashg‘ulotlari vosita mahoratini rivojlantirishga foydali ta'sir ko‘rsatadi.

Yoshi bilan ko‘rsatkichlarning barqaror yaxshilanishiga qaramasdan, har bir guruh tezlik chidamliligining namoyon bo‘lishida o‘ziga xos xususiyatlarga ega (ilova G). Shunday qilib, 12-13 yoshli maktab o‘quvchilari uchun umumiy vaqt 95,61 soniyani tashkil etdi va segmentlarning ekstremal natijalari 6,19 dan 6,63 sekundgacha o‘zgardi. (farq 0,44 sek). Alohida yugurish seriyalarida tezlik chidamliligining namoyon bo‘lishini tavsiflovchi umumiy qiymatlarning ko‘rsatkichlari bir xil emas, shu bilan birga seriyalar orasidagi vaqt natijalarining qisqarish tendentsiyasi mavjud. Shunday qilib, birinchi seriyaning vaqt yig‘indisi 31,7 + 0,66 sek., ikkinchi 31,88 + 0,07 va uchinchi 32,56 + 0,072. Birinchi va uchinchi qatorlar orasidagi farqlarning ishonchliligi t= 15,44 ($p<0,001$), birinchi va ikkinchi t=7,88 ($p<0,001$) va ikkinchi va uchinchi t=6,3, ahamiyatlilik darajasida ($p<0,001$). Garchi bu farq mutlaq jihatdan ahamiyatsiz bo‘lib ko‘rinsa-da, seriyalar orasidagi farqlarning ishonchliligi natijalari shuni ko‘rsatadiki, charchoq seriyadan seriyaga rivojlanadi, uning koeffitsienti 7,1% ni tashkil qiladi. Shuningdek, biz chidamlilik koeffitsienti va indeksini aniqladik va ketma-ket takroriy yugurishda tezlik zaxirasini aniqladik. Bu qiymatlar mos ravishda 15,41, 2,76, 0,11 ga teng.

Charchoqning kuchayishi haqiqati yuqori tezlikda yuklangandan so‘ng aniqlik natijalarining pasayishi bilan ham tasdiqlanadi. Masalan, 12-13 yoshli maktab o‘quvchilarining segmentlarni yugurishgacha bo‘lgan o‘rtacha aniqlik balli o‘rtacha 3,34+0,197 ni tashkil etgan bo‘lsa, yuklamadan keyin ko‘rsatkichlar 1,08 birlikka (2,26+0,175) yomonlashgan. Ikkinchisi $p<0.001$ da statistik ahamiyatga ega t = 4.32. Ushbu ko‘rsatkichning charchoq koeffitsienti 32,3% ni tashkil qiladi, bu charchoqning zarbalarning aniqligi kabi muhim texnik elementga salbiy ta'sirini ko‘rsatadi.

Bizning fikrimizcha, butun yugurishning umumiy natijasining individual seriyalari o‘rtasidagi bog‘liqlik masalasini o‘rganish, shuningdek, zarbalar aniqligi bajarilgan yukning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kattaligiga bog‘liqligini aniqlash qiziqarli bo‘ldi. Shu maqsadda biz korrelyatsiya tahlilini o‘tkazdik, uning natijalari umumiy ish vaqti va alohida seriyalar natijalari o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Shunday qilib, birinchi, ikkinchi va uchinchi seriyalar va butun yugurishning umumiy vaqt ko‘rsatkichi o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsientlari mos ravishda 0,910, 0,982 va 0,964 ni tashkil qiladi va statistik ahamiyatga ega, muhimlik darajasi p<0,001.

Turli yugurish qatorlari o‘rtasida ancha yuqori korrelyatsiya aniqlangan, ularning eng yuqori qiymati (korrelyatsiya koeffitsienti 0,960) ikkinchi va uchinchi qatorlar orasida kuzatilgan. Birinchi va ikkinchi, shuningdek, birinchi va uchinchi qatorlar o‘rtasidagi bog‘liqlik mos ravishda 0,856 va 0,804 koeffitsient qiymatlari bilan ifodalanadi. Ta'kidlanishicha, ushbu yosh guruhidagi yukdan keyin zarbalar aniqligi natijalari individual ketma-ket yugurish natijalariga ham, yugurish yukidan oldin ko‘rsatilgan aniqlik natijalariga ham bog‘liq emas. Ko‘rinishidan, bu 12-13 yoshli maktab o‘quvchilarining texnik elementni, bu holda nishonga aniq zarbalarni bajarish uchun hali etarli ko‘nikmalarga ega emasligi bilan bog‘liq.

14-17 yoshli maktab o‘quvchilari uchun barcha seriyalar uchun umumiy ish vaqti oldingi yosh guruhidagi natijalarga nisbatan sezilarli darajada yaxshilanadi va 92,03 sek, o‘rtacha natijalar 5,9 sek dan 6,39 sek gacha. Alohida yugurish bo‘limlari tezligining oshishi qayd etilgan, bu oxir-oqibatda butun yugurishning umumiy vaqtini yaxshilaydi. Shaxsiy yugurish seriyalarida tezlik chidamliligining namoyon bo‘lishini tavsiflovchi umumiy qiymatlarning ko‘rsatkichlari boshqacha.

Vaqt natijalarining bir seriyadan ikkinchisiga yomonlashishi tendentsiyasi mavjud. Agar birinchi seriyaning umumiy vaqti 29,6+0,064 sek bo‘lsa, ikkinchi va uchinchi seriyalarning natijalari mos ravishda 30,87+0,0058 sek va 31,56+0,058 sek. Ketma-ketlik orasidagi farqlarning ishonchliligi ancha yuqori. Shunday qilib, birinchi va uchinchi seriyalar o‘rtasidagi farqlarning ishonchliligi 11,51 ni tashkil qiladi, birinchi va ikkinchi, shuningdek ikkinchi va uchinchi qatorlar o‘rtasidagi ahamiyatlilik darajasi 6,04 (p <0,001) va 5,73 (p <0,01) ni tashkil qiladi. 12-13 yoshli maktab o‘quvchilari bilan solishtirganda, 14-15 yoshli maktab o‘quvchilarida individual seriyalarning mutlaq natijalari ancha yomonlashadi, bu charchoqning nisbatan ko‘proq rivojlanganligini ko‘rsatadi (charchoq koeffitsienti 8,2%). Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu yosh guruhida charchoq notekis rivojlanadi, ketma-ket ishlashning keskin yomonlashishi. Ma'lumotlarni oldingi yosh guruhidagi natijalar bilan koeffitsient va chidamlilik indeksi bo‘yicha taqqoslaganda, biz sezilarli farqlarni topmadik. Chidamlilik indeksini tavsiflovchi natija ishonchli tarzda o‘zgaradi va 3,59 ni tashkil qiladi.

Charchoqning kuchayishi tufayli aniqlik uchun bajarilganda natijalarning mos ravishda pasayishi kuzatiladi. Yuklanishdan oldingi dastlabki aniqlik indeksi 3,3+0,109 ball. Tezlikka chidamli yukdan so‘ng, rivojlanayotgan charchoq ta'sirida natijalarning yomonlashishi qayd etiladi, uning ko‘rsatkichi 2,3 ga teng, yukdan oldingi va keyingi farq statistik jihatdan t=4,5 ga teng. Aniqlik charchoq koeffitsienti 30,3% ni tashkil etadi, bu 12-13 yoshli maktab o‘quvchilariga nisbatan 2,3% kam.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Yosh o‘sishi va shunga mos ravishda maktab o‘quvchilarining o‘quv tajribasining davomiyligi bilan o‘rganilayotgan parametrlar o‘rtasidagi munosabatlarning tabiatida qanday o‘zgarishlar ro‘y beradi degan savol qiziqish uyg‘otadi. Shu munosabat bilan biz individual yugurish seriyalari, umumiy vaqt va turli seriyalarning natijalari o‘rtasida, shuningdek, aniqlik ma'lumotlari va 12-13 yosh va 14-15 yosh guruhlari bo‘yicha ish vaqti o‘rtasidagi korrelyatsiya tahlilini o‘tkazdik.

Shuni ta'kidlash kerakki, yuklanishdan oldin zarbalarning aniqligi natijalari biz o‘rgangan ko‘rsatkichlarning hech biri bilan bog‘liq emas;

Shu bilan birga, uchta seriya ichidagi vaqt ko‘rsatkichlari o‘rtasida yaqin aloqalar kuzatiladi. Shunday qilib, birinchi va ikkinchi qatorlar o‘rtasida korrelyatsiya koeffitsienti (0,901) ahamiyatlilik standartidan oshadi p<0,001, ikkinchi va uchinchi qatorlar orasida bu qiymat birinchi va uchinchi seriyalar orasidagidan kattaroqdir (mos ravishda 0,961, 0,939). Umumiy vaqt va birinchi seriyaning natijalari o‘rtasida yaqin ishonchli munosabatlar qayd etilgan r=0,740 (p<0,001 ahamiyati bilan). Charchoqning kuchayishi bilan bir qatordan keyingi natijalar yomonlashadi, ya'ni. Seriyadagi mutlaq vaqt qiymatlari ortadi. Oxirgi, uchinchi qatordagi umumiy vaqtga bog‘liqlikning korrelyatsiya koeffitsienti maksimal darajaga etadi va 0,993 ni tashkil qiladi (p <0,001).

Hulosa o‘rnida, ikkinchi yosh guruhida yuqori tezlikda chidamlilik mashg‘ulotlaridan keyin zarba aniqligi ko‘rsatkichlari individual yugurish seriyalari ko‘rsatkichlari bilan ham, butun yugurishning umumiy vaqti bilan ham bog‘liq emas. Ko‘rinib turibdiki, bu yosh guruhlarida (ishning charchaganidan qat'iy nazar) umuman texnik elementlarning bajarilishi va ayniqsa zarbalarning aniqligi ko‘pincha maqsadga muvofiq bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev A., Xonkeldiyev SH. Jismoniy tarbiya nazariyasi va bslubiyoti. o‘quv qo‘llanma Toshkent., O‘zDJTI, 2005 yil - 300 b.
2. Maxkamdjonov K, Tulenova X.B. Maktabgacha ta’lim muassasalari uchun umumiy va kengaytirilgan “Jismoniy tarbiya” dasturi. Ilm-ziyo Toshkent., 2006 y
3. Thomas H. Sawyer, Lawrence W. Judge The Management of fitness, Physikal Activity, Recreation, and Sport © 2012 Sagamore Publishing LLC AII ringhts reserved.
4. Tulenova X.B. Malinina N.N., Umumrivojlantiruvchi mashqlarni o‘rgatish metodikasi, o‘quv qo‘llanma TDPU, 2005 y.
5. Xoldorov T., Tulenova X.B. Jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya, sport, turizm, xalq milliy o‘yinlarining nazariy va amaliy asoslari. TDTU bosmaxonasi, 2007 y.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Eshmatov G‘ayrat Egamberdiyevich**, Jismoniy tarbiya va sport kafedrasi dotsenti, Qarshi davlat universiteti, Qarshi, O‘zbekiston; manzil: 180119, Mustaqillik ko‘chasi, 17-uy, Qarshi shahri, Qashqadaryo viloyati, O‘zbekiston, [**Эшматов Гайрат**

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Эгамбердиевич, доцент кафедры физического воспитания и спорта, Каршинский государственный университет, Карши, Узбекистан; адрес: 180119, ул. Мустакиллик, дом 17, г. Карши, Кашкадарьинская область, Узбекистан], [**Gayrat E. Eshmatov**, Associate Professor, Department of Physical Education and Sports, Karshi State University, Karshi, Uzbekistan; address: 180119, 17 Mustaqillik Street, Karshi city, Kashkadarya region, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI (MILLIY) O‘YIN VOSITASINING PEDAGOGIK TA’SIRI

© A.R. Nurullayev[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada jismoniy tarbiya va ta’lim jarayoniga harakatli (milliy) o‘yin vositasining pedagogik ta’siri jismoniy tarbiya jarayonida harakatli o‘yinlar o‘ta samarali vosita ekanligi bolalarni harakatli o‘yinlar orqali sog‘lom, serharakatchan qilib tarbiyalash haqida fikr yuritilgan

MAQSAD: maqolaning maqsadi — jismoniy tarbiya jarayonida milliy harakatli o‘yinlardan foydalanishning samaradorligini aniqlash, ularning ta’lim-tarbiya jarayonidagi o‘rni va ahamiyatini ko‘rsatib berishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, suhbat, mashg‘ulot jarayonini tahlil qilish, tajriba-sinov ishlari metodlari qo‘llanildi. O‘quvchilar ishtirokida milliy harakatli o‘yinlarni jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga qo‘shish tajribasi o‘tkazildi va ularning jismoniy faollik darajasi, intizomi hamda jamoada ishlash ko‘nikmalari baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga milliy harakatli o‘yinlarni tatbiq etish:

bolalarning jismoniy rivojlanishini jadallashtiradi;

sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qiladi;

irodaviy sifatlarni rivojlantiradi;

jamoada ishlash, hamkorlik va do‘stlikni mustahkamlaydi.

Tajriba-sinov natijalari shuni tasdiqladiki, milliy harakatli o‘yinlar jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini oshiradi va bolalarning jismoniy hamda ma’naviy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA: milliy harakatli o‘yinlar ta’lim-tarbiya jarayonida nafaqat jismoniy rivojlanishga, balki axloqiy va ijtimoiy ko‘nikmalarning shakllanishiga ham katta hissa qo‘shadi. Shu sababli, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida milliy harakatli o‘yinlardan muntazam foydalanish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, milliy o‘yinlar, pedagogik ta’sir, sog‘lom turmush tarzi, jamoaviy hamkorlik, serharakatlik.

Iqtibos uchun: Nurullayev A.R. Jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirishda harakatli (milliy) o‘yin vositasining pedagogik ta’siri. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.238–244.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ПОДВИЖНЫХ (НАЦИОНАЛЬНЫХ) ИГР НА РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

© А.Р. Нуруллаев[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается педагогическое влияние подвижных (национальных) игр на процесс физического воспитания и обучения. Подчеркивается высокая эффективность подвижных игр в организации физического воспитания, их роль в формировании у детей здоровья и активности.

ЦЕЛЬ: научное обоснование педагогической значимости национальных подвижных игр в процессе физического воспитания.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы методы анализа научной литературы, наблюдения, педагогического эксперимента и анкетирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что национальные подвижные игры являются важным фактором в повышении физической активности учащихся, формировании у них навыков здорового образа жизни, а также развитии умений сотрудничества в коллективе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: национальные подвижные игры — эффективное средство физического воспитания, способствующее развитию у детей не только здорового образа жизни, но и психологических и социальных навыков.

Ключевые слова: подвижные игры, национальные игры, физическое воспитание, педагогическое влияние, здоровый образ жизни.

Для цитирования: Нуруллаев А.Р**.** Педагогическое влияние подвижных (национальных) игр на развитие физических качеств учащихся на уроках физического воспитания. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.238–244.

PEDAGOGICAL IMPACT OF ACTIVE (NATIONAL) GAMES ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PHYSICAL QUALITIES IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS

© Abduhamid R. Nurullayev[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article discusses the pedagogical impact of active (national) games on the process of physical education and learning. It emphasizes the high effectiveness of active games in physical training and their role in developing children's health and mobility.

AIM: to scientifically substantiate the pedagogical significance of national active games in physical education.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study employed methods of literature analysis, observation, pedagogical experiment, and survey.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that national active games are an important factor in increasing students' physical activity, promoting a healthy lifestyle, and developing teamwork skills.

CONCLUSION: national active games serve as an effective tool in physical education, fostering not only a healthy lifestyle but also psychological and social skills among children.

Keywords: active games, national games, physical education, pedagogical impact, healthy lifestyle.

For citation: Abduhamid R. Nurullayev. (2025) 'Pedagogical impact of active (national) games on the development of students' physical qualities in physical education lessons', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.238–244. (In Uzbek).

Jismoniy tarbiya oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishda barcha o'quv yurlari taьlim tizimdagi yosh avlodni jismoniy baquvvat, chaqqon, irodali, vatanparvarlik ruxida tarbiyalab voyaga etkazish.

Maktab davridan boshlab o'quvchilarning ma'naviy, jismoniy va funkstional shakllanishida harakatli o'yinlarining o'rni beqiyosdir. Standart mazmundagi vazifa, ko'rsatma yoki mehnat va sport mashqlarini bajarish kishini tez toliqtiradi. Lekin, shunday harakatlarni milliy o'yinlari asosida, ijro etish odamning ruhiyatiga ijobiy ta'sir etib, charchash muddatini orqaga suradi. O'yinlar o'zining hammabopligi (universalligi), ko'p funksional-ligi va keng ta'sirchanligi bilan xilma-xil toifalarga bo'linadi. Jumladan, jismoniy sifatlarni, nuqtani, talaffuzni, merganlikni, tadbirkorlikni, hisobni va hokazo xislatlarni rivojlantiruvchi o'yinlari shular jumlasiga kiradi. Lekin, qanday o'yin bo'lmasin, unda harakat elementi yoki harakatlar majmuasi mavjud bo'ladi.

Ma'lumki, harakatli o'yinlar turli xalq va elatlarning rasm-rusumi, udumi, an'analari hamda etnogenetik xususiyatlarini ifodalaydi. Shuning uchun ham bunday harakatli o'yinlarni ko'pincha xalq o'yinlari deb yuritiladi.

Qadimgi mutafakkir-olimlar va pedagoglar insonda sahiylik, rostgo'ylik, vatanparvarlik hissiyoti, raqibga nisbatan hypmat va tabiatni e'zozlash kabi xislatlarni aynan milliy o'yinlar ta'sirida tarbiyalash imkoni yuqori ekanligini e'tirof etganlar. Bu borada, ayniqsa, o'zbek xalq harakatli o'yinlari turli hayotiy muhim odatlarni, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish qudratiga egadir. Xalq o'yinlari shu xalqning kashfiyotidir. Shuning uchun ushbu o'yinlar uning ongida, ro'zg'or ishlarida, oila va mahalla tarbiyasida faol o'rin egallaydi.

Harakatli o'yinlar, shu jumladan xalq milliy o'yinlari noyob qadriyat sifatida faqatgina mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishgandan keyingina qayta tiklanib, hozirgi kunda aholi, ayniqsa o'quvchi yoshlar o'rtasida keng va jadal ommalashib bormoqda.

Xalq harakatli o'yinlari ilmiy ob'yekt sifatida borgan sari tadqiqotchi olimlar e'tiboridan mustahkam o'rin egallamoqda.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Jismoniy tarbiya jarayonida harakat malakalari va jismoniy sifatlarni shakllantirishda harakatli o‘yinlar o‘ta samarali vosita ekanligini isbotlovchi talaygina ilmiy adabiyotlar nashr etilgan (L.V. Выleeva, I.M. Korotkov, 1982; I.M.Korotkov, 1988; M.S. Briь, 1980; T.S.Usmanxo‘djaev, F.X.Xo‘jaev, 1990, 1992; A.I.Lisista 1991; T.S.Usmanxodjaev, X.A. Meliev, 2000; V.V. Kuzin, S.A. Polievskiy, 2000; F. Kerimov, N. YUsupov, 200Z).

I.M.Karotkov (1982) larning fikricha, zamonaviy sport o‘yinlarida jismoniy sifatlar, texnik va taktik mahoratni shakllantirish uchun o‘yin uslublaridan qanchalik ko‘p va mohirona foydalanilsa, shunchalik sportchilarning qobiliyatlari va mahorati yuqori saviyada o‘sishi mumkin. To‘g‘ri bir qaraganda sport o‘yinlari o‘zi o‘yinlardan iborat bo‘lib, yana turli o‘yinlardan foydalanish "ortiqcha yukday" ko‘rinadi. Lekin, bunday tushuncha batamon noto‘g‘ri. Chunki, pedagogika, fiziologiya va psixologiya fanlariga oid ilmiy ma’lumotlarga asosan jismoniy sifatlar, texnik-taktik malakalar va boshqa qobiliyatlarni rivojlantirishda an’anaviy ixtisoslashtirilgan va standart mashqlarni qo‘llash, ayniqsa dastlabki o‘rgatish jarayonida yosh shug‘yllanuvchilarni tez charchashiga, qiziqishni susayishiga olib keladi. Harakatli o‘yinlar esa, aksincha, bolaning emostional holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, charchash alomatlarining vujudga kelishi "orqaga" suriladi, eng asosiysi bolaning irsiy (genetik) qobiliyatlari hamda yangi harakat malakalari paydo bo‘lishi mumkin (I.M. Korotkov, 1971; 1979; A.I. Lisыistina, T. S. Usmanxo‘djaev, 1985; M.N. Jukov, 2003; I. Vlasyuk, 2005 va boshqalar). Agar, voleybol o‘yiniga mos harakatli o‘yinlar saralab olinsa va bu o‘yinlar voleybol to‘pi bilan ijro etilsa samara yanada yuksakroq bo‘ladi (M.A. Kurbanova, 2003).

Bunday o‘yinlarga masalan, "To‘p uzat - o‘tir", "To‘p uzatib estafeta yugurish", "To‘pga to‘siq qo‘y" va boshqa shunga o‘xshash o‘yinlarni kiritish mumkin.

Sportchilarning jismoniy va texnik tayyorgarligini shakllantirish-da harakatli o‘yinlarning ahamiyati va ularning afzalligi qator ilmiy-uslubiy adabiyotlarda qayd etilgan .

A.I.Lisista (1991) ning fikricha harakatli o‘yinlar nafaqat jismoniy sifatlarni muvaffaqiyatli shakllantirishga qodir, balki aniq mo‘ljalga olish, aniq harakat, diqqat kabi xislatlarni ham samarali rivojlantirishi mumkin.

Shunday ixtisoslashgan o‘yinlar borki, ularni muntazam qo‘llash natijasida yosh sportchilarning maxsus jismoniy sifatlari va texnik tayyorgarligining taraqqiy etishi sezilarli darajada ancha oson kechadi.

Harakatli o‘yinlar bo‘yicha O‘zbekistonda etakchi mutaxasis-olimlar T. Usmanxodjaev va F. Xo‘jaevlar (1992) turli yo‘nalishdagi harakatli o‘yinlarni tashkil qilish va o‘tkazish masalalariga oid qator tavsiyalar berib o‘tishgan. Jumladan, ularning fikricha harakatli o‘yinlarni tashkil qilish va o‘tkazishda bir qator masalalarga e’tibor berish maqsadga muvofiq.

1. O‘quvchilarning jismoniy barkamolligi, salomatligini yaxshilanishiga, chiniqishiga, tana a’zolari va umumiy ish qobiliyatining o‘sishiga yordam berish;

2. Erkin harakat qila olish imkonini bera oladigan bilimlar va hayotiy zarur harakat malakalarini shakllantirish;

3. Ruhiy, aqliy, kasbiy va irodaviy sifatlarni rivojlantirish;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Umumiy va maxsus jismoniy sifatlarni tarbiyalash;

5. Jasurlik, topqirlik, zukkolik, tadbirkorlik xislatlarini rivojlantirish shular jumlasidandir.

Mualliflar turli sinf o‘quvchilariga mos o‘yinlar, yilning turli fasllarida, kunduzgi va kechkurun o‘ynaydigan o‘yinlarni saralab berishgan va ularning mohiyatini yoritishga muvaffaq bo‘lishgan. Eng asosiysi, mutaxasislar maktab sport sekstiyalarida, jumladan sport o‘yinlari bilan shug‘ullanuvchi bolalarga «Mushuk va sichqon», «Bo‘sh joy», «Qoziq», «Bo‘ri zovur ichida» kabi o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb ta’kidlaydilar.

Yuqorida tahlil etilgan ilmiy va uslubiy adabiyotlar yoshlikdan boshlab jismoniy tayyorgarlikni rivojlantira borish, nafaqat bolalarni chiniqtirishda, ularning sog‘ligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotlab beryapti, balki ularni sport bo‘lgan qiziqishi ortishiga, sport mashg‘ulotlarida o‘rnatiladigan texnik-taktik malakalarni tezroq o‘zlashtirishlariga imkon yaratishni ko‘rsatib berdi. O‘z navbatida yosh bolalar jismoniy sifatlarini samarali shakllanishida harakatli o‘yinlarni o‘ta samarali vosita ekanligini ochib berdi. Lekin ushbu adabiyotlar sharhidan ko‘rinib turibdiki, qaysi jismoniy sifatlarni rivojlantirishda qanday harakatli o‘yinlardan foydalanish ma’qulligini yoritib beruvchi ma’lumotlar nihoyatda kam o‘rnatilgan.

Yosh avlodning jismoniy jixatdan to‘kis, sog‘lom, Vatan ximoyasiga tayyor, baquvvat tarzda o‘sib-ulg‘ayishidan, xalq ham, jamiyat ham manfatdor, buning uchun o‘quvchilar jismoniy tarbiya bilan chuqur shug‘ullanishlari, turli milliy harakatli o‘yinlardan foydalanish maxoratini egallashlari zarur. Bu esa yosh valod tarbiyasiga e’tiborni yanada kuchaytirish, ularni o‘z xalqi, mustaqil davlati va jamiyat oldidagi burchini xis etish ruhida tarbiyalashdek g‘oyat muhim vazifalar bilan bog‘liq tarzda maktabda o‘qiy boshlagan birinchi kunidanoq mehnatga muxabbat, ishchanlik, boshlagan ishini oxiriga etkazish sabotlilik xususiyatlarini shakillantirish imkonini yaratadi. Bunda jismoniy tarbiyaning barcha zamonaviy vositalari bilan birga o‘zbek xalq milliy harakatli o‘yinlari juda ko‘p keladi, chunki bu o‘yinlar bolalarni ruhiy, jismoniy, ma’naviy jixatdan tarbiyalashning barcha jixatlarini ola biladi. Zero, millatning kelajagi bo‘lgan kelajagi sog‘lom, etuk va komil inson qilib tarbiyalash mustaqil yurtimiz kelajagining zamini mustaxkam bo‘lishiga xizmat qiladi.

Milliy xalq harakatli o‘yinlari va milliy sport turlari tarixiy taraqiyot jarayonida jiddiy o‘zgargani, har bir iqtisodiy tuzum ularning mazmun-qoidalari va o‘zining muayan izini qoldirgani halqiga yuqorida to‘xtalgan edik. Bazi o‘yinlarni nomi va qoidalari hozirgacha saqlanib qolgan. Ana shunday o‘yinlardan foydalanishda bolalarga jismoniy tarbiyadan tashqari tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishni ham zarardan soqid qilmaslik, ularni ijodiy qo‘llashni maqsadga muvofiqlashtirish kerak. Masalan, «Uloq» o‘yini deganda odatda ot bilan o‘ynalanadigan, chavandozlar haqiqiy uloq uchun kurashadigan qadimiy ko‘pkari o‘yini tushuniladi. Bolalarga mo‘jallangan « Uloq» o‘yini otsiz o‘tkaziladi, o‘yinchilar, bir parcha echki terisi yopishtirilgan to‘ldirma to‘pni olish uchun kurashadilar. O‘yin qoidalarining ba’zi jihatlari qolganlarinikiga o‘xshab ketadi. Tezkorlik, chaqqonlik va kuchlilikni tarbiyalovchi bu o‘yin katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, bunda bir-birini hurmat qilish, samimiy munosabat, qo‘pollik qilmaslikka e’tibor beriladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xalq milliy harakatli o‘yinlarni bolalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirida muxum ro‘l o‘ynaydi. O‘g‘il bolalarning qiziqishini oshiradi, unga zavq bag‘ishlaydi, ish qobiliyatini tezroq tiklanishini taminlaydi. O‘yin bolalar charchashni unutadilar, mashqlarni diqqat bilan bajarishiga xarakat qiladilar. Xalq milliy harakatli o‘yilarining barchasi bolalarning organizmlariga yaxlit ta’sir ko‘rsatish kuchiga ega. Shuning uchun ham o‘yinlarga umumiy jismoniy ta’sir ko‘rsatuvchi mashq sifatiga qarash lozim. Birorta o‘yin yo‘qki, u ayrim jismoniy sifatni rivojlantirovchi mashq bo‘lib hisoblanmasin. Masalan, «Do‘ppi kiyishida kim g‘olib?» milliy o‘yinida faqat chaqqon bo‘libgina qolmay, balki epchil, sezgir bo‘lishi kerak.

Jismoniy tarbiya tizimidagi barcha soxa va bosqichlarning biridan birva yagana maqsadi – insonni sog‘lom va to‘g‘ri yashashga tayyorlashdir. Maktab maktab o‘quvchilari jismoniy tarbiyaning vazifalarini bolalarni yoshiga hos xususiyatlarini hisobga olgan holda aniqlanadi, leki bunda jismoniy tarbiyaning umumiy maqsadi ko‘zdan qochirilmaydi.

Maktabda o‘quvchilarni jismoniy tarbiyasida sog‘lamlashtirishni, ta’lim berishi va tarbiya berish vazifalarini amalga oshirishi ko‘zda tutiladi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida qayd etilgan harakatli o‘yinlarga xos nazariy mulohazalar ularning jismoniy tarbiya va sport borasidagi salohiyatini belgilab beradi. Demak, yosh sportchilarni tayyorlashda harakatli o‘yinlarni, jumladan xalq milliy o‘yinlarining ahamiyati beqiyosdir. Milliy xalq harakatli o‘yinlari o‘quvchilarda xalqning madaniy boyliklari halqidagi tasavurini malum darajada kengaytiradi, ularni hozirgi hayotga singdirishga yordam beradi. Chunki milliy harkatli o‘yinlar jismoniy tarbiyaning eng ta’sirchan vositalaridan bo‘lib, o‘quvchilarni aqliy, axloqiy va nafosat tarbiyasini birgalikda muvafaqiyatli amalga oshirishda muxim vositadir. Shuning uchun bolalar o‘yinlarining ruhi, tabiati, harakteri, ishtirokchilarning hatti - harakatilari kabi jihatlariga e’ibor berish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Nurullaev A. R. Methods of developing endurance in students through the use of folk games in physical education classes //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 11. – С. 520-524.
2. Ruzimbaevich N. A., Ruzimbaev M. A. RESEARCH PARK. – 2021.
3. Нуруллаев А. Р. РЕАБИЛИТАЦИЯ СПОРТСМЕНА //Рекомендовано к изданию Советом по качеству УралГУФК Протокол № 8 от 14 мая 2018 г. – 2018. – С. 213.
4. Ruzimbaevich N. A., Ruzimbaev M. A. METHODOLOGICAL METHODS OF TEACHING CHILDREN FOR MOVEMENT ACTIVITIES IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 04. – С. 313-322.
5. Нуруллаев А. Р., Гафурова М. Ю., Мансуров Ш. Ш. Деление спортивных занятий на периоды //Педагогическое образование и наука. – 2019. – №. 6. – С. 153-155.
6. Нуруллаев А. Р. Основные формы и сущности экономической демократии //Молодежь XXI века: образование, наука, инновации. – 2017. – С. 227-228.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich**, "Jismoniy madaniyat va sport" kafedrasi professori, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston; manzil: 200100, M. Iqbol ko'chasi, 11-uy, Buxoro shahri, O'zbekiston, [**Нуруллаев Абдухамид Рўзимбоевич**, профессор кафедры «Физическая культура и спорт», Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан; адрес: 200100, ул. М. Икбол, дом 11, г. Бухара, Узбекистан], [**Abdukhamid R. Nurullayev**, Professor, Department of Physical Culture and Sports, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan; address: 200100, 11 M. Iqbol Street, Bukhara city, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAGISTRATURA TALABALARINING ILMIY PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA SAMARALI METODLARNI OMMALASHTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

© M.X. Xaydarova[1]✉

[1]Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mamlakatimiz oliy ta’lim tizimida magistratura bosqichi kelajakdagi ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlashning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Bu bosqichda talabalarni ilmiy izlanish va pedagogik faoliyatga tayyorlashda samarali metodlardan foydalanish muhim o‘rin tutadi. Ushbu maqolada magistratura talabalari ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etishda zamonaviy metodlarni ommalashtirishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari yoritiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi - magistratura talabalari ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etishda samarali metodlarni aniqlash, ularning o‘quv jarayoniga tatbiqini tahlil qilish va ommalashtirish imkoniyatlarini asoslab berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, tadqiqotga yo‘naltirilgan ta’lim, ilg‘or xorijiy tajribalar va milliy ta’lim konsepsiyalari o‘rganildi. Tadqiqot metodlari sifatida pedagogik kuzatuv, anketalar, suhbat, tajriba-sinov ishlari hamda statistik tahlil qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tadqiqotlar magistratura talabalari uchun ilmiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishda quyidagi samarali metodlarning muhimligini ko‘rsatdi:

-loyiha asosida o‘qitish - talabalarda ijodiy fikrlash, jamoada ishlash va natijaga yo‘naltirilganlikni rivojlantiradi.

-case-study va problem-based learning - real vaziyatlarni tahlil qilish orqali mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

-interfaol metodlar - “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Blits-so‘rov” kabi usullar talabalarning faolligini oshiradi.

-raqamli texnologiyalar asosidagi ta’lim - masofaviy platformalar, LMS tizimlari, sun’iy intellekt yordamidagi ta’lim dasturlari orqali ilmiy-pedagogik faoliyat samaradorligini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, magistratura bosqichida samarali metodlarni ommalashtirish nafaqat talabalarning ilmiy izlanishlari sifatini oshiradi, balki ularning pedagogik kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

XULOSA: magistratura talabalarining ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etishda samarali metodlardan foydalanish ularning kasbiy shakllanishini jadallashtiradi. Bu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayonda innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash, milliy va xorijiy tajribalarni uyg‘unlashtirish, interfaol ta’lim metodlarini ommalashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: magistratura, ilmiy-pedagogika, tahlil, faoliyat, metod, strategiya, grafoorganeyzer, interfaol ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, innovatsion texnologiyalar.

Iqtibos uchun: Xaydarova M.X. Magistratura talabalarining ilmiy pedagogik faoliyatini tashkil etishda samarali metodlarni ommalashtirishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari. // Inter education & global study. 2025. №9 B.245-253

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ЭФФЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАГИСТРАНТОВ

© М.Х. Хайдарова[1]✉
[1]Термезский университет экономики и сервиса, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в системе высшего образования нашей страны магистратура является ключевым звеном подготовки будущих научно-педагогических кадров. На этом этапе особое значение приобретает использование эффективных методов подготовки студентов к научно-исследовательской и педагогической деятельности. В данной статье освещаются научно-педагогические возможности популяризации современных методов организации научно-педагогической деятельности магистрантов.

ЦЕЛЬ: выявить эффективные методы организации научно-педагогической деятельности магистрантов, проанализировать их внедрение в учебный процесс и обосновать возможности их широкого применения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были изучены инновационные подходы, применяемые в образовательном процессе, интерактивные методы, обучение на основе проектов, исследовательски-ориентированное обучение, передовой зарубежный опыт и национальные концепции образования. В качестве методов исследования использовались педагогическое наблюдение, анкетирование, интервью, опытно-экспериментальная работа и статистический анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Проведённые исследования показали важность применения следующих эффективных методов в организации научно-педагогической деятельности магистрантов:

обучение на основе проектов – развивает у студентов креативное мышление, умение работать в команде и ориентированность на результат;

Case-study и проблемно-ориентированное обучение – формируют навыки принятия самостоятельных решений путём анализа реальных ситуаций;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

интерактивные методы – такие как "Мозговой штурм", "Кластер", "Блиц-опрос", активизируют учебную деятельность студентов;

образование на основе цифровых технологий – использование дистанционных платформ, систем управления обучением (LMS), а также программ с применением искусственного интеллекта способствует повышению эффективности научно-педагогической деятельности.

Результаты исследования показывают, что популяризация эффективных методов на уровне магистратуры способствует не только повышению качества научных исследований студентов, но и развитию их педагогической компетентности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование эффективных методов в организации научно-педагогической деятельности магистрантов ускоряет их профессиональное становление. В этом процессе важную роль играет широкое применение инновационных технологий, интеграция национального и зарубежного опыта, а также популяризация интерактивных методов обучения как ключевых факторов повышения качества образования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: магистратура, научно-педагогическая деятельность, анализ, метод, стратегия, графоорганайзер, интерактивное обучение, проектное обучение, инновационные технологии.

Для цитирования: Хайдарова М.Х. Научно-педагогические возможности популяризации эффективных методов организации научно-педагогической деятельности магистрантов. // Inter education & global study. 2025. №9. С.245-253.

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF POPULARIZING EFFECTIVE METHODS IN ORGANIZING THE SCIENTIFIC PEDAGOGICAL ACTIVITY OF MASTER'S STUDENTS

© Mahliyo Kh. Khabibullayevna[1]✉
[1]Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the higher education system of our country, the master's level is considered a key stage in the training of future scientific and pedagogical personnel. At this stage, the use of effective methods to prepare students for research and pedagogical activities plays an important role. This article highlights the scientific and pedagogical potential of promoting modern methods in organizing the scientific and pedagogical activities of master's students.

AIM: the main goal of the study is to identify effective methods for organizing the scientific and pedagogical activities of master's students, analyze their implementation in the educational process, and substantiate the possibilities of their wide dissemination.

MATERIALS AND METHODS: the study examined innovative approaches used in the educational process, interactive methods, project-based learning, research-oriented education, advanced foreign practices, and national education concepts. The research

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

methods included pedagogical observation, questionnaires, interviews, experimental work, and statistical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the research conducted demonstrated the importance of the following effective methods in organizing the scientific and pedagogical activities of master's students:

project-based learning – develops students' creative thinking, teamwork, and goal-oriented skills;

Case-study and problem-based learning – enhance decision-making skills through the analysis of real-life situations;

interactive methods – such as "Brainstorming," "Cluster," and "Blitz Survey," increase students' engagement and activity;

digital technology-based education – the use of distance learning platforms, LMS systems, and AI-powered educational software increases the effectiveness of scientific and pedagogical activities.

The results of the study show that promoting effective methods at the master's level not only improves the quality of students' research activities but also develops their pedagogical competence.

CONCLUSION: The use of effective methods in organizing the scientific and pedagogical activities of master's students accelerates their professional development. In this process, the broad application of innovative technologies, integration of national and international experiences, and dissemination of interactive teaching methods are important factors in improving educational outcomes.

Keywords: master's degree, scientific-pedagogical activity, analysis, method, strategy, graphic organizer, interactive learning, project-based learning, innovative technologies.

For citation: Mahliyo Kh. Khabibullayevna (2025) "Scientific-pedagogical possibilities of popularizing effective methods in organizing the scientific pedagogical activity of master's students", Inter education & global study, (9), pp.245-253. (In Uzbek).

Barchamizga ma'lumki, magistratura bosqichi oliy ta'lim tizimining ilmiy-pedagogik salohiyatni shakllantiruvchi eng muhim pog'onalaridan biri hisoblanadi. Bu bosqichda talabalarning nafaqat ilmiy izlanish olib borish ko'nikmalari, balki pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish qobiliyatlari ham rivojlantiriladi. Shuning uchun magistratura ta'limida samarali metodlarni ommalashtirish nafaqat ta'lim sifati, balki butun jamiyatning intellektual salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, magistratura bosqichi ta'lim tizimining eng muhim pog'onalaridan biri sifatida ilmiy-pedagogik faoliyatni puxta tashkil etishni taqozo etadi. Bu bosqich nafaqat nazariy bilimlarni chuqurlashtirish, balki talabalarning ilmiy izlanishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni zamonaviy metodlar yordamida faoliyatga tayyorlash hamda kelajakda yuqori malakali pedagog va tadqiqotchi sifatida shakllanishida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shuning uchun magistrantlarni tayyorlashda samarali metodlarni ommalashtirish, ularni tizimli va ilmiy asoslangan holda ta’lim jarayoniga joriy etish bugungi kunda nafaqat milliy ta’lim siyosati, balki xalqaro ilmiy-pedagogik amaliyot talablaridan kelib chiqadigan zaruratdir.

XXI asrda ta’lim tizimi tezkor o‘zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalarning kirib kelishi, sun’iy intellekt vositalarining rivojlanishi, ta’limning masofaviy shakllarining kengayishi magistratura bosqichidagi ta’lim metodologiyasini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Endilikda faqat an’anaviy ma’ruzalar yoki passiv o‘quv jarayonlari talab qilinmaydi, balki talabalarning faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va jamoaviy hamkorligi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Shu sababli magistratura ta’limida loyiha asosida o‘qitish, problem-based learning, case-study, interfaol metodlar, raqamli ta’lim texnologiyalari kabi yondashuvlarni keng qo‘llash zarur. Bunday metodlarning afzalligi shundaki, ular talabalarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi, ilmiy izlanishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi, mustaqil izlanish va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Magistratura bosqichining o‘ziga xos jihati shundaki, u bakalavriat ta’limida olingan bilimlarni chuqurlashtirish bilan birga, talabalarda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorlikni ta’minlaydi.

Bugungi kunda dunyo ta’lim tizimida “hayot davomida ta’lim olish” konsepsiyasi ustuvor bo‘lib bormoqda. Bu esa magistratura ta’limida ham zamonaviy metodlardan keng foydalanishni taqozo etadi. Loyiha asosida o‘qitish talabalarga real hayotiy vazifalarni hal qilish orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda sinash imkonini beradi. Shu bilan birga, magistratura ta’limida samarali metodlarni ommalashtirish jarayoni o‘zining ilmiy-pedagogik asoslarini talab qiladi. Ya’ni, bu metodlarni shunchaki qo‘llash emas, balki ularning ilmiy asoslarini tahlil qilish, pedagogik samaradorligini o‘rganish, ularni o‘zbek ta’lim tizimiga moslashtirish va xalqaro tajribalar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

O‘zbekistonning turli hududlarida faoliyat yuritayotgan oliy ta’lim muassasalari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, magistratura bosqichida qo‘llanilayotgan metodlarning samaradorligi ta’lim sifati, ilmiy izlanishlarning chuqurligi va bitiruvchilarning kasbiy kompetensiyalarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Turli universitetlar tajribasini taqqoslaganda, innovatsion pedagogik metodlardan keng foydalangan muassasalarda magistrantlarning ilmiy faoliyati sezilarli darajada yuqori bo‘lishi aniqlangan[1]. Bu esa metodlarni keng ommalashtirishning bevosita ta’lim sifati va natijaviylikka ta’sirini ko‘rsatadi. Shuningdek, S.X.Abdullayev fikricha, “Kasbga yo‘naltirish yoshlarga ularning qiziqish, layoqat, qobiliyatlariga va jamiyatning turli xil kasblarga bo‘lgan ehtiyojiga muvofiq holda kasb tanlashga yordam beruvchi maqsadli faoliyatdir. U fanlararo rivojlanuvchi nazariya va amaliyotning birligi asosida vujudga kelib, o‘quv-tarbiya jarayonida amalga oshiriladi.

[1] Abdullayev S.X. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. Namangan – 2025. 129 b.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bunda asosiy rolni nazariya egallaydi, ya'ni muayyan nazariya asosida u yoki bu g'oya shakllanadi va amaliy ishni ilmiy-amaliy ishga aylantiradi"[2].

Bugungi kunda ta'limda yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, globalizatsiya, raqamli texnologiyalarning keng joriy qilinishi hamda yangi avlod ta'lim standartlarining shakllanishi magistratura bosqichida innovatsion yondashuvlarni qo'llashni yanada dolzarb etmoqda. Xususan, raqamli platformalar, masofaviy ta'lim vositalari, sun'iy intellektga asoslangan pedagogik dasturlar talabalarning ilmiy-pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu jarayonda gender tengligi, ta'limda inklyuzivlik, xalqaro hamkorlik va madaniy xilma-xillik omillari ham muhim rol o'ynaydi. Chunki magistratura ta'limi faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, balki talabalarning ijtimoiy-pedagogik faoliyatda o'zini erkin namoyon etishini ham ta'minlashi zarur.

Magistrantlarning ilmiy-pedagogik faoliyatida samarali metodlarni qo'llashning eng muhim jihatlaridan biri - bu ularning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuvini va zamonaviy ta'lim jarayonini boshqarish qobiliyatini shakllantirishdir. Loyiha asosida o'qitish, problem-based learning, case-study, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish magistrantlarga nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni amaliyotda sinab ko'rish imkonini beradi. Natijada ular kelajakda ilmiy-pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishga tayyor bo'lgan mutaxassis sifatida shakllanadilar.

Yana bir muhim jihat - milliy ta'lim konsepsiyasi va xalqaro reytinglar bilan bog'liq masalalardir. Magistratura bosqichida samarali metodlarni keng qo'llash orqali nafaqat talabalarning individual rivojlanishi, balki O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining xalqaro nufuzini oshirish ham mumkin. Masalan, QS World University Rankings yoki Times Higher Education reytinglarida ta'lim sifati, innovatsion metodlar, talabalar faoliyati kabi ko'rsatkichlar hisobga olinadi. Shu bois, samarali metodlarni joriy etish nafaqat ichki ta'lim ehtiyojlarini, balki xalqaro talablarni ham qondiradi.

Magistratura bosqichi oliy ta'lim tizimining eng muhim pog'onalaridan biri sifatida nafaqat ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish, balki pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirishda ham asosiy rol o'ynaydi. Bu bosqichda talabalarning ilmiy-pedagogik faoliyatini samarali metodlar asosida tashkil etish dolzarb masala bo'lib, uning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish zarur. Magistrantlar ertangi kunning olimlari, pedagoglari va ta'lim tizimi innovatorlari sifatida jamiyatning intellektual salohiyatini belgilaydilar. Shu sababdan ularning ta'lim jarayonini zamonaviy va samarali metodlar asosida tashkil etish umummilliy taraqqiyot uchun ham beqiyos ahamiyatga ega.

Demak, magistratura bosqichida samarali metodlarni ommalashtirish - bu shunchaki yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish emas, balki ilmiy asoslangan, xalqaro tajriba va milliy qadriyatlar uyg'unlashgan holda pedagogik jarayonni tubdan yangilashdir. Mazkur yondashuv orqali magistrantlarning ilmiy-pedagogik salohiyati sezilarli darajada yuksaladi, ta'lim sifati oshadi, jamiyatning intellektual rivojlanishiga munosib hissa qo'shiladi.

[2] Abdullayev S.X. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. Namangan – 2025. 129 b.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

XXI asrda ta’lim jarayoni jadal o‘zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, sun’iy intellekt vositalarining ta’limga kirib kelishi, masofaviy va aralash ta’lim shakllarining ommalashishi magistratura bosqichida o‘qitish metodologiyasini tubdan yangilashni taqozo etmoqda. Endilikda passiv o‘quv jarayonlari etarli emas, balki talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, tanqidiy tahlil qobiliyati va jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish birlamchi vazifa bo‘lib qolmoqda. Bu jarayonda loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, keys-metod, interfaol yondashuvlar, raqamli ta’lim texnologiyalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Magistratura bosqichi oliy ta’lim tizimining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bunda talabalarning ilmiy-pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish va pedagogik ko‘nikmalarni shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu bosqichda yangi va maqsadga yo‘naltirilgan metodlarni joriy etish, jamiyat ta’limining progresiga bevosita hissa qo‘shadi.

Zamonaviy tendensiyalar doirasida raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi, sun’iy intellekt vositalarining ta’limga kirib kelishi, shuningdek, masofaviy va aralash ta’lim formatlari magistratura metodologiyasining izchil yangilanishini talab etmoqda. Endilikda passiv darslardan voz kechilib, talabalarning faol ishtirokini rag‘batlantiruvchi, tanqidiy fikr va ijodiy yondashuvni rivojlantiradigan metodlar ustuvor bo‘lishi zarur.

Umuman olganda, magistratura bosqichida mazkur samarali metodlarni ilmiy-pedagogik asosda keng joriy etish ta’lim tizimining xalqaro nufuzini oshirish, sifatini yaxshilash va jamiyatning intellektual salohiyatini kuchaytirishda muhim omil bo‘ladi.

Loyiha asosida o‘qitish magistratura talabalari uchun nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini beradi. Masalan, ular “innovatsion dars ishlanmasi”, “raqamli ta’lim platformasi modeli” yoki “metodlarni ommalashtirish bo‘yicha mahalliy loyiha” ustida ishlash orqali o‘z bilimlarini amaliyotda sinab ko‘rish imkoniga ega bo‘ladilar. Keys-metod yordamida esa real pedagogik muammolarni tahlil qilish, sabablarini aniqlash va ilmiy asoslangan echimlar ishlab chiqish ko‘nikmalari shakllanadi. Muammoli ta’lim yondashuvi talabalarga savollar qo‘yib, ularni hal etishga yo‘naltiradi, buning natijasida ularning izlanishga bo‘lgan qiziqishi ortadi, ijodiy qaror qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Interfaol metodlar - “aqliy hujum”, “klaster”, “rol o‘ynash”, “baliq skeleti” kabi yondashuvlar muloqot madaniyatini, tezkor fikrlashni, ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Raqamli texnologiyalar esa magistrantlarga elektron kutubxonalar, masofaviy o‘quv platformalari, sun’iy intellekt dasturlari orqali mustaqil ta’lim olish imkoniyatini beradi.

Ilmiy-pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishda xalqaro tajribalar ham muhim manba hisoblanadi. Finlyandiya, AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, magistratura bosqichida samarali metodlardan keng foydalanish talabalarning ilmiy va pedagogik salohiyatini keskin oshiradi. Biroq xalqaro tajribani ko‘r-ko‘rona ko‘chirish emas, balki uni milliy qadriyatlar va pedagogik an’analar bilan uyg‘unlashtirish muhimdir. O‘zbek ta’limida ustoz-shogirdlik, jamoadorlik, hurmat va mehr-oqibat qadriyatlari ustuvor bo‘lgani uchun interfaol va loyiha asosidagi ta’limni aynan jamoaviy shaklda amalga oshirish yanada samarali bo‘ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘tkazilgan kuzatishlar va tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatadiki, samarali metodlardan foydalanilganda magistrantlarning 80 foizida ilmiy izlanishga bo‘lgan qiziqish ortgan, 75 foiz talabalar raqamli vositalardan foydalangan holda mustaqil tadqiqot ishlari olib borgan, 70 foiz esa keys-metod asosida ishlab chiqqan dars ishlanmasini real auditoriyada sinovdan o‘tkazgan. Bu natijalar samarali metodlarning ta’lim jarayonida nafaqat nazariy, balki amaliy natijalar berishini ko‘rsatadi.

Magistratura ta’limida samarali metodlardan keng foydalanish natijasida talabalarning mustaqil izlanish, tanqidiy tahlil qilish, ilmiy dalillar asosida xulosa chiqarish, ijodiy fikrlash, kommunikativlik va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Bundan tashqari, ularning pedagogik faoliyatini tashkil etish qobiliyatlari ham mustahkamlanadi. Bu esa kelajakda ularning nafaqat samarali o‘qituvchi, balki ilmiy faoliyat yurituvchi sifatida shakllanishini ta’minlaydi.

Umuman olganda, magistratura bosqichida samarali metodlarni ommalashtirish ta’lim tizimining xalqaro nufuzini oshirishga, ta’lim sifatini yaxshilashga, jamiyatning intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu metodlar asosida tayyorlangan magistrantlar mustaqil fikrlovchi, yangilik yaratuvchi, ta’lim jarayonini zamonaviylashtiruvchi mutaxassislar sifatida shakllanadi. Shunday qilib, magistratura talabalari ilmiy-pedagogik faoliyatini samarali metodlar asosida tashkil etish masalasi bugungi kunda nafaqat dolzarb, balki strategik ahamiyat kasb etuvchi masala hisoblanadi.

Magistratura talabalarining ilmiy-pedagogik faoliyatini tashkil etishda samarali metodlardan foydalanish ularning kasbiy shakllanishini jadallashtiradi. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash, milliy va xorijiy tajribalarni uyg‘unlashtirish, interfaol ta’lim metodlarini ommalashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xoshimov O., Salomov A. Pedagogik innovatsiyalar va ta’lim jarayonida interfaol metodlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 180 b.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
3. Abdullayev S.X. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. Namangan – 2025. 129 b.
4. Maxmudov S.Y., Umaraliyeva M.A., Karimova G.K. Ilmiy-pedagogik va o‘quv-metodik nashrlar orqali o‘qituvchilarda informatsion tahdidlarni oldini olish mexanizmi, Toshkent - 2017. 161-b.
5. Sharipov Sh.S., Davlatov K., Nasriddinova G.S. Kasbga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari, O‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2007. 136-b.
6. Sharipov F., Yodgorov H., Axrorov A. Magistratura mutaxassisliklarida ilmiy-pedagogik ishni tashkil etish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma. Guliston davlat universiteti, 2022. 36-b.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xaydarova Mahliyo Xabibullayevna**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), [**Хайдарова Маҳлиё Хабибуллайевна,** Доктор философии **(PhD)** по педагогическим наукам], [**Mahliyo Kh. Khabibullayevna**, Doctor of Philosophy **(PhD)** in Pedagogical Sciences]; manzil: O'zbekiston, Termiz sh., A. Navoiy ko'chasi, 4B-uy [адрес: Узбекистан, ул. А.Навои,4Б, Термез], [address: Uzbekistan, 4B, A. Navoiy st., Termez city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ФОРМИРОВАНИЯ У ПОДРОСТКОВ ИНТЕРЕСА К ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ВО ВЗАИМОСВЯЗИ С ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫМ ИСКУССТВОМ КАК ФАКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

© Р.С. Мухамедова[1]✉

[1]Филиал Всероссийского государственного института кинематографии имени С.А. Герасимова, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в современной государственной образовательной политике, провозглашается приоритет личности субъекта и объекта образования; формируются критерии современной личности, среди которых наиболее важными обозначены духовность, разностороннее развитие, здоровые интересы и потребности (особенно познавательные, ценностно-ориентационные, интеллектуально-творческие, самообразовательные, самоактуализации и самореализации).

ЦЕЛЬ: цель статьи – определить критерии развития личности в государственной образовательной политике и научно проанализировать влияние глобальных тенденций образования на становление личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы педагогическая и психологическая литература, документы государственной образовательной политики, источники по международному опыту и глобальным тенденциям в образовании. В качестве методов использовались историко-сравнительный, системный подход и концептуальный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на основе изученных материалов установлено, что роль личности в образовательном процессе тесно связана с современными глобальными тенденциями. Государственная образовательная политика направлена на всестороннее развитие личности, при этом приоритетными являются интеллектуальные, социальные и духовные критерии. Международный опыт (Европейский Союз, страны Азии, США) показал эффективность в направлениях цифровизации образования, инклюзивного подхода и развития креативных компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование личности является центральным направлением государственной образовательной политики. Глобальные тенденции выводят систему образования на новый качественный уровень, способствуя полному раскрытию интеллектуального и духовного потенциала личности. Результаты исследования служат основой для дальнейшего совершенствования образовательной политики и создания новых возможностей для развития личности.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ключевые слова: личность, интерес, изобразительное искусство, культура, художественное творчество.

Для цитирования: Мухамедова Р.С. Формирования у подростков интереса к художественной литературе во взаимосвязи с изобразительным искусством как фактор совершенствования личности. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.254–259.

TA'LIMNING GLOBAL TENDENSIYALARI VA SHAXSNING SHAKLLANISHIDA DAVLAT TA'LIM SIYOSATI

© R.S. Muxamedova[1]✉
[1]S.A. Gerasimov nomidagi Butunrossiya davlat kinematografiya instituti filiali, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy davlat ta'lim siyosatida ta'lim subyekti va obyektining shaxsini ustuvor qo'yish tamoyili ilgari surilgan; zamonaviy shaxs mezonlari shakllantirilmoqda. Ular orasida eng muhimlari ma'naviyat, har tomonlama rivojlanish, sog'lom qiziqish va ehtiyojlar (xususan, bilishga oid, qadriyatga yo'naltirilgan, intellektual-ijodiy, mustaqil ta'lim olish, o'zini anglash va o'zini ro'yobga chiqarish) sifatida ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: maqolaning maqsadi davlat ta'lim siyosatida shaxsni rivojlantirish mezonlarini aniqlash, global ta'lim tendensiyalarining shaxs kamolotiga ta'sirini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik va psixologik adabiyotlar, davlat ta'lim siyosati hujjatlari, xalqaro tajriba va ta'limdagi global tendensiyalar manbalari tahlil qilindi. Metod sifatida tarixiy-qiyosiy, tizimli yondashuv va konseptual tahlil usullari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'rganilgan materiallar asosida shaxsning ta'lim jarayonidagi o'rni zamonaviy global tendensiyalar bilan chambarchas bog'liq ekani aniqlandi. Davlat ta'lim siyosati shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, unda intellektual, ijtimoiy va ma'naviy mezonlar ustuvor hisoblanadi. Global tajriba (Yevropa Ittifoqi, Osiyo mamlakatlari, AQSh) ta'limni raqamlashtirish, inklyuziv yondashuv va kreativ kompetensiyalarni rivojlantirish yo'nalishlarida samarali natijalar bergan.

XULOSA: shaxsni shakllantirish davlat ta'lim siyosatining markaziy yo'nalishidir. Global tendensiyalar ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqib, shaxsning intellektual va ma'naviy salohiyatini to'liq namoyon etishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari ta'lim siyosatini yanada takomillashtirish va shaxs rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratishga asos bo'ladi.

Kalit so'zlar: shaxs, qiziqish, tasviriy san'at, madaniyat, badiiy ijodkorlik.

Iqtibos uchun: Muxamedova R.S. Ta'limning global tendensiyalari va shaxsning shakllanishida davlat ta'lim siyosati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.254–259.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

GLOBAL TRENDS IN EDUCATION AND STATE EDUCATIONAL POLICY IN PERSONALITY FORMATION

© Regina S. Mukhamedova[1]✉
[1]Branch of the All-Russian State Institute of Cinematography named after S.A. Gerasimov, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in modern state educational policy, the priority of the personality of both the subject and the object of education is proclaimed; the criteria of a modern personality are being formed. Among the most important are spirituality, all-round development, healthy interests and needs (especially cognitive, value-oriented, intellectual-creative, self-educational, self-actualization and self-realization).

AIM: the aim of this article is to define the criteria of personality development in state educational policy and to scientifically analyze the impact of global educational trends on personal formation.

MATERIALS AND METHODS: the research analyzed pedagogical and psychological literature, state educational policy documents, sources on international experience and global trends in education. Historical-comparative, systemic approach and conceptual analysis methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: based on the analyzed materials, the role of personality in the educational process is closely related to modern global trends. State educational policy is aimed at the all-round development of the individual, prioritizing intellectual, social and spiritual criteria. International experience (European Union, Asian countries, USA) has demonstrated effectiveness in areas such as digitalization of education, inclusive approaches, and development of creative competences.

CONCLUSION: personality formation is the central direction of state educational policy. Global trends bring the education system to a new qualitative level, contributing to the full realization of the intellectual and spiritual potential of the individual. The findings provide a foundation for further improvement of educational policy and creation of new opportunities for personal development.

Keywords: personality, interest, fine arts, culture, artistic creativity.

For citation: Regina S. Mukhamedova. (2025) 'Global trends in education and state educational policy in personality formation', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.254–259. (In Uzbek).

В разработке системы формирования у студентов интереса к художественной литературе во взаимосвязи с изобразительным искусством как фактор совершенствования личности учитывали:

- концептуально-нормативные установки Н программы относительно субъекта и объекта образования, учебного материала, педагогического процесса;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- новые подходы к обучению, воспитанию и развитию личности;
- государственный стандарт «Литературе», его требования;
- учебную программу по «Литературе»;
- современные знания о человеке, закономерностях его развития; студентов, в частности, особенно в процессе различных видов деятельности, общения;
- сущность учебно-воспитательного процесса с приоритетом формирования – развития личности как особой сферы ее совершенствования; с учетом возрастных и индивидуальных особенностей студентов.

Формирование у студентов интереса к литературе в целом, базовое обучение литературе в теоретико-практическом аспекте; обеспечение преемственности приобретенных знаний, умений и навыков в исследуемом процессе. Приобретение студентами учебно-программных знаний, умений и навыков в процессе изучения изобразительного искусства (историко-теоретических знаний, основ восприятия произведений художников). Диалектичность и целостность исследуемого педагогического процесса, его закономерности и принципы, сущность, содержание, методы, средства, формы организации обучения и воспитания; прогнозирование его результата – совершенствование личности студентов. Логико-педагогическую направленность и структурно-содержательную основу исследуемого процесса, с опорой на гуманизацию, гуманитаризацию, демократизацию, коммуникативность и социализацию учебно-воспитательного процесса.

Основные категории дидактики и воспитания:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

организационно-управленческие факторы, такие управленческие функции, как мотивация, целеопределение, педагогический процесс (его планирование, организация исполнения), с его целью, содержанием, методами и формами;

- системообразующие факторы – предмет, цель, задачи курса «Литература», их модификация относительно проблемы исследования;
- новое педагогическое мышление;
- новые педагогические технологии и инновационную методику;
- связь литературы с искусством – изобразительным, с целевой установкой на формирование у интереса к художественной литературе во взаимосвязи с изобразительным искусством как фактор совершенствования личности (ее значимых качеств); использование при этом наиболее активных методов;
- взаимосвязь внеаудиторной работы по решению проблемы;

Учет особенностей и достоинств, а также недостатков внеаудиторной системы организации обучения и воспитания личности студентов; специфики, особенностей и достоинств внеаудиторной воспитательной работы со студентами; разработку вариантов кружковых программ; связь с воспитательной работой в данном учебном заведении; с организатором работы по «Маънавият ва маърифат»;

- контроль и оценку достигнутого результата.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» за № УП-5847 от 8 октября 2019 года.
2. Постановлении Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» за № ПП- 2909 от 20 апреля 2017 года.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Мардонов Ш.К., Закирова У. Духовно-эстетическое воспитание педагогических кадров на художественном наследии// Scientific Jornale Impact Factor. 2020. С.378 – 387.
4. Алижанова М.Р. Национальные ценности узбекского народа в духовном и социальном развитии молодежи молодёжи // Universum: общественные науки: электрон. научн. журн. 2021. 10(78). URL: https://7universum.com/ru/social/archive/item/12443 (дата обращения: 23.09.2024).
5. Мухитдинова Ф.А., Агзамходжаева С.С. Идеи и учения концепции духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения в Узбекистане//Евразийский Союз ученых. 2019.№ 4-8

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Muxamedova Regina Suxrobovna**, PhD, v.b. dotsent, "Kinooperatorlik mahorati" kafedrasi, VGIK filiali, Toshkent, O'zbekiston, [**Мухамедова Регина Сухробовна,** доктор философии (PhD), и.о. доцент, кафедра «Кинооператорское мастерство», Филиал ВГИК в г. Ташкенте, Узбекистан, г. Ташкент, ул. Чиланзарская, 1А], [**Regina S. Mukhamedova,** PhD, Acting Associate Professor, Department of Cinematography, VGIK Branch in Tashkent, Uzbekistan, Tashkent city, Chilanzarskaya street, 1A].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

DIVERGENT TAFAKKURNING XUSUSIYATLARI VA UNING TIBBIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI

© S.D. Bekchanova[1]✉

[1]Buxoro davlat tibbiyot instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada divergent tafakkurning nazariy asoslari, uning tibbiy ta'limdagi ahamiyati va talabalarda ushbu qobiliyatni rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlari yoritiladi.

MAQSAD: tibbiy ta'lim jarayonida talabalarning divergent tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslarini o'rganish, uning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyatini aniqlash, hamda innovatsion pedagogik yondashuvlar va samarali metodlarni aniqlash orqali, tibbiy oliy ta'lim muassasalarida ushbu qobiliyatni rivojlantirishning ilmiy asoslangan tavsiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: mazkur tadqiqotda divergent tafakkur tushunchasining nazariy asoslari, tarkibiy xususiyatlari hamda tibbiy ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyatini ochib berish maqsadida nazariy-tahliliy, tizimli, taqqosloviy va kontekstual metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini kognitiv psixologiya, zamonaviy pedagogika nazariyalari va kompetensiyaviy yondashuv tashkil etdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari asosida divergent tafakkurning tibbiy ta'limdagi ahamiyatini oshirishga doir takliflar ishlab chiqilgan.

XULOSA: Divergent tafakkurni ta'lim dasturlariga uyg'unlashtirish orqali tibbiy ta'limni faol, dinamik ravishda jadal rivojlantirishga erishish mumkin. Albatta, bu yondashuv sog'liqni saqlash sohasidagi yangi muammolarni samarali bartaraf etishga yordam beradi, ta'limiy innovatsiyalar va pedagogik mahoratning uzluksiz takomillashuviga turtki beradi.

Kalit so'zlar. divergent tafakkur, kreativ fikrlash, tibbiy ta'lim, klinik muammolar, original yondashuv, talabaning kasbiy rivoji, simulyatsiya, muammoli topshiriq, tibbiy kompetensiya, fikrlash moslashuvchanligi.

Iqtibos uchun: Bekchanova S.D. Divergent tafakkurning xususiyatlari va uning tibbiy ta'limdagi ahamiyati // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. B.260–270.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИВЕРГЕНТНОГО МЫШЛЕНИЯ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

© С.Д. Бекчанова[1]✉

[1]Бухарский государственный медицинский институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются теоретические основы дивергентного мышления, его значение в медицинском образовании, а также раскрываются эффективные педагогические механизмы развития данного качества у студентов.

ЦЕЛЬ: цель данной статьи — изучить теоретические основы развития дивергентного мышления у студентов в процессе медицинского образования, определить его значение в формировании профессиональных компетенций, а также выявить инновационные педагогические подходы и эффективные методы, способствующие развитию данного качества в медицинских вузах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. в данном исследовании, с целью раскрытия теоретических основ понятия дивергентного мышления, его структурных особенностей, а также практической значимости в процессе медицинского образования, были использованы теоретико-аналитический, системный, сравнительный и контекстуальный методы.
Методологическую основу исследования составили положения когнитивной психологии, современные педагогические теории и компетентностный подход.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на основе результатов анализа были разработаны предложения по повышению значения дивергентного мышления в медицинском образовании.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение следует отметить, что интеграция дивергентного мышления в образовательные программы позволяет обеспечить активное и динамичное развитие медицинского образования. Безусловно, такой подход способствует эффективному решению новых проблем в сфере здравоохранения, стимулирует непрерывное совершенствование образовательных инноваций и педагогического мастерства.

Ключевые слова: дивергентное мышление, креативное мышление, медицинское образование, клинические проблемы, оригинальный подход, профессиональное развитие студента, симуляция, проблемное задание, медицинская компетентность, гибкость мышления.

Для цитирования: С.Д. Бекчанова, Характеристики дивергентного мышления и его значение в медицинском образовании // Inter education & global study. 2025. vol.3, №9. С.260–270.

CHARACTERISTICS OF DIVERGENT THINKING AND ITS IMPORTANCE IN MEDICAL EDUCATION

© Soliha D. Bekchanova[1]✉
[1]Bukhara State Medical Institute , Bukhara, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: this article examines the theoretical foundations of divergent thinking, its importance in medical education, and explores effective pedagogical mechanisms for developing this skill among students.

AIM: the aim of this article is to study the theoretical foundations of developing divergent thinking among students in the process of medical education, to determine its role in the formation of professional competencies, and to identify innovative pedagogical approaches and effective methods that contribute to the development of this skill in medical universities.

MATERIALS AND METHODS: in this study, theoretical-analytical, systemic, comparative, and contextual methods were used to explore the theoretical foundations of the concept of divergent thinking, its structural characteristics, and its practical significance in the process of medical education. The methodological basis of the research was formed by the principles of cognitive psychology, modern pedagogical theories, and the competency-based approach.

DISCUSSION AND RESULTS: based on the analysis results, recommendations were developed to enhance the role of divergent thinking in medical education.

CONCLUSION: in conclusion, it should be noted that the integration of divergent thinking into educational programs makes it possible to ensure the active and dynamic development of medical education. Undoubtedly, this approach contributes to the effective resolution of new challenges in the healthcare sector and stimulates the continuous improvement of educational innovations and pedagogical mastery.

Keywords: divergent thinking, creative thinking, medical education, clinical problems, original approach, professional development of students, simulation, problem-based task, medical competence, cognitive flexibility.

For citation: Soliha D. Bekchanova (2025) 'Characteristics of divergent thinking and its importance in medical education', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.260–270. (In Uzbek).

Zamonaviy tibbiy ta'limda shifokor shaxsini shakllantirishda faqat nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar emas, balki keng fikrlash doirasi, muammoga kreativ yondashuv va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, global tibbiyot tizimida yuzaga kelayotgan murakkab va oldindan bashorat qilib bo'lmaydigan holatlar zamonaviy shifokordan innovatsion fikrlash, vaziyatga moslashish va noodatiy yechimlarni taklif qilishni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, divergent tafakkur tibbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Divergent tafakkur — bu bir muammo yoki masalaga bitta emas, balki bir nechta yechimni ko'rish, erkin, moslashuvchan va original fikrlash imkonini beruvchi kognitiv jarayondir. Mazkur tafakkur turi talabaning ijodkorligini, kasbiy refleksiyasini va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. U, ayniqsa, klinik tahlillar, diagnostika,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

davolash algoritmlarini tuzish, bemor bilan noan'anaviy muloqot o'rnatish jarayonlarida faol namoyon bo'ladi.

Tibbiy ta'lim kontekstida so'nggi yillarda divergent tafakkur klinik tafakkur, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va kasbiy moslashuvchanlik bilan bog'lab o'rganilmoqda. Xorijiy tadqiqotlarda, xususan, J. Epstein, S. Cooke, M. Eva kabi mualliflar klinik simulyatsiya, PBL (Problem-Based Learning), reflektiv yozuvlar va guruhiy muhokama metodlarini divergent fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko'rsatib o'tganlar.

Mahalliy adabiyotlarda esa, bu tushuncha yangi bo'lib, ko'proq ijodiy fikrlash, mustaqil tafakkur, innovatsion yondashuv tushunchalari bilan uyg'unlashgan holda talqin qilinmoqda. I. Axmedov, Z. Toirova, B. Sattorov kabi pedagoglar talabalarda kognitiv faollik, fikrlash erkinligini shakllantirishga oid uslublarni taklif etganlar.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, divergent tafakkur bugungi tibbiy ta'limda zamonaviy, kasbiy kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning rivojlanishi shifokor shaxsining kreativ, reflektiv va adaptiv qobiliyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Divergent fikrlash - bu kognitiv jarayon bo'lib, u bir nechta noyob va ijodiy g'oyalarni yoki bitta muammo yoki stsenariyni hal qilish bilan tavsiflanadi. U yagona, eng yaxshi yechimni topishga qaratilgan konvergent fikrlashdan farq qiladi.

Divergent tafakkur — bu faqat ijodiy fikrlash qobiliyati emas, balki tibbiy ta'limda murakkab klinik muammolarni hal etish, noan'anaviy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishda hal qiluvchi o'rin tutadigan tafakkur shaklidir.

Tibbiy ta'limda divergent tafakkur nafaqat talabaning individual intellektual salohiyatini rivojlantiradi, balki uning kasbiy yetukligini ta'minlaydi. Ta'kidlash joizki, mazkur turdagi tafakkur yuqori darajadagi tahlil, muqobil yechimlarni topish, noaniq va stressli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Divergent fikrlashning xususiyatlari va uning tibbiy ta'limdagi ahamiyati xorijlik olimlar tomonidan atroflicha tahlil qilingan. Asosiy e'tibor ijodkorlik, moslashuvchanlik va innovatsion muammolarni hal qilishning ta'lim tizimi va klinik amaliyotga integratsiyalashuviga qaratilgan.

Xorijlik tadqiqotchilar odatda quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatishadi:

G'oyalar erkin oqimi va moslashuvchanlik. Joy Pol Guilford kabi tadqiqotchilar birinchi bo'lib, divergent tafakkur kontseptsiyasini shakllantirib, uning ijodkorlik va g'oyalarni shakllantirishdagi rolini, shu jumladan ravonlik va moslashuvchanlikni asosiy atributlar sifatida ta'kidladilar. Ellis Pol Torranc tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy tafakkurni aniqlash testida (TTCT) o'lchash mumkin bo'lgan xususiyatlar sifatida erkin g'oyalar (hosil qilingan g'oyalar soni) va moslashuvchanlikni (turli yondashuvlar qatori) ta'kidlanadi.

Originallik va yangicha yondashuv. Garvard universiteti tadqiqotchisi Tereza Amabayl ta'lim kontekstida ijodkorlikka e'tibor qaratadi, o'ziga xoslik va innovatsiyalarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

odamlarga o'ziga xos va samarali yechimlar yaratish imkonini beruvchi asosiy xususiyatlar sifatida ta'kidlaydi.

Mark A.Rankoning tadqiqotlari o'ziga xoslikni tizimli ravishda tahlil qilib, uning tibbiyot va sog'liqni saqlash sohasidagi yangi yechimlarni aniqlashdagi muhim rolini ta'kidlaydi.

Ishlab chiqish va murakkablik. Robert Sternbergning triarxiya nazariyasi bo'yicha tadqiqotlari divergent tafakkurning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqish va murakkab kognitiv jarayonlarni, jumladan, uning batafsil kengayishi va amaliy qo'llanilishini ta'kidlaydi.

Nomuayyanlilikka bardoshlilik. Psixologiya va ijodkorlik bo'yicha nufuzli amerikalik olim Din Keyt Simonton (Dean Keith Simonton) ijodiy tafakkur, geniallik, divergent fikrlash hamda shaxsiylik va ijtimoiy muhit ta'siri haqidagi fundamental nazariyalari bilan mashhur. Ta'kidlash joizki, u divergent tafakkurni tadqiq qilgan olim, shuningdek bu jarayonni ijodiylikning asosiy mexanizmi sifatida tushuntirib bergan. Uningcha ijodiylik – divergent fikrlashning mahsuli. Olim ijodiy shaxsning fazilatlarini quyidagicha tavsiflagan: muammoga yangicha qarash bilan yondashadi; fikr yuritishda standart yondashuv chegarasidan chiqadi; muammoning bir necha imkoniy yechimlarini ko'radi va sintez qila oladi. Din Keyt Simontonning bu fikrlari divergent tafakkurga to'la mos keladi, deb aytish mumkin. Shu o'rinda olimning "ko'r-ko'rona o'zgarish va tanlab qolish" (BVSR-Blind Variation and Selective Retention) nazariyasi xususida bir oz to'xtalib o'tish joizdir. Uningcha, ijodiy jarayonda odam dastlab ko'plab (divergent) g'oyalarni yaratadi — bu jarayon ko'pincha intuitiv va turli yo'nalishlarda bo'ladi. Undan so'ng tanlab olish va saralash bosqichi (konvergent fikrlash) amalga oshadi. Simontonning tadqiqotlari asosida divergent tafakkurni rivojlantirishning shaxsiy omillari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin: har qanday yangi g'oyalar va tajribalarga ochiq munosabatda bo'lish; har qanday cheklovlarsiz, erkin fikrlash; bir necha g'oyalarni murakkab tarzda bog'lash qobiliyati [1].

Din Keyt Simonton ijodiy idrokni tadqiq qilib, har qanday nomuayyanliliklarga bardoshli bo'lish tibbiyot xodimlarining murakkab klinik vaziyatlarda harakat qilish imkonini beruvchi muhim omil ekanligini ta'kidlaydi.

Ta'kidlash joizki, divergent fikrlash odamlarga, ayniqsa sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislariga an'anaviy kognitiv to'siqlarni yengib o'tishga imkon beradi, bu esa, klinik va ta'lim kontekstlarida noan'anaviy va samarali yechimlarni osonlashtiradi.

Xorijlik olimlar, birinchi navbatda, tibbiy ta'limda turlicha fikrlashni quyidagi kontekstlarda tahlil qiladilar:

Klinik fikrlash va qaror qabul qilish. Jerom Kassirer va Pat Kroskerrining ta'kidlashicha, divergent fikrlash shifokorlarga bir nechta imkoniyatlarni ko'rib chiqishga imkon berib, diagnostika xatolaridan qochishga yordam beradi va shu bilan bemorning xavfsizligini ta'minlash va natijalarni yaxshilashga olib keladi.

Fanlararo yondashuv va aloqa. Ma'lumki, hozirgi kunda zamonaviy ta'lim tizimida fanlararo yondashuv bevosita ta'lim sifatini oshirish, shuningdek talabalarda murakkab, hayotiy masalalarni yechish qobiliyatini shakllantirishda asosiy o'rin egallaydi. Bunday

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvni tatbiq etish uchun nazariy asoslarga tayanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur nazariy asoslardan biri Govard Gardner tomonidan taklif etilgan Ko'p intellekt nazariyasidir. Uningcha, inson aql-zakovati turli xil intellekt turlari orqali namoyon bo'ladi. Gardner o'z tadqiqotida 8 ta asosiy intellekt turlarini belgilab bergan. Ta'kidlash joizki, u ilgari surgan nazariya ta'limni individuallashtirishga olib keladi. Bunda har bir talaba uchun mos o'qitish strategiyasi shakllantiriladi. Demak, bunda fanlararo yondashuv qo'llab-quvvatlanadi. Fanlararo yondashuvda turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlik ochib beriladi va ta'lim olish jarayoni bevosita bir-birini to'ldiruvchi jarayon ekanligini tushunishga yordam beradi. Ta'kidlash joizki, Gardner nazariyasi integrativ ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, ijodkor va divergent tafakkurni rivojlantirish, fanlararo muloqot va hamkorlikni yaratishda bevosita nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tibbiy ta'limda ham talaba yoshlar turli intellekt turlariga ega bo'ladilar. Jumladan, kinestetik intellekt. Bunday intellekt amaliyot, jarrohlik va simulyatsiyalarda samarador natijani belgilaydi. Interpersonal intellekt bu shunday intellekt shakliki, unda bemorlar bilan samarali muloqot qilish yaxshi natijaga olib keladi.

Mantiqiy-matematik intellekt tashhislash va tahlil qilish jarayonida asosiy rolь o'ynaydi. Intrapersonal intellekt esa, kasbiy o'zini anglash va yetuklikka erishishda yordam beradi. Ta'kidlash joizki, bunday intellektlar turli fanlar, jumladan anatomiya, psixologiya, kommunikativ pedagogika, etika fanlari bilan bog'liq holda rivojlantirilishi maqsadga muvofiq.

Demak, boshqacha qilib aytganda, fanlararo kognitiv ochiqlik bu insonda mavjud bo'lgan turli sohalar o'rtasidagi bilimlar va tajribalarni qabul qilish va integratsiya qilish qobiliyati bo'lib, u tibbiy ixtisosliklar hamda jamoaviy tibbiy faoliyat o'rtasida yaqin hamkorlikni ta'minlash orqali birgalikda erishiladigan natijalar samarasini ifodalaydi.

O'quv dasturlarini loyihalash va ta'lim innovatsiyasi. Ronald Xarden va Jon Dent kabi tadqiqotchilar tibbiy ta'limda innovatsion o'quv dasturlarini loyihalashda divergent tafakkurning rolini tadqiq qilganlar. Ular ijodkorlik va moslashuvchan o'qitish usullarini birlashtirish orqali o'quv muhitini samarali ta'minlash mumkinligini e'tirof etadilar.

Tibbiy ta'limdagi yetakchi olimlardan yana biri Sis van der Vleyten (Cees van der Vleuten) hisoblanadi. U, asosan, ta'limda baholash, qobiliyatga asoslangan ta'lim va integrativ ta'lim modellarini ishlab chiqqan. Olimning tadqiqotlari, asosan, klinik tayyorgarlik, mukammal baholash tizimlari va multidistsiplinar yondashuv masalalariga qaratilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, Sis van der Vleyten divergent fikrlash xususida maxsus nazariy kontseptsiyaga ega emas. Biroq, uning ayrim fikrlari va yondashuvlari divergent tafakkurning pedagogik rivojlanishiga asos bo'ladi. Sis van der Vleytenning bevosita divergent fikrlashga aloqasi bo'lgan yondashuvlari mavjud. U integrativ va kompetentsiyaga asoslangan ta'limga doir ilmiy izlanishlari mavjud. Van der Vleyten fikricha, tibbiy ta'limda nafaqat nazariy bilimlar, balki murakkab vaziyatli masalalarni yechish, muloqot qila olish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham rivojlantirishga erishish kerak. Bu, albatta, divergent tafakkurga ishoradir. Bo'lajak shifokorlar ma'lum bir muammoga nisbatan bir necha ijodiy, mantiqiy, axloqiy yechim topa olishlari zarur bo'ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ikkinchidan, Sis van der Vleyten fanlararo va mutaxassislararo o'zaro hamkorlikka e'tibor qaratadi. U ta'limda mutaxassislar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni, hamjihatlikni rivojlantirish lozimligini ta'kidlaydi. Bu, albatta, turli xil nuqtai nazar va yondashuvlarni bevosita uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, divergent tafakkur ko'p qirrali yondashuv va tashabbuslarni talab qiladi. Bu, o'z navbatida, fanlararo muhitda tarkib topadi.

Uchinchidan, Van der Vleyten avtentik baholash (authentic assessment) va portfolioni qo'llab quvvatlaydi. U ta'lim jarayonida portfolio, keys tahlili, simulyatsiya kabi turli baholash usullarini qo'llashni tavsiya qiladi. Bu, albatta, talaba yoshlarni standart testlar emas, balki hayotiy vaziyatlar orqali tafakkur qilishga undaydi. Bunday jarayonda talabalar turli yechimlar taklif qilish qobiliyatini namoyon etadi. Bu divergent tafakkurning asosiy belgilaridan hisoblanadi.

To'rtinchidan, Van der Vleyten ta'lim olish bosqichlarida talaba o'z fikrlash jarayonini tahlil qilishi (refleksiya), shuningdek o'zi xususida xulosa chiqara olish qobiliyatini rivojlantirishini zarur deb hisoblaydi. Bu, bevosita, intrapersonal intellekt orqali divergent tafakkurni faollashtirishni bildiradi.

Sis van der Vleytenning divergent tafakkurga oid maxsus maqolalari yoki nazariyasi mavjud emas, lekin uning ta'limdagi metodik va strategik yondashuvlari [2] divergent tafakkurni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Moslashuvchanlik va uzluksiz ta'lim. Devid Irbi (David Irby) va Brayan Xodjes (Brian Hodges) – tibbiy ta'limda global innovatsiyalar, shuningdek insonparvar ta'lim kontseptsiyalarini rivojlantirgan yetakchi olimlardandir. Ular ham Sis van der Vleyten singari divergent tafakkur xususida nazariya yaratmaganlar, lekin uning rivojlanishiga xizmat qiladigan ta'limiy yondashuvlarni ilgari surganlar. Devid Irbi tibbiy ta'limda ta'lim berishni, o'rganishni va baholashni isloh qilish lozimligini ta'kidlagan. Uning "Educating Physicians" (2010) asarida ta'lim talabalarning nafaqat standart bilimlarni o'zlashtirishi, balki ularni innovatsion, ijodkorona, tahlilga asoslangan fikrlashga yo'naltirishi lozimligini uqtiradi. Devid Irbi ta'lim jarayonini "reflection-in-action" va "adaptive expertise" asosida tashkil qilishni tavsiya etadi. Uningcha, bu jarayonda talaba muammolarni bir necha tomondan to'g'ri tahlil qila olishi va bir necha muqobil yechim topa olish qobiliyatiga ega bo'lmog'i lozim. Bu, albatta, divergent tafakkurning asosini tashkil qiladi. Shuningdek, u ta'limda yagona "to'g'ri javob" emas, balki bir qancha yechimlar muhokamasi bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi.

Brayn Xodjes esa, o'z tadqiqotlarida ta'lim nafaqat texnik ko'nikmalar, balki ijtimoiy, axloqiy va kreativ qobiliyatlarni ham qamrab olishi lozimligini uqtiradi. Uning diqqatga sazovor fikrlaridan yana biri, ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida talabalarning turli ijtimoiy kontekstlarda mustaqil va kreativ qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga erishish lozimligi ta'kidlanadi. Bu jarayon, albatta, divergent tafakkur bilan bog'liqdir. Brayn Xodjes ta'lim jarayonini "complexity-informed" deb ataydi. Uning mazkur kontseptsiyasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talabalarni ko’p yo’nalishli, o’zaro bog’liqlikda, ko’p qarashli fikrlashga [3] undashga xizmat qiladi.

Devid Irbi va Brayan Xodjes o’z tadqiqotlarida divergent tafakkur atamasini qo’llamagan bo’lsalarda, ularning ta’limdagi innovatsion, integrativ va insonparvar yondashuvlari aynan divergent tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularning fikricha, yetuk mutaxassis nafaqat bilim, balki murakkab vaziyatlarga yangicha qarash, turli yechimlar topish va to’g’ri tanlov qilish qobiliyatiga ega bo’lmog’i lozim. Bu, o’z navbatida, divergent tafakkurning aniq belgilaridan hisoblanadi.

Sog’liqni saqlash rahbariyati va boshqaruvi. Bugungi kunda tibbiy ta’lim, innovatsiyalar va klinik amaliyotni transformatsiya qilish sohasida faoliyat olib borgan olimlardan biri Richard G. Bomer (Richard G. Bohmer) hisoblanadi. U, asosan, klinik tizimlar, ta’limda innovatsion yechimlar, sog’liqni saqlashda yetakchilik va transformatsiya [4] xususida tadqiqotlar olib borgan. Ta’kidlash joizki, olimning asosiy ishlari Harvard Business School va Harvard Medical School bilan bog’liq. Biroq, divergent tafakkur (divergent thinking) tadqiqot ob’ekti sifatida Bomerning asarlarida umuman qayd etilmagan. Shu o’rinda ta’kidlash joizki, uning tafakkur faoliyati, klinik innovatsiyalar va integrativ qaror qabul qilishga oid fikrlari divergent tafakkur bilan bevosita uzviy bog’liqdir. Bomer o’z tadqiqotida klinik muhitga ta’rif beradi. Uningcha, klinik muhit bu vaziyatga moslashuvchan yechimlarni talab qiladigan, bir necha ehtimoliy yo’llarni tahlil qila oladigan, ijodga undaydigan holat. Bu, albatta, divergent tafakkur asosida shakllanadi.

Bomer o’z tadqiqotida yangicha fikrlash modeli hisoblangan “adaptive design” tushunchasini ishlab chiqqan. Uning asosiy mazmuni yangi muammolarga yangicha qarash, turli stsenariylarni ko’rib chiqish, har xil variantlarni o’rganish; ijodiy, kreativ, qobiliyatga asoslangan yondashuvlardan iborat. Albatta, bu ham divergent tafakkurning xususiyatini namoyon qiladi. Bomer kasbiy tayyorgarlik va yetakchilik masalasiga ham to’xtalib o’tadi. Uning fikricha, kelajakdagi sog’liqni saqlash yetakchilari standart qarorlardan tashqari fikr yurita olish, norasmiy, tez o’zgaruvchi sharoitda to’g’ri qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo’lmog’i talab qilinadi. Bu jihatlar ham, o’z navbatida, divergent tafakkur bilan bog’liqdir.

Richard Bomer ham o’z tadqiqotlarida "divergent tafakkur" atamasini qo’llamagan bo’lsada, uning innovatsion, adaptiv, strategik ta’lim va yetakchilik borasidagi qarashlari divergent tafakkurning pedagogik va amaliy ifodasini namoyon etadi. Olimning izlanishlari tibbiy ta’limda yangicha fikr yuritish, turli yechimlarni shakllantirish, va integrativ qarashlar asosida muammolarga yondashish imkoniyatlarini ochib beradi.

Mavjud tadqiqotlarda divergent tafakkur ko’proq umumiy ijodiy qobiliyat yoki umumta’lim fanlari mazmunida tadqiq qilingan. Vaholanki, tibbiy ta’limda ushbu qobiliyatni maxsus klinik va amaliy mashg’ulotlarga uyg’unlashtirish — yangi pedagogik imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, divergent tafakkur tibbiy ta’limda ixtisoslashtirilgan pedagogik maqsad sifatida shakllantirilishi va ta’lim jarayonining barcha bosqichlariga,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jumladan nazariya, amaliyot, simulyatsiya, mustaqil izlanishlarda integratsiyalashgan holatda joriy etilishi zarur.

Yuqorida tahlil qilingan xorijlik olimlar tadqiqotlaridan farqli o'laroq, bizning tadqiqotda tibbiy mutaxassis tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, divergent tafakkurni rivojlantirish yo'llari tadqiq qilinadi. Boshqa tadqiqotlardan farqli ravishda, tibbiyot oliy ta'lim muassasasi talabalarining klinik muhitdagi aniq, tezkor va samarali qaror qabul qilish jarayonida divergent tafakkurni qo'llash usullari maxsus ko'rib chiqiladi.

O'zbekistondagi tibbiy ta'lim tizimida milliy, madaniy va mental xususiyatlarni hisobga olgan holda, divergent tafakkurni rivojlantirish yo'llari ilk bor tizimli ravishda tadqiq etilmoqda. Milliy qadriyatlar bilan divergent fikrlashning o'zaro ta'sirlashuvi ilmiy tahlil qilinadi.

Tibbiy oliy ta'lim tizimida divergent tafakkurning yangi xususiyatlari sifatida quyidagilar tavsiya etiladi:

Klinik holatlarga ijodiy yondashuv (Keys-kreativlik). Bunday yondashuv o'zining ilmiy asoslariga ega. Amerikalik olim David A. Kolb [5] ta'lim jarayonida turli keyslar orqali tajriba, tahlil va ijodiy yondashuv rivojlantirilishiga doir tadqiqotlarni amalga oshirgan. AQShlik neyrolog va tibbiy pedagog H.S. Barrows [6] PBL (Problem-Based Learning) usuli orqali talabalarda mustaqil va kreativ fikrlash shakllanishini ilmiy asoslab bergan. Mahalliy olimlardan D.Q.Yuldasheva [7] keysli o'qitish texnologiyalari asosida talabalarda ijodiy yechim topish qobiliyatini rivojlantirishga doir ilmiy tadqiqot olib borgan. Biroq tadqiqotimiz natijasida yangi xususiyat sifatida talabaning klinik holatlarga nisbatan bir xil emas, balki bir necha muqobillari bo'lgan yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini kiritish maqsadga muvofiqdir. Bunda simulyatsion mashg'ulotlarda murakkab, noaniq, etik muammoli klinik keyslardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, keyslarga ijodiy yechimlar topishni talab qiluvchi topshiriqlar ishlab chiqish talab etiladi.

Tibbiy axborotni qayta jarayonlash va transformatsiya qilish qobiliyati. Bu ham o'z ilmiy asoslariga ega. Jumladan, AQSh Yel universiteti professori Robert Sternberg kreativlikni ma'lumotlarni qayta tuzish va boshqacha kontekstda qo'llash qobiliyati sifatida baholagan. Guilford J.P. axborotlarni qayta ishlash va transformatsiya qilish divergent tafakkurning asosiy ko'rsatkichlaridan biri ekanligini asoslab bergan. Respublikamiz olimlaridan A.U.Ismoilov kreativ qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga doir tadqiqotlar olib borgan. Yangi xususiyat sifatida ma'lumotlarni qayta tahlil qilish, kontekstni o'zgartirish orqali yangi klinik stsenariylar yaratish qobiliyatini kiritish nazarda tutiladi. Bu xususiyatda axborotni qayta kodlash topshiriqlari (masalan, vizual, metafora orqali bayon qilish); tashhis qo'yishda "agar boshqacha bo'lsa..." deb boshlanadigan muqobil stsenariylar ustida ishlash tavsiya etiladi.

Multimodal tafakkur (integrativ yondashuv). Bunga doir ilmiy tadqiqotlar mavjud. Xorijlik olim Garvard universiteti professori, Harvard Project Zero dasturi rahbari Howard Gardner "Multiple Intelligences" nazariyasi – fanlararo yondashuv va individual intellekt turlarini integratsiyalash nazariyasi bo'yicha yuqorida ma'lumot berib o'tgan edik. Van der

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Vleuten tibbiy ta’limda integrativ ta’lim modellari va fanlararo kompetentsiyalar zarurligini o’z tadqiqotida asoslab bergan. O’zbekistonlik olimlardan Sh.A.Shermuxamedov [8] tibbiy ta’limda integrativ kompetentsiyalar va ularni rivojlantirish usullarini ishlab chiqqan.

Tafakkurning dinamikligi (muvofiqlashuvchanlik). Bunga doir xorij va mahalliy tadqiqotlar tahlil etildi. Jumladan, AQShlik olim, Kaliforniya universiteti professori Dean Keith Simonton ilmiy izlanishlarida tajriba, improvizatsiya va kreativ qaror qabul qilish jarayonlarida adaptiv fikrlashning o’rni tadqiq qilingan. Yangi zelandiyalik (New Zealander) va AQShda faoliyat yuritgan sog’liqni saqlash tizimi va tibbiy menejment sohasidagi taniqli ekspert Richard Bohmer tadqiqotlarida klinik sharoitda “dynamic thinking” va strategiyalar juda muhim ekanligi ilmiy asoslab berilgan. Mahalliy olimlaridan Sh.E.Mirzaev [9] muvofiqlashuvchanlik va divergent fikrlashni simulyatsiya asosida rivojlantirish yo’llarini tadqiq qilgan. Biroq tadqiqot davomida har qanday turli o’zgaruvchan vaziyatlarda tezkor va noan’anaviy qaror qabul qilish qobiliyatini yangi xususiyat sifatida kiritishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Shuningdek, bunday qobiliyatni rivojlantirish uchun o’yinli texnologiyalar (game-based learning) asosidagi trenajyorlar; strategik fikrlashni talab qiladigan simulyatsiyalar tavsiya etiladi.

Tibbiy "meta-tafakkur"ni rivojlantirish. Jahon pedagogika va psixologiya fani taraqqiyotida ushbu qobiliyatga doir ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. AQShlik, Stenford universiteti professori Flavell J.H. [10] tadqiqotlarida shaxsning o’z fikrlash jarayonini nazorat qilishiga doir, David Irby & Brian Hodges tibbiy ta’limda refleksiya va fikrlash monitoringiga e’tibor qaratish berish lozimligi tadqiq qilingan. O’zbekiston olimlardan N.A.Xasanova metakognitiv qobiliyatlarni shakllantirish orqali tibbiy tahlil qobiliyatini oshirishga doir ilmiy izlanishlar olib borgan.

Emotsional-intellektual divergentsiya. Bu borada amerikalik olim Daniel Goleman hissiyotlar diversiyasi va ularni boshqarish qobiliyatining ahamiyati xususida, Cassirer J., kanadalik olim Croskerry P. tibbiy qaror qabul qilishda intuitsiya va emotsional-reaktiv reaktsiyalarning o’rniga doir ilmiy izlanishlar olib borganlar. Mahalliy tadqiqotchi F.A.Hakimova tibbiyotda emotsional intellektni shakllantirish bo’yicha ta’lim strategiyalarini ishlab chiqqan.

Shuni ta’kidlash lozimki, boshqa tadqiqotlarda, asosan, kognitiv va ijodiy tavsiflarga e’tibor berilgan bo’lsa, tibbiy ta’lim mazmunida yuqoridagi xususiyatlar tibbiyot xodimining amaliyotdagi real holatlarga tayyorligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, divergent tafakkurning tibbiy ta’limdagi ahamiyati beqiyos. Divergent tafakkur ochiq diagnostik yondashuvdir. Chunki u klinik fikrlashni sezilarli darajada rivojlantiradi. Mazkur turdagi tafakkur oldindan shakllangan noto’g’ri fikrlarni oldini oladi, xatolar sonini qisqartirish hamda bemorlarni davolash natijalarini yaxshilashda muhim o’rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Simonton D.K. Creative Thought as Blind-Variation and Selective Retention: Combinatorial Models of Exceptional Creativity. Physics of Life Reviews, 2011, vol. 8, no. 2, pp. 207–229.
2. Van der Vleuten C.P.M., Driessen E., Schuwirth L.W.T. Twelve tips for programmatic assessment. Medical Teacher, 2015, vol. 37, no. 7, pp. 641–646.
3. Irby D.M., Cooke M., O'Brien B.C. Educating Physicians: A Call for Reform of Medical School and Residency. — San Francisco: Jossey-Bass, 2010. — 320 p
4. Bohmer R.G. Designing Care: Aligning the Delivery of Health Services with the Needs of the Patients. — Boston: Harvard Business Press, 2009. — 288 p
5. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development / D. A. Kolb. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
6. Barrows, H. S. Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview / H. S. Barrows // New Directions for Teaching and Learning. – 1996. – Vol. 68. – P. 3–12.
7. Юлдашева, Д. Қ. Тиббий таълимда кейс-технологиялар / Д. Қ. Юлдашева // Инновацион педагогика. – 2020. – № 5(41). – Б. 77–81.
8. Шермухамедов, Ш. А. Тиббий таълимда фанлараро ёндашувни шакллантириш / Ш. А. Шермухамедов. – Тошкент: Ilm Ziyo, 2022. – 198 б.
9. Мирзаев Ш. Э. Тиббий таълимда симуляцион технологиялар / Ш. Э. Мирзаев. – Тошкент: Istiqlol, 2021. – 220 б.
10. Flavell, J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34(10). – P. 906–911.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Bekchanova Soliha Davlatnazarovna**, Buxoro davlat tibbiyot instituti doktoranti, **[Бекчанова Солиха Давлатназаровна**, Докторант Бухарского государственного медицинского института], **[Bekchanova Soliha Davlatnazarovna,** Doctoral student of the Bukhara State Medical Institute. manzil: O'zbekiston, Buxoro v., Buxoro Shahar G`ijduvon ko`chasi 23-uy, [адрес: Узбекистан, Бухарская область, город Бухара, улица Гиждуванская 23 дом.,] [Address: Uzbekistan, Bukhara region, Bukhara city, Street Gijduvan, 23] E-mail: solihabekchanova@gmail.com.

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

INTEGRATIV TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI TIBBIYOT TALABALARI IJTIMOIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

© A.O. Abduraimov [1]✉

[1]Namangan davlat uiversiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqola zamonaviy tibbiyot ta’limida integrativ ta’lim texnologiyalarini qo‘llash orqali talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini (muloqot, jamoada ishlash, empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik) tizimli rivojlantirish zarurati va dolzarbligini yoritadi.

MAQSAD: tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda integrativ yondashuvlarning nazariy asoslari, metodologik yechimlari va amaliy samaradorligini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: adabiyotlar tahlili (mahalliy va xorijiy manbalar), interaktiv va muammoli vaziyatlarga asoslangan mashg‘ulotlar, klinik simulyatsiyalar va rolli o‘yinlar, o‘zini-o‘zi va guruh baholashi; natijalar sifatli va miqdoriy tahlil usullari bilan qayta ishlangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: integrativ texnologiyalarni (fanlararo integratsiya, klinik amaliy mashg‘ulotlar, simulyatsiya, rol o‘yinlari) qo‘llash talabalarda muloqot madaniyati, faol tinglash, empatiya, jamoaviy muvofiqlashtirish hamda muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish ko‘nikmalarining sezilarli o‘sishini ta’minladi; baholash mexanizmlarini o‘quv jarayoniga izchil integratsiya qilish natijaviylikni oshirdi.

XULOSA: integrativ ta’lim texnologiyalari tibbiyot ta’limida ijtimoiy kompetensiyalarni barqaror rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, ularni muvaffaqiyatli tatbiq etish metodik izchillik, o‘qituvchilar malakasi va baholash tizimlari bilan uyg‘unlikni talab etadi.

Kalit so‘zlar: integrativ ta’lim, tibbiyot ta’limi, ijtimoiy ko‘nikmalar, kommunikativ kompetensiya, interaktiv metodlar, klinik simulyatsiya, guruh bahosi.

Iqtibos uchun: Abduraimov.O.A. Integrativ ta’lim texnologiyalari orqali tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol3. №9. B.271–278.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕГРАТИВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

© А.О. Абдураимов[1]✉

[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье обоснована актуальность интегративных образовательных технологий для целенаправленного формирования у студентов-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

медиков социальных навыков (коммуникация, командная работа, эмпатия, социальная адаптивность).

ЦЕЛЬ: определить теоретические основания, методологические подходы и практическую эффективность интегративных технологий в развитии социальных компетенций студентов медицинских вузов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: анализ литературы (национальные и зарубежные источники), внедрение интерактивных и проблемно-ориентированных занятий, клинических симуляций и ролевых игр; само- и взаимное оценивание; качественный и количественный анализ результатов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: применение междисциплинарной интеграции, симуляционных тренингов и ролевых практик обеспечило значимый рост культуры общения, активного слушания, эмпатии, координации в команде и скорости принятия решений в сложных клинических ситуациях; включение валидных оценочных механизмов повысило устойчивость эффектов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интегративные технологии подтверждают высокую результативность в формировании социальных компетенций будущих врачей; успех их внедрения зависит от методической последовательности, квалификации преподавателей и согласованности с системами оценивания.

Ключевые слова: интегративное образование, медицинское образование, социальные навыки, коммуникативная компетентность, интерактивные методы, клиническая симуляция, командная работа.

Для цитирования: Абдураимов.А.О. Формирование социальных навыков студентов-медиков посредством интегративных образовательных технологий.// Inter education & global study.2025. Vol3. №9. С.271–278.

DEVELOPING MEDICAL STUDENTS' SOCIAL SKILLS THROUGH INTEGRATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

© Abbosbek O. Abduraimov [1]✉
[1] Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the paper substantiates the need to employ integrative educational technologies in medical curricula to systematically develop students' social skills (communication, teamwork, empathy, social adaptability).

AIM: to determine the theoretical rationale, methodological approaches, and practical effectiveness of integrative approaches in cultivating social competencies among medical students.

MATERIALS AND METHODS: literature review (domestic and international sources), implementation of interactive/problem-based sessions, clinical simulations and role-plays; self- and peer-assessment; qualitative and quantitative analysis of outcomes.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

DISCUSSION AND RESULTS: applying interdisciplinary integration, simulation-based training, and role-play practices led to significant improvements in communication culture, active listening, empathy, team coordination, and rapid decision-making under complex clinical scenarios; embedding robust assessment mechanisms enhanced the durability of gains.

CONCLUSION: integrative educational technologies are effective for sustainably developing social competencies in medical education; successful implementation depends on methodological consistency, teacher expertise, and alignment with assessment systems.

Keywords: integrative education, medical education, social skills, communicative competence, interactive methods, clinical simulation, teamwork.

For citation: Abbosbek O. Abduraimov. (2025) 'Developing medical students' social skills through integrative educational technologies', Inter education & global study, Vol3. (9), pp.271–278. (In Uzbek).

Zamonaviy tibbiyot ta'limi inson salomatligini saqlash va davolash jarayonlarida nafaqat amaliy malakalarni, balki keng ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishni talab qiladi. Tibbiyot xodimlarining kasbiy muvaffaqiyati ularning klinik bilimlari va texnik ko'nikmalari bilan bir qatorda kommunikativ, muloqot, jamoada ishlash va ijtimoiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlariga ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli, tibbiyot ta'limida talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogik tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. Integrativ ta'lim texnologiyalari — bu fanlararo yondashuvlar, interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish orqali talabalarni kompleks kompetensiyalar bilan ta'minlashga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik strategiyalardir[1]. Ushbu yondashuvning mohiyati shundaki, u talabalarga turli xil bilim va ko'nikmalarni sintezlash, ularni real klinik va ijtimoiy vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, integrativ ta'lim metodlari nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy va ijtimoiy ko'nikmalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. So'nggi o'n yilliklarda dunyo mamlakatlarida tibbiyot ta'limida integrativ yondashuvlar keng tatbiq etila boshlandi. Masalan, interaktiv laboratoriyalar, simulyatsion treninglar, kasbiy rolli o'yinlar va klinik stajirovkalar orqali talabalarga o'zaro muloqot va jamoaviy faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari yaratilmoqda [2]. Shu bilan birga, pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, integrativ ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish jarayonida talabalarning empatiya, kommunikativ moslashuvchanlik va murakkab kasbiy vaziyatlarni boshqarish qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi. Integrativ ta'limning samaradorligi nafaqat o'quv jarayoni, balki baholash mexanizmlariga ham bog'liqdir. Talabalar tomonidan ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish darajasini aniqlashda klinik vaziyatlar, guruh ishlaridagi faoliyat va interaktiv mashg'ulotlar natijalari tahlil qilinadi[3]. Shu bilan birga, baholash jarayoni talabalarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning kasbiy va ijtimoiy malakalarini ham kompleks baholashga imkon beradi. Mamlakatimiz kontekstida ham tibbiyot ta'limida ijtimoiy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘nikmalarni shakllantirish masalasi dolzarbdir. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida so‘nggi yillarda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va integrativ yondashuvlarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda[4]. Shu jumladan, tibbiyot oliy o‘quv yurtlarida talabalarning kommunikativ, jamoada ishlash va muammoni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan amaliy mashg‘ulotlar keng tatbiq qilinmoqda. Tibbiyot ta’limida integrativ yondashuvlar talabalarga murakkab kasbiy vaziyatlarda tez va samarali qaror qabul qilish, bemor bilan samarali muloqot qilish va jamoaviy ishni muvofiqlashtirish qobiliyatlarini shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, pedagogik jarayonlarda interaktiv va integrativ metodlarning qo‘llanilishi talabalarni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va professional mas’uliyatni oshirishga ham yordam beradi[5]. Ushbu tadqiqotda integrativ ta’lim texnologiyalarining tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishdagi roli, metodologik yondashuvlar, amaliy tatbiq va baholash mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari nafaqat nazariy ahamiyatga, balki tibbiyot ta’limida pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va talabalarning professional malakalarini rivojlantirishga ham amaliy hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar tahlili: Zamonaviy tibbiyot ta’limida talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ko‘plab xorijiy olimlar tomonidan chuqur tahlil qilingan. Jumladan, John Hattie o‘zining ta’lim samaradorligi bo‘yicha ishlari orqali interaktiv va integrativ pedagogik yondashuvlarning talabalarning kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Hattiening tadqiqotlarida integrativ yondashuvlar, xususan, guruh ishlari, rol o‘yinlari va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish mashg‘ulotlari talabalarning empatiya, muloqot va jamoaviy faoliyat ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishi ta’kidlangan. U ta’lim jarayonidagi o‘zaro ta’sirning samaradorligi va ijtimoiy ko‘nikmalarni mustahkamlashning nazariy asoslarini keng yoritadi, shuningdek, baholash tizimlari orqali bu ko‘nikmalarni aniqroq o‘lchash imkoniyatlarini taqdim etadi. Boshqa bir muhim tadqiqotchi, Linda Darling-Hammond, tibbiyot va sog‘liqni saqlash ta’limi kontekstida integrativ va interaktiv pedagogik metodlarning talabalarning professional malakalarini shakllantirishdagi rolini tahlil qilgan. Darling-Hammondning ishlari ko‘rsatadiki, murakkab kasbiy vaziyatlarda talabalarning samarali muloqot va jamoaviy faoliyat qobiliyatlarini rivojlantirish faqat nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanmasligi kerak, balki amaliy mashg‘ulotlar, klinik simulyatsiyalar va interaktiv seminarlar orqali mustahkamlanishi lozim[6]. U shuningdek, pedagogik yondashuvlarni talabalarning o‘zini-o‘zi baholash, guruh bahosi va real klinik vaziyatlar asosida baholash tizimi bilan uyg‘unlashtirish muhimligini ta’kidlaydi. Ushbu ikki tadqiqotchi ishlari tibbiyot ta’limida integrativ yondashuvlarni qo‘llashning nazariy va amaliy asoslarini birlashtirib, talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi. Hattie va Darling-Hammondning ilmiy xulosalari shuni ko‘rsatadiki, integrativ pedagogik metodlar talabalarning nafaqat klinik bilimlarini, balki kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks tarzda shakllantirish imkonini beradi, bu esa kelajakdagi tibbiyot mutaxassislari faoliyatining muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlaydi [7]. Shu bilan birga, bu tadqiqotlar integrativ

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yondashuvlarning tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayonida nazariy asos sifatida xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatadi va pedagogik strategiyalarni yanada takomillashtirishga yo‘l ochadi. Shu nuqtai nazardan, Hattie va Darling-Hammondning ishlari bizning tadqiqotimiz uchun metodologik va nazariy baza sifatida qaraladi, hamda tibbiyot ta’limida integrativ ta’lim texnologiyalarini tatbiq etishning ilmiy asosini ta’minlaydi.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonini o‘rganishda integrativ ta’lim texnologiyalarining samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator metodologik yondashuvlar tatbiq etildi: birinchi navbatda, interaktiv va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish mashg‘ulotlari orqali talabalarning kommunikativ va jamoaviy faoliyat ko‘nikmalari kuzatildi; ikkinchidan, klinik simulyatsiyalar va rol o‘yinlari yordamida real kasbiy vaziyatlarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari baholandi; uchinchidan, talabalarning o‘zini-o‘zi baholash va guruh ichidagi baholash metodlari orqali ijtimoiy ko‘nikmalar darajasi ilmiy mezonlar asosida tahlil qilindi; to‘rtinchidan, integrativ yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan pedagogik strategiyalarni qo‘llash jarayonida kognitiv, amaliy va ijtimoiy komponentlarning o‘zaro ta’siri kompleks tarzda o‘rganildi; va nihoyat, statistika va sifatli tahlil metodlari yordamida eksperimental va kuzatuv natijalari ilmiy asosda tekshirildi, bu esa integrativ ta’lim metodlarining tibbiyot ta’limidagi ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, integrativ ta’lim texnologiyalarini tibbiyot ta’limi jarayoniga tatbiq etish talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda sezilarli darajada ijobiy samaralar bergan bo‘lib, xususan, interaktiv guruh ishlari va klinik simulyatsiyalar orqali talabalar orasida muloqot madaniyati, faol tinglash, empatiya va jamoaviy muvofiqlashtirish qobiliyatlari kuchaygan, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish tezligi va samaradorligi oshgan, talabalarning o‘zini-o‘zi baholash natijalari hamda guruh bahosi ko‘rsatkichlarida sezilarli o‘sish qayd etilgan, bu esa integrativ yondashuvlarning nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirishga, balki ijtimoiy kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishga xizmat qilishini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Muxokama: Integrativ ta’lim texnologiyalarining tibbiyot talabalari ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishdagi samaradorligi masalasi bo‘yicha ilmiy hamjamiyatda turli qarashlar mavjud bo‘lib, bu borada xorijiy olimlar o‘rtasida qizg‘in ilmiy bahslar olib borilmoqda. Masalan, John Hattie ta’lim samaradorligi nazariyasi doirasida integrativ metodlarning ta’sirini tahlil qilar ekan, ularning ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi rolini bevosita tajribaviy natijalar bilan asoslab beradi[8]. Hattiega ko‘ra, integrativ texnologiyalar, jumladan, interaktiv mashg‘ulotlar va muammoli vaziyatlarni hal etish bo‘yicha treninglar, talabalarning nafaqat bilim olish jarayonini chuqurlashtiradi, balki ular orasidagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlaydi va bu orqali ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi[9]. U shuni ta’kidlaydiki, agar ta’lim jarayonida integrativ yondashuvlar yetarlicha chuqur qo‘llanilsa, talaba nafaqat nazariy bilimlar, balki real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish, jamoada ishlash va qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham puxta egallaydi. Biroq, bu fikrga Linda Darling-Hammond o‘ziga xos

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tanqidiy nuqtai nazardan yondashadi. Uningcha, integrativ ta'lim texnologiyalarining samaradorligi doimo bir xil darajada bo'lmasligi mumkin, chunki ular talabalarning tayyorgarlik darajasi, motivatsiyasi va o'qituvchilarning pedagogik mahoratiga kuchli bog'liqdir. Darling-Hammondning ta'kidlashicha, klinik simulyatsiyalar va rolli o'yinlar orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish amaliy jihatdan samarali bo'lsa-da, bunday metodlar yetarlicha tizimli ravishda qo'llanilmaganda, ular yuzaki natijalar berishi ehtimoldan xoli emas[10]. Shuningdek, u baholash mexanizmlarining hamisha ijtimoiy kompetensiyalarni to'liq aks ettira olmasligini ta'kidlaydi. Shu sababli, uning nazarida integrativ ta'lim texnologiyalarini qo'llash samaradorligini kafolatlash uchun ular keng qamrovli metodologik asos va barqaror pedagogik tizim bilan ta'minlanishi lozim. Hattie va Darling-Hammond o'rtasidagi ushbu bahs integrativ ta'limning nazariy va amaliy qirralarini yanada teranroq anglashga imkon beradi. Hattie ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda integrativ yondashuvlarning ijobiy natijalarini empirik dalillar bilan mustahkamlasa, Darling-Hammond bu jarayonning murakkabligini, shuningdek, ularni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun zarur bo'lgan tashkiliy va metodologik omillarning muhimligini ta'kidlaydi. Natijada, ilmiy polemika shuni ko'rsatadiki, integrativ ta'lim texnologiyalari samaradorligi ularni qanday pedagogik sharoitda, qanday metodik asosda va qanday baholash tizimlari bilan uyg'unlashtirishga bevosita bog'liqdir. Shu boisdan, tibbiyot ta'limida ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda integrativ yondashuvlarni qo'llash masalasi ilmiy-amaliy izlanishlarni davom ettirishni, ularning metodologik asoslarini yanada chuqurlashtirishni va natijalarni tizimli baholashni talab etadi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot tibbiyot ta'limida integrativ ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish orqali talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlandi. Olib borilgan nazariy izlanishlar, adabiyotlar tahlili, metodologik yondashuvlar va amaliy natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy tibbiyot ta'limida talabalarning kasbiy tayyorgarligi faqat klinik bilim va texnik ko'nikmalarni egallash bilan chegaralanmaydi. Aksincha, ularning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi bevosita ijtimoiy kompetensiyalarning, jumladan, muloqot, jamoada ishlash, empatiya, ijtimoiy moslashuvchanlik va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyatlarining rivojlanganligiga chambarchas bog'liqdir. Integrativ ta'lim texnologiyalarining afzalligi shundaki, ular fanlararo integratsiya, interaktiv mashg'ulotlar, klinik simulyatsiyalar, rol o'yinlari va muammoli vaziyatlarni hal qilish metodlari orqali talabalarning bilimlarini kompleks shaklda mustahkamlash bilan birga, ijtimoiy kompetensiyalarni ham tizimli ravishda rivojlantiradi. Tadqiqot davomida kuzatilgan natijalar ko'rsatdiki, bunday yondashuvlar talabalar orasida hamkorlikni kuchaytiradi, ularning kommunikativ madaniyatini rivojlantiradi, hamda bemor va kasbdoshlar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Adabiyotlar tahlili ham shuni tasdiqlaydiki, John Hattie va Linda Darling-Hammond kabi xorijiy olimlarning ishlari integrativ yondashuvlarning samaradorligini ilmiy asoslab beradi. Biroq ular o'rtasidagi polemika, ya'ni bir tomondan Hattie integrativ metodlarning kuchli empirik dalillarini ta'kidlasa, ikkinchi tomondan Darling-Hammond ularning samaradorligi pedagogik

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tizimning izchil tashkil etilishiga bog‘liqligini qayd etishi, bu masalaning nazariy va amaliy jihatdan murakkabligini ko‘rsatadi. Shu boisdan, tibbiyot ta’limida integrativ yondashuvlarni tatbiq etishda nafaqat metodlarning o‘zi, balki ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik infratuzilma, baholash mexanizmlari va o‘qituvchilarning malakasi ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Metodologik jihatdan olib qaralganda, ushbu tadqiqotda qo‘llanilgan interaktiv mashg‘ulotlar, klinik simulyatsiyalar, guruh ishlari va o‘zini-o‘zi baholash metodlari integrativ yondashuvlarning samaradorligini aniqlashda asosiy vosita bo‘ldi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Юсупова Д. И. Маданиятлараро мулоқот компетенцияларини шакллантиришда инновatив, интерфаол методлардан фойдаланиш //Современное образование (Узбекистан). – 2020. – №. 12 (97). – С. 47-55.
2. Abdusattarovna O. X., Shohbozbek E. IJTIMOIY FALSAFADA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 175-182.
3. Абдуллаева Р. М. ТИББИЁТ СОҲАСИДАГИ ТЕРМИНОЛОГИЯНИ ЎҚИТИШНИНГ ЛИНГВОДИДАКТИК АСОСЛАРИ //ХАБАРШЫСЫ. – 2020. – Т. 1. – С. 226.
4. Diloram M., Shohbozbek E. O’ZBEKISTONDA YOSHLARNING MA’NAVIY DUNYO QARASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 207-215.
5. Мурадкасимова К. Ш. ЎҚИТУВЧИНИНГ БАҲОЛАШ КОМПЕТЕНЦИЯСИ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТНИНГ АЖРАЛМАС ҚИСМИ: ИЛМИЙ МАНБАЛАР ТАҲЛИЛИЙ ШАРҲИ //Современное образование (Узбекистан). – 2020. – №. 12 (97). – С. 82-87.
6. Ергашбаев Ш. O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish //Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 314-316.
7. Умирзакова Н. А. ТИББИЙ ТАЪЛИМДА ШИФОКОР КАСБИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА БИОЭТИКАНИНГ ЎРНИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – №. 1. – С. 189-192.
8. Orunbayeva U. Talabalarning kasbiy tayyorligida raqamli savodxonlikning ta’siri //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI. – 2025. – Т. 3. – №. 6.
9. Юлдошев С. Теоретико-методические аспекты повышения валеологической компетентности студентов курса «Спортивная деятельность» посредством

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

антропометрических показателей //Общество и инновации. – 2023. – Т. 4. – №. 11/S. – С. 82-86.
10. Atxamjonovna B. D., Shohbozbek E. RESPUBLIKAMIZDA MAKTABGACHA TA'LIMDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 221-228.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Abduraimov Abbosbek Odiljon o‘g‘li**,mustaqil tadqiqotchi[**Абдураимов Аббосбек Одилжон ўғли**,независимый исследователь,], [**Abduraimov O.Abbosbek** independent researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, улица Бабуршох, 161], [address: 160107, Boburshokh Street, 161.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O'ZBEKISTONDAGI ISLOM TSIVILIZATSIYASI MARKAZINING ICHKI QISMIDA "QUR'ON ZALI" BEZAKLARINING RAMZIY AHAMIYATI

© S.S. Bulatov[1]✉

[1] O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada O‘zbekiston Islom sivilizatsiyasi markazining ichki qismi – “Qur’on zali” bezaklarining ramziy ma’nolari va ularning tarixiy hamda ma’naviy asoslari tahlil qilinadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi Qur’on zalidagi muqarnas, gumbaz, sharafa, yoysimon bezaklar va boshqa me’moriy unsurlarning ramziy talqinini ochib berish hamda ularning milliy madaniyat, tarix va islomiy qadriyatlar bilan bog‘liqligini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida Qur’on zali me’moriy yechimlari, naqshlari va bezaklari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi, Qur’oni karim oyatlaridan, o‘zbek milliy me’morchiligi an’analari va tarixiy manbalardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalarda Qur’on zalidagi gumbaz osmon va koinot ramzi sifatida, sharafa – umrning o‘tkinchiligi va davriylik belgisi sifatida, muqarnasli qandil – galaktik tizim ramzi sifatida talqin qilinishi ochib berildi. Arkadalar sakkiz tomonli jannatni va tasavvuf yo‘lining to‘rt bosqichini ifodalaydi. Bezaklarning umumiy konsepsiyasi odamni ma’naviy poklanishga chorlaydigan ilohiy timsollar bilan uyg‘unlashgan.

XULOSA: Qur’on zalidagi bezaklarning ramziy ma’nolari o‘zbek milliy me’morchiligida asrlar davomida shakllangan timsollarni mujassam etib, bugungi kunda yangi uyg‘onish davrining ilmiy va madaniy poydevorini ifodalaydi. Bu markaz nafaqat O‘zbekiston, balki butun islom olamining bebaho ma’naviy merosi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: Qur’on zali, Islom sivilizatsiyasi markazi, muqarnas, gumbaz, sharafa, arkada, naqsh, ramziy ma’no, islomiy me’morchilik.

Iqtibos uchun: Bulatov.S.S. O'zbekistondagi islom tsivilizatsiyasi markazining ichki qismida "Qur'on zali" bezaklarining ramziy ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.279–287.

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ УБРАНСТВА “ЗАЛА КОРАНА” В ИНТЕРЬЕРЕ ЦЕНТРА ИСЛАМСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

© С.С. Булатов[1]✉

[1]Национальный Педагогический Университет Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются символические значения декоративных элементов «Зала Корана» в интерьере Центра исламской цивилизации в Узбекистане, а также их философские и культурные основы.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в раскрытии символических смыслов купола, мукарнасов, шарафы, аркад и других архитектурных элементов «Зала Корана», а также в их сопоставлении с историческими, духовными и исламскими традициями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы методы художественно-символического и историко-культурного анализа. Базой исследования стали архитектурные решения Зала Корана, тексты Корана, традиции узбекского зодчества и опубликованные научные труды.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: показано, что купол символизирует небесный свод и Вселенную, шарафа – круговорот времени и быстротечность жизни, мукарнасный светильник – галактическую систему, аркады – восемь сторон света и восемь райских врат, а четыре двери олицетворяют четыре элемента мироздания и этапы суфийского пути. Все декоративные элементы гармонично соединяют традиции исламской культуры и современное архитектурное осмысление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: символические значения декоративных решений «Зала Корана» служат продолжением национальных традиций узбекской архитектуры и в то же время выражают идеи Третьего Ренессанса, подчеркивая всемирное значение духовного наследия предков.

Ключевые слова: Зал Корана, Центр исламской цивилизации, мукарнас, купол, шарафа, аркада, орнамент, символика, исламская архитектура.

Для цитирования: Булатов.С.С. Символическое значение убранства “зала Корана” в интерьере центра исламской цивилизации в узбекистане.// Inter education & global study.2025. vol.3 №9. С.279–287.

SYMBOLIC MEANING OF THE DECORATIONS OF THE “QURAN HALL” IN THE INTERIOR OF THE CENTER OF ISLAMIC CIVILIZATION IN UZBEKISTAN

© Saidakhbor.S. Bulatov[1]✉
[1]National Pedagogical University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the symbolic meanings of the decorative elements of the “Quran Hall” in the interior of the Center of Islamic Civilization in Uzbekistan, focusing on their cultural and philosophical significance.

AIM: the aim of the study is to analyze the symbolic interpretations of the dome, muqarnas, sharafah, arcades, and other architectural details of the Quran Hall, linking them to the traditions of Islamic civilization, Uzbek national architecture, and spiritual heritage.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the study employs symbolic, cultural, and architectural analysis based on the Quranic verses, traditional Uzbek architectural practices, and relevant scholarly literature.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings reveal that the dome represents the universe and heavenly sphere, the sharafah symbolizes the cycle of time and the transience of life, the muqarnas chandelier reflects the galactic system, and the arcades signify both the eight directions of paradise and the stages of the Sufi path. Together, these elements embody divine beauty and spiritual meanings deeply rooted in Islamic and national culture.

CONCLUSION: the symbolic meanings of the decorations in the Quran Hall embody centuries-old traditions of Uzbek architecture and contribute to the cultural foundation of the Third Renaissance in New Uzbekistan. The hall stands as a universal spiritual heritage for both Uzbekistan and the wider Islamic world.

Keywords: Quran Hall, Center of Islamic Civilization, muqarnas, dome, sharafah, arcades, ornamentation, symbolism, Islamic architecture.

For citation: Saidakhbor.S. Bulatov. (2025) 'Symbolic meaning of the decorations of the "Quran hall" in the interior of the center of islamic civilization in uzbekistan', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.279–287. (In Eng).

"The scientific heritage created by our great ancestors and which today amazes the entire enlightened world is the spiritual property of not only one nation or people, but of all humanity, and this invaluable wealth will undoubtedly serve as a source of wisdom and knowledge for new and new generations, and most importantly, as a solid foundation for new discoveries."

Sh. Mirziyoyev,
President of the Republic of Uzbekistan

At a time when the world is developing rapidly, the establishment of the Center for Islamic Civilization in Uzbekistan by our President was a great discovery and historical event in the world. It was a joyful event for the people of Uzbekistan. It was a momentous event not only for the people of Uzbekistan, but also for the Islamic world. It is very important to comprehensively study and analyze the masterpieces of history, values, science, and culture. In his report to the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On measures to establish the Center for Islamic Culture in Uzbekistan," the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev stated that "The scientific heritage created by our great ancestors and which today amazes the entire enlightened world is the spiritual property of not only one nation or people, but of all humanity, and this invaluable wealth will undoubtedly serve as a source of wisdom and knowledge for new and new generations, and most importantly, as a solid foundation for new

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

discoveries”[1] expressed his thoughts.

Based on this resolution, special attention was paid to the types of ornaments with which the Center of Islamic Civilization in Uzbekistan would be decorated. These ornaments are not ordinary, but have a symbolic and logical solution, embodying the philosophical meaning inherent in our history, statehood, and science. This indicates the unparalleled intelligence of each ornament of our ancestors.

During a previous visit to the center, our President said: “This center will begin a new era in the restoration and further development of our national history and culture. This center should be the scientific foundation of the Third Renaissance.”

“Creating symbolic and logical conceptual foundations for the ornaments of the Center of Islamic Civilization in Uzbekistan under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan” is a treasure trove of infinite spirituality not only for the people of Uzbekistan, but also for the people of the world. It is of great importance to correctly and logically explain this spiritual heritage to the peoples of the world and Uzbekistan through national symbols and symbols, and to promote it. In this context, the creation of the symbolic and logical conceptual foundations of the decoration of the Center of Islamic Civilization complex on a scientific basis and its correct and reasonable communication to the peoples of the world is one of the most urgent problems in the construction of New Uzbekistan, which is on the threshold of the Third Renaissance.

In the inner center of the building of the Center of Islamic Civilization complex in Uzbekistan is the Quran Hall, which is formed by eight corners. It is 56 meters high and 26 meters in diameter. The building of the Center of Islamic Civilization complex in Uzbekistan consists of two floors, the upper part of which is completed by a dome. The dome is a dome-shaped roof. The dome is a form of a “sky dome”, a “sky dome”, a person lives under the sky and under the protection of the universe. As a result, a person, being a part of the whole, is in close contact with the universe, feeling material and spiritual protection.[2]

1 Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги ислом маданияти марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори. 2017 йил 23 июнь // Маърифат. – Т., 2017. – 24-июнь. – 50 (9011)-сон.

2 Нозилов Д..А. Ўрта Осиё меъморчилигида одатлар, қойдалар ва рамзий ифодалар.Т.:”Санъат” журнали. Нашрёти 2011 йил, 60-61 -бетлар

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Picture 1. A view of the decorations of the "Quran Hall".

The interior of the dome is decorated with various ornaments and has long symbolized the image of heaven. Regardless of the size of Buddhist stupas and pagodas, which have sacred significance, their upper part is made into a dome. The dome was also compared to the universe in the Middle Ages. In the middle of the hall is a cherbog with eight pillars. The eight pillars are the eight pillars of heaven. In the center of the cherbog is a tablet with the Holy Quran. The top of the cherbog hall is made of zinc, and the lower parts, up to 20 meters long, are made of light pink marble. The lower part is made of white marble and is decorated with various patterns.

Picture 2. Decoration under the dome.

Sharafah is a voluminous border decoration formed on the basis of a muqarnas between the wall and the ceiling in buildings, which ensures the harmony of the dome and the ceiling. The fact that the sharafah is made in a deep turquoise color ensures its harmony with the color of the dome. Sharafah represents the rhythmic repetition of the cycle and the rhythmic repetition of periods. This symbolically means the transience of human life, that is, “Life is a moment.” The general appearance of the sharafah repeating in a circular shape is called the “Chain of Ages” (Russian, “Цепь

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

времен")[3] The symbolic meaning is expressed in the following words:

There are 16 dome windows, which provide the Quran Hall with natural light. The fact that there are sixteen windows indicates the cyclical rotation of time. The windows are decorated with stained glass windows based on national patterns. The light passing through the stained glass spreads the brilliance of rainbow colors. These rainbow colors symbolize the paths of heaven and paradise in world religions.

The chandelier has a unique appearance in the form of a muqarnasli sharaf, and was made using Uzbek national traditions in a modern way, that is, based on an integrative approach.

The shape of the chandelier chosen for the Quran Hall is taken from the dome muqarnasli sharaf in the 16th century "Khoja Zainiddin Mosque" in Bukhara.

The muqarnasli sharaf chandelier reflects the symbolic appearance of the galactic system in the universe, that is, the metagalaxy, that is, the layout of (18 thousand worlds in Islam). The harmony of the golden color with the light is represented by the world being reflected in the golden rays of the sun, i.e., the radiance. The circular rhythmic and periodic repetition of the cycle around the dome of the Muqarnas is symbolically reflected.

In our Holy Book, it is said, "So He created seven heavens in two days and revealed to each heaven its task (duty). And We adorned the lower heaven with lamps (stars) and protected it (from disasters). That is the measure (measure) of the Almighty, the Knowing" (Quran, Surah 41, "Fussilat", verses 9-12).

3 Рempель Л.И. Цеп Времен: Вековые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии. – Т.: Изд-во лит. 190 с.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Figure 3. An elegant chandelier with muqarnas.

Iraqi muqarnas are decorated with eight-sided cylindrical domes on the inner spherical surface, and large porticoes are decorated with recessed lamps. The interior of the small porticoes of Iraqi muqarnas is decorated with Uzbek national floral patterns. The floral patterns are expressed in the symbol. It means that the world is beautifully created. The Iraqi muqarnas with eight columns is expressed in the symbol “Eighteen thousand worlds, eight-column tent model”. This model is used in national historical monuments of Uzbekistan. This tradition is used in our modern architecture with a new approach. That is, Iraqi muqarnas are designed with modern integration by installing lamps instead of stars. These lamps remind us of the world of shining stars in the universe. The inscription under the dome is inscribed with a world of patterns, as in the Holy Quran: "Your Lord is Allah, who created the heavens and the earth in six days... and made the sun, the moon, and the stars subservient to His command." (Holy Quran, Surah Al-A'raf, verse 54.)

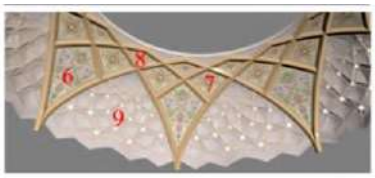

Figure 4. Iraqi muqarnas.

In the lower part of the Quranic hall, eight circular arcades are rhythmically arranged, each arcade is decorated with a circular ornament, with epigraphic ornaments in the middle. The eight arcades are symbolized by the paradise on the eight sides of the world. The 8 arcades, which are a tradition in Uzbek national architecture, represent the eight sides of the world, and the second is the colonnaded model of the world. There are four doors on the four sides of the arcade, which symbolize the fact that the world is composed of four elements: earth, water, air, and fire. In addition, they represent the four stages of the Sufi path, namely the doors of Sharia, Tariqat, Ma'rifat, and Haqiq. This indicates that each person must enter the doors of the path and fulfill the ten required criteria in each. Four more porches have carpets with verses from the Holy Quran written on them, two in each porch, a total of eight carpets. The doors are carved and decorated with wood. The interior of the porches is decorated with various patterns, borders, and munabbat patterns.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

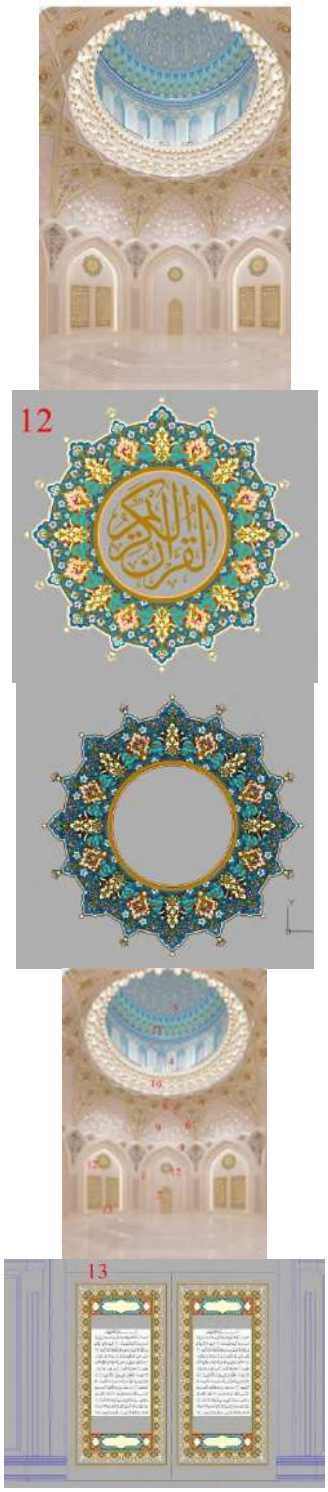

Figure 5. The arches and decorations of the Koran hall.

In short, the general color of the Quran Hall is light pink, and the dome is made in the color of the sky, which is in harmony with each other. It is logically decorated in accordance with the concept of the Uzbek Cultural Center. When people enter the Quran Hall, they feel as if they have entered a world of divine beauty, as if they have

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

seen the miracles of Allah, and they enter a world of special feelings.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги ислом маданияти марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори. 2017 йил 23 июнь // Маърифат. – Т., 2017. – 24-июнь. – 50 (9011)-сон.
2. Қуръони карим. 41-нчи “Фуссилат” сураси, 9-12 оятлар.
3. Нозилов Д..А. Ўрта Осиё меъморчилигида одатлар, қойдалар ва рамзий ифодалар.Т.:”Санъат” журнали. Нашрёти 2011 йил, 60-61 -бетлар.
4. Ремпель Л.И. Цеп Времен: Вековые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии. – Т.: Изд-во лит. 190 с.
5. Булатов С. С., Саипова М.С. Бадиий таҳлил тамойиллари. (Тасвирий, амалий ва меъморчилик санъат асарлари мисолида). (монография)-Т.: “Фан ва технология”, 2016, 260 бет.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Bulatov Saidakhbor Sobitovich**, Professor, pedagogika fanlari doktori [**Булатов Саидахбор Собитович**, Профессор, доктор педагогических наук], [**Bulatov Saidakhbor Sobitovich** Professor, Doctor of Pedagogical Sciences]; manzil: Toshkent shahri, Chilonzor tumani, Bunyodkor ko'chasi, 27., [адрес: г. Ташкент, Чиланзарский район, улица Бунёдкор, 27.], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor street, 27.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH VA ESHITISH IDROKINI RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

© J.M. Atamuratova [1]✉

[1]Toshkent Davlat Texnika Universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada O‘zbekistonda eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga inklyuziv jalb etishning huquqiy va pedagogik asoslari tahlil qilinadi (2020-yil “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, VMQ-166, konseptual hujjatlar). Eshitish idroki, nutqiy va kommunikativ rivojlanish hamda ijtimoiy moslashuvning o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi.

MAQSAD: eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun ta’lim-tarbiyani individuallashtirish, eshitish idrokini bosqichma-bosqich rivojlantirish va samarali ijtimoiylashtirishga xizmat qiluvchi metodik va tashkiliy yechimlarni asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: surdopedagogika va logopediya bo‘yicha ilmiy manbalar sharhi, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, konseptual sintez (individuallashtirish, vizual kompensatsiya, erta korreksiya, uzluksizlik, interprofessionallik).

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘quv jarayoniga ko‘rgazmali vositalar, logopedik-surdopedagogik mashg‘ulotlar, eshitish apparatlari/koxlear implantlar, labdan o‘qish, daktilologiya va imo-ishora tili integratsiyasi o‘quvchilarning nutqiy-eshituv ko‘nikmalarini va ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishi asoslab berildi. Kech kar bo‘lganlarda psixik reaktivlikni kamaytirish uchun qoldiq eshitishni maksimal faollashtirish hamda qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit muhimligi ko‘rsatildi. Ta’lim samaradorligi o‘qituvchining maxsus tayyorgarligi, moddiy-texnik baza va “oila–maktab–mutaxassis” hamkorligiga bevosita bog‘liq.

XULOSA: eshitishni erta qo‘llab-quvvatlash va nutqni erta korreksiyalash eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi va hayot sifatini oshirishning kalit omilidir. Shaxsga yo‘naltirilgan, vizual-kommunikativ jihatdan boyitilgan, uzluksiz va ko‘p tarmoqli yondashuv tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: surdopedagogika, eshitish idroki, erta korreksiya, inkluziv ta’lim, vizual kompensatsiya, koxlear implant, labdan o‘qish, kommunikativ rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.

Iqtibos uchun: Atamuratova.J.M. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish va eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.288–294.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ И РАЗВИТИЯ СЛУХОВОГО ВОСПРИЯТИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

© Ж.М. Атамуратова[1]✉
[1]Ташкентский государственный технический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья анализирует правовые и педагогические основания инклюзивного образования детей с нарушениями слуха в Узбекистане (Закон «Об образовании» 2020 г., Постановление КМ №166 и др.), а также взаимосвязь слухового восприятия, речевого развития и социальной адаптации.

ЦЕЛЬ: обосновать методические и организационные решения, обеспечивающие индивидуализацию обучения, поэтапное развитие слухового восприятия и эффективную социализацию детей с нарушениями слуха.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: обзор исследований по сурдопедагогике и логопедии, анализ нормативных документов, концептуальный синтез (индивидуализация, визуальная компенсация, ранняя коррекция, непрерывность, междисциплинарное взаимодействие).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: интеграция наглядных средств, логопедических и сурдопедагогических занятий, слуховых аппаратов/кохлеарной имплантации, чтения по губам, дактилологии и жестовой речи повышает речевые и слухо-перцептивные навыки и способствует социальной адаптации. Для поздно оглохших критично максимизировать остаточный слух и формировать поддерживающую среду. Эффективность определяется специальной подготовкой педагога, ресурсной базой и партнёрством «семья–школа–специалисты».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: ранняя поддержка слуха и речевая коррекция — ключ к успешной интеграции и повышению качества жизни. Рекомендуется личностно-ориентированное, визуально-коммуникативно насыщенное, непрерывное и межпрофессиональное сопровождение.

Ключевые слова: сурдопедагогика, слуховое восприятие, ранняя коррекция, инклюзивное образование, визуальная компенсация, кохлеарная имплантация, чтение по губам, коммуникативное развитие, социальная адаптация.

Для цитирования: Атамуратова.Ж.М. Совершенствование системы воспитания и развития слухового восприятия детей с нарушениями слуха.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.288–294.

IMPROVING THE SYSTEM OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF AUDITORY PERCEPTION OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

© Atamuratova J.M [1]✉
[1]Tashkent State Technical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: this paper examines the legal and pedagogical foundations of inclusive education for children with hearing impairments in Uzbekistan (e.g., 2020 Law on Education, Cabinet Resolution No. 166), and outlines the interdependence among auditory perception, speech development, and social integration.

AIM: to substantiate instructional and organizational solutions that ensure individualized provision, stepwise development of auditory perception, and effective socialization for learners with hearing loss.

MATERIALS AND METHODS: narrative review of surdopedagogy and speech-language literature, analysis of national policy documents, and conceptual synthesis focusing on individualization, visual compensation, early correction, continuity, and interprofessional collaboration.

DISCUSSION AND RESULTS: integrating visual supports, speech-language and surdopedagogical training, hearing aids/cochlear implants, speechreading, dactylology, and sign language strengthens speech–auditory skills and facilitates social adaptation. For late-deafened children, maximizing residual hearing and building supportive environments are critical. Outcomes hinge on teachers' specialized training, material–technical resources, and cohesive family–school–specialist partnerships.

CONCLUSION: early auditory support and early speech correction are pivotal for social integration and improved quality of life. A learner-centered, visually enriched, continuous, and multidisciplinary approach is recommended.

Keywords: surdopedagogy, auditory perception, early correction, inclusive education, visual compensation, cochlear implant, speechreading, communicative development, social adaptation.

For citation: Atamuratova.J.M. (2025) 'Improving the system of education and development of auditory perception of children with hearing impairments', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.288–294. (In Uzbek).

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar barcha bolalar uchun teng imkoniyatlarni yaratish, ularning individual qobiliyat va ehtiyojlarini hisobga olishga qaratilgan. Xususan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish masalasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki ushbu toifadagi bolalarning intellektual va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlari uchun zarur sharoitlarni yaratish jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida imkoniyati cheklangan bolalarga, jumladan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 23-sentabr) va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'limning barcha bosqichlarida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv hamda ta'lim olishda teng imkoniyatlarni ta'minlash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

belgilab qo‘yilgan[1].

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish faqat bilim berish bilan chegaralanmay, balki ularning nutqiy rivojlanishi, kommunikativ ko‘nikmalari hamda eshitish idrokini bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, maxsus pedagogika, xususan surdopedagogika sohasi oldiga qo‘yilgan vazifalardan biri – eshitish imkoniyati cheklangan bolalar uchun samarali metodikalar, moslashtirilgan ta’lim vositalari va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishdan iboratdir. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-martdagi “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 166-son qarori va Xalq ta’limi vazirligining 2020-yilda tasdiqlangan “Inklyuziv ta’lim konsepsiyasi”da eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, ularning eshitish idrokini rivojlantirish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratish vazifalari aniq belgilab berilgan[2].

Mazkur yo‘nalishda olib borilayotgan izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi, balki ularning ijtimoiy moslashuvini ham samarali ta’minlaydi. Chunki eshitish sezgisining rivoji nutqiy muloqot, o‘z fikrini mustaqil bayon etish, atrof-muhit bilan bevosita aloqaga kirishish jarayonida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, sohada mavjud dolzarb muammolardan biri – ta’lim-tarbiya jarayonining an’anaviy shakllari ko‘plab hollarda zamonaviy metodik yondashuvlar va texnologiyalar bilan uyg‘unlashmaganidir. Shu sababli eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion yechimlarni joriy etish va pedagogik jarayonga moslashtirilgan didaktik materiallarni keng qo‘llash bugungi kun talabidir.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar ta’lim-tarbiyasi umumta’lim jarayonidan sezilarli farq qiladi. Chunki eshitish qobiliyatining cheklanganligi natijasida ularning nutqiy muloqoti, atrof-muhitni idrok etishi va bilimlarni egallash jarayoni o‘ziga xos bo‘ladi. Shu sababli bu toifadagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishda individual yondashuvni ta’minlash, korreksion-pedagogik uslublarni qo‘llash va maxsus didaktik materiallardan foydalanish talab etiladi. Ta’lim-tarbiya jarayoni nafaqat bilim berish, balki bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga ham qaratilgan bo‘lishi zarur. Shuningdek, ular bilan olib boriladigan pedagogik ishlarning samaradorligi ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarligi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish darajasi bilan belgilanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar surdopedagogikasi fanida psixolog olimlar L.S. Vygotskiy, I.M. Solovyov, T.V. Rosanova va boshqalarning ilmiy qarashlariga ko‘ra, agar bolaning psixik va jismoniy rivojlanishida nuqson kuzatilsa va bu holat uning ruhiy

1 O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. **“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun**. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son.

2 O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. **“Nogironligi bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”** 166-son, 2021-yil 30-mart.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hamda jismoniy rivojlanishida buzilishlarga olib kelsa, u “anomal” bola hisoblanadi. Eshitishning pasayishi bolaning nutqiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi: nutqning kommunikatsiya, idrok, tafakkur va bilish faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida shakllanishiga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli ta’lim muassasasida pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, eshitishning pasayishi bilan bog‘liq umumiy va xususiy jihatlarni anglab yetish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini bilish zarurdir. Karlik – eshitishning mutlaqo yo‘qligi (mutlaqo eshitmaslik) yoki pasayishining shunday shakliki, unda og‘zaki nutq faqat qisman, eshitish apparatlari (moslamalari) yordamida idrok etiladi. Zaif eshitish – har ikkala quloq bilan eshitishning pasayishi, unda nutqni idrok etishda qiyinchiliklar yuzaga keladi, biroq ovoz kuchaytirilganda uni idrok etish mumkin bo‘ladi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta'lim berishning asosiy qonuniyatlari.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta’lim berish maxsus pedagogika – surdopedagogika sohasiga mansub bo‘lib, quyidagi asosiy qonuniyatlarga tayanadi:

1. Individuallashtirilgan yondashuv – har bir bolaning eshitish darajasi, idroki, rivojlanish holati individual tarzda baholanadi va unga mos o‘quv dasturi tanlanadi.
2. Vizual (ko‘ruv) kompensatsiya – eshitish imkoniyati cheklangan bolalar ko‘rish orqali axborotni yaxshiroq qabul qilishga moyil bo‘lishadi, shuning uchun darslar ko‘rgazmali materiallar bilan boyitiladi.
3. Nutqni rivojlantirish orqali eshitish idrokini rag‘batlantirish – maxsus logopedik va surdopedagogik mashg‘ulotlar orqali bolaning eshitish qoldig‘idan maksimal darajada foydalaniladi.
4. Ijtimoiylashuvni ta’minlash – eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar ko‘pincha o‘z tengdoshlaridan yiroqlashadi, shu bois ularni ijtimoiy muhitga faol jalb qilish muhimdir.
5. Tizimli va uzluksiz o‘qitish – doimiy muloqot va eshitish-tushunish faoliyatini rag‘batlantirish orqali bolaning rivojlanishida uzluksizlik ta'minlanadi.

Kech kar bo‘lganlar - nutqni egallaganidan keyin, ya’ni 2-3 yoshda qandaydir kasallik yoki jarohat oqibatida eshitish qobiliyatini yo‘qotgan bolalar. Bunday bolalarda eshitish qobiliyatining yo‘qotilishi turlicha: total, yoki karlikka yaqin, yoki zaif eshitadigan bolalarda kuzatiladiganiga yaqin bo‘ladi. Bolalarda ko‘plab tovushlarni eshitmagani yoki buzuq holda eshitgani, ularga nima deyishganini tushunmaganligiga og‘ir psixik reaksiya paydo bo‘lishi mumkin. Ba’zan bu bolaning har qanday muloqotdan to‘liq bosh tortishiga, hatto psixik (ruhiy) kasallikka olib keladi. Muammo bolani og‘zaki nutqni qabul qilish va tushunishga o‘rgatishdan iborat. Agar bolada yetarli qoldiqli eshitish bo‘lsa, bunga eshitish apparati (qurilmasi) yordamida erishiladi. Qoldiqli eshitish kam bo‘lsa, nutqni eshitish apparati va so‘zlovchining «labidan» o‘qish yordamida qabul qilish majburiy bo‘ladi. Total (butunlay) kar bolalarda daktilologiya, yozma nutq, va ehtimol karlarning imo-ishora nutqidan foydalanish lozim bo‘ladi. Keyin kar bo‘lgan bolani o‘qitish va tarbiyalash uchun qulay sharoitlar jamlanganda, uning nutqi, bilish va irodaviy jarayonlari rivojlanishi normal bolanikiga yaqinlashadi. Biroq emotsional soha, shaxsiy sifatlar va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaxslararo munosabatlar shakllanishidagi o‘ziga xoslik juda kam hollarda bartaraf qilinadi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim-tarbiyasi jamiyatimizning dolzarb muammolaridan biridir. Ularning to‘laqonli rivojlanishini ta’minlash uchun maxsus yondashuvlar, pedagogik metodlar va texnik vositalardan foydalanish zarur. Eshitish idrokini rivojlantirish tizimini takomillashtirish esa bu bolalarning jamiyatda faol va munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun ta’lim-tarbiya tizimi chuqur o‘ylangan, ilmiy asoslangan va shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Ularning eshitish idrokini rivojlantirish nafaqat texnik vositalarga, balki pedagogik mahorat, mehr-muhabbat va doimiy rag‘batga ham bog‘liq.

Xulosa qilib shuni aytish, mumkinki, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni eshitishini tiklash orqali nutqini erta korrektsiyalash ularni ijtimoiy hayotga erta moslashtirish omili sanaladi ularni jamiyatga qo’shilishi atrofdagilarda iymanish hissini yuqotish va ularni tarbiyasi bilan shugillanish pedagogik togri yondashish Shu sababli eshitishida nuqsoni bor bolalar eshitishini tiklash orqali nutqini erta korrektsiyalash ularni ijtimoiy hayotga erta moslashtirish omili sanaladi ularni jamiyatga qo’shilishi atrofdagilarda iymanish hissini yuqotish. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta’lim berish juda murakkab, ammo juda muhim jarayondir. Bunday bolalar o‘ziga xos yondashuv va maxsus usullar yordamida o‘qitilishi kerak, chunki ularning eshitish qobiliyati cheklangan bo‘ladi va ular axborotni boshqa yo‘llar bilan qabul qilishga majbur bo‘ladi.

Ta’limda ko‘proq ko‘rish vositalari, gestlar, mimika va maxsus mashqlar qo‘llaniladi. Shu orqali bolalar nutqini shakllantirish va ularning eshitish qoldig‘idan foydalanish yaxshilanadi. Bundan tashqari, bu bolalarning jamiyatga moslashishi va tengdoshlar bilan yaxshi muloqot qilishlari uchun ijtimoiy muhit yaratish ham juda muhim. Eshitish nuqsonini erta aniqlash va maxsus yordam ko‘rsatish bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Hozirgi texnologiyalar, jumladan eshitish apparatlari va koxlear implantlar, bu jarayonni sezilarli darajada osonlashtirmoqda. Ota-onalar, o‘qituvchilar va mutaxassislar birgalikda harakat qilsa, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar to‘laqonli va baxtli hayot kechirishi, o‘z imkoniyatlarini amalga oshirishi mumkin. Shunday qilib, bu sohada doimiy ishlash, yangi usullarni izlash va ta’lim tizimini takomillashtirish zarur, chunki har bir bola o‘ziga yarasha baxtli va muvaffaqiyatli bo‘lishga haqlidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 166-son, 2021-yil 30-mart.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Таълим тўғрисидаги Қонун. ЎРҚ-637-сон. 2020-йил 23-сентябрь. https://lex.uz/
4. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda qabul qilingan —Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida Qonuni, O'RQ-595-son https://lex.uz/
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги —Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисидаIIги ПФ-4947-сон Фармони //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
6. Bazoev V. Z., kuygan V. A. sukunat dunyosidan kelgan odam.- M.: Akademkitobi, 2002 Yil. 815 s
7. Bayborodova L. V., Rojkov M. I. zamonaviy maktabdagi o'quv jarayoni. [Matn]Yaroslavl, 1997 380S.
8. Bogdanova T. G. " Surdopsixologiya: Darslik.nafaqa. M.: Akademiya, 2002.
9. Ananyev Yu. I. Psikhologiya i pedagogika detey s narusheniem sluha. Moskva: Prosveshchenie, 1985.
10. Kapustina S. V. Surdopedagogika. Moskva: Vlados, 2012.
11. Fedorova N. F. Logopediya pri narusheniyakh sluha. Sankt-Peterburg: Rech, 2009.
12. Shevtsova Ye. V. Metodika obucheniya glukhikh detey. Moskva: MGU, 1998.
13. Danilova M. A. Razvitie slukhovogo vospriyatiya u detey s narusheniem sluha. Moskva: Pedagogika, 2005.
14. Nesterova M. S. Surdopedagogika i logopediya. Moskva: Akademiya, 2003.
15. Tsygankova K. A. Korrektsionnaya pedagogika detey s narusheniyami sluha. Sankt-Peterburg, 2007.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**J.M.Atamuratova**, o'qituvchi [**Ж.М.Атамуратова**,преподаватель], [**J.M.Atamuratova** teacher]; manzil: Toshkent shahri, Universitet ko`chasi 2-uy, [адрес: Г. Ташкент, ул. Университетская, д. 2], [address: ashkent, Universitetskaya str., 2]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA KARTOGRAFIYANI O‘QITISH METODIKASINI NAZARIY ASOSLARI

© A.T. Jololdinov[1]✉
[1]Qoqon davlat universiteti, Qoqon, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kartografiya fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar — interaktiv metodlar, raqamli xaritalar, GIT va multimediya vositalarining roli hamda ularning ta’lim sifatiga ta’siri tahlil qilinadi. Kartografiyaning fazoviy tafakkur va analitik fikrlashni rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslanadi.

MAQSAD: kartografiyani o‘qitish metodikasining nazariy asoslarini zamonaviy yondashuvlar prizmasida aniqlash, raqamli va interaktiv texnologiyalarni integratsiya qilishning samaradorligini baholash hamda metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: komparativ tahlil, modellashtirish, eksperimental-pedagogik tajriba, diagnostik monitoring, so‘rov va intervyu metodlari qo‘llandi; milliy va xorijiy manbalar, shu jumladan map algebra, vaqt–makon (time–geography) konsepsiyalari hamda GIT asosidagi o‘qitish tajribalari o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: GIT, interaktiv xaritalar va raqamli platformalar integratsiyasi o‘quvchilarning fazoviy tasavvuri, analitik fikrlashi va kognitiv faolligini sezilarli oshiradi; dars dizaynini texnologiya–mazmun muvozanatida loyihalash samaradorlikni ta’minlaydi. Shuningdek, o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi va milliy kontekstga moslashtirish omillari hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

XULOSA: kartografiyani zamonaviy yondashuvlar asosida o‘qitish ta’lim sifatini oshiradi, fanlararo integratsiyani kuchaytiradi va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Taklif etilgan metodik tavsiyalar darslarni vizual-analitik modelga o‘tkazishda samarali yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kartografiya, zamonaviy yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar, raqamli xaritalar, GIT, fazoviy tafakkur, dars dizayni, ta’lim sifati, interaktiv metodlar.

Iqtibos uchun: Jololdinov.A.T. Zamonaviy yondashuvlar asosida kartografiyani o‘qitish metodikasini nazariy asoslari. // Inter education & global study. 2025. №8. B.295–300.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ КАРТОГРАФИИ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

© А.Т. Жололдинов[1]✉
[1] Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья раскрывает теоретические основы методики преподавания картографии в контексте современных подходов: интерактивных методов, цифровых карт, ГИС и мультимедиа, а также их влияние на развитие пространственного мышления и повышение качества обучения.

ЦЕЛЬ: ОПРЕДЕЛИТЬ теоретические основания и оценить эффективность интеграции цифровых и интерактивных технологий в преподавание картографии; разработать методические рекомендации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: использованы сравнительный анализ, моделирование, педагогический эксперимент, диагностический мониторинг, анкетирование и интервью; изучены национальные и зарубежные источники (концепции map algebra, time–geography, практики ГИС-обучения).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: интеграция ГИС и интерактивных карт повышает пространственное воображение, аналитическое мышление и когнитивную активность; баланс «технология–содержание» в дизайне урока критически важен. Ключевыми факторами выступают цифровая компетентность преподавателя и адаптация к национальному контексту.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: современные подходы к преподаванию картографии повышают качество образования, усиливают междисциплинарные связи и формируют практические навыки. Предложенные рекомендации служат дорожной картой перехода к визуально-аналитической модели обучения.

Ключевые слова: картография, современные подходы, педагогические технологии, цифровые карты, ГИС, пространственное мышление, дизайн урока, качество образования, интерактивные методы.

Для цитирования: Жололдинов.А.Т. Теоретические основы методики преподавания картографии на основе современных подходов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.295–300.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF CARTOGRAPHY TEACHING METHODOLOGY BASED ON MODERN APPROACHES

© Asror T. Jololdinov[1]✉
[1]Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this paper outlines the theoretical foundations of teaching cartography through modern approaches—interactive methods, digital maps, GIS, and multimedia—and analyzes their impact on spatial reasoning and overall educational quality.

AIM: to identify the theoretical underpinnings and evaluate the effectiveness of integrating digital and interactive technologies into cartography instruction, and to propose methodological recommendations.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: a comparative review, instructional design modeling, pedagogical experimentation, diagnostic monitoring, surveys, and interviews were employed. Sources include national and international literature on map algebra, time–geography, and GIS-based teaching practices.

DISCUSSION AND RESULTS: integrating GIS and interactive mapping significantly enhances students' spatial imagination, analytical thinking, and cognitive engagement. Maintaining a technology–content balance in lesson design is crucial. Teacher digital competence and adaptation to the local (national) context are decisive factors for success.

CONCLUSION: modern approaches to teaching cartography improve educational outcomes, strengthen interdisciplinary integration, and foster practical skills. The proposed guidelines provide a pragmatic roadmap for transitioning to a visual–analytical instructional model.

Keywords: cartography, modern approaches, pedagogical technologies, digital maps, GIS, spatial thinking, lesson design, education quality, interactive methods.

For citation: Asror T. Jololdinov. (2025) 'Theoretical foundations of cartography teaching methodology based on modern approaches', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.295–300. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim jarayonida bilimlarni egallash va uni amaliyotda qo'llashga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bunda geografiya fanining muhim tarmoqlaridan biri bo'lgan kartografiya, ayniqsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlar yordamida samarali o'qitilishini ta'minlash ta'lim sifati va natijadorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Kartografiya – bu fazoviy axborotni vizual vositalar orqali ifodalash va tahlil qilishga qaratilgan fan bo'lib, o'quvchilarda fazoviy fikrlash, tizimli tahlil qilish, muhit bilan bog'liq murakkab jarayonlarni xaritalar orqali tushunish kabi muhim kognitiv ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shu bois, kartografiyani o'qitishda metodik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biridir. XXI asr boshidan boshlab, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keskin rivojlanishi ta'lim sohasida tub islohotlarni yuzaga keltirdi. An'anaviy dars o'tkazish uslublari o'rnini bosuvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'quvchilarning shaxsiy faolligini oshiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga, izlanishga va amaliy faoliyatga jalb etuvchi metodikalar keng qo'llanilmoqda. Bu holat, ayniqsa, vizual va fazoviy tafakkurga asoslangan fanlar, xususan kartografiya o'qitilishida yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini tug'diradi. Kartografik bilimlar nafaqat geografik axborotlarni o'rganish, balki turli fanlararo bog'liqlikda ekologik monitoring, tabiiy resurslarni boshqarish, hududiy rejalashtirish, transport-logistika tarmoqlarini loyihalash singari ko'plab sohalarda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, kartografiyani o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, raqamli platformalar, vizual vositalar, shuningdek, geoinformatsion tizimlar (GIT) dan foydalanish orqali o'quvchilarning nazariy bilimlarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chuqurlashtirish va amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari kengaymoqda[1]. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonida har bir ta’lim bosqichida raqamli savodxonlik, axborot bilan ishlash ko‘nikmalari, tanqidiy va tizimli tafakkur, innovatsion yondashuvlarga asoslangan fikrlash shakllarini rivojlantirish ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Shu munosabat bilan, geografiya fanining kartografiyaga oid tarkibiy qismini zamonaviy talablarga mos tarzda o‘qitish, unda yangi pedagogik metodlardan foydalanish, o‘quvchilarning individual ta’lim ehtiyojlari, yosh xususiyatlari va kognitiv imkoniyatlarini inobatga olgan holda metodikani takomillashtirish bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi[2]. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi qaror va farmonlarida, 2030 yilgacha bo‘lgan taraqqiyot strategiyasida ta’lim tizimini raqamlashtirish, fanlarni interfaol usullar orqali o‘rgatish, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash muhim vazifa sifatida belgilanmoqda[3]. Bu boradagi davlat siyosatining amaliy ifodasi sifatida, kartografiyani o‘qitish metodikasini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib, fanlarni vizual va analitik tahlil asosida o‘rgatish orqali ta’limning zamonaviy modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy-nazariy manbalarda ko‘rsatilishicha, kartografiya nafaqat geografik tasavvurni shakllantirishga xizmat qiladi, balki didaktik vosita sifatida ham maktabgacha, umumiy o‘rta, kasb-hunar va oliy ta’lim bosqichlarida keng qo‘llaniladi[4]. Jumladan, xaritalar yordamida tarixiy voqealarni joylashuviga ko‘ra talqin etish, iqtisodiy hududiy tahlillar, ekologik xavf-xatarlarni aniqlash, urbanizatsiya jarayonlarini o‘rganish, hududiy tafovutlarni ko‘rsatish mumkin bo‘ladi. Ammo bunday yondashuvlar faqat an’anaviy vositalar bilan chegaralanib qolmasdan, zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilishi zarur. Shuningdek, o‘qituvchining metodik kompetensiyasi, raqamli vositalardan foydalana olish layoqati, dars dizaynini puxta rejalashtirish kabi ko‘nikmalari ham o‘quv jarayonining samaradorligiga bevosita ta’sir etadi. So‘nggi yillarda jahon tajribasida “Flipped Classroom” (teskari sinf), “Blended Learning” (aralash o‘qitish), “Project-Based Learning” (loyiha asosida o‘qitish), “Gamification” (o‘yinlashtirish) singari pedagogik texnologiyalar kartografiya kabi vizual-kompleks fanlarga tatbiq qilinmoqda[5]. Bunda darslarda raqamli xaritalar, onlayn kartografik platformalar, interaktiv GIT ilovalari, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari, dronlar orqali hududiy tasvirlar, mobil ilovalar yordamida joylashuv bo‘yicha topshiriqlar bajarish kabi faoliyatlar o‘quvchilarning faol kognitiv ishtirokini ta’minlaydi. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kartografiyani o‘qitish metodikasini takomillashtirishga doir ishlanmalar hali to‘liq tizimlashtirilmagan. Xususan, zamonaviy texnologiyalar asosida dars dizaynini ishlab chiqish, o‘quvchilarning fazoviy tahlil ko‘nikmalarini baholash, ilg‘or metodlar asosida nazariy va amaliy komponentlarni uyg‘unlashtirish borasidagi tadqiqotlar soni cheklangan. Shu bois mazkur maqolada kartografiyani o‘qitishda qo‘llanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilinib, ularning afzalliklari, cheklovlari, samaradorlik darajalari nazariy-metodik jihatdan asoslab beriladi[6]. Kartografiya fanining didaktik imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish, o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning geografik tafakkurini rivojlantirishda

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

samarali vosita sifatida foydalanish uchun o‘quv jarayonida interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar va loyihaviy faoliyatlarni birgalikda qo‘llash muhimdir. Bu esa, o‘z navbatida, o‘qituvchilar uchun doimiy kasbiy rivojlanish, texnologik yangiliklarni o‘zlashtirish, o‘quvchilarga moslashtirilgan o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqishni talab etadi. Shuningdek, kartografiyani o‘qitishda milliy kontekstga moslashtirilgan metodik yondashuvlar ham alohida e’tibor talab qiladi[7]. O‘zbekistonning tabiiy-geografik sharoitlari, tarixiy-hududiy bo‘linmalari, ijtimoiy-iqtisodiy hududiy farqlari, ekologik muammolari kabi regional xususiyatlar asosida o‘quv materiallarini ishlab chiqish, bu borada milliy xarita asoslarini zamonaviy vositalar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Adabiyotlar tahlili: XX asr oxiri va XXI asr boshidan boshlab kartografiyani o‘qitish sohasida raqamli transformatsiya va geoinformatsion tizimlar (GIS) integratsiyasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayni nuqtai nazardan, amerikacha olim Charles Dana Tomlinning “map algebra” konsepsiyasiga asoslangan ishlanmalari kartografik model yaratish va taqdim etishda matematik va algoritmik yondashuvlarni joriy etishda muhim pedagogik asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning metodologiyasi nafaqat xaritalarni matematik modellashtirish, balki o‘quvchini «kartografik tafakkur»ga yo‘naltirgan holda, amaliy va analitik ko‘nikmalarni rivojlantirishga bag‘ishlangan pedagogik strategiyalardan foydalangan holda ta’lim jarayonini boyitadi[8]. Bu yondashuv ta’lim jarayoniga murakkab tizimlar modelini kiritish, fazoviy tahlilni algoritmlash va o‘quvchilarning o‘zaro ta’sirchan o‘rganishini ta’minlaydi. Bundan tashqari, geoinformatsion tizimlar bilan ish amalga oshirgan zamonaviy olimlardan biri bo‘lgan Mei-Po Kwanning ilmiy izlanishlari fazoviy va vaqtli tafakkur (time–geography) konsepsiyasini o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishida markaziy rolga ega ekanligini ko‘rsatadi. Kwan, GIS va GIT asosidagi mashg‘ulotlarda vaqt va fazo parametrlari orqali inson harakati, mobil daxldorlik va shahar rivojini grafik tarzda vizualizatsiya qilish pedagogikasini yaratdi. Bu yondashuv o‘quvchilarda joylashuv axboroti bilan ishlashning dinamik jarayonini tushunishga olib kelib, nafaqat geografik tafakkur, balki interaktiv mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi[9]. Tomlin va Kwan tadqiqotlarini hisobga olgan holda, pedagogik strategiyalar quyidagicha uzviy bog‘lanadi: Tomlinning “map algebra” modeliga asoslangan kartografi–algoritmik yondashuvi GIS vositalarini dars jarayoniga kiritishda strukturaviy poydevor bo‘lsa, Kwanning vaqt-makondagi interaktiv grafikalar orqali kognitiv jarayonni boyituvchi yondashuvi o‘quv g‘oyalarini kengaytiradi[10]. Buning natijasida, kartografiyani o‘qitishda ilmiy-tahliliy va tajriba asosli metodlarni uyg‘unlashtirib, o‘quvchida fazoviy tafakkur, tizimli analitik fikrlash va raqamli savodxonlik ko‘nikmalari shakllanadi. Shu orqali, an’anaviy ta’lim metodikasidan zamonaviy, tizimli va interaktiv modelga o‘tish amalga oshiriladi.

Metotologik qism: Mazkur tadqiqotning metodologik asosi sifatida zamonaviy pedagogik jarayonlarni chuqur tahlil qilish, kartografiyani o‘qitish metodikasini takomillashtirishda ilmiy asoslangan usullardan foydalanishga alohida e’tibor qaratildi, jumladan, komparativ tahlil metodi orqali milliy va xalqaro tajribalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va tafovutlar aniqlanib, ilg‘or xorijiy amaliyotlar asosida mahalliy ta’lim muhitiga moslashtirish yo‘llari belgilandi; empirik kuzatuv va diagnostik monitoring metodlari orqali

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kartografiya darslarida zamonaviy texnologiyalarning o‘quvchilar tafakkuriga ta’siri o‘rganildi; modellashtirish yondashuvi asosida dars dizaynlari va interaktiv o‘qitish ssenariylari ishlab chiqildi; eksperimental-pedagogik tadqiqot asosida zamonaviy yondashuvlarning ta’lim sifati va o‘quvchilar faoliyatiga ta’siri real ta’lim muhitida sinovdan o‘tkazildi; shuningdek, anketaviy so‘rov, intervyu va pedagogik kuzatuv usullari orqali o‘qituvchi va o‘quvchilarning zamonaviy texnologiyalarga bo‘lgan munosabati, qiyinchiliklari va ularning hal etish yo‘llari tahlil qilindi, bu esa natijada kartografiyani o‘qitish metodikasining ilmiy-nazariy va amaliy asoslarini aniqlashga xizmat qildi.

Natijalar: O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, geoinformatsion tizimlar, interaktiv xaritalar va raqamli taqdimot vositalarining kartografiya fanini o‘qitishda qo‘llanilishi o‘quvchilarning fazoviy tafakkur, analitik fikrlash va kognitiv faollik ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirib, eksperimental guruhda qatnashgan o‘quvchilarning 87 foizi mavzuni chuqurroq o‘zlashtirgani, 76 foizi esa mustaqil tahliliy fikr yurita olgani, 82 foizi esa xarita bilan ishlash amaliy ko‘nikmalarini mukammal egallagani aniqlangan bo‘lib, bu esa an’anaviy metodikaga nisbatan raqamli-interaktiv yondashuvlarning samaradorligini ilmiy asoslashga xizmat qildi.

Muxokama: Zamonaviy kartografiyani o‘qitish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining integratsiyasi borasida xalqaro miqyosda turli xil ilmiy qarashlar va metodologik yondashuvlar mavjud bo‘lib, ayniqsa, raqamli xaritalar va geoinformatsion tizimlarning (GIT) o‘quv jarayoniga kiritilishi yuzasidan olimlar o‘rtasida fikrlar farqlanishi kuzatiladi. Mazkur jihat, ayniqsa, GIT asosida masofaviy va interaktiv kartografiyani o‘rgatish metodikasini takomillashtirish masalasida amerikalik olim David DiBiase hamda kanadalik olim Michael Goodchildning qarama-qarshi ilmiy nuqtai nazarlarida yaqqol ko‘zga tashlanadi. DiBiase o‘zining "Geographic Information Science and Technology Body of Knowledge" nomli ilmiy ishida GIT asosidagi o‘qitish metodlarini yuqori samaradorlikka ega, amaliy va analitik ko‘nikmalarni shakllantiruvchi vosita sifatida talqin qiladi. U o‘z qarashlarida o‘quvchilarning raqamli xaritalar bilan ishlashi orqali geovizualizatsiya, axborot filtrlash va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish mumkinligini ta’kidlab, zamonaviy ta’limda GITdan foydalanishni didaktik zarurat darajasiga olib chiqadi. DiBiase fikricha, GIT bilan ishlash o‘quvchini passiv bilim oluvchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Bunga qarshi ravishda, Michael Goodchild, o‘zining ko‘plab ilmiy maqolalarida, xususan “GIScience and Human Geography” nomli ishida GIT’ning o‘qitishdagi roli ortiqcha texnologiyalashuv xavfini keltirib chiqarishini, u didaktik jarayondan ko‘ra ko‘proq texnik manipulyatsiyaga olib kelishini tanqid qiladi. Uning fikricha, kartografiya nafaqat texnologik, balki tushunish va talqin qilish qobiliyatini ham shakllantiruvchi madaniy va mantiqiy faoliyat bo‘lishi kerak. Shuning uchun, Goodchild zamonaviy texnologiyalarni o‘qituvchining metodik salohiyatiga bog‘langan holatda, ehtiyotkorlik bilan integratsiya qilish tarafdori hisoblanadi. U o‘quvchi tafakkurining chuqurligini texnologiya emas, balki mazmun va kontekst belgilashini urg‘ulaydi. Mazkur qarama-qarshi yondashuvlar, aslida, kartografiyani o‘qitish

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

metodikasini takomillashtirishda muvozanatli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. DiBiase tavsiya qilgan texnologik yondashuv o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlasa-da, Goodchild ilgari surgan metodik ehtiyotkorlik, ta’limda texnik vositalardan ongli va didaktik asoslangan foydalanish zaruratini eslatadi. Ushbu maqolada olib borilgan tadqiqotlar ana shu ikki yondashuvning uzviy integratsiyasi zarurligini ko‘rsatib, zamonaviy texnologiyalarni mohiyatga xizmat qiladigan pedagogik vosita sifatida baholash zarurligini asoslab beradi.

Xulosa: Yuqorida olib borilgan ilmiy-nazariy va amaliy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, kartografiya fanini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. An’anaviy metodikalarning o‘rnini bosayotgan raqamli texnologiyalar, geoinformatsion tizimlar, interaktiv xaritalar, multimediya vositalari va loyiha asosida o‘qitish metodlari o‘quvchilarda fazoviy tafakkur, tizimli tahlil, mustaqil fikrlash va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqotda foydalanilgan komparativ, empirik, eksperimental va modellashtirish usullari orqali zamonaviy metodik yondashuvlarning o‘quvchi faolligi va bilim sifatiga ta’siri statistik ko‘rsatkichlar orqali isbotlandi. Shuningdek, DiBiase va Goodchild kabi taniqli olimlarning ilmiy qarashlari asosida texnologik va metodik yondashuvlar uyg‘unligining didaktik ahamiyati ochib berildi. Kartografiya o‘qitish metodikasini takomillashtirishda o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi, ta’lim vositalaridan ongli foydalanish malakasi, shuningdek, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos interaktiv strategiyalarni ishlab chiqish zarurdir. Ushbu maqolada ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va ilmiy mulohazalar kartografiya fanining o‘quv jarayonidagi o‘rnini mustahkamlash, fanlararo integratsiyani chuqurlashtirish hamda umumta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni didaktik jihatdan asoslangan holda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bois, ta’limda raqamli va interaktiv vositalarni pedagogik maqsadlarga moslashtirilgan holatda qo‘llash, nafaqat kartografiya, balki boshqa fanlarni ham zamonaviylashtirishda muhim strategik yo‘nalish bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. OLIMOVA A. GEOGRAFIYANI O ‘QITISHDA KARTOGRAFIK METODNI QO ‘LLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA ASOSIY TAMOYILLARI //«ACTA NUUz». – 2024. – Т. 1. – №. 1.10. – С. 138-140.
2. Aziza E., Shohbozbek E. O’ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA MADANIY MEROS VA AN’ANAVIY TARBIYANING O ‘RNI //Global Science Review. – 2025. – Т. 3. – №. 1. – С. 375-384.
3. Aralov M. M. et al. TALABALARNING KARTOGRAFIK CHIZMACHILIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH JARAYONINI BOSHQARISH //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 552-559.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Shohbozbek E. et al. Maktabgacha ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni singdirish va uzluksiz ta’limga bog ‘liqlik //international scientific research conference. – 2025. – Т. 3. – №. 32. – С. 88-95.
5. Ergashev T. O ‘QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA FANLAR INTEGRATSIYASI: MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA //DENE TÁRBIYASÍ HÁM SPORT. – С. 163.
6. Shohbozbek E. RENEWAL OF THE SOCIAL SPHERE AND STABLE SOCIETY SYSTEM IN THE PROCESS OF REFORMS //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – Т. 4. – №. 09. – С. 16-20.
7. Toshtemirovich J. A. KARTOGRAFIYANI ILMIY FAN SIFATIDA O ‘QITISHDA PEDAGOGIK USULLAR VA INNOVATSIYALAR //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – Т. 43. – №. 1. – С. 11-15.
8. Gavxar X., Shohbozbek E. UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MAKTABGACHA TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATI //Global Science Review. – 2025. – Т. 3. – №. 1. – С. 303-310.
9. G‘ofirov M. J. GEODEZIYA, KARTOGRAFIYA VA KADASTR TA’LIM YO ‘NALISHI TALABALARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING BAHOLASH MEZONLARI //RESEARCH AND EDUCATION. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 53-56.
10. Muslima O., Shohbozbek E. O’ZBEKISTONDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI //Global Science Review. – 2025. – Т. 3. – №. 1. – С. 339-347.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jololdinov Asror Toshtemirovich**, tadqiqotchi[**Жолдинов Асрор Тоштемирович**, исследователь,], [**Jololdinov Asror Toshtemirovich** researcher,]; manzil: O‘zbekiston,Qoqon Turon ko‘chasi, 23, [адрес Узбекистан,ул. Коканд Турана, 23], [address: 23 Kokand Turan St., Uzbekistan]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

UMUMTA’LIM MAKTABLARI VA OILA INTEGRATSIYASI ASOSIDA QULAY TA’LIM MUHITINI YARATISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI (5–6-SINFLAR MISOLIDA)

© K. Xamrakulova[1]✉

[1]Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida 5–6-sinflar uchun qulay ta’lim muhitini yaratishning dolzarbligi va nazariy-amaliy asoslari yoritiladi; o‘quvchi shaxsini markazga qo‘ygan, ijtimoiy-psixologik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvlar tahlil qilinadi.

MAQSAD: maktab–oila hamkorligini kuchaytirish orqali qulay ta’lim muhitini shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlarini (hamkorlik shakllari, didaktik omillar, kommunikatsiya kanallari) aniqlash va asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: adabiyotlar tahlili (milliy/xorijiy manbalar, jumladan integratsion pedagogika, konstruktivizm, Vygotskiy yondashuvi), sotsiopedagogik kuzatuv, so‘rovnoma va suhbat/intervyu, pedagogik eksperiment, statistik (foiz, dinamika, korrelyatsiya) hamda model yaratish metodlari.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: 5–6-sinflarda ota-ona va o‘qituvchi hamkorligining tizimli yo‘lga qo‘yilishi o‘quvchilarning motivatsiyasi, o‘zlashtirishi va ijtimoiy-psixologik farovonligini sezilarli oshirdi; ota-onalar pedagogik savodxonligi va o‘qituvchilarning hamkorlikka tayyorgarligi kuchaydi; didaktik omillar (moslashtirilgan topshiriqlar, aks ettiruvchi muloqot, uy-maktab faoliyatlarining uyg‘unligi) muhit barqarorligini ta’minladi.

XULOSA: qulay ta’lim muhiti maktab va oila o‘rtasidagi integratsion hamkorlikning tizimli mexanizmlari orqali barpo etiladi; 5–6-sinf bosqichida uch tomonlama (o‘quvchi–ota-ona–o‘qituvchi) modelga tayanish, kommunikatsiyani institutsionallashtirish va didaktik qo‘llab-quvvatlash ta’lim sifati hamda o‘quvchi rivojlanishini barqaror oshiradi.

Kalit so‘zlar: umumta’lim maktablari, oila integratsiyasi, pedagogik mexanizmlar, ta’lim muhiti, 5–6-sinflar, hamkorlik, ijtimoiy-psixologik rivojlanish, didaktik omillar, innovatsion yondashuv.

Iqtibos uchun: Xamrakulova K. Umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini yaratishning pedagogik mexanizmlari (5–6-sinflar misolida).// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.301–308.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ СОЗДАНИЯ БЛАГОПРИЯТНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ И СЕМЬИ (НА ПРИМЕРЕ 5-6 КЛАССОВ)

© К. Хамракулова[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1] Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: представлен теоретико-практический анализ создания благоприятной образовательной среды на основе интеграции школы и семьи для учащихся 5–6 классов; раскрывается значимость личностно-ориентированного и социокультурного подходов.

ЦЕЛЬ: обосновать эффективные педагогические механизмы формирования благоприятной среды через усиление сотрудничества «школа–семья» (формы взаимодействия, дидактические факторы, каналы коммуникации).

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: обзор национальной и зарубежной литературы (интеграционная педагогика, конструктивизм, социокультурная теория), социопедагогическое наблюдение, опросы и интервью, педагогический эксперимент, статистическая обработка (проценты, динамика, корреляции) и моделирование.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: системная кооперация родителей и учителей в 5–6 классах повысила учебную мотивацию, успеваемость и социально-психологическое благополучие учащихся; возросла педагогическая компетентность родителей и готовность учителей к партнёрству; согласованные дидактические меры обеспечили устойчивость образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: благоприятная образовательная среда достигается через институционализированное партнёрство школы и семьи; на ступени 5–6 классов наибольший эффект даёт трёхсторонняя модель «ученик–родитель–учитель», регулярная коммуникация и дидактическая поддержка.

Ключевые слова: общеобразовательные школы, интеграция семьи, педагогические механизмы, образовательная среда, 5–6 классы, сотрудничество, социально-психологическое развитие, дидактические факторы, инновационный подход.

Для цитирования: Хамракулова К. Педагогические механизмы создания благоприятной образовательной среды на основе интеграции общеобразовательных школ и семьи (на примере 5-6 классов).// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.301–308.

PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR CREATING A FAVORABLE EDUCATIONAL ENVIRONMENT BASED ON THE INTEGRATION OF SECONDARY SCHOOLS AND THE FAMILY (USING THE EXAMPLE OF GRADES 5-6)

© Kumush Xamrakulova[1]✉
[1]Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: the paper offers a theoretical and practical account of how integrating schools and families can create a favorable educational environment for 5th–6th graders, foregrounding learner-centered and sociocultural principles.

AIM: to identify and justify effective pedagogical mechanisms—parent–teacher collaboration formats, didactic factors, and communication channels—that foster a stable, supportive school climate.

MATERIALS AND METHODS: literature review (integration pedagogy, constructivism, sociocultural theory), socio-pedagogical observation, surveys/interviews, pedagogical experiment, statistical analysis (percentages, trends, correlations), and conceptual modelling.

DISCUSSION AND RESULTS: systematic school–family cooperation in grades 5–6 significantly improved students' motivation, achievement, and socio-psychological well-being; strengthened parents' pedagogical literacy and teachers' readiness for partnership; and, through aligned didactics (home–school task coherence, reflective dialogue), stabilized the learning environment.

CONCLUSION: a favorable learning climate emerges from institutionalized school–family integration; at the 5th–6th grade stage, a triadic learner–parent–teacher model, regular communication, and targeted didactic support sustainably enhance educational quality and student development.

Keywords: general education schools, family integration, pedagogical mechanisms, educational environment, 5th–6th grades, collaboration, socio-psychological development, didactic factors, innovative approach.

For citation: Kumush Xamrakulova. (2025) 'Pedagogical mechanisms for creating a favorable educational environment based on the integration of secondary schools and the family (using the example of grades 5-6)', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.301–308. (In Uzbek).

Zamonaviy ta'lim jarayoni jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib, uning samaradorligini ta'minlashda maktab va oila o'rtasidagi integratsiya jarayonlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim tizimi, ayniqsa umumta'lim maktablari, nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama shakllantirish, uning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini yuksaltirish, mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, oila va maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etilishi ta'lim muhiti sifatini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi[1]. Qulay ta'lim muhiti tushunchasi pedagogik adabiyotlarda keng talqin qilinib, u o'quvchilar o'z bilim, ko'nikma va malakalarini samarali egallashlari, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishlari hamda ijtimoiy munosabatlarga moslashishlari uchun yaratiladigan tashkiliy, psixologik va pedagogik sharoitlar majmuini anglatadi. Bunday muhitda o'quvchi shaxsi markaziy o'rinda turadi, uning qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlari inobatga olinadi. Shu bilan birga, oila tarbiyasidagi qadriyatlar,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

an’analar, axloqiy me’yorlar ham mazkur muhitning ajralmas qismiga aylanadi[2]. Demak, qulay ta’lim muhitini shakllantirish faqat maktab imkoniyatlari doirasida emas, balki oila bilan uzviy integratsiya asosida samarali natija beradi. Maktab va oila integratsiyasini o‘rganish ilmiy jihatdan ham dolzarbdir. Chunki, ta’lim nazariyasida ko‘plab yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular orasida integratsion pedagogika alohida o‘rin tutadi. Bu yondashuvga ko‘ra, ta’lim-tarbiyaviy jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘quvchi shaxsi rivojiga ta’sir etuvchi barcha ijtimoiy institutlar — maktab, oila, jamoa va ommaviy axborot vositalari faoliyatining uyg‘unligiga bog‘liq. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davridan keyingi bosqich — 5–6-sinflarda integratsion hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bu yosh davri o‘quvchilarning psixologik jihatdan o‘sishi, o‘z-o‘zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish va ijtimoiy rollarga moslashuvi jarayoni bilan xarakterlanadi. 5–6-sinflar o‘quvchilari o‘z shaxsiy imkoniyatlarini kengroq anglay boshlaydilar, ular uchun o‘qituvchining ta’siri bilan bir qatorda ota-onaning tarbiyaviy ta’siri ham dolzarb bo‘lib boradi[3]. Shu sababli, pedagogik mexanizmlar orqali maktab va oila integratsiyasini samarali tashkil etish, bir tomondan, ta’lim sifatini oshirsa, ikkinchi tomondan, o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini ta’minlaydi. Mazkur jarayonning nazariy asoslari xorijiy va milliy pedagogika fani rivojida turlicha talqin qilingan. Masalan, konstruktivistik ta’lim nazariyasi o‘quvchilarning bilim olish jarayonida faol ishtirok etishini, ijtimoiy interaktsiya va muloqot asosida yangi bilimlarni egallashini ta’kidlaydi[4]. Bu nazariyaga ko‘ra, oila va maktabning hamkorligi bola uchun qo‘shimcha ijtimoiy-madaniy resurs bo‘lib xizmat qiladi. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi esa bolaning kognitiv o‘sishi ko‘proq yaqin rivojlanish zonasi doirasida kattalar va tengdoshlari bilan hamkorlikda shakllanishini ilmiy asoslab bergan. Demak, oila va maktab integratsiyasi mazkur nazariy yondashuvlar bilan hamohang bo‘lib, o‘quvchilarni faol ta’lim jarayoniga jalb etadi. Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari ham maktab va oila hamkorligini mustahkamlashga alohida e’tibor qaratmoqda. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Milliy o‘quv dasturi”da oila va maktabning hamkorligi ta’lim samaradorligini oshirishning asosiy sharti sifatida qayd etilgan[5]. Bundan tashqari, davlat va nodavlat tashkilotlari hamkorligida ota-onalar pedagogik madaniyatini yuksaltirish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va maktab jamoalarida ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish bo‘yicha qator dasturlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, jahon tajribasida ham maktab va oila integratsiyasini ta’minlashning samarali mexanizmlari mavjud. Masalan, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Yaponiya ta’lim tizimida ota-onalar kengashlari faoliyat yuritadi, ular maktab faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, o‘quvchilarning ijtimoiy muhitini yaxshilash hamda tarbiyaviy jarayonda ishtirok etish orqali qulay muhitni ta’minlaydi. Shu boisdan, xalqaro tajribani o‘rganish va uni mahalliy sharoitda qo‘llash ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili: Maktab va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini shakllantirish masalasi ko‘plab xorijiy olimlar tomonidan chuqur ilmiy tadqiq etilgan bo‘lib, bu borada olingan natijalar ta’lim jarayonida integratsion yondashuvning nazariy va

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

amaliy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Avvalo, oilaning bola rivojlanishidagi hal qiluvchi roli, shuningdek, maktabdagi ta’lim-tarbiyaviy jarayon bilan uzviy aloqadorligi haqidagi konseptual qarashlar yetakchi pedagogik maktablar tomonidan keng yoritilgan. Bu jarayonda oilaning ijtimoiy kapitali, ota-onalarning pedagogik kompetensiyasi va maktabning tarbiyaviy salohiyati bir-birini to‘ldiruvchi omillar sifatida qaraladi. Ushbu yo‘nalishda AQShlik olima Joyce L. Epstein o‘zining “School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools” asarida maktab–oila hamkorligining oltita modeli (ota-onalarning mas’uliyati, kommunikatsiya, volontyorlik, uydagi ta’lim faoliyati, qaror qabul qilishda ishtirok etish va jamoatchilik bilan hamkorlik)ni ishlab chiqqan bo‘lib, ularning har biri ta’lim muhitini qulaylashtirishda muhim ahamiyat kasb etishini ta’kidlaydi[6]. Epsteinning konsepsiyasida maktab va oila integratsiyasi nafaqat bolalarning o‘quv muvaffaqiyatiga, balki ularning ijtimoiylashuviga, shaxsiy mas’uliyatni anglashiga va ijobiy qadriyatlarga ega bo‘lishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, integratsion hamkorlikning samarali tashkil etilishi o‘qituvchi, ota-ona va jamiyat vakillari o‘rtasida doimiy, tizimli va ochiq muloqotni talab etadi. Shuningdek, britaniyalik olim Charles Desforges tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham alohida e’tiborga loyiqdir. Uning “The Impact of Parental Involvement, Parental Support and Family Education on Pupil Achievements and Adjustment” nomli hisobotida oila ta’lim jarayonidagi ishtirokining o‘quvchilarning akademik yutuqlari va psixologik moslashuviga bevosita ta’siri ilmiy asoslab berilgan[7]. Desforgesning tahlillarida ota-onalarning farzandlari ta’lim jarayoniga qiziqishi, ularni rag‘batlantirishi va o‘qishga oid faoliyatlarda ishtirok etishi o‘quvchilarning motivatsiyasi va o‘zlashtirish darajasini oshirishi qayd etilgan. U, shuningdek, maktab va oila o‘rtasidagi aloqa shakllarining xilma-xilligi, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish mexanizmlari hamda maktab jamoasi tomonidan oila resurslaridan samarali foydalanish masalalarini nazariy jihatdan asoslab beradi[8]. Har ikkala olimning qarashlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning tadqiqotlari maktab va oila integratsiyasi nazariyasini yanada boyitadi. Epstein tomonidan ishlab chiqilgan hamkorlik modellari Desforgesning empirik kuzatuvlari bilan to‘ldiriladi: birinchisi konseptual asosni belgilasa, ikkinchisi amaliy dalillar bilan uni mustahkamlaydi. Shu tariqa, maktab–oila integratsiyasi bo‘yicha xorijiy adabiyotlarni tahlil qilish, bir tomondan, nazariy yondashuvlarning rang-barangligini, ikkinchi tomondan, ta’lim samaradorligini oshirishda bu yondashuvlarning umumiy o‘xshash jihatlarini ochib beradi. Bunday ilmiy izlanishlar mazkur maqolada ko‘rib chiqilayotgan mavzuning dolzarbligini yanada tasdiqlaydi hamda 5–6-sinflar misolida qulay ta’lim muhitini shakllantirish uchun zarur bo‘lgan pedagogik mexanizmlarni asoslashda tayanch manba bo‘lib xizmat qiladi.

Metodologik qism: Ushbu maqola doirasida umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini shakllantirish mexanizmlarini aniqlash jarayonida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Avvalo, tadqiqotning nazariy asoslarini aniqlashda analitik-taqqoslovchi metod muhim o‘rin tutdi, chunki u oila va maktab hamkorligi bo‘yicha xorijiy va milliy tajribalarni qiyosiy tahlil qilish, mavjud ilmiy qarashlarni tizimlashtirish imkonini berdi. Shu bilan birga, sotsiopedagogik kuzatish

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

metodidan foydalanilib, 5–6-sinflar ta’lim jarayonida ota-onalarning ishtiroki, o‘qituvchi va oila hamkorligi hamda qulay ta’lim muhitini ta’minlashga doir real vaziyatlar o‘rganildi. Bundan tashqari, oila va maktab integratsiyasining ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini aniqlashda diagnostik metodlar (so‘rovnoma, suhbat, intervyu) qo‘llanib, o‘quvchilarning motivatsiyasi, ota-onalarning pedagogik madaniyati hamda o‘qituvchilarning hamkorlikka tayyorgarligi o‘rganildi. Pedagogik eksperiment esa qulay ta’lim muhitini yaratishning innovatsion shakllarini amaliy sinovdan o‘tkazish imkonini berdi. Eksperiment natijalarini ilmiy asoslash uchun esa statistik tahlil metodlari (foiz hisoblash, dinamik ko‘rsatkichlar, korrelyatsion tahlil)dan foydalanildi. Nazariy va amaliy ma’lumotlarni umumlashtirishda model yaratish metodidan foydalanilib, oila va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni ta’minlovchi konseptual model ishlab chiqildi. Ushbu model qulay ta’lim muhitini yaratishda ota-ona, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi uch tomonlama hamkorlikni markaziy omil sifatida talqin qiladi. Shu tariqa, maqolada qo‘llangan metodlar bir-birini to‘ldirgan holda ilmiy xulosalarning ishonchliligini ta’minlaydi, olingan natijalarning amaliyotga tatbiq etilishiga ilmiy asos yaratadi.

Natijalar: Tadqiqot jarayonida umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini shakllantirish bo‘yicha olib borilgan kuzatish, diagnostika va pedagogik tajribalar natijalari shuni ko‘rsatdiki, 5–6-sinflarda samarali hamkorlikning mavjudligi o‘quvchilarning motivatsiyasi va o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi, ota-onalarning pedagogik savodxonligi hamda o‘qituvchilarning hamkorlikka tayyorgarligi kuchayadi, ta’lim muhiti barqarorligi ta’minlanadi va ijtimoiy-psixologik qulaylik darajasi yuqorilaydi, ya’ni maktab va oila integratsiyasini tizimli mexanizmlar asosida yo‘lga qo‘yish orqali o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va bilim sifati yuqori samaraga erishadi.

Muxokama: Maktab va oila integratsiyasi masalasi bo‘yicha ilmiy maydonda turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, bu borada xorijiy olimlar o‘rtasida ham polemik fikrlar kuzatiladi. Xususan, amerikalik olima Joyce L. Epstein va britaniyalik tadqiqotchi Charles Desforgesning qarashlari integratsion ta’lim muhiti haqidagi nazariy va amaliy yondashuvlarni qiyoslash imkonini beradi. Epsteinning konsepsiyasiga ko‘ra, maktab va oila hamkorligi ta’lim jarayonining asosiy determinanti sifatida qaralishi lozim. U ishlab chiqqan oltita hamkorlik modeli maktab, oila va jamoatchilikni yagona pedagogik tizim sifatida birlashtiradi. Uning ta’kidlashicha, ota-onalarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtiroki va maktab hayotidagi volontyorlik faoliyati o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda ularning bilim olish motivatsiyasini kuchaytiradi. Epstein, shuningdek, oila integratsiyasini samarali yo‘lga qo‘yish ta’lim sifatini oshirishning eng muhim kafolati ekanini qat’iy ta’kidlaydi. Uning fikricha, agar ota-ona va maktab o‘rtasidagi hamkorlik tizimli, izchil va ochiq shaklda tashkil etilmasa, ta’lim muhiti yetarli darajada qulay bo‘lolmaydi. Bunga qarama-qarshi yondashuvni Desforges ilgari suradi. U o‘z tadqiqotlarida ota-onalarning farzandlari ta’limidagi ishtiroki muhimligini tan olgan holda, ammo bu jarayonning samaradorligi ko‘proq oilaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti, ota-onalarning ma’lumot darajasi va ularning pedagogik savodxonligiga bog‘liq ekanini qayd

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

etadi[9]. Desforges nazarida, maktab–oila integratsiyasi faqat tashkiliy mexanizmlar bilan emas, balki ijtimoiy adolat, iqtisodiy barqarorlik va oilaning madaniy resurslari bilan bevosita aloqador. Shuning uchun ham u maktab hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqishda jamiyatning kengroq ijtimoiy-iqtisodiy muhitini inobatga olish zarurligini uqtiradi. Bu ikki olim o‘rtasidagi polemika pedagogik ilm-fan uchun alohida qimmatga ega. Epstein konsepsiyasi ko‘proq normativ–pedagogik yondashuvga asoslangan bo‘lsa, Desforges yondashuvi real ijtimoiy muammolarni hisobga olishga urg‘u beradi. Shunday qilib, birinchi olim ta’lim muhitida hamkorlikning institutsional mexanizmlarini ishlab chiqishga e’tibor qaratsa, ikkinchi olim bu mexanizmlarning samaradorligini belgilovchi tashqi omillarni chuqur tahlil qiladi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, maktab va oila integratsiyasini samarali tashkil etish uchun ikkala yondashuvning afzalliklarini uyg‘unlashtirish talab etiladi. Epstein ilgari surgan hamkorlik modellari Desforges ta’kidlagan ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan boyitilgandagina qulay ta’lim muhiti to‘laqonli shakllanishi mumkin[10]. Ayniqsa, 5–6-sinflarda o‘quvchilarning psixologik rivojlanish davri inobatga olinsa, bu yoshda oilaviy qo‘llab-quvvatlash va maktabdagi pedagogik ta’sirning uyg‘unligi ularning shaxsiy va intellektual taraqqiyotiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, Epstein va Desforges o‘rtasidagi ilmiy bahs shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muhiti faqat maktab doirasida emas, balki oila va kengroq ijtimoiy muhit bilan ham uzviy aloqada bo‘lishi lozim. Demak, maktab va oila integratsiyasi masalasida faqat pedagogik vositalar emas, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi omillar ham inobatga olinishi shart. Bu esa integratsion yondashuvning yanada kompleks xarakterga ega bo‘lishini taqozo etadi.

Xulosa: Umumta’lim maktablari va oila integratsiyasi asosida qulay ta’lim muhitini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyotida eng dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘lib, tadqiqot natijalari bu jarayonning ko‘p qirrali va murakkab xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. Avvalo, o‘quvchi shaxsining 5–6-sinflarda shakllanish bosqichi o‘ziga xos psixologik va ijtimoiy xususiyatlarga ega bo‘lib, bunda maktab va oila hamkorligi ta’lim samaradorligini ta’minlashning muhim omili sifatida maydonga chiqadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shukrona X., Gulsanam U., Rayxona U. TA’LIM TARBIYA JARAYONIDA OILA MAHALLA VA TA’LIM MUASSASASI INTEGRATSIYASI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 44. – №. 2. – С. 293-301.
2. Atxamjonovna B. D., Shohbozbek E. RESPUBLIKAMIZDA MAKTABGACHA TA'LIMDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 221-228.Sharopova Z. F. Ta'lim texnologiyalari //Navro ‘z”, Toshkent. – 2019.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Kozimbekovna D. G. TA’LIM MUASSASALARIDA MUAMMOLI O’QUVCHILAR PSIXOLOGOGIYASI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – Т. 46. – №. 3. – С. 70-74.
4. Abdusattarovna O. X., Shohbozbek E. IJTIMOIY FALSAFADA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 175-182.
5. Sayyoraxon P. TA'LIMNING MAZMUN-MOHIYATI, RIVOJLANISH HAMDA KAMOL TOPISHDAGI O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2025. – Т. 47. – №. 3. – С. 198-202.
6. Diloram M., Shohbozbek E. O’ZBEKISTONDA YOSHLARNING MA’NAVIY DUNYO QARASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 207-215.
7. Shodiyona J. TA’LIM MUASSASALARIDA SOG‘LOM VA IMKONIYATI CHEKLANGAN YOSHLAR O‘RTASIDAGI MULOQOTNING IJTIMOIY PERTSIPSIYASI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 42. – №. 1. – С. 104-107.
8. Ергашбаев Ш. O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish //Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 314-316.
9. Shukrona X., Gulsanam U., Rayxona U. TA’LIM TARBIYA JARAYONIDA OILA MAHALLA VA TA’LIM MUASSASASI INTEGRATSIYASI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 44. – №. 2. – С. 293-301.
10. Muruvvat A., Shohbozbek E. O’ZBEKISTONDA MA'NAVIY VA AHVOQIY QADRYATLARDA MAKTABGACHA TA'LIMNING RO'LI //Global Science Review. – 2025. – Т. 3. – №. 2. – С. 246-253.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kumush Xamrakulova**,doktorant [**Кумуш Хамракулова**,докторант], [**Kumush Xamrakulova** doctoral student,]; manzil: 100174 Toshkent shahri, Olmazor tumani, Universitet ko‘chasi, 4-uy, [адрес: 100174 город Ташкент, Алмазарский район, улица Университетская 4], [address: 4 Universitetskaya Street, Almazar district, Tashkent, 100174.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA SHAXSDAGI IJTIMOIY HOXISH MUAMMOSI

© N.B. Maxamatova [1]✉

[1]Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy psixologiyada shaxsdagi ijtimoiy xohish muammosi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Ijtimoiy xohish insonning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, shaxslararo munosabatlarni shakllantirishi va ruhiy barqarorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi shaxsdagi ijtimoiy xohish mexanizmlarini aniqlash, ularning motivatsion jarayonlarga ta’siri hamda shaxsning ruhiy salomatligi va ijtimoiy moslashuvidagi rolini o‘rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida ijtimoiy xohish tushunchasiga oid xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar, shuningdek, diagnostik testlar va metodikalar tahlil qilindi. Turli psixologik maktablarning yondashuvlari solishtirma tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: natijalar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy xohishning shakllanishi shaxsning ehtiyojlari, motivatsiyasi, xavotirlanish darajasi va muloqotga bo‘lgan ehtiyoji bilan chambarchas bog‘liqdir. Shaxsdagi ijtimoiy xohishning yuqori darajasi ijobiy muloqot, ochiqlik va ijtimoiy faoliyatni rivojlantirsa, uning yetishmasligi turli psixologik muammolarga, jumladan, stress, xavotir, agressiya va shaxsiy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

XULOSA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, shaxsdagi ijtimoiy xohish muammosi zamonaviy psixologiyada dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy xohishlarni aniqlash, baholash va rivojlantirish bo‘yicha samarali metodikalarni ishlab chiqish shaxsning psixologik salomatligi va jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy xohish, shaxs psixologiyasi, motivatsiya, ijtimoiy muhit, muloqot, xavotir, shaxs rivoji.

Iqtibos uchun: Maxamatova.N.B. Zamonaviy psixologiyada shaxsdagi ijtimoiy hoxish muammosi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.309–318.

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОГО ЖЕЛАНИЯ В ЛИЧНОСТИ В СОРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

© Н.Б. Махаматова[1]✉

[1]Ташкентский Государственный Медицинский Университет, Ташкент, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается проблема социальных желаний личности в современной психологии. Подчеркивается их роль в формировании межличностных отношений, мотивационных процессов и психологического благополучия.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить механизмы формирования социальных желаний личности, их влияние на мотивацию и психическое развитие, а также определить последствия неудовлетворенности этих желаний в современном обществе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы отечественные и зарубежные научные труды, посвящённые феномену социальных желаний, а также психодиагностические методики и тестовые шкалы. Использовался сравнительно-аналитический подход.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что высокий уровень социальных желаний способствует позитивной коммуникации, открытости и социальной активности личности, тогда как их дефицит приводит к тревожности, стрессу, агрессии и внутриличностным конфликтам. Важным фактором выступает соответствие социальных желаний нормам общества и умение личности адаптироваться к изменяющимся условиям.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проблема социальных желаний является одной из актуальных тем современной психологии. Разработка эффективных методов диагностики и коррекции социальных желаний позволит повысить психологическую устойчивость личности и её успешную социализацию.

Ключевые слова: социальное желание, психология личности, мотивация, социальная среда, коммуникация, тревожность, развитие личности.

Для цитирования: Махаматова.Н.Б. Проблема социального желания в личности в соременной психологии.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.309–318.

THE PROBLEM OF THE SOCIAL DESIRE OF THE INDIVIDUAL IN MODERN PSYCHOLOGY

© Nigora.B. Maxamatova[1]✉
[1]Tashkent State Medical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The article addresses the problem of social desire in modern psychology, highlighting its significance for interpersonal relationships, motivation, and personal development.

AIM: The main aim of the study is to explore the mechanisms of social desire formation, its influence on motivational processes, and its impact on psychological well-being and social adaptation of the individual.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: the research is based on the analysis of national and international scientific literature, psychodiagnostic tests, and methodological approaches related to the phenomenon of social desire. A comparative and analytical method was applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that a high level of social desire promotes effective communication, openness, and social activity, while its deficiency may lead to psychological difficulties such as stress, anxiety, aggression, and personal crises. Social desire also predetermines behavioral patterns in accordance with societal norms and enhances adaptability in uncertain conditions.

CONCLUSION: the study confirms that the problem of social desire is a relevant issue in modern psychology. Developing reliable diagnostic tools and effective methods of supporting social desire can contribute to strengthening mental health and ensuring successful personal and professional integration into society.

Keywords: social desire, personality psychology, motivation, social environment, communication, anxiety, personal development.

For citation: Nigora.B. Maxamatova. (2025) 'The problem of the social desire of the individual in modern psychology', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.309–318. (In Uzbek).

Ma'lumki, insoning ehtiyojlari ijtimoiy tuzum shakllari taraqqiyotiga qarab o'zgaradi. Shu bois o'z ehtiyojlarini qondirish uchun inson harakat qiladi.SHaxs o'z harakatlari bilan ijtimoiy muhitga moslashadi va undan o'z ehtiyojlari uchun foydalanadi.Lekin shu bilan birga inson muhitni o'z ehtiyojlariga muvofiqlashtirib ,o'zgartiradi,qayta quradi va o'ziga moslashtiradi.Insoning shaxs sifatidagi faollik xususiyati shundan iboratki,o'z ehtiyojlarini qondirishga yordam beradigan harakatlari instinktiv harakatlar emas ,balki asosan oqilona ,ongli harakatlardir.Bu onglilik shundan iboratki,odam oldindan biron bir maqsadni ko'zlab harakat qiladi,shu maqsadga erishish uchun yordam bera oladigan vositali yo'l va usullarni oldindan qidirib topadi,to'sqinlik va qiyinchiliklarni yengish uchun ongli ravishda kuch-g'ayratini ishlata oladi.

Kishida kelib chiqadigan ehtiyojlar darrov yaqqol tasavvur qilinadigan maqsad tarzida hosil bo'la olmaydi. Ko'ngildan kechayotgan ehtiyoj va intilishlar turli darajada anglanishi va turlicha tasavvur qilinishi mumkin.Masalan kelib chiqadigan ehtiyoj va intilishlar ba'zan istak, xoxish tarzida ko'ngildan kechadi-kishi hozirgi holatidan noroziligini his qilib turadiyu,lekin qanday maqsadga yetishilyotganini binobarin shu mqasadga erishishga doir yo'l –yo'riqlarini aniq bilmaydi.Istak shunday holatki ,bunda odam o'ziga allanima kerakligini his qilib turadi-yu,bu narsani nima ekanligini aniqlab ololmaydi,ya'ni uni tasavvur qilolmaydi.Istak paytida kishi qanday maqsadga intilayotganini bu mqasadga erishishning yo'l –yo'riqlarini anglab yetmas ekan demak istakni bevosita amalga oshirish ham mumkin emas. Ehtiyoj ko'ngildan mudom kuchaygan sari, shu ehtiyojni qondirishga intilish maqsadi ham anglanila

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boshlaydi.Bunday anglanilgan ehtiyojlar tilak-havaslar deb ataladi.Ammo odam o'z intilishlarining maqsadini tasavvur qilganda ham shu maqsadga yetishish yo'llari va vositalarini hali tasavvur qila olmasligi mumkin.Bunday to'la anglanilmagan intilishlar (tilak,havas)ba'zan zo'r hayol surish bilan ,ba'zan esa cheksiz orzu bilan bo'g'liq bo'ladi.

Shuningdek, yoshlarning shaxsiy muammolari, ijtimoiy o'zgarishlar va salbiy hayotiy tajribalar ham psixik salomatlikka ta'sir ko'rsatadi. Bu holatlar nafaqat talabalarning o'zini his qilishiga, balki ularning ta'lim natijalariga, akademik faoliyatiga va umumiy farovonligiga ham salbiy ta'sir o'tkazadi. Shuning uchun, talabalar orasida psixologik yordam ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. Harakat yo'llari, usullari topilib odam ularni tasavvur qilayotgan ekan,demak ehtiyojni qondirishga intilish tamomila anglaniladi,odamning tilak-havasi esa bir narsa intilishga aylanadi. Bu intilish holati ba'zan hoxish deb ataladi.Kishi biror ishni qilmoqchiman,falon ishni bajarmoqchiman,o'qishga kirmoqchiman va hakozo deb gapirar ekan buning ma'nosi shuki ,mazkur kishi o'z intilishlarining maqsadini va shu maqsadga yetishish vositaalarini anglash tasavvur qilish va bilish bilangina cheklanib qolmay ,madsadga yetishish mumkinligini,ma'lum bir yo'ldan ish ko'rishga tayyorligini va qilinadigan harakatlarning oqibatini kam anglaydi.Har bir kishining anglab,bilib ko'ngildan kechiradigan ehtiyojlari ko'p,uning vazifalari va intilishlari ham kam emas.Shuning uchun kishida xilma xil maqsadlar zohir bo'lib turadi va bu maqsadlarni ro'yobga chiqarish istagi tug'iladi.

Motivatsion ehtiyojlar sohasini bir elementi sifatida ijtimoiy hoxishlar aniqlashimiz zarur.Ijtimoiy xoxishlarni aniqlsh uchun maxsus metodika va shkalalar mavjudki ular yordamida shaxsdagi shakllangan ijtimoiy xoxishlarni aniqlashimiz mumkin.Bunda shaxs tst savollariga ijtimoiy ma'qullangan javoblarni beradi,o'zi uchun optimal yechim tanlaydi,o'zini yaxshi tomondan ko'rsatishga intiladi.Ijtimoiy hoxish bu sinaluvchilarning test savollariga javob berayotganlarida ijtimoiy ijobiy ko'rinish tendensiyasiga amal qilishiga bog'liq.Ijtimoiy hoxish –shaxsning jamiyatdagi xulq-atvorini oldindan belgilab qo'ygan,ijtimoiy maqullangan normalar.qonun qoidalarga ongli ravishda munosabat bildirishida nomoyon bo'ladi. Yani ijtimoiy hoxish yuqori ko'rsatkichiga ega insonlar o'z hatti-harakatlarini kelib chiqiash natijalrini oldindan biladilar va ongli ravishda o'ziga foydali tomonini tanlaydilar.

Ijtimoiy hoxish va shaxs xususiyatlari XX asrda fanda noaniq tushuncha sifatida qo'llanila boshladi.Bu tushuncha to'g'risida ko'plab fikrlar mavjud.Bir yo'nalish vakillari ijtimoiy hoxishlarni sinaluvchilarda o'tkaziladigan metodikalar validligi (ishonchliligi) bilan bog'lasa ,ikkinchi bir yo'nalish vakillari ijtimoiy hoxishlarni shaxs individual psixologik xususiyatlari bilan bog'laganlar.Ijtimoiy hoxishlarni aniqlash bo'yicha yaratilgan metodikalar bir necha to'siqlarga uchrashiga qaramasdan keng ommalashdi.Ijtimoiy hoxishlarni aniqlash metodikalari orqali bir necha muommolarga yechim izlash imkoniyati yaratildi.1.Ijtimoiy muhitdan mamnunlik ustanovkalari.2,Ijtimoiy muhitni ma'qullash ustanovkalari.3.Aniq bo'lmagan yoki to'liq ma'qullanmagan ustanovkalar.4.Ijtimoiy ma'qullangan aniq ustanovkalar.5.Vaziyatga va holatga bog'liq ustanovkalar.va hk.

1960 yillarda test so'rovnomalari talqinida ijtimoiy hoxish tadqiqotlari buzg'unchi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

omil sifatida o'rin egalladi.Masalan E.Jekson tadqiqotlarida ijtimoiy hoxishlar yakuniy natijaga ta'sir etishi,har bir sinaluvchi test savollariga javob berishda ijtimoiy hoxish faktorini inobatga olishi aniqlandi.Yani test savollarida bir javob ijtimoiy ma'qullangan rag'batlantiruvchi mazmunga ega bo'ladi.sinaluvchi bu javob unga to'g'ri kelmasa ham ijtimoiy rag'bat olish uchun shu javobni tanlaydi.Ikkinchi tomonda rag'batlantirilmaydigan mulohoza savollari bo'lib,sinaluvchi bu javobni tanlamaydi.Bu esa o'z navbatida olingan ma'lumotni samimiyligini kamaytiradi.

Shmilyov va Paxilkov tadqiqotlarida test so'rovnomalari paytida shu narsa ma'lum bo'ldiki,ijtimoiy hoxish faktori ekspertiza holatlarida kuchga kiradi.Yani sinaluvhi o'zining psixologik holatini berkitish asosiga ega bo'lganda

.S.Bandler ijtimoiy muhitdagi shaxs uchun noaniqlikni notanish holatlarda hoxish sifatida qabul qilgan unga qarama qarshi xarakteristikani tahdid manbayi deb belgilagan. U o'z tadqiqotlarida noaniqlik deganda shunday holatni tushuntiradiki unda qabul qiluvchi individ ma'lumot kamligidan keskin javobni berolmaydi. Bu uning uchun murakkab qarama qarshi yangi holat bo'ladi.Bu holat qandaydir vaqt davom etadi. Noaniqlikka moyillik bir necha reaksiyalarda nomoyon bo'ladi. Past moyillik stress va qarama qarshi holatga discomfort bilan nomoyon bo'ladi. Yuqori moyillikka ega individlar bunday holatlarni yaxshi qabul qilishadi.Shundan kelib chiqadiki yuqori motivatsiyaga ega insonlar(ijtimoiy hoxishlari yuqori) noaniqlik holatiga kam uchraydilar.Uni tahdid sifatida qabul qilishmaydi.Chunki ijtimoiy hoxish insoning jamiyatdagi xulq-atvorini oldindan belgilab qo'ygan.Yani ijtimoiy hoxish yuqori tendensiyaga ega insonlar o'z hatti-harakatlarini kelib chiqish natijalarini oldindan belgilab va ongli ravishda o'ziga foydali tomonini tanlaydi.Vaziyatning noaniqligi esa uni qo'rqitadi.

Ijtimoiy hoxish va shaxsdagi xavotirlanish. Har bir insonda o'zining optimal darajadagi xavotirlanish ko'rsatkichi bo'ladi.Bu xavotirni foydali deyish mumkin.Insonning bu holatidagi o'z o'ziga bergan bahosi uning o'zini o'zi nazorat qilish ,tarbiya qilish vazifasini bajaradi.Shaxsiy xavotir deganda shaxsning individual xarakteristikasi tushuniladi.Bunda subyekt xavotirga bo'lgan munosabati va unda vaziyatlarning tahdidili tomonlarini ko'ra olishi,har biriga aniq reaksiya bilan javob berishi tushuniladi.Vaziyatli yoki reaktiv xavotir kuzatilganda shaxsda quyidagi emotsiyalar:bosim ostida bo'lish, xavotir, ichki tortishuv,nizokashlik,g'amga botish va hk.Sog'lom fikr darajasida biz shunday xulosa qilamizki ijtimoiy hoxish xavotirlik darajasini aniqlashtiradi.Ya'ni inson atrofdagilarga yoqishni xoxlasa, atrofdagilar uni qanday qabul qilishi haqida bezovtalikni his qiladi.

Ijtimoiy hoxish va muloqot. Muloqot inson hayoti va faoliyatining muhim shartidir.A.V.Petrovskiy- muloqot ikki va undan ortiq kishilar o'rtasidagi axborot ayirboshlash ,o'zaro ta'sir va bir birini tushunishidan iborat jarayon sifatida e'tirof etgan.M.G.Davletshin muloqot-bu ikki yoki undan ortiq kishilar orasidagi affektiv baholovchi xarakterda va bilish bo'yicha ma'lumot almashinishidan iborat bo'lgan o'zaro ta'sir etishidir.Muloqot shaxsning boshqa odamlar bilan munosabat o'rnatishi, muloqotga bo'lgan ehtiyojlarini keltirib chiqaruvchi xarakter xususiyati. Muloqotchan insonga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

munosabatlarini yengil boshqarish,muloqotda o'zini yo'qotmaslik,tashabbus ko'rsatishga intilish,guruhda lider bo'lish xosdir.Ijtimoiy ijobiy bo'lish hoxishi va boshqalar bilan muloqot qilish darajasini keltirib chiqadi.Sodda qilib aytganda ijtimoiy muhitda hammaga yoqish o'z o'zini tan oldirish uchun muloqot kerak.

Ijtimoiy hoxish va ochiqlik. Ochiqlik bu ijtimoiy muhitga yo'nalganllik.ekstraversiya va ijtimoiy hoxish o'z- o'zini tanqid qilish tanqid qilish darajasi xarakteristikasidir.Bu o'z-o'zini tanqid qilsih darajasi yuqori bo'lganida ishonchlilik, ochiqlik. Odamlar bilan munosabat o'rnatishga intilish.Ijtimoiy hoxish va ekstraversiya bu o'z o'zini nomoyish qilish bilan birgalikda shaxsdagi ba'zi bir buzg'unchi xarakter xususiyatlarini yashirib, ijobiylarini bo'rtirish. Ochiq odamllar ochiq muloqotga moyil bo'ladi. Rag'batlantirish motivatsiyasi baland bo'lgan shaxslar ochiqlik oshkoralikni qo'llab quvvatlaydilar. qobiliyatlardan tubdan farq qiladi.

N.Kentor ijtimoiy hoxishlarni odamlar hayotida bo'layotgan hodisalarni avvaldan ko'ra bilish va ulardan unumli foydalanish imkoniyatini beradigan psixologik kompetentlikka tenglashtiradi. Aynan jtimoiy hoxishlari tashkil etuvchi hodisalar va ularni talqin qilish insonlarni kelajakdagi hodisalarga avvaldan tayyor turishlariga yordam beradi. Amaliy masalalarni hal qila olish qobiliyati, verbal va ijtimoiy kompetentlik umumiy psixologiyani tarkibini tashkil etuvchi asosiy komponentlar hisoblanadi.

Ijtimoiy hoxishning asosiy vazifalaridan biri uzoq muddatli o'zaro munosabatlarni shakllantirishdir. O'zaro munosabatlarning darajasi va xarakterini tushungan holda kelajakda bir-biriga ijobiy ta'sir o'tkazish va munosabatlarni mustahkamlashdan iboratdir. Ijtimoiy hoxish muayyan vaqt uchun asab-psixik holatni, ijtimoiy muhit omillarini va ijtimoiy munosabatlarning qanchalar muvaffaqqiyatliligini aniqlaydi, shuningdek, uni energiya kontsuneratsiyasini talab qiluvchi, emotsional zo'riqish, stress noqulayliklari, favqulodda hamda shaxs inqirozi holatlarida saqlash imkoniyatini beradi. Ijtimoiy hoxish favqulodda yuz beradigan inqirozlar, uzoq cho'ziladigan stresslar, o'z-o'ziga bo'lgan hurmatni tushunib yetishi holatlarida yordam beruvchi mobilizatsion safarbarlik funktsiyasi juda muhim hisoblanadi. Ijtimoiy hoxish insonlar o'rtasidagi munosabatlarda sodir bo'ladigan hodisalarni prognoz qilish va ularga tayyor turish imkoniyatini beradi hamda psixologik zo'riqishlarga bo'lgan bardoshni mustahkamlaydi.

Bunda o'zini o'zi anglash mashaqqatli, komplekslar va psixologik himoya to'siqlari bilan to'lib-toshgan bo'lmasligi kerak. SHuning uchun ham avtoritar shaxsda yuqori ko'rsatkichlari juda kam uchraydi. Bunday shaxs odamlar bilan muomalaga kirishganda ko'zga tez tashlanmaydigan qiyinchiliklarni boshdan kechiradi, odamlarni yomon tushunadi (masalan, boshqa jinsdagilarni), ular bilan chiqishib keta olmaydi, ba'zida esa u odamlardan umuman qo'rqadi. Bunday kishining o'zini o'zi anglashi rivojlanmaganligi sababli komplekslarga to'la bo'ladi. SHaxsiy qiziqishlari kam bo'ladi yoki bo'lmaydi, o'zini anglamagan holda agressivlikka beriluvchan bo'ladi.Agressivlik odamlar bilan risoladagidek munosabatga kirishishda to'siqdir. Negativlik, tanqidiy fikrlar, birovning yutug'ini ko'rolmaslik, tez-tez xafa bo'lish bunday toifa odamlarga xosdir. Avtoritarlik va agressivlik kommunikativ bilimlarning kamligi va tajribasizlik, uyalish va yopiqlikka

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nisbatan odamlar bilan til topishish va o'zaro munosabatlarga kirishishni to'sib qo'yuvchi nisbatan kuchliroq omillardir.

Ijtimoiy hoxish"inson-inson" sohasidagi kasblarda muhim ahamiyatga ega bo'lib, pedagoglar, psixologlar, psixoterapevtlar, jurnalistlar, menejerlar, huquqshunoslar, shifokorlar, siyosatchilar, tadbirkorlar faoliyatini asosli prognoz qila olish imkoniyatini beradi.

Meyer Britsning indegatorlari va Ijtimoiy hoxishlarni tadqiqot metodikasi orasidagi ma'lum bir moslashuvlar qatori o'rnatildi. Eng ko'p moslashuv metodikalardagi Ekstraversiya va Introversiya o'rtasida o'rnatildi.Bercha subtestlar va ayniqsa kompozit baho Introversiya ko'rsatkichlari bilan salbiy korelatsiyaga duch keldi. Natijada Introvert tip vakillari ijtimoiy munosabatlarda omadsizdirlar.Meyer Britsning so'rovnomasi asosidagi Yung teorasiga ko'ra shuni aytish kerakki,Introvertlar asosan voqealarning faol ishtirokchisi emas balki kuzatuvchilik pazitsiyasini egallaydilar. Bundan tashqari ular atrof muhitga emas balki o'z ichki dunyosiga e'tibor qaratadilar. Shuni taxmin qilish mumkinki bunday psixologik xususiyatlar bilan Introvertlar ijtimoiy muhitda o'zaro muloqotda kamroq tajribaga ega bo'ladilar. Ekstravertlar esa aksincha ko'proq ijtimoiy moslashuvchanlikka egadirlar. Chunki ular tashqi muhiyga yo'nalgandirlar.Ijtimoiy muommolarga qiziqish bildiradilar,atrof muhitga va boshqa odamlarga ta'sir ko'rsatish ehtiyojini his qiladilar. Ontogenezda ijtimoiy hoxish psixik qobilyatlarning emotsional qismi bo'lgan empatiyadan kechroq rivojlanadi.Uning shakillanishi bola maktabga kelganda, muloqot doirasi kengayganda, sezgirlik, ijtimoiy perseptiv qobilyatlar rivojlanganda ,hissiyotlarni boshqarish, boshqa odamning fikrini qabul qilish ko'nikmasi rivojlanganda nomoyon bo'ladi. Ijtimoiy ma'qullangan hoxishlarning rivojlanishi ijtimoiy muhitdagi normalar qabul qilish ,ongli ravishda bo'ysunish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy hohish –bu javob beruvchining asoslanmagan va haddan ortiq ijobiy tavsifnomalarga moyilligi. Bular shaxs xislatlarini psixologik tashxis natijalarini buzilishiga olib keladi. Bu moyillik ongli bo'lishi (bu holatda javoblarning ongli buzilishi yoki taassurotlar ostida bo'lish), yoki ongsiz bo'lishi (bu holatda o'z-o'zini aldash bilan bog'liq) kuzatiladi. Ayniqsa, Ijtimoiy hohish javoblari individning qobiliyatlari, shaxsiy xislatlari, narkotik moddalar qabul qilinganida keng tarqaladi. "Siz narkotik qabul qilasizmi?" degan savolga, ko'pchilik narkotiklarni sotilishi taqiqlangan degan javobni beradilar.

Javob beruvchilar savolni inkor etishlari yoki o'zlarini oqlashlari mumkin.

Ijtimoiy hohishni namoyish qilishga moyil boshqa mavzular:

Oylik maosh – ko'paytiriladi, past holatda, past bolsa – oshirib ko'rsatiladi.

Hech kimga keraksizlik, ojizlik, muhim emaslik hissiyotlari ham inkor etiladi.

Odamning ba'zi qoidalarga bo'ysunishi bo'rttiriladi.

Din haqidagi savollardan qochishadi yoki bazo'r javob berishadi.

Vatanparvarlik yo bo'rttiriladi, yoki inkor etiladi va bu holda boshqalar tomonidan muhokama bo'liish xavfi bor.

Intellektual yutuqlar ko'pincha bo'rttiladi.

Tashqi go'zallik yo bo'rttiladi, yoki kamaytirib ko'rsatiladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Real yoki tassavurdagi shafqatsizlik aktlari ham ko'p hollarda inkor etiladi.

Yaxshi amallar ham bo'rttiriladi.

Qonunga zid harakatlar ham inkor etiladi.

Paulyus 2002 yildagi o'z ishida Ijtimoiy hohishning adabiyotdagi mavjud 3 ta yo'nalishni ajratib berdi.

Minimalistik konstruktlar. Bu fenomenni o'rganish bir paytlar ushbu konstruktga nazariy asosga ega bo'lmagan fikrlarni bergan tadqiqotchilardan boshlangan. Bu holatda istalgan javoblar shkalasi tuziladi, va shuni hisobga olish kerakki, javob beruvchi o'ziga mos bo'magan javobni tanlashi mumkin. Uigginsning ijtimoiy hohish shkalasi hamda MMPI testidagi Aggravasiya shkalasini tuzishda boshqacha yondoshilgan: javob beruvchilarning yarmiga "yaxshroq bo'lib ko'rinish" talab qilinsa, nazorat guruhidagilardan haqqoniy javob berish so'ralgan. Ularning javoblarida kuchliroq farq qilgan joylari, Ijtimoiy hohish deb belgilangan. Bu shkaladan hozirgi kunga ham foydalanib kelmoqda. Muammo shunda bo'lganki, bu shkalalarning natijalari o'zaro mos kelishi past bo'lgan. Xususan, sababi shundaki, ular har xil prinsiplarga asoslangan bo'lib, Paulyusning fikriga ko'ra, Ijtimoiy hohishning turli shakllarga ega.

Ishlab chiqilgan konstruktlar. Boshqa modellar esa, konstruktlarga nisbatan o'z ichiga nazariy baza va gipotezalarni olgan bo'lib, ular Ijtimoiy hohishning ortiga yashiringandir. Savollar shunday tuzilgan ediki, turli javob beruvchilardan turli javoblar kutilgan edi. Misol sifatida Paulyus yolg'onning bir nechta shkalalarni keltirdi. Ammo validlikning konstruktlilik nuqtai nazaridan eng yaxshisi deb, Marlou va Krounning Ijtimoiy hohish shkalasi deb hisoblanadi. Mualliflar yuqori ball olgan javob beruvchilarni o'rganib, shunday xulosaga kelishdiki, ular birinchi navbatda hayotdagi xulq-atvorlaridan kelib chiqishgan. Va xuddi yuqoridagi holatlar kabi javob beruvchilar juda yaxshi xislatlardan foydalanisgan, kamchiliklarni inkor etishgan, ammo yuqori ko'rsatkich nafaqat ijobiy obrazni namoyish qilgan, balki umuman noreal bo'lgan.

Aniq konstruktlar. Turli tadqiqotchilar fikrlari o'rtasida qarama-qarshilik mavjud. Ba'zi mualliflar yuqori ball olgan odamlarga ishonish mumkin deb hisoblashadi, chunki ular haqiqatan ham bir qancha ijobiy xislatlarga egadirlar (bu holat Blokning tadqiqotlarida o'z aksini topgan: er-xotinlar o'zlarini va turmush o'rtoqlarini xislatlarini aytishgan va tasiqlashgan.

Shu bilan bir qatorda shunday ilmiy ishlar borki, ularning mualliflari, ba'zi javob beruvchilar o'zlari haqida yaxshi taassurot qoldirish maqsadida faol ravishda yolg'on ishlatadilar, deb ta'kidlaydilar. Paulyusning fikricha, o'zini yaxshi qilib ko'rsatishga urinish - tadqiqotchiga yoqish va buni javobi bo'lmasligiga ishonishdan iboratdir. Shunday qiib, qarama-qarshilik yo'q, berilgan ma'lumotlar tasdig'ni topmagan, shunchaki yuqori ball olganlar haqiqatan ham shu xislatlarga egadirlar. Biroq, bu shkalalar bir vaqtning o'zida ham haqqoniylikni, ham uning buzilish alomatlarini o'lchaydi degan muammo hanuzgacha mavjud.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Psixologlar yangi yondashuvlar yaratdilar turli muammolar - ijodiy fikrlashdan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaxsiy faoliyat. Psixikaning turli xil o'rganish qonunlarini tushunishga imkon berdi. Idrok, fikrlash va shaxsiyat Ishlab chiqish, eksperimental usullarni shakllantirish avvalgidan tubdan farq qiladi. Shaxsdagi ijtimoiy hohishlarning o'rganilishi, tadqiq qilinishi bugungi kunda fan oldida turgan muhim vazifalardan biridir.Ijtimoiy hoxish ko'rsatkichlarini aniqlash, o'ziga xos xususiyatlarini anqlash amaliyotda qo'llash,yana yangi metodikalar ishlab chiqish,mavjud metodikalar ustida ishlash ,xilma xil ilmiy nazariy negizlarini yaratish zarur.Ijtimoiy hoxish muommosi yuzasidan juda kam ma'lumotlar to'planganligiga qaramasdan psixolog olimlar tomonidan mazkur mavzu yuzasidan tog'ri muofiq (ratsional ,optimal) yo'l –yo'riqlar va samarali usullarni ishlab chiqish imkoniyati yaratilmoqda. Bir qator pedagog psixologlar tomonidan shaxs xususiyatlari qatorida ulardagi istak hohishlar.mayllar,ehtiyojlar o'rganilgan tadqiq etilgan.Shuningdek ularda bo'lajak mutaxasislarning kasbiy faoliyati,ehtiyoji,psixologik xususiyatlari va unga ta'sir etuvchi omillar hamda ijtimoiy muhitning ta'siri masalalariga ham alohida e'tibor qaratilgan. Zamonaviy xorij psixologlari tomonidan ilgari surilgan g'oyalarda ijtimoiy hoxish tushunchasi nafaqat insondagi ijtimoiy ma'qullangan xarakter xususiyati balki ijtimoiy muhitga muvvafaqiyatli ko'nika olish malakasi va inson xulq –atvorining yaqqol ko'rinishi hamdir. Ijtimoiy muhit shaxsning asosiy ijtimoiy funksiyalarini belgilaydi, ijtimoiy hohishlar esa shaxs faolligii ta'minlaydi. Shaxsdagi ijtimoiy xoxishlarni o'ziga xos tomonlarini o'rganar ekanmiz,bunda shaxs taraqqiyoti uchun muhim bo'lgan omil va jihatlar, jumladan undagi fikrlash jarayonlari, tashqi ijtimoiy muhitga kirishib ketishi ,jamiyat normalari va ijtimoiy rollarini o'zlashtirishi ,guruhda o'zini tutishi ,professional yuksalishga turtki bo'luvchi muhim omillarni yana shaxsning ma'naviyati, mafkurasi, axborot xavfsizligi,turli ijtimoiy guruhlardagi maqomi shaxslararo munosabatlardagi nizolar kabi qator masalalarni hisobga olishimiz va atroflicha o'rganib chiqishimiz lozim.Bu esa o'z navbatida biz o'rganmoqchi bo'lgan ijtimoiy hohish tushunchasini yanada muhum va dolzarb ekanligidan dalolatdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Adizova T.M. O`quvchilarning shaxslararo munosabatlarini psixologik diagnostikasi va korrektsion ishlari.- Toshkent, TDPU, 1997.
2. Н.Аскарова. Изучения влияние психопатических качеств родителей на психические расстройства у детей // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 450-459. STUDY OF THE INFLUENCE OF PARENTS' PSYCHOPATHIC TRAITS ON MENTAL...
3. Abdivaliyevna, A. N., & Farangiz, S. (2025). MEMORY AND METHODS OF STRENGTHENING IT. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 14-19.
4. Umarkulova, Z. D., & Askarova, N. A. (2025). TIBBIYOT OLIYGOHLARI TALABALARIDA PSIXIK SALOMATLIK MUAMMOLARI VA ULARGA

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISH ISHLARI. Inter education & global study, (3), 718-726.
5. Karimova V.Psixologiya. O`quv qo`llanma. Toshkent, A.Qodiriy nomidagi halq merosi nashriyoti. "O`AJBNT" markazi, 2002.
6. Nishonova Z.T. Psixiktaraqqiyotdiagnostikasi. Toshkent. Nizomiynomli TDPU, 2004 y.
7. Nishanova Z., Qurbonova Z., Abdiev S., To`laganova SH. Psixodiagnostika. O`quv qo`llanma. -Toshkent , 2008.
8. Nemov R.S.Психология: Учебник. – M.: Высшие образование, 2005. – 639 s Vlados, 1998. – 632 s.
9. Nemov R.S. Психология:Учеб для студентов выше.пед.учеб.заведений Вз кп.1. Общие основы психологии. 3-е изд. – M.: Gumanit izd. Sentr Vlados, 1997. – 688 s.
10. Davletshin M.G., To`ychiyeva S.M. Umumiy psixologiya, Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2002 .
11. Jalilova S. "Shaxs va shaxslararo munosabatlarni o`rganishning proektiv metodikalari", Toshkent, Nizomiy nomli TDPU, 2006.
12. Karimova V.Psixologiya. O`quv qo`llanma. Toshkent, A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. "O`AJBNT" markazi, 2002 .

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Maxamatova Nigora Baxrom qizi**, o'qituvchi [**Махаматова Нигора Бахром кизи**,преподаватель], [**Maxamatova Nigora Baxrom qizi** teacher]; manzil: 100109, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Farobi ko'chasi, 2., [адрес: 100109, г. Ташкент, Алмазарский район, ул. Фароби, 2.], [address: 2 Farobi Street, Almazar district, Tashkent, 100109.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

FANLARARO INTEGRATSIYA VA KOLABORATIV O‘QITISH ASOSIDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

© G.A. Mirzaliyeva [1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitishning boshlang‘ich ta’limda funksional savodxonlikni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Xalqaro (OECD, UNESCO, IEA) hamda milliy siyosiy hujjatlar kontekstida real hayotiy vaziyatlarga yo‘naltirilgan, hamkorlik va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi yondashuvlarning didaktik ahamiyati yoritiladi.

MAQSAD: funksional savodxonlikni oshirish uchun fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitishning nazariy asoslarini aniqlash, samarali metodik modellarini tavsiflash va joriy etish shart-sharoitlarini belgilash.

MATERIALLAR VA METODLAR: nazariy-tahliliy va qiyosiy yondashuvlar; OECD, UNESCO, IEA (PIRLS, TIMSS) hisobotlari sharhi; Piaget va Vigotskiy nazariyalari, STEAM (Bybee) va CLIL (Coyle) konsepsiyalarining didaktik tahlili.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: integrativ va kolaborativ darslar o‘quvchilarda bilimlarni turli fanlar kesimida bog‘lash, ularni real vaziyatlarda qo‘llash, jamoada ishlash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli kuchaytiradi. Amaliyotdagi to‘siqlar — o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi, integrativ materiallar va ishonchli baholash mezonlarining yetishmasligi — malaka oshirish dasturlari, metodik paketlar va milliy indikatorlarni ishlab chiqish zaruratini ko‘rsatadi.

XULOSA: fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitish funksional savodxonlikni rivojlantirishning samarali strategiyasi bo‘lib, STEAM va CLIL bilan uyg‘un qo‘llanganda ta’lim sifatini va o‘quvchi kompetensiyalarini oshiradi.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, fanlararo integratsiya, kolaborativ ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, boshlang‘ich ta’lim, STEAM, CLIL, xalqaro tajriba.

Iqtibos uchun: Mirzaliyeva.G.A. Fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitish asosida funksional savodxonlikni rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.319–326.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ И СОВМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ

© Г.А. Мирзалиева[1]✉

[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: рассматривается вклад межпредметной интеграции и коллаборативного обучения в развитие функциональной грамотности младших школьников в связи с международными (OECD, UNESCO, IEA) и национальными ориентирами.

ЦЕЛЬ: выявить теоретические основания и описать эффективные методические модели межпредметной и коллаборативной организации обучения, обеспечивающие рост функциональной грамотности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: теоретико-аналитический и сравнительный обзор; анализ отчётов OECD, UNESCO, IEA (PIRLS, TIMSS); опора на концепции Ж. Пиаже и Л. С. Выготского, а также подходы STEAM (Bybee) и CLIL (Coyle).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: интегративные и коллаборативные практики усиливают способность школьников связывать знания, применять их в жизненных контекстах, работать в команде и мыслить критически. Основные барьеры внедрения — недостаточная методическая подготовка педагогов, дефицит материалов и валидных критериев оценки — преодолеваются через целевые программы повышения квалификации, методические комплекты и разработку национальных индикаторов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: межпредметная интеграция и коллаборативное обучение — действенная стратегия формирования функциональной грамотности; системное внедрение в связке со STEAM и CLIL повышает качество образования и ключевые компетенции учащихся.

Ключевые слова: функциональная грамотность, межпредметная интеграция, коллаборативное обучение, компетентностный подход, начальное образование, STEAM, CLIL, международный опыт.

Для цитирования: Мирзалиева.Г.А. Развитие функциональной грамотности на основе междисциплинарной интеграции и совместного обучения.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.319–326.

DEVELOPMENT OF FUNCTIONAL LITERACY BASED ON INTERDISCIPLINARY INTEGRATION AND COLLABORATIVE LEARNING

© Gulhayo A. Mirzaliyeva[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the paper examines how interdisciplinary integration and collaborative learning advance functional literacy in primary education, aligned with international (OECD, UNESCO, IEA) and national policy frameworks.

AIM: to articulate the theoretical rationale and effective instructional models of interdisciplinary and collaborative teaching that foster functional literacy.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: Theoretical and comparative review of OECD, UNESCO, IEA (PIRLS, TIMSS) reports; analysis grounded in Piaget's and Vygotsky's theories, and the STEAM (Bybee) and CLIL (Coyle) approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: interdisciplinary and collaborative practices strengthen learners' abilities to connect cross-disciplinary knowledge, apply it to real-life contexts, collaborate, and think critically. Implementation gaps—teacher preparedness, scarcity of integrative materials, and valid assessment criteria—call for targeted professional development, methodological toolkits, and nationally aligned indicators.

CONCLUSION: interdisciplinary integration and collaborative learning constitute an effective strategy for developing functional literacy; when combined with STEAM and CLIL, they enhance educational quality and core competencies.

Keywords: functional literacy, interdisciplinary integration, collaborative learning, competency-based approach, primary education, STEAM, CLIL, international experience.

For citation: Gulhayo A. Mirzaliyeva. (2025) 'Development of functional literacy based on interdisciplinary integration and collaborative learning', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.319–326. (In Uzbek).

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimining asosiy vazifasi o'quvchilarda alohida bilimlarni egallash emas, balki ularni turli kontekstlarda qo'llay olish, fanlararo bog'liqlikni ko'ra olish va hamkorlikda ishlash qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Shu ma'noda, fanlararo integratsiya va kolaborativ o'qitish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlari sifatida qaralmoqda.

OECD ma'lumotlariga ko'ra, XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismlaridan biri - bu kompleks muammolarni hal etish va jamoada ishlashdir.[1] UNESCO esa ta'limning barqaror rivojlanish maqsadlarini belgilab, fanlararo bilimlarni birlashtirish va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishni ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida qayd etdi.[2] O'zbekiston ta'lim tizimida ham fanlararo integratsiya va kolaborativ ta'lim g'oyalari Milliy o'quv dasturida o'z ifodasini topgan, boshlang'ich ta'limda "Science, technology, engineering, arts, mathematics yondashuvi", "Content and language integrated learning" metodikasi hamda kolaborativ topshiriqlar orqali funksional savodxonlikni rivojlantirish zarurligi belgilangan.[3] Shunga qaramay, amaliyotda muammolar mavjud: o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emas, fanlararo integratsiya uchun samarali o'quv materiallari ishlab chiqilmagan va kolaborativ darslarni tashkil etishda aniq mezonlar yo'q. Shu bois, ushbu maqolada fanlararo integratsiya va kolaborativ o'qitishning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi, mavjud muammolar ko'rsatiladi va

1 OECD. PISA 2022 Results. Paris: OECD Publishing, 2023.

2 UNESCO. Global Education Monitoring Report 2021/2022. Paris: UNESCO, 2022.

3 Milliy o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi 6108-son farmoni .

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

samarali yechimlar taklif etiladi.

Metodlar

Maqola nazariy-tahliliy va qiyosiy yondashuvlarga asoslanadi. UNESCO, OECD, IEA PIRLS hamda TIMSS hisobotlari fanlararo integratsiya va kolaborativ ta'lim samaradorligini aniqlashda asosiy manba bo'lib xizmat qildi; Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi o'quvchilarning bilimlarni integratsiya qilish qobiliyatlari yoshga qarab shakllanishini asoslab beradi.[4] Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi esa o'quvchilarning hamkorlikda o'rganish jarayonida yuqori natijalarga erishishini ko'rsatadi[5]; shuningdek, Bybee tomonidan ishlab chiqilgan STEAM yondashuvi[6] va Coyle tomonidan asoslangan CLIL metodikasi[7] zamonaviy fanlararo va kolaborativ o'qitishning konseptual poydevorini tashkil qiladi.

Metod sifatida: nazariy-tahliliy yondashuv - fanlararo integratsiya va kolaborativ ta'limga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganish va qiyosiy tahlil - xalqaro tajribalarni O'zbekiston ta'lim tizimidagi amaliyot bilan solishtirish.

Adabiyotlar tahlili

Turli xalqaro tashkilotlar va ilmiy markazlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bu yondashuvning o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirishdagi samaradorligi qayta-qayta ta'kidlanmoqda. Fanlararo integratsiya va kolaborativ ta'lim masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida jahon hamjamiyatida keng muhokama qilinmoqda. Xususan, OECD hisobotlarida fanlararo integratsiya o'quvchilarning murakkab muammolarni yechish, kreativ tafakkurni rivojlantirish, jamoaviy hamkorlikda ishlash va yangi bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini shakllantirish uchun muhim pedagogik mexanizm sifatida baholangan. UNESCO esa ta'limning barqaror rivojlanishi uchun integrativ yondashuvning zarurligini alohida ta'kidlab, fanlararo bilimlarning uyg'unlashtirilishi va kolaborativ mashg'ulotlarning o'quv jarayonida ustuvor ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.[8] Fanlararo yondashuvning nazariy asoslari ko'plab pedagogik tadqiqotlarda ishlab chiqilgan. Bybee tomonidan taqdim etilgan STEAM konsepsiyasi fanlararo integratsiyaning amaliy mexanizmini taklif etadi. Bybee o'z tadqiqotlarida tabiiy fanlar, matematika va texnologiyalarni san'at hamda muhandislik bilan birlashtirish orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkur, muammolarni tahlil qilish qobiliyati va innovatsion kompetensiyalarni shakllantirish mumkinligini isbotlagan shu bilan birga, CLIL metodikasi ham fan va tilni integratsiyalash orqali o'quvchilarda lingvistik va predmet kompetensiyalarini birgalikda rivojlantirish imkoniyatlarini ochib berdi bu metodikaning

4Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1970.

5Выготский, Л. С. Мышление и речь. - Москва: Педагогика, 1984.

6Bybee, R. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington: NSTA Press, 2013.

7Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: CUP, 2010

8UNESCO. Global Education Monitoring Report 2021/2022. Paris: UNESCO, 2022.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

samaradorligi ko‘plab Yevropa mamlakatlarida amaliyotda tasdiqlangan.[9]

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’lim bo‘yicha izlanishlar so‘nggi yillarda jadallashmoqda. Abdullayeva o‘z tadqiqotida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ona tili va o‘qish darslarini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali funksional savodxonlikni shakllantirish metodikasini ishlab chiqdi.[10] Xidirova esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda kolaborativ topshiriqlarning ahamiyatini amaliy misollar bilan asoslab, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari uchun metodik tavsiyalar berdi.[11] Toshboevaning tadqiqotida esa matematika va o‘qish fanlarini uyg‘unlashtirish orqali funksional savodxonlikni rivojlantirish imkoniyatlari ochib berilgan. Olimaning ta’kidlashicha, integrativ topshiriqlar o‘quvchilarda mantiqiy tafakkur va til kompetensiyasini parallel ravishda shakllantiradi. Bundan tashqari, Rustamova o‘z maqolasida integrativ yondashuv asosida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish yo‘llarini ko‘rib chiqdi. Norqobilova CLIL metodini ona tili ta’limiga tatbiq etish orqali til va tafakkur integratsiyasining samaradorligini tadqiq etgan. Shirinova esa STEAM asosida ekologik savodxonlikni rivojlantirishni boshlang‘ich ta’lim amaliyotiga qo‘llash mumkinligini tajriba asosida isbotlagan. Shuningdek, Qudratova, Atenov va Normurodov boshlang‘ich ta’limda STEAM yondashuvining nazariy asoslari va vazifalarini ilmiy tahlil qilib, o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqqan.

Xalqaro baholash dasturlarining natijalari ham O‘zbekiston uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. PIRLSning 2021yildagi ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekiston o‘quvchilari matnni o‘qish va tushunishda ayrim muvaffaqiyatlarga erishgan bo‘lsalar-da, uni chuqur tahlil qilish va amaliy vaziyatlarga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. TIMSS 2019 yil natijalari esa matematika va tabiiy fanlarda nazariy bilimlar mavjud bo‘lsa-da, ularni amaliy topshiriqlar orqali mustahkamlashda kamchiliklar borligini ko‘rsatdi, bu natijalar ta’limda fanlararo integratsiyani kuchaytirish va kolaborativ topshiriqlarni kengaytirish zarurligini tasdiqlaydi.

Milliy siyosiy hujjatlar ham bu yo‘nalishning ustuvorligini ta’kidlamoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-son qarorida ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, o‘quvchilarda funksional savodxonlikni shakllantirish va xalqaro reytinglardagi ko‘rsatkichlarni oshirish vazifalari belgilangan.[12] Milliy o‘quv dasturida esa fanlararo integratsiya asosida kompetensiyaviy ta’limni tashkil etish tamoyili o‘z aksini topgan. Adabiyotlarda yana bir muhim jihat

9Bybee, R. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington: NSTA Press, 2013.

Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: CUP, 2010.

10Abdullayeva, Sh. A. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida funksional savodxonlikni shakllantirish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

11Xidirova, X. X. Boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. - Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.

12 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-son qarori 2021 yil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shundan iboratki, fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’limning samaradorligi faqat dars jarayonida emas, balki darsdan tashqari faoliyatlarda ham o‘z ifodasini topadi. Masalan, kutubxona mashg‘ulotlari, ijodiy loyihalar va media savodxonlik faoliyatlari integrativ va kolaborativ metodlar bilan uyg‘unlashganda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy muloqot va ijodiy izlanish ko‘nikmalari kuchayadi.[13]

Umumiy tahlil shuni ko‘rsatadiki: birinchidan xalqaro adabiyotlarda ya’ni UNESCO, OECD, IEA fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’lim global ta’lim sifatining muhim mezoni sifatida qaralmoqda; ikkinchidan o‘zbek olimlarining 2020-yildan keyingi tadqiqotlari Abdullayeva, Xidirova, Toshboeva, Rustamova, Norqobilova, Shirinova, Qudratova va boshqalar boshlang‘ich ta’lim amaliyotida integratsiya va hamkorlikning samaradorligini ilmiy asoslagan; uchinchidan PIRLS va TIMSS natijalari O‘zbekistonda bu yo‘nalishning hali to‘liq yo‘lga qo‘yilmaganini ko‘rsatmoqda; to’rinchidan milliy ta’lim siyosati hujjatlarida fanlararo integratsiya va kolaborativ metodlar ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lsa-da, metodik qo‘llanmalar, diagnostika vositalari va o‘qituvchilarni qayta tayyorlash kabi masalalar dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’limning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham zarurligini ko‘rsatib, O‘zbekiston ta’lim tizimida funksional savodxonlikni rivojlantirish uchun yangi konseptual yondashuvlarni ishlab chiqishga ehtiyoj mavjudligini tasdiqlaydi.

Munozara

O‘tkazilgan adabiyotlar tahlili va xalqaro hamda milliy manbalarga tayangan holda olib borilgan izlanishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’lim o‘quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishda samarali yo‘nalish hisoblanadi, ushbu yondashuvlar orqali o‘quvchilar bilimlarni alohida fanlar darajasida emas, balki ularni bir-biri bilan bog‘liq holda amaliyotga tatbiq etish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, guruhiy topshiriqlar va kolaborativ loyihalarda ishtirok etish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantiradi, ammo adabiyotlarda va real amaliyotda bu metodlarni tatbiq etishda qator cheklov va muammolar mavjudligi qayd etilgan.

O‘qituvchilarda fanlararo integratsiya va kolaborativ metodlarni samarali qo‘llash uchun pedagoglar yetarli tayyorgarlikka ega emaslar. An’anaviy o‘qitish metodlari ustuvor bo‘lib qolayotgani sababli, o‘qituvchilar ko‘p hollarda integratsiyalashgan topshiriqlarni ishlab chiqishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Masalan, Toshboeva o‘z tadqiqotida matematika va o‘qish fanlarini integratsiyalash jarayonida ko‘plab o‘qituvchilar metodik yondashuvlarni to‘liq anglab yetmaganliklari tufayli samaradorlik past bo‘lishini qayd etgan. Shu bois, malaka oshirish kurslari va qayta tayyorlash dasturlari zarur. Adabiyotlarda ta’kidlanishicha metodik vositalar yetishmasligi, darsliklar va qo‘llanmalarda fanlararo integratsiyaga oid topshiriqlar yetarli darajada ishlab

13Toshboeva, B.O. Fanlararo integratsiya asosida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. - Toshkent: TDPU, 2022.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

chiqilmagan. Natijada o‘quvchilarda nazariy bilim mavjud bo‘lsa-da, uni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda. Milliy o‘quv dasturida kompetensiyaviy yondashuv tamoyillari belgilangan bo‘lsa-da, amaliy topshiriqlarda integrativ xarakter yetarli emas. Bu esa yangi avlod darsliklarini ishlab chiqishda fanlararo integratsiyani chuqurroq yoritish zarurligini ko‘rsatadi.

Funksional savodxonlik darajasini baholash uchun xalqaro tizimlarda bu PISA, PIRLS, TIMSS aniq indikatorlar mavjud. Biroq O‘zbekiston ta’lim amaliyotida kolaborativ topshiriqlar asosida o‘quvchilarni baholash mezonlari yetarlicha ishlab chiqilmagan, ta’kidlanishicha, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish topshiriqlarini baholashda o‘qituvchilar ko‘p hollarda sub’ektiv yondashuvga murojaat qilishmoqda. Shu sababli milliy diagnostika tizimini xalqaro indikatorlarga tayangan holda ishlab chiqish zarur. Funksional savodxonlikni shakllantirishda ota-onalar va ijtimoiy hamkorlikning sustligi ya’ni oila va jamiyatning roli juda muhim. O‘zbekiston ta’lim tizimida esa bu hamkorlik hali to‘liq shakllanmagan, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda ota-onalarning faol ishtiroki o‘quvchilarda motivatsiyani oshirishini ko‘rsatib bergan. Ammo ko‘plab maktablarda oilaviy hamkorlik mexanizmlari sust ishlamoqda. Bu muammolarga biz quyidagi yechimlar taklif qilamiz metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish. Fanlararo integratsiyaga oid maxsus topshiriqlar, kolaborativ mashg‘ulotlar va loyihalar majmuasini o‘z ichiga olgan metodik vositalar yaratish; o‘qituvchilarni qayta tayyorlash. STEAM, CLIL va boshqa integrativ metodlar bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, amaliy seminar va treninglar o‘tkazish; diagnostika vositalarini ishlab chiqish. O‘quvchilarning funksional savodxonligini baholash uchun xalqaro mezonlarga mos milliy indikatorlar ishlab chiqish va ularni ta’lim amaliyotiga tatbiq etish; darsdan tashqari faoliyatlarda kolaborativ ta’limni kuchaytirish. Ijodiy loyihalar, guruhiy ishlanmalar va kutubxona mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish, ota-onalarni faol ishtirokchi sifatida jalb qilish.

Munozara natijalari shuni ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya va kolaborativ ta’lim boshlang‘ich ta’limda funksional savodxonlikni shakllantirish uchun nazariy va amaliy jihatdan ishonchli mexanizmdir, shuning bilan birga uning muvaffaqiyati o‘qituvchilarning tayyorgarligi, metodik qo‘llanmalarning mavjudligi, diagnostika tizimining aniqligi va ijtimoiy hamkorlikning samaradorligiga bevosita bog‘liq va omillar uyg‘un holda ta’minlangan taqdirdagina O‘zbekiston o‘quvchilari xalqaro baholashlarda yuqori natijalarga erishishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar

Fanlararo integratsiya va kolaborativ o‘qitish boshlang‘ich ta’limda funksional savodxonlikni rivojlantirishning eng samarali yondashuvlaridan biri hisoblanadi. Bu usullar o‘quvchilarda bilimlarni uyg‘unlashtirish, real muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalar beriladi:

- boshlang‘ich ta’lim dasturlariga fanlararo integratsiyaga asoslangan

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

topshiriqlarni keng joriy etish.

- o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha qayta tayyorlash va malakasini oshirish.
- kolaborativ ta’lim jarayonida o‘quvchilar faoliyatini baholash uchun maxsus diagnostika mezonlari ishlab chiqish.
- oila, maktab va jamiyat hamkorligini kuchaytirish orqali fanlararo integratsiyaning samaradorligini ta’minlash.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2021/2022. Paris: UNESCO, 2022.
2. OECD. PISA 2022 Results. Paris: OECD Publishing, 2023.
3. IEA. PIRLS 2021 International Results in Reading. Amsterdam: IEA, 2022.
4. Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1970.
5. Выготский, Л. С. Мышление и речь. - Москва: Педагогика, 1984.
6. Bybee, R. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington: NSTA Press, 2013.
7. Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: CUP, 2010.
8. Abdullayeva, Sh. A. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida funksional savodxonlikni shakllantirish metodikasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
9. Xidirova, X. X. Boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. - Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
10. Toshboeva, B. O. Fanlararo integratsiya asosida boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish. - Toshkent: TDPU, 2022.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mirzaliyeva Gulhayo Abdulazizovna**, doktarant [**Мирзалиева Гулхайо Абдулазизовна**,докторант], [**Mirzaliyeva Gulhayo Abdulazizovna** doctoral student]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, улица Бабуршох, 161], [address: 160107, Boburshokh Street, 161]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

CHATGPT'NING FOYDALANUVCHILARGA INGLIZ TILIDA BERGAN MASLAHATLARIDA IJOBIY XUSHMUOMALILIKNING PRAGMATIK TADQIQI

© S. Rislikboyev [1]✉

[1]Andijon shahridagi Prezident maktabi, Andijon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada ChatGPT'ning ingliz tilidagi maslahatlarida ijobiy xushmuomalilik (positive politeness) strategiyalaridan foydalanish masalasi ko'rib chiqiladi. Diqqat markazi — yordam taklifi va yumshoq maslahat kabi strategiyalar.

MAQSAD: ChatGPT muloqotida ijobiy xushmuomalilik strategiyalarining foydalanuvchi jalbini va muloqot davomiyligini oshirishdagi rolini pragmatik nuqtai nazardan aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Brown & Levinson (1987) nazariy doirasiga tayangan holda zamonaviy HCI va LLM bo'yicha manbalarni ko'rib chiqish; ChatGPT'ning ingliz tilidagi maslahat javoblaridan olingan namunaviy birliklarga sifatli-pragmatik tahlil; nazariy sintez.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ChatGPT muntazam ravishda yordam takliflari ("xohlasangiz…", "yana misollar bera olaman…") va yumshoq maslahat formulalaridan ("…ko'rib chiqishingiz mumkin", "…foydali bo'lishi mumkin") foydalanib, do'stona va qo'llab-quvvatlovchi ohang yaratadi; bu foydalanuvchini muloqotni davom ettirishga undaydi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda model salbiy xushmuomalilik (negative politeness) ka ko'proq moyillik ko'rsatib, inson javoblaridan uslubiy chetlanishlarga sabab bo'lishi mumkin.

XULOSA: ijobiy xushmuomalilik ChatGPT muloqotini insoniyroq va samaraliroq qiladi: foydalanuvchi ishonchi, ijtimoiy mavjudlik hissi va interaktivlik ortadi. Kelgusida real korpus ma'lumotlari asosidagi tahlillar strategiyalar chastotasi va o'zgaruvchanligini aniqroq ko'rsatishi tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: ChatGPT; pragmatika; ijobiy xushmuomalilik; yordam taklifi; yumshoq maslahat; HCI; LLM.

Iqtibos uchun: Rislikboyev.S. Chatgpt'ning foydalanuvchilarga ingliz tilida bergan maslahatlarida ijobiy xushmuomalilikning pragmatik tadqiql. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №8. B.327–332.

ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЗИТИВНОЙ ВЕЖЛИВОСТИ В АНГЛИЙСКИХ СОВЕТАХ CHATGPT ПОЛЬЗОВАТЕЛЯМ

© С. Рисликбоев[1]✉

[1]Президентская школа в Андижане, Андижан, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: рассматривается применение стратегий позитивной вежливости в английских советах ChatGPT; фокус — предложения помощи и мягкие рекомендации.

ЦЕЛЬ: прагматически оценить вклад позитивной вежливости в повышение вовлечённости пользователя и продолжительности диалога.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: теоретическая рамка Brown & Levinson (1987), обзор современных работ по HCI и LLM; качественный прагматический анализ типичных англоязычных ответов-советов ChatGPT; синтез результатов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: ChatGPT регулярно использует оферы помощи и мягкие формулы совета, формируя дружелюбный, поддерживающий тон и побуждая продолжать общение. Отмечена тенденция к выбору негативной вежливости в ряде контекстов, что ведёт к стилистическому расхождению с человеческими ответами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: позитивная вежливость делает коммуникацию ИИ более «человечной» и эффективной, усиливает доверие и ощущение социального присутствия. Необходимо продолжить корпусные исследования для количественной оценки частотности и вариативности стратегий.

Ключевые слова: ChatGPT; прагматика; позитивная вежливость; предложение помощи; мягкие рекомендации; HCI; LLM.

Для цитирования: Рисликбоев.С. Прагматическое исследование позитивной вежливости в английских советах chatgpt пользователям.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.327–332.

A PRAGMATIC STUDY OF POSITIVE POLITENESS IN CHATGPT'S ENGLISH ADVICE TO USERS

© S. Rislikboyev [1]✉
[1]Andijan Presidential School, Andijan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the paper examines positive politeness in ChatGPT's English advice, focusing on offers of help and soft suggestions.

AIM: to pragmatically assess how these strategies enhance user engagement and sustain conversational flow.

MATERIALS AND METHODS: Brown & Levinson's (1987) framework; review of recent HCI/LLM literature; qualitative pragmatic analysis of prototypical English advice responses by ChatGPT; integrative synthesis.

DISCUSSION AND RESULTS: ChatGPT routinely deploys offers of help and softening formulas ("you might consider…", "it could help to…"), producing a friendly, supportive tone that encourages continuation. A concurrent tendency toward negative politeness in some contexts yields stylistic misalignment with human advice.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: positive politeness makes AI interaction warmer and more effective, strengthening trust and perceived social presence. Future corpus-based studies should quantify frequency and contextual variability of these strategies.

Keywords: ChatGPT; pragmatics; positive politeness; offers of help; soft suggestions; HCI; LLM.

For citation:S. Rislikboyev. (2025) 'A pragmatic study of positive politeness in chatgpt's english advice to users', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.327–332. (In Uzbek).

In recent years, artificial intelligence (AI) has become an important part of human communication. Large language models (LLMs) such as ChatGPT are not only used for answering questions, but also for giving advice and supporting users in everyday situations. These systems often employ pragmatic strategies that shape how users perceive them and how long they continue the interaction. One of the most important aspects of such interaction is politeness.

Politeness theory distinguishes between positive and negative strategies. Positive politeness includes actions that build closeness, such as compliments, offers of help, or soft suggestions, while negative politeness reduces imposition through hedging or indirectness (Brown & Levinson, 1987, as cited in Zhao & Hawkins, 2025, p. 2). Research shows that if an AI system relies too much on distancing strategies, it may appear cold or insincere, while the use of positive politeness makes the interaction warmer and more engaging (Zhao & Hawkins, 2025, p. 3).

Studies of human–machine interaction confirm that politeness influences user acceptance of AI systems. For example, politeness strategies in robots and voice assistants help create a sense of social presence and attractiveness, motivating users to continue interaction (Ribino, 2023, p. 446). Similarly, research on sociolinguistic frameworks suggests that politeness is essential for making AI systems feel socially appropriate and user-friendly (Bar-Or, Regev, Shaviv, & Tractinsky, 2022, p. 5).

At the same time, it is not clear whether ChatGPT and other LLMs use politeness strategies in the same way as humans. Recent work comparing AI and human responses shows that LLMs often prefer negative politeness even when humans rely on positive strategies, which creates differences in style and perception (Zhao & Hawkins, 2025, p. 12). Other research focuses on whether ChatGPT can recognize impoliteness in English texts, highlighting both strengths and weaknesses in its pragmatic awareness (Andersson & McIntyre, 2025, p. 1).

This article explores how ChatGPT uses positive politeness strategies in English, with special attention to offers of help and soft suggestions in everyday advice. The aim is to show that such strategies make AI communication more engaging, encourage users to spend more time in dialogue, and bring the model closer to human-like interaction.

The study of politeness has a long tradition in pragmatics and sociolinguistics. Politeness theory, first developed by Brown and Levinson (1987), explains how speakers

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

protect their own and others' "face" in communication. The theory distinguishes between positive politeness, which emphasizes closeness and friendliness, and negative politeness, which emphasizes distance and respect (Brown & Levinson, 1987, as cited in Zhao & Hawkins, 2025, p. 2). While this framework was designed for human–human interaction, recent research shows that it is also relevant to human–AI interaction.

According to Ribino (2023), politeness is a universal social norm that strongly influences human–machine communication. As AI systems become more anthropomorphic and conversational, users expect them to behave according to social norms, including politeness (p. 446). This expectation connects to the CASA paradigm (Computers as Social Actors), which proposes that people treat computers and AI systems as if they were human partners in interaction (Reeves & Nass, 1996, as cited in Ribino, 2023, p. 447).

Further studies confirm that politeness is essential for making AI socially acceptable. Bar-Or, Regev, Shaviv, and Tractinsky (2022) argue that politeness in human–computer interaction should be studied through a sociolinguistic framework, as politeness markers affect how users perceive an AI system's appropriateness and reliability (p. 5). Their work highlights that politeness is not only a linguistic choice but also a key element of trust in digital communication.

Recent research focuses directly on large language models (LLMs). Zhao and Hawkins (2025) compared politeness strategies used by humans and LLMs. They found that while LLMs are able to generate polite language, they often rely more heavily on negative politeness strategies even in contexts where humans prefer positive politeness (pp. 12–13). This difference creates what they call pragmatic misalignment, which may make AI responses sound less warm and engaging to users.

Another perspective comes from the study of impoliteness. Andersson and McIntyre (2025) examined ChatGPT's ability to detect and interpret impolite expressions. They found that the model could recognize many explicit and conventional signs of impoliteness, but struggled with more subtle or context-dependent cases (p. 1). Although this research is about impoliteness, it also shows that ChatGPT has some degree of pragmatic awareness and can adapt its language to social norms.

Together, these studies suggest that politeness strategies play a central role in AI–human interaction. Positive politeness, in particular, may be crucial for encouraging users to continue conversations with AI, making the system feel more supportive and human-like. This article builds on these findings by focusing on how ChatGPT employs positive politeness strategies—especially offers of help and soft suggestions—in everyday advice.

1. Offers of Help

One of the most common forms of positive politeness in ChatGPT's responses is the offer of help. Instead of simply providing an answer, the system often adds a phrase such as "I can also suggest…" or "Would you like me to give more examples?". These

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

expressions reduce social distance between user and AI, because they show attentiveness to the user's needs.

Politeness theory explains that such strategies protect the user's positive face, which is the desire to be valued and supported in communication (Brown & Levinson, 1987, as cited in Zhao & Hawkins, 2025, p. 2). By offering help, ChatGPT creates the impression of collaboration rather than one-sided instruction. This aligns with Ribino's (2023) finding that politeness in human–machine communication increases the sense of social presence and makes users more likely to continue the interaction (p. 446).

At the same time, research shows that LLMs do not always use the same politeness strategies as humans. Zhao and Hawkins (2025) observed that models sometimes rely more heavily on negative politeness, focusing on distance rather than closeness (pp. 12–13). Offers of help are therefore especially important, because they demonstrate that ChatGPT can also perform positive politeness and encourage friendly engagement.

2. Soft Suggestions

Another central feature of ChatGPT's communication is the use of soft suggestions. Instead of giving direct instructions, the system frequently phrases advice in a mild way, using expressions such as "You might consider…" or "It could be helpful to…". These forms avoid sounding too forceful and make the user feel free to accept or reject the suggestion.

Soft suggestions are an example of positive politeness because they express support while maintaining a warm tone. As Bar-Or, Regev, Shaviv, and Tractinsky (2022) note, politeness markers help ensure that AI is perceived as socially appropriate and trustworthy (p. 5). When ChatGPT uses these markers, it comes closer to human communication styles that value empathy and cooperation.

At the same time, Andersson and McIntyre (2025) found that ChatGPT can sometimes be oversensitive to negative expressions, interpreting them as impolite even when humans would not (p. 1). This shows that while the model is good at producing soft suggestions, it still faces challenges in fully understanding the pragmatic weight of its own advice. Nevertheless, in everyday advice contexts, soft suggestions strengthen the impression that ChatGPT is both a friendly companion and a professional assistant.

This article has examined how ChatGPT uses positive politeness strategies in English, focusing on offers of help and soft suggestions in everyday advice. These strategies play an important role in keeping users engaged and making communication feel supportive rather than mechanical. By going beyond direct answers, ChatGPT creates a sense of collaboration that encourages users to continue the dialogue.

The analysis shows that politeness is not only a human social norm but also a key element in human–AI communication. Previous studies confirm that politeness increases user acceptance of digital systems (Ribino, 2023, p. 446) and makes AI appear socially appropriate and trustworthy (Bar-Or, Regev, Shaviv, & Tractinsky, 2022, p. 5). Although some research finds that LLMs often prefer negative politeness strategies (Zhao &

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hawkins, 2025, p. 12) and may struggle with pragmatic interpretation (Andersson & McIntyre, 2025, p. 1), ChatGPT demonstrates the ability to employ positive strategies that resemble human interaction.

The key message is that positive politeness helps create more engaging and effective communication between AI and humans. Offers of help and soft suggestions allow ChatGPT to function both as a friendly companion and as a professional assistant. This dual role makes the model valuable for supporting users in everyday contexts such as health, food, and lifestyle advice.

Future research should continue this line of work with corpus-based analysis of ChatGPT conversations. A systematic study of real interaction data would help identify the frequency and variation of politeness strategies in practice, and compare them more directly with human communication. Such research will not only expand our understanding of AI pragmatics but also guide the development of more user-friendly systems.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Andersson, M., & McIntyre, D. (2025). Can ChatGPT recognize impoliteness? An exploratory study of the pragmatic awareness of a large language model. Journal of Pragmatics, 239, 16–36. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2025.02.001
2. Bar-Or, R., Regev, R., Shaviv, A., & Tractinsky, N. (2022). Towards a sociolinguistics-based framework for the study of politeness in human–computer interaction. arXiv preprint arXiv:2202.09901. https://doi.org/10.48550/arXiv.2202.09901
3. Panfili, L., Duman, S., Nave, A., Ridgeway, K. P., Eversole, N., & Sarikaya, R. (2021). Human–AI interactions through a Gricean lens. arXiv preprint arXiv:2106.09140. https://doi.org/10.48550/arXiv.2106.09140
4. Ribino, P. (2023). The role of politeness in human–machine interactions: A systematic literature review and future perspectives. Artificial Intelligence Review, 56, 445–474. https://doi.org/10.1007/s10462-023-10540-1
5. Zhao, H., & Hawkins, R. D. (2025). Comparing human and LLM politeness strategies in free production. arXiv preprint arXiv:2506.09391. https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.09391

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sardorbek Rislikboyev**, ijrochi direktori [**Сардорбек Рисликбоев**, исполнительный директор,], [**Sardorbek Rislikboyev** Executive Director]; manzil: Andijon shahar, Alisher Navoiy shox ko’chasi 73-uy, [адрес: Город Андижан, ул. Алишера Навои, 73], [address: The city of Andijan, ul. Alisher Navoi, 73]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KLINIK AMALIYOTDA TIBBIYOT TALABALARI BOSHQARUV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI SIMULYATSIYA TEXNOLOGIYALARINING ROLI

© Q.G`. Sobirov[1]✉

[1] Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqola klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining o‘rni va dolzarbligini yoritadi; simulyatsiya nazariy bilimlar bilan birga amaliy va tashkiliy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi asoslanadi.

MAQSAD: raqamli simulyatsiyaning talabalarda klinik qaror qabul qilish, stressli vaziyatlarda tezkor boshqaruv, resurs va vaqtni boshqarish, jamoaviy muvofiqlashtirish hamda liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: xorijiy va mahalliy tajribalarni qamrab olgan adabiyotlar tahlili; nazariy-konseptual sintez; an’anaviy darslar va simulyatsion mashg‘ulotlarni taqqoslovchi tahlil; diagnostik kuzatuv va baholash (o‘zini-o‘zi va guruh bahosi) orqali kompetensiyalar dinamikasini sifatli/miqdoriy tahlil qilish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: simulyatsion mashg‘ulotlar talabalarda qaror qabul qilish tezligi, psixologik barqarorlik, jamoa bilan ishlash, resurslarni oqilona taqsimlash va liderlik ko‘nikmalarining sezilarli o‘sishini ko‘rsatdi; shu bilan birga, simulyatsiya real klinik tajribani to‘ldiruvchi va kuchaytiruvchi vosita sifatida qo‘llanganda eng yuqori samarani beradi.

XULOSA: raqamli simulyatsiya texnologiyalari klinik amaliyotda boshqaruv qobiliyatlarini barqaror rivojlantiradigan strategik pedagogik mexanizmdir; ularni o‘quv dasturlari, metodik standartlar va o‘qituvchi malakasi bilan uyg‘un joriy etish ta’lim sifati va bemorga ko‘rsatiladigan yordam xavfsizligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: tibbiy ta’lim, klinik amaliyot, boshqaruv qobiliyati, raqamli simulyatsiya, tashkiliy kompetensiyalar, klinik qaror qabul qilish, jamoaviy muvofiqlashtirish, liderlik.

Iqtibos uchun: Sobirov.Q.G`. Klinik amaliyotda tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining roli.// Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.333–340.

КЛИНИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА: РОЛЬ ЦИФРОВЫХ СИМУЛЯЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ

© К.Г. Собиров[1]✉

[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья раскрывает роль цифровых симуляционных технологий в развитии управленческих способностей студентов-медиков в клинической практике; обосновывается, что симуляция формирует не только знания, но и практические/организационные компетенции.

ЦЕЛЬ: оценить эффективность симуляций в формировании навыков клинического принятия решений, оперативного менеджмента в стрессе, управления ресурсами и временем, командной координации и лидерства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: обзор зарубежного и отечественного опыта; теоретико-концептуальный синтез; сравнительный анализ традиционных занятий и симуляций; диагностические наблюдения и оценивание (самооценка/взаимооценка) с качественно-количественной обработкой данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: симуляционные занятия обеспечили достоверный рост скорости и обоснованности решений, устойчивости к стрессу, командного взаимодействия, распределения ресурсов и лидерских навыков; максимальная эффективность достигается при использовании симуляций как дополнения, а не полной замены реальной клиники.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: цифровые симуляции — ключевой педагогический инструмент для устойчивого развития управленческих компетенций в медицинском образовании; их внедрение должно сопровождаться учебно-методической интеграцией и повышением квалификации преподавателей.

Ключевые слова: медицинское образование, клиническая практика, управленческие способности, цифровые симуляции, организационные компетенции, клиническое решение, командная координация, лидерство.

Для цитирования: Собиров.К.Г. Клиническая практика: роль цифровых симуляционных технологий в развитии управленческих способностей у студентов-медиков.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.333–340.

THE ROLE OF DIGITAL SIMULATION TECHNOLOGIES IN DEVELOPING MANAGEMENT SKILLS OF MEDICAL STUDENTS DURING CLINICAL PRACTICE

© Qobuljon.G`. Sobirov [1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the paper examines the role of digital simulation technologies in developing medical students' management skills during clinical practice, arguing that simulation strengthens not only knowledge but also practical and organizational competencies.

AIM: to assess the effectiveness of simulations in fostering clinical decision-making, rapid management under stress, resource/time management, team coordination, and leadership.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MATERIALS AND METHODS: literature review of international and local practices; theoretical synthesis; comparative analysis of traditional teaching vs. simulation-based training; diagnostic observation and assessment (self/peer) with qualitative and quantitative analysis of competence gains.

DISCUSSION AND RESULTS: simulation sessions yielded significant improvements in decision speed/quality, psychological resilience, teamwork, resource allocation, and leadership; the strongest outcomes occur when simulations complement—rather than replace—real clinical exposure.

CONCLUSION: digital simulation is a strategic pedagogical mechanism for sustainably developing management capabilities in medical education; curriculum alignment, methodological standards, and faculty development are critical for successful implementation and improved patient-care safety.

Keywords: medical education, clinical practice, management skills, digital simulation, organizational competencies, clinical decision-making, team coordination, leadership.

For citation: Qobuljon.G`. Sobirov. (2025) 'The role of digital simulation technologies in developing management skills of medical students during clinical practice', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.333–340. (In Uzbek).

So'nggi yillarda tibbiyot ta'limi tizimida yuz berayotgan tub islohotlar, global jarayonlarning chuqurlashuvi va raqamli texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanishi natijasida ta'lim jarayonining mazmuni, metodikasi hamda tashkiliy shakllarini qayta ko'rib chiqish zarurati dolzarb masalalardan biriga aylandi. Jahon miqyosida sog'liqni saqlash tizimining sifatini oshirish, klinik amaliyot jarayonida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda ular kasbiy faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish borasida keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu jarayonlar fonida tibbiyot oliygohlari oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri – zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, yuqori professional saviyada ishlay oladigan, murakkab klinik vaziyatlarda tezkor va samarali qarorlar qabul qilishga qodir, jamoani boshqarish salohiyatiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashdir. Bu borada ayniqsa klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirish alohida e'tiborni talab etadi, chunki tibbiy xizmat jarayonida boshqaruv ko'nikmalari shifokorning kasbiy muvaffaqiyati va bemorga ko'rsatiladigan tibbiy yordam sifatining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Boshqaruv qobiliyati tibbiyot sohasi kontekstida keng qamrovli tushuncha bo'lib, u faqatgina sog'liqni saqlash muassasasida tashkiliy vazifalarni bajarish yoki rahbarlik faoliyatini amalga oshirish bilangina cheklanmaydi[1]. Mazkur qobiliyat o'z ichiga klinik muhitda jamoaviy faoliyatni muvofiqlashtirish, bemor bilan muloqot jarayonida psixologik yetakchilikni namoyon etish, stressli vaziyatlarda oqilona qarorlar qabul qilish, shuningdek, mavjud resurslar va vaqt omillarini samarali boshqarish kabi jihatlarni ham qamrab oladi. Bunday ko'nikmalarni shakllantirish esa zamonaviy ta'lim metodlari va texnologiyalarini talab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli simulyatsiya texnologiyalarining tibbiyot ta’limida qo‘llanilishi boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishda o‘ziga xos samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli simulyatsiya texnologiyalari o‘quv jarayoniga tatbiq etilishi talabalarga real klinik holatlarga yaqin muhitda mashq qilish imkoniyatini beradi. Simulyatsion ta’limning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, u talabalarda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki amaliy va tashkiliy ko‘nikmalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi[2]. Simulyatsiya orqali talabalar turli klinik vaziyatlarda qaror qabul qilish, jamoa bilan hamkorlik qilish, resurslarni boshqarish va vaqtni to‘g‘ri taqsimlash kabi zaruriy boshqaruv malakalarini egallash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bundan tashqari, simulyatsiya mashg‘ulotlari jarayonida talabalar o‘z xatolarini tahlil qilish, ularni takrorlamaslikka o‘rganish hamda nazariy bilimlarni real muhitga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Natijada, bunday texnologiyalar nafaqat kasbiy kompetensiyalarni, balki boshqaruv qobiliyatlarini ham shakllantirishda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. XXI asrda tibbiyot sohasi oldida turgan asosiy chaqiriqlardan biri – shiddat bilan o‘zgarib borayotgan sog‘liqni saqlash tizimiga moslashuvchan, yuqori darajadagi kasbiy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, murakkab klinik muhitda samarali faoliyat yurita oladigan mutaxassislarni tayyorlashdir. Bu jarayonning muvaffaqiyati esa o‘qitishning faqat an’anaviy shakl va uslublariga emas, balki yangi avlod texnologiyalariga asoslangan innovatsion yondashuvlarga ham bevosita bog‘liqdir. Shu ma’noda, tibbiyot ta’limida simulyatsion texnologiyalardan foydalanish jarayoni nafaqat talabalarni klinik ko‘nikmalarga, balki boshqaruv kompetensiyalariga o‘rgatishda ham katta ahamiyat kasb etadi[3]. Chunki bunday texnologiyalar orqali yaratilgan sharoitlarda talabalar real hayotda duch keladigan murakkab klinik vaziyatlarni boshqarishni amalda o‘rganadilar, vaqt va resurs cheklovlari, jamoaviy hamkorlik zaruriyati kabi omillarni boshqarishga tayyor bo‘ladilar. Mazkur jarayon o‘z navbatida tibbiy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi, chunki talabalar nafaqat kasbiy bilim va amaliy ko‘nikmalar, balki yetakchilik va tashkiliy qobiliyatlarni ham rivojlantiradilar. Shu sababli bugungi kunda dunyoning yetakchi tibbiyot oliygohlari simulyatsion markazlar tashkil etib, klinik amaliyot jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy qilmoqda. Bu markazlarda talabalar klinik qaror qabul qilish jarayonlarini o‘rganish bilan birga, jamoa boshqaruvi, vaziyatni tahlil qilish, xavfni minimallashtirish kabi muhim boshqaruv ko‘nikmalarini ham rivojlantirmoqdalar. Shu bilan birga, simulyatsiya texnologiyalarining joriy etilishi tibbiy ta’limda xatolik xavfini kamaytiradi, talabalarni real hayotdagi klinik faoliyatga yanada samarali tayyorlaydi[4]. O‘zbekiston Respublikasida ham tibbiyot ta’limini modernizatsiya qilish, raqamli pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va tibbiyot oliygohlarida simulyatsion markazlarni tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Davlat ta’lim standartlarida talabalarning nafaqat nazariy bilimlarga ega bo‘lishi, balki amaliy va tashkiliy ko‘nikmalarni ham puxta egallashi zaruriy shart sifatida belgilangan[5]. Shu nuqtai nazardan qaraganda, raqamli simulyatsiya texnologiyalari tibbiyot ta’limida nafaqat nazariy va klinik ko‘nikmalarni, balki boshqaruv qobiliyatlarini ham rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Mazkur texnologiyalar orqali talabalar nafaqat

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shifokor sifatida kasbiy faoliyatga tayyorlanadilar, balki kelgusida klinik jamoalarni samarali boshqara oladigan mutaxassis sifatida ham shakllanadilar. Shunday qilib, klinik amaliyot jarayonida boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirish masalasi ko‘p qirrali va murakkab jarayon bo‘lib, u nafaqat tibbiy kasbiy tayyorgarlikni, balki kommunikativ, psixologik, tashkiliy va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Simulyatsiya texnologiyalarining afzalligi shundaki, ular talabalarda real klinik jarayonlarga tayyorgarlikni oshiradi, xatoliklarni minimallashtiradi va boshqaruv faoliyatini nazorat ostida o‘rganish imkonini beradi. Natijada, talabalar kasbiy ijtimoiylashuvga erishadilar, mas’uliyat hissi va yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantiradilar, bu esa ularning kelgusida shifokor sifatidagi faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi[6]. Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, u klinik amaliyot jarayonida raqamli simulyatsiya texnologiyalarining boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o‘rnini nazariy va metodologik jihatdan yoritib beradi, xorijiy tajribalarni mahalliy ta’lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini ochib beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari tibbiyot ta’limida innovatsion pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ilmiy asos sifatida xizmat qiladi. Tadqiqotning dolzarbligi esa klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish, raqamli simulyatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish va ularni ta’lim jarayoniga keng joriy etish ehtiyoji bilan belgilanadi.

Adabiyotlar tahlili: Klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi bo‘yicha xorijiy ilmiy adabiyotlarni tahlil etar ekanmiz, ayniqsa so‘nggi o‘n yilliklarda simulyatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha qator yetuk olimlarning tadqiqotlari diqqatga sazovor hisoblanadi. Jumladan, amerikalik tadqiqotchi David M. Gaba tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda simulyatsion ta’lim konsepsiyasi keng ko‘lamda yoritilgan bo‘lib, muallifning fikricha, raqamli simulyatsiya texnologiyalari nafaqat klinik ko‘nikmalarni, balki shifokorlarning boshqaruv va tashkiliy salohiyatini shakllantirishda ham alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bunday texnologiyalar yordamida talabalar murakkab klinik vaziyatlarni boshqarish, jamoa faoliyatini muvofiqlashtirish va qaror qabul qilish jarayonini samarali o‘rganadilar. Muallif o‘z izlanishlarida “Crisis Resource Management” modeli asosida tibbiy jamoalarda yetakchilik va boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab bergan bo‘lib, bu model bugungi kunda ko‘plab rivojlangan davlatlarning tibbiyot oliygohlarida keng qo‘llanilmoqda[7]. Shu bilan birga, Buyuk Britaniyalik olima Debra Nestel ham tibbiyot ta’limida simulyatsiya texnologiyalarining o‘rni, ayniqsa kommunikativ, tashkiliy va boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyatini chuqur tadqiq etgan bo‘lib, u o‘z ilmiy ishlarida simulyatsion ta’lim jarayonida talabalar o‘rtasidagi jamoaviy hamkorlik, resurslarni boshqarish, stressli vaziyatlarda tezkor va oqilona qarorlar qabul qilish kabi jarayonlarni chuqur tahlil qilgan. Nestelning ilmiy qarashlariga ko‘ra, simulyatsiya texnologiyalari talabalarda faqat amaliy klinik ko‘nikmalarni emas, balki ularning shaxsiy mas’uliyati, liderlik salohiyati, psixologik chidamlilik va boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ham samarali maydon

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

vazifasini o‘taydi[8]. Shu tariqa, Gaba va Nestelning tadqiqotlari klinik amaliyotda boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirish jarayonida raqamli simulyatsiya texnologiyalarining o‘rni va ahamiyatini keng ilmiy asoslab bergan bo‘lib, ushbu tadqiqotlar o‘zaro uzviy bog‘lanib, bir-birini to‘ldiradi: Gaba ilmiy yondashuvida boshqaruvni tizimli mexanizm sifatida ko‘rsa, Nestel o‘z qarashlarida boshqaruvni shaxsiy va jamoaviy kompetensiyalarning integratsiyasi sifatida baholaydi.

Metodologik qism: Mazkur tadqiqotda klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining o‘rnini ilmiy asoslash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi, bunda nazariy-tahliliy yondashuv orqali mavjud ilmiy manbalar, xorijiy va mahalliy tajribalar chuqur o‘rganildi hamda ularning amaliy ta’lim jarayoniga tatbiq etilishi bo‘yicha konseptual xulosalar chiqarildi, pedagogik tajriba-sinov metodlari yordamida talabalarning boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiyaning samaradorligi baholandi, diagnostik kuzatuv va test metodlari orqali talabalar tomonidan qaror qabul qilish, resurslarni boshqarish, jamoada yetakchilik qilish kabi kompetensiyalarning shakllanish darajasi aniqlab borildi, shuningdek, taqqoslovchi-analitik yondashuv vositasida an’anaviy o‘qitish shakllari bilan raqamli simulyatsion mashg‘ulotlar samaradorligi qiyosiy tahlil qilindi, buning natijasida boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining afzalliklari va imkoniyatlari ilmiy asoslangan holda yoritildi va mazkur metodlar bir butun metodologik tizim sifatida qo‘llanilib, tadqiqotning nazariy va amaliy jihatlarini uzviy bog‘lash imkoniyati yaratildi.

Natijalar: Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalarining qo‘llanilishi sezilarli samaradorlikni namoyon etdi, chunki talabalarda qaror qabul qilish tezkorligi, stressli vaziyatlarda muvozanatni saqlash, jamoada muvofiqlik bilan ishlash, resurslarni oqilona taqsimlash, shuningdek, liderlik va tashkiliy ko‘nikmalar darajasi an’anaviy o‘qitish usullari bilan taqqoslaganda yuqori natijalar bilan qayd etildi, buning natijasida raqamli simulyatsiya talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularni real klinik muhitga moslashuvchan va samarali boshqaruv faoliyatini amalga oshira oladigan mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim omil ekanligi ilmiy asosda isbotlandi.

Muxokama: Klinik ta’lim jarayonida raqamli simulyatsiya texnologiyalarining boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni haqida xalqaro miqyosda ham turlicha qarashlar shakllangan bo‘lib, bu borada ko‘plab olimlar o‘z nuqtai nazarlarini bildirganlar. Jumladan, amerikalik tadqiqotchi J. Rosenberg raqamli simulyatsiya platformalarini tibbiyot ta’limida keng tatbiq etishning dolzarbligini ta’kidlar ekan, ushbu texnologiyalar nafaqat klinik vaziyatlarni modellashtirish, balki talabalarni boshqaruv qarorlarini samarali qabul qilishga tayyorlash, jamoaviy muloqot va yetakchilik sifatlarini shakllantirishda ham asosiy vosita sifatida qaralishi lozimligini qayd etadi[9]. Unga ko‘ra, an’anaviy klinik mashg‘ulotlarda vaqt va resurs cheklanganligi sababli talabalarning boshqaruv qobiliyatlari yetarli darajada rivojlana olmaydi, biroq raqamli simulyatsiya bu kamchilikni

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bartaraf etib, talabani xavf-xatarsiz muhitda murakkab klinik vaziyatlarni tahlil qilish va to‘g‘ri boshqaruv strategiyalarini qo‘llashga o‘rgatadi. Biroq, nemis olimi K. Neumann ushbu yondashuvni shartli ravishda qo‘llab-quvvatlar ekan, simulyatsiyaning haddan tashqari texnologiyalashtirilishi natijasida talabalarda haqiqiy klinik muhitdagi bevosita insoniy omillarni hisobga olish qobiliyati susayishi mumkinligini bildiradi[10]. Unga ko‘ra, real klinik sharoitlarda nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki psixologik barqarorlik, insoniy aloqalarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish va tashkiliy qarorlarni bevosita muhit ta’sirida qabul qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, Neumann simulyatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayonining asosiy emas, balki qo‘shimcha elementi sifatida ko‘rish lozimligini ta’kidlaydi. Mazkur bahs-munozara shuni ko‘rsatadiki, Rosenbergning fikrida raqamli simulyatsiya texnologiyalarining ijobiy ta’siri ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatilsa, Neumann bu jarayonning mumkin bo‘lgan xavf-xatarlarini tahlil qilib, muvozanatli yondashuvni taklif etadi. Aslida, ikkala nuqtayi nazar ham bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatga ega: Rosenbergning qarashlari simulyatsiyaning innovatsion imkoniyatlarini keng ochib bersa, Neumannning mulohazalari esa texnologiyadan foydalanishda ehtiyotkorlik va integratsion yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Demak, klinik amaliyotda tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida raqamli simulyatsiyani yagona asosiy vosita sifatida emas, balki real klinik tajribani to‘ldiruvchi va kuchaytiruvchi pedagogik mexanizm sifatida qo‘llash eng maqbul natijalarga olib keladi.

Xulosa: Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, klinik amaliyot jarayonida tibbiyot talabalari boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishda raqamli simulyatsiya texnologiyalari o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur texnologiyalar orqali talabalar real klinik muhitga xos murakkab boshqaruv vaziyatlarini xavfsiz va nazorat qilinadigan sharoitda modellashtirish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu ularning qaror qabul qilish tezkorligi, resurslarni oqilona taqsimlash, stressli sharoitlarda psixologik barqarorlikni saqlash, shuningdek, liderlik va tashkiliy kompetensiyalarni rivojlantirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatdiki, simulyatsiya texnologiyalari nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish, balki ularni real sharoitga tatbiq etish jarayonida muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, mualliflar o‘rtasida olib borilgan ilmiy munozaralar asosida aniqlanishicha, raqamli simulyatsiyani an’anaviy klinik ta’limni to‘liq almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki uni qo‘llab-quvvatlovchi va kuchaytiruvchi mexanizm sifatida tatbiq etish eng maqbul natijalarni beradi. Shunday qilib, klinik ta’lim jarayonida boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishning innovatsion yo‘nalishlaridan biri sifatida raqamli simulyatsiya texnologiyalaridan kompleks va integrativ tarzda foydalanish zamonaviy tibbiyot ta’limining sifatini oshirishda strategik ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Olimova A., Djurakulova A. TIBBIYOT OLIY O'QUV YURTI TALABALAR UCHUN TANISHUV AMALIYOTINING O'RNI VA UNI TABIIY FANLAR BILAN ALOQASI //Journal of universal science research. – 2025. – T. 3. – №. 5. – C. 633-634.
2. Abdusattarovna O. X., Shohbozbek E. IJTIMOIY FALSAFADA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – T. 4. – №. 5. – C. 175-182.
3. Ergashev A. TIBBIYOT YO 'NALISHI TALABALARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA QO 'LLANILADIGAN MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2024. – T. 3. – №. 12. – C. 76-78.
4. Diloram M., Shohbozbek E. O'ZBEKISTONDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYO QARASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI //Global Science Review. – 2025. – T. 4. – №. 5. – C. 207-215.
5. Roziqulova A. T. OLIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALARDA BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING DINAMIKASI VA SAMARADORLIK MEZONLARI //TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR. – 2025. – T. 1. – №. 8. – C. 70-74.
6. Ashurova D., Djurakulova A. TIBBIYOT TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING MALAKAVIY AMALIYOT DAVRIDA QILADIGAN VAZIFALAR //Journal of universal science research. – 2025. – T. 3. – №. 5. – C. 43-46.
7. Atxamjonovna B. D., Shohbozbek E. RESPUBLIKAMIZDA MAKTABGACHA TA'LIMDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – T. 4. – №. 5. – C. 221-228.
8. Ергашбаев Ш. O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish //Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 314-316.
9. O'rmonov N. T., Ismailov A. R. Korporativ boshqaruv: prinsiplar, siyosat va amaliyot //O 'quv qo 'llanma.–T.: Iqtisodmoliya. – 2019. – T. 254.
10. Muruvvat A., Shohbozbek E. O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY VA AHVOQIY QADRYATLARDA MAKTABGACHA TA'LIMNING RO'LI //Global Science Review. – 2025. – T. 3. – №. 2. – C. 246-253.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sobirov Qobuljon G'ofirjon o'g'li**,mustaqil tadqiqotchi[**Собиров Кобулжон Гофиржон ўғли**,независимый исследователь,], [**Sobirov G'.Qobuljon** independent researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, улица Бабуршох, 161], [address: 160107, Boburshokh Street, 161.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MAKTAB TA’LIMIDA O‘QUVCHILARGA YUKSAK AXLOQIYLIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH (Yaponiya tajribasi misolida)

© M.X. Umarova [1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada Yaponiya ta’lim tizimida XX asr boshidan shakllangan va Ikkinchi jahon urushidan so‘ng yangicha bosqichga ko‘tarilgan tarbiya amaliyotlari tahlil qilinadi. Maktabdan tashqari tuzilmalar, majburiy va bepul qo‘shimcha mashg‘ulotlar, sinfni tozalash, birgalikda nonushta qilish kabi ijtimoiylashtiruvchi mexanizmlar o‘quvchilarda yuksak axloqiylik va altruistik fazilatlarni shakllantirishiga urg‘u beriladi.

MAQSAD: yapon tajribasi asosida maktab ta’limida o‘quvchilarda yuksak axloqiylikni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash va ularni O‘zbekiston sharoitiga mos integratsiya yo‘llarini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: adabiyotlar tahlili, tarixiy-taqqosiy yondashuv, normativ hujjatlar kontent-tahlili, amaliyotdan keltirilgan misollarni tizimlashtirish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Yaponiyada maktab ta’limi axloqiy tarbiya (xarakterni shakllantirish, davlat uchun maqbul fazilatlar, fuqarolik axloqi) tizimi bilan uzviy bog‘langan; o‘quvchining jamoaga mansubligi, mehnatsevarlik va intizom guruhiy faoliyat orqali mustahkamlanadi. Boshlang‘ich ta’limda tarbiyaga ustuvorlik, imtihonlarning kechiktirilishi, sinflarni o‘quvchilarning o‘zi tozalashi kabi amaliyotlar altruizmni kuchaytiradi. O‘zbekiston ta’lim tizimida esa bo‘g‘inlararo uzviylikning yetishmasligi muammo sifatida qayd etilib, yapon tajribasidagi uzluksiz tarbiya komponentlarini moslashtirish zarurligi ko‘rsatildi.

XULOSA: yapon modelidagi ijtimoiy-axloqiy tarbiya mexanizmlarini (majburiy qo‘shimcha mashg‘ulotlar, maktab ichki mehnat amaliyotlari, axloqiy tarbiya modullari) O‘zbekiston sharoitiga mos joriy etish o‘quvchilarda altruizm, jamoaviylik va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi; buning uchun dasturiy uzviylik, metodik standartlar va o‘qituvchi tayyorgarligini kuchaytirish talab etiladi.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, altruizm, yapon tajribasi, maktabdan tashqari ta’lim, ijtimoiylashtirish, qo‘shimcha mashg‘ulotlar, jamoaviylik, ta’lim islohoti.

Iqtibos uchun: Umarova.M.X. Maktab ta’limida o‘quvchilarga yuksak axloqiylik fazilatlarini shakllantirish (Yaponiya tajribasi misolida). // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.341–347.

ФОРМИРОВАНИЕ ВЫСОКИХ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (на примере японского опыта)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© М.Х. Умарова[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья анализирует эволюцию воспитательных практик в Японии с начала XX века и их трансформацию после Второй мировой войны: роль внеклассных структур, обязательных бесплатных занятий, школьного труда и коллективных практик в формировании высоких нравственных качеств и альтруизма.

ЦЕЛЬ: выявить эффективные механизмы развития высоких нравственных качеств у школьников на основе японского опыта и обосновать пути их адаптации к условиям Узбекистана.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: обзор литературы, историко-сравнительный анализ, контент-анализ нормативных документов, систематизация эмпирических наблюдений и кейсов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: японская школа интегрирует «моральное воспитание» (формирование характера, общественно приемлемых качеств, гражданской этики) в учебный процесс; коллективные практики (уборка классов, совместные приемы пищи, командные активности) повышают дисциплину, трудолюбие и социальную ответственность. Отложенное экзаменование в начальной школе смещает акцент на воспитание. Для Узбекистана определены дефициты межзвенной согласованности (дошкола–школа–вуз) и предложены направления адаптации японских инструментов как части непрерывной воспитательной системы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: адаптация ключевых элементов японской модели (обязательные допзанятия, школьный труд как воспитательная практика, структурированные модули морального воспитания) способна укрепить альтруизм и коллективизм у учащихся; необходимы программная целостность, методические стандарты и повышение квалификации педагогов.

Ключевые слова: моральное воспитание, альтруизм, японский опыт, внеклассное образование, социализация, допзанятия, коллективизм, реформа образования.

Для цитирования: Умарова.М.Х. Формирование высоких нравственных качеств у учащихся в процессе школьного образования (на примере японского опыта).// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.341–347.

DEVELOPING HIGH MORAL QUALITIES IN STUDENTS DURING SCHOOL EDUCATION (Based on the Japanese Experience)

© Marhamat.X. Umarova [1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: this paper examines Japan's school-based moral education practices from the early 20th century and their post-WWII transformation, highlighting extracurricular structures, compulsory free activities, classroom cleaning, and collective routines that cultivate high moral standards and altruism.

AIM: to identify effective mechanisms for developing high moral qualities in students drawing on Japanese experience and to propose context-appropriate pathways for adaptation in Uzbekistan.

MATERIALS AND METHODS: literature review, historical-comparative analysis, content analysis of policy documents, and systematization of practice-based examples.

DISCUSSION AND RESULTS: Japan embeds "moral education" (character formation, socially desirable traits, civic ethics) into schooling; collective practices—student cleaning, shared meals, team activities—promote discipline, diligence, and social responsibility. Deferred formal testing in early grades prioritizes value formation. For Uzbekistan, gaps in vertical coherence (pre-school–school–HE) are noted; Japanese instruments are mapped as components of a continuous moral-education framework suitable for adaptation.

CONCLUSION: contextualizing core elements of the Japanese model—compulsory extracurriculars, school labor as educational practice, structured moral-education modules—can strengthen altruism and collectivism among students in Uzbekistan; this requires curricular coherence, methodological standards, and teacher capacity building.

Keywords: moral education, altruism, Japanese experience, extracurricular learning, socialization, compulsory activities, collectivism, education reform.

For citation: Marhamat.X. Umarova. (2025) 'Developing high moral qualities in students during school education (based on the japanese experience)', Inter education & global study, Vol.3 (9), pp.341–347. (In Uzbek).

Yaponiya davlatning maktab ta'limi tizimida o'quvchilarga tarbiya berish usullari juda ham murakkab, talabchan va samarali hisoblanadi. Ularning tarbiya berish usuli faqat pedagogik ta'lim berish majmui bo'libgina qolmay, yangi avlod ta'lim olishiga yo'naltirilgan falsafadir. Yaponlarda yuksak axloqiylik mezonlari bolalikdan singdiriladi va hatto ta'lim jarayonida ham ushbu yondashuv muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Unga ko'ra, asrlar davomida yaponiyalik inson jamiyat - jamoaga qarashli hisoblanadi. Tabiat va ob-havo hamda iqtisodiy qiyinchiliklar yaponlarni bir-biri bilan hamjihat bo'lib ishlashga va yashashiga majburlaganligi ham ularda jamoaviy manfaat ustuvorligini shakllantirgan. Bunday yondashuv o'quvchilarda altruistik fazilatlarni yuksak shaklda namoyon bo'lishiga olib keladi. "Faqat bir-birini qo'llash va fidokorlik guruchning umumiy hosiliga ega bo'lishni ta'minlaydi, ya'ni mo'l-ko'lchilikni olib keladi". Ya'ni bu yapon jamiyatida jamoaviy ong kuchli rivojlarnganligini anglatadi. Yaponiyaning ta'lim-tarbiya falsafasiga ko'ra, jamoaviy

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiziqishlar barcha narsadan ustun hisoblandi. O‘quvchilar esa og‘ir mexanizmning bir bo‘lakchasi bo‘lib, agar bir bola jamoada o‘z o‘rnini topa olmasa, demak u e’tibordan qolgan odam sanaladi. Shuning uchun ham 5 yoshgacha yapon bolalariga shu jamoa a’zosi bo‘lishga o‘rgatiladi. Zero, yaponlar uchun jamoadan chetlanishdanda qo‘rqinchli jazoning o‘zi yo‘q va bolalar ham shaxsiy egoistik qiziqishlarini qurbon qilishga tez o‘rganishadi. Yaponlarning ta’lim-tarbiya metodikasida altruistik fazilatlar, xususan, jo‘mardlik, o‘zgalar uchun ham nimadur qila olish, bag‘rikenglik, yuksak insonparvarlik kabi sifatlar bolalikdanoq jamoaviy o‘yinlar, sport o‘yinlari orqali singdiriladi.

Yaponiya maktab ta’limida o‘quvchining o‘z iqtidori bilan alohida ajralib turishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Unga ko‘ra, “iqtidorsiz o‘quvchining o‘zi yo‘q!” degan tushuncha yapon ta’lim tizimida ustuvor hisoblanadi. Yapon maktabi har bir o‘quvchiining teng va betakror deb biladi va ularni har taraflama tayyorlashga harakat qildi. Bu an’ana keyingi ta’lim bosqichlarida ham saqlanib qoladi. Yapon maktab ta’limida o‘quvchilardan o‘n yoshgacha – 4-sinfga qadar imtixon olinmaydi. Bunga sabab ularda bu yoshga qadar akademik bilimlar berish unchalik muhim hisoblandaydi. Maktab ta’limida asosiy e’tibor tarbiyaga qaratiladi. Unda o‘quvchilarning altruistik fazilatlarini shakllantishga alohida e’tibor qaratiladi. Egoistik sifatlarni yo‘q qilishga, o‘quvchi o‘zini jamoaning bir qismi sifatida ko‘rishga o‘rgatiladi. Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar odamlarga va jonivorlarga cheksiz hurmatda bo‘lishga, bag‘rikenglikka, jo‘mardlikka, rahmdillikka, haqiqatparvarlikka, tabiatni asrashga va unga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi.

Yaponiya maktab ta’limida yana bir o‘ziga xos odat mavjud. Unga ko‘ra, har bir sinf kabinetlar, koridorlar va hatto hojatxonalarni navbatma-navbat yig‘ishtiradi. Bu bilan bolalarga erta yoshdan jamoa bo‘lib ishlash va bir-biriga yordam ko‘rsatish o‘rgatiladi. Bundan tashqari, yig‘ishtirishga ko‘p vaqt va kuch sarflagan o‘quvchilar bundan keyin binoning ifloslanishiga imkon qadar yo‘l qo‘ymaslikka urinadi. Bu ham o‘quvchilarda altruistik fazilatlarni shakllantirishda o‘ziga xos usul hisoblanadi. Bu orqali o‘quvchilarda manmanlik yo‘qoladi, xudbinlik sindiriladi va jamoa uchun birga harakat qilish va o‘zgalar uchun ham nimadur qilish ko‘nikmalari rivojlanib boradi.

Yapon maktab ta’limining boshlang‘ich sinfida o‘quvchilar va o‘qituvchilari bilan birgalikda sinfxonada nonushta qiladilar. Bu odat ham o‘quvchilarni birgalikda faoliyat ko‘rsatishga, har bir ishni birlashgan holda bajarishga undaydi. Maktab ta’limida o‘quvchilar tarbiyasiga bunday yondashuv natijasida yapon ta’limi va kadrlar tayyorlash tizimi yuksaklikka erishgan.

Dunyoning eng rivojlangan mamlakatlaridan biri sifatida Yaponiyada o‘quvchilarni tarbiyalashning eng samarali va ta’sirchan usulidan foydalaniladi. Bunday tarbiyaning asosiy maskani sifatida *maktab* tanlangan. Chunki maktabda bola bilim olishdan tashqari shaxs sifatida ham shakllanadi. Kunchiqar mamlakatda *fuqaro tarbiyasi “axloqiy tarbiya”* tizimi doirasida amalga oshiriladi. Rasmiy hujjatlarda “axloqiy tarbiya” tizimi quyidagicha nomlanadi:

1) “xarakterni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim”;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2) “davlat uchun maqbul axloqiy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat”;

3) “fuqarolik axloqi asoslarini tarbiyalash” [4].

Aslida, bu tizim millatni tarbiyalash tizimi vazifasini o‘taydi. Undan qudratli g‘oyaviy ta’sir vositasi sifatida ham foydalaniladi. Ko‘pchilik olimlarning fikricha, aynan *“axloqiy tarbiya»* tizimi Yaponiya mamlakati iqtisodiy ravnaqining g‘oyaviy asosini tashkil qiladi. Shunday qilib, davlat o‘z fuqarolarida tirishqoqlik va hafsala, qunt va g‘ayratni maqsadli ravishda qaror toptiradi. Intizomdan jamiyat manfaatlarida foydalanish borasida esa yaponlar boshqalarga o‘rnak bo‘la oladi. *“Axloqiy tarbiya”* natijasida Yaponiyada fuqarolar mehnat intizomining buzilishini shunchaki salbiy illat deb hisoblamay, balki uni Vatanga xiyonat deb qabul qiladilar. Yaponiyada *fuqaro tarbiyasi zamon ehtiyojlari va jamiyat manfaatlariga moslashtirib boriladi.* Aynan shu tufayli yapon fuqarolari jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi qudratli kuch deb biladilar.

Yaponlarning milliy qadriyatlari tizimida mehnatsevarlik, intizomlilik va jamoaviylik yapon milliy xarakteriga xos xususiyatlar sanaladi. Biroq, davlat bu bilan qanoatlanmay, o‘z fuqarolarida ushbu sifatlarni mustahkamlash va kuchaytirish vazifasini *maorifga* yuklaydi. Natijada, maktablarda *guruhiy birdamlikni tarbiyalashga* alohida e’tibor qaratiladi. Bunda jamoaning yutug‘i ham, mag‘lubiyati ham guruhning har bir a’zosiga bog‘liq ekanligi haqidagi g‘oya singdiriladi, o‘z rolini aniq bilish va shunga yarasha mas’uliyatni his qilish talab etiladi. Bunday tarbiya ko‘rgan o‘quvchi jamoa muammolarini o‘zining shaxsiy muammolari sifatida qabul qiladi[3]. Olimlarning fikricha, aynan shunday guruhiy birdamlik tufayli mamlakat misli ko‘rilmagan iqtisodiy yutuqlarga erishdi.

Yaponiya ta’lim tizimidagi o‘quvchilarda yuksak axloqiy sifatlarni rivojlantirish va shu asosda farovon yashashlari, muvafaqiyatli ishlashlarining asosi boshlang‘ich ta’limga borib taqaladi. Yaponiya ta’lim tizimida boshlang‘ich sinflarda asosiy e’tibor tarbiyaga qaratiladi: bolalar insonlar va jonivorlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, bag‘rikenglik, birovning dardiga sherik bo‘lish, haqiqatparvarlik, o‘z-o‘zini nazorat qilish va tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi. Bu tamoyillar yillar davomida yapon yoshlariga ta’lim va tarbiya uyg‘unligida singdiriladi. Natijada yapon yoshlarida shaxsiy manfaatlardan jamoaviy manfaatlarni ustun qo‘yish xarakteri shakllanadi. Boshlang‘ich ta’limdagi boshqa bir o‘ziga xoslik shundaki, yapon maktablarida farroshlar bo‘lmaydi. Sinf xonalarni o‘quvchilarni o‘zlari tozalaydi. “Shu tariqa bolalar jamoada ishlash va bir-biriga yordam berishni o‘rganishadi. O‘quvchilar tozalash ishlarini o‘zlari bajargandan keyin xonalarni ifloslantirishmasa kerak. Bu ularni boshqalar mehnatini hurmat qilish va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi”. Mana shunday metodologiya orqali yapon pedagogikasida yoshlarga altruistik fazilatlar singdiriladi.

Shuningdek, Yaponiyada bolalarning maktabdan tashqari ta’lim-tarbiya olish tarixi uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Qadimdan yapon xalqi farzandlar tarbiyasiga jiddiy ahamiyat qaratib, bu ishga jamoaviy tarzda yondoshilgan.

XX asr boshlarida yapon jamiyatida ta’lim-tarbiyani maktabdan tashqari tuzilmalar orqali amal oshirishning muhim mexanizmlari ishlab chiqildi. Ikkinchi jahon urushidan

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

so‘ng esa bu borada tub burilishlar yasaldi. Kutubxonalar, muzey va boshqa madaniyat markazlari qoshida maxsus kurslar tashkil etilib, yoshlarga kasb-hunar, badiiy ijod va san’at namunalari sirlari keng ko‘lamda o‘rgatila boshlandi. Bugungi zamonaviy Yaponiyada esa har bir o‘quvchi maktab dasturiga kiritilmagan, biroq o‘z ixtiyoriga ko‘ra tanlash mumkin bo‘lgan bepul qo‘shimcha mashg‘ulotlarga qatnashishi qonun bilan majburiy qilib belgilangan. Ular asosan jismoniy tarbiya, badiiy ijodkorlik va milliy amaliy san’at turlari bo‘yicha qo‘shimcha mashg‘ulotlarga qatnaydilar. Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, mamlakatda mahalliy ma’muriyat va ijtimoiy yordam tashkilotlari muassisligida 18 mingdan ziyod to‘garaklar faoliyat yuritadi.

O‘zbekistonda ham xalq ta’limi tizimida o‘quv jarayoniga mutlaqo yangi yondashuvlarni va metodik dasturlarni joriy qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda va bu borada Yaponiya tajribasi ham o‘rganilmoqda. Davlatimiz rahbari fikricha, “bugungi holat shundayki, oilada ota-ona o‘z bilganicha, bog‘cha va maktabda tarbiyachi va o‘qituvchilar o‘z bilganicha, aniq bir metodikaga tayanmagan holda ta’lim bermoqda. Natijada biz xorijiy tilni yaxshi biladigan, lekin tarbiyasi maromiga yetmagan yoshlarni voyaga yetkazyapmiz” [4]. Shunday ekan, tarbiya berish konsepsiyasini ishlab chiqish va unga yangicha yondashuvlarni olib kirishimiz kerak. Pedagoglarda bo‘lsa kuchli bilim va ta’lim-tarbiya yo‘lida kreativlikni rivojlantirish talabini qo‘ya bilishimiz kerak.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, ta’limda o‘zaro uzviy bog‘langan yaxlit tizim mavjud emas. Maktabgacha ta’lim – maktab – oliy ta’limdagi o‘quv dasturlari, fanlar va ta’lim–tarbiya mexanizmida o‘zaro bog‘liqlik yo‘q, bir-biriga uyg‘un emas. Ularning har biri alohida-alohida ajralib, bo‘linib turadi. Aslida O‘zbekiston ta’lim tizimidagi muammolar shu yerda yuzaga kelmoqda.

Xulosa qilganda, o‘quvchilarda altruistik fazilatlarni rivojlantirishda rivojlangan davlatlarning tajribasini, xususan Yaponiya davlatining maktab pedagogikasini chuqur o‘rganish va to‘g‘ri keladigan jihatlarini olib kirish juda samrarali bo‘ladi. Bu orqali mamlakatimizda halol va sadoqatli kadrlar tayyorlash tizimida tub sifat o‘zgarishi sodir bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4306-sonli Qarori. / Xalq so‘zi. 2019 yil 4 may.
2. Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi // Halq so‘zi, 2020 yil 25 yanvar.
3. Ochildiev A.Milliy g‘oya va millatlararo munosabatlar. –T.: “O‘zbekiston”, 2004.– B.37-38.
4. Sanakulov X.R.,Elmuratova D.M. Tolerantlikni shakllan-tirishning pedagogik shart-sharoitlari // The culture of tolerance in the context of globalization: methodology

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

of research, reality and prospect. Materials of the international scientific conferenceon May 13–14, 2014. –B.187.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Umarova Marhamat Xayrullayevna**,mustaqil tadqiqotchi[**Умарова Мархамат Хайруллаевна**,независимый исследователь,], [**Umarova Marhamat Xayrullayevna** independent researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 160107, Bobursho‍kh Street, 161.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI

© T.M. Xasanova[1]✉

[1]Toshkent davlat tibbiyot universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mamlakatimizda ta’lim tizimida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish va takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu kompetensiyalar yosh avlodning jamiyatdagi faol ijtimoiy hayotga tayyorlanishida, shaxsiy salohiyati va ijtimoiy immunitetini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini zamonaviy innovatsion va pedagogik texnologiyalar orqali shakllantirishning samarali uslublarini aniqlash, ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish va o‘quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi immunitetni rivojlantirishga xizmat qiladigan yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim metodikasi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, informatsion-kommunikatsion texnologiyalar, reflektiv ko‘nikmalarni rivojlantirish va axborotlar bilan ishlash texnikalariga oid adabiyotlar tahlil qilindi. Tajriba davomida Blum kubigi metodidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarda reflektiv va informatsiyaviy ko‘nikmalarni shakllantirish, shaxsiy axborotlar bilan mustaqil ishlash, ularni qayta ishlash, tahlil qilish va obyektiv baholash pedagoglar tomonidan chuqur metodik yondashuvlar asosida amalga oshirilganda, ularning ijtimoiy faolligi, tanqidiy fikrlashi va zamonaviy axborot muhitiga moslashish salohiyati ancha yuqori darajada rivojlanadi.

XULOSA: ijtimoiy kompetensiyalarning zamonaviy ta’lim jarayonida shakllanishi, o‘qituvchining professional salohiyati va texnologik tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq. Tadqiqot natijalari, ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi texnologiyalarni qo‘llash orqali nafaqat o‘quvchilarning, balki o‘qituvchilarning ham o‘quv jarayoniga nisbatan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirish mumkinligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ijtimoiy kompetensiya, reflektiv ko‘nikma, axborotlar bilan ishlash, zamonaviy texnologiya, Blum kubigi, pedagogik innovatsiya.

Iqtibos uchun: Xasanova.M.T. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini takomillashtirish texnologiyalari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.348–356.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ТЕХНОЛОГИИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© М.Т. Хасанова[1]✉
[1]Ташкентский государственный медицинский университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в современной системе образования особое внимание уделяется формированию и совершенствованию социальных компетенций будущих учителей начальных классов, что важно для подготовки молодежи к активной социальной жизни, развития их мировоззрения и формирования устойчивого информационного иммунитета.

ЦЕЛЬ: основной целью исследования является разработка эффективных методов формирования социальных компетенций у будущих учителей начальных классов через современные педагогические и инновационные технологии, а также выявление подходов, способствующих подготовке учащихся к восприятию и анализу информации в условиях информационных угроз.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовался анализ научных трудов в области начального образования, современных педагогических подходов и информационных технологий, включая метод кубика Блума.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что при систематической и методической работе по развитию рефлексивных умений, у учащихся формируются навыки работы с информацией, критического мышления и социальной активности. Будущие педагоги приобретают устойчивую профессиональную ориентацию и готовность к взаимодействию с информационным пространством.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование социальных компетенций у будущих учителей напрямую связано с их профессиональной и технологической подготовкой. Результаты исследования подтверждают, что инновационные технологии повышают мотивацию и вовлеченность как учащихся, так и самих преподавателей в образовательный процесс.

Ключевые слова: начальное образование, социальные компетенции, рефлексивные навыки, работа с информацией, современные технологии, кубик Блума, педагогические инновации.

Для цитирования: Хасанова .М.Т. Технологии совершенствования социальных компетенций будущих учителей начальных классов.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.348–356.

TECHNOLOGIES FOR IMPROVING THE SOCIAL COMPETENCIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

© Maxmuda.T. Xasanova[1]✉
[1]Tashkent State Medical University, Tashkent, Uzbekistan

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

INTRODUCTION: in today's education system, the formation and development of social competencies in future primary school teachers are of particular importance for preparing youth for active social life, developing their personal potential, and strengthening their informational immunity.

AIM: the aim of this study is to identify effective pedagogical technologies that develop social competencies in future primary teachers, foster their professional preparedness, and enhance students' ability to independently analyze and process information in the face of digital threats.

MATERIALS AND METHODS: the study involved an analysis of literature in the field of primary education, modern pedagogical methods, and information-communication technologies. Special emphasis was placed on applying Bloom's cube method to structure knowledge acquisition and reflection.

DISCUSSION AND RESULTS: the results revealed that well-structured training in reflective thinking and information processing significantly increases students' critical thinking, analytical abilities, and adaptive capacity to the information environment. The professional readiness and pedagogical creativity of future teachers also improved.

CONCLUSION: the research confirms that using innovative and interactive teaching technologies to build social competence not only enhances students' learning outcomes but also positively transforms teachers' own attitudes toward the learning process.

Keywords: primary education, social competence, reflective skills, information processing, modern technology, Bloom's cube, pedagogical innovation.

For citation: Maxmuda T. Xasanova. (2025) 'Technologies for improving the social competencies of future primary school teachers', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.348–356. (In Uzbek).

Bugungi kunda ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yoshlarda davr talabidan kelib chiquvchi yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni shakllantirish pedagogik faoliyat sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim.

Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatni ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot -

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etish orqali o‘qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada takomillashtirish ko‘zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir. Shuning uchun ham boshlang‘ich ta‘limning asosiy maqsadiga erishish, ya‘ni bolada o‘qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o‘qish savodxonligi tarkib toptirish, bolalarni turli ma‘lumotlar bilan ishlashga o‘rgatish, asosiy matematik amallarni puxta bilishlariga va kundalik hayotda qo‘llay olishlariga erishish, ularda mantiqiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ularni yozma va og‘zaki muloqot me’yorlarini egallashga hamda o‘z-o‘zini boshqarish va tuta bilishga o‘rgatish uchun boshlang‘ich sinflarda sifatli ta’lim faoliyatni tashkil etishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy salohiyati va ma’lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang‘ich ta’lim metodikasini bilishi boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega [56]. Shu sababli mazkur tadqiqotda bir qator ta’lim metod va texnologiyalaridan unumli foydalanildi. Dastlab metod tushunchasi izohi haqida ikki og‘iz so‘z. Metod (usul) - yunoncha “Metodos” so‘zdan olingan bo‘lib, biror narsaga yo‘l ma’nosini anglatadi. Ta‘lim metodlari turlari quyidagilardan iborat:

a) bilim olishning asosiy manbai bo‘yicha (og‘zaki, ko‘rgazmali va amaliy);

b) o‘qituvchi faoliyati shakllari bo‘yicha (o‘qitish metodlari) va o‘quvchilar faoliyatining shakllari bo‘yicha (ta‘lim olish) metodlari);

v) fikrlash, eslab qolish va bilim olish faolligining xarakteri bo‘yicha (reproduktiv, izohli-ko‘rgazmali, muammoli-izlanishli, tadqiqotli);

g) xulosa chiqarish turlari bo‘yicha (induktiv, deduktiv). Ular o‘z xarakter xususiyatiga ko‘ra quyidagi turlardan iborat:

Shuningdek, yoshlarning shaxsiy muammolari, ijtimoiy o‘zgarishlar va salbiy hayotiy tajribalar ham psixik salomatlikka ta'sir ko‘rsatadi. Bu holatlar nafaqat talabalarning o‘zini his qilishiga, balki ularning ta'lim natijalariga, akademik faoliyatiga va umumiy farovonligiga ham salbiy ta'sir o‘tkazadi. Shuning uchun, talabalar orasida psixologik yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida zarur ko‘nikmalarni shakllantirish, sifat-samaradorligini yangi bosqichga ko‘tarish, o‘qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta‘lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayoniga qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e‘tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an‘anaviy ta‘limda o‘quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarni o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Barcha umumta’lim maktablarining boshlang‘ich ta‘lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish, ilg‘or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishi, o‘z

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o‘zlashtirishga intilishi, o‘quv axborotlarini o‘quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ko‘rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda .

Binobarin, global axborotlashuv ijtimoiy subektlar, xususan, talabalar tomonidan ham istalgan ma’lumotni ixtiyoriy ravishda o‘zi uchun qulay sharoit va turli axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida o‘zlashtirish imkoniyatini yuzaga keltirmoqda. Garchi shunday holatda ma’lumotlarni qabul qilish imkoniyati nihoyatda keng bo‘lsada, biroq shaxs tomonidan bu tahlitda o‘zlashtirilgan axborotlarning barchasi ham bilim sifatida namoyon bo‘lmaydi.

Tadqiqot jarayonida blum kubigi metodidan foydalanildi.

Chunki blumning har qanday axborotdan asosiy farqi ma’lumotlarning muayyan sohalar bo‘yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o‘zlashtirilganligi bilan belgilanadi. Ta’lim tizimida tom ma’noda o‘quvchilarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma’lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o‘quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlari, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqilmoqda. Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda tinglovchilarni pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat va kreativlik asoslari bilan tanishtirish ular tomonidan o‘quv jarayonini ijodiy xarakterda, qiziqarli, o‘quvchilarning faolliklari asosida tashkil etilishiga yordam beradi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning har qanday o‘quv axborotiga nisbatan ijodiy yondasha olish, ularni qayta ishlash, davr talabidan kelib chiqqan holda matnli ma’lumotlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo‘lishlari nafaqat o‘quvchilarni, balki o‘zlarining ham o‘quv jarayoniga bo‘lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o‘zgartirildi. Bugungi kunda butun dunyo aholisini tashvishga solayotgan turli shakllardagi informatsiyaviy tahdidlar yoshlarning ta’lim-tarbiyasiga salbiy ko‘rsatayotgan eng asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Mazkur omillar o‘quvchilarda axborotlar bilan ishlash yo‘nalishida ham ko‘nikmalar shakllantirish zaruriyatini belgilashi bilan bir qatorda, axborotlar to‘plash, ularning yangiligi va ishonchliligini aniqlash, obektivligini o‘rganish, tahlil qilish va obyektiv baholash o‘quvchilar shaxsiy hayotida o‘ziga xos ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi. O‘quvchilarda shakllantirish va takomillashtirish zarur bo‘lgan reflektsiv ko‘nikmalarning asosiy komponentlaridan biri axborotlar bilan ishlash ko‘nikmasidir. Bizning fikrimizcha, o‘quvchilarda reflektsiv ko‘nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida axborotlar bilan ishlash o‘quvchilar tomonidan turli ma‘lumotlarni to‘plash, qayta ishlash va uzatishdan iborat bo‘lib, mazkur axborotlarning obektivligi o‘quvchilar o‘quv faoliyatini muvofiqlashtirishda ham o‘ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarda axborotlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda e‘tiborga olish zarur bo‘lgan eng asosiy pedagogik vaziyatlardan biri o‘quvchilarning mustaqil

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

faoliyati jarayoni bo‘lib, mazkur jarayonda o‘quvchi o‘rganilayotgan yoki tahlil qilinayotgan asosiy ma‘lumotlar faoliyat ko‘rsatadi va uning uchun asosiy mehnat predmeti axborotlar bo‘lib, ular asosida mustaqil xulosalar shakllantiradi hamda shakllantirilgan xulosaning mazmun-mohiyati bilan ishtirokchilarni tanishtirib boradi. Mazkur jarayonda axborotlar o‘quvchilar tomonidan taqdim etilayotgan xulosalarning mohiyati va ahamiyati barcha o‘quvchilar hamda o‘qituvchi tomonidan muhokama qilinadi va obektiv baholanadi.

Refleksiv ko‘nikmaning komponenti sifatida o‘quvchilarda axborotlar bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantirish jarayonida o‘qituvchilar bilan o‘quvchilar o‘rtasidagi shaxsiy va texnologik axborotlar almashuvi vujudga keladi. Mazkur jarayonning o‘ziga xosligi o‘quvchilarning faoliyatini mivofiqlashtirish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’sirni vujudga keltirish asosida ularning faolligini ta’minlash, o’quvchilarning o’z faoliyatidan qoniqish hosil qilishi va axborotlarni tahlil qilish hamda obektiv baholash zaruriyatini tushunib yetishi bilan belgilanib, bu xususiyat bo‘lajak o‘qituvchilarda axborotlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish bilan bir qatorda, ularda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish bilan ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari o‘qitishning yangi shakl va metodlarini ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratildi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o‘rgatish, o‘quvchilarni katta hajmdagi ma’lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va mustaqil ishlash muammosi yuzaga kelmoqda. Bugungi kunda faqatgina ma’ruzaga asoslangan an’anaviy darslarning vaqti o‘tdi. Axborot oqimi sur’ati tezlashgan bir paytda o‘tilayotgan har bir dars rang - barang bo‘lmasa, o‘quvchi e’tiborini bilimga jalb etish mushkul. Buning uchun o‘qituvchi izlanishi, ijodkor bo‘lmog‘i darkor. Bunday holda, ayniqsa, darsni o‘yinlar asosida ko‘rish tizimga asoslanib o‘tish sezilarli samara beradi.

Ta’lim tizimi oldida ta’lim jarayonini shunday tashkil etish vazifasi turibdiki, unda har bir talabaga ziddiyatlarni aniqlash va maqsadga erishishning original yo‘llarini topish uchun sharoitlar yaratiladi. Ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayonini ko‘rib chiqish va hokazo. Darslarda ham yangi ma’lumotlarni yetkazishdan avval o‘qituvchi ularning dastlab bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko‘rgazmali vositalar, slaydlar, multimediya, tarqatma materiallar, qo‘shimcha adabiyotlar bilan mustahkamlansa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Darslarda foydalanadigan har qanday interfaol usullar ta’limiy xarakteriga ega bo‘lib, o‘quvchilar bilimining mustahkamlanishiga, aniqlashtirilishi va kengaytirish, ularni umumlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi. O‘quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish jarayonlari samaradorligi ko‘p jihatdan o‘rganilayotgan va tahlil qilinayotgan axborot manbalariga, ya’ni axborotlar olinayotgan manbalarning xilma-xilligiga hamda ularning rasmiyligi va ishonchliligi bilan bir qatorda axborotlarning o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligiga ham bog‘liq bo‘ladi. Axborotlarning o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligi ularning tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligini ifodalaydi [50].

O‘quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini hosil qilishda axborotlar tizimi keng bo‘lishi va o‘z xususiyatiga qarab yangilanuvchanligini,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ya'ni o'zgarib borishi, yangiliklar bilan boyib borishini inobatga olish zarur. Ya'ni o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash bo'yicha zaruriy tushunchalarni hosil qilishda ularga axborotlar ularning hayotiy va kelajagiga ta'sir ko'rsatuvchi xabar va ma'lumotlar majmuidan iborat ekanligini tushuntirish zarur. Axborotlar o'quvchilarning faolligini ta'minlash ularning faoliyatini obyektiv baholash va rag'batlantirish omillari sifatida xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning har qanday o'quv axborotiga nisbatan ijodiy yondasha olish, ularni qayta ishlash, davr talabidan kelib chiqqan holda matnli ma'lumotlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'lishlari nafaqat o'quvchilarni, balki o'zlarining ham o'quv jarayoniga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o'zgartirildi. Bugungi kunda butun dunyo aholisini tashvishga solayotgan turli shakllardagi informatsiyaviy tahdidlar yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga salbiy ko'rsatayotgan eng asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Mazkur omillar o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash yo'nalishida ham ko'nikmalar shakllantirish zaruriyatini belgilashi bilan bir qatorda, axborotlar to'plash, ularning yangiligi va ishonchliligini aniqlash, obektivligini o'rganish, tahlil qilish va obyektiv baholash o'quvchilar shaxsiy hayotida o'ziga xos ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Tadqiqot jarayonida blum kubigi metodidan foydalanildi.

Chunki blumning har qanday axborotdan asosiy farqi ma'lumotlarning muayyan sohalar bo'yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o'zlashtirilganligi bilan belgilanadi. Ta'lim tizimida tom ma'noda o'quvchilarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o'quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlari, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqilmoqda. Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda tinglovchilarni pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat va kreativlik asoslari bilan tanishtirish ular tomonidan o'quv jarayonini ijodiy xarakterda, qiziqarli, o'quvchilarning faolliklari asosida tashkil etilishiga yordam beradi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2.2.3 - rasm. Blum kubigi metodi

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tizimli tashkil etish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijtimoiy kompetentligini oshirishga, yuqori malakali, mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardoshli kadrlarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Bu esa, o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim va tarbiya jarayonining sifatli tashkil etilishini, malakali kadrlar tayyorlashda yuksak samaradorlikka erishishni kafolatlaydi. Zamonaviy talabalar avlodi chuqur raqamlashtirish sharoitida shakllantiriladi, bu erda ijtimoiy tarmoqlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanadilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Umarkulova, Z. D., & Askarova, N. A. (2025). TIBBIYOT OLIYGOHLARI TALABALARIDA PSIXIK SALOMATLIK MUAMMOLARI VA ULARGA PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISH ISHLARI. Inter education & global study, (3), 718-726.
2. Askarova Nargiza Abdivaliyevna, & Ergasheva Kamola. (2025). CONDITIONS FOR THINKING AND INDEPENDENT THINKING IN STUDENTS. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 20–25.
3. The Influence of Social Networks on The Psycho-Emotional State of Students: Pedagogical and Psychological Approach. (2025). International Journal of Advance Scientific Research, 5(04), 75-81.
4. Xasanova M.T. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy faol kompetentsiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali. 2021-y 59-bet. (13.00.00N32)

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Xasanova M.T. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini talabalarda ijtimoiy faol kompetensiyalarini rivojlantirish va uni metodikasi takomillashtirishning metodologik asoslari. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali. 2022y 77-82 bet. (13.00.00N32).
6. Xasanova M.T. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini talabalarda ijtimoiy faol kompetentsiyalarini rivojlantirish mazmuni. Science and innovation international scientific journal volume i issue 7 uif-2022 8.2
7. Khasanova M. Formatsion of social active competences in future primary school teachers. British Journal of Global Ecology and Sustainable Deveploment. Volume-05,June 2022.
8. Xasanova M.T. Bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish didaktik asoslari. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Nizomiy nomidagi TDPU 2024 yil 28-sentyabr 418bet.
9. Xasanova M.T. Globallashuv jarayonida ishlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda talim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning echimlari. Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. Qo‘qon DPI 2021y. 29 aprel. 144-147-bet.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xasanova Maxmuda Tixtayevna**, katta o'qituvchi [**Хасанова Махмуда Тихтаевна**, старший преподаватель], [**Xasanova Maxmuda Tixtayevna** Senior lecturer]; manzil: 100109, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Farobi ko'chasi, 2, [адрес: 100109, г. Ташкент, Алмазарский район, ул. Фароби, 2], [address: 2 Farobi St., Almazar district, Tashkent, 100109.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MUHANDISLIK GRAFIKASI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING UYG'UNLIGI

© A.Sh. Aminov[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: muhandislik grafikasining o'quv jarayonidagi ahamiyati juda katta. U texnik tafakkurni shakllantiradi, chizmalar orqali murakkab buyum va tizimlarning tuzilishini aniq ifodalash imkonini beradi. Muhandislik grafikasidan foydalanish talabalarga texnik bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish, loyihalash jarayonlarida aniq va to'g'ri ishlash ko'nikmalarini beradi.

MAQSAD: ushbu maqolaning maqsadi muhandislik grafikasi fanining o'quvchilarda tasviriy va texnik tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni, metodlari va amaliy natijalarini tahlil qilishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida dars jarayonida qo'llaniladigan an'anaviy va zamonaviy metodlar, kompyuter dasturlari (AutoCAD, SolidWorks, Kompas-3D), shuningdek, vizual vositalar tahlil qilindi. Taqqoslash, kuzatish va tajriba metodlari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'tkazilgan kuzatuv va tajribalar shuni ko'rsatdiki, muhandislik grafikasi bo'yicha bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. An'anaviy qo'lda chizma ishlash usuli texnik tafakkurni rivojlantirsa-da, zamonaviy dasturlardan foydalanish jarayonni tezlashtiradi va aniqroq natijalar beradi. Natijalarga ko'ra, zamonaviy grafik vositalar bilan ishlagan talabalar murakkab buyumlarning chizmasini to'g'ri va qisqa vaqt ichida bajarishga muvaffaq bo'ldi.

XULOSA: muhandislik grafikasi talabalarda texnik tafakkur va tasviriy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. An'anaviy va zamonaviy metodlarni uyg'unlashtirish orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Bu esa muhandislik sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshiradi.

Kalit so'zlar: muhandislik grafikasi, texnik tafakkur, AutoCAD, SolidWorks, chizma, ta'lim.

Iqtibos uchun: Aminov A.Sh. Muhandislik grafikasi: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unligi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.357–362.

ИНЖЕНЕРНАЯ ГРАФИКА: СИНТЕЗ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© А.Ш. Аминов[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: инженерная графика имеет большое значение в образовательном процессе. Она развивает техническое мышление и позволяет точно отображать сложные объекты и системы с помощью чертежей. Использование инженерной графики помогает студентам глубже усваивать технические знания и приобретать навыки точного и эффективного проектирования.

ЦЕЛЬ: цель данной статьи — проанализировать роль, методы и практические результаты инженерной графики в развитии у студентов наглядного и технического мышления.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были проанализированы традиционные и современные методы обучения, компьютерные программы (AutoCAD, SolidWorks, Компас-3D), а также наглядные средства. Применялись методы сравнения, наблюдения и эксперимента.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: наблюдения и эксперименты показали, что использование компьютерных технологий в инженерной графике значительно повышает эффективность. Если традиционные методы ручного черчения развивают техническое мышление, то современные программы ускоряют процесс и обеспечивают более точные результаты. Исследование выявило, что студенты, использующие современные графические средства, справлялись с выполнением сложных чертежей быстрее и точнее.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: инженерная графика играет важную роль в развитии технического мышления и навыков визуализации у студентов. Сочетание традиционных и современных методов обеспечивает высокую эффективность и повышает качество подготовки инженеров.

Ключевые слова: инженерная графика, техническое мышление, AutoCAD, SolidWorks, черчение, образование.

Для цитирования: Аминов А.Ш. Инженерная графика: синтез традиционных и современных подходов. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.357–362.

ENGINEERING GRAPHICS: THE INTEGRATION OF TRADITIONAL AND MODERN APPROACHES

© Akmal Sh. Aminov[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the importance of engineering graphics in the educational process is significant. It develops technical thinking and allows the precise representation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

of complex objects and systems through drawings. The use of engineering graphics helps students to better understand technical knowledge and acquire accurate and efficient design skills.

AIM: the purpose of this article is to analyze the role, methods, and practical outcomes of engineering graphics in developing students' visual and technical thinking.

MATERIALS AND METHODS: in this study, traditional and modern teaching methods, computer programs (AutoCAD, SolidWorks, Kompas-3D), and visual tools were analyzed. Comparative analysis, observation, and experimental methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the observations and experiments showed that the use of computer technologies in engineering graphics significantly increases efficiency. While traditional hand-drawing methods develop technical thinking, modern software accelerates the process and ensures higher accuracy. Results revealed that students using modern graphic tools were able to complete complex drawings correctly and in less time.

CONCLUSION: engineering graphics plays a vital role in developing students' technical thinking and visualization skills. Combining traditional and modern methods provides high efficiency and improves the quality of engineering education.

Keywords: engineering graphics, technical thinking, AutoCAD, SolidWorks, drawing, education.

For citation: Akmal Sh. Aminov. (2025) 'Engineering graphics: the integration of traditional and modern approaches', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.357–362. (In Uzbek).

Muhandislik grafikasining ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati juda keng bo'lib, u nafaqat chizmachilik asoslarini o'rgatadi, balki talabalarning texnik tafakkurini shakllantiradi, murakkab buyumlarning shakli va tuzilishini to'g'ri tasavvur qilish, loyihalash jarayonlarini amaliy jihatdan anglab yetish imkonini beradi. Muhandislik grafikasi orqali talabalar turli geometrik shakllarni tasvirlash, proyeksiyalash, kesim va qirqimlarni to'g'ri bajarish, mexanik detallarning chizmasini yaratish, shuningdek, texnik hujjatlarni o'qish va tushunish malakasiga ega bo'ladilar. Zamonaviy ta'limda bu fan alohida ahamiyatga ega bo'lib, u texnik yo'nalishlarda o'qiyotgan talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida asosiy poydevor hisoblanadi.

Bugungi kunda muhandislik grafikasini rivojlantirish jarayonida raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari ham kengaymoqda. Masofaviy ta'lim jarayonida talabalar CAD dasturlarini onlayn rejimda o'rganishlari, 3D modellarni bulutli tizimlar orqali almashishlari va birgalikda ishlashlari mumkin. Bu esa nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki jahon miqyosida hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.[1]

Xulosa qilib aytganda, muhandislik grafikasining ta'lim jarayonidagi o'rni beqiyosdir. U

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

texnik tafakkurni rivojlantiradi, talabalarda mantiqiy fikrlash va vizual ko‘nikmalarni shakllantiradi, ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. An’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali eng yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatini oshiradi, muhandislik sohasida raqobatbardosh va malakali mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi. Muhandislik grafikasining kelajagi raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, an’anaviy metodlarning puxta poydevori bilan uyg‘unlashganda u yanada mukammal natijalar beradi.[2]

An’anaviy qo‘lda chizmachilik usullari uzoq vaqt davomida muhandislik grafikasining asosiy tayanch metodlari bo‘lib kelgan. Talaba o‘z qo‘li bilan chizma ishlayotganda buyumning shaklini yanada chuqurroq o‘rganadi, geometrik munosabatlarni tushunadi va tasavvur qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Qo‘lda ishlash jarayonida diqqat, aniqlik, sabr-toqat va tartiblilik kabi fazilatlar shakllanadi. Bundan tashqari, an’anaviy usul yordamida talaba chizmaning ichki mantiqini tushunib, uni nazariy jihatdan mukammal o‘zlashtiradi. Shu bilan birga, an’anaviy usullar cheklangan imkoniyatlarga ega, chunki qo‘lda bajarilgan chizma ko‘p vaqt talab qiladi, katta hajmli loyihalarda xatoliklar ko‘proq uchraydi va ularni tuzatish qiyin bo‘ladi.

Zamonaviy davrda esa muhandislik grafikasida kompyuter texnologiyalari va CAD tizimlaridan keng foydalanilmoqda. AutoCAD dasturi yordamida ikki o‘lchamli chizmalar tezkor va aniq bajariladi, SolidWorks va Kompas-3D kabi tizimlar esa buyumlarni uch o‘lchamli ko‘rinishda modellashtirish, detallar orasidagi bog‘lanishlarni ko‘rish, mexanik ishlash jarayonlarini simulyatsiya qilish imkoniyatini beradi. Ushbu dasturlar yordamida talabalar nafaqat chizma yaratadilar, balki uni haqiqiy sharoitga yaqinlashtirilgan holda o‘rganadilar. Bu esa amaliyotda yanada ishonchli natija beradi. Zamonaviy dasturlar yordamida murakkab loyihalar qisqa vaqt ichida bajariladi, aniqlik yuqori bo‘ladi va natija ko‘p marotaba tahrirlansa ham sifatidan hech narsa yo‘qotmaydi.

Shu bilan birga, faqat zamonaviy dasturlar bilan ishlash ham yetarli emas. Chunki dastur imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun talaba avvalo buyumning geometrik mohiyatini to‘g‘ri tushunishi lozim. Agar nazariy va an’anaviy asoslar yaxshi o‘zlashtirilmagan bo‘lsa, talaba CAD tizimida model yasaganida ham uning ichki mantiqini to‘liq tushunmaydi. Natijada chizmada yoki modelda xatoliklar paydo bo‘lishi mumkin. Shu sababli, muhandislik grafikasida an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish eng samarali yo‘l hisoblanadi. O‘quv jarayonida dastlab talabalarga asosiy chizma tushunchalari qo‘lda o‘rgatiladi. Bu bosqichda ular proyeksiyalash, kesim va qirqimlarni tushunish, geometrik shakllarni turli ko‘rinishlarda tasvirlash ko‘nikmalarini egallaydilar. Keyinchalik shu bilimlar CAD dasturlari yordamida mustahkamlanadi. Masalan, qo‘lda o‘rgangan proyeksiyalarni AutoCAD dasturida bajarish, oddiy detallardan uch o‘lchamli modellarni SolidWorks yoki Kompas-3D da yasash orqali talabalar nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu usul samaradorlikni bir necha baravar oshiradi, chunki talaba bir vaqtning o‘zida ham tafakkurini rivojlantiradi, ham amaliy ko‘nikmaga ega bo‘ladi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kuzatuv va tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, qo‘lda chizmachilikni yaxshi o‘zlashtirgan talabalar CAD dasturlarini tezroq va samaraliroq o‘zlashtiradilar. Ular buyumning geometrik mohiyatini chuqurroq tushunganlari uchun dasturning imkoniyatlaridan to‘liq foydalana oladilar. Faqat zamonaviy dasturlar bilan ishlagan talabalar esa ko‘pincha buyumning shakli va ichki tuzilishini to‘liq anglamasdan, tayyor funksiyalar yordamida chizma yaratishga intiladilar. Natijada, ularning chizmalari nazariy asosdan mahrum bo‘lishi mumkin. Shu bois, eng yuqori samaradorlikka faqat ikki yondashuvni uyg‘unlashtirish orqali erishish mumkin.

Shu bilan birga, faqat zamonaviy dasturlar bilan ishlash ham yetarli emas. Chunki dastur imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun talaba avvalo buyumning geometrik mohiyatini to‘g‘ri tushunishi lozim. Agar nazariy va an’anaviy asoslar yaxshi o‘zlashtirilmagan bo‘lsa, talaba CAD tizimida model yasaganida ham uning ichki mantiqini to‘liq tushunmaydi. Natijada chizmada yoki modelda xatoliklar paydo bo‘lishi mumkin. Shu sababli, muhandislik grafikasida an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish eng samarali yo‘l hisoblanadi. O‘quv jarayonida dastlab talabalarga asosiy chizma tushunchalari qo‘lda o‘rgatiladi. Bu bosqichda ular proyeksiyalash, kesim va qirqimlarni tushunish, geometrik shakllarni turli ko‘rinishlarda tasvirlash ko‘nikmalarini egallaydilar. Keyinchalik shu bilimlar CAD dasturlari yordamida mustahkamlanadi. Masalan, qo‘lda o‘rgangan proyeksiyalarni AutoCAD dasturida bajarish, oddiy detallardan uch o‘lchamli modellarni SolidWorks yoki Kompas-3D da yasash orqali talabalar nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu usul samaradorlikni bir necha baravar oshiradi, chunki talaba bir vaqtning o‘zida ham tafakkurini rivojlantiradi, ham amaliy ko‘nikmaga ega bo‘ladi.

Muhandislik grafikasining amaliy natijalari ham juda katta ahamiyatga ega. Talabalar o‘quv jarayonida o‘zlashtirgan bilim va ko‘nikmalarini kelajakdagi kasbiy faoliyatida samarali qo‘llaydilar. Qurilish sohasida loyiha chizmalarini to‘g‘ri bajarish, mashinasozlikda murakkab detallarni modellashtirish, elektrotexnika va elektronika sohasida sxemalarni to‘g‘ri chizish va ularni tahlil qilish aynan muhandislik grafikasi orqali shakllangan ko‘nikmalarga asoslanadi. Shu bois, mazkur fan nafaqat nazariy ahamiyatga, balki amaliy qiymatga ham ega. Bugungi kunda muhandislik grafikasini rivojlantirish jarayonida raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish imkoniyatlari ham kengaymoqda. Masofaviy ta’lim jarayonida talabalar CAD dasturlarini onlayn rejimda o‘rganishlari, 3D modellarni bulutli tizimlar orqali almashishlari va birgalikda ishlashlari mumkin. Bu esa nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki jahon miqyosida hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, muhandislik grafikasining ta’lim jarayonidagi o‘rni beqiyosdir. U texnik tafakkurni rivojlantiradi, talabalarda mantiqiy fikrlash va vizual ko‘nikmalarni shakllantiradi, ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. An’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish orqali eng yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatini oshiradi, muhandislik sohasida raqobatbardosh va malakali mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi. Muhandislik grafikasining kelajagi

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, an’anaviy metodlarning puxta poydevori bilan uyg‘unlashganda u yanada mukammal natijalar beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Yessekeshova, M., Tuleuova, G., & Ahmetbek, A. (2025). *Theoretical Foundations for Improving the Teaching of Engineering Graphics Disciplines Based on the Systematic Approach*. Problems of Engineering and Professional Education, 76(1), 50–63. DOI:10.32523/2220-685X-2025-76-1-50-63.
2. Fernandes, F. A. O., Fuchter Júnior, N., Daleffe, A., Fritzen, D., & Alves de Sousa, R. J. (2020). *Integrating CAD/CAE/CAM in Engineering Curricula: A Project-Based Learning Approach*. Education Sciences, 10(5), 125. DOI:10.3390/educsci10050125.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Aminov Akmal Shavkatovich**, Buxoro davlat pedagogika instituti, musiqa va tasviriy san’at kafedrasi dotsenti, [**Аминов Акмал Шавкатович**, доцент кафедры музыки и изобразительного искусства Бухарского государственного педагогического института], [**Akmal Sh. Aminov**, Associate Professor, Department of Music and Fine Arts, Bukhara State Pedagogical Institute].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

ИЗУЧЕНИЕ РАСПРОСТРАНЕННОСТИ НЕВРОЗОВ И ДЕПРЕССИЙ СРЕДИ СТУДЕНТОВ И ЕГО ПСИХОПРОФИЛАКТИКА

© Д.Н.Жураева[1]✉

[1]Ташкентский государственный медицинский университет, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья посвящена распространённости неврозов и депрессий среди студентов и психопрофилактике: анализируются факторы риска, диагностические подходы и современные профилактические стратегии (психопросвещение, стресс-менеджмент, формирование устойчивых копинг-стратегий).

ЦЕЛЬ: оценить распространённость и ключевые детерминанты невротических и депрессивных расстройств у студентов и обосновать эффективные направления психопрофилактики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведён обзор научных источников и рекомендаций (ВОЗ, The Lancet Psychiatry, МКБ-11); представлены классификации неврозов (неврастения, истерический, ОКР) и депрессий (большое депрессивное расстройство, дистимия, атипичная, ситуативная); систематизированы уровни профилактики (первичная, вторичная, третичная) применительно к университетской среде.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: высокая академическая нагрузка, социальная нестабильность и дефицит поддержки ассоциированы с когнитивными нарушениями, эмоциональной лабильностью, прокрастинацией, психосоматикой. По данным литературных источников 2023–2024 гг., доля студентов с клинически значимыми симптомами тревоги и депрессии остаётся высокой; эффективна многоуровневая профилактика: оптимизация учебной среды, тренинги саморегуляции и КПТ-подходы, физическая активность, цифровая гигиена, доступ к психологическим службам и программы социальной интеграции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: психопрофилактика тревожно-депрессивных расстройств у студентов должна быть комплексной и ранней, включать образовательные, психологические и организационные меры, направленные на снижение стресса и повышение устойчивости.

Ключевые слова: депрессия; психоэмоциональное состояние; невроз; психическое благополучие; когнитивные нарушения; стресс; адаптация; тревожные расстройства; психопрофилактика.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Жураева Д.Н. Изучение распространенности неврозов и депрессий среди студентов и его психопрофилактика.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.363–373.

TALABALAR ORASIDA NEVROZ VA DEPRESSIYANING TARQALISHINI O'RGANISH VA UNING PSIXOPROFILAKTIKASI

© D.N. Juraeva[1]✉
[1]Toshkent davlat tibbiyot universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqola talabalarda nevroz va depressiya holatlarining tarqalishi, ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar hamda psixo-profilaktika yondashuvlari (psixologik ma’rifat, stress-menedjment, moslashuvchan koping-strategiyalar)ni tahlil qiladi.

MAQSAD: talabalarda nevrotik va depressiv buzilishlar tarqalish darajasini hamda asosiy determinantlarini aniqlash, samarali psixo-profilaktik chora-tadbirlarni asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, xalqaro ma’lumotlar bazalari va amaliy tavsiyalar (VOZ, The Lancet Psychiatry, ICD-11) tahlil qilindi; nevrozlar (nevras-teniya, isterik nevroz, OKR) va depressiyalar (BDR, distimiya, atipik, situativ) tasnifi keltirildi; talabalik muhitidagi xavf omillari va profilaktika darajalari (birlamchi, ikkilamchi, uchlamchi) tizimlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: talabalik davrida yuqori akademik yuklama, ijtimoiy beqarorlik va resurs yetishmovchiligi kognitiv (e’tibor, xotira), emotsional-behavoral (tashvish, labillik, izolyatsiya) hamda vegetativ buzilishlar bilan kechuvchi nevrotik va depressiv simptomatikani kuchaytiradi. Adabiyotlar 2023–2024 yillarda talabalarda depressiv va tashvish buzilishlari ulushi sezilarli ekanini, COVID-19 oqibatlari saqlanayotganini ko‘rsatadi; samarali profilaktika kompleks yondashuvni (o‘quv muhitini optimallashtirish, stressni boshqarish treninglari, jismoniy faollik, raqamli gigiyena, psixologik xizmatlar va ijtimoiy integratsiya) talab qiladi.

XULOSA: talabalarda nevroz va depressiyaning oldini olish ko‘p darajali, dalillarga asoslangan profilaktika tizimini joriy etishni, shuningdek, psixologik yordamga erta murojaatni va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirishni talab etadi.

Kalit so‘zlar: depressiya; psixoemotsional holat; nevroz; psixik farovonlik; kognitiv buzilishlar; stress; moslashuv; tashvish buzilishlari; psixoprofilaktika.

Iqtibos uchun: Juraeva.D.N. Talabalar orasida nevroz va depressiyaning tarqalishini o'rganish va uning psixoprofilaktikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.363–373.

THE STUDY OF THE PREVALENCE OF NEUROSIS AND DEPRESSION AMONG STUDENTS AND ITS PSYCHOPROPHYLAXIS

© Dildora.N.Juraeva[1]✉
[1] Tashkent State Medical University, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: this article examines the prevalence of neuroses and depression among university students and outlines psychoprophylactic strategies, including psychoeducation, stress management, and resilient coping skills aimed at reducing anxiety and burnout.

AIM: to assess prevalence and key determinants of neurotic and depressive disorders in students and to justify effective psychoprophylactic approaches.

MATERIALS AND METHODS: a narrative review of recent evidence and guidance (WHO, The Lancet Psychiatry, ICD-11) was conducted; classifications of neuroses (neurasthenia, hysteric neurosis, OCD) and depressive disorders (MDD, dysthymia, atypical, situational) are presented; multi-tier prevention (primary/secondary/tertiary) for campus settings is systematized.

DISCUSSION AND RESULTS: high academic load, social instability, and limited support are linked to cognitive deficits, emotional lability, social withdrawal, and psychosomatic symptoms. Evidence from 2023–2024 indicates persistently high rates of clinically significant anxiety/depression in students; effective prevention is multi-level: learning-environment optimization, self-regulation and CBT-based trainings, physical activity, digital hygiene, accessible counseling, and programs fostering social integration.

CONCLUSION: early, comprehensive, evidence-based psychoprophylaxis in universities—combining educational, psychological, and organizational measures—can reduce stress and improve students' mental well-being and academic outcomes.

Keywords: depression; psycho-emotional state; neurosis; mental well-being; cognitive impairment; stress; adaptation; anxiety disorders; psychoprophylaxis.

For citation: Dildora N. Juraeva. (2025) 'The study of the prevalence of neurosis and depression among students and its psychoprophylaxis', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.363–373. (In Russian).

Студенческая среда характеризуется высокой психоэмоциональной нагрузкой, что способствует развитию невротических и депрессивных расстройств. По данным ВОЗ, около 35% студентов сталкиваются с тревожными и депрессивными состояниями, что обусловлено академическим стрессом, социальной неустойчивостью и индивидуальными психологическими особенностями.

Актуальность темы обусловлена негативными последствиями этих расстройств – снижением когнитивных функций, ухудшением успеваемости и социальной адаптации. Согласно исследованиям, до 60% студентов с депрессией не обращаются за профессиональной помощью, что подчеркивает необходимость эффективных методов психопрофилактики. В данной работе анализируется распространенность неврозов и депрессий среди студентов, выявляются ключевые детерминанты и освещаются современные подходы к их профилактике.

Цель: Исследование уровня распространенности невротических и

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

депрессивных расстройств среди студентов, выявление их ведущих детерминант и обоснование эффективных подходов к психопрофилактике.

Невроз – это группа психогенных, функциональных, обратимых расстройств, характеризующихся эмоциональной нестабильностью, тревожностью, вегетативными симптомами и различными формами поведенческих нарушений. В отличие от психозов, при неврозах отсутствуют грубые изменения личности и критика к своему состоянию сохраняется.

Классификация неврозов (по К.Я. Гриншпуну и В.Н. Мясищеву):

1. Неврастения (астенический невроз) – характеризуется хронической усталостью, раздражительностью, снижением концентрации внимания, головными болями, нарушением сна. Чаще развивается у лиц с высоким уровнем ответственности и перегрузками (например, у студентов во время сессии).
2. Истерический невроз – проявляется демонстративным поведением, высокой внушаемостью, эмоциональной лабильностью, двигательными и сенсорными расстройствами (параличи, нарушения речи, гиперкинезы). Нередко встречается у личностей с истероидными чертами.
3. Невроз навязчивых состояний (обсессивно-компульсивное расстройство, ОКР) – включает навязчивые мысли (обсессии), которые вызывают тревогу, и повторяющиеся ритуальные действия (компульсии), направленные на её снижение. Например, студент может многократно проверять, выключен ли свет, из-за страха пожара.

Депрессия – это аффективное расстройство, сопровождающееся устойчивым снижением настроения, ангедонией (утратой способности получать удовольствие), психомоторной заторможенностью, снижением когнитивных функций и соматическими нарушениями (бессонница, снижение аппетита, общая слабость).

Классификация депрессий (по МКБ-11):

1. Большое депрессивное расстройство (БДР) – характеризуется выраженной апатией, ангедонией, суицидальными мыслями, стойкими когнитивными нарушениями. Требует медикаментозного лечения и психотерапии.
2. Дистимия – хроническое депрессивное состояние с менее выраженными симптомами, но продолжающееся не менее двух лет. Часто остается недиагностированной.
3. Атипичная депрессия – отличается повышенной сонливостью, усилением аппетита, эмоциональной реактивностью (улучшение настроения в ответ на положительные события).
4. Ситуативная депрессия (адаптационное расстройство с депрессивными реакциями) – развивается после стрессовых событий (например, неудачная сдача экзамена, потеря близкого). Может носить временный характер.

Психопрофилактика.

Психопрофилактика – это комплекс мероприятий, направленных на

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

предупреждение психических расстройств и повышение психологической устойчивости. Включает образовательные программы, работу с психосоциальными факторами и развитие навыков саморегуляции.

Классификация психопрофилактики:

1. Первичная психопрофилактика – направлена на предупреждение психических расстройств у здоровых людей. Включает:
   - o Программы стресс-менеджмента.
   - o Формирование навыков эмоциональной регуляции.
   - o Пропаганду здорового образа жизни (режим сна, физическая активность, питание).
   - o Обучение методам саморегуляции (дыхательные техники, релаксация).
2. Вторичная психопрофилактика – ориентирована на лиц с начальными признаками психоэмоциональных нарушений. Методы:
   - o Ранняя диагностика тревожно-депрессивных состояний (психологическое тестирование, беседы с психологами).
   - o Групповая терапия и поддерживающие программы.
   - o Индивидуальная психотерапия (когнитивно-поведенческая терапия, методы осознанности).
3. Третичная психопрофилактика – направлена на лиц, перенесших психические расстройства, с целью предупреждения рецидивов. Включает:
   - o Психологическое сопровождение после лечения.
   - o Контроль режима дня и стрессовых нагрузок.
   - o Социальную адаптацию и поддержку (работа с группами риска, создание безопасной среды).

Влияние психоэмоциональных факторов на благополучие студентов

Невротические и депрессивные расстройства оказывают значительное влияние на когнитивные функции, эмоциональное состояние и социальную адаптацию студентов. Их последствия можно разделить на несколько ключевых групп:

1. Когнитивные нарушения
   - • Снижение концентрации внимания – затрудняет учебный процесс, усвоение материала, подготовку к экзаменам.
   - • Нарушение памяти – студенты испытывают трудности с запоминанием и воспроизведением информации.
   - • Замедленное мышление – сложность в анализе данных, решении логических задач и принятии решений.
2. Эмоциональные и поведенческие изменения
   - • Повышенная тревожность – учащиеся могут испытывать постоянное беспокойство, страх перед оценками, выступлениями, общением.
   - • Эмоциональная лабильность – резкие перепады настроения,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

повышенная раздражительность, склонность к конфликтам.

- Социальная изоляция – снижение интереса к взаимодействию с окружающими, избегание социальных контактов.

3. Физиологические проявления

- Психосоматические расстройства – головные боли, боли в желудке, нарушения сна, вегетативные дисфункции (повышенное потоотделение, тахикардия).
- Хроническая усталость – ощущение постоянного истощения, слабость, снижение физической активности.

Подходы ученых к изучению неврозов и депрессий

1. Психоаналитический подход (З. Фрейд, К. Юнг)

Фрейд рассматривал неврозы как следствие внутреннего конфликта между сознательными и бессознательными желаниями. Юнг акцентировал внимание на роли личностных архетипов и нерешенных эмоциональных проблем.

2. Когнитивно-поведенческий подход (А. Бек, А. Эллис)

Аарон Бек разработал когнитивную модель депрессии, согласно которой депрессивные мысли формируются из негативных убеждений о себе, мире и будущем ("когнитивная триада"). Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ) направлена на изменение этих деструктивных установок.

3. Гуманистическая психология (К. Роджерс, А. Маслоу)

Рассматривает депрессию и неврозы как следствие неудовлетворенных потребностей и недостатка самореализации. Основной акцент делается на создание условий для личностного роста и раскрытия потенциала.

4. Биологическая теория (Г. Айзенк, Э. Крепелин)

Исследования показывают, что депрессия и тревожные расстройства связаны с дисбалансом нейромедиаторов (серотонина, дофамина, норадреналина). Этот подход обосновывает эффективность медикаментозного лечения антидепрессантами и анксиолитиками.

Основные синдромы, связанные с неврозами и депрессиями

1. Астенический синдром

Проявляется хронической усталостью, повышенной утомляемостью, раздражительностью, снижением работоспособности. Часто сопровождает депрессию и неврастению.

2. Деперсонализационно-дереализационный синдром

Пациенты ощущают себя оторванными от реальности, воспринимают окружающий мир как неестественный, «нереальный». Характерен для тревожных расстройств, затяжной депрессии.

3. Синдром эмоционального выгорания (СЭВ)

Возникает у студентов, испытывающих длительный стресс. Включает три компонента:

- Эмоциональное истощение.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Циничное отношение к учебе и окружающим.
- Чувство профессиональной несостоятельности.

4. Синдром панических атак

Острое состояние, сопровождающееся приступами сильного страха, учащенным сердцебиением, головокружением, чувством нехватки воздуха. Связан с тревожными расстройствами.

Последствия длительного воздействия физического и ментального утомления в жизнедеятельности студентов

1. Академический стресс

Формируется под влиянием высокой учебной нагрузки, экзаменационного давления, конкуренции. Может провоцировать тревожно-депрессивные расстройства.

2. Социальная тревожность

Выражается в страхе негативной оценки, избегании публичных выступлений, затруднениях в межличностном общении. Часто встречается среди студентов.

3. Прокрастинация

Патологическое откладывание важных дел, связанное с тревожностью, низкой самооценкой, страхом неудачи. Является одним из факторов развития невротических расстройств.

Актуальная статистика по депрессии и тревожным расстройствам среди студентов (2023–2024)

1. Общая распространенность среди молодежи

- По данным The Lancet Psychiatry, в 2023 году депрессивные расстройства оставались второй ведущей причиной инвалидности (56,3 млн лет жизни с инвалидностью, YLDs), а тревожные расстройства занимали шестое место (42,5 млн YLDs).
- В 2023 году 18–30% студентов университетов по всему миру испытывали клинически значимые симптомы депрессии, а 15–25% страдали тревожными расстройствами.

2. Распространенность среди студентов

- В исследовании, проведенном в 2023 году, до 32% первокурсников сообщили о тревожности и депрессии, мешающей учебе. Среди старшекурсников этот показатель был ниже – около 24%. Это связано с адаптацией к академической среде.
- Женщины оказались более подвержены депрессии: у них показатели тревожных и депрессивных расстройств были на 35–40% выше, чем у мужчин.

3. Связь с пандемией COVID-19

- В 2023 году сохранялось влияние пандемии: количество случаев депрессии увеличилось на 27,6%, а тревожных расстройств – на 25,6% по сравнению с допандемийным уровнем.
- Особенно уязвимой группой оставались молодые люди 18–25 лет, для

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

которых нарушение социальных связей и академического процесса стало основным триггером ухудшения психического здоровья.

4. Влияние на академическую успеваемость

o Исследования выявили отрицательную корреляцию между уровнем депрессии и академическими показателями студентов ($r = -0.20$, $p = 0.003$).

o Студенты с высоким уровнем тревожности в среднем сдавали экзамены на 15% хуже по сравнению с менее тревожными сверстниками.

Эти данные подчеркивают важность программ психопрофилактики среди студентов, направленных на снижение уровня стресса и тревожности.

Психопрофилактика тревожных и депрессивных расстройств у студентов

Развитие тревожных и депрессивных состояний среди студентов требует комплексного подхода, включающего образовательные, психологические и социальные меры. Психопрофилактика направлена не только на снижение уровня тревожности и депрессии, но и на формирование устойчивых когнитивных и адаптивных стратегий, способствующих академической успешности и личностному росту.

Оптимизация учебной среды и снижение стрессовых факторов

Высокие академические нагрузки, жесткие дедлайны и конкуренция часто провоцируют развитие тревожных состояний. Университеты могут снижать эти факторы за счет:

- внедрения адаптивных учебных планов, гибких форм оценки знаний, использования портфолио и проектных работ вместо жесткой системы экзаменов;
- организации программ наставничества, где старшекурсники помогают первокурсникам адаптироваться к требованиям вуза;
- введения образовательных курсов по управлению стрессом, эмоциональной регуляции и психическому здоровью.

Развитие когнитивных и эмоциональных навыков

Тревожность и депрессия нередко сопровождаются когнитивными нарушениями – снижением внимания, памяти и способности к концентрации. Для их профилактики эффективны:

- тренинг осознанности (mindfulness), когнитивных стратегий и когнитивно-поведенческой терапии (КПТ), которые помогают изменить негативные убеждения и развить гибкость мышления;
- применение методик запоминания и управления вниманием, таких как интервальное повторение, ассоциативные техники и когнитивные тренажеры (например, Lumosity, CogniFit);
- практика саморегуляции, включающая дыхательные упражнения, аутотренинг и техники расслабления.

Физическая активность как фактор психической устойчивости

Исследования показывают, что регулярные физические нагрузки снижают уровень тревожности и депрессии на 20–30% за счет стимуляции выработки

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

серотонина и дофамина. Наиболее эффективны:

- аэробные нагрузки (бег, плавание, йога), улучшающие когнитивные функции и способность к концентрации;
- участие в командных видах спорта, способствующее социальной адаптации и снижению изоляции;
- организация университетских программ физической активности, включающих спортивные мероприятия и фитнес-группы.

Использование технологий в психопрофилактике

Современные технологии могут стать инструментом как для поддержки психического здоровья, так и для снижения его уровня при неконтролируемом использовании гаджетов. Полезные меры включают:

- внедрение цифровых платформ для контроля эмоционального состояния (например, мобильные приложения для отслеживания настроения и уровня стресса);
- ограничение экранного времени перед сном, так как чрезмерное использование гаджетов увеличивает риск тревожных расстройств;
- цифровой детокс, проводимый на уровне университета (дни без социальных сетей, запрет гаджетов на лекциях, стимулирование живого общения).

Психологическая поддержка и социальная интеграция

Чувство одиночества и социальной изоляции является важным фактором развития депрессии у студентов. Для снижения этих рисков эффективны:

- создание психологических центров, обеспечивающих доступ к профессиональной помощи;
- формирование групп взаимопомощи, в которых студенты могут обмениваться опытом и поддерживать друг друга;
- внедрение студенческих сообществ, волонтерских программ и творческих объединений, способствующих социальной адаптации.

Ведущие мировые университеты осознают важность психического здоровья студентов и внедряют комплексные стратегии психопрофилактики. Так, в Оксфорде акцент делается на создание благоприятной социальной среды: поддержка наставников, вовлечение студентов в академическое и внеучебное сообщество, доступ к специализированным психологическим службам. Университет стремится не только реагировать на существующие проблемы, но и предотвращать их за счет формирования устойчивости к стрессу и развития навыков эмоциональной регуляции.

Стэнфорд развивает культуру осознанного отношения к психическому здоровью, предлагая программы по управлению стрессом, развитию эмоционального интеллекта и укреплению социальной поддержки среди студентов. Круглосуточная доступность психологической помощи и образовательные инициативы позволяют снизить уровень тревожности и депрессии, способствуя академической успешности и личностному росту учащихся. Такие подходы

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

доказывают, что профилактика психических расстройств в университетах должна быть многоуровневой: сочетать образовательные меры, поддержку со стороны преподавателей и однокурсников, а также доступ к профессиональной помощи.

Основной неоспоримой характеристикой личности является самосознание, отделение от окружающей мир. В этом смысле мы говорим, что ребенок, безусловно, уникальный человек, но все же не личность. Но уже в 2,5-3 года ребенок начинает знать о себе, различать его чувства, оценить его поведение. Негативным фактором в семейном воспитании, ведущим к невротизации личности и повышенному риску возникновения психопатии, является эмоциональное отвержение и неприятие ребенка. Проявляется оно в отсутствии материнской заботы, внимания, ласки и нежности (материнская депривация), раздраженно-нетерпеливым отношением, частыми угрозами, физическим наказаниями, в критике ребенка, в сравнении его с другими детьми. Родитель может в открытой форме продемонстрировать отвержение («Я тебя больше не люблю», «Ты мне такой не нужен», «Почему у твоего друга все пятерки, а у тебя только одна? У нас в семье еще не было таких учеников»). Скрываемое эмоциональное отвержение проявляется в глобальном недовольстве ребенком, постоянном ощущении родителями, что он «не такой», не «тот». В качестве наказания родители могут избегать физического и эмоционального контакта с ребенком, подчеркнуто с ним не разговаривать, уходить из помещения, в котором он находится. Эмоциональное отвержение и безразличие приводят к общему нарушению психического развития ребенка, его личностной незрелости, чувству внутренней пустоты, потере чувства безопасности, ослаблению его духа. Испытывая отвержение со стороны родителей, маленький человек это глубоко переживает, испытывая ряд негативных эмоций и чувств.

Различные проблемы - от творческого мышления до личной деятельности. Различные исследования психики позволили понять законы восприятие, мышление и личность. Разработка, для формулирования экспериментальных методов, которые принципиально отличаются от предыдущих. Психоэмоциональные расстройства, такие как неврозы и депрессии, представляют серьезную проблему среди студентов, отрицательно влияя на их когнитивные способности, академическую успеваемость и социальную адаптацию. Основными факторами риска являются хронический стресс, высокая учебная нагрузка, недостаток поддержки и неэффективные стратегии совладение с трудностями.

Для снижения уровня тревожности и депрессии необходим комплексный психопрофилактический подход, включающий образовательные программы, развитие навыков саморегуляции, психологическую поддержку и создание комфортной академической среды. Внедрение этих мер не только способствует улучшению психического благополучия студентов, но и повышает их учебную мотивацию, продуктивность и устойчивость к стрессовым ситуациям.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ| ADABIYOTLAR RO‘YXATI | REFERENCES

1. Н.Аскарова. Изучения влияние психопатических качеств родителей на психические расстройства у детей // Inter education & global study. 2024. №8(1). С. 450-459. STUDY OF THE INFLUENCE OF PARENTS' PSYCHOPATHIC TRAITS ON MENTAL...
2. Askarova Nargiza Abdivaliyevna. (2024). INFLUENCE OF PSYCHOPATHIC QUALITIES OF PARENTS ON MENTAL DISORDERS IN CHILDREN. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(10), 367–371.
3. Abdivaliyevna, A. N., & Farangiz, S. (2025). MEMORY AND METHODS OF STRENGTHENING IT. International Journal of Advance Scientific Research, 5(01), 14-19.
4. Шкловский В.М. НЕЙРОРЕАБИЛИТАЦИЯ БОЛЬНЫХ С ПОСЛЕДСТВИЯМИ ИНСУЛЬТА И ЧЕРЕПНО-МОЗГОВОЙ ТРАВМЫ. // Журнал неврологии и психиатрии им С.С.Корсакова – 2015;
5. Клиническая психология: Учебник для вузов. 4-е изд. / Под ред. Б. Д. Карвасарского. — СПб.: Питер, 2011. — 864 с.: ил. — (Серия «Учебник для вузов»).
6. Бек А. Т. Когнитивная терапия и эмоциональные расстройства
7. Лебедев А. Н. Психофизиология стресса и адаптации
8. https://www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366(23)00067-6/fulltext
9. https://studentaffairs.stanford.edu/mental-health-resources
10. https://www.ox.ac.uk/students/welfare/mentalhealth
11. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2215036621000063

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ [MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT] [AUTHORS INFO]

✉**Жураева Дилдора Насирдиновна**, преподаватель [**Juraeva Dildora Nasirdinovna**, o'qituvchi], [**Dildora.N.Juraeva** teacher]; manzil: O‘zbekiston, st. Farobiy 2, Toshkent, O‘zbekiston, 100109, [адрес: Узбекистан, ул. Фараби 2, Ташкент, Узбекистан, 100109], [address: Uzbekistan, Farabi 2 Tashkent UZ, 100109]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

KINO SAN'ATI: TARIXIY RIVOJLANISH VA ZAMONAVIY TENDENTSIYALAR

© K.Q. Zaretdinov[1]✉

[1]O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali, Nukus, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada kino san'atining tomoshabinlar ommasiga ta'sir qilishining yangicha usullari haqida so'z yuritiladi. Bu usullar o'zbek kinoijodkorlari tomonidan tasvirga olingan kino mahsulotlari keng tahlil etildi va ko'rsatib berildi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — kino san'atining paydo bo'lishi, tarixiy bosqichlari, taraqqiyot yo'li va turli davrlardagi asosiy tendentsiyalarni tahlil qilish, shuningdek, bugungi kunda kino san'atida kuzatilayotgan zamonaviy yo'nalishlar, texnologik yutuqlar va ularning mazmun hamda shaklga ta'sirini o'rganishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy, tavsifiy (deskriptiv) va taqqoslash (komparativ) metodlar qo'llanildi. Ma'lumotlar sifatida XX asr boshidan to hozirgi kungacha yaratilgan muhim kino asarlari, kino san'atiga oid ilmiy maqolalar, tarixiy hujjatlar va zamonaviy tahliliy manbalar o'rganildi. Shuningdek, turli davrlarga mansub kino mahsulotlari tahlil qilinib, ular o'rtasidagi farq va o'xshashliklar aniqlab chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kino san'ati o'zining dastlabki bosqichlarida asosan ko'ngilochar va ma'lumot beruvchi vosita sifatida shakllangan. 1920–1960 yillar oralig'ida turli milliy kino maktablari (masalan, Gollivud, Italiya neorealizmi, Sovet montaj maktabi) paydo bo'lib, kino orqali ijtimoiy, siyosiy va estetik g'oyalar yetkazila boshlandi.

Zamonaviy davrda esa raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, sun'iy intellekt, vizual effektlar (VFX), virtual reallik (VR) kabi omillar kino san'atining imkoniyatlarini keskin kengaytirdi. Bunda nafaqat texnik ko'rsatkichlar, balki mazmun, dramaturgiya va tomoshabinning roli ham o'zgarib bormoqda.

XULOSA: kino san'ati insoniyat madaniyatining muhim qismi bo'lib, uning rivojlanish jarayoni jamiyatdagi texnologik, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda kino nafaqat san'at, balki axborot, tarbiya va hatto siyosiy vosita sifatida ham faol xizmat qilmoqda. Zamonaviy tendentsiyalar esa kino san'atining yangi bosqichga chiqayotganidan dalolat beradi. Kelajakda bu sohaning rivoji ko'proq interaktivlik, sun'iy intellekt, globalizm va shaxsiylashtirilgan kontent yo'nalishida davom etishi kutilmoqda.

Kalit so'zlar: kino san'ati, ijodkor, janr, kinotasma, film, tomoshabin, kadr.

Iqtibos uchun: Zaretdinov K.Q. Kino san'ati: tarixiy rivojlanish va zamonaviy tendentsiyalar // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.374–380.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

КИНОИСКУССТВО: ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

© К.К. Заретдинов[1]✉
[1]Нукусский филиал Государственного института искусства и культуры Узбекистана, Нукус, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются новые методы воздействия киноискусства на массовую аудиторию. Эти методы проанализированы на примере кинофильмов, снятых узбекскими кинематографистами, и представлены в расширенном виде.

ЦЕЛЬ: проанализировать зарождение киноискусства, его исторические этапы, путь развития и ключевые тенденции разных периодов, а также изучить современные направления и технологические достижения в кино, их влияние на содержание и форму фильмов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались исторический, описательный (дескриптивный) и сравнительный (компаративный) методы. В качестве материалов были изучены значимые кинопроизведения, созданные с начала XX века до наших дней, а также научные статьи по киноискусству, исторические документы и современные аналитические источники. Проанализированы кинопродукты, относящиеся к различным периодам, выявлены их различия и сходства.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показывают, что киноискусство на начальных этапах своего развития формировалось в основном как развлекательное и информационное средство. В период с 1920 по 1960 годы появились различные национальные школы кино (например, Голливуд, итальянский неореализм, советская монтажная школа), с помощью которых начали передаваться социальные, политические и эстетические идеи.

В современную эпоху цифровые технологии, искусственный интеллект, визуальные эффекты (VFX), виртуальная реальность (VR) значительно расширили возможности киноискусства. При этом изменились не только технические характеристики, но и содержание, драматургия, а также роль зрителя в процессе восприятия фильма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: киноискусство является важной частью человеческой культуры, и его развитие тесно связано с технологическими, политическими и социальными изменениями в обществе. Сегодня кино выполняет не только художественную, но и информационную, воспитательную, а порой и политическую функцию. Современные тенденции свидетельствуют о переходе кино на новый уровень. В будущем ожидается развитие отрасли в направлении интерактивности, использования искусственного интеллекта, глобализма и персонализированного контента.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ключевые слова: киноискусство, создатель, жанр, кинолента, фильм, зритель, кадр.

Для цитирования: Заретдинов К.К. Киноискусство: историческое развитие и современные тенденции. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.374–380.

CINEMATIC ART: HISTORICAL DEVELOPMENT AND MODERN TRENDS

© Karamatdin Q. Zaretdinov[1]✉
[1]Nukus Branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, Nukus, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: to analyze the origins of cinematic art, its historical stages, paths of development, and key trends across different periods. Additionally, to study modern directions and technological advancements in cinema and their influence on the content and form of films.

AIM: the main objective of this research is to analyze the origins of cinematic art, its historical stages, paths of development, and the key trends across different periods, as well as to study the modern directions and technological advancements observed in cinema today and their influence on both content and form.

MATERIALS AND METHODS: this research employed historical, descriptive, and comparative methods. The study analyzed significant cinematic works produced from the early 20th century to the present day, as well as scholarly articles on cinematic art, historical documents, and modern analytical sources. Films from various time periods were compared to identify similarities and differences.

Discussion and Results: the results of the research show that cinematic art initially developed primarily as a form of entertainment and a means of conveying information. From the 1920s to the 1960s, various national film schools emerged (such as Hollywood, Italian Neorealism, and the Soviet Montage School), through which social, political, and aesthetic ideas began to be communicated.

In the modern era, digital technologies, artificial intelligence, visual effects (VFX), and virtual reality (VR) have significantly expanded the possibilities of cinematic art. These advancements have changed not only the technical aspects of filmmaking but also the narrative structure, content, and the viewer's role in film perception.

CONCLUSION: cinematic art is an essential part of human culture, and its development is closely intertwined with technological, political, and social changes in society. Today, cinema serves not only an artistic purpose but also functions as a tool for information, education, and even political influence. Modern trends indicate that cinema is entering a new phase of development. In the future, the industry is expected to move toward greater interactivity, the use of artificial intelligence, globalization, and personalized content.

Keywords: cinema, creator, genre, film, film, viewer, frame.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

For citation: Karamatdin Q. Zaretdinov. (2025) 'Cinematic art: historical development and modern trends', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.374–380. (In Uzbek).

Kino san'ati – bu faqatgina vaqt o'tkazish vositasi emas, balki inson tafakkuri, dunyoqarashi va his-tuyg'ularini aks ettiruvchi, jamiyatdagi turli ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy jarayonlarni yorituvchi muhim madaniy fenomendir. Uning paydo bo'lishi XIX asr oxiriga to'g'ri kelib, dastlab oddiy texnik tajriba sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa-da, qisqa vaqt ichida ulkan ijodiy sohaga aylandi. Boshlang'ich so'zsiz filmlar davridan to so'zli filmlar, rangli tasvirlar va kompyuter grafikasi orqali yaratiladigan zamonaviy asarlargacha bo'lgan yo'l – kino san'atining uzluksiz rivoj va takomillashuv jarayonidan dalolat beradi.

Ta'rixiy rivojlanish jarayonida turli mamlakatlar milliy kino maktablarini shakllantirdi. Gollivud kino industriyasi global miqyosda yetakchilik qilgan bo'lsa, Yevropa, Osiyo va shu jumladan O'zbekiston kinosi ham o'zining betakror uslubi va mazmuni bilan kino tarixida munosib o'rin egalladi. Kino orqali xalqlar o'z an'analarini, tarixi va turmush tarzini namoyon etib kelmoqda.

Zamonaviy tendentsiyalar esa kino san'atining yangi bosqichga o'tganini ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalar, 5D, vR (virtual reallik), maxsus effektlar, onlayn striming platformalar – bularning barchasi kino tomoshabin bilan muloqot qilish usulini o'zgartirdi. Shu bilan birga, zamonaviy filmlar nafaqat texnologiya, balki mazmun jihatdan ham murakkab, psixologik, falsafiy va global muammolarni qamrab olmoqda. Inson huquqlari, muhit muhofazasi, gender masalalari, migratsiya va boshqa mavzular keng yoritilmoqda.

Kino san'ati asarlari yozuvchi-dramaturg, rejissyor, aktyor, operator, rassom, kompozitor kabi ijodiy xodimlardan iborat jamoa mahsulidir. Kinoda rejissyor yetakchi rol o'ynaydi. Film yaratish 2 tomonni – ijod va ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi. Kino ishlab chiqarishning markazi – kinostudiya. Tayyor filmlar kinoprokat orqali tarqatiladi va ular kinoteatr, televideniyeda ko'rsatiladi. Ekran san'atining o'ziga xos ifoda vositalari bor: umumiy, o'rta va yirik planda suratga olish, turli rakurslarda kameralar harakati, epizod va kadrlar montajining turli shakllari va boshqa.

Kino san'atining 4 asosiy turi mavjud: badiiy film, ilmiy-ommaviy kino, hujjatli kino va multiplikatsion kino. Shulardan badiiy film kino san'atining asosiy turlaridan bo'lib, maxsus yozilgan ssenariy yoki qayta ishlangan badiiy adabiyot (hujjatli yoki badiiy proza, teatr dramaturgiyasi va boshqalar) asosida ijodning ijroiy vositalari yordamida haqiqiy yoki to'qima voqealarning bayon etilishi; ilmiy-ommaviy kino tomoshabinlarni tabiat va jamiyat hayoti, ilmiy kashfiyot va ixtirolar bilan tanishtiradi. Kino san'atining yana bir muhim turi – animatsion film. Eng keng tarqalgan shakllari rasmli va qo'g'irchoqli filmlardir. Rassom chizgan rasmlar yoki maketlar, shuningdek, qo'g'irchoqlar harakatlantirilib kinotasmaga tushiriladi. Hujjatli film bo'lgan voqea va harakatlarni tasmaga tushiradi. Kino san'atining komediya, tarixiy, dramatik va sarguzasht filmlar kabi janrlari mavjud.

O'zbekistonda birinchi film 1897-yil "Eski jo'va" maydonida ko'rsatilgan. 1908-yildan Toshkent, Samarqand, Qo'qon va boshqa shaharlarda chet el filmlari namoyish etilgan. O'rta Osiyoda ko'rsatilgan kinolentalar, asosan, Amerika, Fransiyaning Sharq

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ekzotikasi tasvirlangan filmlaridan iborat bo‘lgan. O‘zbek milliy kino san’ati XX asrning 20-yillarida vujudga keldi. Birinchi o‘zbek kinooperatori Xudoybergan Devonov o‘zining ilk hujjatli-xronikal filmlarida o‘zbek xalqining hayotini, urf-odatlarini, Xorazm manzaralarini aks ettirishga intilgan.

1924-yil rus-buxoro shirkati “Buxkino”, 1925-yil Toshkentda “Sharq yulduzi” (1936-yildan “O‘zbekfilm”) kinofabrikasining tashkil bo‘lishi o‘zbek kino san’ati rivojini boshlab berdi. Ovozsiz filmlarda berilgan mazmun tomoshabinga ko‘proq Yevropa mutaxassislari nuqtali nazarini ifodaladi, chunki milliy an’analarni bilishdan yiroq mualliflarning asarlari shu ruxda yaratilgan edi. 1920-yillarda yaratilgan “Soyabon arava” (O. Frelix), “Ravot qashqirlari” (K. Gertel), “Makrli changal” (V. Kozlov), “Chodira” (M. Averbax) kabi filmlar shular jumlasidan.

O‘zbek kinosining muboshiri bo‘lgan “Nasriddin Buxoroda” (1943 y rejissyor Y. Protazanov) filmi xalq mavzusining haqiqiy imkoniyatlarini ochib berdi, tasviriy vositalar qatorini qanday chiroyli va ifodali qurish mumkinligini ko‘rsatdi, yuqori darajadagi ijro uslubini o‘rgatdi. “Tohir va Zuhra” (1945, rejissyor N. G‘aniyev) filmi xalq ertaklari asosida yaratiladigan filmlar chegarasini “buzib” o‘tgan holda tarixiy filmlar yaratishga asos soldi, milliy ruhdagi ifodali o‘yin imkoniyatlarining naqadar kengligini his etishga imkon berdi. Keyinroq yaratilgan “Alisher Navoiy” (1947, rejissyor K. Yormatov) filmining yaratilishiga “Tohir va Zuhra” kinosi muhim poydevor bo‘lib xizmat qildi. Shuningdek, “Boy ila xizmatchi“, “Qutlug’ qon” (1953, 1957, rejissyor L. Fayziyev), “Shohi so‘zana” (1954, A. Beknazarov) kabi badiiy asarlar ekranlashtirildi.

O‘zbek kinosida yoshlarda zamon talablariga yangicha qarash shakllandi, eski qolip va taxminlardan uzoqlashdilar, dunyoga shoirona nazar tashlash imkoniyatlari namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga hayot faqat sevish, xursandchilik qilish, qahvaxonalarda raqsga tushish, chiroyli kiyinishdan iborat deb bilgan shaharlik yigit va qizlar uchun tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan filmlar ham o‘zbek ekran san’atiga yangi bir sahifa bo’lib kirib keldi. Bu, ayniqsa, rejissyor E. Eshmuhamedov ijodida (“Nafosat” (1966), “Sevishganlar” (1969) va boshqalar) yaqqol ko’zga tashlandi. “Maftuningman” (1958, Y. A’zamov), “Sen yetim emassan“, “Qalbingda quyosh“, “Toshkent – non shahri” (1960, 1962, 1966, 1967, rejissyor Sh. Abbosov), “Sinchalak”, “Ulug‘bek yuldo‘zi”, “Natashaxonim” (1961, 1965, 1966, rejissyor L. Fayziyev).

Hozirgi O‘zbekiston hududida kinofilmlarning birinchi namoyishi 1897 yilda Toshkentda bo‘lib o‘tgan. Xudoybergan Devonov (1879-1940) o‘zbek kinosining asoschisi hisoblanadi. Devonov Xorazmning tarixiy diqqatga sazovor joylari: minoralar, masjidlar va boshqa yodgorliklarni suratga olib, ekranda namoyish etgan 1908-yil o‘zbek kinosining tug‘ilgan yili hisoblanadi. 1925-yilda Buxkino hamkorligida “O‘lim minorasi” filmini suratga oldi. O‘sha yili “Sharq yulduzi” kinofabrikasi ochilib, 1958-yilda unga “O‘zbekfilm” deb nom berildi.

Yillar davomida studiyada Komil Yormatov, Nabi Ganiyev, Latif Fayziev, Zagid Sobitov, Ravil Botirov, Elyor Ishmuhamedov, Uchqun Nazarov, Shuhrat Abbosov, Ali

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hamraev va boshqalar ijod qildi. Klassik kinofilmlar qatoriga “Tohir Zuhra“, “Nasriddin Buxoroda”, “Maftuningman”, “Mahallada duv-duv gap”, “O‘tkan kunlar” [1] filmlari kiradi. Rejissyor Yusup Raziqovning fikricha, “Toshkent –non shahri“ filmi kinostudiyaning eng katta yutug‘idir.

1972-yilda „O‘zbekiston kino muzeyi“ tashkil etildi. 1970-1980-yillarda Sh. R.Rashidov ko‘magida uchta yirik tarixiy serial suratga olindi: Ular Odil Yoqubov asari asosida „Ulug‘bek xazinalari“, Oybek romani asosida 10 qismli “Alisher Navoiy” videofilmi, 17 qismli Kamil Yashin romani asosida “Olovli yo‘llar” 1990-yilda Pirimqul Qodirov romani asosida 10 qismli “Bobur” tarixiy seriali tayyorlandi.

Zamonaviy kino jarayonining o‘ziga xos jihati shundaki, o‘zbek filmlari namoyish etiladigan kinoteatrlarga tashrif buyuradigan yoshlarning katta auditoriyasi shakllangan. Bu bosqichga kelib bir qattor filmlar kinofestivallarga qatnasha boshlaydi: “Yo‘l bo‘lsin” (2006, rejissyor Tamara Kamalova), “Vatan”, “Chashma” (Manba), “Yurt”, “Osmondagi yigitlar”, “Xotira”, “Sog‘inch soxili”, shular jumlasidandir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil aprel oyida “Kino san’ati va kino sanoatini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish va sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonni imzolash orqali islohotlarni boshlashga yo‘l ochdi. Farmonga muvofiq, “O‘zbekkino” Milliy agentligi O‘zbekiston Kinematografiya agentligi deb qayta nomlandi, hududida yozgi kinoteatr barpo etilgan Kinochilar uyi rekonstruksiya qilindi hamda har yili o‘tkaziladigan “Ipak yo‘li durdonasi” Toshkent xalqaro kinofestivali Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi xalqaro kinofestivalining davomchisi sifatida taasis etildi va 24 yillik tanaffusdan so‘ng ilk bor 2021-yil kuzida Toshkentdagi rekonstruksiya qilingan Kinochilar uyida bo‘lib o‘tdi.

2021-yilda BDKlning Toshkentda birinchi xorijiy filiali ochildi. Timur Bekmambetov bilan birgalikda Toshkentda animatsion filmlar maktab-studiyasi ochildi, uning o‘quvchilari “Xo‘ja Nasriddin” multfilmini ishlab chiqarish jarayonlarida qatnashmoqda. 2022-yilning kuzida Kinochilar uyida MDHdagi eng yirik DCP ekrani o‘rnatildi va “O‘zbekfilm” kinokonsernining eng yangi panoramali pavilyoni taqdimoti bo‘lib o‘tdi. U yerda Bahodir Yalangtush haqida tarixiy film suratga olish ishlari olib borildi.

So‘nggi to’rt yil ichida O‘zbekistonda bir vaqtning o‘zida bir nechta yuqori sifatli filmlar suratga olindi, ular xalqaro mukofotlarga nomzod bo‘lgan.

Yolqin To‘ychievning “Faridaning 2000 qo‘shig‘i” (2019) filmi Hamdo‘stlik mamlakatlari Moskva premyerasi kinofestivalining Gran-prisiga sazovor bo‘ldi. Ushbu film 93-Oskar mukofotiga ham nomzod sifatida tanlangan], shuningdek, bu film “Oltin globus” mukofotiga ham taqdim etilgan. Dilmurod Mirsaidovning “Ayol qismati” (“Ayol taqdiri”) (2021) Turkiyada o‘tkazilgan Turk dunyosi Qo‘rqut ota kinofestivalida Gran-priga sohibi bo‘ldi.

“Samarqandda qovun tarovati” (2021) Ali Hamrayeva 2022-yilda Milanda o‘tkazilgan V FELIX kinofestivalining laureati bo‘ldi. Yolqin To‘ychievning “Evrilish” (“Transformatsiya”)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(2022) filmi Janubiy Koreyaning Pusan shahrida bo‘lib o‘tgan XXVII xalqaro kinofestivalida Kim Jiseok mukofoti nominatsiyasida eng yaxshi deb topildi.

Xulosa qilib aytganda, kino san‘ati – bu o‘tmish va hozirgi zamon orasidagi ijodiy ko‘prikdir. U tarixni saqlab qoladi, bugunni aks ettiradi va kelajak haqida o‘ylashga undaydi. Kino nafaqat tomoshabinni ko‘ngilochar asarlar bilan xursand qiladi, balki uni o‘ylashga, his qilishga, bilishga va anglashga chorlaydi. Shu boisdan, kino san‘atining ahamiyati nafaqat madaniy, balki ijtimoiy va ma‘naviy jihatdan ham beqiyos hisoblanadi. U inson va jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi va kelajakda ham o‘z ta‘sirini yo‘qotmaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston. 2021, 464b.
2. Kino: entsiklopedicheskiy slovar. Gl. red. S.I. Yutkevich. – M.: Sov.entsiklopediya, 1986. – S. 129.
3. Xaydegger M. Vremya kartini mira (1938, 1950) // Xaydegger M. Istok xudojestvennogo tvoreniya. Izbrannie raboti raznix let. M.: Akademicheskiy proekt, 2008. – S. 274.
4. Teshaboev J. «Ozbek kinosi: izlanishlar va ishonchlar» (1984);
5. Abulkosimova X, Teshaboev J, Mirzamuhamedova M. «O'zbekiston kinosi» (1985);

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Zaretdinov Karamatdin Qurbanbaevich,** “Texnogen va san’atshunoslik” fakulteti dekani, dotsent. [**Заретдинов Караматдин Курбанбаевич**, декан факультета "Техноген и искусствоведение", доцент.], [**Karamatdin Q. Zaretdinov,** dean of the Faculty of "Technology and Art Studies", associate Professor. [manzil: Qoraqalpoǵiston Respublikasi, Nukus sh, Shamenzar ko’shasi, 38-uy], [адресс: Республика Каракалпакстан, г. Нукус, ул. Шамензар, 38.] [address: Republic of Karakalpakstan, Nukus city, Shamenzar street, 38].

CC BY NC ND

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

TYPES OF CHORAL PERFORMANCE ART AND THEIR DISTINCTIVE FEATURES

© Mukammalxon M. Qurbonova[1]✉
[1]Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: choral performance is one of the most ancient and important branches of musical culture. It embodies collective creativity, artistic expression, and spiritual unity. Through choral art, a nation's cultural heritage, aesthetic perspectives, and social values are reflected. Each type of choir is distinguished by its form, style, and function, and plays a special role in the development of art. Therefore, studying the types of choral performance and their distinctive features is essential for the progress of musical education and culture.

AIM: the purpose of this article is to classify the types of choral performance art, analyze their distinctive features, and reveal the role of each type in musical culture. In addition, it aims to highlight the educational, aesthetic, and spiritual significance of choral performance and to explore its application in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: in the study of choral performance art, various materials and methods were used. The main sources included scores of choral works, audio recordings, scientific literature, methodological manuals, and observational materials reflecting the activities of choral ensembles. Furthermore, to analyze and generalize the collected information, several scientific and methodological approaches were applied. In particular, comparison, analysis, and observation methods were used to identify general and specific aspects of choral performance. Pedagogical experiments and practical observation of rehearsals provided opportunities to study the real creative process of choirs. In addition, interviews and discussions with choir conductors and performers played an important role in identifying personal experiences, while musical analysis helped to reveal the artistic and technical features of choral works.

DISCUSSION AND RESULTS: the study of choral performance types, supported by the collected materials and applied methods, yielded effective results. The analysis of musical scores and audio recordings made it possible to gain a deeper understanding of the artistic content of the works. Scientific literature and methodological manuals contributed to exploring methodological approaches used in choral performance more extensively. Pedagogical experiments, observations, and interviews helped to identify both the challenges and the achievements encountered in the practical activities of choirs. In particular, the observation of rehearsals allowed for

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

the assessment of performers' vocal skills, intonation accuracy, and ensemble unity. Interviews and discussions with conductors and performers provided valuable insights into their creative views and experiences.

CONCLUSION: the conducted research demonstrated that all types of choral performance possess unique artistic, aesthetic, and technical characteristics. The use of primary sources such as musical scores, audio recordings, scientific literature, and observational materials enabled a comprehensive analysis of both theoretical and practical aspects of choral performance. The applied research methods—comparison, observation, pedagogical experiment, interviews, and musical analysis—proved effective in studying the creative activities of choral ensembles.

Overall, choral performance not only develops musical performance skills but also plays an important role in fostering collectivism, aesthetic taste, creative thinking, and artistic education. Therefore, the further development of choral performance, the application of new methodological approaches, and the support of choral ensembles remain among the most relevant tasks.

Keywords: choral performance, types of choral art, artistic features, pedagogical experience, musical analysis, collective performance, aesthetic education.

For citation: Mukammalxon M. Qurbonova. (2025) Types of choral performance art and their distinctive features, Inter education & global study, vol. (9), pp.381–391. (In English).

XOR IJROCHILIK SAN'ATI TURLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

© M.M.Qurbanova[1]✉

[1]Qo'qon davlat universiteti, Qo'qon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: xor ijrochilik san'ati musiqiy madaniyatning eng qadimiy va muhim yo'nalishlaridan biridir. U jamoaviy ijod, badiiy ifoda va ma'naviy birlikni o'zida mujassam etadi. Xor san'ati orqali xalqning madaniy merosi, estetik qarashlari va ijtimoiy qadriyatlari namoyon bo'ladi. Har bir xor turi o'zining shakl, uslub va vazifasiga ko'ra ajralib turadi hamda san'atning rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois xor ijrochiligining turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish musiqiy ta'lim va madaniyat taraqqiyoti uchun muhimdir.

MAQSAD: ushbu maqolaning maqsadi xor ijrochilik san'ati turlarini tasniflash, ularning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish va har bir turining musiqiy madaniyatdagi o'rnini ochib berishdan iborat. Shuningdek, xor ijrochiligining tarbiyaviy, estetik va ma'naviy ahamiyatini yoritish hamda uni ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatish ko'zda tutiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: xor ijrochiligi san'atini o'rganishda turli materiallar va metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida asosiy manbalar sifatida xor asarlari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

namunalarining notalari, ovoz yozuvlari, ilmiy adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar hamda xor jamoalari faoliyatini aks ettiruvchi kuzatuv materiallari xizmat qildi. Shu bilan birga, olingan ma’lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirishda bir qator ilmiy-uslubiy metodlarga murojaat qilindi. Jumladan, taqqoslash, tahlil va kuzatuv metodlari orqali xor ijrochiligidagi umumiy va xususiy jihatlar aniqlab chiqildi, pedagogik tajribalar hamda xor mashg‘ulotlarini amaliy kuzatish orqali esa xor kollektivlarining real ijodiy jarayoni o‘rganildi. Shuningdek, suhbat va intervyu metodlari xor rahbarlari va ijrochilarining shaxsiy tajribalarini aniqlashda muhim o‘rin tutdi, musiqiy tahlil metodlari esa xor asarlarining badiiy va texnik xususiyatlarini ochib berishga yordam berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: xor ijrochiligi san’ati turlarini o‘rganish jarayonida yig‘ilgan materiallar va qo‘llangan metodlar o‘zaro uyg‘unlikda samarali natija berdi. Tadqiqot davomida xor asarlarining nota matnlari va ovoz yozuvlari tahlili ularning badiiy mazmunini chuqurroq anglash imkonini yaratdi. Ilmiy adabiyotlar va metodik qo‘llanmalar xor ijrochiligida qo‘llaniladigan uslubiy yondashuvlarni kengroq o‘rganishga xizmat qildi. Pedagogik tajribalar, kuzatuv va suhbatlar xor jamoalarining amaliy faoliyatida uchraydigan muammolar hamda yutuqlarni aniqlashga yordam berdi. Xususan, xor mashg‘ulotlarini amaliy kuzatish orqali ijrochilarning vokal mahorati, intonatsiya aniqligi va jamoaviy uyg‘unlik darajasi baholandi. Suhbat va intervyular esa xor rahbarlari hamda ishtirokchilarning fikrlari orqali ularning ijodiy qarashlari va tajribalarini o‘rganishga zamin yaratdi.

XULOSA: xor ijrochiligi san’atini o‘rganish jarayonida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xor ijodiy faoliyatining barcha turlari o‘ziga xos badiiy, estetik va texnik xususiyatlarga ega. Asosiy manbalar sifatida qo‘llanilgan nota matnlari, ovoz yozuvlari, ilmiy adabiyotlar va kuzatuv materiallari xor ijrochiligining nazariy hamda amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot metodlari – taqqoslash, kuzatuv, pedagogik tajriba, suhbat va musiqiy tahlil – xor jamoalarining ijodiy faoliyatini turli qirralardan o‘rganishda samarali bo‘ldi.

Umuman olganda, xor ijrochiligi san’ati nafaqat musiqiy ijro mahoratini shakllantiradi, balki jamoaviylik, estetik did, ijodiy tafakkur va badiiy tarbiyani rivojlantirishda ham muhim omil hisoblanadi. Shu bois xor ijrochiligini yanada rivojlantirish, yangi uslubiy yondashuvlarni qo‘llash va xor kollektivlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: xor ijrochiligi, xor san’ati turlari, badiiy xususiyatlar, pedagogik tajriba, musiqiy tahlil, jamoaviy ijro, estetik tarbiya.

Iqtibos uchun: Qurbanova M.M. Xor ijrochilik san’ati turlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari. // Inter education & global study. Vol.3. 2025. №9. B.381–391.

ВИДЫ ХОРОВОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА И ИХ ОСОБЕННОСТИ

© М.М. Курбанова[1]✉
[1]Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: хоровое исполнительство является одним из древнейших и важнейших направлений музыкальной культуры. Оно объединяет в себе коллективное творчество, художественное выражение и духовное единство. Через хоровое искусство отражаются культурное наследие народа, его эстетические взгляды и социальные ценности. Каждый вид хора отличается формой, стилем и функцией, занимая особое место в развитии искусства. Поэтому изучение видов хорового исполнительства и их специфических особенностей имеет большое значение для развития музыкального образования и культуры.

ЦЕЛЬ: цель данной статьи заключается в классификации видов хорового исполнительства, анализе их особенностей и раскрытии роли каждого вида в музыкальной культуре. Также предполагается показать воспитательное, эстетическое и духовное значение хорового искусства и возможности его применения в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались ноты хоровых произведений, аудиозаписи, научная литература, методические пособия, а также наблюдения за деятельностью хоровых коллективов. Для анализа и обобщения применялись сравнительный, аналитический и наблюдательный методы. Педагогический эксперимент и практическое наблюдение репетиций помогли изучить реальный творческий процесс хоровых ансамблей. Интервью и беседы с руководителями и участниками хоров позволили выявить их личный опыт, а музыкальный анализ способствовал раскрытию художественных и технических особенностей произведений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ нотных материалов и аудиозаписей дал возможность глубже понять художественное содержание произведений. Научная литература и методические пособия помогли выявить используемые подходы в хоровом исполнительстве. Педагогические эксперименты и наблюдения позволили определить уровень вокального мастерства, точность интонации и ансамблевое единство участников. Интервью с руководителями и певцами показали их творческие взгляды и опыт, что обогатило исследование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проведённые исследования показали, что каждый вид хорового исполнительства обладает своими художественными, эстетическими и техническими особенностями. Хоровое искусство не только формирует профессиональные исполнительские навыки, но и играет важную роль в развитии коллективизма, эстетического вкуса, творческого мышления и художественного воспитания. В этой связи развитие хорового исполнительства, внедрение новых методических подходов и поддержка хоровых коллективов остаются актуальными задачами.

Ключевые слова: хоровое исполнительство, виды хорового искусства, художественные особенности, педагогический опыт, музыкальный анализ, коллективное исполнение, эстетическое воспитание.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Курбонова М.М. Виды хорового исполнительства и их особенности// Inter education & global study. Vol.3. 2025. №9. С.381–391.

Choral performance art, often referred to as choral music, involves a group of singers performing together, typically with multiple voice parts. It plays a crucial role in religious ceremonies, national events, education, and entertainment. This paper aims to examine the main types of choral performance art and the unique characteristics that distinguish them. The interplay between tradition and innovation in vocal and choral performance represents a complex and multifaceted system. This cultural phenomenon merges classical approaches with evolving interpretative practices, highlighting its relevance as a subject of scholarly inquiry. The objective of the article is to explore this duality as a dynamic and multi-dimensional structure composed of diverse elements, functions, and scopes. Though music education was among the first disciplines to incorporate national standards in its curricula, the field has not traditionally shown much consistency in its assessments, with disparities in priorities on both local and national levels [5].

The role of a choral conductor is inherently communicative, demanding a thorough grasp of musical components like dynamics, expression, tempo, and articulation. Beyond directing, the conductor functions as both the coordinator and interpreter of the artistic vision, guiding the choir from initial rehearsals to the final performance. This makes choral conducting distinct from playing an instrument, as the choir itself becomes the conductor's "instrument." The effectiveness of this artistic collaboration depends greatly on the conductor's communication skills. Achieving expressive musical interpretation involves more than accurate rhythms and notes - it requires both verbal cues and expressive, nonverbal conducting gestures [6].

Methodology

The study utilizes both theoretical and practical approaches. Theoretically, it involves analyzing and organizing relevant materials, identifying key components of the issue, and synthesizing research findings. Practically, it draws upon scientific theories and empirical data from disciplines such as music performance, history, pedagogy, philosophy, aesthetics, and medicine. It also includes the observation of educational and performance activities, as well as collaboration with soloists and choral ensembles.

Literature review

In the current phase of pedagogical science development, there is a comprehensive focus on enhancing all components of music education to effectively support the development of both general and professional competencies in future specialists. Within the scope of this research, particular attention is given to the universal nature of choral art and its cultural and educational value. Equally important are the methods used in preparing music educators for vocal and choral activities, the significance of choral ensembles within the broader framework of vocal and choral expression, and a thorough

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

understanding of fundamental principles for working with choral groups—all of which hold considerable educational value for students [1].

I.Sidirova emphasizes that an ensemble represents a form of collective artistic expression, enabling individuals to unite their efforts toward a shared goal. The artistic outcome achieved through this collaboration possesses a level of impact and expression that no single performer could accomplish on their own. Rather than being a mere combination of individual contributions, the ensemble creates a unique artistic and aesthetic quality that emerges specifically from the group's unity [2].

The teacher-conductor's vocal and choral activities focus on nurturing and developing the singing voice, which serves as the foundation of vocal culture among the youth and plays a vital role in advancing vocal art within the country [4].

Van der Sandt emphasizes that the core of choral performance lies in its collective nature, which is most clearly demonstrated through the art of ensemble singing. He states that achieving a unified and well-balanced choral sound requires dedicated and sustained effort from both the conductor and the choir members [7].

Although researchers have devoted significant attention to the concept of the choral ensemble, the process of developing ensemble performance - especially when considering specific influencing factors - still demands more thorough investigation. It is necessary to clarify the meaning of "choral ensemble," define its various types, and explore effective methods for enhancing choral sound quality.

Materials and methods

To achieve the goals and objectives of the study, there were used:

the method of studying and analyzing literature sources to actualize the research problem;

the method of categorical analysis to clarify the concept of «choral ensemble»;

the methods of comparison and synthesis to characterize the types of choral ensemble;

the generalization method to identify factors, influencing the choral ensemble;

the method of analyzing the products of con-ducting and creative activities to identify ways to work on choral sonority.

Historical Background of Choral Art Choral singing has roots in ancient civilizations, including Greek and Roman cultures, where it was used in religious rituals and public gatherings. With the development of Western music, especially during the Medieval and Renaissance periods, choral music became a cornerstone of sacred compositions. Over time, secular and experimental styles emerged, expanding the scope and appeal of choral art.

Researchers have explored how conducting gestures influence singers' vocal responses. In a study by Fuelberth (2003), various gestures were used—such as a clenched fist, palm-up and palm-down gestures with the left hand, stabilizing movements, and sideways phrase-shaping motions—to examine how they affected singers' perception of vocal tension. The findings revealed noticeable differences depending on the gesture

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

used, with the sideways phrase-shaping gesture producing the least amount of vocal tension. Fuelberth's research supports the idea that conducting gestures can significantly impact singers' vocal behavior, indicating that specific gestures can elicit distinct reactions from a choir.

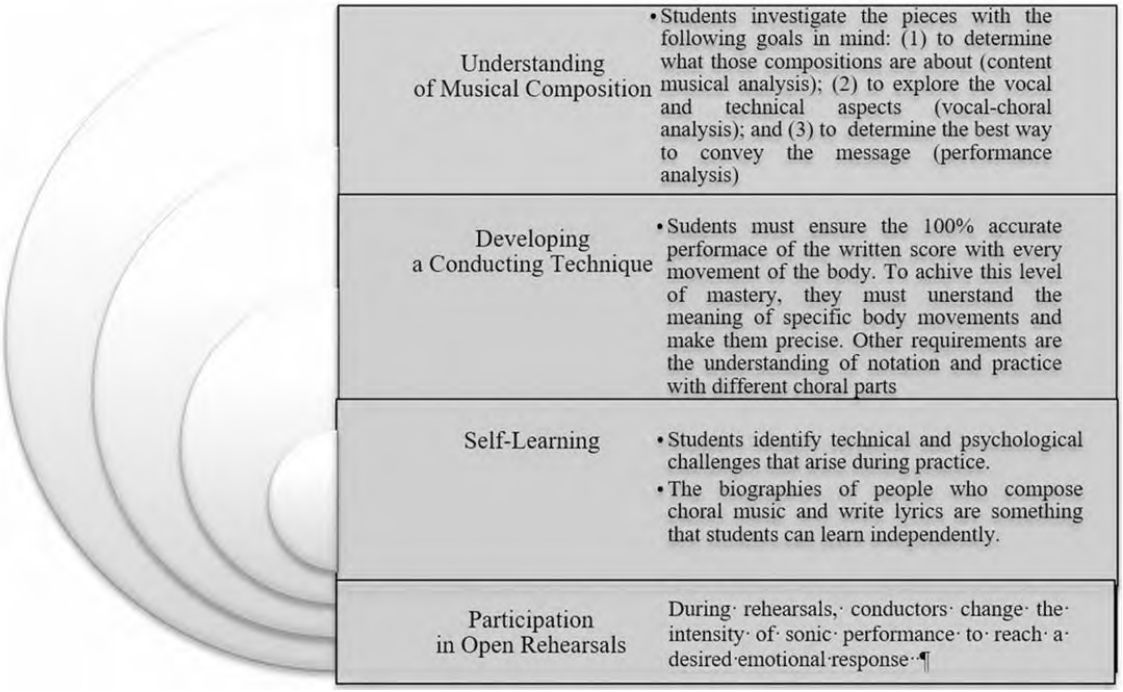

Fig. 1. The Innovative learning environments principles of choral conductor teaching

Choral conductors use their body and gestures to visually communicate the music. Therefore, maintaining full control over physical movements - including the head, arms, and legs - is essential, while avoiding unnecessary actions. The hands, being the primary tool for conveying direction, should be the main focus. To help eliminate tension and promote fluidity, conductors often practice specific exercises, such as drawing simple shapes in the air. When shaping a personal conducting style, it is important to pay close attention to timing and the formation of beat patterns [9].

A key conclusion of this study is that direct engagement with a choir ensemble plays a vital role in training future conductors. This interaction enables student conductors to connect more deeply with the music and enhance their technical abilities. To effectively lead a choir, a conductor must be skilled in musical instruments, capable of identifying vocal inaccuracies, and competent in evaluating musical pieces—without these skills, effective choir leadership is not possible (Bergee et al., 2020). An accomplished conductor must possess a keen ear for tonal and rhythmic variations, along with a strong rhythmic sense. Empathy is equally as important as technical expertise, yet conventional training methods often limit a full grasp of a piece's emotional content. Technological tools like DarkWave Studio assist students in tracking emotional shifts by segmenting the composition, allowing for a clearer musical analysis and more cohesive sound production

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(Springborg & Sutherland, 2014). Incorporating folk songs into the repertoire is also standard practice to support cultural preservation, making them common materials for novice conductors to learn with (Lindl, 2018). According to this research, mastering the fundamentals of conducting requires students to cultivate musical and technical skills such as gesturing, reading scores, and listening. Reviewing recordings of rehearsals allows them to identify and correct their interpretive errors, ultimately refining the technical aspects of their conducting.

While some music teachers may appreciate being overlooked by school administrators—as it allows for greater autonomy in teaching—clear guidance from school leaders can actually support better alignment between the music curriculum and those of other academic departments. Often working alone in their specialization, music teachers may benefit from a more unified school curriculum, which can help foster collaboration and resource sharing with teachers in other subjects.

Another important element influencing music education assessment is how the public views its value. When parents and community members recognize music as a serious academic subject with rigorous standards, they are more likely to regard it as equally important as traditional core subjects. However, music education has struggled with public perceptions of being less academically demanding. This reputation may stem from challenges music educators face in schools—particularly in the U.S.—where secondary music classes are usually elective. In efforts to attract and retain students, some music teachers may inflate grades, making the subject appear less rigorous (Hill, 1999). Courses that are seen as easier often draw more student interest than those considered academically challenging (Johnson, 2008). Additionally, music teachers frequently take on demanding extracurricular roles, which can limit the time available for detailed grading. In many districts, the extracurricular components of school music programs—like after-school or weekend performances—lead to participation-based grading that further blurs the academic assessment of student achievement.

Classification of Choral Ensembles Choral ensembles vary based on size, vocal range, function, and repertoire. The most common types include:

Mixed Choirs: Comprised of sopranos, altos, tenors, and basses (SATB), performing a wide range of music.

Male Choirs: Featuring tenor, baritone, and bass voices.

Female Choirs: Consisting of soprano and alto voices.

Children's Choirs: Young voices, often emphasizing clarity and purity.

Chamber Choirs: Smaller groups known for precision and blend.

Community Choirs: Amateur ensembles emphasizing inclusivity.

Professional Choirs: Highly trained singers performing complex works.

Sacred vs. Secular Choral Music Choral music can be divided into sacred and secular categories:

Sacred Choral Music: Performed in religious contexts; includes masses, motets, hymns, and anthems. Often characterized by solemnity and reverence.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Secular Choral Music: Includes folk songs, madrigals, popular arrangements, and experimental works. More flexible in form and style.

A Cappella and Accompanied Choirs Choral performances may be:

A Cappella: Performed without instrumental accompaniment, emphasizing vocal technique and harmony.

Accompanied: Includes piano, organ, orchestra, or electronic backing.

Regional and Cultural Variations Each culture brings distinct elements to choral music:

European Traditions: Rich in classical and church-based choirs.

African Choral Art: Emphasizes rhythm, call-and-response, and cultural storytelling.

Asian Ensembles: Often blend traditional instruments and vocal techniques.

American Choral Scene: Includes gospel choirs, barbershop quartets, and show choirs.

Repertoire and Interpretation Repertoire choices vary greatly across choirs, influencing their style and identity. Interpretation includes diction, dynamics, phrasing, and expression. Conductors play a central role in shaping the artistic output.

Role of Technology and Innovation Modern choral art increasingly integrates:

Virtual Choirs: Singers collaborate online.

Electronic Enhancements: Effects and mixing for live or recorded performances.

Cross-genre Fusion: Blending choral techniques with pop, jazz, and world music.

Educational and Social Functions

Choral singing fosters community, discipline, and emotional well-being. It is a powerful educational tool used in schools and universities to develop musical literacy and teamwork. As the tradition-innovation paradigm continues to evolve, it increasingly intersects with diverse domains such as social consciousness, science, and medicine, making further research essential.

In choral practice, the terms partial ensemble and general ensemble are commonly used. A partial ensemble refers to the cohesion within an individual choral part, typically achieved through exceptionally pure unison singing. The general ensemble, on the other hand, involves the blending and balance of all choral parts into a unified sound. As I. Sidirova explains, the choral ensemble can appear both cohesive and varied, depending on the style, musical texture, and the way chords are constructed. Some styles emphasize harmonic blending and balance, while others intentionally highlight or diminish individual chord tones. While Sidirova describes the unison within a choral part and across the ensemble as monolithic, we believe this uniformity may still vary based on the prominence of specific tonal elements. Nonetheless, we agree with her view that a choral part lacking in internal unity cannot truly be considered part of a choral ensemble.

With regard to tessitura, ensembles can be classified as natural or artificial. A natural ensemble arises when all vocal parts utilize tessitura uniformly—for instance, when singers perform in similar high, low, or mid-range registers. In contrast, an artificial ensemble occurs when there is no such consistency, with some parts singing in high

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

registers while others sing in low. Another factor influencing ensemble quality involves the interval relationships between voices, particularly whether chords promote cohesive ensemble sound. Practical experience indicates that closely spaced chords tend to produce a more unified choral sound.

Performance, identified as the second artistic process in the national standards, continues to be the central focus of music ensemble programs across the country. However, secondary choral ensembles have faced criticism for potentially restricting students' musical development by emphasizing performance too heavily. In contrast, the national standards incorporate a well-rounded approach to choral music within the performance process. The first anchor standard emphasizes the importance of building music literacy—such as reading notation, understanding musical terms and symbols, and gaining historical context to ensure stylistically accurate performances. The second anchor standard centers on effective rehearsal strategies and the cultivation of habits that support artistic expression. The final standard highlights the act of performing itself, focusing on mastering diverse repertoires and engaging audiences through expressive, high-quality performances.

Challenges and Future Directions Challenges include funding, maintaining membership, and adapting to modern tastes. The future of choral art lies in inclusivity, digital integration, and interdisciplinary collaboration.

Conclusion This study emphasizes the significance of choral art and the critical role music educators play in shaping the spiritual culture of society, particularly through the choral education of the younger generation. The effectiveness of such education largely depends on how well music teachers are prepared. We believe that educators must have a solid understanding of vocal and choral practices—especially the components of choral sound—in order to apply the most effective pedagogical strategies in the learning process. Within vocal and choral activities, ensemble sound plays a key role, working in harmony with other elements of choral performance. Choral performance art is dynamic and diverse, deeply rooted in tradition yet continuously evolving. Understanding its types and characteristics enriches our appreciation of its cultural, educational, and artistic value. The study confirms the cultural significance of the tradition-innovation dynamic in vocal and choral performance. It underscores the phenomenon's universality, complexity, and structural interconnectedness. Its close relationship with other societal fields is also emphasized.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Batovska, O., BYELIK-ZOLOTARYOVA, N. A. T. A. L. I. Y. A., & IVANOVA, J. (2023). MODERN GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CHORAL PERFORMANCE. *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Musica*, *68*(2).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Sidorova, I. (2022). Choir ensemble issues in the process of forming professional competences of the future teacher-musician. *ScienceRise: Pedagogical Education*, (4 (49)), 47-57.
3. Kifenko, A. (2017). Choir performance as an artistic process.
4. Batovska, O., BYELIK-ZOLOTARYOVA, N. A. T. A. L. I. Y. A., & IVANOVA, J. (2023). MODERN GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CHORAL PERFORMANCE. Studia Universitatis Babes-Bolyai, Musica, 68(2).
5. De Quadros, A. (2019). Focus: Choral music in global perspective. Routledge.
6. ODUSANYA, O. S. (2024). INFLUENCE OF ACTIVE COMMUNICATION IN CHORAL CONDUCTING. AE-FUNAI JOURNAL OF MUSIC AND THE ARTS (AFUJMA), 1.
7. van der Sandt, J., & Nardi, C. (2024). The benefits of choral singing: A study of Italian university choirs (2018–19). international journal of community music, 17(1), 61-86.
8. Unger, M. P. (2023). *Historical dictionary of choral music*. Bloomsbury Publishing PLC.
9. Zhou, Z. (2023). Innovative learning environments for choral conducting education. *Education and Information Technologies*, *28*(7), 7827-7843.
10. McLean, W. (2023). REPRESENTATION IN CHORAL MUSIC. The Choral Journal, 63(8), 22-38.
11. Myers, M. J. (2023). Standards-based assessment for secondary choral ensembles: A framework to document student learning. *Arts Education Policy Review*, *124*(1), 1-12.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qurbanova Mukammalxon Ma’murovna,** katta o’qituvchi, [**Курбанова Мукаммалхон Мамуровна**, старший преподаватель], [**Mukammalxon M. Qurbanova,** Senior Lecturer]; manzil: Qo'qon davlat universiteti, OO'Yu, Qo‘qon, Turon ko‘chasi, 23 [адрес: Кокандский государственный университет, ВУЗ, г. Коканд, улица Турон, дом 23], [address: Kokand State University, HEI, Kokand, Turon Street, 23].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

O‘ZBEK BASTAKORLIK IJODIYOTIDA HOJI ABDULAZIZ ABDURASULOVNING O‘RNI

© M.E.Turg’unboyeva[1]✉

[1]Yunus Rajabiy nomidagi o‘zbek milliy musiqa san’ati instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida yashab ijod etgan mashhur hofiz, sozanda va bastakor Hoji Abdulaziz Abdurasulovning ijodiy faoliyati yoritiladi. Uning san’atkorlik mahorati, boy repertuari hamda maqom an’analarini ijodiy qayta talqin etish jarayoni tahlil qilinadi.

MAQSAD: abdurasulov ijodining o‘zbek bastakorlik san’ati tarixidagi o‘rnini aniqlash, uning asarlaridagi badiiy-estetik xususiyatlarni ochib berish hamda maqom va xalqona ijodiyotni uyg‘unlashtirish tamoyillarini ilmiy asosda yoritish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida M. Ahmedov, K. Olimboyeva va T. G‘ofurbekov kabi olimlarning ilmiy qarashlari hamda bastakor asarlarining tahlili asos qilib olindi. Musiqa tahlili metodlari, qiyosiy yondashuv va tarixiy-mushtarak izlanishlar uslubidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Abdurasulovning 200 dan ortiq asarlardan iborat repertuari mavjud bo‘lib, ulardan “Guluzorim”, “Bebokcha” ashulalari musiqiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bastakor maqom yo‘llarini xalqona ohanglar bilan boyitib, ularga badiiy nafislik baxsh etgan. Asarlarida lirizm, shakl mukammalligi va ijodiy topilmalar mujassam bo‘lib, ular keyingi avlod hofizlari uchun ham maktab vazifasini bajargan.

XULOSA: Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodi o‘zbek bastakorlik san’ati tarixida muhim bosqich bo‘lib, maqomiy an’analarni xalqona ijod bilan uyg‘unlashtirgan holda yangi badiiy qirralar yaratgan. Uning asarlari milliy musiqiy merosimizning ajralmas qismi sifatida dolzarbligini saqlab kelmoqda.

Kalit so‘zlar: Hoji Abdulaziz Abdurasulov, o‘zbek mumtoz musiqasi, bastakorlik ijodi, maqom an’analari, xalq kuylarining qayta ishlanishi, “Guluzorim”, “Bebokcha”, Turk avji, Navo namudi.

Iqtibos uchun: Turg’unboyeva M.E. O‘zbek bastakorlik ijodida Hoji Abdulaziz Abdurasulovning o‘rni. Vol.3, №9 // Inter education & global study.2025. B.392-399

РОЛЬ ХОДЖИ АБДУЛАЗИЗА АБДУРАСУЛОВА В УЗБЕКСКОМ БАСТАКОРСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ

© М.Э.Тургунбаева[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Узбекский национальный институт музыкального искусства имени Юнуса Раджаби, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещается творческая деятельность известного певца, музыканта и композитора Ходжи Абдулазиза Абдурасулова, жившего и творившего во второй половине XIX – начале XX века. Рассматриваются его исполнительское мастерство, богатый репертуар, а также процесс творческой интерпретации макомных традиций.

ЦЕЛЬ: определить место творчества Абдурасулова в истории узбекского композиторского искусства, раскрыть художественно-эстетические особенности его произведений и научно обосновать принципы синтеза макомов и народного творчества.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использованы научные взгляды таких ученых, как М. Ахмедов, К. Олимбоева и Т. Гафурбеков, а также анализ произведений композитора. Применены методы музыкального анализа, сравнительный подход и историко-сравнительное исследование.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: репертуар Абдурасулова насчитывает более 200 произведений, среди которых музыкальному анализу подверглись песни «Гулузорим» и «Бебокча». Результаты исследования показали, что композитор обогатил макомные пути народными мелодиями, придав им художественную изысканность. Его произведения отличаются лиризмом, совершенством формы и творческими находками, что позволило им стать школой для последующих поколений певцов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: творчество Ходжи Абдулазиза Абдурасулова является важным этапом в истории узбекского композиторского искусства. Оно открыло новые художественные грани путем синтеза макомных традиций и народного творчества. Его произведения остаются неотъемлемой частью национального музыкального наследия и сохраняют свою актуальность.

Ключевые слова: Ходжи Абдулазиз Абдурасулов, узбекская классическая музыка, бастакорское творчество, макомные традиции, переработка народных мелодий, «Гулузорим», «Бебокча», Авжи Турк, Намуди Наво.

Для цитирования: Тургунбаева М.Э. Роль Ходжи Абдулазиза Абдурасулова в узбекском творчестве. Vol.3, №9 // Inter education & global study. 2025. С.392-399.

THE ROLE OF KHOJI ABDULAZIZ ABDURASULOV IN UZBEK BASTAKOR ART

© M.E. Turgunboyeva[1]✉
[1]Uzbekistan National Institute of Musical Art named after Yunus Rajabi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

INTRODUCTION: the article examines the creative activity of the famous singer, musician, and composer Khoji Abdulaziz Abdurasulov, who lived and worked in the second half of the 19th and the early 20th centuries. His artistic mastery, rich repertoire, and the process of creatively interpreting maqom traditions are analyzed.

AIM: to determine the place of Abdurasulov's work in the history of Uzbek composer art, to reveal the artistic and aesthetic features of his compositions, and to substantiate the principles of synthesizing maqom traditions with folk creativity on a scientific basis.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on the scientific views of scholars such as M. Akhmedov, K. Olimboeva, and T. Gafurbekov, as well as the analysis of Abdurasulov's compositions. Methods of musical analysis, comparative approach, and historical-comparative research were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: Abdurasulov's repertoire comprises more than 200 works, among which the songs "Guluzorim" and "Bebokcha" were analyzed in detail. The findings revealed that the composer enriched maqom melodies with folk intonations, giving them artistic refinement. His works embody lyricism, structural perfection, and creative innovations, becoming a model and a school for subsequent generations of singers.

CONCLUSION: the creative heritage of Khoji Abdulaziz Abdurasulov represents an important stage in the history of Uzbek composer art. Through the synthesis of maqom traditions and folk creativity, he introduced new artistic dimensions. His works remain an integral part of the national musical heritage and continue to preserve their relevance today.

Keywords: Khoji Abdulaziz Abdurasulov, Uzbek classical music, bastakor's creativity, maqom traditions, folk melodies adaptation, "Guluzorim", "Bebokcha", Avj Turk, Namud Navo.

For citation: Turgunboyeva M.E. The role of KHoji Abdulaziz Abdurasulov in uzbek bastakor art. // Inter education & global study. Vol.3, №9. 2025. Pp.392-399 (In Uzbek)

O'zbek mumtoz musiqasi tarixida o'z ovozi, ijrochiligi va bastakorlik faoliyati bilan alohida ajralib turgan san'atkorlardan biri – Hoji Abdulaziz Abdurasulov (1852–1936)dir. U XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida yashab ijod etgan bo'lib, milliy bastakorlik san'ati tarixida yorqin iz qoldirgan. M. Ahmedov ta'kidlaganidek, Abdurasulov o'zbek musiqiy merosining eng betakror namoyandalaridan biri sifatida hofizlik, sozandalik va bastakorlikni uyg'unlashtira olgan san'atkor edi [1, 15].
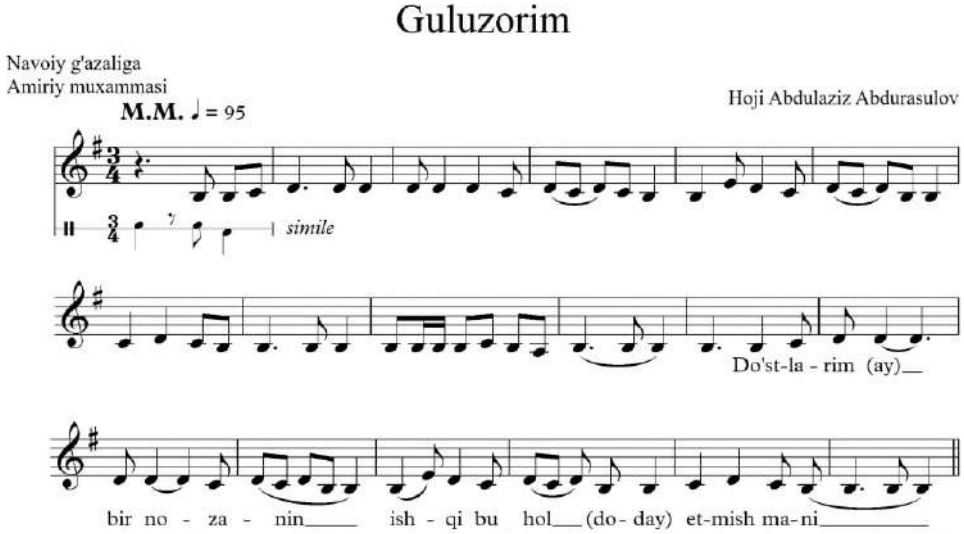
Abdurasulovning ijrochilik repertuarida 200 dan ortiq xalq qo'shiqlari, maqom yo'llari va mumtoz ashulalar bo'lgan. Ulardan "Ushshoq", uning taronasi va qashqarchasi, "Rosti Panjgoh", "Iroq", "Navo" maqom yo'llari, shuningdek, "Gulyor", "Arzimni aytay", "Qurbon o'lam" singari asarlar alohida o'rin tutadi. K. Olimboeva va M. Ahmedovlarning tadqiqotida qayd etilishicha, Abdurasulovning bu boy repertuaridan bir qator namunalar gramplastinkalarga yozib olinib, milliy musiqiy meros sifatida saqlanib qolgan [2, 134].

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Hoji Abdulaziz o‘z davrining eng yirik hofiz va bastakori sifatida bir qator yuksak badiiy asarlar yaratdi. “Guluzorim” (Alisher Navoiy g‘azali asosida Amiriy muhammasi), “Gullar bog‘i” (Nodira g‘azali), “Bebokcha” (Navoiy so‘zi asosida), “Bozurgoniy” (Fuzuliy g‘azali va Vola muhammasi), “Samarqand Ushshog‘i” (Zebuniso g‘azali) singari ashulalari uning ijodiy imkoniyatlarini yaqqol ko‘rsatadi. Bu asarlarda lirizm, badiiy nafislik, o‘ziga xos ohangiy topilmalar mujassam. Musiqashunos olim T. G‘ofurbekov fikricha, Abdurasulov maqom yo‘llarini ijodiy qayta talqin etib, ularga xalqona ruh bag‘ishlash orqali milliy bastakorlik san’atining yangi qirralarini ochgan [3, 221].

O‘ziga xos ovozi bilan ijrochilikda, ajoyib musiqiy dastxati ila bastakorlikda o‘chmas iz qoldirgan Hoji Abdulaziz Abdurasulov qalamiga mansub qator ashulalarda maqomlar an’analarini ijodiy jarayonda samarali qo‘llashga muvaffaq bo‘lgan. Ana shunday namunalardan “Guluzorim”, “Bebokcha”, “Bozurgoniy” kabi ashulalar mumtoz musiqiy merosimizning sara namunalari sifatida xalqimiz qalbidan chuqur joy egallagan.

Bastakorlik ijodiyotida xalq orasida keng tarqalgan kuylarni tanlab, ularga mos she’riy matnni uyg‘unlashtirish amaliyoti alohida ahamiyat kasb etadi. “Guluzorim” ashulasini mazkur tamoyilning yorqin namunasi sifatida e’tirof etish mumkin.Hoji Abdulaziz mazkur asarda xalq orasida mashhur bo‘lgan “Eshvoy” cholg‘u yo‘lini tanlab, uni Alisher Navoiyning “Etmish mani” radifli g’azaliga Amiriy muxammasi bilan badiiy jihatdan nihoyatda mahoratli tarzda bog‘lay olgan. Natijada xalq kuyining ohangiy asoslari mumtoz adabiyotning yuksak poetik qatlamlari bilan uyg‘unlashib, yangi badiiy sifat darajasiga ko‘tarilgan. Shuningdek, “Guluzorim” ashulasi Rost maqomining 2-guruh sho‘balaridan biri bo‘lgan “Savti Ushshoq” yo‘lining ohangiy unsurlarini eslatadi:

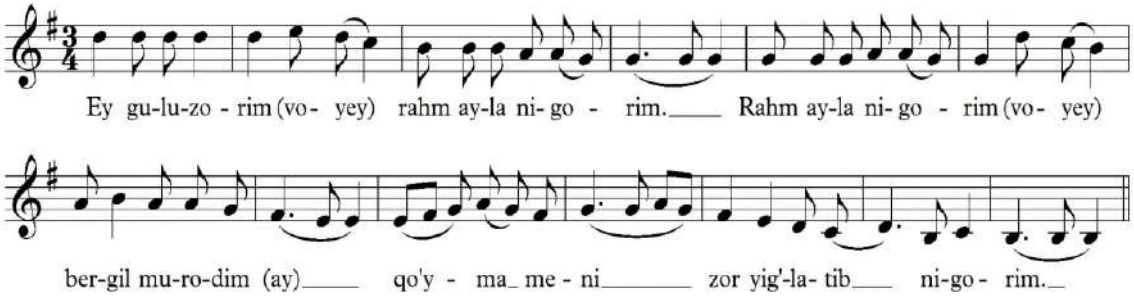

“Guluzorim” ashulasining mavzusi, lad-parda tizimi shakl-tuzilish xususiyatlariga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, xalqchil, raqsbop xarakterda 3/4 o‘lchovi ufar doyra usulida yozilgan. Lad-tonalligi si-frigiyga mos keladi, tuzilishi jihatidan bir tomondan sof cholg’u kuyi shakli hisoblangan p e s h r a v shakli, ya’ni xona va bozgo’y tarkibiy tuzilmalari, ikkinchi tomondan esa an’anaviy ashula yo‘li qonuniyatlariga muvofiq keladi. Agar

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

peshrav shakli nuqtai nazaridan tahlil qiladigan bo‘lsak, “Ey guluzorim” so‘zlari bilan boshlanuvchi tuzilma bozgo‘y vazifasini bajaradi:

Ushbu tuzilma xususida quyidagi fikrlarni ham uchratish mumkin: “Ba’zi ustozlar “E do‘st Xudoyim” deb atalganligini ta’kidlashadi. Sovet tuzumi davrida bu so‘zlar Ey guluzorimga almashtirilgan.” [4, 8] Ushbu takroriy qism so‘zlaridan kelib chiqqan holda ashulaga “Guluzorim” deb nom qo‘yilgan degan xulosa kelish mumkin. Chunki, ashula uchun tanlangan “Do’stlarim bir nozanin ishqi bu hol etmish mani” baytlari bilan boshlanuvchi Navoiy g’azaliga Amiriy muxammasida guluzorim so‘zi umuman uchramaydi. Naqoratsimon ushbu qism ashula davomida 3 marta takrorlanadi hamda bozgo’ylar orasida yangi musiqiy ohangga asoslangan 3 ta xona ijro etiladi.

An'anaviy ashula shakli nuqati nazaridan “Guluzorim” cholg’u muqaddima, daromad, miyonxat, dunasr, avj va furovard tarkibiy qismlaridan hamda ularga hamohang tushuvchi 6 ta xatdan iborat.

1 xat: daromad, kuy ohanggi asosiy tayanch parda “si” tovushini mustahkamlaydi, so’ng kvarta yuqoriga sakrab, pog’onama-pogona pastga harakatlanib, asosiy tonga qaytadi.

2 xat: miyonxat, muxammas tuzilishidan kelib chiqqan holda, bir-birini takrorlamaydigan uchta nimxatdan iborat. Miyonxat qismida kuy ohanggi seksta intervalliga sakrab, pastlama harakatlar bilan vaqtincha tayanch tovush “re” ni tasdiqlaydi. 2-nimxatda kuy ohanggi 2-oktava “re” tovushiga sakrab, mi tovushini zabt etib, pogonama-pogona pastlama harakatlar bilan 1-oktava “re” tovushiga qaytadi. 3-nimxatda esa asosiy tayanch parda “si” notasiga qaytadi.

Ikkinchi va uchinchi xat orasida keluvchi “Ey guluzorim (voyey) rahm ayla nigorim. Rahm ayla nigorim (voyey) bergil murodim (ay), qo’yma meni zor yig’latib nigorim” so’zlari bilan kuylanuvchi tuzilmani m a t n l i h a n g deb ham atash mumkin. Ushbu hang qismi butun asar davomida 3 marotaba takrorlanib, ashulaning xalqchilligi, ohangdorligini oshirib bergan.

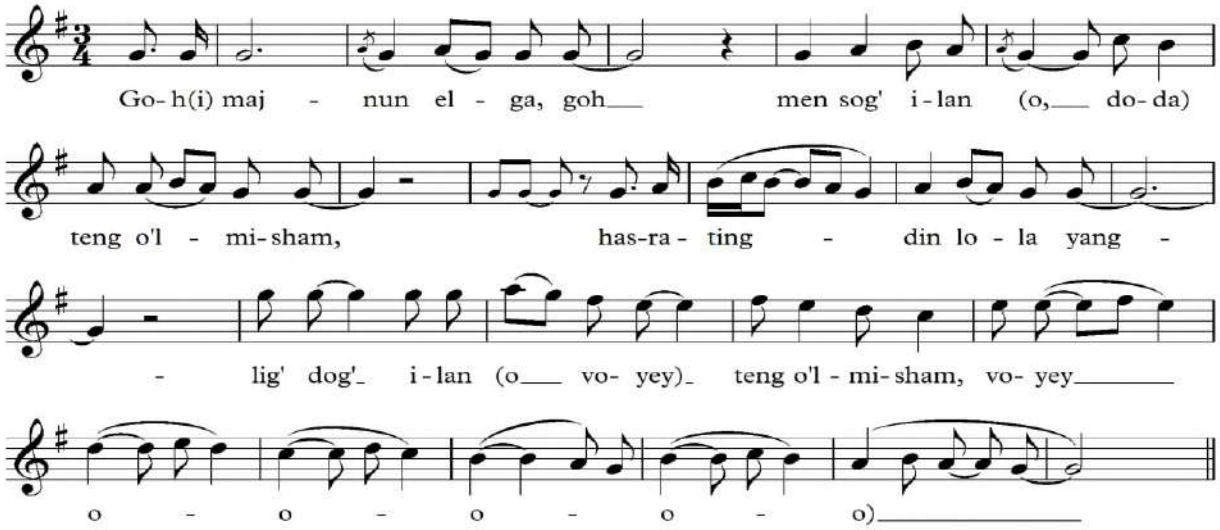
3-xat: dunasr. U cholg’u qismi bilan boshlanib, unda daromad mavzusi 1 oktava yuqorida yangraydi. 4-xatdan ashulaning avj qismi boshlanadi. Bu xat 3ta nimxatdan iborat bo‘lib, 1-nimxatda 2-oktava fa tovushidan boshlanib, yuqorida yon tovushlarni sol va mi takrorlanib, nimxat oxirida asosiy tayanch “si” ga qaytiladi. 5-xatning ikkinchi va uchinchi nimxatlarida miyonxat qismining 2-3-xatlarida kuy ohanggi takrorlanadi va bu “Ey guluzorim (voyey)” so‘zlari bilan boshlanuvchi takrorlanuvchi qismni tayyorlaydi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Amaliy ijro tajribasida “Guluzorim” ashulasining bir necha talqinlari shakllanganini kuzatish mumkin. Ularning birinchi ko‘rinishi — katta avjga asoslangan kengaytirilgan variant bo‘lib, unda ashula dramatik cho‘qqiga ko‘tariladi. Ikkinchi ko‘rinishi esa avj qismini soddalashtirib, sakrash intonatsiyalarisiz kuylanadigan variant bo‘lib, u mazmuniy jihatdan ixchamroq shaklni tashkil etadi.

5-6-xat. Yuqori avj. Bu qismda Hoji Abdulaziz Turk avjini mohirlik bilan qo‘llagan:

Hassos bastakor “Guluzorim” ashulasi tarkibiga Turk avjini kiritishda o‘ziga xos badiiy-uslubiy yechimni qo‘llagan. Ya’ni, avj qismiga o‘tishdan oldin ham, furovard qismidan avval ham kengaytirilgan cholg‘u bo‘limini kiritish orqali kompozitsion yaxlitlikni ta’minlagan. Ushbu cholg‘u bo‘limi mazkur ashulaning boshqa qismlari hamda Turk avji intonatsiyasi o‘rtasida bog’lovchi ko‘prik vazifasini bajargan.

“Yor ko‘yi ichra…” so‘zlari bilan boshlanuvchi oxirgi 2 qator bayt furovard qismiga to‘g’ri keladi. Mazkur tuzilma 2-oktava “sol” tovushidan pog’onama-pog’ona pastki harakatlar bilan asosiy tayanch parda “si” ga talpinadi. Ashula “Guluzorim” so‘zlari bilan aytiluvchi naqoratsimon qism bilan yakunlanadi.

“Guluzorim” ashulasi dastlab uning ijodkori – ustoz hofiz Hoji Abdulaziz Abdurasulov tomonidan mahorat bilan ijro etilib, tinglovchilarning yuksak e’tirofiga sazovor bo‘lgan. Keyingi davrlarda mazkur asar Ortiqxo‘ja Imomxo‘jayev hamda Orif Alimaxsumov kabi mashhur hofizlarning badiiy ta’sirchanlik ijrolari bilan o‘zining estetik salohiyatini yanada boyitgan. “Guluzorim” nafaqat ashula yo‘li sifatida, balki cholg‘u kuyi talqinida ham keng tarqalgan bo‘lib, turli sozandalarning ijrosida takrorlanmas talqinlarini topgan. Jumladan, Turg‘un Alimatov (tanbur, sato, dutor), O‘lmas Rasulov (g‘ijjak, manzum), Abdulahad Abdurashidov (nay) ijro etgan variantlar o‘zining ta’sirchanligi va mukammalligi bilan tinglovchilar qalbidan chuqur o‘rin olgan.

Ustoz hofiz va bastakor Hoji Abdulaziz Abdurasulovning mumtoz maqom an’analari asosida yaratilgan nodir asarlaridan biri — “Bebokcha” ashulasidir. Bebokcha (forscha — sho‘x, shaddod, dadil) maqom yo‘llariga asoslangan o‘zbek mumtoz ashula yo‘li hisoblanadi. Mazkur ashulani Hoji Abdulaziz Farg‘ona vodiysida

CC BY NC ND
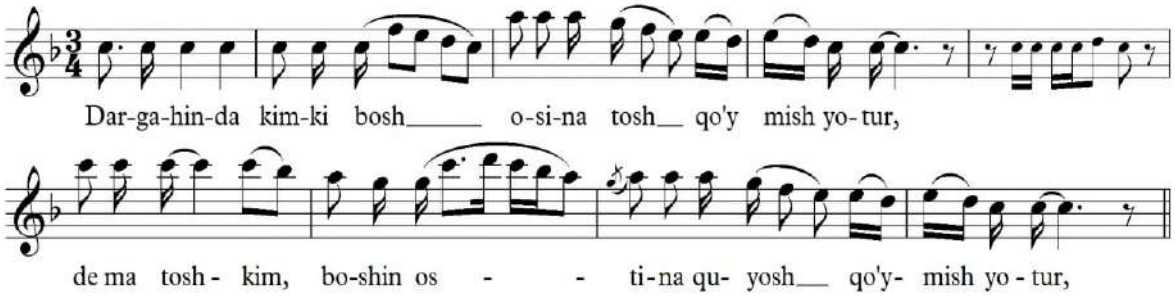
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shuhrat qozongan katta ashulachi Xamroqul qori To‘raqulov ijrosidagi “Bebokcha”ga nazira sifatida qayta bastalagan. Asar Alisher Navoiyning mashhur “Chashmi ohularmidur” radifli g‘azali bilan kuylanadi:

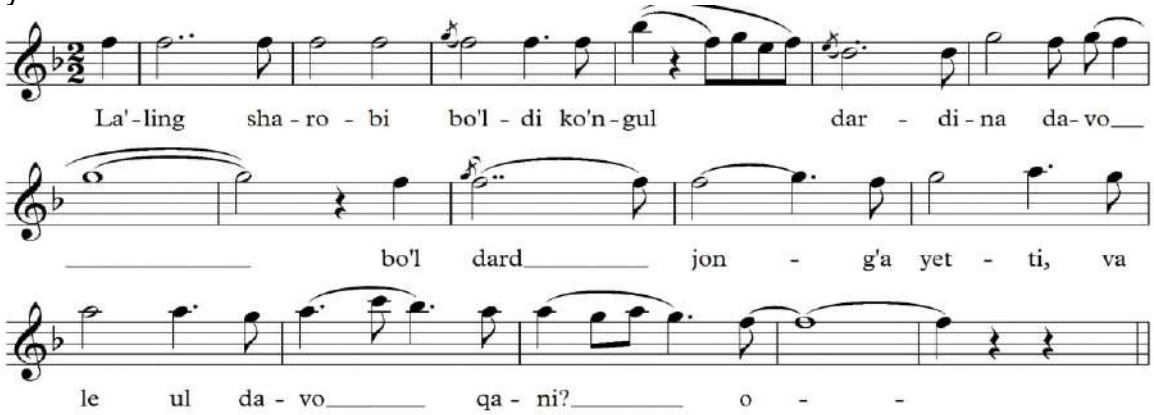
Gulshani ruhsor uza ul chashi ohularmidur,
Jabri ko‘pu mehri oz bebok badxo’larmidur,
Xuni nohaq qilg’uchi ikki jafojo’larmidur,
Go‘shayi abro’larinda chashmi jodularmidur,
Yo‘qsa kirmish yoya tiyrandoz hindularmidur.

Shoirning muhabbat, go‘zallik, ilohiy ishqni tasvirlovchi ushbu g‘azali aruz bahrida, ramal bahrining musadda mahzuf vaznida yozilgan. Ohangiy tuzilishi jihatidan Rost maqomining Savti Sabo yo‘liga ohangdoshdir. “Bebokcha” ashulasi asar nomidan kelib chiqqan holda yengil, raqsbop, xalqona xarakterda bo‘lib, 3/4 o‘lchovi “Ufori Uzzol” doyra usulida yozilgan. Lad-tonal jihatidan fa-ioniyga mos bo‘lib, asar davomida tasodifiy mi-bemol belgisini uchratish mumkin.

“Bebokcha” ning shakl-tuzilishi an’anaviy mumtoz ashula yo‘llariga xos tarzda daromad – miyonxat – avj – furovard qismlaridan iborat. Avj qismida esa Turk avjining o‘ziga xos ohanglari paydo bo‘lib, hofiz ovozi yuqori registrda keng yoyiladi. Xususan, yuqori avj qismida Navo mamudi “Dargahinda kimki bosh…” baytlari bilan bog’lab ijro etiladi:

Qiyoslash uchun Saraxbori Navo sho‘basidan Navo namudi:

Nota misolidan ko‘rinib turibdiki, “Bebokcha” da Navo namudining sur’ati tezlashtirilgan bo‘lsada, musiqiy ohanggi saqlab qolingan. Shuningdek, namudning sadosi balandligi “fa” tovushidan “do” ga ko‘chirilgan.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Maqom ijrochiligi tajribasida hofizlar ko‘pincha tinglovchi muhitining ruhiy holati va o‘z vokal imkoniyatlarini inobatga olgan holda turli avj va namudlarni ijodiy qo‘shib ijro etganlar. Ushbu an’ana bastakorlik amaliyotida ham davom etib, bastakorlar maqomning avj va namudlaridan o‘ziga xos badiiy vosita sifatida samarali foydalanganlar. Bunday yondashuv, tabiiyki, ijrochi-bastakordan nafaqat mukammal nazariy bilimni, balki boy amaliy tajriba, badiiy did va ijodiy yondashuvni ham talab qiladi. Hoji Abdulaziz Abdurasulov ana shunday salohiyat va san’atkorlik mahoratiga ega bo‘lgan ijodkor sifatida “Bebokcha” asarida ham ijrochi, ham bastakorlik qobiliyatini yuksak darajada namoyon etgan. Natijada, mazkur ashula uning ijodiy qiyofasini ifodalovchi, maqom an’analarining davomiyligini ta’minlovchi va mumtoz ashulachilik san’ati tarixida alohida o‘rin tutuvchi badiiy namunaga aylangan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodi o‘zbek bastakorligida yangi bir bosqich, yangi uslub, yangi maktab demakdir. Atoqli bastakorning ijodiy faoliyatida maqom an’analarini qayta ishlash, xalqona ohanglar bilan boyitish, shuningdek, ijrochilik va bastakorlikni uyg‘unlashtirish milliy musiqa san’atining keyingi taraqqiyotida alohida bosqich bo‘lib xizmat qildi. Ustoz san’atkor ijodiy merosi nafaqat o‘z davri tinglovchilari qalbidan chuqur joy olgan, balki keyingi avlod hofizlari va sozandalariga ham ilhom manbai bo‘ldi. Shunday qilib, Hoji Abdulaziz Abdurasulov ijodi o‘zbek mumtoz musiqasi tarixida maqomiy an’analarning davomiyligini ta’minlagan, bastakorlik san’atiga yangi badiiy qirralar olib kirgan va milliy musiqa merosimizni badiiy-estetik jihatdan boyitgan yuksak san’at namunasi sifatida qadrlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ахмедов М. Ҳожи Абдулазиз Расулов. – Тошкент: Фан, 1974. – 64 б.
2. Олимбоева К., Ахмедов М. Ўзбекистон халқ созандалари. – Тошкент: “ЎзССР ФА Санъатшунослик институти” нашриёти, 1959. – 280 б.
3. Ғафурбеков Т. Бастакорлик ижодияти: тарихи, таҳлили, тақдири. – Тошкент: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2019. – 352 б.
4. Abduazimov R. Cholg’u ijrochiligi (rubob). – Toshkent: “Musiqa” nashriyoti, 2016. – 55-b.
5. Ражабов И. Мақомлар. Нашрга тайёрловчи ва махсус муҳаррир Иброҳимов О. – Тошкент: “San’at” нашриёти, 2006. – 403 б.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Turg’unboyeva Madinaxon Erkinboy qizi,** tayanch doktorant (PhD) [**Тургунбаева Мадинахон Эркинбой кизи,** базовой докторант (PhD)], [**Turgunboyeva Madinakhon Erkinboy qizi,** basic doctoral student (PhD)]; manzil: O‘zbekiston,100000, Toshkent, Mustaqillik shoh ko‘chasi, 31-uy; [адрес: Узбекистан, 100000, г. Ташкент, проспект Мустакиллик, 31]; [address: Uzbekistan, 100000, Tashkent, Mustaqillik Avenue, 31];

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

КОСТЮМ ЗНАТНЫХ ЖЕНЩИН ЭПОХИ ТИМУРИДОВ КАК ОТРАЖЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ СРЕДНЕЙ АЗИИ

© Ф.Э. Очилов[1]✉

[1]Университет экономики и педагогики, Карши, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: женский костюм времён Амира Темура представляет собой не только элемент повседневной и придворной культуры, но и отражение социальной и эстетической системы ценностей эпохи. Исследование на основе письменных источников и миниатюр тимуридской школы позволяет воссоздать образы женщин знати, выявить символику и декоративные особенности одежды, а также осмыслить её роль как средства политической репрезентации и культурных взаимодействий в Средней Азии.

ЦЕЛЬ: проанализировать женский костюм жён и дочерей Амира Темура как культурный и социальный феномен, отражающий эстетические идеалы, политические устремления и межкультурные связи правящей элиты Тимуридской эпохи, а также выявить его значение в контексте придворной культуры Средней Азии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в качестве основного материала для исследования использованы письменные источники XIV–XV веков, включая Записки Руи Гонсалеса де Клавихо, персидские и арабские хроники, а также художественные изображения — миниатюры тимуридской и поздней бухарской школ. Дополнительную основу составили труды по искусствознанию, этнографии и культурологии, посвящённые истории костюма и придворной культуре Средней Азии.

Методологическая база исследования включает историко-сравнительный анализ, иконографический метод при изучении миниатюр, а также элементы культурологического подхода. Особое внимание уделяется междисциплинарному анализу, позволяющему рассматривать костюм не только как элемент быта, но и как средство политической и культурной репрезентации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ письменных источников и художественных изображений позволил выявить, что женский костюм в эпоху Тимуридов представлял собой сложную систему визуальной коммуникации, тесно связанную с социальным статусом, династическим престижем и культурными нормами времени. Одежда жён и дочерей Амира Темура отличалась высоким качеством материалов, утончённой декоративной отделкой и богатой символикой, отражающей как принадлежность к элите, так и политические амбиции династии.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Визуальные реконструированные образы указывают на влияние не только местных традиций, но и культур других регионов Востока — Ирана, Индии, Китая, что свидетельствует о широкой международной связи двора Тимуридов. Особое внимание уделялось головным уборам, накидкам и украшениям, которые подчеркивали, как женственность, так и статус женщины в иерархии придворной жизни.

Результаты исследования подтверждают, что женский костюм в тимуридскую эпоху выполнял не только утилитарную функцию, но и служил важным элементом политического имиджа правящей семьи, культурного самовыражения и визуального представления власти. Это открывает перспективы для дальнейших исследований в области исторической реконструкции, символики костюма и изучения гендерных аспектов придворной культуры Средней Азии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: женский костюм знатных представительниц тимуридской эпохи выступал не только как элемент повседневной одежды, но и как важный символ социального статуса, политической власти и культурной идентичности. Исследование выявило глубокую символику и художественную выразительность этих нарядов, отражающих сложные процессы культурного взаимодействия и эстетические идеалы времени. Полученные результаты подчеркивают значение женской моды как части придворной культуры и создают основу для дальнейших исследований в области исторической реконструкции и культурологии.

Ключевые слова: тимуридская эпоха, женский костюм, придворная культура, Амир Темур, знатные женщины, миниатюры, символика одежды, культурное наследие, традиция, Центральная Азия, историческая реконструкция.

Для цитирования: Очилов Ф.Э. Костюм знатных женщин эпохи тимуридов как отражение культурных и художественных традиций Средней Азии // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.400–416.

TEMURIYLAR DAVRI ZODAGON AYOLLARI KIYIMI — MARKAZIY OSIYO MADANIYATI VA SAN’ATI AN’ANALARINING IFODASI SIFATIDA

© F.E. Ochilov[1]✉
[1]Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Qarshi, O‘zbekiston

Аннотация

KIRISH: Amir Temur davridagi ayollar kiyimi nafaqat kundalik va saroy madaniyatining bir qismi, balki o‘sha davrning ijtimoiy va estetik qadriyatlar tizimining ifodasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Yozma manbalar hamda temuriylar maktabiga mansub miniatyuralarga tayanilgan tadqiqot natijalari zodagon ayollar obrazini tiklash, kiyim-kechakdagi ramziy va dekorativ jihatlarni aniqlash, shuningdek, uni siyosiy va madaniy aloqalarning vositasi sifatida tushunish imkonini beradi.

MAQSAD: Amir Temurning rafiqalari va qizlari kiyimini madaniy va ijtimoiy fenomen sifatida tahlil qilish, bu orqali temuriylar davri hukmron tabaqaning estetik ideallari, siyosiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

intilishlari va madaniatlararo aloqalarini yoritish hamda bu kiyimlarning Markaziy Osiyo saroy madaniyatida tutgan o‘rnini ochib berish.

MATERIALLAR VA USULLAR: tadqiqotning asosiy manbasi sifatida XIV–XV asrlarga oid yozma manbalar, jumladan Rui Gonsales de Klavixoning kundaliklari, fors va arab xronikalari hamda temuriy va keyingi Buxoro miniatyura maktablari olingan. Qo‘shimcha manbalar sifatida Markaziy Osiyo tarixiy kostyumi va saroy madaniyatiga bag‘ishlangan san’atshunoslik, etnografiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi tadqiqotlardan foydalanildi. Metodologiya jihatidan tadqiqot tarixiy-taqqoslash usuli, miniatyuralarni o‘rganishda ikonografik tahlil va madaniyatshunoslik yondashuvi elementlariga tayanadi. Kiyimni faqat maishiy element sifatida emas, balki siyosiy va madaniy reprezentatsiya vositasi sifatida ham o‘rganishga alohida e’tibor qaratilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yozma va tasviriy manbalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, temuriylar davridagi ayollar kiyimi ijtimoiy maqom, sulola obro‘si va madaniy me’yorlar bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab vizual kommunikatsiya tizimini tashkil etgan. Amir Temurning rafiqalari va qizlari kiyimlari yuqori sifatli matolar, nozik bezaklar va ramziy elementlar bilan ajralib turgan bo‘lib, ular hukmron tabaqaga mansublikni, shuningdek sulolaviy siyosiy da’volarni ifoda etgan. Rekonstruksiya qilingan vizual obrazlardan mahalliy an’analar bilan birga, Eron, Hindiston va Xitoy kabi mamlakatlar madaniyati ta’siri ham seziladi. Bosh kiyimlar, ust-boshlar va zeb-ziynatlar ayolning nafaqat go‘zalligini, balki saroy ierarxiyasidagi maqomini ham namoyon qilgan. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, temuriylar davrida ayollar kiyimi faqat maishiy maqsadda xizmat qilibgina qolmasdan, balki hukmdor sulolaning siyosiy imiji, madaniy o‘zligini ifoda etishi va hokimiyatning vizual ifodasiga aylangan. Bu esa kostyum simbolikasi, gender masalalari va tarixiy rekonstruktsiya sohalaridagi tadqiqotlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

XULOSA: Temuriylar davri zodagon ayollarining kiyimi kundalik libos sifatidagina emas, balki ijtimoiy maqom, siyosiy hokimiyat va madaniy yakdillikning muhim ramzi sifatida ham xizmat qilgan. Ushbu tadqiqot bu kiyimlarning chuqur ramziy mazmuni va badiiy ifodasini ochib berib, davr estetik ideallari va madaniatlararo munosabatlar jarayonlarini yoritadi. Olingan natijalar ayollar modasi saroy madaniyatining ajralmas qismi ekanligini tasdiqlaydi va tarixiy rekonstruktsiya hamda madaniyatshunoslik sohalaridagi keyingi tadqiqotlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Temuriylar davri, ayollar kiyimi, saroy madaniyati, Amir Temur, zodagon ayollar, miniatyuralar, kiyim ramzlari, madaniy meros, an’analar, Markaziy Osiyo, tarixiy rekonstruktsiya.

Iqtibos uchun: Ochilov F.E. Temuriylar davri zodagon ayollari kiyimi — Markaziy Osiyo madaniyati va san’ati an’analarining ifodasi sifatida. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.400–416.

THE COSTUME OF NOBLEWOMEN OF THE TIMURID ERA AS A REFLECTION OF THE CULTURAL AND ARTISTIC TRADITIONS OF CENTRAL ASIA

© Farhod E. Ochilov[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]University of Economics and Pedagogy, Karshi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the women's costume during the time of Amir Temur represents not only an element of everyday and court culture but also a reflection of the social and aesthetic value systems of the era. Research based on written sources and miniatures from the Timurid school allows for the reconstruction of noblewomen's appearances, the identification of symbolism and decorative features of their clothing, as well as an understanding of its role as a means of political representation and cultural interaction in Central Asia.

AIM: to analyze the costumes of the wives and daughters of Amir Temur as a cultural and social phenomenon that reflects the aesthetic ideals, political aspirations, and intercultural ties of the ruling elite of the Timurid period, and to determine its significance in the context of court culture in Central Asia.

MATERIALS AND METHODS: the main sources for this research include written documents from the 14th–15th centuries, such as the Embassy Account of Ruy González de Clavijo, Persian and Arabic chronicles, as well as artistic representations — specifically, miniatures of the Timurid and later Bukhara schools. Additional sources include scholarly works in art history, ethnography, and cultural studies related to the history of costume and court culture in Central Asia.

The methodological framework is based on historical-comparative analysis, iconographic methods for the study of miniatures, and elements of the cultural studies approach. Special emphasis is placed on interdisciplinary analysis, which allows the costume to be viewed not only as an element of daily life but also as a medium for political and cultural representation.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis of textual and visual sources has revealed that women's costume in the Timurid period constituted a complex system of visual communication closely linked to social status, dynastic prestige, and the cultural norms of the time. The attire of Amir Temur's wives and daughters was distinguished by high-quality materials, refined decorative finishes, and rich symbolism, indicating both their elite status and the political ambitions of the dynasty.

Reconstructed visual representations point to the influence not only of local traditions but also of the cultures of other Eastern regions — such as Iran, India, and China — which reflects the Timurid court's extensive international connections. Special attention was paid to headdresses, capes, and jewelry, which emphasized both femininity and a woman's status within the court hierarchy.

The research findings confirm that women's clothing in the Timurid era served not only a utilitarian function but was also an important element of the ruling family's political image, cultural self-expression, and visual representation of power. This opens new prospects for further research in the fields of historical reconstruction, costume symbolism, and gender aspects of court culture in Central Asia.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: the costume of noblewomen in the Timurid period functioned not merely as an element of daily dress but as a vital symbol of social status, political authority, and cultural identity. The study reveals the deep symbolism and artistic expressiveness of these garments, which reflect complex processes of cultural interaction and the aesthetic ideals of the time. The results underscore the significance of women's fashion as part of court culture and provide a foundation for future research in historical reconstruction and cultural studies.

Keywords: Timurid era, women's costume, court culture, Amir Temur, noblewomen, miniatures, clothing symbolism, cultural heritage, tradition Central Asia, historical reconstruction.

For citation: Farhod E. Ochilov. (2025) 'The costume of noblewomen of the timurid era as a reflection of the cultural and artistic traditions of Central Asia', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.400–416. (In Russian).

Эпоха правления Амира Темура (Тимура, 1336–1405 гг.) характеризуется не только его масштабными военными кампаниями и созданием могущественной державы, но и бурным развитием уникальной культуры, охватывающей архитектуру, изобразительное искусство, литературу и моду. Несмотря на обширную исследованность военно-политического наследия Темура, вопросы повседневной жизни, в частности, аспекты женского костюма, остаются сравнительно малоизученными [1].

Настоящая статья посвящена анализу женской одежды супруг и дочерей Амира Темура как важного элемента культурного наследия тимуридской эпохи. Изучение женского костюма этого периода актуально с точки зрения историко-культурного, художественного и идентификационного подходов.

Тимуридская эпоха представляет собой уникальный этап в истории Центральной Азии, ознаменованный стремительным развитием политической мощи, расцветом архитектурного строительства, науки, искусства и ремесел. В этом контексте женская одежда рассматривается не только как предмет быта, но и как ценный исторический источник, отражающий особенности социальной структуры, роль женщины в обществе, уровень ремесленного мастерства, а также характер культурных и торговых связей региона.

Несмотря на устойчивый исследовательский интерес к эпохе Темура, изучение женского костюма, в особенности придворного, остаётся недостаточно разработанным направлением в отечественной и зарубежной науке. В то время как основное внимание в исследованиях традиционно сосредотачивалось на политической истории, архитектурных достижениях и военном искусстве, материальная культура женщин — включая одежду и украшения — требует более глубокого и комплексного анализа.

Введение в научный оборот описаний Руи Гонсалеса де Клавихо и их сопоставление с археологическими находками, иконографическими источниками и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

сохранившимися образцами текстиля позволяет частично восполнить этот исследовательский пробел. Женщины в государстве Темура, особенно представительницы династической знати, играли значимую роль в социальной и культурной жизни. Их внешний облик становился неотъемлемой частью дипломатического имиджа двора, выражением политического престижа и символом культурных связей между различными этносами и регионами.

Изучение костюма знатных женщин тимуридской эпохи способствует более глубокому осмыслению их положения в структуре власти и придворной культуре. Кроме того, визуальные образы женской одежды того периода продолжают оказывать влияние на современных художников, дизайнеров и модельеров, работающих в сфере этностиля, сценического костюма и исторической реконструкции. Анализ фасонов, орнаментальных мотивов, техник пошива и декоративных приёмов открывает ценный пласт художественного наследия, актуального для возрождения национальных традиций и создания современной визуальной продукции, опирающейся на историко-культурный контекст.

В условиях глобализации особую актуальность приобретает сохранение и изучение культурных корней народов. Женский костюм, как элемент нематериального культурного наследия, отражает этнические и эстетические особенности, характерные для конкретного народа в определённую историческую эпоху. Осознание значения данного исторического пласта способствует формированию уважения к собственному прошлому и укреплению культурной идентичности, что особенно важно для молодого поколения.

Анализ источников, посвящённых исследованию женского костюма эпохи Амир Темура, показывает, что научные сведения о костюмах жён и дочерей великого полководца получены из разнородных исторических материалов, среди которых выделяются:

миниатюры тимуридской и поздней бухарской художественных школ;

записи вдневниках Руи де Гонсалес Клавихо;

описания персидских и арабских хронистов;

археологические находки, включая предметы одежды и украшения, обнаруженные в погребениях;

изображения на настенных росписях и керамических изделиях.

Миниатюрная живопись является одним из ключевых источников визуальной информации о культурной и бытовой жизни эпохи. В Центральной Азии она достигла своего расцвета в период Тимуридов и в эпоху Бухарского ханства. Женский костюм, запечатлённый в произведениях этих художественных школ, представляет собой уникальный комплекс сведений о модных тенденциях, эстетических предпочтениях, технологиях производства текстильных изделий и социально-культурных аспектах соответствующего исторического периода.

Миниатюры тимуридской эпохи, особенно созданные в манускриптах гератской и самаркандской школ, характеризуются высокой степенью детализации,

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

изяществом линий и тонкой цветовой гармонией. Женские образы, несмотря на их сравнительно редкое появление, содержат ценную информацию о придворной моде и идеализированном представлении женского облика того времени.

Женщины на этих миниатюрах изображены в длинных, струящихся халатах, напоминающих чапаны или камзолообразные одежды, часто с широкими рукавами и приталенным силуэтом. Поверх нательного платья могли надеваться расшитые накидки. Ткани передавались с характерными декоративными узорами — геометрическими и растительными, обладающими высокой эстетической выразительностью.

Головные уборы включали высокие тюбетейки, шелковые повязки и иногда цилиндрические шапки, сходные с мужскими, но дополнительно украшенные жемчугом и лентами. Волосы нередко покрывались вуалью или легким шарфом, что подчеркивало скромность и грациозность образа.

Миниатюры также демонстрируют богатство украшений: массивные серьги, подвески, ожерелья и головные диадемы, которые одновременно выполняли функции социальной символики и декоративного оформления костюма.

В отличие от тимуридской школы, бухарская миниатюрная традиция XVI–XVIII веков отличается более условной композицией и повышенной декоративностью. Женские образы становятся более стилизованными, разнообразными по стилю, часто обобщёнными и театрализованными, что отражает изменения в художественных приёмах и эстетических предпочтениях данного периода.

В миниатюрах данного периода женские образы представлены в более ярких и контрастных одеждах. Увеличивается использование национальных тканей с икатовыми узорами и парчой. Композиция костюма включает нижнее платье и верхний халат или жилет с короткими рукавами. Часто наблюдается многослойность, при этом подолы одежды богато декорированы орнаментальными мотивами [2].

Палитра цветов становится более насыщенной, с преобладанием алого, золотистого, бирюзового и чёрного оттенков, что отражает как развитие ткацких и красильных ремёсел, так и эстетические предпочтения эпохи.

Головные уборы приобретают усложнённую конструкцию: высокие шапки с накрученными лентами, дополненные тканевыми элементами, напоминающими кокошники. В отдельных изображениях представлены открытые волосы, заплетённые в косы, что характерно для образов девушек или наложниц.

Миниатюры тимуридской и бухарской школ представляют собой значимый визуальный архив, позволяющий реконструировать женский образ в историко-культурной перспективе. Женский костюм, запечатлённый в этих произведениях, выступает индикатором эстетических идеалов эпохи, технологических достижений ремёсел и социальной структуры общества [3]. Сравнительный анализ двух художественных традиций позволяет проследить эволюцию не только

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

стилистических особенностей одежды, но и изменяющийся образ женщины в культуре Центральной Азии [4].

Эпоха Амира Темура, одного из выдающихся завоевателей XIV века, характеризовалась не только масштабными политическими и военными преобразованиями, но и значительным культурным расцветом. Важным источником для изучения повседневной жизни, придворного этикета и внешнего облика знати данного периода служат записи вдневниках испанского посланника Руи Гонсалеса де Клавихо, посетившего Самарканд в 1404 году. Его описания предоставляют уникальную возможность реконструировать образ придворных дам — жён и дочерей великого Тимура, раскрывая особенности их одежды, украшений и повседневного облика. В дневнике Клавихо содержатся детальные наблюдения о дворцовой архитектуре, обрядах, пирах, а также внешнем виде представителей знати, включая женщин [5].

Женщины в обществе Амир Темура, особенно представительницы высшей знати, занимали определённое социальное положение и обладали влиянием. Они принимали участие в придворных приёмах, религиозных и культурных церемониях, сопровождали мужей или отцов в поездках. Клавихо отмечает, что их внешний вид отражал не только индивидуальный стиль, но и культурные и модные традиции эпохи.

Согласно свидетельствам Клавихо, дамы тимуридского двора отличались богатым и изысканным убранством. Их костюмы изготавливались из дорогих тканей — шёлка, парчи, бархата, украшенных золотым и серебряным шитьём. Преобладали яркие цвета — красный, синий, изумрудно-зелёный, пурпурный, символизировавшие богатство и высокий социальный статус [5].

Особое внимание уделялось головным уборам: женщины носили тюбетейки, обвитые лёгкой вуалью, либо высокие цилиндрические шапки, украшенные перьями, драгоценными камнями и золотой вышивкой. Лицо зачастую оставалось открытым, особенно при дворе, что подчёркивало высокий статус представительниц знати.

Украшения являлись неотъемлемой составляющей женского образа в эпоху Амир Темура. В своих записках Руи Гонсалес де Клавихо отмечает наличие ожерелий, серег, браслетов и колец, инкрустированных рубинами, изумрудами и жемчугом. Некоторые из этих украшений имели сакральное значение и выполняли функцию оберегов.

Женская одежда Самарканда того времени отражала синтез культурных традиций тюркской, иранской, монгольской и исламской цивилизаций. Амир Темур стремился к объединению различных народов своей империи, что находило выражение и в модных тенденциях придворного костюма. Наряды дочерей Тимура, согласно описаниям Клавихо, отличались разнообразием фасонов и национальных мотивов, что подчёркивало многоэтничность и культурное многообразие его подданных.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Костюм женщины в эпоху Тимуридов выступал не только как элемент внешнего облика, но и как символ социального положения, статуса семьи и принадлежности к определённой культуре или роду. Богатство и изысканность одежды прямо коррелировали с высоким положением дамы в обществе. В частности, наряды дочерей Тимура символизировали не только силу и престиж их отца, но и династические связи.

Для изучения женского костюма эпохи Тимуридов особую ценность представляют труды персидских и арабских путешественников и хронистов, содержащие подробные описания придворной жизни, церемониальных традиций и внешнего облика женщин династической элиты. Эти источники способствуют реконструкции элементов костюма, раскрытию их символики и пониманию социальных функций одежды в культурном контексте периода.

Персидские и арабские хронисты эпохи Тимуридов, как официальные историографы, так и независимые наблюдатели, уделяли значительное внимание описанию внешнего облика придворных, включая женщин. Несмотря на ограничения, обусловленные исламскими нормами скромности, женские образы, хотя и описывались редко и в завуалированной форме, тем не менее, встречаются в ряде источников и позволяют судить о богатстве, роскоши и статусе женской одежды в тимуридском обществе.

Так, Шараф ад-Дин Али Йазди и Мирхонд — придворные историки Амира Темура — в своих трудах, сосредоточенных преимущественно на политических и военных событиях, упоминают представительниц династии Тимуридов в контексте дворцовых церемоний, свадеб и торжеств. В их описаниях подчёркиваются «величественный облик» женщин, «дорогие ткани», «золотая вышивка» и «драгоценные украшения». Особое внимание уделяется символическому языку описания, где используются выражения типа: «...одеяния, достойные шахиншахов, из шёлка, подобного сиянию луны, украшенного изумрудами и жемчугом...» [6, 7]. В данном контексте женская одежда выступала в роли визуального маркера социального положения, демонстрируя как богатство рода, так и степень близости к правящей династии.

Хронист Низам ад-Дин Шами, придерживавшийся более сдержанного стиля, в своих описаниях приёмов и церемоний также упоминает представительниц рода Тимура, «облачённых в парчу и индийский шёлк, покрытых ароматами и сверкающих, как весенний сад». Эти сведения позволяют выделить ряд характерных черт придворной женской одежды:

Использование парчи, муара и индийского шёлка как основных материалов;

Преобладание ярких цветов, символизирующих власть и высокий статус (красный, золотой, тёмно-синий);

Применение декоративных элементов в виде шалей и накидок, украшенных золотым шитьём.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Несмотря на негативное отношение к личности Амира Темура, труд Ибн Арабшаха содержит важные сведения о придворном быте, включая описания женского окружения правителя [8]. В частности, он отмечает: «Жёны его и дочери скрыты были от взоров мужчин, но в дни праздников и во дворцовых садах они появлялись в одеяниях, подобно солнцу, рассыпающему золото и рубины на землю». Эти поэтичные описания позволяют выделить ряд характерных черт:

ношение богато украшенных кафтанов с меховой отделкой;

предпочтение тканям индийского и китайского происхождения;

использование массивных украшений, которые автор сравнивает по тяжести с «гирьками на весах ювелиров».

Арабский хронист Аль-Макризи, не посещавший лично Мавераннахр, ссылается на свидетельства караванщиков и дипломатов, подчёркивая «необычайную роскошь» гарема Тимура. По его описаниям, женская одежда изготавливалась из тканей, привезённых из Сирии, Йемена, Хорасана и Китая. Он подчёркивает, что «каждая женщина носила на себе состояние целого города», что свидетельствует о высоком уровне материального обеспечения представительниц высшей знати.

Сопоставительный анализ описаний, представленных в трудах персидских и арабских хронистов, позволяет выделить ключевые элементы женского костюма эпохи Тимуридов. В частности, в работах Шараф ад-Дина Али Йазди и Ибн Арабшаха подчёркивается роскошный и декоративно сложный характер придворной одежды [6, 8]. Основу нарядов составляли высококачественные ткани — шёлк, парча, бархат, муар и мех, преимущественно ярких и насыщенных цветов: красного, пурпурного, золотого, синего и зелёного.

Крои женской одежды включали длинные приталенные халаты, камзолы, накидки и меховые мантии, богато декорированные вышивкой и орнаментальными мотивами. Головные уборы были разнообразны и включали тюбетейки, высокие цилиндрические шапки, лёгкие вуали, а также украшенные обручи с подвесками, что служило маркером принадлежности к привилегированному сословию [9].

Обувь изготавливалась преимущественно из кожи или бархата, часто имела каблук и украшалась тонкой вышивкой, что отражает высокий уровень развития прикладных ремёсел.

Особое значение в формировании женского образа отводилось ювелирным изделиям. Женщины носили украшения из золота и серебра, инкрустированные драгоценными камнями — изумрудами, рубинами и жемчугом. Эти атрибуты не только подчёркивали высокий социальный статус, но и несли символическую нагрузку, связанную с представлениями о красоте, богатстве и династической легитимности.

Дополнительные сведения предоставляет археологический материал, собранный на территории Мавераннахра. Исследования, проведённые в Самарканде, Шахрисабзе, Герате и Балхе, выявили предметы одежды, украшения и

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

элементы женского убранства XIV–XV вв., что способствует более точной реконструкции материальной культуры женской среды эпохи Тимуридов [10].

Археологические исследования, проведённые в погребальных комплексах Самарканда, в частности в окрестностях мавзолеев Гур-Эмир и Шахи-Зинда, выявили ценные артефакты, относящиеся, по всей вероятности, к представительницам знати тимуридского двора [11, 12]. Среди обнаруженных предметов особое значение имеют фрагменты тканей и ювелирные изделия, отражающие уровень материальной культуры, эстетические предпочтения и символику эпохи.

Анализ сохранившихся текстильных образцов позволил идентифицировать ткани высокого качества: шёлк, парчу, муар, а также мех. Орнаментальные элементы, нанесённые с применением золото- и серебротканых нитей, указывают на сложность ремесленного производства и высокий художественный уровень декоративного оформления [13].

Из женских захоронений были извлечены ювелирные изделия, включающие серьги, ожерелья, кольца, браслеты, налобные обручи, выполненные из золота и серебра. Эти украшения часто инкрустировались изумрудами, рубинами и жемчугом, что свидетельствует о широком использовании драгоценных камней в придворной моде [14, 15]. Отдельные экземпляры содержат арабские надписи, включающие молитвы, имена и благопожелания, что указывает на сочетание декоративной и сакральной функций украшений и на тесную связь эстетического и религиозного начал в культуре того времени.

Согласно исследованиям М. Е. Массона и Г. А. Пугаченковой, практика включения ювелирных изделий в женские погребения имела не только утилитарное, но и ритуально-символическое значение. Драгоценности служили визуальным индикатором социального статуса и, вероятно, сопровождали женщину в загробный мир в качестве знака её положения в обществе при жизни [16, 11].

Полученные археологические данные коррелируют с визуальными источниками — миниатюрной живописью тимуридской и посттимуридской традиции, в частности произведениями Гератской школы XV века. На изображениях женских персонажей в этих произведениях можно обнаружить аналогичные типы украшений, что подтверждает преемственность и устойчивость эстетических канонов в репрезентации женского образа на протяжении всей эпохи Тимуридов.

Характер ювелирных изделий и используемых в их изготовлении материалов свидетельствует о высоком уровне ремесленного мастерства в Тимуридской империи, а также об активных торгово-культурных связях с Индией, Ираном, Китаем и Османским Востоком. Обилие ювелирных предметов, зафиксированное в женских погребениях, указывает не только на эстетические предпочтения эпохи, но и на выраженную социальную и символическую функцию украшений, выступавших в качестве маркеров принадлежности к высшим сословиям.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Анализ погребальной культуры тимуридского времени демонстрирует наличие устойчивого синтеза исламских представлений о ритуальной скромности с практикой включения в захоронения предметов роскоши. Такие элементы, как драгоценности и высококачественные ткани, очевидно, рассматривались как отражение статуса женщины, принадлежащей к династической элите, и обладали определённой сакральной нагрузкой.

Значительное количество данных о женском костюме и украшениях эпохи Тимуридов поступает также из визуальных источников, в частности из настенной живописи и расписной керамики. Эти материалы предоставляют важные сведения о внешнем облике представительниц высших слоёв общества — их одежде, декоративных деталях, головных уборах и ювелирных аксессуарах.

Ценными источниками в данном контексте являются фрагменты настенных росписей, обнаруженные в архитектурных памятниках Самарканда и Шахрисабза. Особенно выделяются живописные элементы, сохранившиеся в интерьерах дворца Ак-Сарай в Шахрисабзе, где представлены сцены придворной жизни, включая изображения женских персонажей [11].

Дополнительные сведения предоставляет расписная керамика XV века, найденная в ходе археологических раскопок в различных регионах Мавераннахра. Изделия с росписью по ангобу и подглазурной росписью синим или чёрным пигментом содержат изображения женских фигур в стилизованных костюмах. Они представлены в нарядах с подчёркнутыми декоративными элементами: длинными рукавами, поясами, плечевыми накладками и тщательно проработанными головными уборами, что позволяет реконструировать основные черты парадного женского облика в придворной среде [13, 16].

Анализ настенной живописи и расписной керамики периода Тимуридов позволяет реконструировать ключевые элементы женского костюма придворной среды того времени. Женские фигуры, представленные на фресках и керамических изделиях, изображены преимущественно в длинных, свободного кроя халатах, отличающихся контрастной отделкой по краям рукавов и вороту. Изображения тканей переданы с живописным акцентом на блеск, узор и складчатость, что позволяет предположить использование таких дорогих материалов, как шёлк, муар и парча [15]. Наличие меховых воротников, многослойной структуры одежды — включая нижнюю тунику, верхний халат, камзол или накидку — указывает на сложность и статусность женского гардероба.

Головные уборы, представленные на этих визуальных источниках, демонстрируют широкий диапазон форм: от лёгких вуалей и тюбетеек до высоких диадем и обручей с подвесками. Особенно характерны высокие остроконечные шапки, типичные также для миниатюрной живописи Тимуридского периода. Их формы имеют параллели в персидской придворной культуре и, вероятно, заимствованы из иранских и индийских традиций [12].

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ювелирные украшения в живописных источниках занимают важное место в визуальном облике женских персонажей. Отчётливо выделяются серьги, ожерелья, браслеты, нагрудные подвески, а также налобные украшения с центральной вставкой. Особенно выразительно представлены длинные серьги с подвесками, находящие подтверждение в археологических материалах, обнаруженных в женских захоронениях того времени [14, 16].

Изображённые женские фигуры зачастую представлены в движении: с приподнятыми рукавами, скрещёнными руками, либо в характерных позах танца. Такая композиционная динамика позволяет более подробно рассмотреть конструктивные особенности костюма — боковые разрезы, свободно развевающиеся полы, контрастную подкладку и сложную вышивку [11]. Эти элементы подчёркивают не только художественную эстетику изображения, но и высокую степень проработки в реальной материальной культуре тимуридской эпохи.

Изображения на настенных росписях и керамике тимуридского периода выполняют не только иллюстративную, но и репрезентативную функцию, отражая идеализированный образ придворной женщины. Эти визуальные источники выступают медиаторами культурной памяти, демонстрируя утончённость, богатство и династическое величие, олицетворяемое женскими фигурами. В условиях действия исламских норм, ограничивающих изображение живых существ, особенно женщин, декоративные искусства, включая живопись и керамику, стали важным средством сохранения и трансляции визуальных традиций придворной культуры [13, 15].

Проведённый анализ подтверждает, что женская одежда в окружении Амира Темура отличалась исключительной роскошью, что позволяло не только подчеркнуть высокий социальный статус, но и выразить политические амбиции правящей династии, продемонстрировать её культурные связи с регионами Востока и передать эстетические идеалы эпохи [17, 18, 19]. Наряды жён и дочерей Тимура были не просто предметами гардероба, но визуальными символами принадлежности к элите, легитимации власти и династической гордости.

Женщины династической верхушки занимали особое положение в социуме, и их внешний облик формировался в соответствии с комплексом культурных, религиозных и политических представлений. Одежда служила маркером не только знатного происхождения, но и идеологических установок двора. Основу женского костюма составляли длинные платья из дорогостоящих тканей — шёлка, бархата, парчи. Поверх платья надевался вышитый камзол или чапан, зачастую украшенный меховой отделкой, подчеркивавшей статус и утонченность.

Художественная обработка тканей включала сложную вышивку, выполненную золотыми и серебряными нитями. Орнаментальные мотивы объединяли зооморфные и растительные элементы, а также геометрические композиции, характерные для центральноазиатской художественной традиции. Эти

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

декоративные решения были не только эстетически значимыми, но и символически нагруженными, отражая мировоззрение и художественные каноны времени.

Головной убор занимал значительное место в системе женского костюма эпохи Тимуридов, выполняя как эстетическую, так и символическую функцию. Представительницы династической элиты — жёны и дочери Амира Темура — носили различные формы головных уборов, включая тюбетейки, высокие остроконечные шапки, нередко дополненные вуалью. Эти изделия украшались жемчугом, драгоценными камнями и тонкой вышивкой, что подчёркивало высокий социальный статус их обладательниц. Особенно характерной деталью являлись налобные повязки с подвесками, прикрывавшими лоб и виски, выполнявшие не только декоративную, но и символическую функцию, выражая идеалы скромности и достоинства.

Ювелирные украшения занимали особое место в культуре придворного быта. Женщины носили широкий спектр изделий — серьги, ожерелья, кольца, браслеты, нагрудные и налобные украшения, создаваемые преимущественно из золота и серебра. Эти предметы инкрустировались бирюзой, лазуритом, сердоликом и иными камнями, обладавшими не только декоративной, но и символической нагрузкой. Орнаментальные мотивы, распространённые в ювелирных изделиях, включали изображения птиц, солнца, полумесяца и цветов, что подтверждается как археологическими находками, так и визуальными источниками — миниатюрами тимуридской школы.

Обувь, соответствующая общему облику знатной женщины, также отличалась высоким уровнем исполнения. Как правило, она изготавливалась из мягкой кожи или бархата и имела характерный заострённый носок. Для представительниц высшего сословия изготавливалась обувь с тонкой подошвой, нередко украшенная вышивкой золотыми и серебряными нитями, что свидетельствует о развитии прикладного декоративного искусства в рамках придворной культуры.

Цветовая палитра женской одежды в тимуридский период отличалась яркостью и насыщенностью, при этом выбор цвета имел выраженное символическое значение. Наиболее распространёнными были красный, синий, зелёный и золотой цвета. Красный ассоциировался с жизненной силой, процветанием и богатством; синий символизировал небесную сферу и божественную защиту; зелёный цвет, традиционно связанный с исламом, обозначал святость и духовную чистоту. Таким образом, цвет одежды служил не только декоративным элементом, но и важным культурным кодом в системе визуальной репрезентации.

На основе анализа исторических, археологических и визуальных источников современные исследователи, художники-реставраторы и специалисты в области музейного дела осуществляют научно обоснованные реконструкции женских костюмов эпохи Амира Темура. Эти реконструкции находят применение в музейных экспозициях, театральных постановках, научных иллюстрациях и популяризаторских

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

проектах, способствуя более полному восприятию культурного наследия тимуридской эпохи.

Проведённое исследование позволяет сформулировать следующие выводы:

1. Изучение женского костюма периода правления Амира Темура является актуальным направлением в рамках исследования историко-культурного развития Средней Азии. Оно способствует более глубокому осмыслению культурных процессов эпохи Тимуридов и играет значимую роль в сохранении, интерпретации и популяризации историко-культурного наследия региона в современном гуманитарном дискурсе.

2. Наряды жён и дочерей Амира Темура представляют собой важную часть культурного наследия Центральной Азии. Они демонстрируют высокий уровень развития декоративно-прикладного и текстильного искусства, сложную символику и эстетику придворной среды. Анализ костюмов позволяет выявить особенности социальной и гендерной репрезентации в контексте элитарной культуры Тимуридов.

3. Описания испанского посла Руи Гонсалеса де Клавихо, присутствовавшего при дворе Тимура, являются ценным источником по истории женской моды указанного периода. Его свидетельства позволяют рассматривать женский костюм не только как элемент быта, но и как инструмент дипломатического и идеологического выражения. В данном контексте мода служила средством демонстрации престижа, могущества и культурного уровня правящей династии, отражая тесную связь между визуальной репрезентацией и политической стратегией.

4. Тексты персидских и арабских хронистов эпохи Тимуридов, несмотря на традиционно сдержанную форму повествования, содержат богатые поэтические и метафорические описания, которые позволяют реконструировать визуальные образы женской внешности и костюма. Эти описания отражают не только эстетические идеалы, но и представления о социальном статусе и культурных ценностях придворной среды того времени.

5. Сравнительный анализ письменных источников с образцами миниатюрной живописи подтверждает, что женский костюм при дворе Тимуридов выступал не только частью материальной культуры, но и важным визуальным средством репрезентации династической власти, эстетического вкуса и идеологических установок. Внешний облик придворных женщин воплощал в себе элементы художественных традиций различных культурных ареалов — Ирана, Индии, Китая — и служил выразительным символом межкультурных контактов.

6. Археологические находки, а также образцы декоративно-прикладного и ювелирного искусства свидетельствуют о высоком уровне развития ремесленного производства в эпоху Тимуридов. Эти материалы существенно дополняют представление о месте и роли женщины в придворной культуре, позволяя интерпретировать костюм как комплексный культурный феномен, сочетающий в себе эстетические, идеологические и статусные функции.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

7. Перспективы дальнейших исследований женского костюма эпохи Амира Темура заключаются в углублённом междисциплинарном анализе, объединяющем подходы исторической, искусствоведческой, этнографической и культурологической наук. Особую значимость представляет проведение сравнительных исследований артефактов, письменных источников и иконографических материалов. Кроме того, важным направлением выступает разработка научно обоснованных реконструкций на основе цифровых технологий и использование фондов музейных коллекций региона.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Давлятова М. А. Женский костюм Центральной Азии: символика и социальная роль // Вестник востоковедения. — 2017. — № 4. — С. 45–52.
2. Каримов Ф. Б. Художественные традиции в миниатюрах тимуридской эпохи // Искусство Востока. — 2011.
3. Берникова И. В. Миниатюра Востока как историко-культурный источник. — М.: Восточная литература, 2020. — 208 с.
4. Рахимова Г. И. Женская мода Бухарского ханства: ткань, цвет, форма // История и культура Востока. — 2018. — № 3. — С. 59–6
5. Клавихо, Руи Гонсалес де. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403—1406). Пер. со староиспанского, предисл. и коммент. И.С. Мироковой. — М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. — 211 с
6. Йазди Шараф ад-Дин Али. Зафар-наме / Перевод с персидского, вступительная статья и комментарии С. И. Тяглова. — Ташкент: Фан, 1972. — 432 с.
7. Мирхонд. Равзат ас-сафа / Пер. с перс. под ред. А. Ю. Якубовского. — Душанбе: Дониш, 1983. — Т. I. — 328 с.
8. Ибн Арабшах. Чудеса судьбы в деяниях Тимура (Аджайиб ал-Макдур фи ахбар Тимур) / Перевод с арабского и примечания В. Г. Тиссенгаузена. — Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1864. — 512 с.
9. Низам ад-Дин Шами. Зафар-наме / Перевод и комментарии с персидского: по рукописям Британского музея и библиотеки Герата. — Герат, XIV в. (цит. по Меликсет-Бек, 1981).
10. Насриддинов А. Н. Археологические данные о культуре одежды Средней Азии // Археология и этнография Узбекистана. — 2004. — № 1. — С. 22–30.
11. Пугаченкова Г. А. Археологические памятники Самарканда и Шахрисабза. — Ташкент: Фан, 1976. — 212 с.
12. Нуруллаев А. М. Художественная культура Тимуридов. — Ташкент: Узбекистан, 1985. — 275 с.
13. Бабаджанова Г. А. Декоративно-прикладное искусство Мавераннахра в XIV–XV веках. — Ташкент: Фан, 1990. — 243 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

14. Ханна Н. Тимуриды и ювелирное искусство Средней Азии // Востоковедение. — 2010. — № 4. — С. 68–75.
15. Меликсет-Бек Л. Искусство эпохи Тимуридов. — Москва: Наука, 1981. — 304 с.
16. Masson M. E., The Art and Archaeology of Central Asia. — Paris: UNESCO, 1972. — 347 p.
17. Очилов Ф.Э. Традиции и обычаи как средства воспитания // INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY (2023, №4) ISSN 2992-9024. стр 88-93
18. Ochilov F.E. TRADITIONS AND CHARACTERISTICS OF THE COSTUME OF NOBLE WOMEN IN THE TIMURID ERA // Science and Education in Karakalpakstan. 2025 №2/1 ISSN 2181-9203, 751-757 p.
19. Ochilov F.E., Khamraev A.B. THE HISTORY OF TEXTILE IN CENTRAL ASIA: MATERIALS, TECHNIQUES, SYMBOLISM // Science and Education in Karakalpakstan. 2025 №2/1 ISSN 2181-9203, 762-764 p.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ochilov Farhod Egamberdievich,** Iqtisodiyoti va pedagogika universiteti, Qarshi, O'zbekiston; manzil: 180100, Islom Karimov ko'chasi, 13-uy, Qarshi shahri, Qashqadaryo viloyati, O'zbekiston, [**Очилов Фарход Эгамбердиевич**, Университет экономики и педагогики, Карши, Узбекистан; адрес: 180100, ул. Ислама Каримова, дом 13, г. Карши, Кашкадарьинская область, Узбекистан], [**Farhod E. Ochilov,** University of Economics and Pedagogy, Karshi, Uzbekistan; address: 180100, 13 Islom Karimov Street, Karshi city, Kashkadarya region, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

MUSIQIY ART - TERAPIYA

© J.T.Yarashev[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada musiqiy terapiya, musiqa va tarbiya, musiqaning jumladan maqomlarimizning inson ongiga ta’siri, tarbiya kuchi haqida ma’lumot berib o‘tiladi. Art- terapiya sohasida hamda musiqiy atr – terapiya bo‘yicha Sharq va G‘arb olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, musiqa va musiqaning tarbiyaviy ahamiyati haqidagi fikrlari tahlil qilingan.

Maqsad: ulg‘ayib kelayotgan yosh avlodning estetik madaniyatini milliy kuy-qo‘shiqlarimiz yordamida tarbiyalash, ularning milliy kuy-qo‘shiqlarimiz, maqomlarimizga bo‘lgan qiziqishni oshirishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: musiqiy art-terapiya yordamida talabalarning estetik madaniyatini takomillashtirish bilan bir qatorda yosh avlodni musiqaga o‘rgatish bilan bir qatorda islom dinida musiqaning o‘rni, bugungi kunda maqomlarimizning ilohiy hamda maqomlarda ta’lim, tarbiya, musiqiy art-terapiya yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot davomida musiqa hamda tarbiyaning qonuniyatlari, prinsiplariga asoslanganligi, buyuk allomalarimizning manbalarining tahlillari asosida aniqlanishi hamda bu jarayonning mazmuni, amaliy asoslari, ularning samaradorlik darajalari eksperimental tadqiqotlar natijalariga asoslangan ilmiy xulosalar ishlab chiqilganligi bilan ta’minlangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: musiqiy art-terapiyaga oid musiqiy risolalar yozgan yunon olimlari Pifagor, Platon, Aristotel, britaniyalik san’atshunos Adrian Xill, Afanasiy Kircher hada Ularni Kindiy, Forobiy, Ibn Sino, Urmaviy, Marog’iy, Jomiy, Husayniy, Kavkabiy, Darvesh Ali Changiy kabi ma’lum va mashhur olimlar musiqa – ilohiy ne’matdir, uning yaralishi – inson ruhidagi harakatning namoyon bo‘lish hodisasi to‘g‘risida fikrlar, o‘quvchilarda musiqa orqali ta’lim-tarbiyaning shakllantirish, musiqaga bo‘lgan munosabat masalasida musulmonlar orasida ayrim ixtiloflar mavjudligi, bu borada olimlarining xulosalari, talabalarni o‘zbek milliy maqom kuy-ashulalarini o‘rgatish orqali ularda musiqiy didni hamda estetik madaniyatni shakllantirishga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

XULOSA: xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, musiqiy art-terapiya talabalarning musiqiy va estetik madaniyatini rivojlantirish, ularning shakllanishi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Musiqiy art-terapiya orqali talabalar nafaqat estetik madaniyat va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar, balki o‘zlarining madaniy va ma’naviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qadriyatlarini ham mustahkamlaydilar. Musiqa ularga o‘zlarini tushunish, his-tuyg‘ularini boshqarish va ijodiy jihatdan o‘sish imkoniyatini beradi.

Kalit so‘zlar: art, musiqa, ruhiyat, qiyos, san'at, madaniyat, shaxs, nafislik, badiiy did, milliy g'urur, estetika, maqom, art, terapiya.

Iqtibos uchun: Yarashev J.T. Musiqiy Art - terapiya. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.417–427.

МУЗЫКАЛЬНОЕ ART - ТЕРАПИЯ

© Ж.Т. Ярашев[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье представлена информация о музыкальной терапии, музыке и образовании, влиянии музыки, в том числе наших макомов, на разум человека и силе образования. анализируются исследования восточных и западных учёных в области арт-терапии и музыкальной арт-терапии, а также их взгляды на воспитательную ценность музыки.

ЦЕЛЬ: воспитывать эстетическую культуру подрастающего поколения через наши национальные песни, повышать их интерес к нашим национальным песням и макомам.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: помимо повышения эстетической культуры учащихся посредством музыкальной арт-терапии, а также обучения подрастающего поколения музыке, роль музыки в Исламе, роль наших макомов в божественно-научных исследованиях, проводимых по образованию, воспитанию, музыкальная арт-терапия в макомах сегодня базируется на законах и принципах музыки и воспитания, определяемых на основе анализа источников наших великих ученых, а содержание этого процесса, практические основы и уровень их эффективности обеспечиваются разработкой научных выводов на основе результатов экспериментальных исследований.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в своих музыкальных трактатах по музыкальной арт-терапии греческие учёные Пифагор, Платон, Аристотель, британский искусствовед Адриан Хилл, Афанасий Кирхер и другие отразили идеи таких известных учёных, как Кинди, Фораби, Ибн Сина, Урмави, Мароги, Джами, Хусайни, Кавкаби, Дарвеш Али Чанги, о том, что музыка – это божественный дар, а её творение – проявление движения в душе человека, о формировании образования и воспитания учащихся через музыку, о наличии разногласий среди мусульман по вопросу об отношении к музыке, о выводах учёных по этому поводу, о разработке предложений и рекомендаций по формированию музыкального вкуса и эстетической культуры учащихся путём обучения их мелодиям узбекского национального макома.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение можно сказать, что музыкальная арт-терапия играет важную роль в развитии музыкально-эстетической культуры учащихся, их

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

становлении и развитии как личностей. Благодаря музыкальной арт-терапии учащиеся не только развивают свою эстетическую культуру и творческие способности, но и укрепляют свои культурные и духовные ценности. Музыка даёт им возможность познать себя, управлять своими эмоциями и творчески расти.

Ключевые слова: искусство, музыка, духовность, сравнение, искусство, культура, личность, элегантность, художественный вкус, национальная гордость, эстетика, статус, искусство, терапия.

Для цитирования: Ярашев Ж.Т. Музыкальное art - терапия. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.417–427.

MUSIC ART THERAPY

© Jurabek. T. Yarashev[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article provides information on music therapy, music and education, the influence of music, including our maqams, on the human mind and the power of education. It analyzes the research of Eastern and Western scientists in the field of art therapy and music art therapy, as well as their views on the educational value of music.

AIM: to educate the aesthetic culture of the younger generation through our national songs, to increase their interest in our national songs and maqams.

MATERIALS AND METHODS: In addition to improving the aesthetic culture of students through music art therapy, as well as teaching the younger generation music, the role of music in Islam, the role of our maqams in divine-scientific research conducted in education, upbringing, music art therapy in maqams today is based on the laws and principles of music and education, determined on the basis of an analysis of the sources of our great scientists, and the content of this process, the practical foundations and the level of their effectiveness are ensured by the development of scientific conclusions based on the results of experimental research.

DISCUSSION AND RESULTS: In their musical treatises on music art therapy, Greek scholars Pythagoras, Plato, Aristotle, British art critic Adrian Hill, Athanasius Kircher and others reflected the ideas of such famous scholars as Kindi, Forabi, Ibn Sina, Urmavi, Marogi, Jami, Husayni, Kavkabi, Darvesh Ali Changi, that music is a divine gift, and its creation is a manifestation of movement in the human soul, about the formation of education and upbringing of students through music, about the existence of disagreements among Muslims on the issue of attitudes towards music, about the conclusions of scientists on this matter, about the development of proposals and recommendations for the formation of musical taste and aesthetic culture of students by teaching them the melodies of the Uzbek national maqam.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: in conclusion, it can be said that music art therapy plays an important role in the development of students' musical and aesthetic culture, their formation and development as individuals. Thanks to music art therapy, students not only develop their aesthetic culture and creative abilities, but also strengthen their cultural and spiritual values. Music gives them the opportunity to know themselves, manage their emotions and grow creatively.

Keywords: art, music, spirituality, comparison, art, culture, personality, elegance, artistic taste, national pride, aesthetics, status, art, therapy.

For citation: Jurabek. T. Yarashev. (2025) 'Music Art Therapy' // Inter education & global study, vol.3 (9), pp.417–427. (In Uzbek).

Musiqa – ruhiyat beshigidir. Bu beshik shu qadar sehrliki, musiqaning og'ushidan-da orombaxshroq dunyoni topib bo'lmaydi. Musiqani tinglagan inson, har qanday iztirobli damlarda ham, baxtiyor daqiqalarda ham yurakni zirqiratayotgan yoki hayajondan tobora toshib ketayotgan hislarda ham musiqiy ohanglar qa'ridan malham izlaydi.

Musiqa – inson hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Musiqa insonning hissiy holati, tafakkuri va ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Tarixdan ma'lumki, musiqaning shifobaxsh xususiyatlari qadim zamonlardan beri qo'llanib kelinadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar ham musiqa inson ruhiyati va jismoniy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Musiqa insonning turli kayfiyatlari hisoblangan ko'tarinkilik, shodlik, xursandchilik, zavqlanish, mushohadalik, g'amginlik, xavf, qo'rquv kabi kayfiyatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, musiqa shaxsning irodaviy sifatlari (qat'iyatlik, intiluvchanlik, o'ychanlik, vazminlik va boshqalar)ni, uning tabiati (mijozi)ni yorqin aks ettiradi. Musiqaning ushbu ifodaviy tasviriy imkoniyatlari yunon olimlari - Pifagor, Platon, Aristotel va Sharq mutafakkirlari - Forobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy, Bobur, Kavkabiy, tasavvuf arboblari - Imom G'azzoliy, Kalobodiy Buxoriy va boshqa allomalar tomonidan yuqori baholangan, sharh va ilmiy tadqiq qilingan. Musiqaning odam ongi va hissiyotiga ta'sir etishning ajoyib kuchi uning ruhiy jarayonlarga hamohang bo'lgan protsessual - muayyan jarayonli tabiati bilan bog'liqdir [5]

Odam ongi va hissiyotiga musiqiy oganglar yordamida ta'sir etishning samarasi, uning ruhiy jarayonga hamohang bo'lgan muayyan jarayonli tabiatga bog'liq. Insonning ichki dunyosi, ruhiy holatini ifodalashga moyil bo'lgan lirika musiqaning "botiniy" tabiatiga ancha yaqin hisoblanadi. Musiqa insonning axloqiy va estetik didini shakllantirish, hissiy tuyg'ularini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantirish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynaydi.

Art-terapiya (inglizcha: art „san'at" terapiya - davolash) -san'at va ijodkorlikdan foydalanishga asoslangan psixoterapiya va psixologik korreksiyaning yo'nalishlaridan biri [6]. So'zning tor ma'nosida art-terapiya odatda mijozning psixo-emotsional holatiga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan vizual art terapiyani anglatadi . Art terapiya (art - san'at, theoraphy - davolash) san'at bilan davolash degan ma'noni anglatadi. "Art terapiya" atamasi san'at

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

vositasida shaxsiy, ijtimoiy va psixologik muammolarni hal qilish, ichki hissiyotlarni, tajribalarni ifoda etish hamda ularni tahlil qilish bilan bog‘liq psixoterapiya usulini anglatadi. Art terapiya ijodkorlik bilan birlashtirilgan muloqotning terapevtik ta’siriga asoslangan usul hisoblanadi. Art terapiya psixoterapiyaning nisbatan yangi yo‘nalishdir.

“Art terapiya” atamasi ilk bor 1938-yilda britaniyalik san’atshunos Adrian Xill tomonidan kiritilgan. U “Art terapiya” usulni sil kasalligidan davolanayotgan bemorlarda sinashni taklif etib, shaxsiy tajribasi orqali san’atning terapevtik kuchini anglab yetgan. Adrian Xill [2] ijodiy faoliyatning davolovchi kuchi orqali bemorlarning ruhiy va jismoniy holatini yaxshilash mumkinligini tushunib, uni kengroq joriy etishni boshlagan. San’at bilan davolash usullari dastlab natsistlar lagerlarida stress olgan bolalar bilan ishlash uchun qo‘llanilgan.

Art terapiya – insonning hissiy va shaxsiy-semantik sohalariga, uning munosabatlari tizimiga, asosan musiqa san’atiga, musiqaning inson faoliyatga kuchli ta’sir ko‘rsatishga asoslangan psixoterapiyaning ixtisoslashgan shakli hisoblanadi. Art terapiya yordamida inson o‘z-o‘zini ifoda etish hamda o‘z-o‘zini bilishni san’at orqali shaxsiy rivojlanish bilan uyg‘unlashtirish, shuningdek, atrofdagi dunyoning haqiqatini hisobga olgan holda konstruktiv harakatlar qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Bu art terapiyaning eng muhim tamoyili - mazmuni, shakli va sifatidan qat’iy nazar, ijodiy tasviriy faoliyatning barcha mahsulotlarini tasdiqlash va qabul qilishni nazarda tutadi.

Art-terapeya insonning ichki his-tuyg‘ulari, ong ostidagi fikrlarini badiiy faoliyat orqali ifoda qilishga yordam beruvchi psixoterapeya usulidir. U turli shakllarda qo‘llaniladi, bu usullar orqali odam o‘zini ifoda qilish, hissiyotlarini o‘rganish va ichki muammolarini hal qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Art-terapiyaning asosiy turlari quyidagilardir: [1 rasmga qarang]

1-rasm. Art terapeyaning turlari

Art terapeyaning 8 ta turi bo‘lib ular qiyidagicha namlanadi:

1. Rassomlik terapiyasi (Drawing/Painting Therapy)

Bu usul ranglar va shakllar orqali hissiyotlarni ifodalashga imkon beradi. Odam qog‘oz yoki kanvasda bo‘yoqlar, qalam yoki boshqa asboblar yordamida o‘z his-tuyg‘ularini ifoda qiladi.

2. **Haykaltaroshlik terapiyasi (Sculpting Therapy)**

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Haykaltaroshlik orqali inson o‘z muammolarini yoki ichki dunyosini uch o‘lchamli shakllar orqali ko‘rsatishi mumkin. Loy, plastilin, tosh yoki boshqa materiallar ishlatiladi.

3. **Kollaj terapiyasi (Collage Therapy)**

Suratlar, qog‘oz parchalari, matolar, va boshqa materiallarni birlashtirib yaratish jarayoni orqali kishi o‘z hayotiy tajribalari, istaklari va qo‘rquvlarini aks ettirishi mumkin.

4. **Fototerapiya (Photo Therapy)**

Fotografiyalarni ishlatish orqali insonning xotiralari, hissiyotlari va o‘tmishi bilan ishlashga qaratilgan. Suratlar orqali o‘z his-tuyg‘ularini qayta ko‘rib chiqish, qayta his qilish imkoniyati yaratiladi.

5. **Musiqa terapeyasi (Music Therapy)**

Musiqa eshitish, yaratish yoki musiqiy asboblarni chalish orqali hissiyotlar ifodalanadi. Musiqa insonning psixologik holatiga ta’sir qiluvchi kuchli vositadir.

6. Raqs terapeyasi (Dance Therapy)

Jismoniy harakatlar orqali inson o‘z hissiyotlarini ifoda qiladi. Bu tananing erkin harakatlari orqali stressni tushirish va ichki his-tuyg‘ularni tashqariga chiqarish usuli hisoblanadi.

7. Adabiyot terapeyasi (Bibliotherapy)

Art terapiyaning bu turida odam kitoblar o‘qish, hikoya yozish yoki poeziya yaratish orqali ichki dunyosini tushunishga va ifoda qilishga yordam oladi. Yozuv yoki o‘qish jarayoni orqali shaxsiy hissiyotlar va kechinmalar bilan ishlanadi.

8. Drama terapeyasi (Drama Therapy)

Ushbu turda o‘yin va rol o‘ynash orqali insonning o‘zini ifoda qilishiga yordam beradi. Rollar orqali odam o‘z hissiyotlari va muammolarini tashqaridan ko‘rishga harakat qiladi.

Bu turlar turli vaziyatlarda va har xil maqsadlar uchun qo‘llanilishi mumkin. Art-terapeya odamni his-tuyg‘ularini so‘zsiz ifodalash va qabul qilish imkoniyatini beradi.

Art terapiya - muayyan san’at shakliga mansub janr bo‘yicha ham, psixokorrektiv terapevtik qo‘llanilish yo‘nalishi va texnologiyasi bo‘yicha ham aniqlanadigan farq va xususiyatlarga ega bo‘lgan psixokorrektiv metodlar majmuidir.

Art terapiya san’at vositasida ta’minlanganligi sababli, uning tizimliligi, avvalo, san’at shakllarining o‘ziga xosligi bilan asoslanadi:

musiqa - musiqa terapiyasi;
tasviriy san’at - izoterapiya;
teatr, tasvir - obrazoterapiya;
adabiyot, kitob – biblioterapiya;
raqs, harakat - kineziterapiya.

Musiqaning inson tanasiga psixofiziologik ta’siri masalasi dolzarb mavzulardan biri bo‘lib kelmoqda. Bu jarayonni aniqroq tushunish uchun avvalo musiqa terapiyasining rivojlanish tarixiga murojaat qilishimiz kerak.

Tarixiy manbalarga tayanadigan bo‘lsak musiqa madaniyati qadimdan paydo bo‘lgan bo‘lib, uning yoshi taxminan XXV asrdan oshadi. Musiqa Gretsiyada paydo bo‘lgan bo‘lib, yunonlar uchun musiqa jamiyatda markaziy o‘rinni egallagan va katta ahamiyatga ega

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lgan. Chunki, yunonlar hayotidagi ko‘plab harakatlar musiqa yordamida bajarilgan. Masalan: turli raqslar, aktyorlik, teatr, jismoniy mashqlar va boshqalar.

Qadimgi Yunonistonda musiqa haqida ikkita ilmiy tushuncha shakllangan:

1) Aristotelning kontseptsiyasi. “Musiqa insonning axloqiy holatining aksidir”. Musiqa aks ettirish orqali insonga ta’sir qilishi va uni uyg‘unlashtirishi mumkin.

2) Pifagorning musiqa haqidagi ta’limoti. Koinot - bu o‘zini o‘zi boshqaradigan asbob bo‘lib, uning atroflarida 10 ta to‘p mavjud bo‘lib, ular aks sado berib, uyg‘unlikni yaratadi. Musiqa dastlab dunyoga singib ketgan[9]. Pifagor “euritmiya” tushunchasini kiritdi - odamning kundalik hayotda ritmni topish qobiliyati. Musiqa koinot ritmini, inson qalbidagi tartib va uyg‘unlikni bera oladi. Pifagor musiqani barcha kasalliklarga davo sifatida topdi. Musiqa, uning ohangi va ritmi yordamida inson tinchlanadi, asabiylashish va qo‘rquvni yo‘q qiladi, u o‘ziga xos "musiqiy shifo" ni amalga oshiradi.

Aflotun musiqani inson, jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlik vositasi deb bilgan. Aflotun musiqa va qo‘shiqning shifobaxsh kuchi haqida o‘z asarlarida yozib qoldirgan. Aflotun bosh og‘rig‘iga dori berishda qo‘shiqdan foydalangan va musiqasiz dori o‘z kuchini yo‘qotadi, deb aytgan.

Qadimgi Misr va Rimda musiqaning shifo vositasi sifatida ta’siri keng qo‘llanilgan. Masalan, Qadimgi Misrda Nil daryosida qayiqda sayr qilishda musiqadan shifo sifatida foydalanilgan. Musiqa qadimgi Misr sehrgarlari, shifokorlari va ruhoniylari tomonidan shifo vositasi sifatida ishlatilgan. Kun bo‘yi qo‘shiq kuylash ko‘plab kasalliklarni davolaydi, deb ishonilgan.

Qadimgi Xitoyda an'anaviy xitoy tabobati bilan bir qatorda musiqadan ham unumli foydalanilgan. Xitoy musiqa terapiyasida musiqa asboblari alohida o‘ringa ega bo‘lib, buning natijasida tana a’zolari, ularning ovozi va koinot tebranishlari o‘rtasida ma’lum bir aloqa o‘rnatilgan. Demak, musiqa insonni uyg‘unlashtirgan va uni tabiat bilan bog‘lagan [8] degan xulosaga kelish mumkin.

Bugungi kunda musiqaning shifobaxsh xususiyatlarga ega ekanligi yuzasidan ko‘plab ma’lumotlar mavjud. Ular turli tarixiy davrlarga tegishli. Yuqorida tavsiflangan musiqaning davolovchi xususiyatlari empirik tarzda, ilmiy tadqiqotlarsiz olingan va XIX asrgacha tibbiyot muassasalarida qo‘llanilmagan.

Musiqa terapiyasiga qiziqish XIX asrning o‘rtalarida boshlangan. Musiqa terapiyasi chet elda psixoterapiyada keng qo‘llanila boshlandi. Musiqa insonning hissiy sohasiga katta ta’sir ko‘rsatishi, tiklanishni yaxshilaydigan tinchlantiruvchi ta’sir ko‘rsatishi tufayli tibbiyot amaliyotiga kiritilmoqda.

Birinchi musiqa terapiyasi ilmiy tadqiqot instituti 1993 yilda ochilgan. Musiqiy terapiya usullari esa 2003 yilda Rossiya Federatsiyasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan [10]. Musiqa terapiyasi ko‘nikmalarini egallash bo‘yicha kurslar ham o‘sha yili ochilgan bo‘lib, birinchi Rossiya musiqa terapevtlari milliy assotsiatsiyasi (NAMT) 2008 yilda ro‘yxatga olingan.

Sog‘lomlashtiruvchi musiqa terapiyasi K. Orff [3], B. Yavorskiy [12] larning musiqiy ta’lim usullaridan kelib chiqqan. Musiqadan foydalanish salbiy his-tuyg‘ular va holatlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bloklaydi, tinchlantiradi va dam olish effektini beradi, stressni kamaytiradi hamda inson uchun shaxsiy o‘sish manbai bo‘lib xizmat qiladi. Musiqa psixologiyasi uni turli yo‘nalishlarda o‘rganadi: vokal terapiyasi, ijodiy va retseptiv musiqa terapiyasi. Retseptiv musiqa terapiyasi musiqani idrok etish muammosini o‘rganishga qaratilgan. Ijodiy musiqa terapiyasi shaxsning ijodiy moyilligini rivojlantirish va o‘zini namoyon qilishni yaxshilash imkonini beradi. Vokal terapiyasi mumtoz qo‘shiq orqali davolanish uchun ishlatiladi [11].

Buyuk faylasuf va olim, sharq tabobati asoschisi Ibn Sino [4] Forobiyning ilmiy izlanishlaridan ilhomlanib, ruhiy kasalliklarga chalingan bemorlarni davolashda dori vositalari va musiqani uzviy bog‘liq tarzda qo‘llaydi va bemorlar musiqa bilan shug‘ullanishi kerakligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ushbu uch omil dori-darmon, musiqa va musiqa ijrosi bemorni davolashda yuqori samara berishi mumkin. Ibn Sino o‘zining “Kitab ash-shifo”, “Kitab an-Najot” asarlarida bemorga kuch, ishonch, dadillik va yaxshi kayfiyat bag‘ishlash hamda bemorni davolashda musiqaning o‘rni haqida ko‘plab fikrlar qoldiradi.

Musiqaning inson ma’naviyatiga ta’siri juda qadimdan Sharq mutafakkirlari va musiqashunoslari fikrini band qilgan. Arablar faylasufi Al-Kindiy [1] musiqani koinot garmoniyasi, inson ruhiyati garmoniyasiga qiyosan o‘rganadi, insonni jismoniy va ma’naviy sog‘lom qiluvchi omil sifatida idrok etadi. U musiqaga doir risolalarida kuy, rang va hidlarni estetik idrok etish jarayonidagi mushtaraklikni aniqlashga ham ahamiyat beradi. Al-Kindiy Sharq olimlari orasida birinchilardan bo‘lib musiqa nazariyasi haqida risolalar yozibgina qolmay, musiqaning badiiy-estetik va tarbiyaviy jixatlariga ham katta e’tibor berdi.

Markaziy Osiyo, umuman, Sharqning dunyoga mashhur allomalari kabi Al-Kindiy ham o‘z zamonasining barcha fanlaridan xabardor shaxs bo‘lganligi uchun uni “hakimlar otasi” deb atashgan. Abu Rayxon Beruniy [7] o‘zining mashhur “Ma’danshunoslik” asarida shu sohaga oid kitoblar orasida Al-Kindiyning risolasidan bo‘lak durustroq asar ko‘rmaganligini yozadi. Darhaqiqat, Al-Kindiy matematika, astronomiya, kimyo, geologiya, geodeziya, tarix kabi fanlar bilan teran shug‘ullangan. U arab olimlari orasida birinchi bo‘lib materiya, shakl, ruh, vaqt, makon va zamon kabi falsafiy terminlarni ta’riflab berdi.

Al-Kindiyning tib ilmida qilgan xizmati shundaki, u musiqa bilan tabobatning o‘zaro aloqadorligini aniqlagan. U musiqaning insonga ruhiy ta’siri ustida ko‘p shug‘ullangan va bu sohada anchagina muvafaqqiyatlarga erishgan. Ibn Sino ruhiy kasalliklarni davolashda Al-Kindiyning musiqa bilan davolash sohasidagi ishlariga katta e’tibor bergan.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sinoning serqirra ilmiy merosida musiqa muhim va salmoqli o‘rin tutadi. Ibn Sino o‘zidan oldin o‘tgan yunon faylasuflari Aristotel, Ptolemey, Evklid, shuningdek sharq olimlari Xorazmiy, Kindiy va Forobiy asarlarini ijodiy o‘zlashtirib, musiqa ilmida mustaqil ta’limot yaratdi. Qo‘yilgan masalalarning kengligi, yoritilishining chuqurligi nuqtai nazaridan o‘z zamonida beqiyos bo‘lgan Ibn Sino ta’limotining ahamiyati davr doirasi bilan cheklanmasdan balki u sharq va g‘arb musiqasining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi

Bu borada Ibn Sino Aristotel an’analarining davomchisi bo‘lib, musiqa va she’riyat masalalarini davom qildirgan donishmanddir. She’riyat va musiqa orasida eng katta ko‘prik vazn ekanligini qayd qilgan Ibn Sino, vazn masalasiga, musiqa va she’riyatning tabiiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uyg‘unlashuvi muammolariga alohida e’tibor bergan. She’riyat va musiqaning vazni ular mazmuni ham o‘zaro bog‘lanishi, musiqa asari mukammalligining eng muhim shartlaridan biri deb bilgan. Ibn Sino musiqa cholg‘ularini ham keng o‘rgangan. E’tiborli tomoni shundaki, odam ovozini olim eng mukammal asbob deb bilgan va boshqa cholg‘u asboblarini esa shunga qiyos qilib o‘rgangan. Ibn Sinoning eng sevimli asbobi g‘ijjak bo‘lgan ekan. U g‘ijjakni odam ovoziga eng yaqin turadigan tabiiy va qoyilmaqom cholg‘u asbobi deb bilgan. Bundan tashqari ud, tanbur, rubob, nay, sunray va qonun asboblari to‘g‘risida ma’lumotlar berib, ularning ijrochilik xususiyatlari, o‘zaro qo‘shilishiga tegishli ko‘pmasalalarda to‘xtalib o‘tgan.

Hozirgi kunda barcha rivojlangan davlatlarda asab tizimi, yurak qon tizimi kasalliklari va boshqa ko‘plab kasalliklarni davolashda musiqa terapiyasi juda muhim rol o‘ynaydi. Musiqa tebranishlari inson tanasidan, shuningdek, uning alohida tizimlari va hujayralaridan chiqadigan tebranishlar bilan rezonanslashadi. Bu esa tanadagi kasalliklarni o‘z-o‘zidan davolash imkonini beradi. Turli xil dori darmonlar va ularning inson organizmiga aks ta’sirining oldini olish, nogiron va ruhiy kasalligi mavjud bo‘lgan bemorlarni davolash maqsadida ko‘plab rivojlangan mamlakatlar musiqa terapiyasi klinikalari faoliyatini keng yo‘lga qo‘ygan bo‘lib, mutaxassislar bir nechta oliygohlarda maxsus mutaxassisliklarda tahsil oladi.

Musiqa inson hayotida ham psixik ham fiziologik ta’siri bilan ahamiyatli bo‘lganligi bois, musiqa terapevtlar yordamida davolangan bemorlar nafaqat kasalliklarini balki ruhiy og‘riqlarini ham yo‘qotishga erishadilar. Musiqa terapiyasi rivojlanmagan mamlakatlarda ham musiqiy terapiya mutaxassislari va klinikalari faoliyatini yo‘lga qo‘yish bugungi kun jamiyatining sog‘lom turmush tarzini yaratish va ko‘plab asab kasalliklarini dori-darmonlarsiz davolash imkonini berishi bilan ahamiyatlidir.

Musiqiy art terapiyasining maqsadi: insonlarning his-tuyg‘ularini ifodalashga, ularning stressini yoki havotirini bartaraf etishga yordam berish, kayfiyatini yaxshilashga yordam berish, insonlarning hayot sifatini yaxshilash uchun bo‘lishi mumkin.

Musiqiy art terapiyaning uchta asosiy shakli mavjud. Bular: retseptiv; faol; integral deb nomlanadi. (2 rasm)

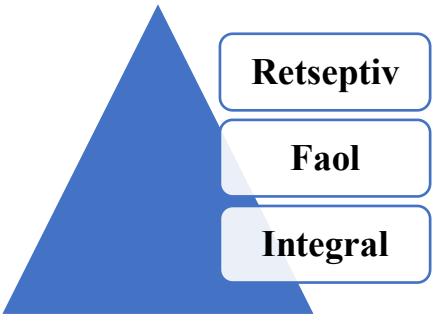
Retseptiv: tinglovchi (bemor) musiqiy terapiyaning oddiy (passiv) terapevt pozitsiyasini egallab, musiqiy terapiya seansi davomida unda faol ishtirok etmasligi bilan ajralib turadi. Unga turli xil musiqiy asarlarni tinglash yoki ruhiy salomatligi holatiga va davolanish bosqichiga mos keladigan turli xil musiqiy tovushlarni (musiqiy asarlarni) tinglash taklif etiladi.

Faol: musiqiy terapiyaning faol usullarida musiqiy material (asarlar) bilan faol ishlashga asoslangan bo‘lib, bunda cholg‘u chalish, qo‘shiq kuylash kiradi.

Integral: integratsion musiqa terapiyasi musiqa bilan bir qatorda boshqa san’at turlarining imkoniyatlaridan foydalanadi. Musiqa terapiyaning bu shakliga musiqa tinglab rasm chizish, musiqiy o‘yinlar, pantomima, musiqaga plastik dramatizatsiya, she’rlar, rasmlar, musiqa tinglagandan keyin hikoyalar yaratish va boshqa ijodiy shakllar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bugungi kunda ko‘plab rivojlangan davlatlarda musiqa terapiyasi inson psixikasi, ruhiy holatini yaxshilash, saqlash va davolashning universal vositasi bo‘lib ulgurgan. Musiqiy terapiya ruhiy kasallikga chalingan, nogiron va asab, yurak-qon tizimi bilan bog‘liq kasalliklarda bolalar va kattalarni davolash hamda reablitatsiya qilish va tarbiyalash maqsadida qo‘llanib kelinmoqda.

2 rasm. Musiqiy art terapiyaning shakllari

Musiqa odamlarda ma’lum tebranishlarni keltirib chiqaradi, bu esa ruhiy reaksiyaga olib keladi. Musiqaning asosi tovushdir. Tovush esa to‘lqin tuzilishiga ega bo‘lgan akustik signaldir. Maxsus adabiyotlardan ma’lumki, akustik signal tirik organizm xujayralariga ta’sir qiladi va ularning faoliyatini o‘zgartirishga ham qodir.

Musiqa tinglash stress gormonlari ishlab chiqaruvchi kortizol faoliyatini pasaytirish orqali surunkali stress xavfini kamaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki inson salomatligiga ta’sir qiladigan kasaliklarining 60% stress bilan bog‘liq.

Musiqiy art terapiyasi aqliy va hissiy salomatlikni mustahkamlash uchun bo‘lsa, jismoniy, sog‘liq muammolari bilan shug‘ullanadigan odamiar uchun hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Terapiya seansi musiqa, qo‘shiq yozish yoki musiqa tinglash turli xil elementlarini o‘z ichiga oladi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki musiqa haqidagi ushbu da’volarni hamma holatlar uchun mutlaq deb bilmaslik kerak. Musiqa tinglash umumiy holda muboh. Lekin u gunoh amallar, faxsh ishlarga ibtido, vosita qilinsa - haromdir. Bu - gunoh ish qildirish uchun birovga halol luqma yedirib, gunohkor bo‘lishdek gap.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abror Zufarov. O‘ZBEK MILLIY MUSIQASI RIVOJIDA SHARQ ALLOMALARINING QO‘SHGAN HISSASI. "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / https://oac.dsmi-qf.uz Volume 4 Issue 5 / October 2023. B- 246-247.
2. Adrian Xill. Drawing &Painting Trees. Dover Publications. Ins. Mineola, New York. 2008. P-188.
3. CARL ORFF. CARMINA BURANA CANTIONES PROFANAE. Reprinted by permission of B. Schott's Söhne. Mainz London. New York Tokyo. 1965.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Ibn Sino. Donishnoma / O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 133-135 b.
5. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. “M-harfi” Davlat ilmiy nashriyoti TOSHKENT 2025. B-844.
6. Rudestam K. Gruppovaya psixoterapiya. — SPb.: Piter, 2000
7. Z. Turaqulov, S. Raximov.’’Abu Rayxon Beruniy va ta’lim tarbiya haqida ‘’ Toshkent – 2008.
8. Античная музыкальная эстетика. //Лосев А.Ф.// Вступит. очерк и сбор. текстов – М.,1960. 56-bet.
9. Никитина О.Н. История музыки: учеб.-метод. пособие. Ижевск: Изд-во «Удм.ун-т», 2011, 7 bet.
10. Разумов А.Н., Шушарджан С.В. Методы музыкальной терапии (пособие для врачей). – М., изд. РНЦВМ и К МЗ РФ, 2002 – С. 29
11. Шушарджан С.В. Музыкотерапия и резервы человеческого организма. – М., 1998. 363 с.
12. Яворский Б. Статьи, воспоминания, переписка. Том 1. М., 1972.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yarashev Jo‘rabek To‘rayevich**, PhD, professor, [**Ярашев Жўрабек Тўраевич**, PhD, профессор], [**Jo‘rabek T. Yarashev**, Professor]; manzil: O‘zbekiston, 200100, Buxoro tuman, Udurg‘u 84; [адрес:Удургу 84, район Бухара, Узбекистан, 200100]; [address: Udurg‘u 84, Bukhara, Uzbekistan, 200100];

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SAHNA SAN'ATIDA REJISSURA VA AKTYORLIKNING UYG'UNLIGI

© F. Mannonova[1]✉

[1]O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Razzoq Hamroyev (1910–1981) – XX asr o'zbek teatr va kino san'atining yirik namoyandalaridan biri, aktyor, rejissyor, pedagog va jamoat arbobi sifatida milliy sahna madaniyatining shakllanishi va taraqqiyotida benazir iz qoldirgan siymodir. Uning san'atga bag'ishlangan hayoti, sahnadagi chuqur psixologik rollari, dramatik va musiqiy spektakllardagi betakror obrazlari, shuningdek, o'zbek madaniy-ma'naviy merosini sahna orqali talqin etish borasidagi izchil izlanishlari san'atshunoslik nuqtai nazaridan alohida tahlil va e'tirofga loyiqdir.

MAQSAD: maqolaning maqsadi Razzoq Hamroyevning ijodiy merosini o'rganish, uning aktyorlik va rejissyorlik faoliyatining o'zbek teatr san'ati rivojidagi o'rni hamda pedagogik qarashlarini yoritishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida san'atshunoslik adabiyotlari, arxiv materiallari, spektakllar va kinofilmlarning sahna yozuvlari tahlil qilindi. Qiyosiy, tarixiy-tipologik va madaniy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'tkazilgan tahlillar Hamroyev ijodi o'zbek teatr san'atida yangi bosqichni boshlab berganini ko'rsatdi. U yaratgan obrazlarda milliy xarakter, psixologik chuqurlik va estetik boylik uyg'unlashgan. Hamroyevning pedagogik faoliyati esa yangi avlod aktyorlarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA: Razzoq Hamroyev nafaqat aktyor va rejissyor, balki milliy teatr maktabining asoschilaridan biri sifatida o'zbek madaniyatida muhim o'rin egallaydi. Uning ijodi bugungi kunda ham teatr va kino san'ati rivojiga ilhom bag'ishlab kelmoqda.

Kalit so'zlar: aktyor, rejissyor, mahurat, obraz, g'oya, spektakl, rol, teatr, tomoshabin, rassom, eskiz, yuz, bo'yoq.

Iqtibos uchun: Mannonova F. Sahna san'atida rejissura va aktyorlikning uyg'unligi // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.428–433.

ГАРМОНИЯ РЕЖИССУРЫ И АКТЁРСКОГО МАСТЕРСТВА В СЦЕНИЧЕСКОМ ИСКУССТВЕ

© Ф. Маннонова [1]✉

[1]Узбекский государственный институт искусств и культуры, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: Раззак Хамроев (1910–1981) – один из крупнейших представителей узбекского театра и кино XX века, актёр, режиссёр, педагог и общественный деятель, оставивший неизгладимый след в формировании и развитии национальной сценической культуры. Его жизнь, посвящённая искусству, глубокие психологические роли на сцене, неповторимые образы в драматических и музыкальных спектаклях, а также постоянные поиски в интерпретации культурного наследия через сцену заслуживают отдельного анализа и признания в искусствоведении.

ЦЕЛЬ: цель статьи – изучить творческое наследие Раззака Хамроева, выявить значение его актёрской и режиссёрской деятельности в развитии узбекского театрального искусства, а также осветить его педагогические взгляды.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были проанализированы искусствоведческая литература, архивные материалы, записи спектаклей и фильмов. Использовались сравнительный, историко-типологический и культурологический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённый анализ показал, что творчество Хамроева стало новым этапом в развитии узбекского театра. В созданных им образах сочетаются национальный характер, психологическая глубина и эстетическое богатство. Его педагогическая деятельность оказала большое влияние на формирование нового поколения актёров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Раззак Хамроев занимает важное место в узбекской культуре не только как актёр и режиссёр, но и как один из основателей национальной театральной школы. Его творчество продолжает вдохновлять развитие театрального и кинематографического искусства.

Ключевые слова: актёр, режиссёр, мастерство, образ, идея, спектакль, роль, театр, зритель, художник, эскиз, лицо, краска.

Для цитирования: Маннонова Ф. Гармония режиссуры и актёрского мастерства в сценическом искусстве. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.428–433

SAHNA SAN’ATIDA REJISSURA VA AKTYORLIKNING UYG‘UNLIGI

© Fayoza Mannonova[1]✉
[1]Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Razzoq Hamroyev (1910–1981) was one of the most prominent figures of 20th-century Uzbek theatre and cinema — an actor, director, pedagogue, and public figure who left an indelible mark on the formation and development of national stage culture. His life devoted to art, psychologically profound stage roles, unique characters in dramatic and musical performances, as well as his consistent efforts to interpret Uzbek cultural heritage through theatre, deserve special recognition and scholarly analysis.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

AIM: the aim of the article is to study the creative legacy of Razzoq Hamroyev, to reveal the significance of his acting and directing activities in the development of Uzbek theatre, and to highlight his pedagogical views.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes art literature, archival sources, recordings of performances and films. Comparative, historical-typological, and cultural analysis methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings show that Hamroyev's creativity marked a new stage in the development of Uzbek theatre. His characters combined national identity, psychological depth, and aesthetic richness. His pedagogical activity significantly contributed to shaping a new generation of actors.

CONCLUSION: Razzoq Hamroyev holds an important place in Uzbek culture not only as an actor and director but also as one of the founders of the national theatre school. His legacy continues to inspire the development of theatre and cinema today.

Keywords: actor, director, mastery, character, idea, performance, role, theatre, audience, artist, sketch, face, paint.

For citation: Fayoza Mannonova. (2025) 'Sahna san'atida rejissura va aktyorlikning uyg'unligi', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.428–433. (In Uzbek).

O'zbek milliy teatr san'ati taraqqiyotida o'ziga xos maktab yaratgan, obrazlar dunyosiga chuqur yondashuvi, badiiy tafakkurining kengligi va milliy ruhga sadoqat bilan ajralib turadigan san'atkorlar orasida Razzoq Xamrayev alohida o'rin egallaydi. U nafaqat aktyor, balki rejissyor, pedagog va teatr hayotini rivojlantirishda faol ishtirok etgan ijodkor sifatida e'tirof etiladi. Uning sahnadagi badiiy izlanishlari, obraz yaratishdagi psixologik yondashuvlari bugungi teatrshunoslik uchun chuqur tahlil va o'rganish obyekti bo'lib xizmat qiladi.

Razzoq Xamrayev 1910-yillarda tug'ilib, O'zbekiston teatr san'atining shakllanish va taraqqiyot davrlariga guvoh bo'lgan, ushbu jarayonning faol ishtirokchisiga aylangan. U ijodini aktyorlikdan boshlab, turli obrazlar orqali o'zbek xalqining ruhiy olamini, hayotiy kurashlarini sahnaga olib chiqqan. Xamrayevning rollarida murakkab dramatizm, ichki ziddiyatlar, ruhiy kechinmalar ustuvor o'rin tutadi. U ijro etgan obrazlar — bu sahnadagi hayotning o'zidir.

U ijod qilgan spektakllarda, xususan, klassik va zamonaviy dramaturgiya namunalarida aktyorning obrazni chuqur o'rganib, uni tomoshabinga yetkazishdagi mahorati yaqqol ko'zga tashlanadi. Uning ijrosida Cho'lpon, G'afur G'ulom, Hamza, Uyg'un va boshqa dramaturglarning asarlari jonlandi. Ayniqsa, milliy xarakterga ega, xalqona obrazlar Xamrayev iste'dodining eng yorqin ko'rinishidir.

Razzoq Hamroyevning Namangan ijod davri uning biografiyasida alohida bobdir. U Namanganda 15 yil ishlab, 50 tacha rol o'ynadi, 30 ga yaqin asarni sahnaga qo'ydi.

Razzoq Hamroyev asli buxorolik bo'lib, Shofriqon tumanidagi Tezguzar qishlog'ining Bog'ihaydar mahallasida dehqon oilasida tug'ilgan. 14 yoshida Toshkent

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

pedagogika bilim yurtiga o‘qishga keladi. Namanganga 1929-yilda muallimlik stajirovkasini o‘tash bahonasida kelgan bo‘lib, bilim yurtini tugatgach ham qolib ketadi.

Razzoq Hamroyev teatr san’atiga dastlab bilim yurtida, “Yosh Leninchi” gazetasi huzuridagi “Ko‘k ko‘ylak” truppasi ishtirokchisi sifatida yaqinlashgan. O‘z faoliyatini 1930-yilda maktabda til va adabiyot o‘qituvchisi sifatida boshlar ekan, layoqatli muallim va o‘qituvchilar ishtirokida drama to‘garak tuzadi. 18 kishilik shu to‘garak Namangan teatrini tashkil etishda asos bo‘lib xizmat qildi[1].

R. Hamroyev o‘z taqdirini san’at bilan bog‘lab, birinchi qadamdan yosh kollektivning oyoq-qo‘liga aylanadi. Har bir ijodiy, tashkiliy ishda tashabbuskor bo‘lib chiqadi, repertuarlarni to‘ldirish niyatida “Mehnat egalari”, “Ko‘klam to‘lqini” degan pyesalar yozadi, matbuotda she’rlari bilan ishtirok etadi. 1934-yilda R. Hamroyevning adabiy faoliyatiga atab, alohida[2] uni qalamkash, sifatida o‘zini aktiv ko‘rsatganidan dalolatdir.

R. Hamroyev endigina 21 yoshga kirganiga qaramay, teatrning yetakchi ijodkorlaridan biri sifatida ko‘ringan edi. Ijodiy hayotining ilk chog‘ida uni markaziy rollarni ijro etishi bejiz emas. “O‘rtoqlar” dagi rais Matholiqdan boshlab, Pantalone “Malikai Turandot”, Eshon “Hujum”, G‘ulom “Nomus va muhabbat”, Ibrohim “Gulsara”, “Po‘lat”, Arslon “Ikki kommunist” , Hisrav “FArhod va Shirin”, “Makr va muhabbat” dagi Ferdinandgacha bo‘lgan ko‘plab roller san’atkor ijodining ilk bosqichi mevalari edi.

“Aktyor sifatida teatrda va kinoda bitta haqiqatga bo‘ysunish kerakligini tushundim, - deydi R. Hamroyev, - U haqiqat esa aktyorning obraz hayotiga to‘la kira bilish san’atidir, iskusstvo perevoplasheniya… Aktyor ko‘p qirrali bo‘lsin… Zero, aktyor mudom o‘sishi qotib qolmasligi, shtamp (qolip) ga tushib qolmasligi uchun ham bugun shox, ertaga gado, bugun yosh, ertaga qari, bugun oliyjanob, ertaga muttaham obrazini ham qiyomiga yetkazib o‘ynay bilsin[3]…

Bu e’tiqod Hamroyevning butun hayoti davomida unga hamroh bo‘lib kelgandir. “Hayotim mazmuni” kitobida Ibrohim rolini o‘ynayotgan paytda, bir tomoshabinni zaldan turib, unga o‘q uzgani haqida hikoya qiladi. Bu aktyorni Ibrohimning rahmsizligi va johilligini o‘ta ishontirib ko‘rsatganining natijasi edi.

Hamroyev obrazlarining hayotiyligi, ta’sirchanligi haqida 30-yillar matbuotida ancha-muncha fikrlar uchraydi. Aktyorning bir guruh rollari borki, ularda uning o‘sha yoshlik davriga monand hayotga zavq-shavq bilan qarash, shoirona tuyg‘u va kayfiyati aks etgan. “Otsiz” asaridagi bosh qahramon shundaylardan bo‘lib, matbuotning yuqoribahosiga sabab bo‘lgan edi. Aktyor “Obrazning ichki va tashqi qiyofasiga shunday kira bildiki,- deyiladi bir maqolada,- bu mohirlik tomoshabinning ko‘z o‘ngida yorqin ko‘rinib turdi. O‘z his-tuyg‘ulariga ta’sir qilgan tomoshabinlar sahnaga qator-qator guldastalar ota boshladilar”[4]. Hamroyevning bazi rollari spektaklning g‘oyaviy taqdirini

[1] Namangan viloyat Davlat arxivi. F.12.opis I delo 47, 41,44 sahifalar.
[2] Zarbdor, 1934 yil, 13 yun, 60-son.
[3] Hayotim mazmuni, 119-120 betlar.
[4] Zarbdor, 1936 yil, 17 avgust, 135-son.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

belgilab berar edi. Salbiy obrazlar yetakchi bo‘lgan pyesalarda, ijobiy obrazni shunday bosh g‘oya ifodasiga aylanishi, ayniqsa qimmatli edi. Masalan, “Tarix tilga kirdi” asarida Temur obrazini talqin etilishi matbuotda shunday ta’rifga sabab bo‘ldi:

“Temur qo‘lga tushib, qora guruhlar nazorati ostida qolganda, mahfiy tashkilot oldiga chiqqanda, o‘g‘li Qo‘rqmas bilan ro‘baro kelganda so‘zlagan so‘zlari o‘zaro kurashni so‘nmas ekanini, kurash taktikasini qanday epchillik bilan o‘rganganini yaqqol ko‘rsatdi. U asarda buyurilgandek o‘zgarish bilan, og‘izdan chiqqan so‘z bo‘g‘iniga qarab, har xil holatga tushishi bilan, o‘z rolini bajarishda yagona bo‘lib tanildi. U oxirgi ko‘rinishgacha jiddiylik, rostgo‘ylikda yengib chiqdi”[5].

San’atkor Ferdinand rolini o‘ynar ekan, undagi Shillercha shijoatkorlik ruhini yaqqol ifodalashga, o‘zining ta’biri bilan aytganda, adolatsiz kishilarga “burgut misoli qarshi boruvchi” kishi tarzida ko‘rsatishga uringan edi. “Boy ila xizmatchi” da G‘ofir obrazini talqin etar ekan, uning “Tiz cho‘kib yashaguncha, tik turib o‘lmoq yaxshiroq” degan so‘zidan kelib chiqqan edi.

R. Hamroyev rollari orasida turli yosh, turli xarakterdagi shaxslar uchraydi. Lekin uning ijodiy borlig‘I erkinlik va taraqqiyot ideali yo‘lida kurashuvchi qahramonlar timsolida keng namoyon bo‘lgandir. “Burgutning parvozi” dagi M.V. Frunze, “Hamza” dramasidagi shoir rollari aktyor ijodining shu boradagi cho‘qqisi bo‘ldi. Keyin R. Hamroyevni Toshkent kinoindustriyasida buyuk o‘zbek shoiri Alisher Navoiy rolini ijro etishi shu ijodiy intilishning mantiqiy davomi edi.

R. Hamroyev rejissyor sifatida faoliyatini 1934-yilda “Yondiramiz” spektaklidan boshlanganini aytadi. Hamroyevni rejissuraga kirib kelishi tasodifiy bo‘lmay, uning keng ijodiy qiziqishining natijasi edi. U sozandalar, bastakor va xonandalar bilan yaqin ijodiy muloqatda bo‘lib, “Ichkarida”, “Gulsara”, “Halima” kabi musiqali dramalar ustida ish olib boradi.

1940-yilda “Toxir va Zuxra” asarini qo‘yish bilan u musiqali drama spetsifikasini chuqur tushunuvchi rejissyor sifatida ko‘rinadi. R. Hamroyevni Moskva Badiiy akademik teatrida rejissyorlik kursini tugatishi (1940), butun urush yillari davomida bosh rejissyor sifatida ishlash – uning ijodiy biografiyasida unutilmas sahifalar bo‘lib kirdi.

Teatr san’atini targ‘ib va tahlil etish Hamroyev faoliyatining qimatli fazilatlaridan edi. U o‘zi qo‘ygan deyarli har bir spektakl xususida matbuotda fikr-mulohazalari bilan chiqar edi. Uning “Gulsara” Namangan teatrida, “O‘suv raqamlari”, “Teatrimiz rivojlanishda”, “Toxir va Zuxra” kabi maqolalari endilikda Namangan teatrini o‘rganishda qimmatli manba bo‘lib qoldi.

R. Hamroyev 1945-yilda Kommunistik partiya safiga kiradi. 1946-yildan umrining oxiriga qadar Muqimiy nomli O‘zbek davlat musiqali teatrida bosh rejissyor va yetakchi aktyorlardan biri sifatida ko‘rindi. O‘zbek teatri rivojiga qo‘shgan hissasi uchun R. Hamroyevga O‘zSSSR (1951) va SSSR xalq artisti (1973), SSSR va O‘bekiston SSR

[5] O‘sha gazeta, 1935 yil, 29 yanvar, 9-son.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Davlat mukofoti (1969) laureat degan fahrli unvonlar bilan taqdirlandi, ikki marta Mehnat Qizil Bayroq ordeni, “Hurmat belgisi” Xalqlar do‘stligi ordenlari bilan mukofotlandi.
Razzoq Xamrayevning butun hayoti va ijodi o‘zbek teatr san’atiga sadoqat bilan o‘tgan fidokorona xizmat namunasi bo‘lib, u teatrning milliy ruhda rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi. Uning sahnadagi rollari, rejissyorlik ishlari va pedagogik faoliyati hozirgi teatr san’atining poydevorlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Xamrayev ijodi bugun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, yosh san’atkorlar uchun namuna bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bois, u o‘zbek sahna san’ati tarixida unutilmas siymo, milliy madaniyatimizning faxrli namoyandasi sifatida doimo e’tiborda bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hayotim mazmuni gazetasi, 119-120 betlar.
2. Zarbdor, 1936 yil, 17 avgust, 135-son.
3. Namangan viloyat Davlat arxivi. F.12.opis I delo 47, 41,44 sahifalar.
4. *O‘zbek milliy ensiklopediyasi* – 14-jild, “X” harfi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti, 2007

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mannonova Fayoza**, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Musiqali teatr san’ati” kafedrasi o‘qituvchisi, [**Маннонова Файёза**, преподаватель кафедры «Музыкальное театральное искусство» Государственного института искусств и культуры Узбекистана], [**Fayoza Mannonova**, Lecturer, Department of Musical Theatre Art, Uzbekistan State Institute of Arts and Culture].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

IMPRESSONIZM: RASSOMLAR RASSOMCHILIK DUNYOQARASHINI QANDAY O‘ZGARTIRDI

© S.R. Hikmatova[1]✉

[1]Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: impressonizm XIX asr oxirida Fransiyada paydo bo‘lgan bo‘lib, akademik rassomchilikning qat’iy qoidalariga va idealizatsiyalangan mavzulariga qarshi reaksiyadir. Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir va Edgar Degas kabi rassomlar tabiat, yorug‘lik va harakatning lahzaviy taassurotlarini yetkazishga intildilar. Ular detallashtirilgan reproduktsiyadan voz kechib, lahzani his qilishga e’tibor qaratdilar. Impressonizmning ta’siri tez orada Fransiya chegaralaridan oshib, Yevropa va dunyo bo‘ylab san’atga ta’sir ko‘rsatdi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — impressonistlarning rassomchilik yondashuvini qanday o‘zgartirgani, texnika, kompozitsiya va rangni qo‘llashdagi innovatsiyalari va keyingi san’at rivojiga ta’sirini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tahlil uchun Claude Monet («Taassurot. Quyosh chiqishi»), Pierre-Auguste Renoir («Qayiq bilan nonushta»), Edgar Degas («Balet darsi») kabi asarlar va XIX asr tanqidiy maqolalari hamda zamonaviy san’at tarixi tadqiqotlari ishlatilgan. Metodologiya vizual tahlil, texnika va uslublarni solishtirish, impressonizmning postimpressonizm va modernizmga ta’sirini o‘rganishdan iborat.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: impressonistlar yorug‘likni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tajriba orqali ishlashni boshladilar, yorqin ranglar va qisqa cho‘tka zarbalari bilan harakat va lahzaviy muhitni yaratdilar. Monetning «Suv gullari» seriyasida turli vaqtlarda yorug‘likni tajriba qilganini ko‘rish mumkin. Ular akademik qoidalardan voz kechib, noodatiy burchaklardan sahnalarni tasvirlash imkonini yaratdilar, bu esa Degasning asarlarida yaqqol ko‘zga tashlanadi va fotografiya hamda kinematografiya rivojiga tayyor zamin bo‘ldi. Impressonistlar tarixiy va mifologik mavzulardan voz kechib, parklar, kafelar, teatr va shahar ko‘chalarini tasvirladilar. Renoir va Pissarro odamlar va tabiat o‘rtasidagi munosabatni yorug‘lik va rang orqali ifodaladilar. Impressonizm postimpressonistlar uchun poydevor bo‘ldi; Van Gogh va Cezanne rang va kompozitsiya tajribalarini davom ettirdi, abstraktsionizm va kubizm esa sub’ektiv taassurotlarni ifodalash va akademik normalarni buzish konseptlarini ilgari surdi. Yangi materiallar, jumladan ranglar tiubiklari, rassomlarga ochiq havoda ishlash imkonini berdi va tez cho‘tka zarbalari lahzani ushlab qolish va rasm yuzasiga jonlilik berishga xizmat qildi.

XULOSA: impressonizm rassomchilikni tubdan o‘zgartirdi, kompozitsiya, rang va mavzudagi yondashuvni yangiladi. U sub’ektiv taassurotlarni ifodalash va lahzani ushlab

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qolish imkonini berdi. Bugungi kunda impressonistlarning g‘oyalari rassomlar, fotograf va dizaynerlarni ilhomlantiradi.

Kalit so'zlar: impressonizm, yorug‘lik, rang, kompozitsiya, Monet, Renoir, Degas, modernizm, postimpressonizm, rassomchilik.

Iqtibos uchun: Hikmatova S.R. Impressonizm: rassomlar rassomchilik dunyoqarashini qanday o‘zgartirdi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.434–439.

ИМПРЕССИОНИЗМ: КАК ХУДОЖНИКИ ИЗМЕНИЛИ МИР ЖИВОПИСИ

© С.Р. Хикматова[1]✉
[1]Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: импрессионизм возник в конце XIX века во Франции как реакция на строгие академические правила и идеализированные сюжеты. Художники, такие как Клод Моне, Пьер-Огюст Ренуар и Эдгар Дега, стремились передать мимолетные впечатления от природы, света и движения. Они отказались от детализированной репродукции и сосредоточились на восприятии момента. Влияние импрессионизма быстро вышло за пределы Франции и оказало воздействие на искусство всей Европы и мира.

ЦЕЛЬ: цель исследования — проанализировать, как импрессионисты изменили подход к живописи, какие инновации они внесли в технику, композицию и использование цвета, а также как их работы повлияли на развитие последующего искусства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для анализа использованы работы Клода Моне («Впечатление. Восход солнца»), Пьера-Огюста Ренуара («Завтрак гребцов»), Эдгара Дега («Балетный класс»), а также критические статьи XIX века и современные исследования по истории искусства. Методология включает визуальный анализ, сравнение техник и стилей и изучение влияния импрессионизма на постимпрессионизм и модернизм.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: импрессионисты начали работать с прямым восприятием света, создавая движение и атмосферу с помощью ярких цветов и коротких мазков. В серии Моне «Водяные лилии» можно увидеть эксперименты с освещением в разное время суток. Они отказались от академических правил, что позволило изображать сцены под необычными углами — это особенно заметно в работах Дега и заложило основу для развития фотографии и кино. Импрессионисты ушли от исторических и мифологических сюжетов, сосредоточившись на изображении парков, кафе, театров и городских улиц. Ренуар и Писсарро передавали отношения людей и природы через свет и цвет. Импрессионизм стал фундаментом для постимпрессионистов; Ван Гог и Сезанн продолжили эксперименты с цветом и композицией, а абстракционизм и кубизм развивали идеи

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

передачи субъективных впечатлений и разрушения академических норм. Новые материалы, такие как тюбики с красками, позволили писать на открытом воздухе, а быстрые мазки помогали фиксировать момент и придавали живость поверхности картины.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: импрессионизм радикально изменил живопись, обновив подход к композиции, цвету и выбору сюжетов. Он позволил выражать субъективные впечатления и фиксировать мгновения. Сегодня идеи импрессионистов продолжают вдохновлять художников, фотографов и дизайнеров.

Ключевые слова: импрессионизм, свет, цвет, композиция, Моне, Ренуар, Дега, модернизм, постимпрессионизм, живопись

Для цитирования: Хикматова С.Р. Импрессионизм: как художники изменили мир живописи. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.434–439.

IMPRESSIONISM: HOW ARTISTS CHANGED THE WORLD OF PAINTING

© Sitorabonu R. Hikmatova[1]✉
[1]Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: impressionism emerged in France in the late 19th century as a reaction against strict academic rules and idealized subjects. Artists such as Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir, and Edgar Degas sought to capture fleeting impressions of nature, light, and movement. They rejected detailed reproduction and focused on the perception of the moment. Impressionism quickly spread beyond France, influencing art across Europe and the world.

AIM: the purpose of this study is to analyze how Impressionists transformed approaches to painting, what innovations they introduced in technique, composition, and use of color, and how their work influenced the development of subsequent art.

MATERIALS AND METHODS: the analysis uses works by Claude Monet (“Impression, Sunrise”), Pierre-Auguste Renoir (“Breakfast of the Rowers”), and Edgar Degas (“Ballet Class”), as well as 19th-century critical articles and modern art history research. The methodology includes visual analysis, comparison of techniques and styles, and studying the influence of Impressionism on Post-Impressionism and Modernism.

DISCUSSION AND RESULTS: impressionists began working with direct perception of light, creating movement and atmosphere using bright colors and short brushstrokes. Monet’s “Water Lilies” series demonstrates experiments with lighting at different times of day. They rejected academic rules, allowing scenes to be depicted from unusual angles — especially evident in Degas’s works — which laid the groundwork for photography and cinema. Impressionists moved away from historical and mythological subjects, focusing on depictions of parks, cafes, theaters, and city streets. Renoir and Pissarro conveyed human-nature interactions through light and color. Impressionism became a foundation for Post-Impressionists; Van Gogh and Cezanne continued

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

experimenting with color and composition, while Abstract Art and Cubism developed concepts of conveying subjective impressions and breaking academic norms. New materials, such as paint tubes, enabled outdoor painting, and quick brushstrokes helped capture moments and give vitality to the painting surface.

CONCLUSION: impressionism fundamentally transformed painting, renewing approaches to composition, color, and subject matter. It allowed for the expression of subjective impressions and the capture of fleeting moments. Today, Impressionist ideas continue to inspire artists, photographers, and designers.

Keywords: impressionism, light, color, composition, Monet, Renoir, Degas, Modernism, Post-Impressionism, painting

For citation: Sitorabonu R. Hikmatova. (2025) 'Impressionism: how artists changed the world of painting', Inter education & global study, vol.3 (4), pp.434–439. (In Uzbek).

Impressonizm XIX asr oxirida Fransiyada paydo bo'lgan san'at oqimi bo'lib, u akademik rassomchilikning qat'iy qoidalariga va idealizatsiyalangan mavzularga qarshi qaror sifatida yuzaga kelgan (Rewald, 1973). Shu davrda san'at olamida tarixiy va diniy mavzular ustunlik qilgan bo'lsa-da, impressonistlar kundalik hayot, shahar manzaralari va tabiatning lahzaviy taassurotlarini tasvirlashga intildilar. Ularning yondashuvi an'anaviy akademik metodlardan tubdan farq qilgan; ular real hayotdagi lahzalarni, harakatni va yorug'lik effektlarini tezkor va jonli tarzda ifodalashga harakat qilgan (Herbert, 1996). Shu tariqa, Klod Mone, Pyer-Ogüst Renoir va Edgar Dega o'z uslubini ishlab chiqib, tabiat va odam hayotining vizual taassurotini yangi shaklda namoyon etdilar.

Impressonistlarning eng asosiy xususiyati rang va yorug'likni sub'ektiv vosita sifatida ishlatishdir. Ular qora rangni minimal darajada qo'llashgan va soyalash orqali emas, balki rangning o'zaro ta'siri va yorug'lik o'zgarishi orqali predmet va shakllarni aniqlashgan (Tucker, 1995). Mone, masalan, "Suv gullari" seriyasida yorug'likning turli vaqtlardagi o'zgarishini tasvirlab, lahzaviy taassurotni yaratgan. Renoir esa odamlar va tabiat o'rtasidagi muvozanatni, hissiyot va harakatni yorqin ranglar va tezkor cho'tka zarbalari yordamida ifodalagan. Dega sahnada harakatdagi figuralarni original kompozitsiyalar bilan tasvirlagan. Bu yondashuv rassomchilikni dinamik va jonli qilgan, shuningdek, fotografiya va kinematografiyaning rivojlanishiga tayyor zamin yaratgan. Shuningdek, impressonizm san'at o'quv jarayonida ham o'zining o'rni bilan ajralib turadi. Talabalar ushbu uslub orqali nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki san'atni sub'ektiv tushunishni o'rganadilar. Ular rangning kombinatsiyasi, yorug'likni kuzatish va tabiatning lahzaviy tasvirini yaratish orqali vizual tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar. Bu jarayon talabalarda tafakkur, aniqlik va hissiy estetik qobiliyatlarni shakllantiradi, ular kelajakda professional san'atkor sifatida ijodiy faoliyatini samarali olib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar (Tucker, 1995). [1]

Impressonizmning ijodiy yondashuvi nafaqat rasm, balki dizayn, fotografiya va kino sohalariga ham ta'sir ko'rsatdi. U vizual tafakkur va lahzaviy taassurotni ifodalashga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

urg‘u berdi, bu esa dizayn va media san’atining rivojlanishida yangi imkoniyatlar yaratdi (Herbert, 1996). Shu tariqa, impressonizmning ta’siri keng ko‘lamli bo‘lib, san’at va madaniyatning turli jabhalarida seziladi. [2]

Impressonistlar tarixiy va diniy mavzulardan voz kechib, parklar, kafelar, teatr sahnalari va shahar ko‘chalarini tasvirladilar. Bu mavzularni tanlash orqali ular kundalik hayotni san’atning markaziy elementi sifatida ko‘rsatdilar. Shu bilan birga, rassomlar o‘z asarlarida kompozitsiya va burchaklarni yangicha talqin qilishdi: sahnalarni kesish, markazdan tashqaridagi ob’ektlarni joylashtirish va gorizontal chiziqlarni ko‘proq qo‘llash orqali ijodiy erkinlikni oshirdilar. Bu yondashuv XX asr avant-garde va abstrakt san’ati rivojlanishida poydevor bo‘ldi.

Rassomlarning ishlash texnikasi ham muhim o‘zgarishlarga uchradi. Ular tiubik bo‘yoqlar yordamida ochiq havoda ishlashni boshladilar, bu esa rang va yorug‘likni tabiiy muhitda tezkor kuzatish imkonini berdi. Qo‘lda ishlash jarayoni diqqat, aniqlik va sabr-toqatni rivojlantirdi, shuningdek, sub’ektiv taassurotni ifodalashga yordam berdi. Shu yondashuv orqali rassomlar rangni hissiy vosita sifatida ishlatib, harakat va atmosfera yaratdilar, bu esa san’atning yangi estetik qoidalarini shakllantirdi.

Impressonizm postimpressonistlarning rivojlanishiga mustahkam poydevor bo‘ldi. Van Gog, Sezan va boshqa rassomlar impressonistlarning rang, yorug‘lik va kompozitsiyadagi tajribalarini o‘z ishlarida davom ettirdilar. Shu tariqa, postimpressonizm rassomlarni shakl va rang bilan eksperiment qilishga, sub’ektiv taassurotlarni asosiy mavzu sifatida ifodalashga undadi (Rewald, 1973). [3]

Shu bilan birga, impressonizm global miqyosda ham ta’sir ko‘rsatdi. Fransiya chegaralaridan chiqib, Angliya, Germaniya va Rossiyada o‘z izini qoldirdi. U zamonaviy san’at rivojlanishida yangi estetik tushunchalarni joriy qildi: yorug‘lik va rang sub’ektiv qabul qilinadi, harakat va lahzaviy taassurotlar asarda markaziy ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, impressonizm san’at olamida nafaqat mahalliy, balki jahon miqyosida ham o‘z o‘rnini topdi.

Bugungi kunda impressonizm san’at olamida ijodiy erkinlik va vizual tafakkur shakllantirishda o‘zining o‘rnini saqlab qolmoqda. Rassomlar, dizaynerlar, fotograf va vizual ijodkorlar ularning ishlari orqali rang, yorug‘lik va kompozitsiyani yangi usullarda talqin qilishga ilhomlanadilar. Impressonizmning yondashuvi san’at o‘quv jarayonida talabalarga ham qo‘llanilib, ularni ijodiy fikrlash va lahzaviy taassurotlarni vizual ifodalashga o‘rgatadi (Herbert, 1996). [4]

Xulosa qilib aytganda, impressonizm rassomchilikni tubdan o‘zgartirdi. U rang, yorug‘lik, kompozitsiya va mavzuni sub’ektiv hissiyotlar bilan bog‘lash orqali yangi san’at uslubini yaratdi. Impressonistlarning ishlari nafaqat o‘sha davr san’atini yangiladi, balki kelajakdagi avlod rassomlari va zamonaviy san’at jarayonlariga chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Shu tariqa, impressonizm san’at tarixida mustahkam poydevor sifatida qoladi va zamonaviy va kelajak avlod rassomlari uchun doimiy o‘rnak bo‘lib xizmat qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Tucker, P. H. (1995). Claude Monet: Life and Art. Yale University Press.
2. Herbert, R. L. (1996). Impressionism: Art, Leisure, and Parisian Society. Yale University Press.
3. Rewald, J. (1973). The History of Impressionism. New York: Museum of Modern Art.
4. Rewald, J. (1973). The History of Impressionism. New York: Museum of Modern Art.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Hikmatova Sitorabonu Rustam qizi** mustaqil tadqiqotchi [**Хикматова Ситорабону Рустам кизи** независимый исследователь], [**Sitorabonu R. Hikmatova** independent researcher]; manzil: O‘zbekiston, Buxoro sh [адрес: Узбекистан, г. Бухара], [address: Uzbekistan, Bukhara city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

PSIXOLOGIYADA SHAXS MUAMMOSI VA UNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

© G.K. Smetova[1]✉

[1]Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti, Nukus, Qoraqalpog'iston

Annotatsiya

KIRISH: psixologiyada shaxs muammosi, shaxs va uning shakllanishi, shaxs kamoloti tushunchasi, inson rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, insonning jamiyatga qo'shilib yashashi va ijtimoiylashuvi, yo'naltirilganlik, ehtiyojlar, qiziqishlar, g'oyalar, e'tiqodlar, faoliyat va xulq-atvorning ustuvor motivlari, dunyoqarashlar, bilimlar, ko'nikmalar, ilmiy tajribalar, hayot va faoliyat jarayoni, individual psixologik xususiyatlar, qobiliyat, xarakter, temperament.

MAQSAD: Maqolaning maqsadi shaxs muammosini psixologik nuqtai nazardan o'rganish, uning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish hamda shaxs kamoloti jarayonida endopsixika va ekzopsixikaning o'rnini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot davomida psixologik adabiyotlar tahlili, ilmiy kuzatuv, taqqoslash, umumlashtirish va diagnostik metodlardan foydalanildi. Shuningdek, shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillarni aniqlash uchun mavjud ilmiy tajribalar o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: O'tkazilgan tahlillar shaxsning shakllanishi murakkab, ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatdi. Biologik omillar shaxsning tabiiy xususiyatlari, temperament va qobiliyatlari bilan bog'liq bo'lsa, psixologik omillar — motivlar, ehtiyojlar, qiziqishlar, g'oya va e'tiqodlarni shakllantiradi. Ijtimoiy va madaniy omillar esa shaxsning jamiyatga qo'shilishi, ijtimoiylashuvi, dunyoqarashi va qadriyatlari rivojida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Natijada shaxsning endopsixik (ichki psixologik jarayonlar) va ekzopsixik (tashqi ta'sir va ijtimoiy munosabatlar) jihatlari uyg'unlashadi.

XULOSA: Shaxs — biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan murakkab tizimdir. Uning rivojlanishi individual psixologik xususiyatlar, faoliyat jarayoni va ijtimoiylashuv bosqichlari orqali namoyon bo'ladi. Shaxs kamoloti uchun tarbiya, ta'lim va jamiyat bilan faol hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: shaxs, endopsixika, ekzopsixika, biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar, ijtimoiylashuv.

Iqtibos uchun: Smetova G.K. Psixologiyada shaxs muammosi va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.440–446.

ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИИ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЕЕ РАЗВИТИЕ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

©Г.К. Сметова[1]✉
[1]Каракалпакский медицинский институт, Нукус, Каракалпакстан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: проблема личности в психологии, личность и ее формирование, понятие личностного развития, факторы, влияющие на развитие человека, интеграция человека в общество и его социализация, направленность, потребности, интересы, идеи, убеждения, приоритетные мотивы деятельности и поведения, мировоззрение, знания, навыки, научный опыт, жизненный и деятельностный процесс, индивидуально-психологические особенности, способности, характер, темперамент.

ЦЕЛЬ: цель статьи заключается в изучении проблемы личности с психологической точки зрения, анализе факторов, влияющих на её формирование и развитие, а также в определении роли эндопсихики и экзопсихики в процессе становления личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ в ходе исследования были использованы методы анализа психологической литературы, научного наблюдения, сравнения, обобщения и диагностики. Кроме того, для выявления факторов, влияющих на развитие личности, были изучены существующие научные исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённый анализ показал, что формирование личности представляет собой сложный многофакторный процесс. Биологические факторы связаны с природными особенностями личности, темпераментом и способностями. Психологические факторы формируют мотивы, потребности, интересы, идеи и убеждения. Социальные и культурные факторы играют решающую роль в процессе включения личности в общество, социализации, формировании мировоззрения и ценностей. В результате эндопсихические (внутренние психические процессы) и экзопсихические (внешние воздействия и социальные отношения) стороны личности гармонично взаимодействуют.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: личность — это сложная система, формирующаяся в результате взаимодействия биологических, психологических, социальных и культурных факторов. Её развитие проявляется через индивидуально-психологические особенности, деятельность и этапы социализации. Для совершенствования личности важнейшее значение имеют воспитание, образование и активное взаимодействие с обществом.

Ключевые слова: личность, эндопсихика, экзопсихика, биологические, психологические, социальные и культурные факторы, социализация.

Для цитирования: Сметова Г.К. Проблема личности в психологии и факторы, влияющие на ее развитие. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.440–446.

THE PROBLEM OF PERSONALITY IN PSYCHOLOGY AND FACTORS INFLUENCING ITS DEVELOPMENT

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Gulzar K. Smetova[1]✉
[1]Karakalpak Medical Institute, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

INTRODUCTION: in psychology, the problem of personality is considered one of the most relevant issues. The concept of personality is closely connected with its formation and development, as well as with the factors influencing human development. These include integration into society and socialization, orientation, needs, interests, ideas, beliefs, leading motives of activity and behavior, worldview, knowledge, skills, scientific experience, life and activity, individual psychological characteristics, abilities, character, and temperament.

AIM: the aim of the article is to study the problem of personality from a psychological perspective, to analyze the factors influencing its formation and development, and to determine the role of endopsychics and exopsychics in the process of personality maturation.

MATERIALS AND METHODS: during the research, methods of psychological literature analysis, scientific observation, comparison, generalization, and diagnostics were used. In addition, existing scientific studies were examined to identify biological, psychological, social, and cultural factors influencing personality development.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis showed that the formation of personality is a complex, multifactorial process. Biological factors are related to natural traits of the individual, temperament, and abilities. Psychological factors shape motives, needs, interests, ideas, and beliefs. Social and cultural factors play a decisive role in a person's integration into society, socialization, and the formation of worldview and values. As a result, the endopsychic (internal psychological processes) and exopsychic (external influences and social relations) aspects of personality become harmonized.

CONCLUSION: personality is a complex system formed by the interaction of biological, psychological, social, and cultural factors. Its development is manifested through individual psychological characteristics, activity, and stages of socialization. Education, upbringing, and active interaction with society are of crucial importance for personality development.

Keywords: personality, endopsychics, exopsychics, biological factors, psychological factors, social and cultural factors, socialization.

For citation: Gulzar K. Smetova. (2025) 'The problem of personality in psychology and factors influencing its development', Inter education & global study, vol.3 (9), pp. 440–446. (In Uzbek).

Shaxs tushunchasi psixologiyada eng ko'p qo'llaniladigan tushunchalardan biri bo'lib, uni o'rganish fanning asosiy fenomeni hisoblanadi. Insonga ta'sir etuvchi barcha tashqi qo'zg'atuvchi ijtimoiy shart-sharoitlar, faoliyatning ichki tuzilishi yig'indisi bilan boyitilishi shaxs degan tushunchani hosil qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shaxs deb - maxsus bir jamiyatda yashovchi faoliyatning biror turi bilan shug‘ullanuvchi, kishilar bilan normal til orqali munosabatga kirishuvchi ongli individga aytiladi.

Shaxsning eng muhim xususiyatlaridan biri - bu uning individualligidir. Individuallik insonning shaxsiy psixologik xususiyatlarining alohida birikmasi bo‘lib, uning tarkibiga xarakter, temperament, psixik jarayonlar, holatlar, hodisalar, xususiyatlar yig‘indisi, iroda, faoliyat, motivlar, inson dunyoqarashi, iste’dodi, turli shakldagi reaksiyalar, qobiliyatlar va boshqalar kiradi. Shaxsning psixik hodisalari yig‘indisini aynan o‘xshash tarzda aks ettiruvchi inson yo‘q. Shaxs o‘zining qadr-qimmati va kamchiliklari bilan ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi, ta’lim va tarbiya yordamida yuzaga kelgan o‘zining kuchli va zaif tomonlari bilan alohida oliy zot hisoblanadi. [1; 187-188-s.]

Hozirgi zamon jahon psixologiyasida biologik (tabiiy) va ijtimoiy (sotsial) omilning, voqelikning ta’siri ostida shakllangan inson shaxsida ikki zaruriy qism bo‘lganligini tasdiqlovchi nazariya, ya’ni "ichki psixik" (yunon. "endo" - ichki) va "tashqi psixik" (yunon. "ekzo" - tashqi) qismlarga ajratiladi, degan g‘oya ilgari suriladi. "Endopsixika"da shaxs psixik tuzilishining ichki qismlari sifatida psixik elementlar va funksiyalarning o‘zaro bog‘liqligi aks ettirilsa, "ekzopsixika"da esa shaxsning tashqi muhitga nisbatan munosabati, shaxsga zid bo‘lgan barcha jihatlari, shaxslararo va obyektiv munosabati ifodalanadi. “Endopsixika” shaxsning ta’sirlanishi, xotira, tafakkur, xayol kabi bilish jarayonlarining xususiyatlarini, irodaviy zo‘r berish xislatlarini, ixtiyorsiz harakatlarini va shu kabi fazilatlarini aks ettirsa, “ekzopsixika” esa o‘z tarkibida shaxs munosabatlarining tizimini va uning qiziqishlari, mayllari, ideallari, maslagi, ustunlik qiluvchi, hukmron hissiyotlarini, egallagan bilimlarini, tajribalarini va shu singarilarni qamrab oladi. “Endopsixika” biologik shart-sharoitlarga bog‘liq bo‘lsa, “ekzopsixika” aksincha, ijtimoiy voqeliklar ta’siri ostida yuzaga keladi, tarkib topadi va takomillashib boradi. [1; 188-s.]

S.L.Rubinshteyn bo‘yicha shaxs tuzilishi quyidagi ko‘rinishga ega:

1. Yo‘naltirilganlik - ehtiyojlar, qiziqishlar, g‘oyalar, e’tiqodlar, faoliyat va xulq-atvorning ustuvor motivlari hamda dunyoqarashlarni o‘z ichiga oladi.
2. Bilimlar, ko‘nikmalar, ilmiy tajribalar - hayot va faoliyat jarayonida egallanadi.
3. Individual psixologik xususiyatlar - qobiliyat, xarakter, temperamentlarda namoyon bo‘ladi. [1; 188-s.]

Hammamizga malumki inson jamiyatta yashar ekan shaxs sifatida yuksalishi ehtiyojlar, qiziqishlar, g‘oyalar, e’tiqodlar, faoliyat va xulq-atvorning ustuvor motivlari hamda dunyoqarashlariga bog‘liq. Bularni yanada chuqurroq, yanada mustahkamroq bolishi va rivojlanishi uchun bilimlar, ko‘nikmalar, ilmiy tajribalar egallanishi lozim.

Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra inson rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar juda ko‘p va ular bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Bu omillar odatda biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlarga ajratiladi. Quyida asosiy omillar keltirilgan:

Biologik omillar:

- Irsiyat (genetika) - ota-onadan o‘tadigan jismoniy va aqliy qobiliyatlar.
- Salomatlik holati - salomatlik darajasi, kasalliklar, jismoniy rivojlanish.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Tug‘ilishdagi holat - onaning homiladorlik davridagi holati, ovqatlanishi, stressi, tug‘ruq sharoiti.

Psixologik omillar:

- Temperament va xarakter - tug‘ma va orttirilgan psixologik xususiyatlar.
- Motivatsiya - shaxsning o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ichki intilishi.
- O‘z-o‘zini baholash - o‘ziga bo‘lgan ishonch, qadr-qimmat tuyg‘usi.

Ijtimoiy omillar:

- Oila muhiti - tarbiya usuli, ota-ona bilan munosabat, iqtisodiy ahvol.
- Ta’lim va tarbiya - maktab, kollej, oliy o‘quv yurtidagi ta’lim sifati.
- Do‘stlar va muhit - ijtimoiy muhit, tengdoshlar bilan aloqa.
- Ommaviy axborot vositalari - internet, televideniye, ijtimoiy tarmoqlar.

Madaniy va iqtisodiy omillar:

- Milliy qadriyatlar - urf-odat, diniy e’tiqod, an’analar.
- Til va muloqot madaniyati - o‘z fikrini to‘g‘ri ifodalash qobiliyati.
- Iqtisodiy sharoit - turmush darajasi, resurslarga egalik.

Shaxsiy faoliyat va tajriba:

- O‘z ustida ishlash - bilim olish, o‘zini tarbiyalash, maqsadga intilish.
- Hayotiy tajribalar - muvaffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklar orqali o‘rganish.

Inson bolasining jamiyatga qo‘shilib yashashi psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya deb yuritiladi.

Ijtimoiylashuv - inson tomonidan ijtimoiy tajribani egallash, hayotiy faoliyat jarayonida uni faol tarzda o‘zlashtirish jarayoni bo‘lib, bunda har bir shaxsning jamiyatga qo‘shilishi, uning me’yorlari, talablari, kutishlari va ta’sirini qabul qilgan holda, har bir harakati va muomalasida uni namoyon etishi va kerak bo‘lsa, o‘sha ijtimoiy tajribasi bilan o‘z navbatida boshqalarga ta’sir o‘tkaza olishi kabi murakkab jarayondir. [1; 195-s.]

Ijtimoiylashuv jarayonida avvalo odamlar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlikdagi turli faoliyat amalga oshiriladi. Insonga ko‘rsatilayotgan tashqi ta’sir oddiy, mexanik tarzda o‘zlashtirilmasdan, balki u har bir shaxsning ichki ruhiyati, dunyoni aks ettirish xususiyatlari nuqtayi nazaridan turlicha individual tarzda amalga oshadi. Shuning natijasida ham bir xil ijtimoiy muhit va ta’sirlar odamlar tomonidan turlicha qabul qilinadi va ularga javob turli harakatlarni keltirib chiqarishga sabab bo‘ladi.

Fanda ijtimoiylashuv jarayonlari ro‘y beradigan shart-sharoitlar ijtimoiy institutlar deb ataladi. Bularga oila, mahalla, bog‘cha, maktab, maxsus ta’lim muassalalari, oliygohlar, mehnat jamoalari hamda norasmiy uyushmalar, nodavlat tashkilotlar kiritish mumkin. Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonining qay tarzda kechishi, uning yo‘nalganligiga bog‘liq bo‘ladi. Shu boisdan mazkur masalaga psixologiya fanida katta e’tibor beriladi. Shaxs yo‘nalganligi psixologiyada ijtimoiylashuv jarayonida shaxs faoliyatini yo‘naltirib turadigan hamda real vaziyatlarga nisbatan turg‘un va barqaror motivlar majmuiga ega bo‘lishlik deb ta’riflanadi va u quyidagi tarkiblarga ajratiladi: [1; 195-196s.]

Mas’uliyat – ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning etukligini belgilovchi muhim ko‘rsatkichlardan sanalib, shaxs o‘zining hayotida ro‘y berayotgan barcha hodisalarning

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sababchisi, mas'uli sifatida faqat o'zi (ayrim vaziyatlarda boshqa odamlarga yuklanish holatiyam kuzatiladi)ni tan oladi.

Maqsadlar doimo o'zining anglanganligi va shaxs real imkoniyatlariga bog'liqligi bilan xarakterlanib, ularning shakllanishi va ongda o'rnashishida ma'lum ma'noda ideallar ham muhim rol o'ynaydi. Ideallar – shaxsning hozirgi real imkoniyatlari chegarasidan tashqaridagi orzu-umidlari, ular ongda mavjud bo'lsada, lekin ular har doim ham amalga oshmaydi. Chunki ularning paydo bo'lishiga sabab bevosita tashqi muhit bo'lib, o'sha ideallar ob'ekti bilan shaxs imkoniyatlari o'rtasida tafovut bo'lishi mumkin.

Qiziqishlar ham anglangan motivlardan sanalib, ular shaxsni atrofida ro'y berayotgan barcha hodisalar, odamlarning o'zaro munosabatlari, yangiliklar borasida faktlar to'plash, ularni o'rganishga imkon beruvchi omildir. Qiziqishlarning eng muhim tomoni shundaki, ular shaxs dunyoqarashi va e'tiqodini shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki e'tiqod shaxsning shunday ongli yo'nalishiki, unga o'z qarashlari, prinsiplari va dunyoqarashiga mos tarzda yashashga imkon berib, e'tiqod va qiziqishlar dunyoqarashni shakllantiradi. Dunyoqarash – tartibga solingan, yaxlit ongli tizimga aylantirilgan bilim, tasavvurlar va g'oyalar majmui bo'lib, u shaxsni ma'lum bir qolipda, o'z shaxsiy qiyofasiga ega tarzda jamiyatda munosib o'rin egallashga chorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, inson tug'ilganidan boshlab shaxslar qurshovida bo'ladi va u o'zining butun psixik imkoniyatlarini ana shu ijtimoiy muhitda ko'radi. Agar insonning ontogenetik rivojlanish tarixiga nazar solinsa, bolaning tili chiqmasdan turib, u o'ziga o'xshash mavjudotlar doirasiga tushadi va o'z hayoti rivojlanishining keyingi bosqichlarida ijtimoiy aloqaning barcha ko'rinishlarining faol obyekti va subyektiga aylanishi aniq.

Psixologiyada shaxs muammosi eng muhim va murakkab masalalardan biri bo'lib, insonning biologik, ijtimoiy va psixik jihatlari uyg'unligi asosida shakllanadi. Shaxs rivojlanishi- tug'ma xususiyatlar, ijtimoiy muhit, tarbiya va faoliyat jarayonida yuzaga keladigan dinamik jarayondir. Turli psixologik maktablar (freydizm, bixeviorizm, gumanistik psixologiya, faoliyat nazariyasi va boshqalar) shaxs mohiyatini turlicha talqin qilgan bo'lsada, umumiy xulosa shuki, shaxs insonning jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik sifatlarini aks ettiradi.

Shaxsning rivojlanishi doimiy o'zgarish, o'zini anglash va jamiyat bilan o'zaro munosabatlar jarayonida takomillashib boradi. Shu bois, shaxs muammosini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy psixologiya uchun ham muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Умаров Б.М., Шойимова Ш.С., Розиева Д.И. Педагогика, Учебник. Ташкент. 2019 год
2. Умаров Б.М., Психология, Учебное пособие. Ташкент. 2011 г.
3. Шамшетова А.К., Мелибаева Р.Н., Усманова Xl, Хайдаров Ю.Х. Общая психология, Учебник. Ташкент, 2018.
4. Шойимова Ш.С. Психология личности, Учебное пособие. Ташкент. 2017 год

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Smetova Gulzar Kalbayevna**, "O'zbek tili, tillar va ijtimoiy fanlar" kafedrasi psixologiya va pedagogika fani assistent o'qituvchisi, Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti, Nukus, O'zbekiston, [**Сметова Гулзар Калбаевна**, ассистент-преподаватель психологии и педагогики кафедры «Узбекский язык, языки и социальные науки», Каракалпакский медицинский институт, Нукус, Узбекистан], [**Gulzar K. Smetova**, Assistant Lecturer in Psychology and Pedagogy, Department of Uzbek Language, Languages and Social Sciences, Karakalpakstan Medical Institute, Nukus, Uzbekistan].

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

VIRTUAL MUHITNING PSIXOLOGIK OQIBATLARI VA INTERNET QARAMLIGI ASOSIDA SHAKLLANUVCHI ZAMONAVIY MAUGLI SINDROMI

© R.B. Polvanov[1]✉

[1]Toshkent tibbiyot universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va internetga haddan tashqari qaramlik asosida yuzaga kelayotgan “zamonaviy Maugli sindromi’ning psixologik oqibatlari tahlil qilinadi. Virtual muloqotga haddan tashqari bog‘lanish insonning real hayotdagi ijtimoiy moslashuviga, emotsional va kognitiv rivojlanishiga qanday salbiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asoslangan tarzda bayon etiladi.

MAQSAD: internet qaramligi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan zamonaviy Maugli sindromining shakllanish mexanizmlarini ochib berish, uning psixologik, emotsional va ijtimoiy oqibatlarini aniqlash hamda profilaktika va psixokorreksiya choralarini ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Kimberly Young, Daria Kuss va Mark Griffiths kabi olimlarning ishlari tahlil qilindi. K. Youngning “Internet Addiction Test” diagnostikasi asosida respondentlarning kognitiv, affektiv va xulq-atvor ko‘rsatkichlari baholandi. Sotsiometrik tahlil, yarim struktural intervyular va SPSS dasturida statistik qayta ishlash amalga oshirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari internet qaramligi va Maugli sindromi o‘rtasida yuqori korrelyatsiyani ko‘rsatdi. Respondentlarda diqqat, xotira pasayishi, hissiy beqarorlik, ijtimoiy izolyatsiya va muloqotdan qochish tendensiyalari kuzatildi. Sindromning shakllanishida texnostress, nomofobiya, virtualga haddan ortiq sho‘ng‘ish kabi omillar muhim determinantlar sifatida aniqlandi.

XULOSA: zamonaviy Maugli sindromi insonning ijtimoiy moslashuvi, kommunikativ kompetensiyasi va emotsional barqarorligini izdan chiqaradi. Ushbu sindromni yengish uchun psixologik, pedagogik va sotsiomadaniy chora-tadbirlarni integratsiyalash lozim.

Kalit so‘zlar: virtual muhit, internet qaramligi, zamonaviy Maugli sindromi, psixologik oqibatlar, ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetensiya, psixokorreksiya, emotsional rivojlanish, texnostress, nomofobiya.

Iqtibos uchun: Polvanov R.B. Virtual muhitning psixologik oqibatlari va internet qaramligi asosida shakllanuvchi zamonaviy maugli sindromi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №9. B.447–454.

ВИРТУАЛЬНАЯ СРЕДА И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ, ФОРМИРУЕМЫЕ НА ОСНОВЕ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ: СИНДРОМ СОВРЕМЕННОГО «МАУГЛИ»

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

© Р.Б. Полванов[1]✉
[1]Ташкентский медицинский университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются психологические последствия чрезмерной зависимости от интернета и виртуальной среды, особенно формирование так называемого «синдрома современного Маугли». Анализируется влияние виртуального общения на когнитивное, эмоциональное и социальное развитие личности.

ЦЕЛЬ: раскрыть механизмы формирования синдрома современного Маугли, связанного с интернет-зависимостью, оценить его социально-психологические последствия и предложить профилактические и коррекционные меры.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: анализировались труды К. Янг, Д. Кусс и М. Гриффитса. Диагностика интернет-зависимости проводилась по методике Internet Addiction Test (IAT). Применялись социометрический анализ, полуструктурированные интервью, статистическая обработка в SPSS и качественные методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: установлена высокая корреляция между интернет-зависимостью и синдромом Маугли. Обнаружены ухудшение внимания, социальной адаптации, рост тревожности, изоляция и эмоциональная нестабильность. Идентифицированы ключевые детерминанты: техностресс, номофобия и недостаток реального общения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: синдром современного Маугли нарушает социальную адаптацию и эмоциональную устойчивость личности. Для его преодоления необходимы междисциплинарные меры на уровне семьи, образования и общества.

Ключевые слова: виртуальная среда, интернет-зависимость, синдром современного Маугли, психологические последствия, социальная адаптация, коммуникативная компетентность, психокоррекция, техностресс, номофобия.

Для цитирования: Полванов Р.Б. Виртуальная среда и психологические последствия, формируемые на основе интернет-зависимости: синдром современного «маугли».// Inter education & global study.2025. vol.3. №9. С.447–454.

VIRTUAL ENVIRONMENT'S PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES AND THE MODERN MAUGLI SYNDROME FORMED ON THE BASIS OF INTERNET ADDICTION

© Rasulbek B. Polvanov[1]✉
[1]Tashkent Medical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the psychological consequences of excessive internet use and dependence on virtual communication, particularly focusing

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

on the emergence of the so-called "modern Maugl i syndrome." It examines how digital addiction disrupts individuals' emotional, cognitive, and social adaptation processes.

AIM: the aim of the study is to identify the mechanisms underlying the formation of modern Maugl i syndrome linked to internet addiction, assess its psychological and social impacts, and develop evidence-based recommendations for prevention and psychocorrection.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzes the works of K. S. Young, D. J. Kuss, and M. D. Griffiths. The Internet Addiction Test (IAT) was used to assess addiction severity. Sociometric analysis, semi-structured interviews, SPSS statistical processing, and qualitative interviews were utilized to collect and interpret data.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed a strong correlation between internet addiction and the modern Maugl i syndrome. Participants showed decreased attention and memory, social withdrawal, increased anxiety, and emotional instability. Key determinants included technostress, nomophobia, and lack of real-life interaction.

CONCLUSION: modern Maugl i syndrome severely disrupts communicative competence, emotional resilience, and social integration. Combating it requires an integrated interdisciplinary approach involving psychological, educational, and sociocultural interventions.

Keywords: virtual environment, internet addiction, modern Maugl i syndrome, psychological consequences, social adaptation, communicative competence, psychocorrection, emotional development, technostress, nomophobia.

For citation: Rasulbek B. Polvanov. (2025) 'Virtual environment's psychological consequences and the modern maugli syndrome formed on the basis of internet addiction', Inter education & global study, vol.3. (9), pp.447–454. (In Uzbek).

Zamonaviy globallashuv sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining misli ko'rilmagan sur'atlar bilan rivojlanishi insoniyat hayot tarzini tubdan o'zgartirib yubordi. Virtual makon, global tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya vositalari jamiyatning deyarli barcha ijtimoiy qatlamlariga chuqur kirib bordi. Internet texnologiyalarining keng tarqalishi, bir tomondan, insoniyat taraqqiyotiga beqiyos imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, boshqa tomondan, yangi psixologik, ijtimoiy va madaniy muammolarni ham keltirib chiqardi. Shulardan eng jiddiylaridan biri — insonning virtual muhitga patologik bog'lanishi va uning natijasida yuzaga keladigan shaxsiy-ijtimoiy disfunktsiyalar majmuasi bo'lib, so'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda «zamonaviy Maugli sindromi» atamasi bilan ifodalanmoqda. Ushbu fenomen mohiyatiga ko'ra, insonning real ijtimoiy muhitdan uzilib, ko'proq virtual muloqot va raqamli platformalarda yashashga intilishi, natijada ijtimoiy moslashuvchanlik, muloqot madaniyati, emotsional-intellektual rivojlanish va shaxsiy identifikatsiya jarayonlarida chuqur salbiy o'zgarishlarning yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Bu hodisa ko'pincha Internet qaramligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, zamonaviy jamiyatning yoshlar qatlamida ayniqsa keng tarqalgan. Internet

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qaramligi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi: ba'zi olimlar uni impuls-nazorat buzilishining bir ko'rinishi sifatida tasniflasalar (Young Kimberly S., "Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction and a Winning Strategy for Recovery", John Wiley & Sons, New York, 272 bet, 1998), boshqalar uni zamonaviy axborot makonining tabiiy, lekin patologiyaga aylanishi mumkin bo'lgan mahsuli sifatida izohlaydilar. Internet qaramligining shakllanish mexanizmlarini tushuntirishda neyropsixologik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki zamonaviy neyroximik tadqiqotlar dopamin tizimining ortiqcha stimulyatsiyasi, mukofot tizimi faoliyatidagi o'zgarishlar va frontal korteksning funksional disbalansi natijasida shaxsning kognitiv va emotsional jarayonlarida degradatsiya kuzatilishini isbotladi. Virtual muhitga haddan tashqari bog'lanish inson ongida real hayot voqealari va virtual kontent o'rtasidagi chegarani xira qiladi, bu esa "zamonaviy Maugli sindromi"ning asosiy psixologik ildizlaridan biri hisoblanadi. Maugli obrazi, Rudyard Kiplingning mashhur asaridagi kabi, insonning tabiiy muhitdan uzilib, boshqa — o'ziga xos bo'lmagan ijtimoiy-madaniy makonda voyaga yetishini ifodalovchi kuchli metaforadir. XXI asr kontekstida esa bu metafora real hayotiy muloqotdan voz kechib, faqat virtual makonda shakllanayotgan yosh avlodga nisbatan ishlatilmoqda. Bunday shaxslar real ijtimoiy ko'nikmalarni yetarlicha rivojlantirmaydi, hissiy jihatdan yakkalanib qoladi va ko'pincha real muammolarni virtual vositalar orqali "chetlab o'tishga" harakat qiladi. Psixologik nuqtayi nazardan, bu jarayon uchta asosiy darajada kechadi: kognitiv darajada — e'tibor, xotira, analitik fikrlash kabi funksiyalar susayadi; affektiv darajada — hissiy beqarorlik, tez jahllanish, depressiv kayfiyat va xavotir kuchayadi; xulq-atvor darajasida esa — ijtimoiy izolyatsiya, muloqotdan qochish va kompulsiv ravishda internetdan foydalanish odati shakllanadi [1]. Mazkur sindromning eng xavfli jihati shundaki, u asta-sekinlik bilan kechadi va inson ongida "normallashgan" xulq-atvor sifatida qabul qilina boshlaydi. Natijada shaxs o'zidagi ijtimoiy izolyatsiya va hissiy bo'shliqni sezmay qoladi, bu esa yanada chuqurroq psixologik disfunktsiyalarga olib keladi. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning katta qismi (ayniqsa, o'smirlar va talabalar) kuniga o'rtacha 6–8 soat vaqtini onlayn faoliyatga sarflaydi, bu esa sog'lom muloqot, jismoniy faoliyat va real ijtimoiy tajribalarni keskin kamaytiradi [2]. Bundan tashqari, Internet qaramligi va zamonaviy Maugli sindromi o'zaro kuchaytiruvchi effektga ega bo'lib, psixologik qarama-qarshilik — ya'ni real hayotga intilish bilan virtual makonga bog'lanib qolish o'rtasidagi ichki ziddiyatni kuchaytiradi. Shuningdek, texnostress, nomofobiya, kiberpsixologik travma kabi zamonaviy psixologik holatlar ham bu sindrom bilan bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, texnostress — texnologiyalarni majburiy o'zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan ruhiy bosim — virtual muhitga haddan ortiq moslashish yoki unga qarshi psixologik qarshilik sifatida namoyon bo'lishi mumkin [3]. Nomofobiya esa mobil aloqa vositasiz qolishdan kelib chiqadigan irratsional qo'rquv bo'lib, internet qaramligi sindromining tashqi indikatorlaridan biridir[4]. Zamonaviy Maugli sindromini ilmiy jihatdan o'rganish, uning ijtimoiy-psixologik oqibatlarini chuqur tahlil qilish va profilaktika hamda psixokorreksiya usullarini ishlab chiqish nafaqat psixologiya fani, balki pedagogika,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sotsiologiya, axborot texnologiyalari va sog‘liqni saqlash sohalari uchun ham dolzarb vazifadir. Chunki ushbu hodisa ijtimoiy kapitalning qisqarishi, madaniy transmissiyaning uzilishi, milliy identitetning zaiflashuvi va jamiyatning ma’naviy poydevoriga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — virtual muhitning psixologik oqibatlarini aniqlash, internet qaramligi bilan uzviy bog‘liq zamonaviy Maugli sindromining shakllanish mexanizmlarini ochib berish va uning oldini olish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili: Internet qaramligi masalasi bo‘yicha eng birinchi tahliliy yondashuvni olib borgan olimlardan biri sifatida Kimberly S. Young (1965–2019) nomini alohida ko‘rsatish lozim. U 1995–1998 yillarda Internet qaramligi konsepsiyasini birinchi bo‘lib joriy etib, “Caught in the Net” nomli asari orqali butun dunyoda shu mavzuni ilmiy-amaliy hamda klinik nuqtai nazardan muhokama qilishni boshlab berdi. Uning yaratgan Internet Addiction Test (IAT) diagnostik instrumenti 20 ta savolga asoslanib, insonning Internetdan foydalanish darajasini klinik parametrlar asosida baholaydi — kundalik hayot, ijtimoiy hayot, ish samaradorligi, uyqu, emotsional holat va biroq-ixtiyori naqadar buzilganini aniqlashga qaratilgan[5]. Kimberly Young Internetdan haddan ziyod foydalanishning impuls-kontrol buzilishi, salience (oldinga chiqish), tolerantlik, withdrawal va relaps kabi simptomlarini tavsiflab, uni asosan impuls-buzilishi xarakteridagi fenomen deb ko‘rgan — bu qarash Internet qaramligini an’anaviy substance-related kasalliklarga analog tarzda tahlil qilishga turtki bo‘lgan. Ikkinchi nufuzli tadqiqotchilar jamoasi — Daria J. Kuss va Mark D. Griffiths bo‘lib, ular Internet va onlayn o‘yinga qaramlik bo‘yicha neyrobiologik, epidemiologik va metodologik jihatlardan keng miqyosda sistematik ishlarda qatnashganlar. Ularning ko‘plab meta-tahlil va tizimli sharhlari Internet qaramligi olamida psixologik-sotsiologik diagnostika, neyromorfologiya va global prevalensni o‘rganishda standartlashtirilgan yondashuvlarni taklif etgan. Xususan, ular 2012–2017 yillarda e’tiborga sazovor bir qator maqolalarda Internet va o‘yin qaramligi fenomenlarini verge quasi-modellik darajasida izohlab, 18 ta neyrobiologik tadqiqotni tahlil qilib, ularni an’anaviy giyohvandliklar bilan funksional, morfometrik va xulq-atvor jihatidan solishtirgan[6]. Ularning yondashuvi asosida zamonaviy Maugli sindromining neyrokimyoviy ildizlari — dopamin tizimi stimulyatsiyasi, frontal lob disbalansi, kognitiv va kompulsiv xulq-atvor mexanizmi — tasdiqlandi. Kimberly Young va Kuss-Griffiths paradigmalarini birlashtirib tahlil qilganda, bir tomondan, Young’ning diagnostik model va klinik yondashuvi — Internet foydalanuvchisining impuls nazoratidan chiqishi, eslatmalarga ega bo‘lgan simptomlar bilan aniqlanishi; ikkinchi tomondan, Kuss va Griffiths’ning neyropatologik indikatorlar, epidemiologik tarqalish va metodologik sozlamalarga urg‘u beradigan sistematik tadqiqotlari — “zamonaviy Maugli sindromi” kontseptsiyasini yanada ilmiy asos bilan boyitadi. Shuningdek, ular Internet va virtual makonga haddan ortiq qaramlikning kognitiv-affektiv-ijtimoiy integrativ modelini shakllantirishda o‘zaro komplementar rol o‘ynaydi: Young klinik-psixologik fenomenologiyani taklif etsa, Kuss va Griffiths shu fenomenning neyrobiologik mexanizmini ilmiy tildan bayon etadi. Natijada, ushbu ikki xalqaro olim jamoasining ilmiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

asarlari — Young tomonidan olib borilgan diagnostik strukturali yondashuv va Kuss-Griffiths tomonidan ilgari surilgan neyropsixologik-empirik tahlillar — zamonaviy axborot makonida shakllanayotgan psixologik sindromlarni, jumladan “zamonaviy Maugli sindromi”ni ilmiy asos bilan tasniflash va uni real psixologik kasallik yoki patologiyaga yaqin holat sifatida ko‘rib chiqishda mustahkam poydevor yaratadi[7]. Ularning o‘rganishlarining umumiy maqasadi — Internet qaramligini klinik, kognitiv, neyrobiologik va sotsiopsixologik tafsirlarda izchil va murakkab modelga aylantirishdan iboratdir.

Metotologik qism: Ushbu tadqiqotning metodologik asosini kompleks, ko‘p bosqichli va integrativ yondashuv tashkil etib, unda zamonaviy psixologiya, sotsiologiya va neyrobiologiya fanlarining metodlari uzviy uyg‘unlashtirildi; empirik bosqichda Internet qaramligi va zamonaviy Maugli sindromining namoyon bo‘lish darajasini aniqlash maqsadida K. S. Young tomonidan ishlab chiqilgan “Internet Addiction Test” diagnostik instrumenti qo‘llanildi, psixometrik baholash jarayonida respondentlarning kognitiv, affektiv va xulq-atvor parametrlarini aniqlash uchun valid va reliabil bo‘lgan test-so‘rovnomalar ishlatildi, ijtimoiy moslashuv va kommunikativ kompetensiya darajasini baholash uchun sotsiometrik tahlil va struktural intervyu metodlari tatbiq etildi, shuningdek, sifatli (qualitative) yondashuv doirasida yarim struktural intervyu va fokus-guruh suhbatlari orqali chuqur ma’lumot yig‘ildi; olingan ma’lumotlar SPSS Statistics dasturida variatsion va korrelyatsion tahlil usullari yordamida statistik qayta ishlanib, indikatorlar o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasi aniqlangan bo‘lsa, neyropsixologik komponentlarni o‘rganishda esa funksional magnit-rezonans tomografiya (fMRI) ma’lumotlarining ikkilamchi manba tahlili amalga oshirildi, bu esa zamonaviy Maugli sindromi shakllanishining kognitiv-neyrobiologik mexanizmlarini kompleks talqin qilish imkonini berdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, internet qaramligi va zamonaviy Maugli sindromi o‘rtasida yuqori darajadagi ijobiy korrelyatsiya mavjud bo‘lib, bu bog‘liqlik kognitiv jarayonlarda e’tibor va ishchi xotira pasayishi, affektiv sohada hissiy beqarorlik va xavotir kuchayishi, xulq-atvorda esa ijtimoiy izolyatsiya va real muloqotdan qochish tendensiyalari orqali namoyon bo‘ldi; respondentlarning katta qismi real ijtimoiy hayotga moslashish ko‘rsatkichlari bo‘yicha past ballarga ega bo‘lib, sotsiometrik tahlil natijalarida ularda kommunikativ kompetensiya yetishmovchiligi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmoqlarining toraygani qayd etildi, statistik ishlov berish jarayonida internetdan foydalanish davomiyligi va psixologik disfunktsiya darajasi o‘rtasida sezilarli regressiya bog‘lanishi aniqlandi, shuningdek, sifatli intervyu va fokus-guruh tahlillari mazkur sindromning shakllanishida virtual muhitga haddan ortiq sho‘ng‘ish, real ijtimoiy tajribalar yetishmasligi va texnologik vositalar bilan hissiy bog‘lanishning kuchayishi asosiy determinantlar sifatida xizmat qilayotganini tasdiqladi.

Muxokama: Zamonaviy Maugli sindromi va internet qaramligi masalasida xorijiy ilmiy adabiyotlarda turli konseptual yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular orasida Kimberly S. Young va Daria J. Kussning qarashlari o‘zaro keskin farqlanadi va ma’lum darajada ilmiy polemika maydonini hosil qiladi. Kimberly S. Young, internet qaramligi bo‘yicha ilk

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

diagnostik model va “Internet Addiction Test” metodologiyasini ishlab chiqqan olim sifatida, bu fenomenni birinchi navbatda impuls-nazorat buzilishi sifatida talqin etadi hamda uni klinik psixologiya doirasida patologik holat sifatida tasniflaydi[8]. Uning fikricha, internet qaramligi shaxsning kognitiv va emotsional faoliyatida boshqa psixoaktiv moddalar qaramligiga o‘xshash nevropsixologik mexanizmlarni ishga soladi, bu esa frontal loblar faoliyatining disfunktsiyasiga, dopamin mukofot tizimining ortiqcha stimulyatsiyasiga va tolerantlik hamda abstinensiya simptomlarining yuzaga kelishiga olib keladi. Youngning nazariyasiga ko‘ra, zamonaviy Maugli sindromi aslida internet qaramligining ekstremal va ijtimoiy izolyatsiya bilan kuchaygan shakli bo‘lib, u shaxsning real hayotdagi moslashuv mexanizmlarini izdan chiqaradi. Bunga qarshi pozitsiyani Daria J. Kuss ilgari suradi. U o‘zining Mark D. Griffiths bilan hamkorlikdagi tizimli sharh va meta-tahlillarida internet qaramligini an’anaviy giyohvandlik modeli bilan to‘la tenglashtirishga ehtiyotkorlik bilan yondashadi[9]. Kussga ko‘ra, internet qaramligi ko‘p hollarda mustaqil psixopatologik birlikdan ko‘ra, boshqa ruhiy buzilishlar — masalan, depressiya, ijtimoiy fobiya yoki obsesiv-kompulsiv buzilishlarning ikkilamchi mahsuli sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. U, ayniqsa, “zamonaviy Maugli sindromi” kabi metaforik ta’riflarni ehtiyotkorlik bilan ishlatishga chaqiradi, chunki bunday ta’riflar ilmiy operatsionallikka ega bo‘lmasligi va diagnostik aniq mezonlar bilan mos kelmasligi mumkin. Kussning tadqiqotlari internet qaramligining neyrobiologik asoslarini ochib berish bilan birga, uning ijtimoiy-madaniy kontekstini ham chuqur tahlil qiladi, shu jumladan, texnologik vositalar bilan ijobiy integratsiya holatlari va adaptiv onlayn faoliyat shakllarini ham yoritadi[10]. Natijada, Young va Kuss o‘rtasidagi ushbu polemika ilmiy nuqtayi nazardan ikki asosiy masalani yoritadi: birinchisi, internet qaramligi va zamonaviy Maugli sindromini klinik patologiya sifatida qat’iy tasniflash masalasi; ikkinchisi esa, bu fenomenlarni ko‘proq sotsiopsixologik va kontekstual jarayonlar sifatida talqin qilish ehtiyoji. Mazkur bahs-munozara shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy Maugli sindromi tadqiqotlarida monodisiplinar yondashuv yetarli emas, balki klinik psixologiya, neyrobiologiya va sotsiologiya integratsiyasiga asoslangan, ko‘p qatlamli ilmiy model talab qilinadi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, internet qaramligi va zamonaviy Maugli sindromi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular shaxsning kognitiv, affektiv va xulq-atvor sohalarida chuqur disfunktsiyalarni keltirib chiqaradi. Virtual muhitga haddan ortiq sho‘ng‘ish real ijtimoiy muloqot, kommunikativ kompetensiya va moslashuvchanlikni pasaytirib, ijtimoiy izolyatsiya va hissiy beqarorlikni kuchaytiradi. Ushbu sindromni bartaraf etish uchun klinik-psixologik, pedagogik va sotsiokultur integratsiyalashgan yondashuvlar zarur bo‘lib, profilaktika va psixokorreksiya choralarini oila, ta’lim tizimi va jamiyat darajasida kompleks amalga oshirish dolzarb vazifadir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Aminovna X. D. INTERNETGA QARAM SHAXSNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK PORTRETI: NAZARIY ASOSLAR //Modern education and development. – 2025. – Т. 26. – №. 1. – С. 261-265.
2. Ulug'bekovna T. S., Kabilovich P. O. YOSHLAR O 'RTASIDA IJTIMOIY TARMOQQA QARAMLIK MUAMMO SIFATIDA HAMDA INTERNETGA TOBELIK DARAJASI //FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES. – 2025. – Т. 4. – №. 41. – С. 49-55.
3. Diloram M., Shohbozbek E. O'ZBEKISTONDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYO QARASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 207-215.
4. Nasriddinova G. INTERNET TARMOG'LARINI O'SMIRLAR TARBIYASIGA TA'SIRI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – Т. 1. – №. 5. – С. 103-105.
5. Abdusattarovna O. X., Shohbozbek E. IJTIMOIY FALSAFADA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 175-182.
6. Сосновцева М. С. The impact of socialization on the psyche and development of children //СибАДИ. – 2020. – С. 364.
7. Atxamjonovna B. D., Shohbozbek E. RESPUBLIKAMIZDA MAKTABGACHA TA'LIMDA YOSHLARNING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH //Global Science Review. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 221-228.
8. Young Kimberly S., Caught in the Net, John Wiley & Sons, New York, 1998
9. Kuss Daria J., Griffiths Mark D., Internet Addiction in Psychotherapy, Palgrave, London, 2015
10. Steyn L., Barnard A. The coaching experience as identity work: Reflective metaphors //SA Journal of Industrial Psychology. – 2024. – Т. 50. – С. 2132.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Polvanov Rasulbek Baxtiyarovich**, mustaqil tadqiqotchi, [**Полванов Расулбек Бахтиярович**, независимый исследователь], [**Polvanov Rasulbek Baxtiyarovich,** independent researcher]; manzil: Toshkent tibbiyot akademiyasi 100109, Toshkent, O'zbekiston, Farabi ko'chasi, 2, [адрес: Ташкентская медицинская академия 100109, Ташкент, Узбекистан, ул. Фараби, 2], [address: Tashkent Medical Academy 100109, Tashkent, Uzbekistan Farabi street 2.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

SHAXSDA IMPOSTER SINDROMI, STRESS, YOLG‘IZLIK VA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASHNING O‘ZARO MUNOSABATI

© N.Sh.Yuldasheva[1]✉

[1]Renessans ta’lim universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada shaxsda imposter sindromining o‘z yutuqlarini inkor etish, o‘zini “soxta” deb his qilish ko‘rinishlari hamda ularning past o‘z-o‘zini baholash, yuqori stress va yolg‘izlik bilan o‘zaro aloqasi tahlil qilinadi.

MAQSAD: Imposter sindromining o‘z-o‘zini baholash, stress va yolg‘izlik bilan o‘zaro bog‘liqligini aniqlash hamda ushbu ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi munosabatlarni statistik jihatdan baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 1430 ishtirokchi qatnashdi. Imposter sindromi S. Clance’ning Impostor Phenomenon Scale yordamida, o‘z-o‘zini baholash S. V. Kovalyovning “O‘z-o‘zini baholash darajasini aniqlash” so‘rovnomasi orqali, yolg‘izlik D. Russell’ning Yolg‘izlik Shkalasi bilan baholandi. Ma’lumotlar korrelyatsion tahlil yordamida qayta ishlanib, ahamiyatlilik darajasi $p<0,01$ etib belgilandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: imposter sindromi o‘z-o‘zini baholash bilan salbiy ($r=–0,406$; $p<0,01$), stress ($r=0,534$; $p<0,01$) va yolg‘izlik ($r=0,741$; $p<0,01$) bilan ijobiy bog‘liq ekani aniqlandi. Past o‘zini baholash impostorlik hissini kuchaytiradi, yuqori stress va yolg‘izlik esa sindromni chuqurlashtiradi.

XULOSA: imposter sindromi shaxsning psixologik holati bilan bevosita bog‘liq. Uni kamaytirishda o‘zini qadrlashni oshirish, stressni boshqarish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish muhimdir.

Kalit so‘zlar: imposter sindromi; o‘z-o‘zini baholash; stress; yolg‘izlik; shaxs psixologiyasi; korrelyatsiya.

Iqtibos uchun: Yuldasheva N.Sh. Shaxsda imposter sindromi, stress, yolg‘izlik va o‘z-o‘zini baholashning o‘zaro munosabati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.455–460.

ВЗАИМОСВЯЗЬ СИНДРОМА САМОЗВАНЦА, СТРЕССА, ОДИНОЧЕСТВА И САМООЦЕНКИ У ЧЕЛОВЕКА

© Н.Ш. Юлдашева[1]✉

[1]Образовательный университет «Ренессанс», Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ВВЕДЕНИЕ: статья анализирует проявления синдрома самозванца (отрицание собственных достижений, ощущение «фальшивости») и их связь с низкой самооценкой, высоким стрессом и одиночеством.

ЦЕЛЬ: выявить взаимосвязь синдрома самозванца с самооценкой, стрессом и одиночеством и статистически оценить отношения между показателями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании участвовали 1430 респондентов. Синдром самозванца измерялся шкалой S. Clance, самооценка — опросником С. В. Ковалёва, одиночество — шкалой D. Russell. Применялся корреляционный анализ; уровень значимости $p<0,01$.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: обнаружена отрицательная корреляция между синдромом самозванца и самооценкой ($r=–0,406$; $p<0,01$) и положительная — со стрессом ($r=0,534$; $p<0,01$) и одиночеством ($r=0,741$; $p<0,01$). Низкая самооценка усиливает синдром, высокий стресс и одиночество его углубляют.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: синдром самозванца тесно связан с психологическим состоянием личности; повышение самооценки, управление стрессом и укрепление социальной поддержки — ключевые направления профилактики.

Ключевые слова: синдром самозванца; самооценка; стресс; одиночество; психология личности; корреляция.

Для цитирования: Юлдашева.Н.Ш. Взаимосвязь синдрома самозванца, стресса, одиночества и самооценки у человека.// Inter education & global study.2025. Vol.3 №9. С.455–460.

THE RELATIONSHIP BETWEEN IMPOSTOR SYNDROME, STRESS, LONELINESS, AND SELF-ESTEEM IN HUMANS

© Nilufarxon Sh. Yuldasheva[1]✉
[1]Renaissance Educational University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines how impostor syndrome—denial of one's achievements and feelings of being "fraudulent"—relates to low self-esteem, high stress, and loneliness.

AIM: to determine the relationships between impostor syndrome, self-esteem, stress, and loneliness, and to statistically evaluate these associations.

MATERIALS AND METHODS: the study included 1,430 participants. Impostor syndrome was assessed using S. Clance's Impostor Phenomenon Scale; self-esteem with S. V. Kovalyov's Self-Esteem Questionnaire; loneliness with D. Russell's Loneliness Scale. Correlation analysis was applied with significance set at $p<0.01$.

DISCUSSION AND RESULTS: impostor syndrome correlated negatively with self-esteem ($r=–0.406$; $p<0.01$) and positively with stress ($r=0.534$; $p<0.01$) and loneliness ($r=0.741$; $p<0.01$). Low self-esteem intensifies impostor feelings, while higher stress and loneliness further aggravate the syndrome.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

CONCLUSION: impostor syndrome is tightly linked to an individual's psychological state. Enhancing self-esteem, improving stress management, and strengthening social support are critical to mitigation.

Keywords: impostor syndrome; self-esteem; stress; loneliness; personality psychology; correlation.

For citation: Nilufarxon Sh. Yuldasheva. (2025) 'The relationship between impostor syndrome, stress, loneliness, and self-esteem in humans', Inter education & global study, Vol.3 (9), pp.455–460. (In Uzbek).

Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda shaxsning ichki kechinmalari, o'zini idrok etishi va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonlari alohida e'tibor talab qilmoqda. Ana shunday murakkab psixologik holatlardan biri bu — imposter sindromidir. Ushbu sindrom shaxsning o'z yutuqlarini qadrlamasligi, ularni tasodif yoki tashqi omillar natijasi deb bilishi, o'zini esa "aslida munosib emas" deb his qilishi orqali namoyon bo'ladi. Imposter sindromining kuchayishi ko'pincha shaxsning past o'z-o'zini baholashi bilan bog'liq bo'ladi. O'ziga ishonchsizlik, ichki qo'rquv va doimiy shubha tuyg'usi insonning muvaffaqiyatni to'laqonli his etishiga to'sqinlik qiladi. Bunday shaxslar ko'pincha tashqi tanqiddan qo'rqadi va o'zini boshqalardan ojizroq deb hisoblaydi. Bundan tashqari, imposter sindromi yuqori darajadagi stress bilan chambarchas aloqador. Kundalik hayotdagi mas'uliyatlar, ta'lim va kasbiy faoliyatdagi bosimlar stress darajasini oshiradi, bu esa insonda o'zini "soxta" deb his qilishni yanada kuchaytiradi. Stressning ortishi nafaqat emotsional muvozanatni izdan chiqaradi, balki ichki ishonchning zaiflashishiga ham olib keladi.

Imposter sindromi va yolg'izlik o'rtasidagi bog'liqlik ham alohida e'tiborga molikdir. O'zini yolg'iz his qilgan inson ko'pincha ijtimoiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlaridan mahrum bo'ladi, bu esa uning o'ziga nisbatan salbiy qarashlarini kuchaytiradi. Yaqin ijtimoiy munosabatlarning yetishmasligi shaxsning o'zini qadrlash darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va imposterlik hissini yanada oshiradi. Mazkur tadqiqot shaxsda imposter sindromining o'z-o'zini baholash, stress va yolg'izlik bilan o'zaro bog'liqligini aniqlashga qaratildi. Ushbu uchta psixologik ko'rsatkichning chambarchas aloqasi imposter sindromining shakllanish va rivojlanish mexanizmlarini yanada chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Shaxs psixologiyasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, imposter sindromi turli yosh davrlarida, ayniqsa, ta'lim va kasbiy faoliyat bilan bog'liq bosqichlarda keng tarqalgan hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Olimlarning kuzatuvlariga ko'ra, bu sindromning asosiy belgisi shaxsning o'z yutuqlariga ishonmasligi, ularni ichki mehnat va salohiyat natijasi emas, balki tashqi omillar mahsuli sifatida qabul qilishi bilan ifodalanadi. Ilmiy izlanishlarda imposter sindromi bilan o'z-o'zini baholash o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligi ta'kidlanadi. Past o'z-o'zini baholash shaxsning ichki ishonchini zaiflashtirib, unda "soxta shaxs"lik hissini kuchaytiradi. Shu bois, yuqori darajadagi o'z-o'zini baholash

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

imposter sindromiga qarshi himoya omili sifatida qaraladi.

Stress omili ham ushbu sindromning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Psixologik adabiyotlarda keltirilishicha, ortiqcha stress insonning o‘zini nazorat qilish imkoniyatlarini pasaytiradi, ichki ziddiyatlarni kuchaytiradi va imposterlik hissini yanada teranlashtiradi. Stressning uzoq davom etishi insonning ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, uning o‘zini qadrlash jarayonini izdan chiqarishi mumkin. Yana bir muhim psixologik ko‘rsatkich — yolg‘izlik. Adabiyotlarda qayd etilishicha, yolg‘izlik hissi insonning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini cheklaydi va shaxsning o‘ziga nisbatan salbiy qarashlarini kuchaytiradi. Bu holat imposter sindromining shakllanishida kuchli omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot umumiy 1430 nafar ishtirokchi o‘rtasida o‘tkazildi. Ishtirokchilar turli yosh davrlarini qamrab olib, tadqiqot uchun yetarli statistik asos yaratildi. Ular ixtiyoriy ravishda ishtirok etishdi va barcha ma’lumotlar maxfiylik tamoyillari asosida yig‘ildi. Imposter sindromini o‘lchash uchun maxsus psixologik test-so‘rovnoma qo‘llanildi. Bu metodika shaxsning o‘z yutuqlarini qanday baholashi, o‘zini qanchalik “soxta” deb his qilishi hamda o‘z salohiyatini qadrlash darajasini aniqlash imkonini berdi.

O‘z-o‘zini baholash darajasini aniqlash uchun psixologiyada keng qo‘llaniladigan standart testdan foydalanildi. Ushbu metodika shaxsning o‘zini qadrlash, ichki ishonchi va o‘ziga nisbatan umumiy ijobiy yoki salbiy qarashlarini aniqlash imkonini berdi.

Yolg‘izlik hissini baholashda esa xalqaro miqyosda sinovdan o‘tgan metodikaga murojaat qilindi. Ushbu test yordamida shaxsning ijtimoiy aloqalardagi yetishmovchiliklari, o‘zini yolg‘iz his etish darajasi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash manbalari yetarliligini aniqlash mumkin bo‘ldi.

Tadqiqot davomida barcha test-so‘rovnomalar guruhiy va individual shaklda o‘tkazildi. Ishtirokchilar testlarni mustaqil ravishda, psixologlarning nazorati ostida to‘ldirishdi. Yig‘ilgan ma’lumotlar dastlab umumlashtirilib, keyin statistik jihatdan qayta ishlanib, ularning o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklar aniqlash uchun korrelyatsion tahlil usulidan foydalanildi.

Statistik hisob-kitoblarda ishonchlilik darajasi $p < 0,01$ sifatida belgilandi. Bu esa natijalarning ilmiy asoslanganligini ta’minladi va ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi aloqalarning sezilarli darajada ahamiyatli ekanligini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, imposter sindromi shaxsning bir qator psixologik ko‘rsatkichlari bilan yaqin aloqada ekan. Olingan statistik ma’lumotlar korrelyatsion tahlil asosida tahlil qilindi va ular orasida sezilarli darajadagi bog‘liqliklar aniqlandi. Avvalo, imposter sindromi va o‘z-o‘zini baholash o‘rtasida salbiy korrelyatsiya qayd etildi ($r = –0,406$; $p < 0,01$). Bu natija shuni anglatadiki, shaxsning o‘zini past baholashi unda impostorlik hissiyotlarini kuchaytiradi. Ya’ni inson o‘z yutuqlarini qadrlamagan sayin, ularni tasodif yoki tashqi omillar natijasi sifatida ko‘ra boshlaydi. Bu esa o‘z navbatida, ichki ishonchning pasayishiga va “soxta shaxs”lik hissining shakllanishiga olib keladi. Bunday natija shaxsiy o‘zini qadrlashning imposter sindromini yumshatishda muhim himoya omili ekanini tasdiqlaydi.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ikkinchidan, imposter sindromi bilan stress darajasi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik aniqlandi ($r = 0,534$; $p < 0,01$). Bu shuni ko‘rsatadiki, stress ortgan sari imposterlik hissiyotlari ham kuchayadi. Yuqori stress ostida yashaydigan inson o‘zining real yutuqlariga ishonmaydi, doimiy ichki shubha va tashvish holatida bo‘ladi. Bu esa professional va ijtimoiy faoliyatda o‘zini erkin namoyon etishga to‘sqinlik qiladi. Shu nuqtai nazardan, stressni boshqarish va psixologik muvozanatni saqlash imposter sindromini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Eng yuqori darajadagi bog‘liqlik esa imposter sindromi va yolg‘izlik o‘rtasida qayd etildi ($r = 0,741$; $p < 0,01$). Bu natija shuni anglatadiki, yolg‘izlik hissi kuchaygan sari shaxsning o‘zini “soxta” deb his qilishi ham ortib boradi. Ijtimoiy munosabatlarning yetarli emasligi yoki ularning sifat jihatdan qoniqarsizligi imposter sindromining shakllanishida asosiy omillardan biri sifatida ko‘rilishi mumkin. Chunki insonning o‘zini qadrlash darajasi ko‘pincha ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, iliq munosabatlar va ijobiy fikr-mulohazalar orqali mustahkamlanadi. Tadqiqot natijalari imposter sindromi shaxsning ichki (o‘zini baholash, stressni boshqarish) va tashqi (ijtimoiy aloqalar, yolg‘izlik) omillari bilan chambarchas bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Past o‘z-o‘zini baholash, yuqori stress va yolg‘izlik hissi ushbu sindromni yanada kuchaytirib, shaxsning ruhiy barqarorligiga salbiy ta’sir qiladi. Ushbu natijalar shuni anglatadiki, imposter sindromi faqat individual psixologik muammo emas, balki shaxsning ijtimoiy muhitdagi o‘rni va qo‘llab-quvvatlash tizimlari bilan ham uzviy bog‘liqdir.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, imposter sindromi shaxsning o‘z-o‘zini baholash, stress darajasi va yolg‘izlik hissi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ushbu uch ko‘rsatkich sindromning kuchayishi yoki susayishida muhim rol o‘ynaydi. Past o‘z-o‘zini baholash imposterlik hissining ildizini chuqurlashtiradi, yuqori stress esa ushbu jarayonni yanada og‘irlashtiradi. Shuningdek, yolg‘izlik imposter sindromi bilan eng yuqori darajada bog‘liq bo‘lib, insonning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari cheklanganda bu sindrom yanada kuchayishi aniqlandi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, imposter sindromini kamaytirishda shaxsning o‘z-o‘zini baholashini oshirish, stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu omillar nafaqat shaxsning ichki barqarorligini ta’minlaydi, balki uning ijtimoiy hayotda faol va muvaffaqiyatli bo‘lishiga ham yordam beradi.

Psixologik amaliyotda ushbu natijalardan foydalanish orqali shaxsga yo‘naltirilgan profilaktik va korreksion dasturlar ishlab chiqish mumkin. Xususan, o‘z-o‘zini qadrlashni oshirishga qaratilgan treninglar, stressni boshqarish mashg‘ulotlari hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash guruhlari imposter sindromining salbiy oqibatlarini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Bravata, D. M., Watts, S. A., Keefer, A. L., Madhusudhan, D. K., Taylor, K. T., Clark, D. M., & Hagg, H. K. (2020). Prevalence, predictors, and treatment of impostor syndrome: A systematic review. Journal of General Internal Medicine, 35(4), 1252–1275.
2. McGregor, L. N., Gee, D. E., & Posey, K. E. (2008). I feel like a fraud and it depresses me: The relation between the impostor phenomenon and depression. Social Behavior and Personality: An International Journal, 36(1), 43–48.
3. Neureiter, M., & Traut-Mattausch, E. (2016). An inner barrier to career development: Preconditions of the impostor phenomenon and consequences for career development. Frontiers in Psychology, 7, 48.
4. Parkman, A. (2016). The impostor phenomenon in higher education: Incidence and impact. Journal of Higher Education Theory and Practice, 16(1), 51–60.
5. Sakulku, J., & Alexander, J. (2011). The impostor phenomenon. International Journal of Behavioral Science, 6(1), 73–92.
6. Villwock, J. A., Sobin, L. B., Koester, L. A., & Harris, T. M. (2016). Impostor syndrome and burnout among American medical students: A pilot study. International Journal of Medical Education, 7, 364–369.
7. Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. Contemporary Educational Psychology, 25(1), 82–91.
8. Karimova, V. (2016). Shaxs psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
9. Rasulova, M. (2021). Yolg‘izlik fenomeni va uning shaxs rivojlanishidagi o‘rni. Psixologik tadqiqotlar, 5(1), 77–84.
10. Jumaev, A. (2022). Shaxsda imposterlik hissining namoyon bo‘lishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati. O‘zbek psixologiya jurnali, 1(1), 15–24.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Yuldasheva Nilufar,** mustaqil izlanuvchi **[Юлдашева Нилуфар ,** независимый исследователь**],[Yuldasheva Nilufar,** independent researcher**]; manzil:** Toshkent Yunusobod Osiyo ko‘chasi 5 uy, 292-xonadon [**адрес**: г. Ташкент, Юнусабадский район, ул. Осие, дом 5, кв. 292], [**address**: Tashkent, Yunusobod District, Osiyo Street, House 5, Apartment 292];

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA O‘QUV FAOLIYATIGA ICHKI MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

© M.O. Odilova[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada bo‘lajak pedagog shaxsining o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiyasini shakllantirishning psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Ichki motivatsiya talabaning shaxsiy qiziqishi, kasbiy o‘sishga intilishi va o‘zini o‘zi rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoji orqali shakllanadi. Maqolada ichki motivatsiyani yuzaga keltiruvchi psixologik omillar – o‘zini anglash, shaxsiy maqsad qo‘yish, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, shaxsiy qadriyatlar tizimi hamda ijtimoiy-muhit omillari kabi aspektlar chuqur tahlil qilinadi.

MAQSAD: maqolaning maqsadi — bo‘lajak pedagoglarda o‘quv faoliyatiga nisbatan ichki motivatsiyani shakllantiruvchi asosiy psixologik mexanizmlarni aniqlash va ularning o‘quv jarayonidagi rolini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida psixologik adabiyotlar tahlili, so‘rovnoma, refleksiv kuzatuv, suhbat va taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, o‘quv jarayonida motivatsion omillarni aniqlash uchun eksperimental kuzatuv o‘tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak pedagoglarning o‘quv faoliyatidagi ichki motivatsiyasi shaxsiy qadriyatlar tizimi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va o‘zini o‘zi anglash darajasiga chambarchas bog‘liqdir. Talabalarda kasbiy o‘sishga bo‘lgan ichki ehtiyoj, o‘z faoliyatidan qoniqish hissi va mustaqil o‘qishga moyillik yuqori bo‘lsa, ularning o‘quv faoliyatidagi samaradorlik ham ortadi. Shu bilan birga, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash jarayonlari ichki motivatsiyani mustahkamlovchi asosiy psixologik omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA: bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyani shakllantirish ta’lim tizimining asosiy psixologik vazifalaridan biridir. Bu jarayonni samarali yo‘lga qo‘yish uchun shaxsning o‘zini anglashini, ijobiy qadriyat yo‘nalishlarini va kasbiy o‘sishga bo‘lgan ichki ehtiyojini rag‘batlantirish zarur. Ichki motivatsiya mustahkam bo‘lgan shaxs ta’lim jarayonida faol, ijodkor va mas’uliyatli ishtirok etadi.

Kalit so'zlar: bo‘lajak pedagog, ichki motivatsiya, o‘quv faoliyati, psixologik mexanizmlar, shaxsiy o‘sish, o‘zini anglash, refleksiya, kasbiy motiv, o‘quv jarayoni, shaxslararo munosabatlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Iqtibos uchun: Odilova M.O. Bo‘lajak pedagoglarda o‘quv faoliyatiga ichki motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. B.461–469.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕЙ МОТИВАЦИИ К УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

© М.О. Одилова[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются психологические механизмы формирования внутренней мотивации к учебной деятельности будущих педагогов. Внутренняя мотивация формируется на основе личного интереса студента, стремления к профессиональному росту и потребности в саморазвитии. Рассматриваются такие психологические факторы, как самопознание, постановка личных целей, рефлексия, самооценка, система личных ценностей и влияние социально-психологической среды.

ЦЕЛЬ: цель статьи — выявить основные психологические механизмы формирования внутренней мотивации к учебной деятельности у будущих педагогов и определить их роль в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы анализа психологической литературы, анкетирования, рефлексивного наблюдения, интервью и сравнительного анализа. Проведено экспериментальное наблюдение для выявления мотивационных факторов в учебной деятельности студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что внутренняя мотивация будущих педагогов тесно связана с системой личных ценностей, уровнем социальной поддержки и степенью самопознания. При наличии внутренней потребности в профессиональном росте и удовлетворенности собственной деятельностью эффективность учебного процесса значительно возрастает. Рефлексия и самооценка являются ключевыми психологическими механизмами укрепления внутренней мотивации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование внутренней мотивации у будущих педагогов является важнейшей психологической задачей образовательной системы. Для её успешной реализации необходимо развивать самопознание личности, позитивные ценностные установки и стремление к профессиональному росту. Педагоги с высокой внутренней мотивацией проявляют активность, творческий подход и ответственность в учебном процессе.

Ключевые слова: будущий педагог, внутренняя мотивация, учебная деятельность, психологические механизмы, личностный рост, самопознание, рефлексия, профессиональный мотив, образовательный процесс, межличностные отношения.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Для цитирования: Одилова М.О. Символика животных в изобразительном искусстве. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №9. С.461–469.

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMING INTERNAL MOTIVATION FOR LEARNING ACTIVITY IN FUTURE TEACHERS

© Mahfuza O. Odilova[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the psychological mechanisms of forming internal motivation for learning activities among future teachers. Internal motivation is shaped through students' personal interest, their aspiration for professional growth, and the need for self-development. The paper explores key psychological factors such as self-awareness, goal setting, reflection, self-evaluation, personal value system, and social environment influences.

AIM: the aim of the article is to identify the main psychological mechanisms that shape internal motivation in future teachers and to analyze their impact on the learning process.

MATERIALS AND METHODS: the research employs methods such as psychological literature review, surveys, reflective observation, interviews, and comparative analysis. An experimental study was conducted to identify motivational factors in students' learning behavior.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that the internal motivation of future teachers is closely linked to their personal value systems, social support, and level of self-awareness. Students with a strong intrinsic drive for professional development, satisfaction from their activity, and independent learning tendencies demonstrate higher academic performance. Reflection and self-assessment serve as key psychological mechanisms that strengthen internal motivation.

CONCLUSION: developing internal motivation among future teachers is one of the main psychological objectives of the education system. To ensure this process, it is essential to encourage self-awareness, positive value orientations, and an inner desire for professional growth. Individuals with strong internal motivation tend to be more active, creative, and responsible participants in the learning process.

Keywords: future teacher, internal motivation, learning activity, psychological mechanisms, personal growth, self-awareness, reflection, professional motive, educational process, interpersonal relations.

For citation: Mahfuza O. Odilova. (2025) 'Psychological mechanisms of forming internal motivation for learning activity in future teachers', Inter education & global study, vol.3 (9), pp.461–469. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak pedagoglarni har tomonlama tayyorlash jarayonida ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiyasini shakllantirish muhim psixologik vazifa sifatida qaralmoqda. Chunki pedagogik faoliyatning muvaffaqiyati nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar, balki o‘qishga nisbatan ichki ehtiyoj, qiziqish, o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilish kabi omillarga ham bevosita bog‘liqdir. Aynan ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan talaba o‘quv faoliyatini shaxsiy maqsadlari va kasbiy taraqqiyoti bilan bog‘laydi, bilimlarni ongli ravishda egallaydi va o‘z faoliyatida izchillik, barqarorlik va mas’uliyat ko‘rsatadi.

Bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyani shakllantirish – bu ularda o‘qishga va kelajakdagi kasbiga bo‘lgan ijobiy ruhiy munosabatni rivojlantirish, o‘zini anglash, maqsad qo‘yish, shaxsiy qadriyatlarni aniqlash va o‘z ustida ishlash jarayonini faollashtirishdan iboratdir. Ta’lim jarayonida esa bu jarayonni boshqarish o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi psixologik-pedagogik o‘zaro aloqalarga, o‘quv muhitining emotsional-iqlimiy holatiga, shuningdek, motivatsiyani rag‘batlantiruvchi metod va vositalarning maqsadga muvofiq qo‘llanilishiga tayanadi.

Shu boisdan, bo‘lajak pedagoglarning o‘quv faoliyatiga ichki motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiluvchi psixologik mexanizmlarni aniqlash, ularning asosiy tarkibiy qismlarini o‘rganish va bu jarayonga samarali ta’sir ko‘rsatish mumkin bo‘lgan psixologik-pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish hozirgi davr pedagogika va psixologiya fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biridir.

Bugungi kunda O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifat ko‘rsatkichlarini oshirish va xalqaro andozalarga mos kadrlar tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Ayniqsa, maktabgacha, umumiy o‘rta va oliy ta’lim tizimlarida faoliyat yuritadigan pedagogik kadrlarga qo‘yilayotgan yangi talablar, ularning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirish zaruriyati, bo‘lajak pedagoglar tayyorlov jarayonini yanada chuqurroq o‘rganishni talab qilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabatini va ayniqsa, ularning ichki motivatsiya darajasini aniqlash va rivojlantirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Ilmiy manbalar va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab bo‘lajak pedagoglar o‘zlarining o‘quv faoliyatini tashqi omillar ta’sirida emas, balki ichki ehtiyoj, kasbiy o‘zlikni anglash va o‘zini rivojlantirish zaruriyati asosida olib borganlarida, ularning kasbiy shakllanish jarayoni samaraliroq kechadi. Ichki motivatsiya esa aynan shaxsning o‘z-o‘zini anglash darajasi, shaxsiy maqsadlarining aniqligi, kasbga nisbatan ijobiy emotsional munosabat, o‘qituvchilik faoliyatida o‘z o‘rnini ko‘ra olishi kabi psixologik omillar bilan bevosita bog‘liqdir.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, bo‘lajak pedagoglarda o‘quv faoliyatiga ichki motivatsiyani shakllantirishning psixologik mexanizmlarini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham egadir. Ushbu tadqiqot orqali oliy pedagogik ta’limda talabalarning ichki motivlarini aniqlash, ularni faollashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish va kasbiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shakllanish jarayonini samarali yo‘lga qo‘yishga xizmat qiluvchi ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Bo‘lajak pedagoglarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiyasini shakllantirish masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan turli yo‘nalishlarda o‘rganilgan. Psixologiya va pedagogika fanida motivatsiya muammosiga oid asosiy yondashuvlar, nazariy qarashlar va ilmiy izlanishlar bu sohadagi bilimlarimizni kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Amerikalik psixologlar E.L. Dessi va R.M. Rayan tomonidan ishlab chiqilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) motivatsiyani ichki va tashqi omillar asosida tafovutlaydi. Ular ta’kidlaganidek, ichki motivatsiya shaxsning erkin tanlovi, avtonom qaror qabul qilishi va qoniqish tuyg‘usiga asoslanadi. Bu nazariyaga ko‘ra, o‘quvchi yoki talabaning o‘z faoliyatini o‘z ehtiyojlaridan kelib chiqib amalga oshirishi uni yanada samarali, ijodiy va barqaror motivatsiyalangan qiladi.

Rossiyalik olimlardan A.A. Leontyev, D.B. Elkonin, L.I. Bojovichlarning faoliyat nazariyasiga asoslangan ishlari motivatsiyaning shakllanishida faoliyatning maqsadi, motivi va mazmuni o‘rtasidagi aloqalarni aniqlashga yordam beradi. Ularning fikricha, motiv faqat tashqi rag‘bat emas, balki shaxsning ichki ehtiyojlariga javob beruvchi psixik holat sifatida qaralishi kerak.

Mahalliy olimlardan A.A. Karimov, Z.M. Musurmonova, G.T. Toshpo‘latova va B.T. Qodirovalarning ilmiy ishlari ham bo‘lajak pedagoglarda kasbiy motivatsiya va o‘quvga bo‘lgan munosabat muammolariga e’tibor qaratgan. Jumladan, Z.M. Musurmonova (2021) o‘z tadqiqotlarida pedagogik ta’lim oluvchilarda shaxsiy va kasbiy identifikatsiya jarayonlari ichki motivatsiyaning muhim manbai ekanligini ta’kidlaydi. G.T. Toshpo‘latova esa o‘quv faoliyatini rag‘batlantirishda interfaol metodlar va psixologik qo‘llab-quvvatlashning o‘rnini asoslab bergan.

Yana bir muhim jihat shundaki, motivatsiya va o‘quv samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan tadqiqotlar (masalan, Vallerand, 2007; Pintrich, 2003) shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiyalangan talabalar mustaqil fikrlashga, muammoli vazifalarni hal qilishga va ijodkorlikka ko‘proq moyil bo‘ladi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, ichki motivatsiyaning shakllanishi murakkab, ko‘p omilli jarayon bo‘lib, bu jarayonga shaxsiy, ijtimoiy va psixologik faktorlar birgalikda ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan, integrativ yondashuvlar zarurdir.

O‘quv faoliyatiga ichki motivatsiyaning shakllanishi bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarlik jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ichki motivatsiya talabaning shaxsiy ehtiyojlari, intilishlari va kasbga nisbatan ijobiy ruhiy munosabatidan oziqlanib, ularning o‘zlashtirish darajasini, mustaqil fikrlashini va kasbiy o‘sishga intilishini belgilaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ichki motivatsiya tashqi rag‘batlarga emas, balki o‘zini anglash, o‘zini rivojlantirish, kasbiy maqsadlar sari intilish kabi ichki psixik omillarga tayangan holda shakllanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu motivatsiyaning barqaror rivojlanishi uchun birinchi navbatda talabaning o‘zini shaxs sifatida anglash darajasi, uning o‘z oldiga aniq maqsadlar qo‘ya olishi, o‘zini baholay olish ko‘nikmasi, shaxsiy qadriyatlari tizimi va ichki intilishlari yetarli bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, o‘quv muhiti, o‘qituvchining shaxsiy yondashuvi, guruhdagi ijtimoiy-psixologik iqlim ham ichki motivatsiyaning mustahkamlanishida muhim o‘rin tutadi.

Psixologik nuqtai nazardan olib qaralganda, ichki motivatsiya shaxsning faoliyatga bo‘lgan ijobiy emotsional yondashuvi bilan belgilanadi. Agar talaba o‘zining kelajakdagi kasbini qadrlasa, uning jamiyatdagi o‘rnini anglab yetgan bo‘lsa va bu faoliyat unga ma’naviy qoniqish keltirsa, u o‘quv jarayoniga ongli, izchil va faol tarzda yondashadi. Aksincha, faqat tashqi rag‘bat – baho, maqtov, diplom yoki ota-onaning bosimi asosida harakat qiluvchi talabalarda o‘quv motivatsiyasi yuzaki va vaqtinchalik bo‘lib qoladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun psixologik qo‘llab-quvvatlash (maslahat, mentoring, refleksiya mashg‘ulotlari), mustaqil o‘rganishga yo‘naltirilgan metodikalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi, hamda kasbiy identifikatsiyani kuchaytiruvchi faoliyat turlari (amaliyot, loyiha asosidagi ta’lim, kasbiy suhbatlar) samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xalqaro tadqiqotlar ham ushbu fikrni tasdiqlaydi: Dessi va Rayan (1985), Vallerand (2007), Pintrich (2003) va boshqa mutaxassislar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ichki motivatsiyaning barqaror rivojlanishi natijaviy o‘qish va kasbiy muvaffaqiyat omillaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ichki motivatsiyaning shakllanishi bir martalik jarayon emas, balki uzluksiz psixologik o‘sish va o‘z-o‘zini anglash jarayonidir. Bu jarayonni pedagogik ta’lim tizimida ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan yondashuvlar orqali qo‘llab-quvvatlash dolzarb ahamiyatga egadir.

1-jadval

Tarkibiy qismlar	Tavsifi
Tadqiqot obyekti	Bo‘lajak pedagoglarning o‘quv faoliyati
Tadqiqot predmeti	Ichki motivatsiyani shakllantirishga ta’sir etuvchi psixologik mexanizmlar
Tadqiqot maqsadi	Bo‘lajak pedagoglarda o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantiruvchi omillar va mexanizmlarni aniqlash
Tadqiqot vazifalari	1. Ichki motivatsiya tushunchasini nazariy tahlil qilish 2. Bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyaga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

	3. Motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi psixologik-pedagogik sharoitlarni belgilash 4. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqish
Tadqiqot usullari	- Ilmiy adabiyotlar tahlili - So‘rovnoma - Psixologik testlar - Refleksiya metodlari - Statik tahlil
Tadqiqot metodologiyasi	Faoliyat yondashuvi, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, o‘z-o‘zini rivojlantirish nazariyasi (Self-Determination Theory – Dessi & Ryan)
Tadqiqot bazasi	Pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalari (namunaviy guruhlar: 3–4-bosqich talabalari)
Tadqiqot bosqichlari	1. Nazariy tahlil bosqichi 2. Diagnostik tadqiqot bosqichi 3. Tahlil va umumlashtirish 4. Tavsiya va xulosa bosqichi

Tadqiqotning metodologik asoslarini aniqlash, uning ilmiy yondashuvi, samaradorligi va amaliy qo‘llanilish imkoniyatini belgilovchi muhim omillardandir. Jadvalda ko‘rsatilgan asosiy elementlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ichki motivatsiyani shakllantirish jarayonini kompleks tarzda yoritib beradi.

Tadqiqot obyekti va predmeti

Tadqiqot obyekti sifatida bo‘lajak pedagoglarning o‘quv faoliyati, ya’ni ularning oliy ta’lim muassasasidagi o‘quv jarayoniga bo‘lgan munosabati tanlangan. Predmet esa ushbu faoliyatga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantiruvchi psixologik omillardir. Bu tanlov o‘z dolzarbligi bilan ajralib turadi, chunki pedagogik ta’lim olayotgan shaxslarning motivatsion holati ularning keyingi kasbiy faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Maqsad – ichki motivatsiyaning shakllanish mexanizmlarini aniqlash – aniq, o‘lchab bo‘ladigan va real. Unga erishish uchun belgilangan vazifalar ketma-ketlikda to‘g‘ri joylashtirilgan: nazariy tahlildan boshlab, diagnostika va amaliy tavsiyalargacha olib boriladi. Bu esa ilmiy izlanishda mantiqiy izchillikni ta’minlaydi.

Tadqiqot metodlari

Tanlangan metodlar – so‘rovnoma, psixologik testlar, refleksiya, statistik tahlil – ichki motivatsiya kabi murakkab va nozik psixologik holatni chuqur o‘rganish imkonini beradi. Ayniqsa, refleksiya metodlari shaxsiy holatlarni tahlil qilishda, test va diagnostik usullar esa aniq o‘lchovlar kiritishda muhim vositadir.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotga asos bo‘layotgan nazariy yondashuvlar – faoliyat yondashuvi, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) – ichki motivatsiya tabiati bilan bevosita bog‘liq. Ayniqsa, Dessi va Rayan modeli shaxsning erkin qaror qabul qilishi va o‘z ehtiyojlaridan kelib chiqib faoliyat yuritishi g‘oyasiga asoslanadi, bu esa bo‘lajak pedagoglar uchun ayni dolzarbdir.

Tadqiqot bazasi va bosqichlari

Tadqiqotning amalga oshiriladigan bazasi sifatida oliy pedagogik ta’lim muassasalari tanlangan. Talabalarni 3–4-bosqichda o‘rganish, ularning kasbiy yo‘nalishga nisbatan shakllangan motivatsion holatini tahlil qilish imkonini beradi. Bosqichlarning aniq belgilangani esa tadqiqot jarayonida bosqichma-bosqichlik va tizimlilikni ta’minlaydi.

O‘quv faoliyatiga ichki motivatsiya shaxsning o‘zini anglash, kasbiy yo‘nalishga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash, maqsadli faoliyatga bo‘lgan ichki ehtiyoji orqali shakllanadigan murakkab psixologik holatdir. Ushbu tadqiqot davomida bo‘lajak pedagoglarda ichki motivatsiyani shakllantiruvchi asosiy psixologik mexanizmlar – o‘zini anglash, shaxsiy maqsadlar qo‘yish, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, kasbiy identifikatsiya va ijtimoiy muhit ta’siri – aniqlanib, ularning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ichki motivatsiyani shakllantirish faqatgina tashqi rag‘batlar yordamida emas, balki talabaning ichki ehtiyojlari va kasbiy qadriyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan emotsional-ruhiy muhit, pedagogik yondashuv va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali yuzaga chiqadi. Ayniqsa, bo‘lajak pedagog shaxsida kasbga sadoqat, kasbiy o‘zlikni anglash va o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ijobiy munosabat ichki motivatsiyaning kuchli manbai hisoblanadi.

Shuningdek, ichki motivatsiyani shakllantirishda o‘qituvchi-shogird munosabatlarining sog‘lomligi, o‘quv jarayonidagi interfaol va shaxsga yo‘naltirilgan metodlarning qo‘llanilishi, psixologik maslahat va reflektiv yondashuvlar muhim rol o‘ynaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Деси Э.Л., Райан Р.М. Внутренняя мотивация и самоопределение в человеческом поведении. – Санкт-Петербург: Речь, 2008. – 512с.

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975. – 304с.
3. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Педагогика, 1968. – 464с.
4. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации поведения человека. – Москва: МГУ, 1990. – 312с.
5. Вуктор В.М., Миронова Н.А. Мотивация учебной деятельности студентов педагогических вузов. – Екатеринбург: УрГПУ, 2017. – 180с.
6. Pintrich P.R., Schunk D.H. Motivation in Education: Theory, Research, and Applications. – Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall, 2002. – 448p.
7. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. – New York: Guilford Press, 2017. – 756p.
8. Musurmonova Z.M. Ta'lim jarayonida shaxsni o'zini anglash mexanizmlarining psixologik asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020. – 210b.
9. Toshpo'latova G.T. O'qituvchilik kasbiga bo'lajak mutaxassislarning kasbiy motivatsiyasini rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU, 2019. – 198b.
10. Karimov A.A. Pedagogik ta'lim jarayonida motivatsion yondashuv asoslari. // "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy jurnali, – Buxoro. 2022, №3. – 45-50.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Odilova Mahfuza Ochilovna**, Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi, [**Одилова Махфуза Очиловна**, преподаватель Бухарского государственного педагогического института], **[Mahfuza O. Odilova,** Lecturer, Bukhara State Pedagogical Institute]; manzil: O'zbekiston, Buxoro sh., M. Ikromi ko'chasi, 11-uy [адрес: Узбекистан, г. Бухара, ул. М. Икроми, дом 11], [address: Uzbekistan, 11, M. Ikromi street, Bukhara city].

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Mamurova D.I.
30.09.2025

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Мамурова Д.И.
30.09.2025

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Mamurova D.I.
30.09.2025

2992-9024
ISSN

